Grzegorz W. Kołodko

POLIROM

ÎNCOTRO SE ÎNDREAPTĂ LUMEA

Economia politică a viitorului

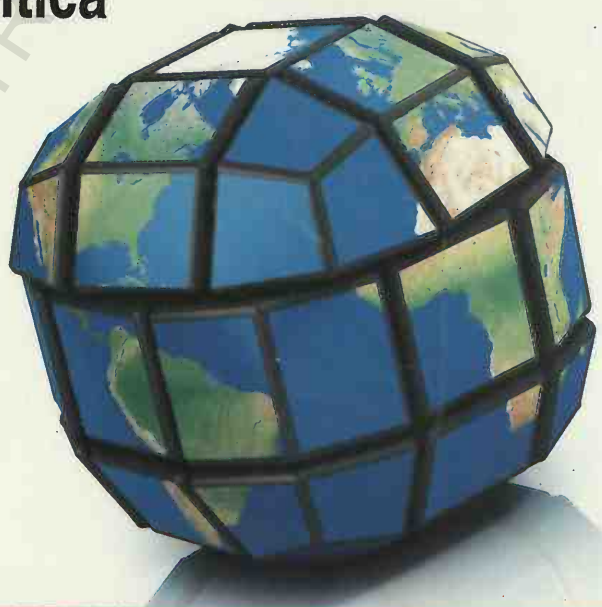

III322 441
BCU IASI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ECONOMIE ŞI SOCIETATE

III322 441
BCU IASI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

265.

Economie şi societate

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Grzegorz W. Kołodko, *Whither the World : The Political Economy of the Future*

© Grzegorz W. Kołodko 2015

© 2015 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea prin orice mijloace şi sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Pe copertă : © koya979/Shutterstock.com

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4 ; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României :

KOŁODKO, GRZEGORZ W.
Încotro se îndreaptă lumea : economia politică a viitorului / Grzegorz W. Kołodko ; trad. : Cătălin Drăcşineanu. – Iaşi : Polirom, 2015
Index

ISBN print : 978-973-46-4735-4
ISBN ePub : 978-973-46-5090-3
ISBN PDF : 978-973-46-5091-0

I. Drăcşineanu, Cătălin (trad.)

338(100)

Printed in ROMANIA

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Grzegorz W. Kołodko

ÎNCOTRO SE ÎNDREAPTĂ LUMEA

Economia politică a viitorului

Traducere de Cătălin Drăcşineanu

ALE

0 000010 68693 BCU IAŞI

POLIROM
2015

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

GRZEGORZ W. KOŁODKO, intelectual şi politician, unul dintre arhitecţii reformelor economice poloneze. Membru al Academiei Europene de Arte şi Ştiinţe. Autor a numeroase studii şi volume publicate în 26 de limbi, dintre care bestsellerul internaţional *Truth, Errors, and Lies : Politics and Economics in a Volatile World*, „ce demonstrează cum poate fi folosită cunoaşterea academică în lupta pentru o lume mai bună", a fost nominalizat la Michael Harrington Book Award. A primit premiul Ministerului de Ştiinţe şi Studii Superioare pentru realizări ştiinţifice excepţionale la categoria studii de dezvoltare economică, pentru *Încotro se îndreaptă lumea. Economia politică a viitorului*. În calitate de viceprim-ministru şi ministru de Finanţe (1994-1997), a contribuit la acceptarea Poloniei ca membră în Organizaţia pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică. În aceeaşi calitate, în 2002-2003 a jucat un rol important în integrarea Poloniei în Uniunea Europeană. Director al TIGER (Centrul de Studii ale Transformării, Integrării şi Globalizării Economice) din cadrul Universităţii Koźmiński din Varşovia. Fotograf, maratonist şi *globetrotter*, a călătorit în peste 160 de ţări.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

05. DEC. 2017

Tuturor – pentru un viitor mai bun

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cuprins

Un cuvânt înainte optimist 9

Partea I

De ce economiştii greşesc atât de frecvent

Capitolul 1. O economie onestă sau obligaţiile şi realităţile ştiinţei economice moderne 15
Capitolul 2. Plan pentru viitor 43
Capitolul 3. Despre folosirea economiei pentru modelarea realităţii 56
Capitolul 4. Globalizarea – un accident al istoriei? 72
Capitolul 5. Piaţă *versus* stat în epoca globalizării 98

Partea a II-a

Ameninţări şi oportunităţi: care dintre ele predomină?

Capitolul 6. Economia fără valori este ca viaţa fără sens 127
Capitolul 7. Acordurile şi dezacordurile internaţionale 147
Capitolul 8. Limitele sociale şi ecologice ale creşterii 162
Capitolul 9. O nouă *Völkerwanderung* 186
Capitolul 10. Săracii şi bogaţii 209
Capitolul 11. Salvarea în progresul tehnic? 227
Capitolul 12. Cunoaşterea este mai presus de orice sau rolul înţelepciunii, know-how-ului şi abilităţilor 241
Capitolul 13. Înainte de izbucnirea păcii 258

Partea a III-a

Evadând în viitor

Capitolul 14. O eră asiatică pe fondul civilizaţiei euroatlantice? 269
Capitolul 15. Noul Pragmatism sau economia moderaţiei 288
Capitolul 16. Ne aşteaptă un final fericit? 302

O încheiere şi mai optimistă 311

Note 313
Index 323

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. M. EMINESCU IAȘI

Un cuvânt înainte optimist

Oamenii pun întrebări deoarece vor să știe. Nu întreabă doar de ce lucrurile sunt așa cum sunt și cum s-a ajuns aici, ci majoritatea privesc către viitor deoarece ar dori să știe cum va fi. Ei speră la un viitor mai bun, fiindcă unii îl așteaptă, alții cred în el și, în fine, alții, fără să creadă, vor inconștient ca cineva să le alunge neîncrederea. Cine ar trebui să facă acest lucru?

Nu trece nicio săptămână fără a fi nevoit să răspund la o întrebare despre ce ne așteaptă. Ce va fi, ce poate fi, ce ar trebui să fie? Acestea sunt probleme diferite și fiecare dintre ele are nuanțe ușor diferite. Ce se va întâmpla cu siguranță și de unde știm asta? Ce se poate întâmpla și de ce anume depinde acest lucru? Ce ar trebui să fie deoarece ne-ar fi de folos? Ce să facem ca să îmbunătățim situația? Dar cum putem ști că se va întâmpla ceva în mod inevitabil? De unde știm ce depinde de ce, în termeni obiectivi? Cine și pe ce bază este îndreptățit să afirme ce este benefic pentru cine și care ar trebui să fie țelul nostru? Cine știe cum să schimbe realitatea într-una mai bună?

Cine răspunde de viitor? Istoria poate fi învinovățită pentru trecut, dar viitorul nu are încă una și, după ce va avea, vom putea profita, ca întotdeauna, de istorie, făcând-o responsabilă pentru păcatele omului. Dacă presupunem rațional că viitorul nu este determinat decât parțial nu atât de destin, cât de natura proceselor obiective și biologice și că va depinde, în mare măsură, de deciziile noastre, atunci științele sociale și mai ales economia vor avea de jucat un rol major. Cu cât vina economiei pentru deficiențele trecutului și neajunsurile prezentului e mai mare, cu atât mai responsabilă ar trebui să fie aceasta de modelarea viitorului în cea mai bună formă posibilă, așa cum își doresc oamenii. Economia nu va salva lumea, dar poate fi de mare ajutor.

Așadar, încotro se îndreaptă lumea? Știm multe despre ea sau nu avem nici cea mai vagă idee? Merită să trăiești? Și unde? Și cum? Ar trebui să ne bazăm pe soartă – și pe celebra piață despre care unii economiști vorbesc de parcă ar vorbi despre Dumnezeu – sau să ne luăm soarta în propriile mâini, încercând să dăm o direcție vieții noastre, familiei noastre, cartierului, societății, țării și lumii spre un viitor mai bun? Cât de multe putem realiza în această privință și ce se poate face?

Care sunt limitele creșterii economice?

În anii premergători crizei, rata creșterii măsurată pe criterii tradiționale a fluctuat în jur de 4% pe an și a fost cea mai ridicată din întreaga perioadă pentru care dispunem de date statistice, adică din aproximativ ultimii două sute de ani. Va mai avea lumea o astfel de rată a creșterii? Este posibil? Este necesar? Sau poate în viitor nu vom ținti numai la creșterea cantitativă a producției? Dacă venitul național, măsurat prin produsul intern brut pe cap de locuitor, crește cu 7% pe an este suficient pentru a dubla producția o dată la zece ani. În câte țări există o șansă de a realiza o astfel de creștere și de a dubla venitul în următorul deceniu, pentru a ajunge din urmă economiile mai avansate? În caz contrar, pe ce ar trebui să ne bazăm, la ce ar trebui să ne așteptăm și ce să cerem? Sau poate ne așteaptă un dezastru și mai mare decât criza recentă și alte disensiuni, urmate de conflicte încă și mai mari, nu doar economice? Situația e pe cale să se îmbunătățească sau răspunsul la întrebarea „Când va fi mai bine?" e ca într-un banc vechi: a fost deja?

Urarea/blestemul așa-zis chinezesc: „Să trăiești vremuri interesante!" devine o realitate. Vremurile sunt interesante în multe privințe, cu megaprocese care se suprapun și transformă civilizația. Indiferent cât de luminate au fost ideile care au ieșit de sub pana lui Aristotel (384-322 î.e.n.), ele s-au născut într-o perioadă în care Pământul avea aproximativ 200 de milioane de

locuitori. Indiferent cât de înţelepte au fost învăţăturile lui Toma din Aquino (1225-1274), pe atunci populaţia lumii era de aproximativ 300 de milioane. Lumea noastră va avea de treizeci de ori mai mulţi locuitori în mai puţin de două generaţii. Prin urmare, economia prezentului – şi în special cea a viitorului – este economia unei aglomerări; cei mai mulţi dintre noi vor trebui să-şi facă loc. Vor reuşi? Ce este de făcut ca să funcţioneze? Dacă nu se va întâmpla de la sine, atunci cine şi cum ar trebui să coordoneze mişcările economice ale unei asemenea mase de oameni pentru a-i face loc într-un spaţiu planetar limitat din punct de vedere fizic? Acestea sunt doar câteva din puzderia de lucruri despre cer şi despre pământ la care filozofia noastră nu s-a gândit încă. Ei bine, să spunem că ele le-au trecut prin minte sau, mai exact, i-au bântuit pe cei care doreau să gândească în perspectivă şi ştiau şi cum s-o facă.

Cine şi când a spus: „Suferim acum de un atac sever de pesimism economic. Este ceva obişnuit să-i auzi pe oameni spunând că epoca marelui progres economic din secolul al XIX-lea s-a încheiat; că îmbunătăţirea rapidă a nivelului de trai va încetini de-acum – cel puţin în Marea Britanie; că declinul prosperităţii este mai probabil decât o îmbunătăţire în deceniul care ne aşteaptă"? Nu este o opinie dintr-un ziar de ieri, ci sunt cuvintele unuia dintre cei mai celebri economişti din toate timpurile, John Maynard Keynes (1883-1946). Teoria şi sfaturile sale practice au ajutat nu doar la ieşirea din cea mai mare criză economică din trecut, cea din 1929-1933, ci şi la asigurarea unei creşteri economice semnificative în Occident, care a durat până aproape de sfârşitul secolului XX. Am putea cita aceste cuvinte şi azi, referindu-ne la ce se întâmplă aici şi acum, deoarece mulţi oameni îşi pierd iarăşi speranţa într-un viitor mai bun. Potrivit opiniei a mai mult de jumătate dintre adulţii din SUA, cea mai mare putere economică a lumii, condiţiile de trai ale copiilor lor vor fi mai rele decât ale lor. Să sperăm că nu se va întâmpla astfel nici în SUA, nici în altă parte, dar să fim conştienţi şi că ar putea fi atât de grav. Încă nu este clar, depinde. Merită să ştim exact de ce anume depinde.

Cuvintele citate mai sus au fost scrise în cea mai gravă perioadă a Marii Depresiuni, în 1930, în eseul său intitulat sugestiv „Economic Possibilities for Our Grandchildren" („Posibilităţi economice pentru nepoţii noştri")[1]. Distanţându-se de văicărelile lipsite de viziune, de care nu ducem lipsă în nicio perioadă, nici în prezent, Keynes a încercat să răspundă la întrebarea „La ce ne putem aştepta în mod raţional în decurs de o sută de ani în ceea ce priveşte nivelul de trai?". Este interesant, deoarece el însuşi le-a atras atenţia altora să nu formuleze concluzii despre viitorul economic, susţinând că este imposibil să faci comentarii generale despre ceva ce nu există şi, la urma urmelor, viitorul încă nu a sosit. Cel mai celebru citat keynesian, repetat atât de mult, încât a devenit un clişeu, este cel conform căruia pe termen lung murim cu toţii, adică mai bine să nu facem referire prea des la un viitor îndepărtat, din cauză că nu ne va mai privi pe noi.

Totuşi, în pofida avertismentului său adresat altora, s-a aventurat să facă o prognoză despre ce avea să ne aştepte în următoarea sută de ani. Şi s-a înşelat amarnic, aşteptându-se la o producţie mult mai mare şi niveluri de trai de până la opt ori mai ridicate în ţările deja dezvoltate la acea dată, cum ar fi ţara sa natală, Marea Britanie. S-a înşelat deoarece, privind spre viitor, a făcut mai multe presupuneri care nu s-au adeverit, în special două dintre ele: că nu vor mai exista războaie şi că problema populaţiei se va rezolva. A fost extrem de optimist cu privire la viitor, astfel încât viziunea sa a fost exagerată. A avut dreptate când a afirmat că principala problemă economică, satisfacerea nevoilor umane rezonabile, poate fi rezolvată. Totuşi, a greşit când a crezut că se va rezolva în decursul unui secol.

Nu a putut fi rezolvată în ultima sută de ani şi nici în următoarea. Motivul este că cei doi factori care, din fericire, au fost un dat timp de aproximativ trei sute de ani – capacitatea de a acumula capital şi progresul tehnic impulsionat de inovaţii – nu sunt suficienţi pentru a garanta dezvoltarea economică şi socială mult dorită. Primul este un motiv de a investi, ceea ce ajută la extinderea capacităţilor de producţie, cel de-al doilea este baza unei performanţe sporite a muncii. Cu toate acestea, mai sunt necesare şi abilităţi în managementul microeconomic şi în politicile macroeconomice pentru ca potenţialul de creştere să fie utilizat la maximum. În prezent şi în viitor, vor exista mai multe oportunităţi şi ameninţări în aceste domenii, cu o suprapunere unică a unor megatendinţe de

dezvoltare necunoscute încă istoriei omenirii: globalizarea, o altă revoluţie ştiinţifică şi tehnică, revizuirea valorilor culturale, sociale şi politice.

Şi ce ar scrie George Orwell (1903-1950), dacă ar fi printre noi, în această civilizaţie dominată de democraţia liberală, dar şi de capacităţi tehnice pentru supravegherea cetăţenilor de care *Big Brother* s-ar îndrăgosti instantaneu şi pe care le-ar folosi, evident, pentru binele nostru? Cum s-ar simţi atunci când ar ieşi din apartamentul său în care a scris *O mie nouă sute optzeci şi patru*, o poveste-avertisment despre un regim totalitar, ştiind că la mai puţin de două sute de metri este urmărit de 32 de camere de supraveghere cu circuit închis? Ce avertismente am găsi într-un roman scris în 2014 şi intitulat *Două mii paisprezece*? Ce viziune asupra sistemului politic şi economic ne-ar prezenta acum, când doar în Uniunea Europeană există 25 de milioane de şomeri şi când mulţi dintre norocoşii, de nouă ori mai numeroşi, care au o slujbă sunt trataţi ca nişte rotiţe în masivul angrenaj capitalist? Cine spionează pe cine şi cine îi tratează pe ceilalţi ca obiecte şi în ce scop? Cine manipulează pe cine şi cine exploatează pe cine? Privind către viitor din perspectiva anului 2014, şi nu din cea a anului 1948, Orwell ar considera că pericolul unui viitor totalitar este mai mare sau inexistent? Şi ceea ce îi interesează mai ales pe economişti, cum ar descrie relaţiile umane din corporaţiile minunatei noastre lumi libere? Ar fi un scenariu ideal, ca acela pe care ni-l servesc apologeţii neoliberalismului, sau poate unul mai similar celor descrise cu o sută de ani înaintea lui Orwell de Engels, în *Situaţia clasei muncitoare din Anglia*?

Să nu uităm că nici piaţa nu exclude minciuna, nici democraţia nu exclude prostia şi că niciuna dintre ele nu-i păzeşte pe oameni de alienare socială şi excludere economică. Îmi amintesc din timpul regimului socialist un desen al unui excelent caricaturist polonez, în care un tip aplecat deasupra unei farfurii comentează: „Mi-au spus: «Ia din găleată». Din fericire, găleata era plină". Dacă ar fi fost cu adevărat plină, atunci poate că fostul regim ar fi durat ceva mai mult şi cei care se aşteptau la acest lucru s-ar fi înşelat mai puţin. Acum auzim: nu vă plângeţi, avem democraţie, puteţi vota ceva mai bun. Şi, dacă nu apare ceva mai bun, puteţi vota pentru ceva şi mai bun. Pentru ca piaţa şi democraţia, cele mai puternice două instituţii ale liberalismului actual, să dea roade, este necesară şi o cultură cu un sistem adecvat de valori. Ce valori ar trebui îmbrăţişate, astfel încât libertatea economică să aibă şansa de a ne satisface aşteptările rezonabile?

Prin urmare, oamenii care cred că ar fi mai bine să păstrăm tăcerea cu privire la viitorul foarte îndepărtat şi să ne ocupăm doar de măsurile rapide, cele gândite să contracareze o criză gravă şi cele gândite să stimuleze boomul economic deja existent, se înşală. Economia este ca viaţa. Are un trecut şi un prezent, dar are şi un mâine, un poimâine şi tot aşa. Are o istorie şi un viitor care nu este, în niciun caz, imposibil de prevăzut, în legătură cu care care merită să ne gândim, să discutăm, să scriem şi să citim.

Luând în considerare toate aceste afirmaţii, întreaga dezbatere economică s-ar putea reduce la problema evitării erorilor în toate formele de activitate economică în care suntem cu toţii angrenaţi mereu. Noi toţi: săracii, clasa de mijloc şi bogaţii. Nu doar antreprenorii, managerii şi politicienii care iau decizii, atât în interesul lor, cât şi pentru alţii sau în numele acestora, ci şi angajaţii de la prima până la ultima treaptă a scării sociale; nu doar cei care sunt angajaţi în acest moment, ci şi copiii lor, pensionarii şi şomerii care caută un loc de muncă. Cum putem evita deci erorile economice pe viitor? Este posibil? Cu siguranţă este posibil, într-o anumită măsură, deoarece doar cei care nu fac nimic nu greşesc deloc. Prin urmare, când facem foarte multe, să greşim cât mai puţin posibil.

Nu ştiu dacă sunt optimist sau pesimist; dacă acest lucru contează, să-i lăsăm pe alţii să judece. Ceea ce ştiu este că puterea gândirii şi acţiunii umane ar rezolva anumite probleme economice complexe, de care nu vom duce lipsă nici în viitor. Când sunt etichetat drept optimist, chiar excesiv de optimist, răspund interlocutorului că este prea pesimist. Dacă sunt acuzat de pesimism, că el este optimist. În ceea ce mă priveşte, încerc să fiu un pragmatic raţional. Şi aşa văd economia: trebuie să fie mai ales raţională şi practică, adică are rolul de a sluji cel mai bine dezvoltării şi progresului. Traiectoria pe care o urmăm este trecerea de la creşterea producţiei la dezvoltarea socială şi economică şi la progresul civilizaţiei.

Haideţi să contribuim şi noi, prin urmare, la această problemă supremă. Bineînţeles, când facem acest lucru, trebuie să plecăm de la nişte premise. Presupun, deşi nu este deloc sigur, că lumea

viitorului va fi paşnică şi că vom reuşi să evităm un război termonuclear total, că vom reuşi să evităm o încălzire globală catastrofală şi că nicio pandemie nu va decima omenirea, că ne putem ţine departe de multe alte dezastre totale. Şi, cel mai important, presupun că un pragmatism raţional ne va ajuta să ne ferim de erori imense şi că nu vom fi amăgiţi de noi utopii.

Iată deci un cuvânt înainte optimist pentru dumneavoastră. Unul optimist deoarece, deşi vremurile noastre sunt pe cât de interesante, pe atât de dificile, putem scăpa cu bine din toată harababura în care ne aflăm. Putem încerca să ne îmbarcăm spre un viitor mai bun.

***

Acest tratat este o urmare a meditaţiilor mele asupra lumii. Mai întâi am publicat o carte în zece limbi, ediţia americană fiind intitulată *Truth, Errors, and Lies : Politics and Economics in A Volatile World*[2]. A fost nominalizată pentru „Premiul Michael Harrington pentru o carte extraordinară care demonstrează cum ştiinţa poate fi folosită în lupta pentru o lume mai bună". Şi această luptă este una necesară, merită să fie dusă. Totuşi, economia, poate mai mult decât alte ştiinţe, este caracterizată de faptul că fiecare răspuns dă naştere imediat la mai multe întrebări. Oricum, viaţa însăşi le creează. Subiectul economiei, relaţiile reciproce larg definite în care oamenii se angajează ca parte a procesului economic, este în continuă schimbare. Prin urmare, economia trebuie să ţină pasul cu aceste schimbări. Din nefericire, ea rămâne în urmă. Mult prea adesea, politica economică de astăzi se bazează pe gândirea economică de ieri, deşi în tot mai multe cazuri ar trebui orientată spre răspunsul la provocările zilei de mâine. Astfel a luat naştere această carte : *Încotro se îndreaptă lumea. Economia politică a viitorului.*

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Partea I

De ce economiştii greşesc atât de frecvent

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 1

O economie onestă sau obligaţiile şi realităţile ştiinţei economice moderne

Economia este o ştiinţă frumoasă. Economiştii pot fi nesuferiţi, dar economia onestă nu este aşa. Eu o plasez între cele două regine ale ştiinţelor: matematica dură, precisă şi filozofia maleabilă, abstractă. Un bun economist trebuie să ştie să calculeze, dar trebuie şi să simtă. O economie bună trebuie să estimeze inputurile şi outputurile complexe ale unei activităţi economice definite vag pentru a-i evalua eficienţa, dar trebuie luat în calcul de asemenea sistemul de valori respectat de indivizi, grupuri sociale şi societăţi întregi pentru a înţelege ce este benefic pentru ei. Pe scurt şi în general, o economie bună trebuie să aibă sens. Ce păcat că adesea nu are! Ei bine, dar asta înseamnă că nu mai este o ştiinţă. Atunci ce este?

Mulţi pun la îndoială statutul de ştiinţă al economiei, sugerând că ea ar trebui numită mai curând disciplină. O disciplină a ce? Nu a sportului, cu siguranţă. Şi, dacă este o disciplină a cunoaşterii, atunci ce este cunoaşterea dacă nu experienţă acumulată, pe de o parte, şi produsul cercetării ştiinţifice, pe de altă parte? La urma urmelor, ştiinţa nu înseamnă atât cunoaştere în sine, cât procesul de adăugare a unor noi segmente la bagajul deja existent de cunoştinţe, în acest caz cunoştinţele despre procesele economice. Nu există ştiinţă fără a crea plusvaloare, ceva nou care nu a existat înainte, despre care nu ştiam până la acel moment. Această afirmaţie este valabilă şi în cazul economiei.

Chiar dacă un economist ştie foarte multe – şi unii chiar ştiu –, dar nu a contribuit cu nimic original sau onest la edificiul existent al cunoştinţelor noastre despre producţie, distribuţie şi consum, despre funcţionarea pieţelor şi a gospodăriilor, despre legile care guvernează stagnarea şi creşterea economiilor naţionale şi despre economia globală ca întreg, atunci nu face decât să profite de gloria altora. A împrumuta ceva de la cineva pentru a folosi acel lucru în propria cercetare nu este un act creator, ci mai curând derivat; nu este o invenţie sau o inovaţie, ci doar o imitaţie. Una utilă, fără îndoială, dar nu trebuie să confundăm această formă de activitate profesională cu ştiinţa. Poate de aceea preferăm să-i numim pe unii „cercetători", şi nu „specialişti". Şi unii, şi alţii gândesc, dar numai cei din urmă inventează sau, observând anumite regularităţi care apar în fenomenele şi procesele economice, le înregistrează, le aranjează în grupuri de legi şi fac generalizări despre ceea ce depinde cu adevărat de ce anume şi cum. Şi, când poţi ridica un întreg edificiu din aceste grupuri de legi şi generalizări, se naşte o teorie.

A fost odată ca niciodată o vreme când economiştii trebuiau căutaţi în universităţi sau societăţi ştiinţifice. Azi, jurnaliştii, când vor să afle de ce ceva merge într-o anumită direcţie, şi nu în alta, apelează adesea la propriii colegi sau „economişti" angajaţi ca analişti ai pieţei financiare de către bănci, ca să facă publice opiniile acestora (a nu se confunda cu

cunoaşterea!) drept adevăruri de revelaţie divină, deşi cel mai adesea aceste opinii sunt simpliste, dacă nu chiar imature şi, astfel, cu totul eronate. Fiindcă veni vorba, pasiunea pentru simplitate, caracteristică tuturor cercetărilor ştiinţifice şi ştiinţelor sociale în particular, bazate pe presupuneri, este sursa multor concepţii greşite. Ceea ce este simplu nu este adevărat din cauză că e nepotrivit. Ceea ce este simplu este incorect din cauză că e deformat. Ceea ce este simplu este fals din cauză că e parţial.

A simplifica prea mult înseamnă a alege calea cea mai uşoară. Poate indica de asemenea laşitate intelectuală. Problemele complexe nu vor fi înţelese corect dacă nu le disecăm cum trebuie. Deşi trebuie să ne punem întrebări când unul dintre economiştii celebri spune despre editorul-şef al ziarului pentru care scrie că o perspectivă exagerat de simplificată asupra situaţiei îl scuteşte de sarcina de a gândi, astfel de atitudini sunt inacceptabile în cercurile ştiinţifice.

Disputa legată de adevăr în economie este dură mai ales din cauza intereselor implicate. Destul de des, „adevărul" depinde de ce sau de pe cine trebuie să slujească. Adevărul este prins de asemenea în ideologii şi sisteme de valori alternative. „Adevărul" poate depinde, astfel, de localizarea culturală a entităţii care îşi exprimă opinia. De aici provin diferenţele izbitoare dintre diagnosticele economice: ceva evident pentru toată lumea, de exemplu, din Beijing este greu de înţeles la Washington şi invers. Cadrul cultural de referinţă are o importanţă crucială şi poate fi o povară majoră.

Cum îi putem învinovăţi pe economişti dacă şi în fiziologie sau medicină rezultatele cercetării sunt determinate de contextul cultural? În cele trei decenii dintre 1966 şi 1995, s-au efectuat 47 de studii despre eficienţa acupuncturii în Japonia, China şi Taiwan. De fiecare dată, s-a dovedit a fi o metodă bună de tratament. În aceeaşi perioadă, nu mai puţin de 94 de studii clinice privind eficienţa acupuncturii s-au efectuat în SUA, Marea Britanie şi Suedia. S-a dovedit că doar 56% dintre aplicaţii au dat rezultate bune[1]. O persoană răutăcioasă ar putea spune sarcastic că, evident, şi în acest domeniu asiaticii sunt mai buni şi mai minuţioşi. Vorbind însă serios, acest exemplu ne arată că cercetătorii, dacă vor cu adevărat, pot găsi mijloace „ştiinţifice" pentru a dovedi corectitudinea afirmaţiilor lor *a priori*. Presupun şi „dovedesc" că lucrurile sunt aşa cum cred ei că sunt, ignorând mai mult sau mai puţin conştient ce este incomod în demonstrarea „corectitudinii" punctului lor de vedere subiectiv.

Faptul că o anumită opinie pare dovedită nu implică întotdeauna şi pretutindeni că este adevărată. În prezent, se pare că tot mai multe adevăruri recunoscute până nu demult, de la psihologie la medicină şi ecologie, sunt... neadevărate. În economie, astfel de cazuri sunt şi mai frecvente şi doar interesele particulare şi încăpăţânarea ideologică împiedică procesul de verificare mai minuţioasă şi revizuire a punctelor de vedere false. Procesul de recunoaştere a faptului că unele dintre fostele „adevăruri ştiinţifice" se dovedesc a fi false nu are încă un nume, dar cu siguranţă va apărea unul în curând. Sugerez termenul „ăţniiţş" sau *ştiinţă* scris invers.

Şi invers. Dacă un anumit punct de vedere nu este demonstrat nu înseamnă că este greşit. Adesea, pur şi simplu nu ştim cum să-l demonstrăm. Şi, dacă cineva reuşeşte, adesea durează ceva timp pentru a face cunoscute noile adevăruri: mai întâi în propriul cerc profesional, apoi în faţa unui public mai larg care ar putea fi interesat şi astfel se întâmplă cel mai adesea în ştiinţele sociale. Fără îndoială, în cazul economiei, acest sindrom este mult mai complex decât în acupunctură, ceea ce nu-i scuteşte în niciun caz pe economişti de imensa răspundere intelectuală şi morală pentru ceea ce spun, scriu şi fac.

În paranteză fie spus, este curios că punctele de vedere ale „economiştilor" celebri (de fapt, putem renunţa la ghilimele, fiindcă adesea au o diplomă în domeniu, unii dintre

ei chiar foarte solidă, uneori de la universităţi respectabile), al analiştilor pieţei care arată cât sunt de inteligenţi, zilnic, în ziare, la TV şi online, sunt impuse cu succes majorităţii opiniei publice ca fiind obiective, deşi este imperios să subliniez că aceste puncte de vedere sunt promovate de indivizi care interpretează evenimentele dintr-un anumit unghi. Aceasta este perspectiva mass-mediei finanţate de agenţiile de publicitate şi în special de bănci sau, în general, de entităţi care oferă intermediere financiară profitabilă, unii dintre jucătorii majori de pe piaţă. Evident, aceste entităţi se axează pe propriul interes şi nu sunt preocupate de problemele oamenilor. Şi oricine are un interes are şi un punct de vedere corespunzător. Prin urmare, economiştii băncilor îşi promovează punctul de vedere, subiectiv, subordonat unor interese specifice de grup, descriindu-l ca pe o interpretare în spiritul interesului publicului larg, deşi nu este cazul adesea. Pe de altă parte, o bună economie slujeşte progresului şi interesului publicului larg. Când un tânăr curios îl întreabă pe un bătrân înţelept: „Cât fac doi ori doi?" şi primeşte răspunsul: „Ei bine, depinde dacă cumperi sau vinzi...", nu avem de-a face cu o economie bună.

Există vremuri saturate de scandaluri politice. În timp ce scandalul manipulării pieţei farmaceutice în valoare de sute de milioane de dolari (care a curmat multe vieţi) este încă proaspăt, un alt scandal, cel al manipulării dobânzilor, este în plină desfăşurare, cu consecinţe de ordinul trilioanelor de dolari pentru depozitele la termen şi piaţa împrumuturilor. Practicile monopoliste recent dezvăluite ale unor companii web încă nu au fost date uitării şi o altă bancă mare acceptă o amendă de câteva milioane de dolari pentru escrocherii care implică transferuri financiare într-o ţară care face obiectul sancţiunilor internaţionale.

Aşa cum nu putem exagera tratând pe oricine ca pe un potenţial infractor, ci trebuie să fim prudenţi, mai ales în locurile aglomerate, tot astfel nu putem privi unii jucători de pe piaţă cu o suspiciune excesivă. Totuşi, trebuie să avem grijă, mai ales când sunt implicate sume mari de bani. Chiar dacă suntem înconjuraţi în general de oameni cinstiţi, tot trebuie să avem grijă deoarece, din nefericire, cinstea nu este întotdeauna prevalentă.

Unii analişti sunt transformaţi în adevăraţi guru formatori de opinie, părerile lor fiind validate de mass-media care le prezintă drept de încredere. Se întâmplă şi acest lucru uneori. Dar asta se întâmplă doar uneori, nu întotdeauna. Uneori, analiştii bancari fac studii remarcabile. Eu însumi le-am folosit şi îmi bazez adesea raţionamentul pe astfel de surse. Pentru a face acest lucru, trebuie să putem să alegem grâul de neghină, deoarece în unele cazuri analizele prezentate au rolul de a conduce la o concluzie predeterminată (comandată). Astfel, datele provenite din astfel de surse trebuie tratate ca material-sursă pentru raţionamentul individual, analizele şi evaluările prezentate trebuie supuse unei revizuiri riguroase. Totuşi, pentru a evita judecăţile greşite, trebuie să avem acces (floare la ureche!) la datele corecte şi să le putem interpreta ca atare. Acest lucru nu este în niciun caz uşor, astfel încât trebuie să nu vă pierdeţi cumpătul şi să nu folosiţi prea multe scurtături.

Trebuie menţionat rolul acestui grup de analişti/economişti şi al comentatorilor evenimentelor economice care apar în mass-media. Azi, ei sunt cei care influenţează cel mai adesea felul cum înţelege economia publicul larg, şi nu profesorii de economie. Mai grav, chiar şi profesorilor li se întâmplă să facă referire la articole din ziare, deşi ar fi mai bine dacă ziarele s-ar baza mai mult pe articolele economiştilor eruditi. Cu toate acestea, există printre analiştii pieţei şi specialiştii în economie profesionişti care merită recunoaştere. Îi cunosc pe câţiva dintre ei, ne întâlnim uneori – de exemplu, la congresul anual al analiştilor membri ai Federaţiei Europene a Societăţilor Analiştilor Financiari. Dacă ar

auzi cineva discuţiile noastre despre circumstanţele şi mijloacele de combatere a crizei financiare, ar avea impresia că adesea nici ei nu sunt de acord cu opiniile vehiculate de mass-media ca fiind „ale economiştilor".

Se vorbeşte mult despre societăţi informaţionale. Unii merg chiar mai departe şi scriu despre societăţi mediate, în care imaginea lumii nu vine din experienţă, ci din percepţia pe care o anumită persoană şi-o face asupra zgomotului din mass-media. Auzim acum despre societăţi de tip *spam*, adică societăţi pline de (dez)informare. Despre ce este vorba?

Ei bine, în prea multe cazuri punctele de vedere promovate sunt părtinitoare şi au rolul de a manipula opinia publică, astfel încât entităţile economice, precum indivizii, firmele şi guvernele, să ia decizii benefice, dar nu neapărat pentru ele. Opiniile economice pot fi cumpărate de pe piaţă, ca oricare altă marfă, deşi nu la fel de direct. Perspectivele părtinitoare, afirmaţiile false prezentate în cărţi cu tiraj redus nu au mare valoare. Aceleaşi neadevăruri din cotidienele de mare tiraj şi mediile electronice urmărite de un public larg pot avea o valoare semnificativă pentru anumite grupuri de interese. Şi, aşa cum este tipic pentru piaţă, o valoare mare primeşte şi un preţ mare. Astfel, se întâmplă mult prea frecvent că, deşi mass-media ar trebui să exprime opinia publică în privinţa problemelor economice, în multe cazuri ea pur şi simplu o manipulează. Nu doar din motive financiare, ci şi din motive ideologice şi politice, dar aceasta este o cu totul altă problemă.

Bine, haideţi să ne prefacem pentru un moment că absolut toţi economiştii sunt cinstiţi, de încredere, oneşti şi incoruptibili, astfel încât niciunul dintre ei nu promovează puncte de vedere false pentru a obţine un profit, ci doar pe cele de care este pe deplin convins. Atunci de ce se întâmplă foarte des ca doi economişti să aibă trei opinii? Există mai multe motive.

Este de înţeles că gândirea economică, în special dezvoltarea unor modele diferite (care devin cu atât mai numeroase cu cât matematica şi tehnicile de calcul devin mai avansate şi cu cât economiştii sunt mai fascinaţi de ele, o caracteristică distinctă a vremurilor noastre), se bazează pe presupuneri. Facem tot timpul presupuneri, ceea ce ne îndepărtează de realitate, dar, pe de altă parte, ne apropie de un model imaginar. Cu cât facem mai multe presupuneri, cu atât ne îndepărtăm de realitate şi, atunci când un răspuns teoretic contrazice evident faptele, cu atât mai rău pentru fapte.

Uneori se întâmplă acest lucru, alteori nu. Să ne imaginăm că trei oameni sunt abandonaţi pe o insulă pustie. Cu toţii sunt oameni de ştiinţă: un chimist, un fizician şi un economist. Sunt pe jumătate morţi de foame când, deodată, o conservă este adusă de valuri la mal. Conţine mâncare, dar cum deschid conserva? Chimistul spune: „N-o să vă vină să credeţi, dar am o substanţă caustică la mine, aş putea presăra puţin pe capac, pulberea îl va coroda şi hocus-pocus! Am deschis-o". Fizicianul spune: „Fii serios, ai putea otrăvi mâncarea. Am eu o idee mai bună. Voi ţine conserva pe deget şi o voi roti atât de repede, încât forţa centrifugă o va deschide!". Economistul intervine: „Domnilor, acestea sunt sugestii fără sens, nerealiste! Să presupunem că avem un cuţit...".

Ei bine, nouă, economiştilor, ne place şi ne pricepem să facem presupuneri. Chiar şi să presupunem că piaţa este un mecanism autoajustabil perfect, iar capitalismul poate funcţiona fără crize periodice. Unii fac tocmai astfel de presupuneri. Nu este cazul meu, deoarece ştiu că piaţa are neajunsurile sale şi că vor apărea crize din când în când şi în viitor, fiindcă sunt o componentă inerentă, necesară a capitalismului[2]. Indiferent câte presupuneri facem, nu există nicio piaţă fără neajunsuri şi niciun capitalism fără crize[3]. Dar acesta nu este sfârşitul său suprem, un colaps dezastruos, deşi există şi astfel de opinii[4]. Prin urmare, nu se poate face nimic în această privinţă? Aşteptăm doar să treacă

furtuna? În niciun caz: am putea face multe, pentru început să reglementăm corect piaţa[5] sau să reducem frecvenţa crizelor şi, atunci când se produc, să le distribuim mai echitabil efectele şi să reducem costurile ieşirii din criză. Evident, făcând în primul rând presupuneri bine fondate...

Fireşte, oricui îi place să aibă dreptate. Mai ales economiştilor. Totuşi, nu este uşor să ai dreptate, astfel încât, pentru a simplifica lucrurile, fac presupuneri simplificatoare. Aceasta este o alternativă, o scurtătură. Mai există una, şi anume să faci un model atât de complicat, încât să nu intereseze aproape pe nimeni şi să fie înţeles chiar şi de mai puţine persoane. Complicarea în exces este de asemenea inacceptabilă. Economia ar trebui să fie cât mai simplă posibil, dar nu excesiv de simplă. Gândirea şi investigaţia unui bun economist ar trebui să fie complexe şi bazate pe modele, dar acesta ar trebui să scrie şi să vorbească clar şi inteligibil. O poveste economică bună îi dă bătăi de cap autorului său, dar ulterior este uşor de înţeles pentru public.

De obicei, economia este prezentată ca studiul regulilor de alocare raţională a resurselor. Pentru a atinge un anumit scop – de exemplu, pentru a ne aduce apartamentul la calitatea dorită –, minimalizăm cheltuielile. Sau, când avem fonduri specifice, să spunem în combinaţie cu o ipotecă rezonabilă de un sfert de milion de dolari, ne străduim să maximizăm efectul, adică să obţinem cel mai bun apartament posibil.

Deşi oricare dintre noi ar susţine probabil că acţionează raţional, cu toate acestea, când ni se cere să dăm un exemplu de comportament iraţional, o facere fără probleme. Exact: gândiţi-vă un moment şi daţi un exemplu din comportamentul dumneavoastră recent care a fost în mod evident iraţional din punct de vedere economic... Vedeţi, nu este atât de greu. De ce ni se întâmplă acest lucru?

Din mai multe motive – de exemplu, deoarece uneori ascultăm mai mult de sentimente decât de raţiune. Factorii decisivi includ preferinţele şi aversiunile noastre, admiraţia şi invidia, prietenia şi ura, familia şi sentimentele patriotice şi, uneori, spiritul de turmă – uneori euforia, iar alteori panica. Analiştii pieţei financiare insistă asupra interpretărilor pseudoştiinţifice ale variabilităţii bursei sau ale fluctuaţiilor cursului de schimb, deşi adesea, dar nu întotdeauna motivul de bază din spatele acestei volatilităţi îl constituie emoţiile imprevizibile. Se întâmplă frecvent ca, încă înainte de a-şi publica punctul de vedere online, faptele să îi contrazică deja. Când scriu că ratele de schimb cresc din cauza... ele scad de fapt din cauza...

Sferele în care raţiunea este amestecată cu emoţiile sunt investigate, printre altele, de finanţele comportamentale. Adesea rezultatul este un amestec creativ de economie şi psihologie sau chiar fizică şi economie, ca să nu mai vorbim de matematică. Aceste combinaţii intelectuale şi metodologice nu ar trebui subestimate în niciun caz, deşi singurul adevăr obiectiv este că ratele de schimb şi cotaţiile la bursă sunt volatile prin natura lor. Totuşi, nu este atât de greu să ne dăm seama că tocmai datorită acestei volatilităţi unii oameni se îmbogăţesc pe seama altora, bazându-se în aceeaşi măsură pe înţelepciune şi pe noroc chior. Pentru ca acest lucru să se întâmple, în mişcarea centrifugală trebuie atraşi cât mai mulţi jucători posibil, de la pensionari care economisesc sume mici până la marile fonduri de pensii, pentru a face niscaiva caimac pentru ei înşişi, când lucrează cu banii altora. La sfârşitul zilei, săptămânii, lunii, anului, cotaţiile pot fi aceleaşi ca la început, dar în final unii au mai mult şi alţii mai puţin. Şi tocmai aceasta este ideea.

Dar să lăsăm deoparte deocamdată economia sentimentelor şi a emoţiilor. Şi aceasta este o temă pentru o carte fascinantă. Deja există astfel de cărţi; dacă nu exact despre

economia sentimentelor, atunci despre contextul psihologic al luării deciziilor cu impact economic, inclusiv a celor greşite[6], sau despre motivele pentru care tot felul de experţi se îndepărtează adesea de adevăr[7]. S-ar putea scrie o carte şi despre economia prostiei; la urma urmelor, există din belşug şi nici pe viitor nu se va epuiza. Pentru a ne asigura că aceasta există într-o proporţie cât mai mică posibil şi că emoţiile nu determină modul în care ne administrăm economia, avem nevoie de bun-simţ şi de înţelepciune. Prin urmare, să presupunem pentru un moment că dăm la o parte emoţiile şi că fiecare persoană din familia, din cartierul şi din ţara noastră este înţeleaptă şi, cel puţin, ştie ce este bine pentru ea: pentru o anumită persoană, familia acesteia, comuna, regiunea, ţara sa, pentru întreaga generaţie sau pentru civilizaţia noastră. Vrem să fim fericiţi. Acesta este motivul pentru care unii vor să aibă mai mult din ceva (în special bani, deşi înţelepciunea populară susţine, nu fără motiv, că banii nu aduc fericirea...), să ştie mai multe despre ceva, iar alţii preferă să trăiască într-un anumit loc şi să obţină o educaţie într-un anumit domeniu, să capete abilităţile dorite (şi, evident, unele bine plătite). Unii vor să aibă o familie de 2 + 3, alţii planifică una de 2 + 1 şi un câine sau o pisică. Fiecare dintre aceste visuri, aspiraţii şi priorităţi declanşează, printr-un sistem de stimulente, acţiuni specifice în domeniul economic, astfel de acţiuni fiind legate de consecinţe specifice, adesea foarte importante: câştigăm, dar mai şi pierdem.

Şi, astfel, continuăm să învăţăm sau să muncim (dacă ne-am găsit o slujbă...). Rămânem în ţara natală sau plecăm în străinătate în căutare de oportunităţi mai bune. Ne facem deja o familie mare sau încă ducem o viaţă puţin haotică (şi romantică) de concubinaj. Obţinem o ipotecă pentru un apartament, deoarece ne-am săturat să trăim cu părinţii noştri iubitori care au gusturi şi preferinţe diferite şi, prin urmare, nevoi şi un stil de viaţă diferit de ale noastre. În afaceri, cumpărăm opţiuni pe valute sau alegem alt risc al cursului de schimb. Încercăm cutare sau cutare inovaţie, dar se poate să nu meargă. Cheltuim şi consumăm sau economisim şi investim. Pornim o afacere cu un partener sau altul sau facem tot ce ne stă în putinţă să o scoatem de pe piaţă. Ne investim economiile la o bancă sau pe piaţa de capital, în acţiuni sau obligaţiuni, în dolari sau euro, în depozite la trei luni sau la trei ani. Cumpărăm o carte (tipărită pe hârtie, tradiţional, sau un e-book?) sau ne uităm la un film (la cinema sau pe DVD?). Toate aceste decizii şi multe altele care, la scară globală, duc la miliarde de decizii şi concluzii în fiecare zi, atrag consecinţe economice specifice. Adesea, unele neaşteptate: unele care ne înrăutăţesc situaţia financiară în loc să o îmbunătăţească. Şi totuşi, acţionăm raţional, nu-i aşa?

Aşadar, cine este raţional? Dumneavoastră sau eu? Uniunea Europeană sau Statele Unite? Ruşii sau chinezii? Generaţia aceasta sau cea precedentă? Sau poate doar cea viitoare va fi raţională? Este omenirea raţională dacă etapa recentă a globalizării o contrazice evident cu o criză generalizată care face ravagii în economia mondială?

Ei bine, o persoană raţională acţionează în avantajul propriu, luând în calcul informaţiile disponibile. Prin urmare, dacă presupunem că suntem suficient de inteligenţi pentru a şti ce este benefic pentru noi (din păcate, uneori nu suntem) şi că nu facem nicio mişcare cu consecinţe negative, atunci de unde vine toată această iraţionalitate? Acest lucru ne este explicat în a doua parte a definiţiei: „luând în calcul toate informaţiile disponibile". Toate deciziile se bazează pe informaţii. Calitatea lor determină dacă tragem concluziile corecte şi dacă luăm decizii în avantajul nostru, şi nu în avantajul altuia atunci când gândim logic.

Exact, în avantajul altuia. Aici este problema principală. Adesea, cei care ne furnizează informaţii se gândesc la propriul avantaj (sau al celor care îi angajează). Contează mai

puţin dacă „al lor" se referă la un furnizor direct de informaţii – cu alte cuvinte, cutare sau cutare „economist" sau grup de interese special din spatele lui. Ceea ce contează este că se creează informaţii (dezinformare?) menite să genereze comportamente benefice pentru interesele altuia, în baza faptului că firmele care vor să fie raţionale iau decizii considerând că le vor aduce rezultate pozitive. În mod intenţionat, cineva acţionează în propriul beneficiu şi totuşi se dovedeşte că în cele din urmă s-a comportat iraţional, fiindcă a acţionat în avantajul altuia, pe cheltuiala sa.

Reglementările din SUA privind posesia de arme sunt un exemplu de iraţionalitate la scară socială, care, în multe cazuri, se sfârşeşte tragic. Folosind un argument populist legat de dreptul la autoapărare sau unul şi mai idiot, că „nu armele sunt cele care împuşcă oameni, ci oamenii împuşcă oameni", armele letale se pot cumpăra aproape la fel de uşor ca jucăriile: trebuie să aştepţi cel mult câteva zile pentru a intra în posesia lor. Dreptul la autoapărare, inclus în Constituţia SUA ca unul dintre amendamente, s-ar fi justificat în vremurile Vestului Sălbatic, dar nu într-o epocă în care siguranţa cetăţenilor trebuie asigurată de lege şi de persoanele care o aplică, plătite din banii contribuabililor. Un amendament care să interzică orice formă de donaţii din partea producătorilor de arme pentru partidele politice şi acţiunile de lobby în acest domeniu, precum şi în mass-media ar fi mult mai util.

Din păcate, puterea grupurilor de interese speciale din sfera producţiei, distribuţiei şi întreţinerii tuturor tipurilor de mitraliere, revolvere, pistoale este atât de mare, încât nici măcar preşedintele democrat nu a ridicat problema unei schimbări radicale a legilor relevante în campania electorală din 2012; până când s-au comis o serie de infracţiuni în care zeci de persoane nevinovate au fost ucise. Alţii se pregătesc de acţiune, deoarece pledoaria lui Barack Obama pentru explorarea motivelor[8] (acte inumane de violenţă se mai întâmplă, aproape în mod regulat) nu va afecta semnificativ ceea ce s-ar putea reduce dacă am acţiona raţional şi nu am lăsa anumite interese particulare să ne fie impuse drept bine comun. Milioane de oameni acţionează „raţional" şi se presupune că au ceva ce pot folosi pentru autoapărare. Conform estimărilor FBI, peste 200 de milioane de arme de foc sunt deţinute de persoane private în SUA, fără a include armata, poliţia şi alte servicii. Oricine vrea să aibă o armă are una. Mă întreb de ce apărare beneficiază copiii nevinovaţi din şcoli, clienţii dintr-un magazin, publicul de la un cinema sau credincioşii dintr-un locaş de cult. Ar trebui să poarte revolvere la cingătoare, ca în filmele western, sau poate mitraliere, ca Rambo?

După tragedia care s-a produs la sfârşitul anului 2012 în Newtown, când un nebun a împuşcat douăzeci de copii cu vârsta între 6 şi 7 ani şi şase profesori, arogantul şef al American Rifle Association (Asociaţia Deţinătorilor de Arme din America), o organizaţie de lobby, a protestat împotriva oricărui control asupra armelor, sugerând că toate şcolile ar trebui să aibă paznici înarmaţi! Un om de afaceri a început să facă veste antiglonţ pentru copii (aceasta s-ar numi „reacţia pieţei"); cu siguranţă, o astfel de ţinută nu îi va ajuta să fie mai în siguranţă, ci le va veni mai bine decât uniformele şcolare. Un alt nebun a susţinut că soluţia cea mai bună ar fi ca toată lumea să poarte arme[9]. Acesta nu mai este un semn de iraţionalitate, unul cu rezultate economice clare. Comerţul cu armament este extrem de profitabil, astfel încât organizaţiile de lobby din domeniu nu precupeţesc bani pentru a corupe mass-media formatoare de opinie şi cele două mari partide americane. Este de asemenea o dovadă de naivitate. Numărul crimelor comise în principal cu arme de foc este de patru ori mai mare în SUA decât în Marea Britanie şi de şase ori mai mare decât în Germania şi totuşi americanii nu au din naştere instincte criminale mai puternice

decât britanicii şi germanii, nu-i aşa? Singura speranţă este ca produsele chinezeşti ieftine să înlocuiască mitralierele şi revolverele americane şi apoi se va dovedi rapid că posesia de arme ar trebui interzisă, cu excepţii strict definite, justificate. Poate chiar republicanii vor fi cei care vor veni cu ideea...

Te poţi înşela de o mie de ori? Da, dacă raţionamentul tău nu se bazează pe realitate, ci pe „fapte" născocite de mass-media, care oferă relatări exagerate şi parţiale ale unor evenimente, muşamalizându-le sau ignorându-le cu totul pe altele care par mai puţin atractive. Şi, dacă nu sunt foarte atractive, mass-media va primi mai puţine contracte de publicitate. Prin urmare, ceea ce se vinde bine este un „bun de larg consum" din domeniul informaţiilor, pentru care se presupune că există aşteptări din partea unui public neavizat, care îl doreşte: senzaţionalul presărat cu reclame se vinde. Nu este de mirare că, dacă ne interesează raportul dintre decesele produse de accidente şi cele cauzate de diabet, auzim că primele sunt de 300 de ori mai numeroase deşi, de fapt, sunt de patru ori mai puţine[10].

Deşi nu la o astfel de scară, aceste tipuri de greşeli, stimulate de relatări părtinitoare din mass-media, în care nu poţi avea încredere, sunt comise şi când este vorba despre evenimente economice, situaţie în care sunt extrem de costisitoare.

Prin urmare, nu doar inteligenţa sau capacitatea de a trage concluzii sunt hotărâtoare, ci şi informaţiile. Ce sunt mai exact informaţiile? Ei bine, informaţiile, în sens economic, sunt fapte şi date ce le ilustrează, precum şi capacitatea de a le interpreta corect. Nu ne putem aştepta ca un număr mare de entităţi juridice – firme sau gospodării, producători şi consumatori – să aibă acces la toate datele necesare pentru a trage concluzii. Este absurd. Doar corporaţiile puternice şi bogate îşi permit acest lucru; şi, bineînţeles, guvernele. Nu ne putem aştepta ca toată lumea să aibă cunoştinţele economice relevante necesare pentru interpretarea corectă a statisticilor obiective ce reflectă fenomenele şi procesele economice. Din acest motiv avem nevoie de economişti profesionişti. Dar tot din acest motiv ar trebui şi să-i ţinem sub supraveghere, deoarece meseria unora dintre ei nu este atât de a căuta adevărul ştiinţific autentic, cât de a-i face pe oamenii suficient de raţionali, de la casnice la preşedinţii unor corporaţii, de la miniştri de stat la activiştii unei organizaţii sociale, să ia decizii care vor aduce beneficii altcuiva, în detrimentul celui care ia decizia aparent corectă. Trebuie să fim atenţi. Iar cel mai important, trebuie să ştim. Acesta este motivul pentru care avem nevoie de o economie bună. O economie cinstită.

Ce înseamnă economie cinstită? Poate fi economia, la urma urmelor, o ştiinţă necinstită? Ei bine, atât timp cât este o ştiinţă, în esenţa sa, ce are rolul de a explica regularităţile obiective care guvernează procesele economice, economia este cinstită. Problema este că, în prea multe cazuri, nu este o ştiinţă. Ea devine o ideologie, prinsă în mrejele sentimentelor politice şi doctrinarismului. Este, uneori, un instrument de luptă politică şi manipulare socială ce are rolul de a urmări interesul propriu al unei anumite persoane. Este, în ultima vreme cel mai adesea, un instrument menit să-i convingă pe oameni să acţioneze iraţional în final, astfel încât, în mod ironic, devine propria antiteză. Este o modă influenţată de valurile de doctrine populare şi puncte de vedere pseudoştiinţifice promovate pentru a sluji unor interese ascunse. Se întâmplă adesea ca gândirea economică să aibă toane, să urmeze „şcoli" care sunt în vogă la un anumit moment sau pur şi simplu anumite dogme. Mulţi economişti cred în ceea ce susţin, în loc să ştie ceea ce susţin. Economia cinstită se referă la cunoaştere, nu la credinţă.

Dar lucrurile se complică iar, din cauză că apare o problemă fundamentală: care este scopul procesului economic şi al cunoştinţelor noastre despre el, adică al teoriei

economice – ştiinţa economică şi economia politică? Care este scopul activităţii economice a indivizilor şi a societăţii? Punctele de vedere asupra acestui subiect sunt divergente; şi aşa a fost dintotdeauna, chiar dacă nu din timpuri imemoriale, cel puţin de când omul şi-a pus pentru prima dată această întrebare, acum câteva mii de ani. Şi omul a găsit uşor un răspuns mulţumitor: scopul activităţii economice este de a satisface anumite nevoi. O astfel de abordare sănătoasă poate fi identificată la mii de kilometri de centrele intelectuale şi la ere depărtare de economia dezvoltată, atunci când îi punem aceeaşi întrebare unui ţăran analfabet care cultivă un petic de pământ pe platoul Anzilor sau unuia care îşi paşte caprele în Sahel. Ştie de ce munceşte şi produce ceva pentru sine sau ca să facă schimb cu alţii pentru ceva de care are nevoie. Ei bine, dar economia complexă şi avansată de azi se compară cu cea mai simplă formă a sa tot aşa cum se compară un supercalculator cu o săpăligă, fiindcă odată cu nevoile tot mai mari, inclusiv cele inutile, sunt inventate noi moduri de a le satisface. Nevoi inutile? Exact, căci ceea ce vor oamenii depinde de ceea ce înţeleg.

Se spune că nevoia este mama invenţiei. Dar relaţia funcţionează şi în sens invers, invenţiile dau formă nevoilor, uneori iluzorii sau chiar dăunătoare, dacă încercăm să le satisfacem fără să gândim. În termenii pieţei, nevoile, atât timp cât sunt sprijinite de o putere reală de cumpărare, creează cerere. Prin urmare, crearea unor nevoi noi, deşi stimulează cererea, nu doar cu venitul curent, ci şi, tot mai mult, cu împrumuturi şi datorii, este percepută ca forţa motrice din spatele expansiunii economiei. Problema este că aceasta s-ar putea transforma într-o forţă distructivă. Fără un control asupra evoluţiei nevoilor, nu ne vom bucura de nicio perioadă de calm economic şi de nicio pace politică în viitor. În acest domeniu, scara complexităţii poate fi chiar mai mare, deşi nu trebuie să fie aşa, ceea ce merită subliniat.

Prin urmare, unde este problema? Ei bine, problema este că destul de rapid, imediat ce unii au înţeles de ce trebuie să aloce resurse, au apărut alţii, o minoritate, care şi-au dat seama că poţi aloca resursele într-un anumit mod, şi anume folosindu-se de ceilalţi. Aşa a fost, aşa este şi aşa va fi, indiferent de sistemul social şi economic aflat la putere, dacă nu luăm în calcul şi utopiile. Totuşi, ne-am putea strădui să creăm un sistem în care unii să abuzeze de alţii cât mai puţin posibil.

Economia este ca natura. De multe ori, omul de rând nu poate să facă diferenţa între o relaţie simbiotică şi una parazitară, dintre coexistenţa creativă şi cooperare şi o creatură care profită de sănătatea alteia. Încă şi mai greu este când vorbim despre relaţii complicate, aflate la graniţa acestor fenomene. Lichenii, o combinaţie între ciuperci şi alge, trăiesc pe trunchiurile copacilor: se hrănesc din seva lor sau îi ajută să respire? Dar o iederă care se caţără pe trunchiul unui copac, este aceasta un parazit sau nu? Şi o bancă oferă un împrumut ipotecar unui cuplu de tineri căsătoriţi pentru a le permite să ducă o viaţă decentă în casa lor sau doar pentru a-i face să plătească în mod regulat tranşele de capital datorate şi, cel mai adesea, pentru a-i transforma în datornici/sclavi pentru douăzeci sau chiar treizeci de ani, obligaţi să plătească o dobândă exorbitantă, mult mai mare decât rata inflaţiei? Nu este uşor să găsim răspunsul la aceste dileme. Cum poţi fi un copac fără licheni într-o pădure tropicală? Cum altfel decât cu un împrumut de la bancă poţi avea „propriul" acoperiş acum, şi nu peste o generaţie, când ne îmbogăţim în cele din urmă şi nu mai trebuie să împrumutăm bani?

Din comentariile de mai sus se pot trage două concluzii cu consecinţe intelectuale, sociale şi politice.

În primul rând, economia ca ştiinţă a alocării eficiente a resurselor deficitare nu poate ignora scopurile activităţii economice. Scopurile sunt cele care se află în miezul problemei,

nu în afara ei. Prin urmare, înainte de a răspunde la orice întrebare legată de sfera relevantă pentru noi, mai ales ce este şi ce nu este viabil economic sau dacă o anumită activitate este sau nu eficientă, trebuie să ne gândim la ce şi la cine profită dintr-o anumită acţiune. Dacă, de pildă, scopul recoltei este de a hrăni armata pe care conducătorul o trimite la război pentru a jefui bogăţiile acumulate de un vecin dincolo de graniţă, atunci recolta acestui an este maximizată, ignorând exploatarea excesivă şi sărăcirea solului, nevoile de hrană ale ţăranilor şi ale familiilor lor şi nevoia de a face provizii raţionale pentru viitor şi chiar de a păstra seminţe pentru culturi viitoare. Totuşi, dacă recolta de anul acesta este analizată pe o axă a timpului, ca parte a unui proces de repetare constantă a producţiei, distribuţiei şi consumului, atunci problema este abordată diferit.

Dacă, de pildă, sistemul de impozitare a firmelor are rolul de a le ajuta să se îmbogăţească (bineînţeles, cu titlul de investiţii pentru a încuraja creşterea şi a crea noi locuri de muncă, cum altfel?), atunci ratele, pragurile, deducerile şi alte reglementări sunt stabilite pe cale de consecinţă. Pe de altă parte, dacă impozitele plătite de firme trebuie să cofinanţeze utilităţi publice necesare pentru buna funcţionare a economiei şi a societăţii în ansamblu (din care respectivele firme sunt parte integrantă), fără a dăuna acumulării de capital printr-un nivel adecvat de economii şi investiţii, sistemul de impozitare este structurat diferit.

Pe scurt: nu există nicio economie fără valori. Valorile sunt idealuri umane, dorinţe şi ambiţii, atât individuale, cât şi împărtăşite în cadrul unei familii, al unui grup, al societăţii, al naţiunii şi al civilizaţiei, ce afectează deciziile pe care le luăm pe baza unui sistem motivaţional. Nu există nicio activitate economică fără scopuri. Nu există niciun scop fără judecăţi de valoare. Nu există nicio decizie fără judecată. Nu există nicio decizie fără consecinţe economice. Între timp, aceste interdependenţe nu sunt relaţii cauză-efect cu sens unic, ci mai curând o întreagă reţea de feedbackuri complicate.

Economia este o ştiinţă socială, întotdeauna şi pretutindeni bazată pe un întreg sistem de valori. Economia fuzionează cu axiologia, un sistem complex de valori. La fel cum se întâmplă cu inspiraţia şi expiraţia: pentru a trăi, trebuie să respiri continuu. Totuşi, valorile se schimbă în timp şi în spaţiu. Uneori, ele se pot schimba fundamental de-a lungul unei generaţii, aşa cum a fost cazul ţărilor din Europa Centrală şi de Est care au trecut printr-o tranziţie politică după 1989 sau (poate, rămâne de văzut) în următoarele decenii în ţările arabe din Africa de Nord şi Orientul Mijlociu, după 2011.

Era contemporană, primele decenii ale mileniului III, este o perioadă marcată de o revizuire profundă a valorilor, de o reală importanţă din punctul de vedere al civilizaţiei. Aceasta este cauzată de suprapunerea mai multor megatendinţe care schimbă realitatea din jurul nostru şi la care luăm parte. Situaţia este foarte dinamică. Niciodată în istorie nu s-au schimbat atât de multe, atât de rapid, pentru atât de mulţi oameni. S-ar putea spune că nu doar ne-am născut într-o situaţie şi murim în alta, ci aproape şi că mergem la culcare într-o realitate şi ne trezim în alta a doua zi dimineaţă. Şi, dacă rămânem treji, vedem cu uimire ce se întâmplă în jurul nostru. Uneori, suntem atât de uimiţi, încât ulterior ne miră mai puţin visele noastre din timpul nopţii...

Trăim cu adevărat într-o lume în schimbare. Acest fapt are implicaţii colosale pentru viitor. Cu cât înţelegem ce depinde de ce anume, cu atât cresc şansele de a comite mai puţine erori în procesul de dezvoltare socioeconomică. Pe cât înţelegem mai profund esenţa fenomenelor şi proceselor care au loc în acest moment în jurul nostru, pe atât mai bine ne va fi în viitor. De aceea este bine să ştim. Şi este bine că oamenii vor să ştie. Nu putem da vina pe nimeni că, într-un fel, fiecare dintre noi este un economist. Este ceva firesc.

În al doilea rând, economia nu trebuie să ignore, în deliberările sale, conflictele de interese care apar mereu în procesele economice. Şi ele există în toate direcţiile: de la indivizi la grupuri socioprofesionale şi regionale şi până la întreaga omenire. Dacă nu ar exista conflicte de interese, nu ar fi necesari economiştii, fiindcă nu ar exista nicio problemă de alegere economică. Iar acestea sunt nenumărate.

Ar trebui să cheltuim mai mult din ce câştigăm pentru a creşte consumul acum sau să economisim pentru mai târziu (o să crească acest consum poate şi mai mult, în viitor). Sprijinul financiar oferit de Europa bogată Africii sărace ar trebui alocat în cea mai mare parte pentru construcţia de drumuri sau poate pentru dezvoltarea sistemului educaţional, întrucât amândouă satisfac nevoi imense şi ajută progresul? Economia globală ar trebui să încetinească ritmul cu care creşte producţia, să oprească exploatarea resurselor naturale şi devastarea mediului sau să nu ia deloc în calcul aceste aspecte şi, în schimb, să maximizeze producţia materială care nu este niciodată suficientă, pentru a satisface nevoile multor oameni? Lista controverselor este foarte lungă. Cum le rezolvăm? Pentru aceasta există economia. Totuşi, la întrebările actuale care izvorăsc din aceste provocări şi din alte câteva mii, dacă nu chiar milioane, de un calibru diferit, nu există un răspuns simplu.

Pe viitor, lucrurile se pot agrava, deoarece mai multe aspecte se complică. Printre altele, şi din cauza unor cunoştinţe economice insuficiente. În multe cazuri, problemele contemporane nu pot primi un răspuns din perspectiva economiei trecutului. Mai mult, această situaţie este valabilă şi în cazul tot mai multor probleme pe care ni le rezervă viitorul, fără îndoială. Aici e buba. Aşa cum avem nevoie de o economie cinstită, tot astfel avem nevoie de o economie a viitorului care trebuie să anticipeze dilemele şi contradicţiile ce vor apărea.

Să nu ne facem iluzii. Şi pe viitor, disputele economice vor fi învăluite de o ceaţă ideologică; nu putem scăpa niciodată de ea complet. Este greu de crezut cât de mult doctrinarism şi dogmatism există în discuţiile economice. Nu doar în ziare şi la TV, ci şi în universităţi, în asociaţiile profesionale şi în sesiuni guvernamentale sau pe agenda organizaţiilor internaţionale. Ştiu, fiindcă pe multe le-am auzit eu însumi. Din fericire, acestea au loc mai puţin în companiile care produc bunuri şi asigură servicii, care se luptă să fie competitive şi, astfel, eficiente. De fapt, pe termen lung, competitivitatea depinde mai mult de eficienţă decât de marketingul agresiv.

Cu alte cuvinte, doctrinarismul şi dogmatismul se răspândesc înainte de toate în macroeconomie, deşi nici microeconomia nu este complet scutită de ele. De ce s-a ajuns aici? Ei bine, din convingeri. Doctrinele sunt proclamate şi propovăduite. În dogme se crede şi ele sunt promovate. Astfel, suntem mai aproape de ideologie şi religie decât de cunoaştere şi ştiinţă. Problema majoră este că avem de-a face cu o mare criză a ideologiei.

Doctrinarii sunt credincioşi. Unii dintre ei ştiu de asemenea foarte multe, dar cei mai mulţi cred. Atât de mult, încât cred că ştiu. Prin urmare, se afundă şi mai adânc în marasmul iluziilor de care apoi nu se pot dezbăra din motive emoţionale şi de prestigiu (cum să recunoşti că ai greşit?). Unii propovăduiesc puterea mâinii invizibile a pieţei, alţii eficienţa planificării centralizate. Nu ducem lipsă de oameni care venerează proprietatea privată ca panaceu al tuturor suferinţelor, deşi pentru alţii este sacră superioritatea proprietăţii de stat ca mijloc de a învinge conflictele de interese. Unii cred într-o implicare redusă a statului şi impozite mici ca mijloc de creştere a eficienţei producţiei, alţii sunt gata să facă revoluţii şi chiar să-şi dea viaţa în lupta pentru intervenţionismul statului şi o redistribuire bugetară amplă prin impozite, transferuri fiscale şi cheltuieli publice ca

mijloc de îmbunătăţire a situaţiei sociale generale. Şi, prin urmare, cu toţii ar trebui să ajungă în rai, deşi atât de mulţi ajung în iad...

Dogmatiştii sunt credincioşi. Fără dovezi ştiinţifice suficiente, ei cred într-un „adevăr" de revelaţie divină, adică într-o ficţiune pe care o acceptă. Acest lucru se întâmplă în pofida bunului-simţ, a experienţei, în contradicţie cu logica şi, în cel mai bun caz, cu o vagă urmă de rigoare ştiinţifică. Acest „adevăr" poate fi legat de aspecte minore, precum presupusa superioritate a impozitului fix faţă de cel progresiv, de unele semnificative, precum eficienţa imaginară a aşa-numitei terapii de şoc în timpul tranziţiilor sistemice din realităţile postsocialiste, sau de unele imense, precum presupusa eficienţă macroeconomică a capitalismului neoliberal, bazată pe lăcomie şi prost reglementată. Este interesant că papa Benedict al XVI-lea, în predica de Anul Nou care a marcat începutul anului 2013, s-a exprimat clar tocmai împotriva acestei patologii sistemice, un capitalism nereglementat care, în niciun caz, nu încurajează aplicarea idealurilor umaniste.

În acest caz, poate că economiştii statului (în economiile mai mult sau mai puţin liberalizate) sunt cei care servesc intereselor publicului larg şi progresului? Aşa ar trebui. Dar o fac? Cum am putea şti sau de ce depinde acest lucru? Problema este şi în acest caz complexă. Cu siguranţă, multe depind de standardele morale ale activiştilor şi birocraţilor statului (folosesc acest termen aici fără nuanţa sa peiorativă obişnuită). Întotdeauna, foarte multe depind de etică, astfel încât merită să te lupţi în permanenţă pentru ea. Totuşi, chiar dacă clădirile oficiale, de la birourile locale la sediul Naţiunilor Unite, ar fi pline de îngeri, tot nu s-ar rezolva, oricum, problema multor decizii economice nu tocmai optime. Şi în acest caz, aşa cum a fost cazul pieţei libere, firmele au adesea informaţii asimetrice, care pot şi uneori trebuie să ducă la alegeri iraţionale. Zgomotul informaţional, datele incorecte sau distorsionate sunt la fel de înşelătoare pentru directorul unei companii de stat ca şi pentru un antreprenor privat, un ministru sau un bancher, pentru un guvern sau pentru piaţă.

Informaţiile sunt manipulate, de exemplu, de guverne, în special înainte de alegeri, dar şi în situaţii de urgenţă, cum a fost cazul Greciei, care a dezinformat Uniunea Europeană cu privire la situaţia reală a finanţelor sale înainte de aderarea la zona euro, în 2002. Totuşi, firmele private fac acelaşi lucru chiar şi mai des, inclusiv cele care operează în sectoare foarte sensibile, cu efecte complexe pentru clienţii şi partenerii lor, precum băncile sau companiile farmaceutice. Preţurile medicamentelor rezultă la fel de mult din reglementările oficiale, care pot fi votate sub presiunea unor grupuri de interese speciale, şi din manipulările condamnabile de către corporaţiile farmaceutice gigantice care sunt mult mai adesea controlate de aceste grupuri. Cazul GlaxoSmithKline, care a fost pedepsită în 2012 pentru ilegalităţile comise cu o amendă de 3 miliarde de dolari, este spectaculos, dar nu singular. Să mai spunem că, potrivit sloganului companiei, ea „ajută oamenii să facă mai mult, să se simtă mai bine şi să trăiască mai mult". A fost un caz de ipocrizie sau de neglijenţă?

În domeniul economiei comportamentale, am putea inversa această logică, întrebând: cine nu manipulează informaţiile? Când o persoană care vinde mere la piaţă spune că sunt „foarte gustoase!", deşi ea nu le-a gustat, vorbim deja despre manipulare sau doar despre o încurajare cinstită de a cumpăra? Când citim sloganul „Clientul are întotdeauna dreptate" la intrarea în sediul unei bănci comerciale este o bătaie de joc făţişă sau poate întâmpinarea prietenoasă a unei companii cu care avem treabă şi care vrea să ne ajute? Şi nu este oare la fel în fiecare dimineaţă, când facem duş şi suntem îndemnaţi să credem că primim gratis 20% din şampon, astfel încât se pare că altcineva plăteşte pentru ca părul nostru să fie mătăsos şi să aibă mai mult volum?

Dar ce am putea spune despre această informaţie: „Consumul a doi pumni de nuci pe zi poate îmbunătăţi calitatea spermei la tineri"[11]? Dacă nu ar fi o opinie prezentată într-o revistă ştiinţifică respectabilă, *Biology of Reproduction*, şi promovată de unul dintre cele mai oneste canale de mass-media, BBC, am putea-o trata ca pe o actualizare de piaţă privind „cercetarea ştiinţifică" sponsorizată de comercianţii de nuci. Fără a elimina, în principiu, posibilitatea ca tocmai aceasta să fie situaţia, consecinţele unei astfel de ştiri sunt uşor de imaginat. În primul rând, conform regulilor economice obiective, nevoile crescute fac să explodeze cererea. În scurt timp, o creştere bruscă a cererii face ca preţul nucilor să crească. Pe termen lung, nucile ajung să fie un produs deficitar. Acest proces este urmat de o substituire şi alunele încep să se scumpească şi, poate puţin mai târziu, şi arahidele şi migdalele, care nu sunt în cantitate suficientă, de asemenea, pentru a asigura o livrare constantă. Şi, cu siguranţă, rezultatele „cercetării ştiinţifice" sunt publicate undeva, dezvăluind că aceste specii de nuci au şi ele un efect excelent asupra potenţei... Suprafeţele cultivate cu nuci, ale căror fructe sunt atât de căutate de tineri, cresc pe termen lung, ca urmare a investiţiilor. În timp, cantitatea produsă creşte semnificativ, dar apoi se dovedeşte că, de fapt, nu există nicio cauzalitate între consumul de nuci şi „sănătatea spermei". Prin urmare, cererea scade semnificativ. În consecinţă, preţurile se prăbuşesc şi apare o criză a supraproducţiei. Autorilor publicaţiei şi celor care au promovat-o în mass-media nu le pasă câtuşi de puţin şi ei nu îşi asumă nicio răspundere pentru „informaţia" a cărei interpretare pseudoraţională a contribuit la o serie de falimente ale comercianţilor de nuci de pe coasta Mediteranei şi din alte părţi, în timp ce ele nu aveau niciun efect asupra capacităţii de reproducere a tinerilor...

Doar o poveste, s-ar putea spune. La urma urmelor, nucile sunt la extrema unei extreme a unui mic segment al pieţei alimentelor. Aşa este, dar mecanisme similare funcţionează şi pe alte pieţe, inclusiv pe cele mari, cu implicaţii majore, precum piaţa cerealelor sau a petrolului. În astfel de cazuri, consecinţele comportamentelor de turmă ale consumatorilor, producătorilor, distribuitorilor şi proprietarilor de depozite – şi, fără îndoială, ale pieţelor financiare – pot mai întâi să supraîncălzească, apoi să ducă la prăbuşirea semnificativă a pieţei, ceea ce va afecta nivelul de venit şi locurile de muncă. Prin urmare, nu este necesară o intervenţie? Nu avem nevoie de un organism de reglementare a pieţei? Şi cine ar trebui să îndeplinească acest rol, dacă nu statul?

Nu avem nevoie de instrumente ştiinţifice sofisticate pentru a observa că problema se reduce la o dublă asimetrie: cea a informaţiilor şi cea a intereselor. Dacă ar exista un echilibru între acestea, ca să nu spunem armonie, ne-am putea descurca fără stat, deoarece fiecare jucător de pe piaţă ar fi la fel de bine informat, fiindcă s-ar informa în funcţie de preţ, care conţine, se presupune, toate datele necesare pentru a lua o decizie raţională. La urma urmelor, nu trebuie să mergi la o universitate, este suficient să mergi la un dentist sau la un atelier auto pentru a-ţi da seama că aceia de la celălalt capăt al tranzacţiei ştiu mai bine. Şi, ei bine, interesele noastre sigur nu coincid: al nostru este de a avea o dantură şi nişte maşini care să nu necesite niciodată reparaţii şi al lor este de a se asigura că acestea au nevoie des de reparaţii, pentru ca serviciile lor să fie căutate în mod constant.

Prin urmare, statul, ca şi piaţa, trebuie să joace un dublu rol: trebuie să fie atât jucător, cât şi arbitru. Cum să împaci aceste roluri este una dintre întrebările majore ale economiei neoinstituţionale, care subliniază că instituţiile sunt cele care, într-un sens comportamental mai mult decât organizaţional, definite ca reguli de joc, cod de conduită, legi şi reglementări impuse de stat, formează baza unei economii eficiente. Din păcate,

aceasta poate fi prost reglementată. Consumatorii şi, încă şi mai mult, producătorii se plâng mereu de reglementările care îi obligă să facă sau nu anumite lucruri sau să le facă între anumite limite; s-au plâns mereu şi se vor plânge întotdeauna. Etatiştii apără cu tărie reglementarea cu o constanţă demnă de o cauză mai bună. Partizanii pieţei libere, care condamnă pe faţă reglementările oficiale, tind să le ignore şi pe cele benefice. Între timp, economiştii raţionali caută un compromis fericit între cea mai mare libertate posibilă a activităţii economice şi reglementarea administrativă cea mai puţin stânjenitoare.

Să luăm ca exemplu operaţiunile bancare. Fiecare economist sau politician raţional va fi de acord că o astfel de activitate trebuie reglementată. Totuşi, ei nu vor cădea de acord asupra măsurii şi instrumentelor unei astfel de reglementări. Prin urmare, este necesar un arbitraj, care trebuie să ia în calcul faptul aparent evident că operaţiunile bancare, prin însăşi natura lor, implică un risc. Cu alte cuvinte, nu există operaţiuni bancare fără risc. Şi există un nivel de risc care poate fi tolerat. Luând în considerare acest lucru, reglementările impuse de stat nu ar trebui să interfereze cu nivelul acceptabil al riscului bancar. Cum se determină acesta? Ei bine, băncile ar trebui să fie libere să rişte atât timp cât doar proprietarii, acţionarii şi directorii lor executivi sunt expuşi la costuri suplimentare potenţiale. Pe de altă parte, când este vorba despre interesele clienţilor băncilor, în special ale deponenţilor, şi despre cele ale contribuabililor, este sarcina statului să adopte reglementări care să îngreuneze sau, dacă este posibil, să interzică transferarea costurilor riscului către clienţi.

Acolo unde statul este implicat în economie, există de asemenea grupuri particulare care îşi impun propriile interese drept interes al publicului larg, deşi nu operează ca în condiţii de piaţă liberă pură. Faptul că cineva este un economist al statului nu înseamnă că trebuie să reprezinte interesul publicului larg. Ar putea, dar poate nu face acest lucru, nu avem de unde să ştim.

Pe baza experienţei mele în politică, ca ministru adjunct de Finanţe de patru ori şi ministru de Finanţe o dată, aş putea adăuga ceva. De la peste zece dintre membrii echipei mele directe, în cea mai mare parte miniştri adjuncţi din ministerele majore legate de cel al Economiei şi din agenţiile care cheltuiesc o mare parte a fondurilor publice – numiţi oarecum ironic de un ziar „viceguvernul viceprim-ministrului" – ceream cu stricteţe ca în cadrul organizaţiilor lor să respecte linia mea de reforme structurale şi strategii de dezvoltare, şi nu să vină la mine cu ceea ce ministerele lor promovau ca tratament miraculos pentru toate, în timp ce nu era benefic decât pentru sectoarele şi industriile pe care le reprezentau. Puterea cu care aceste interese particulare sunt promovate este incredibilă! Aşa stau lucrurile în fiecare administraţie, nu doar în economiile mai mult sau mai puţin centralizate, precum China sau Iranul de azi, ci şi în cele puternic liberalizate, precum SUA sau Australia. Există nenumărate exemple.

Se poate naviga la nesfârşit între Scylla pieţei spontane şi Charybda controlului guvernamental sau între celebra mână invizibilă a pieţei, despre care s-ar zice că echilibrează fluxurile de venit şi resursele de proprietate în mod spontan şi mâna vizibilă a intervenţiei statului, care ar trebui să asigure armonia economică dorită. Această dilemă spune ceva mai mult decât vechile antagonisme dintre (neo)liberali şi intervenţionişti, dintre susţinătorii pieţei libere şi partizanii reglementării acesteia de către stat, o piaţă recent agravată de criza contemporană. De fapt, surse mai adânci ale divergenţelor dintre valori şi conceptele economiei politice, pe care le observăm la suprafaţă, se găsesc în abordarea diferită a naturii umane şi a comportamentelor umane în procesele de producţie, acumulare, distribuţie, comerţ şi consum la nivelul societăţii ca întreg. În ceea ce facem, suntem

ghidaţi în cea mai mare parte de lăcomie şi de interesul propriu sau de solidaritate şi altruism? Cine este vioara întâi în sufletul nostru: binele sau răul?

Am putea, prin urmare, ca anarho-capitaliştii şi semenii lor, libertarienii şi neoliberalii, să lăsăm omul şi societatea cu activitatea lor economică să facă ce vor, deoarece ştiu ce este mai bine pentru ei? Sau puterea politică trebuie să se amestece în mod necesar în ceea ce facem şi în modul nostru de acţiune, pentru a descuraja excesele dăunătoare altor entităţi? La urma urmelor, în esenţă, fiecare activitate economică implică de asemenea aşa-numitele externalităţi; acestea pot fi nocive. Ar trebui să credem (cu naivitate) că niciun om nu-şi va arunca gunoiul peste gardul fermei, deoarece toţi oamenii se controlează pe sine suficient şi nu trebuie monitorizaţi? Sau ar trebui să presupunem (tot cu naivitate) că o firmă care nu are un monopol, dar care se bucură de o poziţie suficient de puternică pe piaţă nu se va folosi de ea pentru a profita de consumatorii bunurilor şi serviciilor pe care le furnizează?

Sau poate, până la urmă, statul trebuie să se implice pentru a asigura ordinea socială. Să încerce să împiedice (deoarece este imposibil să elimine complet) situaţiile în care entităţile dispuse să întreprindă acţiuni imorale, dar profitabile îi fac pe clienţi şi consumatori sau, poate, întreaga societate şi mediul înconjurător să plătească costul încercării lor de a atinge cel mai mare profit posibil. Ar mai fi apa curată şi iarba verde dacă nu ar exista standardele riguroase de protecţie a mediului puse în aplicare de guvern şi prin acorduri internaţionale? Ar mai fi lumea curată şi verde dacă şi această sferă ar deveni extrem de comercializată şi dacă am permite speculaţii necontrolate pe piaţa deşeurilor, a cotelor de emisii şi, în special, a instrumentelor financiare derivative sofisticate, care este extrem de profitabilă pentru unii, dar nu şi pentru întreaga omenire?

Principiul biblic „ce ţie nu-ţi place altuia nu-i face", care există nu doar în creştinism, ci are echivalent şi în alte religii, este o regulă foarte bună, care merită să le-o insuflăm copiilor încă din primii ani de viaţă. Merită să fie repetat nu doar la slujba de la biserică sau atunci când bunica îl ceartă pe un copil mic, ci şi în şcolile de afaceri sau la conferinţele diferitelor cercuri influente unde predicile sunt de asemenea destul de comune. La fel stau lucrurile şi la cinele exclusiviste organizate de rechinii din finanţe, unde „invitaţia" costă 25.000 de dolari. Totuşi, se pare că nu este suficient să repetăm ceva mii de ani pentru a obţine rezultatele dorite. Disputa deschisă în trecut de hedonişti şi stoici – dacă oamenii ar trebui constrânşi sau se pot înfrâna singuri – va continua pentru totdeauna. Chiar mai mult, trebuie să acţionăm pragmatic, deoarece ambele tabere au propriile argumente, astfel că nu are dreptate una sau cealaltă, ci mai curând amândouă. În toate culturile, binele şi răul se întrepătrund în mod constant[12] şi coexistenţa lor este una dintre marile forţe motrice ale mişcărilor din economie şi al căror sens – sau uneori lipsa acestuia – ne străduim să îl înţelegem mai întâi şi apoi să profităm de pe urma lui.

Aici ar trebui să explicăm o diferenţă majoră între liberalismul contemporan şi neoliberalism, deoarece confuzia dintre aceşti termeni dă naştere la numeroase neînţelegeri, nu doar intelectuale. Ei bine, valorile liberale care cultivă tot felul de libertăţi, inclusiv cea economică, pot şi trebuie să fie baza pe care să construim un viitor mai bun. Idealuri precum libertatea, libertatea de alegere, democraţia, pluralismul, proprietatea privată, antreprenoriatul, piaţa, concurenţa sunt pozitive şi merită cu prisosinţă un efort. Totuşi, neoliberalismul exploatează, atât cinic, cât şi eficient, aceste valori liberale pentru a transfera veniturile de la majoritatea formată din clasa medie şi clasa săracă spre minoritatea celor înstăriţi şi bogaţi. Nu este un raport de 99 : 1, aşa cum au susţinut cei care protestează

sub sloganul *We are 99 percent* („Suntem 99%"), ci mai degrabă de 80:20, deşi, cu siguranţă, cei mai bogaţi 1% culeg cele mai mari beneficii ale distribuţiei neoliberale.

Confuzie poate produce şi faptul că în ştiinţele sociale americane termenul *liberal* are o conotaţie pozitivă. „Liberal" înseamnă progresist, care favorizează libertatea, economia de piaţă şi democraţia. Termenul *neoliberal* practic nu este în circulaţie şi, dacă este folosit, nu are conotaţia negativă pe care i-o atribuim în Europa. În literatura americană, neoliberalismul este numit adesea doctrina laissez-faire sau neoconservatorism. Astfel, să fim atenţi să nu confundăm neoliberalismul (în sens european) cu liberalismul (în sens american). Prin urmare, dacă un neoliberal ajunge în SUA, trebuie să aibă grijă să nu se descrie ca atare când este înconjurat de liberali, din cauză că aceştia l-ar putea considera în mod greşit drept unul de-al lor, apoi s-ar minuna de poveştile sale...

Neoliberalismul trebuie deosebit de asemenea de libertarianism şi, mai mult, de anarho-capitalism. Neoliberalismul este mai periculos, deoarece este calculat şi cinic, în timp ce libertarianismul şi anarho-capitalismul sunt, în cea mai mare parte, dogmatice şi, la drept vorbind, primitive. Cel dintâi poate fi folosit pentru a produce multe daune economice şi sociale, iar în cel de-al doilea crezi şi îl susţii numai dacă eşti naiv. În practică, libertarianismul şi anarho-capitalismul nu prezintă nicio ameninţare majoră pentru funcţionarea şi dezvoltarea economiei. Tot în sfera intelectuală, când este vorba despre economie ca ştiinţă, nu avem de ce să ne temem de ea. Nu este şi cazul neoliberalismului, care afectează judecata unor economişti şi implică un risc mare de tulburări induse de criză, pe care lumea le-a experimentat mai ales la începutul primului şi celui de-al doilea deceniu. Nu pentru prima dată şi, cel mai probabil, nici pentru ultima.

Motivul pentru care neoliberalismul este atât de înflăcărat în eforturile sale de a-şi asigura o implicare limitată a statului, dereglementarea pe scară largă a pieţelor financiare şi slăbirea supravegherii guvernamentale asupra acestora, precum şi impozite reduse nu este de a facilita expansiunea economică şi a ajuta la înflorirea antreprenoriatului cinstit, ci, în cea mai mare parte, de a culege cât mai mult din roadele eficienţei crescute a muncii altuia, care se dezvoltă simultan cu progresul tehnologic şi organizaţional şi cu îmbunătăţirea competenţelor angajaţilor.

Dezbaterea despre impactul politicilor fiscale – privind impozitele, transferurile bugetare şi cheltuielile publice – este fascinantă, dar poate fi de asemenea prea aprinsă şi, astfel, plină de neînţelegeri. Din păcate, multe dintre acestea nu izvorăsc atât din identificarea greşită a scopurilor activităţii economice, cât din interpretarea lor deliberat greşită. Nimeni nu va recunoaşte deschis că preferă inegalităţile mari în distribuţia venitului şi, prin urmare, a bogăţiei, în timp, chiar dacă acestea dăunează creşterii economice, din cauză că ţelul său este de a se îmbogăţi cât mai mult. Va susţine vehement că impozitele mai mici stimulează creşterea economică şi că, pe termen lung, fiecare individ sau aproape fiecare va avea o situaţie mai bună. Nu este adevărat. Şi, dacă cineva ştie că nu este adevărat şi totuşi promovează astfel de perspective, ambalându-le într-o barbologie pseudoştiinţifică, atunci minte, nu greşeşte.

Mai trebuie adăugat că şi punctele de vedere orientate spre cealaltă extremă se îndepărtează de adevăr. Cei care merg prea departe în încercările lor egalitariste în numele egalităţii sociale prost înţelese nu au dreptate (fie greşesc, fie mint), din cauză că o astfel de egalitate poate fi în detrimentul acumulării de capital şi al creşterii economice.

Uneori acest tip de minciuni economice este destul de evident pentru oameni, iar alteori situaţia este complicată şi e dificil să se facă diferenţa între controversele şi neînţelegerile profesionale autentice, din care există multe, şi manipularea deliberată a

opiniilor, cu scopul de a influenţa politicile economice. Să luăm, de exemplu, cazul ajustării fiscale – sau al consolidării fiscale, cum este numită mai adesea –, dezbătută intens în ultimii ani. Ea este necesară în multe din ţările dezvoltate, de la SUA la Marea Britanie, Franţa şi Italia, şi nu doar în Grecia şi Spania. Fără îndoială că ajustarea fiscală este de dorit din perspectiva creării condiţiilor pentru o creştere sustenabilă a producţiei şi a consumului. Prin urmare, ar trebui să ajustăm deficitele bugetare în creştere şi să limităm datoria publică, o povară pentru economie. Cum facem acest lucru?

Extremismul neoliberal afirmă: tăiaţi cheltuielile! Extremismul social spune: creşteţi cheltuielile! Bunul-simţ sugerează: căutaţi calea de mijloc, amintiţi-vă care vă sunt obiectivele şi luaţi-vă în calcul dilemele într-un interval mai mare de timp. Bunul-simţ ne conduce la o concluzie demonstrată ştiinţific, şi anume că în actuala situaţie reducerea prea agresivă a cheltuielilor bugetare ar agrava-o, cauzând o încetinire sau chiar o recesiune, ceea ce face întotdeauna şi mai dificilă echilibrarea bugetului. Multe ţări dezvoltate au avut această experienţă în 2012-2013. Acest lucru este cauzat de faptul că reducerea cheltuielilor publice implică o scădere a veniturilor pentru multe firme, ceea ce duce automat la o scădere a cererii lor efective: dacă nimeni nu vrea să cumpere ce pot produce acestea, producţia se opreşte. Creşterea încetineşte, producţia totală scade şi, prin urmare, baza de impozitare se reduce (producţie mai mică, cifră de afaceri mai mică, venit mai mic, profit mai mic, impozite colectate mai mici), astfel că, în cele din urmă, acest tip de „ajustare fiscală" nu ajustează, de fapt, situaţia pentru a răspunde provocărilor, ci o poate agrava şi mai mult, mărind deficitul bugetar, şi nu reducându-l.

Fondul Monetar Internaţional a calculat că o scădere radicală a deficitului bugetar prin reducerea cheltuielilor încetineşte mult creşterea producţiei[13]. Reducerea deficitului bugetar cu 1% din PIB face ca creşterea PIB-ului să se diminueze cu 0,9-1,7%; acesta este efectul aşa-numitului multiplicator. Scăderea este foarte mare. Atât de mare, încât face ca politica de ajustare să nu aibă niciun rost.

Deoarece o cunoaştem deja, să revenim la alternativă: economiştii care continuă să susţină o politică nocivă atât din perspectivă macroeconomică, cât şi socială şi recomandă reduceri masive ale cheltuielilor (cu cât mai mari, cu atât mai bine, se pare) greşesc sau mint? Este foarte greu de spus, deoarece mulţi chiar greşesc, făcând calcule eronate şi presupuneri false sau nereuşind să surprindă complexitatea interdependenţelor implicate. Putem da vina şi pe inerţia politică; dacă tot am ajuns aici, să mergem mai departe. Totuşi, sunt mulţi cei ce mint fiindcă şi-au dat seama că au greşit, dar continuă să promoveze punctul de vedere fals fie pentru că îi servesc pe cei care nu vor să plătească impozite mai mari, fie dintr-o încăpăţânare ideologică sau din motive psihologice, nefiind în stare să accepte că au greşit. Cel ce are dreptate este cel care afirmă că, în condiţiile actuale, este mai uşor să se încerce consolidarea finanţelor publice prin creşterea rezonabilă a impozitelor încasate, care nu-i afectează negativ pe antreprenori, decât să li se slăbească posibilităţile de expansiune prin limitarea cererii totale, situaţie ce apare atunci când deficitul bugetar este diminuat prea rapid prin reducerea cheltuielilor.

Ce spune economia onestă despre acest subiect? Ei bine, ne arată că reducerea sferei redistribuirii bugetare nu accelerează creşterea economică şi, astfel, pe perioade mai lungi, nu creşte producţia totală şi nivelul consumului. Nici nu contribuie la o rată mai mare a acumulărilor în ţările în care impozitele pe venit sunt mai mici, din cauză că această rată este cam aceeaşi, indiferent dacă o ţară percepe impozite mai mari sau mai mici. Aceeaşi afirmaţie este valabilă şi în cazul ratei şomajului şi a inflaţiei. Prin urmare, care este diferenţa dintre economiile foarte dezvoltate cu o scară mai mare sau mai mică

a redistribuirii fiscale? Înainte de toate, proporţiile veniturilor. Când impozitele şi cheltuielile sunt mai mari, scara inegalităţii veniturilor este mai mică şi invers: când impozitele sunt relativ mai mici, scara veniturilor şi, prin urmare, a inegalităţilor veniturilor este mai mare. Trebuie să adaug aici că, potrivit studiilor comparative, acolo unde inegalităţile sunt mai mici, satisfacţia faţă de nivelul de trai este mai mare[14]. Însă bogaţii sunt ceva mai puţin bogaţi, ceea ce îi priveşte pe cei care le susţin interesele...

Dacă presupunem, pentru a facilita înţelegerea, că o intervenţie limitată a statului înseamnă o economie în care cheltuielile publice constituie aproximativ o treime din PIB, atunci ţările care intră în această categorie includ, printre altele, SUA, Australia, Japonia şi Elveţia. Dacă definim statele intervenţioniste ca economii în care se folosesc instrumente fiscale pentru a redistribui aproximativ jumătate din PIB, atunci vom include aici ţări precum Franţa, Belgia, Olanda, Norvegia, Suedia şi Italia. Norvegia este cea mai bogată dintre ele, dar nivelul veniturilor este similar în toate aceste ţări. Aceeaşi afirmaţie este valabilă şi pentru alte raporturi care descriu creşterea economică sau calitatea capitalului uman şi, dacă există diferenţe, atunci ele sunt în avantajul intervenţionismului – de exemplu, nivelul de înscriere la gimnaziu din acest grup este cu aproximativ 4% mai mare decât în celălalt (93% şi, respectiv, 89%). Pe de altă parte, ceea ce deosebeşte statele intervenţioniste de celelalte este distribuţia venitului. În cele din urmă – cele cu impozite mai mici şi, prin urmare, cu cheltuieli publice mai mici – inegalităţile venitului sunt mai mari, uneori substanţiale.

Înainte de a evalua această situaţie, trebuie să facem o alegere ideologică pentru a stabili valorile după care ne ghidăm în procesul economic. Dacă cineva crede că, fără a lua în calcul alte circumstanţe (iar acestea, după cum putem vedea, arată că o inegalitate mai mare nici nu accelerează creşterea economică, nici nu creşte rata de ocupare a forţei de muncă; nici nu scade rata inflaţiei, nici nu limitează rata şomajului; nici nu scade rata mortalităţii infantile, nici nu creşte speranţa de viaţă[15]), cu cât sunt mai mari inegalităţile, cu atât mai bine, atunci acea persoană formulează un punct clar de vedere cu care este greu să fii de acord. Aceste perspective caracterizează mai curând neoliberalismul decât gândirea socială, economică şi politică progresistă. Prin contrast, în economia onestă, trebuie să recunoaştem că, atât timp cât o distribuţie mai puţin egală a veniturilor nu afectează eficienţa, concurenţa şi creşterea sau chiar le stimulează, trebuie să mergem în această direcţie.

Dacă o situaţie ipotetică în care creşterea economică este mai rapidă atunci când unele categorii de venit sunt lăsate în mod deliberat pe dinafară ar fi o problemă de alegere economică, atunci am avea despre ce să discutăm. Dacă ar exista o situaţie alternativă în care un grad relativ mai mare de inegalitate ar duce la un nivel mai mare al investiţiilor care influenţează viitorul, atunci aceasta ar merita să fie luată în calcul. Dacă un decalaj mai mare între bogaţi şi săraci ar favoriza, într-adevăr, îmbunătăţirea competenţelor angajaţilor şi o competitivitate mai mare, am avea ceva la care să meditâm. Dar nu este cazul. Astfel, nu există niciun motiv economic pentru a avea un sistem care să prefere o situaţie îmbunătăţită a veniturilor unei minorităţi în detrimentul majorităţii, ceea ce astfel contribuie la o rată generală de creştere mai mică.

Să privim obiectiv faptele, dintr-o perspectivă comparativă, din unghiul celei mai sintetice (ceea ce nu înseamnă şi cea mai bună) categorii de produs brut şi al celui mai bun (ceea ce nu înseamnă ideal) instrument de măsurare a inegalităţii veniturilor, şi anume coeficientul Gini. Cu cât acesta este mai mic, cu atât inegalitatea distribuţiei este mai mică şi invers. Dacă ar fi zero – ceea ce nu se întâmplă niciodată – ar însemna un

egalitarism total în stil comunist, iar dacă ar fi egal cu unu, o singură persoană ar primi totul şi toţi ceilalţi nimic. Pentru a ilustra situaţia reală, vom cita date din cazuri extreme din toată lumea. Cel mai mic coeficient Gini se întâlneşte în Suedia, unde abia atinge 0,23 în raport cu venitul disponibil net, iar cel mai mare, 0,707, se înregistrează în Namibia.

Ţările din partea de sus a clasamentului veniturilor pe cap de locuitor sunt caracterizate de un coeficient Gini scăzut: în afară de Suedia, acesta are valoarea de 0,251 pentru Norvegia, 0,228 pentru Danemarca, 0,25 pentru Belgia şi 0,252 pentru Olanda. Pentru comparaţie, în ţările anglo-saxone, cu politici mai neoliberale, acesta este de 0,372 în SUA, 0,343 în Marea Britanie şi 0,312 în Australia. Voi evidenţia aici un aspect important: aceşti coeficienţi se referă la venitul disponibil net, deci ceea ce rămâne într-o gospodărie după toate deducerile, când toate impozitele datorate statului au fost plătite şi după ce aceste gospodării au primit orice transfer aplicabil pentru ajustarea în sus a venitului lor iniţial. Cu alte cuvinte, această situaţie apare după redistribuirea fiscală, care aduce ajustări semnificative structurii şi proporţiilor venitului. Înainte de asta, coeficienţii erau de 0,447, 0,403, 0,419 şi 0,481 pentru Suedia, Norvegia, Danemarca şi, respectiv, Belgia şi de 0,481, 0,498 şi 0,460 pentru SUA, Marea Britanie şi, respectiv, Australia. Un exemplu deosebit de grăitor este comparaţia dintre SUA şi Belgia, unde, după distribuirea primară a venitului sau pentru valoarea venitului brut, coeficientul Gini era acelaşi, 0,481. După intervenţia fiscală, situaţia se schimbă substanţial: în SUA este încă mare, de 0,372, în timp ce în Belgia scade până la 0,25. Şi ştim deja ce se petrece şi care sunt implicaţiile. În primul caz, unde există o inegalitate mai mare a veniturilor, avem de-a face cu un intervenţionism limitat, deoarece în SUA cheltuielile bugetare sunt de 36% din PIB, în timp ce în al doilea caz, unde există un intervenţionism marcat, cu cheltuieli publice de până la 51,2% din PIB, inegalităţile sunt mult mai mici[16].

Să mergem mai departe. În literatură se discută despre un aşa-numit paradox al redistribuirii. Paradoxul, care se dovedeşte a fi doar unul aparent, ar consta în faptul că un nivel mare al cheltuielilor publice (să ignorăm aici aspectul de altfel important referitor la cine suportă aceste cheltuieli, administraţia centrală sau cea locală) este un instrument eficient pentru realizarea obiectivelor politicii economice în sfera distribuirii. Distribuţia pieţei, prin însăşi natura sa, duce la inegalitatea veniturilor, adesea una atât de mare, încât este inacceptabilă. Prin urmare, intervin politicile, de exemplu, sub forma cheltuielilor bugetare, care au rolul de a mări venitul disponibil final şi, astfel, nivelul de consum ale populaţiei cu venituri mai mici, mai mult decât în cazul populaţiei cu venituri mai mari. Conform paradoxului redistribuirii, acest lucru se întâmplă de asemenea atunci când o parte majoră a cheltuielilor publice este direcţionată către grupuri al căror nivel de venit iniţial este mai mare. Prin urmare, distribuirea venitului devine mai puţin abruptă şi această situaţie nu este cauzată atât de impozitele în sine, cât de faptul că diferite grupuri de venituri beneficiază de cheltuielile publice într-o măsură diferită.

Să luăm un exemplu. Raportul dintre categoriile de venit A şi B, după distribuţia primară a pieţei, este de 20 : 5. Serviciul pentru venituri interne a dedus la impozitare 40% din venitul brut al primei categorii, căreia i-a rămas un venit net de 12 unităţi. A doua categorie a plătit un impozit de 20%, astfel încât rămâne cu 4 unităţi nete. Disproporţia venitului a scăzut de la 4 : 1 la 3 : 1. Guvernul continuă intervenţia; cheltuieşte bani publici pe care biroul de impozite i-a colectat deja. Pentru binele comun, să spunem că aceştia sunt folosiţi pentru a sprijini construcţia de locuinţe. Toată lumea obţine beneficii, inclusiv „bogaţii". Guvernul alocă acestui scop remarcabil toate fondurile din impozite,

în valoare de 9 unităţi (8 unităţi percepute de la cei mai înstăriţi şi 1 de la contribuabilii mai săraci). Grupurile mai înstărite, care îşi permit apartamente şi case mai mari, primesc 6 unităţi, ce reprezintă cea mai mare parte. Cele 3 unităţi rămase, o mică parte a venitului redistribuit, sunt transferate grupurilor mai sărace, deoarece locuinţele pe care le primesc sunt mai puţin spaţioase şi adesea de calitate inferioară. Bineînţeles, izbucneşte apoi o revoltă împotriva subvenţiilor mai mari acordate bogaţilor, o nedreptate pe faţă! După cele două serii de eforturi de redistribuire, odată ce impozitele au fost colectate şi subvenţiile decontate, bogaţii au un venit net disponibil de 18 unităţi (20 – 8 + 6), iar săracii de 7 (5 – 1 + 3). E oarecum o ironie, întrucât „cei mai bogaţi" primesc mai mult şi rezultatul final al distribuţiei venitului disponibil net este că raportul veniturilor dintre categoriile A şi B scade de la 4 (fiindcă era de 20 : 5) la 2,57 (deoarece acum este de 18 : 7). Inegalităţile primare au fost reduse, deşi de cea mai mare parte a cheltuielilor bugetare beneficiază segmentele de populaţie mai înstărite. Iată paradoxul redistribuirii.

Nu mai trebuie să adăugăm că o ajustare similară ar fi imposibilă la o asemenea scară, dacă grupurile mai înstărite ar plăti un impozit de, să spunem, 15% în loc de 40% şi dacă politicienii ar vrea în continuare să aloce 3 unităţi pentru a sprijini populaţia mai săracă. Nu trebuie nici să mai adăugăm că doar două grupuri sunt menţionate în exemplul de mai sus, deşi în realitate există mult mai multe, în situaţii diferite înainte şi după redistribuire şi adesea o persoană plăteşte impozitele, iar o alta beneficiază de fonduri publice. Acestea nu sunt niciodată transferuri în ambele sensuri, deoarece nu s-ar explica. În lumea reală, în special în ţările dezvoltate, până la trei pătrimi din efectul final al redistribuirii rezultă din cheltuielile publice şi doar o pătrime din impozite. Acest lucru demonstrează cât de important este să abordezi raţional şi să administrezi eficient cheltuielile publice. Este cu atât mai surprinzător că în cadrul finanţelor publice latura impozitării atrage mai multă atenţie şi declanşează mai multe emoţii decât latura cheltuielilor. Evident, în afară de cererile de a „reduce cheltuielile". Prin îmbunătăţirea administraţiei în acest domeniu putem realiza multe în politica socială, în multe cazuri reducând concomitent şi impozitele. Şi aceasta este calea de urmat pe viitor.

Ultimele două decenii au dezvăluit în detaliu mediocritatea neoliberalismului, mai ales în economiile-cheie de pe ambele ţărmuri ale Atlanticului – atât în Statele Unite, cât şi în Marea Britanie. Şi nu doar din perspectiva distribuţiei nesustenabile a venitului, ci şi a dinamicii producţiei. Nu este de mirare că criza din 2008-2013 a pornit din SUA. Trebuie să fim conştienţi că neoliberalismul îşi trăieşte ultimele zile. Ca să fie într-adevăr ultimele, criticile, chiar şi cele mai dure, nu sunt suficiente. E nevoie de ceva mai mult: o viziune diferită şi o strategie creatoare pentru viitorul economic al lumii. Pentru a permite dezvoltarea unei astfel de strategii, o teorie economică adecvată este obligatorie; aceasta este o condiţie necesară, dar nu şi suficientă pentru o politică socioeconomică progresistă de succes.

Ne putem întreba: de ce trebuie ca economia să fie progresistă? Mulţi oameni, din când în când, votează partide care susţin conservatorismul în numele populaţiei. Chiar vrem progres?

Şi de această dată, ca în multe alte situaţii, avem de-a face cu o problemă de definiţie. Merită să reţinem: înainte de a lupta pentru ceva, este mai bine să definim acel ceva.

Problema extrem de importantă a progresului este complicată şi mai mult de faptul că este legată inerent de valorile la care subscriem. Ceea ce este progresist pentru cineva poate fi reacţionar pentru altcineva. Este dezvoltarea cooperativelor un semn de progres sau de înapoiere? Este controlul statului asupra preţului serviciilor de telefonie wireless

un semn al conservatorismului orientat spre piaţă sau al progresului social? Sindicatele (şi efectele lor economice, precum scutirile de impozite) sunt un semn al progresului sau al Sodomei şi Gomorei? Şi, mai ales, o rată de creştere a producţiei maximizată înseamnă progres? Să presupunem că progresul economic se manifestă prin schimbări structurale, instituţionale şi culturale care se produc prin intermediul unor schimbări în cantitatea (în dublu sens) şi calitatea producţiei de bunuri şi livrării de servicii, care duc întregul sistem economic larg definit la un alt nivel şi, prin satisfacerea nevoilor, cresc satisfacţia pe termen lung a societăţii, inclusiv nevoile generaţiilor viitoare. Economia trebuie să fie progresistă deoarece progresul este sursa şi condiţia satisfacţiei sociale.

Astfel, problema este şi va rămâne mereu mai complicată decât pare la prima vedere. Ea implică un conflict între valori şi interese, între viitorul apropiat şi viitorul pe termen lung, între bine şi rău, între cunoaştere şi credinţe şi, mai ales, între conservatorism şi progresism, care sunt mult prea adesea asimilate cu dreapta şi, respectiv, stânga politică. Oamenii se pot plasa în zone diferite ale spectrului politic, dar merită mai mult să fim de partea progresului, şi nu a conservatorismului sau, mai rău, a reacţiei.

Alegerile noastre şi modul în care acţionăm nu ţin exclusiv de dihotomia bine/rău, care face parte din natura umană. Oricine (ei bine, aproape oricine, cu excepţia Maicii Tereza, probabil, şi poate a dumneavoastră) este într-o mică măsură nu un fel de Jekyll şi Hyde, ci un om care, fără a fi un hoţ, nu-şi petrece toată noaptea căutându-l pe proprietarul unei bancnote de zece dolari pe care a găsit-o pe stradă. Câţi dintre noi, în lipsa coerciţiei statului, am plăti din proprie iniţiativă impozitele, care sunt contribuţii pentru binele comun (deşi un neoliberal va spune că sunt plătite pentru a ajuta la risipirea banilor unui contribuabil despre care se presupune că îi pasă...)? Câţi clienţi ar pleca fericiţi dintr-un magazin fără să plătească dacă nimănui nu i-ar păsa ce iau cu ei? Câţi dintre noi cred că piratarea şi încălcarea drepturilor de autor sunt comportamente rezonabile din punct de vedere economic sau chiar demne de laudă? Totuşi, cred, în pofida multor cazuri de răutate şi josnicie, lăcomie reprobabilă şi nedreptate îngrozitoare, că oamenii sunt oneşti prin natura lor şi că în activitatea lor economică văd dincolo de interesele proprii, că nu simt o nevoie incontrolabilă de a şi le satisface fără a ţine seama de ceilalţi sau chiar în detrimentul altora şi că pot fi loiali, atunci când este nevoie. Oamenii sunt animale sociale, nu sălbatice.

Cred că acest lucru este valabil pentru majoritatea covârşitoare a oamenilor. Cred că nici pe Wall Street din New York, nici în London City nu toată lumea se ghidează după regula *lăcomia este bună*. Cu toate acestea, ştiu că puterea neoliberalismului şi gradul său de atractivitate, utilă pentru unii şi, concomitent şi prin urmare, costisitoare pentru alţii, izvorăsc din faptul că există oameni care acţionează din lăcomie şi egoism. Dacă nu calcă „pe cadavre", atunci, cu siguranţă, ignoră pierderile altor oameni. Şi încă fără scrupule. Neoliberalismul, în esenţa sa, nu este onest şi nu ajută la îmbunătăţirea eficienţei şi la creşterea sumei totale distribuite, ci, în tripla sa calitate de ideologie, sistem economic şi mijloc de punere în practică a politicilor economice, contribuie la îmbogăţirea unora în detrimentul altora. Bineînţeles, de o manieră complet legală, ceea ce nu înseamnă şi morală. Din această cauză trebuie atacat. De aceea este necesar intervenţionismul statului. Şi de aceea economia trebuie, parţial, să se întoarcă la nucleul său moral de care s-a îndepărtat atât de mult.

Motivul pentru care deviaţia neoliberală a unei economii de piaţă face din guvern „inamicul public numărul unu" nu este că acesta ar împiedica dezvoltarea spiritului întreprinzător, ci că intervenţiile statului fac mai dificilă misiunea neoliberalismului, care

are la fel de multe în comun cu bunăstarea socială ca și exploatarea cu o distribuție echitabilă. Cred că nicio persoană cu gândire sănătoasă nu se așteaptă ca neoliberalii să își recunoască intențiile reale și interesele pe care le urmăresc de fapt în procesul economic. Poți fi necinstit, din păcate, dar de ce să fii și atât de prost încât să recunoști acest lucru? Una sau două cărți sincere și autocritice scrise de autori foști neoliberali[17] nu schimbă esența problemei, la fel cum remușcările declarate a vreo doi mafioți columbieni nu le-au transformat țara într-o oază de moralitate. Răul din procesele economice trebuie expus de ceilalți și, mai ales, trebuie înființate instituții eficiente care să asigure adoptarea unui comportament moral, din cauză că nu oricine acționează etic în mod natural și unii cred că pur și simplu nu merită.

Interesul propriu, lăcomia și necinstea, fie și la scară redusă, se numără printre cauzele fundamentale pentru care economia nu poate fi lăsată de capul ei. Este nevoie de politici. Bineînțeles, vorbesc despre politici ca modalitate de a rezolva problemele economice, și nu ca o luptă pentru putere sau – mai rău – în termeni de cine e de partea cui, cine învinge pe cine sau cine câștigă și cât.

Totuși, mai există un motiv crucial care a dus la apariția economiei acum câteva secole și care nu are legătură cu etica, ci cu pragmatismul și eficiența. Motivul este următorul. Chiar dacă toate entitățile ar fi raționale în activitatea lor economică (raționalitate microeconomică), suma totală a raționalităților individuale nu ar fi în niciun caz raționalitatea socială macroeconomică și de ansamblu. Mai mult, chiar dacă s-ar întâmpla astfel (după cum presupune în mod greșit școala clasică a economiei liberale), atunci suma totală a raționalităților economiilor de stat (scara macroeconomică) nu ar fi raționalitatea planetară, globală sau mondială. Eforturile de a minimaliza iraționalitatea globală sunt o provocare majoră pentru economie și politicile economice din secolul XXI, dacă nu presupunem că globalizarea este un proces reversibil. Nu e cazul.

În acest caz, trebuie să respingem un sofism al compunerii, ce implică două tipuri de erori: eroarea de primul tip (suma raționalităților microeconomice nu alcătuiesc automat raționalitatea macroeconomică) și de al doilea tip (suma raționalităților macroeconomice nu alcătuiește raționalitatea megaeconomică). Mi-e teamă să mă gândesc ce se va întâmpla peste două mii de ani, când se va pune problema unei raționalități intergalactice, care cu siguranță nu va fi garantată de suma raționalităților planetare...

Situația devine și mai interesantă – și, din păcate, mai complicată: este tot mai clar că trăim în vremea unei economii pe care eu o numesc „economia-dincolo-de-PIB". Economia dincolo de PIB impune științe economice dincolo de PIB și politici economice dincolo de PIB. Apar chestiuni chiar și mai fascinante în această privință. În special problema scopurilor activității economice a unui individ, a societății și a omenirii necesită o dezbatere fundamentală. Până la urmă, nu are sens să susții în continuare că scopul este o producție maximizată, măsurată la scară macro prin nivelul PIB-ului, al produsului național brut și al ratei sale de creștere, iar la scară micro se reduce la o maximizare a ratei randamentului capitalului investit. Avem nevoie aici de o revoluție la nivel mental, deoarece direcția în care ne îndreptăm și modul în care o facem depind de ce și cum măsurăm. Ar trebui să ne punem problema cum este posibil că, deși există mai multe modalități alternative de măsurare a progresului social și economic, nu reușim să renunțăm la modul obtuz de măsurare a produsului brut, care ignoră complet mai multe aspecte semnificative ale procesului reproducerii sociale. Motivul nu este doar că produsul brut este mai ușor de calculat, cu siguranță mult mai ușor decât prosperitatea, satisfacția, bunăstarea și fericirea. Categoria PIB-ului neglijează unele aspecte elementare precum raportul

distribuției, timpul liber, starea mediului înconjurător și sentimentul subiectiv de satisfacție, care ar trebui luate toate în calcul de economia dezvoltării în viitor.

Chiar dacă nu sunteți economist profesionist, veți înțelege imediat că, dacă volumul – kilogramele, metrii, litrii și bucățile de vin și pânză, pe vremuri, apoi de cărbune și oțel, mașini și iPod-uri de astăzi și imprimante 3D și modificatori genetici din viitor – sau valoarea producției exprimată în bani încetează să fie o funcție maximizată a scopului, atunci privim diferit acțiunile economice. Cum e posibil, în evaluarea situației economice, să facem abstracție de valoarea timpului liber (și a navetei)? Cât timp ne vom mai amăgi cu iluzia că americanii au un nivel de trai mult mai ridicat deoarece PIB-ul lor pe cap de locuitor este de aproape 50.000 de dolari, iar în Franța este doar de 70% din această valoare, când americanii muncesc pentru venitul lor 1.787 de ore pe an și francezii doar 1.476? Dacă francezii, cu eficiența muncii lor pe ore, ar munci la fel de mult ca americanii, venitul lor ar fi cu doar 10% mai mic. Ei preferă să aibă mai puțini bani, dar mai mult timp pentru a-i cheltui. Orele de lucru mai puține, weekendurile mai lungi, vacanțele mai lungi, vârsta de pensionare mai mică – toate contează, nu-i așa? Timpul înseamnă bani și invers. Cu cât muncești mai mult, cu atât câștigi mai mult, dar, cu cât muncești mai puțin, cu atât ai mai mult timp. Și timpul liber este o valoare intrinsecă, chiar una mai mare dacă știi cum să-l folosești pentru a-ți spori sentimentul de satisfacție.

Venitul național exprimat ca paritate a puterii de cumpărare, PPC, este o măsură mai bună pentru comparații internaționale, deoarece ne spune cât valorează acesta cu adevărat, luând în considerare nivelul și structura prețurilor. Venitul PPC răspunde la întrebarea: cât se poate cumpăra cu această unitate în comparație cu condițiile de preț din țara dolarului, SUA? Dacă, de exemplu, în Polonia, cu 1.000 de zloți poți cumpăra, în medie, cât pot cumpăra 455 de dolari în SUA, atunci 1 dolar valorează 2,2 zloți la paritatea puterii de cumpărare și nu la prețul curent al pieței. Astfel, PIB-ul Poloniei pe cap de locuitor calculat la rata de piață în 2013 era de aproximativ 14.000 de dolari, deși la paritatea puterii de cumpărare era cu 50% mai mare, de aproximativ 21.000 de dolari. A doua modalitate de măsurare este mai indicată deoarece dolarul, în realitatea poloneză, din perspectiva puterii sale reale de cumpărare, valorează cu aproximativ o treime mai puțin decât rata cursului de schimb de pe piață. Și invers, puterea de cumpărare a zlotului este de aproximativ 45 de cenți, și nu de aproximativ 30, așa cum sugerează rata pieței. Se înțelege de la sine că venitul măsurat conform ratei de schimb se modifică neîncetat din cauză că, pe piața lichidităților, cursul de schimb se modifică mereu, în timp ce venitul măsurat în funcție de paritatea puterii de cumpărare fluctuează în funcție de diferențele din productivitatea muncii și de variația ratei inflației. Există țări unde aceste raporturi sunt mult mai mari, de până la 25 : 1. Adică, într-o astfel de țară, echivalentul unui dolar în moneda locală poate cumpăra la fel de mult ca 25 de dolari în SUA. Acesta ar putea fi cazul, de exemplu, unei comparații între Cuba și SUA. Și astfel se explică „cum poți trăi cu 10 dolari? !". Cu 10 dolari este imposibil, dar cu echivalentul a 250 poți răzbi cumva.

Poporul polon, muncind clasicele 40 de ore pe săptămână, muncește de fapt nu mai puțin de 1.937 de ore pe an (dacă presupunem că are 4 săptămâni de concediu și zile libere) pentru un PIB mediu care atinge 21.000 de dolari la paritatea puterii de cumpărare. În această privință, dintre cele 34 de state membre ale OCDE (Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică), polonezii sunt întrecuți doar de mai puțin înstăriții maghiari, chilieni și mexicani și – da, da! – de „leneșii" greci, care muncesc în medie 2.032 de ore pe an, cu aproape 100 de ore mai mult decât polonezii.

Toate acestea au implicaţii colosale pentru activitatea economică, mai ales în societăţile bogate unde, pe viitor, o parte tot mai mare a eficienţei sporite a muncii se va cheltui pe creşterea resurselor de timp liber, şi nu pe obţinerea unui venit mai mare. Se va acorda o importanţă mai mare problemelor din afara PIB-ului şi celor conexe, şi nu celor legate de PIB şi din cadrul acestuia. Nu doar dihotomiei timp liber/timp petrecut la muncă, ci şi culturii, mediului înconjurător, calităţii serviciilor nonmateriale, inclusiv satisfacţiei (sau lipsei acesteia) faţă de regimurile politice. Acesta este motivul pentru care avem nevoie de o economie-dincolo-de-PIB. O revoluţie la nivel mental în acest sens ne-ar fi de folos, dar inerţia şi, ca întotdeauna, interesele altor oameni ne condamnă la o evoluţie pe termen lung.

Numeroase ameninţări pândesc economia. Există riscul ca specializarea să devină exagerată şi să producă domenii limitate în care sunt investigate lucruri banale, cu care geniile nu ar trebui să-şi piardă timpul. Totuşi, putem observa de asemenea mai întâi o tendinţă a economiei de a se extinde în afara domeniului său, urmată apoi de încercări de a o comprima în orizonturile înguste ale unor probleme specifice care, deşi sunt foarte interesante, nu trebuie să constituie în niciun caz ramuri distincte ale ştiinţelor economice ca atare. Este un lucru bun că, în timp, anumite discipline sau mai curând studii interdisciplinare, precum finanţele, managementul, ecologia sau politicile publice, s-au dezvoltat din economie sau, într-un fel, în cadrul acesteia. Totuşi, entităţile nu trebuie multiplicate dacă este posibilă examinarea unor probleme semnificative în cadrul limitelor substanţiale şi metodologice pe care ni le-am impus noi înşine.

Totuşi, are sens să creăm o ramură separată a economiei dedicată aspectelor economice ale îmbătrânirii şi vârstei înaintate? S-a sugerat deja sintagma „economia de argint", deşi cei mai mulţi dintre noi, mai ales bărbaţii, vom cheli înainte de a ni se albi părul... Până la urmă, economia este suficient de cuprinzătoare pentru a investiga – şi face acest lucru – diverse aspecte funcţionale ale gospodăriilor şi ale economiei naţionale ca întreg, comportamentele consumatorilor şi funcţionarea pieţei serviciilor, finanţele publice şi sistemul de sănătate şi din unghiul nevoilor şi caracteristicilor specifice acestui segment al economiei şi acestui grup demografic.

Sau, dimpotrivă, există motive pentru a transforma studiile de gen într-un domeniu interdisciplinar separat, chiar dacă are rădăcini în economie? În literatura de specialitate există articole care fac apel, practic, la genizarea economiei. Aşa cum ne descurcăm fără „economia rasei", deşi examinăm situaţia economică a diferitelor rase şi grupuri etnice din societăţile multiculturale, sau fără „economia preferinţelor sexuale", deşi studiem diverse aspecte economice şi din acest unghi, mai ales când se pune problema distribuţiei şi consumului, să sperăm că vom reuşi să ne descurcăm şi fără economia de gen.

Eu sunt cu totul pentru egalitatea sexelor care se manifestă prin oportunităţi şi măsuri egale, dar am dubii cu privire la legitimitatea genizării economiei sau la diluarea economiei pe fundamente de gen. Aşa cum nu văd niciun obstacol ca economia modernă să servească în aceeaşi măsură intereselor adulţilor şi celor ale copiilor, tot astfel nu văd niciun motiv pentru care nu ar trebui să rezolve în egală măsură problemele economice ale doamnelor şi ale domnilor. Aşa cum am putea lua în considerare valori creştine, islamice, budiste sau hinduse în discursul economic, tot astfel am putea dedica suficientă atenţie problemei referitoare la contribuţia specifică a femeilor în economie şi la efectele negative ale femeilor asupra economiei. Sau ale copiilor. Sau ale bătrânilor.

Să rămânem pe tărâmul bunului-simţ. Economia este cel mai cuprinzător şi mai amplu domeniu de studiu dintre toate ştiinţele sociale sau chiar dintre toate ştiinţele. Totuşi, nu

este ştiinţa a tot ce există şi, când o practicăm, ceea ce ar trebui să trateze este la fel de important ca ceea ce nu ar trebui să trateze. În niciun caz, să nu ne propunem să creăm o „teorie a tot ce există" sau o „economie a fiecărui aspect", deoarece putem cădea în eroare. Nu avem nevoie de o economie a tuturor întrebărilor şi răspunsurilor, o economie atotcuprinzătoare. Să le lăsăm altor specialişti ceea ce le aparţine, deoarece oricum nu ştim şi nu înţelegem suficient. Nu există o teorie a tot ce se petrece în economie şi societate, dar avem nevoie cu adevărat de o teorie bună care să explice ce depinde de ce anume în procesul economic cu aspecte multiple. Să lăsăm teoria a tot ce există acolo unde este locul ei – pe tărâmul iluziei. Sau pe cel al glumei. Ca în caricatura aceea de care mi-am amintit, fiindcă m-a făcut să râd: doi profesori în vârstă merg împreună prin campus, prinşi în conversaţie, când o tânără studentă foarte atrăgătoare trece pe lângă ei. Unul îi spune celuilalt: „Uite cum trece pe lângă noi teoria a tot ce există!". Dacă vor, susţinătorii studiilor de gen ca disciplină distinctă pot să spună această glumă schimbând sexul personajelor.

S-au dus vremurile când un mare învăţat, stând la masa lui de lucru, putea crea o nouă teorie pentru a revoluţiona modul de gândire legat de problemele economice. Acest lucru a fost posibil în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea, poate pentru ultima dată chiar şi în secolul XX, pe vremea lui Keynes, dar nu mai este realist în secolul XXI. Lucrarea fundamentală care a avut cel mai mare impact asupra evoluţiei gândirii economice din secolul XX a fost cea a lui Keynes, scrisă în 1935 şi publicată un an mai târziu, despre modul de funcţionare a unei economii de piaţă şi modurile în care poate fi influenţată situaţia economică[18]. Acum, din cauza diversităţii problemelor economice, nu ar putea să scrie o astfel de capodoperă sau ar trebui să se mulţumească cu un nivel prea mare de generalizare. Analogiile cu alte discipline sunt frapante, deoarece nu mai trăim pe vremea lui Edison sau Eastman, invenţiile nu mai sunt făcute de genii într-un garaj, ci în mari centre de cercetare şi dezvoltare, prin programe interdisciplinare costisitoare, ce durează mai mulţi ani. Totuşi, sclipiri de geniu apar mereu şi sunt foarte utile. Dacă se mai produc şi în domeniul economiei, cu atât mai bine pentru noi.

Din aceste discuţii rezultă concluzia irefutabilă că economia viitorului trebuie să fie heterodoxă. S-a dus vremea ortodoxiei reprezentate de şcoli omogene de economie şi de afirmaţii explicite. Economiştii care se agaţă cu încăpăţânare de modelele lor considerându-le singurele corecte şi, mai rău, singurele aplicabile oricărei situaţii aparent similare în timp şi spaţiu greşesc tot mai adesea. Problema investigată, realitatea mediului, cea economică, socială, culturală şi politică, precum şi cea tehnologică, s-a complicat şi, prin urmare, s-au complicat şi interdependenţele sale interne pe care vrem să le înţelegem şi să le descriem. Pentru a înţelege ce se petrece, avem nevoie de o abordare complexă, într-o altă direcţie faţă de curentele tradiţionale din gândirea economică, sau de o heterodoxie care să înlocuiască ortodoxia perimată. Nu mai există vechi canoane sfinte, fiindcă realitatea a trecut printr-o schimbare calitativă.

Economia viitorului va fi tot mai puţin matematizată şi formalizată şi se va ancora, din ce în ce mai mult, într-un context cultural. În textele academice ale secolului XXI, raportul dintre cuvinte şi formule matematice şi cel dintre argumente narative şi diagrame se va schimba în favoarea celor dintâi, spre deosebire de situaţia din secolul XX. La facultăţile de economie şi în şcolile de afaceri ar trebui să se predea mai mult antropologie şi studii culturale. Nu în detrimentul matematicii şi econometriei, ci pe lângă acestea. Această opinie va fi tot mai evidentă în viitor; recomandarea de astăzi va deveni canonul de mâine.

Unii economişti îşi pun mari speranţe în cuplarea economiei comportamentale cu macroeconomia tradiţională, văzând-o pe cea dintâi ca pe un instrument pentru îmbunătăţirea celei de-a doua. Dacă astfel rezultă ceva creator, poate că politicile macroeconomice vor conţine mai puţine greşeli. Totuşi, la fel de bine s-ar putea naşte un Frankenstein economic, care să ne inducă în eroare. Afirm de mult timp că, fără o înţelegere mai bună a motivelor comportamentale din spatele iraţionalităţii, nu vom reuşi să înţelegem factorii care stau la baza erorilor din politicile economice. Cu toate acestea, nu mă îndoiesc nici că nu putem repara politicile economice astfel încât să optimizăm deciziile politicilor pe baza unor modele comportamentale care să descrie raţionalitatea şi iraţionalitatea comportamentului. Un bun macroeconomist poate explica unde au greşit Rezervele Federale din SUA când nu au reuşit să împiedice acumularea cauzelor care au dus la criza economică şi poate implementa o astfel de politică pentru a evita măsuri greşite similare pe viitor, fără a trebui să se bazeze pe modele sofisticate ale economiei comportamentale. Este posibil să existe din nou pericolul ca forma să triumfe în defavoarea conţinutului.

Specialiştii în economie comportamentală tind să presupună că, dacă suntem iraţionali atât de des, atunci, în loc să insistăm că trebuie să fim raţionali şi să facem generalizări teoretice plecând de la această premisă, mai bine încercăm să modelăm teorii alternative ale comportamentelor iraţionale sau nu pe deplin raţionale. Acest lucru s-ar putea face mai uşor, pe de o parte, cu ajutorul computerizării, care foloseşte tot mai multe date viabile, şi, pe de altă parte, cu ajutorul realizărilor din alte ştiinţe, de la fizică la neuroştiinţe. Astfel s-ar putea naşte neuroeconomia. Să ne calmăm...

Poate că economia teoretică va fi de asemenea doar un instrument al economiei empirice? Aceasta este direcţia în care ne îndreptăm? Există tot mai multe situaţii în care nu mai trebuie să facem presupuneri despre obiectul cercetării, fiindcă ne putem baza deja pe o largă cunoaştere empirică a faptelor. În SUA se spune că toate informaţiile se pot găsi undeva pe un hard disk. De fapt, nici măcar în SUA nu se pot găsi toate şi încă nu ştim adesea unde să căutăm, dar domeniile cercetării empirice cunosc o extindere fără precedent, comparativ cu alte perioade.

Este interesant să vedem cum se încheie un nou ciclu istoric şi din nou, la fel ca pe vremea planificării centralizate, multe speranţe se îndreaptă spre capacităţile gigantice ale supercalculatoarelor. Se întâlnesc tot mai rar veterani ai economiei de comandă centralizate care nu puteau decât să viseze la puterea de calcul oferită azi de supercalculatorul Titan, ce ar putea fi folosit pentru o planificare optimă. Azi, tot mai mulţi economişti sunt convinşi că în viitor se vor folosi calcule centralizate pe calculator pentru a limita sau chiar a elimina imperfecţiunile pieţei. Acest lucru se va întâmpla într-o anumită măsură, dar să nu ne aşteptăm la prea mult de la această tendinţă din evoluţia gândirii economice, întrucât calculatoarele vor calcula, iar economiştii vor recalcula greşit.

Există lucruri care trebuie observate, lucruri care trebuie calculate şi altele care trebuie doar identificate. Un economist important în epoca sa, Vilfredo Pareto (1848-1923), ale cărui realizări le mai amintim şi astăzi, obişnuia să spună că, dacă nu ştie preţul roşiilor, un parametru de care avea nevoie pentru a rezolva un sistem de ecuaţii multinivel complicat, în loc să-şi bată capul, o trimite pe menajera sa la piaţă ca să vadă cât costă. Acum nu mai este suficient să urmărim cotaţiile pieţei, apoi să le introducem într-un tip sofisticat de calculator şi să insistăm că rezultatele sunt corecte. Trebuie să ne îndoim şi să consultăm constant datele empirice şi cele teoretice, ştiind nu doar cum să calculăm, ci şi gândindu-ne la ce calculăm şi în ce scop.

Ajungem astfel la o altă observaţie. Economia trebuie să fie interdisciplinară. Această afirmaţie poate părea şocantă la prima vedere. Cum adică? O disciplină trebuie să fie

interdisciplinară? Da, dar de acum înainte poate ar fi mai corect să vorbim nu atât despre economie ca disciplină a științelor sociale, cât despre o economie pur și simplu interdisciplinară sau, dacă vreți, o abordare interdisciplinară a analizei evenimentelor și proceselor economice. Și aceasta deoarece la intersecțiile dintre discipline se întâmplă multe – tot mai multe. Iar aici situația e cea mai incitantă. La intersecția dintre economie și societate, cercetată de sociologie, psihologia socială, antropologie, istorie; la intersecția dintre societate și politică, examinată de științele politice și sociologia puterii; la intersecția dintre economie și mediul înconjurător, studiată de ecologie; la intersecția dintre cultură și economie, de care se ocupă antropologia, printre altele; în relațiile reciproce dintre economie și tehnologie, de un interes aparte pentru științele administrative, care, apropo, se întâmplă să facă parte din științele economice. Numărul acestor intersectări este în creștere. Pentru a nu pierde din vedere ceea ce contează, trebuie să privim dintr-o serie de perspective adecvate mai curând decât din perspectiva unui specialist, într-un sens economic tradițional, îngust definit. Întrucât suntem de acord că gândirea are un viitor, atunci să fim de acord și că gândirea interdisciplinară are un mare viitor. În general, dar și în particular. Atât cu privire la activitățile economice, cât și cu privire la economia care le studiază.

Prin urmare, economistul viitorului trebuie să fie un spirit enciclopedic, care să înțeleagă multe zone ale activității sociale și economice? Trebuie să fie și puțin sociolog, psiholog, expert în științele politice și istoric, antropolog și expert cultural? Și pe deasupra matematician și specialist IT? Trebuie să învețe o gamă largă de metode de cercetare, de la studii statistice și econometrie la analize comparative și de la studii de caz la sondaje de opinie și cercetări asupra literaturii de specialiate? Trebuie să fie un om-orchestră simbolic, care nu doar cântă la toate instrumentele într-o mare orchestră simfonică, ci o și dirijează când cântă piesa compusă de el însuși? Apoi, poate că trebuie să scrie o recenzie obiectivă sau să recomande modificări de dorit ale formei și conținutului? Să nu exagerăm.

Poate că un bun economist trebuie să fie expert într-un domeniu foarte specializat, să fi citit tot ce există și chiar să fi scris ceva pe tema, de pildă, a economiei culturilor de căpșuni sau a managementului frizeriilor? În niciun caz, deși fără îndoială că va fi mereu nevoie de experți în tot felul de domenii ale activităților economice și în toate aspectele funcționării acestora. Și în cultura căpșunilor, și în domeniul frizeriei. Economia sectorială sau tendințele specializate din microeconomie au și ele un viitor fascinant, iar oamenii vor vrea ca acestea să explice și să le recomande ce să facă în nenumărate cazuri specifice.

Un bun economist, activ în astfel de domenii, trebuie să fie conștient că subiectul investigațiilor sale este întotdeauna rupt de contextul mai larg și trebuie măcar să aibă o idee vagă despre situație într-o perspectivă mai amplă. Trebuie să știe și că prin răspunsurile sale creează noi întrebări pentru alții. Trebuie să înțeleagă că nu este decât o rotiță dintr-un mecanism mare ce înaintează în timp și spațiu, așa cum fac cele două obiecte investigate de studiile economice, economia și societatea. Cu cât sunt mai dinamice modificările calitative respective, cu atât mai dificilă devine știința economică veritabilă. Iar situația devine cu atât mai interesantă.

În același timp, am putea spune că economia este „cu două fețe", dar nu în sensul valabil în cazul novicilor săi ipocriți care, ghidați de încăpățânarea ideologică sau de interesele particulare, gândesc una și afirmă alta. Există două fețe ale economiei. Prima, cea descriptivă, se reduce la a găsi un răspuns la problema (descrierii) a ce depinde de ce și a mecanismelor care guvernează aceste interdependențe. Imediat ce aflăm răspunsul, apare cealaltă față, cea prescriptivă (normativă), care constă în a răspunde la întrebarea ce să faci și cum, pentru a îmbunătăți situația. În timp ce economia cu prima sa față, cea

descriptivă, trebuie să fie, în esenţă, neutră din punct de vedere politic şi ideologic, economia cu faţă prescriptivă trebuie implicată în dezbateri şi decizii despre valorile preferate. Şi, când vorbim despre valori, intrăm pe tărâmul ideologiei şi politicii.

Uneori auzim scuza că economiştii sunt şi ei oameni, aşa că nu pot fi învinovăţiţi. Au şi ei caractere şi temperamente diferite, interese şi puncte de vedere, cedează emoţiilor şi urmează moda, trebuie să le raporteze şefilor şi celor care le finanţează munca. Şi, ca orice om, uneori greşesc şi ei. Aceste generalităţi, precum şi alte câteva se pot afirma şi despre oamenii care au alte ocupaţii. Cu tot respectul pentru mulţi dintre ei, trebuie să subliniem că există totuşi unele grupuri profesionale foarte importante, precum doctorii şi soldaţii, avocaţii şi constructorii de căi ferate. Există grupuri profesionale al căror comportament are consecinţe grave în exterior şi influenţează situaţia celorlalte. Acesta este cazul economiştilor. Din acest motiv, meseria lor ar trebui să atragă oameni cu o anumită vocaţie, deşi nu vorbim despre preoţie. Din fericire, nu vorbim despre preoţi, deoarece nu de predicatori şi binecuvântări avem nevoie, ci de o analiză rece şi realistă a faptelor, o sinteză ştiinţifică a concluziilor şi o recomandare practică pentru viitor. Nu este necesar ca economiştii să depună un jurământ, ca doctorii, dar cu siguranţă că ar fi bine dacă ar respecta regula îmbrăţişată de aceştia din urmă: *Primum non nocere* – în primul rând, nu face rău.

Astfel, fie că vrem, fie că nu, economia este în întregime politică, prin însăşi natura ei, deoarece este prinsă în conflicte de interese şi ciocniri de idei. Atât tendinţa sa de diagnostic (descriptivă), cât şi cea prescriptivă (normativă). Am putea reduce un număr de aspecte economice fascinante la sfera optimizării matematice şi, folosind un sistem de ecuaţii relevant pe care le-am putea rezolva plecând de a premise inteligente, am oferi un răspuns la întrebarea ce să trebuie facem şi cum anume, pentru a creşte producţia, a reduce cheltuielile sau a maximiza profitul unei companii private sau veniturile fiscale ale unui stat. Şi, bineînţeles, rata randamentului la speculaţiile de pe piaţa financiară. Totuşi, nu putem evita, mai ales la scară macro şi la dimensiune globală, conflictele de interese care se acumulează. Cea mai importantă întrebare a macroeconomiei viitorului este: cum poate fi garantat un echilibru dinamic al economiei mondiale interconectate, în timp ce ţările în curs de dezvoltare au o creştere rapidă, iar cele care au ajuns destul de departe pe parcursul evoluţiei lor istorice cresc mai lent?

Economia politică este ştiinţa identificării şi depăşirii acestor conflicte. Iar o economie politică bună este una care poate, teoretic, să identifice din timp situaţiile cu potenţial de conflict, adică acelea care ne supun riscului de conflict social sau politic şi care poate, practic, folosind o politică economică eficientă, să le împiedice să devină situaţii conflictuale. Astfel, economia politică, prin însăşi natura sa, se referă mai mult la schimbări decât la stări, la aspectele dinamice mai mult decât la cele statice.

Prin urmare, cum ar trebui să arate economia viitorului? Onestă, progresistă, orientată mai mult spre social decât spre matematică, descriptivă şi normativă, pragmatică, heterodoxă şi interdisciplinară, dinamică. Nu cerem prea mult? Nu. Doar atât cât este necesar pentru a permite economiei să ofere societăţilor viitorului ceea ce îi cer. Şi îi cer deja.

Am putea spune: nu s-a schimbat nimic în această privinţă de pe vremea grecilor antici, când aceştia contribuiau mai mult la binele civilizaţiei decât acum. Termenul *economie* vine din cuvântul *nomos* (gr. *νομος*), însemnând „legea". Da, economia va rămâne ştiinţa legilor obiective care guvernează activităţile economice din întreaga societate. Este drept că aceste activităţi vor fi destul de diferite de cele care au existat până acum. Deja sunt.

Capitolul 2

Plan pentru viitor

Cu excepția clarvăzătorilor, nimeni nu poate oferi atât de multe informații despre viitor ca economiștii. Acest fapt este cu atât mai surprinzător cu cât aproape toată lumea greșește adesea, nu doar când vorbește despre prezent, ci și despre un trecut identificat mai bine sau mai rău. Dacă un prezicător interpretează greșit ce scrie în zațul cafelei, își poate pierde un client. Economiștii nu și-i pierd niciodată. Deși nu pot să ajungă la un consens asupra cauzelor Marii Depresiuni din 1929-1933, li se cere părerea despre criza din 2008-2013. Deși se pare că la momentul unei crize puternice accentul cade pe prezent, ei sunt bombardați constant cu întrebări despre viitor. Și dacă nu-i întreabă nimeni, ei adoptă oricum o poziție. Indiferent câte erori au comis în ipotezele, concluziile și teoriile pe care le-au propus, reușesc cu abilitate să creeze o cerere infinită pentru serviciile lor. De vreme ce nu putem scăpa de economiști, ar trebui să-i folosim de dragul cauzei.

Ar trebui economia să se ocupe de viitor? Și, dacă da, cum? Are doar rolul de a o prezice sau și de a o influența? Ambele roluri sunt dificile, deoarece viitorul nu este nici ciclic, așa cum era înainte, nici un proces liniar în care evenimentele se desfășoară într-o succesiune determinată de ordinea lor din trecutul apropiat. Viitorul este variabil în cea mai mare parte, iar scara acestei variații va continua să crească. Totuși, vremurile în care trăim nu sunt imprevizibile și se mai pot lua unele decizii.

A proiecta un viitor nu este același lucru cu a-l prezice sau a-l ghici, ci mult mai mult decât a-l anticipa pasiv, dar, în același timp, este doar o condiție inițială pentru a-l influența, fără de care ne-ar aștepta vremuri grele. A presupune că omenirea și-a pierdut controlul asupra cursului viitorului înseamnă mai mult decât defetism. Este o greșeală strategică. Unii o comit când susțin că nu doar nu avem practic niciun control asupra a ce urmează să se întâmple, ci și că nu putem prezice acest lucru. Eu nu împărtășesc acest punct de vedere.

Nu putem prezice indicii ce reflectă starea viitoare a unor fenomene și procese. Putem ghici rata de schimb euro-dolar în ajunul Anului Nou 2024, dar nu există niciun mod de a o ști *ex ante*. Totuși, putem prezice – sau cel puțin ar trebui să fim în stare – dacă euro va mai exista la acea dată și dacă va supraviețui crizei grave care l-a lovit în acest deceniu. Nu este vorba despre prezicerea unor evenimente individuale, ci mai curând a unor procese caracterizate de logica relațiilor reciproce identificate de economie. Această perspectivă este dinamică, diferită de cea dintâi, statică. Poate că greșim, fiindcă, din nou, multe depind de precizia premiselor de la care pornim, dar aceasta nu înseamnă că viitorul este imprevizibil.

Imprevizibile sunt o mulțime de fapte viitoare, incidente inevitabile și accidentele ocupaționale ale economiștilor, care se vor întâmpla, deși nu știm că se vor întâmpla, din cauză că nu le putem anticipa. Uneori, acestea au consecințe profunde pentru determinanții

şi deznodământul activităţii economice. Imprevizibilitatea sau predictibilitatea redusă, când apar, cresc nesiguranţa şi instabilitatea condiţiilor în care se desfăşoară activitatea economică. Şi, chiar dacă acest domeniu va fi mai extins în viitor decât a fost până acum, nu ne confruntăm cu un haos total şi cu o imensă loterie economică. Nu putem anticipa un alt tsunami mare sau un cutremur devastator, dar suntem în stare şi trebuie să prezicem cum va evolua încălzirea globală. Este imposibil să prezicem cotaţiile detaliate Dow Jones, dar putem şti de ce factori depind schimbările posibile ale tendinţei generale. Nu putem prezice care femeie va rămâne însărcinată, dar nu este atât de greu de prezis că între 2045 şi 2050 una dintre ele îl va naşte locuitorul numărul 9 miliarde al planetei. Din această perspectivă, viitorul este un set imens de fenomene şi procese potenţiale şi reale care variază de la unele complet imprevizibile la unele absolut evidente.

Studiile viitorului, indiferent care se dovedeşte acesta a fi sau câte există, sunt un subiect interdisciplinar. Pentru a complica şi mai mult lucrurile, literatura din domeniu face uneori distincţie între futurologie şi futurism, definind futurologia drept cunoştinţele comune despre viitor şi căile care duc la el, iar futurismul ca folosind cunoştinţele despre viitor pentru a modela procesele sociale şi economice prezente. Putem vedea în această distincţie un fel de analogie cu ştiinţa politică şi politica, deşi am putea spune că o astfel de distincţie aminteşte mai mult de cea dintre economia teoretică şi cea aplicată sau, potrivit logicii prezentate mai sus, dintre economia descriptivă şi cea normativă.

Astfel, dacă vorbim despre viitor, pot să apară cu uşurinţă neînţelegeri din cauză că noţiunile se amestecă cu dorinţele, prognozele cu proiecţiile, aşteptările cu extrapolările, viziunile cu iluziile, planurile cu strategiile. Am prezentat nu mai puţin de zece termeni, dar lista lor poate fi extinsă, deşi nu toate ţin de sectorul economiei care se ocupă de viitor. În economia politică a viitorului trebuie să ne ferim de iluzii, dar merită să avem o viziune. Este bine să avem imaginaţie, dar nu ne putem lăsa păcăliţi de dorinţe nerealiste. Ne putem aştepta la ceva anume, anticipând evenimentele probabile, dar este puţin probabil să ne bazăm pe o extrapolare inertă a unei tendinţe trecute. Merită să facem puţină ordine în acest peisaj, pentru a putea înţelege mai bine ce perspective de viitor avem. Din punct de vedere social şi economic, viitorul va apărea mereu ca o rezultantă a unor interese, valori şi cunoştinţe suprapuse, imaginaţia traversând toate aceste trei domenii. Să începem cu cel din urmă.

Un economist trebuie să aibă imaginaţie? Am putea răspunde lejer: da, fără îndoială, mai ales că toată lumea are, astfel încât oamenii a căror meserie este de a studia evenimente şi procese economice nu sunt lipsiţi de ea. Imaginaţia este abilitatea de a crea în minte ceva diferit de ceea ce ştim din experienţa trecută. Nu trebuie să ne imaginăm o ficţiune totală, precum un cuţit pe o insulă pustie, fiindcă un exces de imaginaţie poate fi periculos sau, cel puţin, poate induce în eroare. Spunem uneori despre cineva că are o imaginaţie prea bogată, ceea ce sugerează că este posibil să nu aibă suficiente bun-simţ şi moderaţie.

Nu poţi fi un bun economist fără o imaginaţie bine dezvoltată. Chiar dacă avem de-a face cu o cauză clară, bine înţeleasă a unui proces sau a unui fenomen economic specific, un moment mai târziu se poate produce ceva neaşteptat, care să complice şi să influenţeze situaţia. Un economist, mai ales dacă vrea să spună ceva inteligent despre ce urmează, trebuie să ştie ce depinde de ce şi de ce aşa şi nu altfel, dar şi să aibă suficientă imaginaţie pentru a anticipa că, spre deosebire de trecut, viitorul urmează să aducă noi fapte şi ceva diferit, surprinzător şi necunoscut se poate întâmpla. Nu trebuie să vă forţaţi să preziceţi imprevizibilul, dar există o nevoie de a ne imagina imaginabilul.

Nici mie nu mi-a funcţionat imaginaţia când am adoptat prima dată politici economice active, adică atunci când am încercat să aplic în practica socială şi economică ceea ce

rezulta din cunoştinţele mele despre prognozele economice, şi anume ce trebuie făcut pentru a îmbunătăţi situaţia. Când, în primăvara anului 1994, am devenit viceprim-ministru pe probleme de economie şi ministru de Finanţe, m-am transformat imediat în politician şi, aşa cum am afirmat la acea dată, mi-am tratat propriile răspunsuri de economist ca întrebări puse unui politician. Mi-am imaginat că în cadrul coaliţiei de la guvernare voi obţine un sprijin total, necondiţionat, pentru implementarea unor concepte în general preaprobate de pe agendă, în timp ce opoziţia avea să prezinte o abordare critică, dar adecvată, izvorâtă din pragmatism în cea mai mare parte. Cu alte cuvinte, în naivitatea mea de om de ştiinţă, m-am aşteptat ca, având dreptate, să fiu ocupat în principal cu proiectarea unei politici economice creative şi doar într-o mică parte a timpului să fac politică, despre care credeam că este un domeniu diferit. Greşit! S-a întâmplat tocmai pe dos, din cauză că majoritatea energiei şi timpului meu se pierdeau aproape zilnic în lupta politică pentru implementarea unor măsuri economice raţionale şi aparent incontestabile, menite să încurajeze echilibrul, creşterea şi progresul, rămânându-mi un timp relativ limitat pentru deliberări strict economice.

Rămâne deschisă întrebarea: în ce măsură lipsa de imaginaţie economică izvorăşte dintr-o capacitate inadecvată de a anticipa fenomenele şi procesele respective şi în ce măsură provine din ignoranţă economică, în special din necunoaşterea economiei normative, ce arată modul în care realitatea poate fi afectată atunci când idei teoretizate sunt puse în practică? O imaginaţie inadecvată nu este doar defectul practicienilor din domeniul economic, adică al politicienilor la scară macro, ci şi al managerilor de la scară micro. În această situaţie se află cel mai adesea teoreticienii economici detaşaţi de procesele reale, mai ales de luarea deciziilor şi de asumarea răspunderii pentru consecinţele lor. În mass-media şi la nenumărate conferinţe se vehiculează multe absurdităţi despre ce trebuie făcut şi cum, care ocupă prea mult spaţiu şi consumă prea multă hârtie. Drumul spre iad este presărat cu sfaturi economice bune. Am văzut-o şi pe asta...

Lipsa de familiarizare cu realităţile, factorii de bază şi implicaţiile deciziilor luate în sfera politicii economice şi managementului este cauza unui număr de sugestii naive şi indicii greşite din partea economiştilor, care se supără apoi că nu-i ascultă nimeni. Într-o sală de conferinţe este suficient să ai dreptate, în timp ce într-o cameră a parlamentului ai nevoie şi de o majoritate. La un seminar de la un institut de cercetare, argumentele logice pot fi convingătoare, dar altceva contează la o întâlnire cu grupuri de interese speciale. În timp ce într-o publicaţie de specialitate greutatea argumentului teoretic este cea care determină dreptatea autorului, în confruntarea cu aşteptările sociale noţiunile economice decisive nu sunt cele modelate de cunoaşterea ştiinţifică. Acesta este motivul pentru care, de atâtea ori, acordarea unor funcţii guvernamentale experţilor cu o pregătire teoretică aparent bună, inclusiv celor din cercurile academice, nu dă rezultatele scontate în practică. În guvern, eşti mai mult politician decât profesor; în parlament, realitatea nu este simplificată, aşa cum se întâmplă în modelele economice, ci se complică. Politica este o confruntare constantă ce rezultă din aşteptări diferite ale diferitelor entităţi economice.

Imaginaţia, cu condiţia să fie păstrată între anumite limite, simplifică nu doar sarcina de a ne gândi la viitor, ci şi de a-l modela. Putem vorbi despre o imaginaţie ştiinţifică opusă imaginaţiei fanteziste. Prima se manifestă în capacitatea de a avea o gândire comprehensivă şi complexă, de a face speculaţii intelectuale care să ia în calcul cunoştinţele, definite atât ca generalizări teoretice ale regularităţilor observate în trecut, cât şi ca anticipări alternative ale evenimentelor şi urmărilor lor probabile sau inerente în viitor.

Cea de-a doua, imaginaţia fantezistă, ar putea fi utilă de asemenea dacă studiile viitorului ar vedea dincolo de orizont, cu condiţia să rămânem cu picioarele pe pământ, şi nu cu capul în nori.

A imagina nu înseamnă a face presupuneri, fără de care nu există economie, ceea ce ştim deja. Totuşi, pentru a face presupuneri corecte, trebuie să ne imaginăm diverse fenomene şi procese. Trebuie să rămânem ancoraţi în realitate totuşi, ca să nu trecem de pe tărâmul ştiinţei pe cel al science-fiction-ului. Acesta din urmă, lăsând la o parte faptul că poate fi distractiv – cee ce contează de asemenea –, poate fi şi el util întrucât stimulează imaginaţia. SF-ul are însă multe forme.

Când un jurnalist m-a întrebat o dată ce cred despre acest gen literar, nu mi-a fost uşor să răspund. Uneori, este greu de înţeles ce face anumite cărţi foarte populare şi alteori te întrebi de ce o anumită operă nu devine celebră la nivel mondial. Primul caz poate fi ilustrat de popularul film *Războiul stelelor*, regizat de George Lucas[1]. L-am văzut împreună cu un coleg american pe care l-am vizitat în vara anului 1977, când filmul a făcut ravagii în cinematografe. Deşi gazda mea se delecta pentru a cincea oară cu acest film, eu l-am urmărit fără să fiu prea impresionat, de două ori – pentru prima şi ultima dată. Alţii îl admiră încă şi curând va apărea cel de-al şaptelea episod al poveştii. O generaţie mai târziu, am citit o carte splendidă scrisă de Matthew Glass, intitulată *Ultimatum*[2]. Deşi este o lectură captivantă, a trecut destul de neobservată. Ce mi-a displăcut la primul şi ce m-a fascinat la cea de-a doua?

Ei bine, *Războiul stelelor* este o ficţiune cu totul exagerată, deşi latura sa tehnică este destul de impresionantă. Marea popularitate a filmului se datorează faptului că este un hibrid tipic american al unor genuri foarte apreciate: western, comedie şi science-fiction. În alte ţări – de pildă, în Germania sau Rusia, Egipt sau Japonia – aşa ceva nu ar fi posibil; filmul n-ar fi un eşec, dar nici n-ar produce un mare entuziasm: oamenilor de pretutindeni le plac poveştile. Pe de altă parte, ce descrie Glass în cartea sa, un conflict uriaş care ia amploare între SUA şi China legat de încălzirea globală catastrofală, este ceva ce, cu siguranţă, ne putem imagina.

Astfel, i-am răspuns jurnalistului că, în calitate de om de ştiinţă, uneori am sentimente contradictorii faţă de science-fiction. Merită să luăm din el ce este inteligent şi interesant, dar trebuie să îndepărtăm ce este prostesc şi plictisitor, fiindcă nu avem timp de pierdut. Pe scurt, în timp ce unele ficţiuni nu sunt antrenante, altele pot fi surse de inspiraţie.

Totuşi, să lăsăm science-fiction-ul unde-i este locul şi să ne întoarcem la ştiinţă – una fără ficţiune, dar cu imaginaţie, fără iluzii, dar cu viziune. Apare şi o întrebare: lipseşte imaginaţia sau poate scriitorii de SF nu au suficiente cunoştinţe de specialitate despre relaţiile economice, sociale şi politice? Niciunul nu a scris o carte memorabilă care să descrie o criză economică gigantică, imaginabilă, la urma urmelor, cu consecinţele sale culturale, sociopolitice şi militare. Poate cineva lucrează deja la o astfel de carte ficţională, nonştiinţifică. Ar fi de ajutor, deoarece uneori se acordă mai multă atenţie avertismentelor scriitorilor care descriu o ficţiune artistică decât celor din partea economiştilor, care încearcă să arate realitatea ştiinţifică. Între timp, se poate produce, într-adevăr, o criză mult mai mare decât cea de acum...

Economia viitorului presupune totuşi mult, mult mai mult decât reflectarea inteligentă la forma posibilă a economiei în anii, deceniile şi generaţiile ce vor urma. Încă nu putem afirma foarte multe, decât în termeni generali, despre secolele şi mileniile următoare, dar uneori se poate face şi acest lucru.

Când ai deja cunoştinţele şi nu duci lipsă nici de imaginaţie, te poţi implica în dezvoltarea unor prognoze şi scenarii. Unii se limitează la acestea când vorbesc despre viitor, dar trebuie

să facem un pas înainte. Mai întâi însă trebuie să facem prognoze bune. Ce înseamnă bune? Omul de rând ar spune: desigur, o prognoză bună este una care se adevereşte. Din nou, răspunsul este mai complicat, deoarece uneori o prognoză bună sau, mai exact, care îşi îndeplineşte funcţiile este una care nu se adevereşte. Acesta este cazul prognozelor de avertizare. Cea mai bună prognoză de avertizare pe care mulţi dintre noi au auzit-o a fost: dacă te mai comporţi aşa, ajungi în iad! Apoi, îngrijoraţi de această viziune de coşmar, ne-am corectat comportamentul, pentru a ajunge acolo unde, evident, ne e locul: în rai.

Ce este cu prognoza de avertizare? Cine avertizează pe cine, cu privire la ce şi cum? Ei bine, dacă identificăm corect mecanismele de bază ale unui proces dat, presupunem că existenţa continuă a unor tendinţe care se produc obiectiv trebuie să ducă la rezultate nedorite. Astfel, vrem să le evităm şi alcătuim o prognoză de avertizare şi, dacă nu se iau măsuri relevante, aceasta se va adeveri sau scenariul sumbru pe care îl prezintă, sub forma unui fenomen sau a unui proces nedorit, va deveni realitate. Ne avertizăm pe noi înşine şi îi avertizăm şi pe alţii, provocând îngrijorări şi uneori chiar temeri privind posibila apariţie a unui eveniment negativ despre care ştim că nu este necondiţionat, dar posibil. Prognozele de avertizare nu se referă la veşti bune, deoarece nimeni nu vrea să fie avertizat cu privire la acestea; pe de altă parte, ele ar trebui împărtăşite şi sărbătorite.

Să presupunem că observăm că creşterea rapidă a unei sume de bani, cauzată de politicile nesăbuite ale băncilor privind acordarea creditelor de consum, este urmată de o creştere a cererii efective pe piaţă care depăşeşte creşterea posibilă a ofertei de bunuri. Fluxul cererii depăşeşte valoarea curentă a bunurilor şi serviciilor oferite consumatorilor la preţurile curente, astfel încât apare inflaţia cauzată de cerere: cererea excesivă creşte preţurile. (Ele pot creşte şi sub presiunea măririi preţurilor, dacă vorbim despre o inflaţie cauzată de costuri, când costurile tot mai ridicate ale producţiei şi distribuţiei cresc preţurile; o astfel de situaţie impune o politică diferită ca reacţie decât inflaţia cauzată de cerere.) Prin urmare, prognozăm o creştere mai rapidă a ratei inflaţiei, care nu ne place şi am prefera să evităm o astfel de succesiune a evenimentelor. Perspectiva unei rate mari a inflaţiei constrânge autorităţile fiscale să ia măsuri relevante, precum mărirea ratelor dobânzii sau efectuarea unor operaţiuni pe piaţa deschisă, astfel încât băncile să aibă mai puţine fonduri sau să fie mai puţin dispuse să acorde credite. Prin urmare, volumul de credite este relativ sau absolut limitat. Sumele de bani aflate în circulaţie cresc mai lent sau chiar scad brusc, cererea efectivă este mai mică, presiunea inflaţionistă pe piaţă slăbeşte şi, în cele din urmă, creşterea ratei inflaţiei nu se accelerează. Prognoza nu s-a adeverit pentru că a fost o prognoză de avertizare şi a fost luată în considerare de autoritatea competentă, adică de banca centrală, în politicile sale monetare. Atunci, ceea ce contează în acest caz nu este ca o prognoză să fie precisă ca anticipare a viitorului, ci eficientă ca instrument menit să ajute la dezvoltarea unor politici economice înţelepte.

Întâlnim de asemenea prognoze care se autorealizează. Dacă nu avem o prognoză, atunci nu avem nici o problemă; apoi apar o prognoză şi fenomenul sau procesul pe care-l anticipează. Prognoza se adevereşte şi se întâmplă ceva ce nu s-ar fi întâmplat în lipsa ei. O profeţie din povestirea lui Oscar Wilde „Crima lordului Arthur Savile"[3] este un exemplu minunat de prognoză care se autorealizează. Un clarvăzător îi prezice protagonistului, care urmează să se însoare cu o tânără, că va ucide pe cineva. Lordul, nefiind în stare să suporte frământările sufleteşti, incapabil să scoată de la clarvăzător vreun detaliu despre soarta iminentă, îl ucide. Îşi amână apoi nunta, dar, în schimb, sufletul său îşi găseşte în fine liniştea, întrucât previziunea groaznică s-a (auto)împlinit deja.

În economie, putem să dezgropăm morţii sau să provocăm ceva mai plăcut pentru noi, cel puţin până la un moment dat. La a doua strategie apelează uneori analiştii financiari care comentează pe marginea tendinţelor cotaţiilor la bursă în mass-media sau cei care profită masiv de pe urma pieţei de capital. De multe ori, organizaţiile de supraveghere financiară iniţiază proceduri explicative sau anchete ale evenimentului, când observă că unele acţiuni cresc sau scad în mod suspect, deşi bazele economice ale companiilor implicate nu oferă niciun motiv pentru această fluctuaţie. Şi totuşi, cineva vinde, cineva cumpără... Este posibil ca în anumite circumstanţe, coordonând corespunzător publicarea unor opinii sau organizând campanii de răspândire a unor zvonuri, să poţi creea cu succes schimbări „prognozate" în ratele de schimb sau ale dobânzii, pe baza volatilităţii cărora să faci speculaţii.

Cu toate acestea, aşa cum ştim, ceea ce contează nu sunt peştii mici dintr-un eleşteu de la marginea drumului, ci rechinii din oceanul global. Aşa cum este de înţeles că pieţele financiare sunt o componentă necesară a lanţului trofic, deoarece sunt indispensabile funcţionării line a acumulării de capital şi alocării eficiente a acestuia, tot astfel nu se poate nega că o mai mare parte a activităţilor de pe aceste pieţe se reduc la speculaţii, neproductive dintr-o perspectivă economică. Neproductivă în general şi de obicei, din cauză că speculanţii folosesc banii care le sunt încredinţaţi, care le aparţin altor persoane, pentru a-i multiplica, în principal în avantajul propriu. Cel care a afirmat că majoritatea tranzacţiilor de pe Wall Street şi de la alte burse sunt inutile din punct de vedere social nu este un populist de stânga, ci lordul Adair Turner, şeful Financial Services Authority din Marea Britanie, care a mai declarat că speculanţii financiari (renumiţii „investitori"), deşi nu creează valoare adăugată, absorb venitul creat în economia reală[4]. Alţii adaugă că, dacă toţi aceşti investitori şi-ar face bagajele şi s-ar muta în vilele lor de pe malul mării, restul economiei ar duce-o destul de bine, dacă nu chiar mai bine[5].

Sectorul financiar, creat cândva pentru a intermedia tranzacţiile dintre furnizori şi cumpărători, dintre producători şi consumatori, dintre populaţia care făcea economii şi antreprenorii care făceau investiţii, la jumătatea mandatului preşedintelui Reagan, în 1985, a preluat destul de mult din profiturile americane – o şeptime. Cu practici neoliberale, această afacere neproductivă, în mare măsură, din perspectiva economiei reale, a fost atât de înfloritoare, încât la momentul de apogeu de dinaintea crizei, în toiul euforiei speculative din 2006, reprezenta o treime din profiturile interne, iar recent – în pofida crizei, care a fost un efect secundar al acestor speculaţii – aproape o pătrime.

Diferiţi experţi nu au vândut doar iluzii şi aşteptări, speculând lăcomia şi alte vicii umane, ci au prognozat şi un boom permanent, care a alimentat şi mai mult piaţa financiară, deşi nu avea nicio legătură cu procesele din economia reală. La sfârşitul anului 2007, balonul speculativ s-a umflat la maximum. „Active" în valoare de aproximativ 2 trilioane de dolari se aflau în circulaţie, sub forma CDO-urilor (obligaţiuni financiare garantate prin creanţe), infectate cu virusul de pe piaţa creditelor ipotecare cu grad ridicat de risc. Acestea aveau să fie numite curând active toxice, întrucât denumirea comună „titluri de valoare" părea aproape sarcastică în acele circumstanţe. O altă ameninţare a fost expansiunea neobişnuită a derivativelor CDS (swap-uri pe risc de credit), a căror valoare era de peste patru ori mai mare decât PIB-ul Statelor Unite, majoritatea fiind garantate cu aceste active „toxice".

Deşi nu este un exemplu de prognoză clasică ce se autorealizează, unele dintre elementele sale pot fi identificate în spectaculosul caz de şicanare al unei mari bănci din

Marea Britanie, Barclays. Aceasta a avut un impact asupra pieţelor financiare prin manipularea, vreme de câţiva ani, a ratei dobânzii de bază, aşa-numita LIBOR (London Interbank Offered Rate). Această rată determină preţul multor credite, în special al celor ipotecare acordate pentru achiziţia de apartamente şi case.

Cea mai importantă rată LIBOR se stabileşte după cum urmează: în fiecare zi lucrătoare până la ora 11.00 GMT, un grup specific format din 16 bănci mari ce operează pe piaţa financiară din Londra anunţă rata dobânzii pe care se presupune că ar plăti-o pentru un împrumut, dacă ar fi să contracteze unul în aceea zi pe piaţa interbancară. Pentru a nu complica explicaţia, este vorba despre împrumuturi cu scadenţă de la o zi la un an denominate în 10 valute importante, de la lira britanică la euro şi de la yenul japonez la dolarul australian, ca să nu mai vorbim de cel american.

Procesul de stabilire a ratei LIBOR nu implică întotdeauna 16 bănci. În funcţie de scadenţa împrumutului şi de valuta în care este exprimat, pot fi între 6 şi 18 bănci, iar un număr specific de cotaţii de la ambele extreme sunt respinse mereu (4 dacă sunt 15, 16, 17 sau 18 bănci, 3 dacă sunt 11, 12, 13 sau 14, 2 dacă sunt 8, 9 sau 10 bănci şi 1 pentru un grup de 6 sau 7 bănci). Din cauza acestui mecanism, când un număr mai mic de bănci iau parte la stabilirea valorii LIBOR, este şi mai simplu să se facă manipulări.

Când 16 bănci iau parte la procesul de stabilire a celei mai importante rate a dobânzii, 4 cotaţii cu valorile cele mai mari dintre cele primite sunt excluse de la ambele extreme şi se calculează o medie aritmetică simplă a ratelor dobânzii ipotetice rămase. Indexul calculat astfel este LIBOR, al cărui nivel afectează rata dobânzii la depozitele noastre bancare (noi vrem să fie cât mai mare, băncile vor să fie cât mai mică) şi pe cea a creditelor care ne sunt acordate (noi le vrem cât mai ieftine, băncile fac toate eforturile, nu întotdeauna în mod cinstit, după cum se pare, ca acestea să fie cât mai scumpe).

Deşi o cotaţie extremă este eliminată din calculul mediu din procesul zilnic al stabilirii ratei LIBOR, poţi costabili totuşi, prin supra- sau subevaluarea cotaţiei tale, în funcţie de scopul propus, ce elemente rămân în calcul, de care se ţine cont când se face estimarea. Astfel, făcând o prognoză cvasiobiectivă sub forma aşteptărilor proprii legate de comportamentul pieţei monetare, îi poţi influenţa comportamentul real. Evident, luând în calcul propriile beneficii din operaţiuni financiare uriaşe, şi nu costurile (supraevaluate) sau venitul (subevaluat) al altcuiva. Când o rată LIBOR mai mare era profitabilă pentru grupul Barclays, această bancă făcea o cotaţie suficient de mare încât să fie eliminată din calcul şi, prin urmare, media celor luate în considerare era mai mare decât dacă banca ar fi dat o cotaţie pe care să o accepte luând credite în ziua respectivă. Rata putea fi mai mică decât cea mai mare cotaţie dintre cele luate în considerare şi, prin urmare, media LIBOR avea să fie mai mică. Sau invers dacă, în anumite circumstanţe, ratele mai mici ale dobânzilor erau mai profitabile.

Acest joc este totuşi mai complicat. Barclays este o bancă uriaşă şi un jucător important pe piaţă. Atât de important, încât multe alte bănci mari şi intermediari financiari mai mici urmăresc cu atenţie opiniile emise de o astfel de sursă. Dacă, pe parcursul unei perioade, sunt calculate rate mari ale dobânzii, să spunem pentru împrumuturile pe un an în dolari, acestea sunt considerate de alţii un fel de prognoză din partea entităţii care emite mesajul, o sugestie a aşteptărilor sale aşa-zis reale. Alţi jucători de pe piaţa financiară se pot ajusta, cel puţin parţial, la o astfel de prognoză. Prin urmare, o cvasiprognoză devine o prognoză care se autorealizează. Iar în acest caz, după cum s-a văzut, şi un instrument de promovare a intereselor particulare ale unei bănci de altfel respectabile.

Această situaţie se întâlneşte doar aparent în cazul problemelor temporare şi pe termen scurt. În cazul particular al LIBOR, există efecte complexe pe termen lung, deoarece valoarea acestei cotaţii de la un anumit moment determină nu doar preţul multor împrumuturi pe termen lung, ci şi ratele de schimb valutar. La rândul său, acest fapt afectează un număr de comportamente, decizii şi procese economice, inclusiv investiţiile pe termen lung şi tendinţele concurenţiale ale întreprinderilor, industriilor şi economiilor naţionale. Mai mult, are impact asupra ratei de creştere a exporturilor şi importurilor viitoare posibile şi, astfel, asupra balanţei de plăţi şi, nu în ultimul rând, asupra dinamicii producţiei industriale şi asupra nivelului de angajare. Rata dobânzii este un instrument puternic în modelarea proceselor financiare şi economice reale.

Dacă aruncăm o privire la prognozele schimbării ratei dobânzii de bază, predicţiile pieţei sunt surprinzător de precise. Rata dobânzii constituie, în afară de rata cursului de schimb, de care este legată indirect, un preţ de bază într-o economie naţională, deoarece determină preţul banilor acum şi pe viitor. Este posibil ca analiştii bancari, care sunt autorii acestor prognoze (conform cărora un cerc restrâns de comentatori calculează ulterior o medie, pe care o servesc publicului larg), să aibă calităţi atât de extraordinare şi poate pe deasupra şi puţin noroc? Atunci, poate merită să fie lăudaţi în loc să fie certaţi? Uneori aşa stau lucrurile; prognozele sunt precise deoarece s-au bazat pe raţionamente teoretice corecte şi au prezis decizii înţelepte, în cea mai mare parte justificate. Totuşi, există şi cazuri în care suntem martorii simptomelor unei prognoze care se autorealizează şi ai unor încercări de manipulare a consiliului (independent, firește) care stabileşte formal rata dobânzii băncii centrale. Ca să nu mai menţionăm că analiştii, până la urmă, se consultă între ei şi uneori ajung la un punct de vedere comun; anunţurile lor sunt promovate atât de agresiv de anumite elemente din mass-media (independentă, evident), încât membrii consiliului pentru politică monetară nu numai că n-ar avea cum să nu le ştie conţinutul, ci este şi dificil să se opună aşa-zisului consens al pieţei sau mediei predicţiilor acestor analişti. Presiunea psihologică este enormă şi niciunul dintre experţii consiliului nu vrea să fie descris în mass-media ca un ignorant care se luptă cu morile de vânt şi nu reuşeşte să înţeleagă ce este clar tuturor analiştilor bancari, şi anume cum trebuie să arate ratele dobânzilor! Drept urmare, ele sunt de obicei „aşa cum trebuie să fie".

Să ne amintim că, deşi voturile membrilor consiliului sunt secrete în momentul în care sunt exprimate, rezultatele lor sunt publicate o lună mai târziu şi atunci e clar cine este „porumbel" şi cine este „uliu"; cine a cedat şi cine a vrut să se opună pieţei. Nu consiliul de politică monetară dictează pieţelor ratele dobânzilor, ci invers: pieţele îi spun care trebuie să fie ratele dobânzii. Nu trebuie să fii economist ca să ghiceşti că analiştii bancari promovează interesele acţionarilor băncilor lor, şi nu neapărat pe cele ale clienţilor lor şi atunci când formulează public prognoze care cu siguranţă se vor (auto)realiza. Bineînţeles, fără o implicare relevantă a mass-mediei, astfel de practici nu ar fi posibile.

Se joacă non-stop jocuri privind viitorul, iar ca instrumente se folosesc diverse prognoze, în scopuri diferite. Toate ţările postsocialiste care au devenit membre ale Uniunii Europene sunt obligate, conform Tratatului de la Atena, să se alăture şi zonei euro. În acest scop, ele trebuie să întrunească criterii de convergenţă a cursului de schimb stabilite într-un alt tratat, cel de la Maastricht. Până în 2014, patru dintre ele au realizat acest lucru, succesiv: Slovenia (2007), Slovacia (2009), Estonia (2011) şi Letonia (2014). Deşi cea mai frecventă întrebare este când va deveni euro moneda oficială şi în restul ţărilor, nu aceasta e problema cea mai importantă; contează mai mult cursul de schimb cu care o ţară se alătură uniunii

monetare. Acesta va determina competitivitatea economiei, profitabilitatea exporturilor şi costul importurilor, care vor afecta situaţia economică şi tendinţele de creştere a producţiei pe termen lung.

Este în interesul ţării care aderă la zona euro să nu acceadă la o zonă cu monedă unică atunci când moneda sa este prea puternică. Acesta a fost cazul Portugaliei, când s-a creat moneda euro şi, recent, cel al Slovaciei, care s-a alăturat zonei euro cu o coroană supraevaluată. În această situaţie, exportatorii generează un venit relativ mai mic pentru produsele pe care le vând, fapt indiscutabil nefavorabil economiei interne.

Să analizăm următorul caz. O companie poloneză produce mobilă în valoare de 8 milioane de zloţi. Vinde jumătate din producţie pe piaţa internă pe zloţi şi jumătate pe piaţa externă pe euro. Face un profit de 10% pe piaţa internă, vânzând bunurile pe 4,4 milioane de zloţi. La o rată de schimb a zlotului de 4,4 la 1 euro, exporturile aduc de asemenea 4,4 milioane de zloţi. În total, venitul este de 8,8 milioane de zloţi şi afacerea este prosperă: oamenii au slujbe, antreprenorul face profit şi guvernul încasează impozite. Apoi, zlotul se apreciază foarte mult şi, la o rată de schimb de 3,6, producţia pentru export devine cu totul neprofitabilă. Mai rău, se poate să devină profitabil să importi mobila concurenţilor şi să o vinzi pe 3,9 milioane, astfel încât producţia pentru piaţa internă nu mai este nici ea profitabilă, întrucât costă 4 milioane. Compania dă faliment şi nu mai face afaceri, oamenii nu au slujbe, antreprenorul nu are profit, iar guvernul nu încasează impozite. În Polonia, fiindcă în restul lumii este invers: cursul de schimb supraevaluat al zlotului face profitabilă producţia de mobilă aici. Şi să nu uităm că politicienii aflaţi la putere se bucură de un sprijin mai mare din partea votanţilor lor pentru că situaţia economică este în general mai bună. Nu este de mirare că ei sunt cei cărora le pasă de un zlot puternic, nu noi.

Care este legătura dintre acest exemplu şi prognoze? Ei bine, uneori există foarte multe legături. Să luăm Polonia, de exemplu. Va intra într-o zi în zona euro, nu doar din cauza obligaţiei conform tratatului, ci în principal pentru că va fi şi în interesul său. Totuşi, trebuie să se producă la momentul în care cursul de schimb este propice, adică atunci când va permite exporturilor să crească mai rapid decât importurile, luând în calcul deficitul comercial extern structural de la început. Pe de altă parte, este în interesul celorlalte ţări să exporte cât mai mult în Polonia, ceea ce devine cu atât mai uşor cu cât zlotul este mai puternic. Un zlot foarte puternic este unul dintre punctele slabe ale economiei poloneze.

În acest context, este destul de interesant că marile bănci globale care operează în Polonia, chiar unele mai mari decât Barclays, prognozează un curs de schimb zlot-euro de 3,5 pentru 2015. O astfel de apreciere semnificativă a zlotului nu are absolut nicio bază în relaţiile macroeconomice fundamentale şi în rata de creştere prognozată a eficienţei muncii, mai rapidă decât în statele zonei euro. Ceea ce duce la un astfel de rezultat iraţional nu este o metodologie de prognoză greşită, ci o încercare de a influenţa aşteptările entităţilor economice, la care recurg băncile din ţările interesate să aibă cea mai mare balanţă comercială pozitivă posibilă cu Polonia. Aceste ţări sunt cele în care se creează slujbe şi profituri, venituri fiscale şi sprijin politic.

Situaţia de mai sus nu este doar – sau nu atât – o prognoză, cât un instrument de exercitare a unei influenţe indirecte asupra realităţii, deoarece aşteptările corect formulate ale guvernului, băncii centrale, băncilor comerciale şi de investiţii, exportatorilor şi importatorilor, investitorilor şi speculanţilor, precum şi ale antreprenorilor şi gospodăriilor sunt motorul proceselor economice viitoare. Autorii prognozei au ajuns la valoarea de 3,5 nu

doar pentru că aceasta a rezultat dintr-un model econometric specific, ci şi pentru că a fost rezultatul dorit, aşa cum a fost cerut de cei care au comandat prognoza.

Cum judecăm această prognoză? Ea nu este alcătuită pentru a se adeveri, ci pentru a ajuta la îndeplinirea unor obiective specifice. Se observă imediat că din perspectiva economiei poloneze nu serveşte o cauză bună, deşi este clar că serveşte unei astfel de cauze din perspectiva intereselor străine. Prin urmare, modul în care o judecăm depinde de poziţia judecătorului. Când interesele economice nu sunt identice, nici judecăţile nu pot fi aceleaşi. Aşadar, este de înţeles că unii oameni deplâng ceea ce alţii laudă. Într-adevăr, atitudinea ta depinde de poziţia în care te afli. Cine a formulat pentru prima dată acest punct de vedere trebuie să fi fost un economist genial, chiar dacă nu ştia acest lucru.

Prognozele care se autorealizează pot avea consecinţe majore la scară macro. Fără îndoială că prognozele care au prezis deteriorarea situaţiei economice în Grecia în 2011 şi 2012 au contribuit într-adevăr la aceasta. Dacă tot anunţi, atât în public, cât şi în spatele uşilor închise ale diferitelor organizaţii profesionale şi politice, că PIB-ul va scădea cu 7% an după an, atunci va scădea. Aceasta se întâmplă din cauza impactului unor perspective bine-cunoscute asupra aşteptărilor entităţilor economice: consumatori, producători, investitori, guvern, parteneri străini şi apoi asupra deciziilor lor, ceea ce generează scăderea cheltuielilor consumatorilor şi a cheltuielilor de capital şi, la rândul său, limitează dinamica deja slabă a producţiei, făcând-o să scadă şi mai mult decât ar fi făcut-o în lipsa unor astfel de anunţuri.

La fel s-a întâmplat şi în Spania, unde opinia constant reiterată conform căreia rata dobânzii de pe piaţă la obligaţiunile de tezaur pe 10 ani va depăşi 7% (valoare în general considerată limita superioară a securităţii financiare dincolo de care o ţară îşi poate pierde rapid mai întâi lichidităţile, apoi solvenţa) au făcut constant ca rata dobânzii să urce vertiginos spre valoarea prognozată. Acest lucru s-a întâmplat contrar unor aşteptări realiste bazate pe o analiză fundamentală şi pe o evaluare solidă a măsurilor luate de guvernul spaniol şi de Banca Centrală Europeană, BCE.

Acest fenomen nu trebuie subestimat; oamenii îl numesc de obicei „a cobi". Dacă aproape toată lumea, inclusiv politicienii care deţin funcţii de răspundere, liderii de opinie din mediul academic şi economiştii din mass-media, continuă să spună că euro nu va supravieţui, atunci aşa va fi. Nu doar pentru că ei spun acest lucru, ci şi ca urmare a cobirii, care produce mai întâi reacţii psihologice, apoi unele reale, se suprapune cu alte procese şi poate depăşi masa critică. Fără astfel de prognoze, nu trebuie să se ajungă la aşa ceva.

Dacă mass-media ar începe să descrie scenariul sumbru al unor retrageri masive din bănci, atunci oamenii s-ar grăbi să acţioneze şi „cuvântul se va întrupa", dacă autorităţile, incapabile să facă faţă problemelor de lichiditate tot mai mari, nu ar introduce restricţii la retragerea depozitelor. Deoarece s-a discutat atât de mult despre ieşirea Greciei din zona euro, a fost firesc ca grecii să acţioneze aşa cum au făcut-o, retrăgându-şi depozitele din băncile interne de teama, absurdă sau întemeiată, a unei prăbuşiri severe a noii monede care ar urma să înlocuiască euro (cel mai adesea se menţionează drahma, deoarece acesta era numele monedei greceşti înainte de aderarea ţării la zona euro). Dacă s-ar spune aceleaşi lucruri despre Spania sau Italia, atunci popoarele mediteraneene ar începe să-şi depună economiile în Polonia sau în statele baltice postsovietice.

Concluzia? În loc să cobim, trebuie să formulăm din timp prognoze serioase de avertizare pentru a evita cazurile de prognoze negative care se autorealizează. Este cu totul altceva când poţi să faci o prognoză care duce la reacţiile dorite şi la procesele benefice din punct de vedere social. Dacă prognoza inspiră un mare val de optimism pe

care să se construiască un viitor mai bun, atunci devine o forţă creatoare. Totuşi, trebuie să fim şi precauţi, din cauză că practic fiecare balon speculativ al preţurilor supraevaluate, al obligaţiunilor de pe pieţele de capital, din domeniul imobiliar sau al cursului de schimb provine tocmai dintr-un optimism exuberant rupt de realităţile economice viitoare. Şi aici trebuie să existe moderaţie.

Economiştilor le plac prognozele, dar şi mai mult le place să susţină că au avut dreptate în formularea lor, deşi destul de dese nu acesta este cazul. Ei bine, dacă nu eşti suficient de prevăzător din punct de vedere profesional, poţi să încerci să-i convingi pe alţii şi pe tine însuţi că prognoza a fost preventivă şi că tocmai datorită ei politicienii au luat măsurile recomandate. Atunci ai dreptate, orice s-ar întâmpla. Să analizăm cazul următor. Am putea prezenta o prognoză conform căreia, dacă nu se fac reforme structurale relevante în ce priveşte funcţionarea pieţelor financiare, în 2024 ne aşteaptă o altă criză majoră. Vine anul 2024 şi criza nu s-a produs. Am auzi apoi că s-au luat măsuri relevante („reforme structurale relevante") ca urmare a prognozei şi că de aceea criza, de altfel inevitabilă, a fost evitată. Şi, dacă o criză chiar se produce, atunci motivul este că reformele nu s-au aplicat. Astfel, aproape toţi economiştii au aproape întotdeauna dreptate despre aproape orice...

Progresul tehnologic are o importanţă deosebită în proiectarea viitorului economic. Pe termen lung, nu există creştere economică (schimbări cantitative) sau dezvoltare socială şi economică (schimbări calitative) în lipsa lui. Progresul tehnologic rezolvă un număr de probleme care păreau imposibil de depăşit în trecut; va ajuta la rezolvarea şi mai multor dificultăţi dintre nenumăratele care vor apărea în viitor. Ne punem mari speranţe în el, deşi să nu uităm că nu este un panaceu pentru toate suferinţele. Mai mult, uneori, în loc să rezolve problemele existente, va crea altele noi.

Progresul tehnologic, deşi nu este liniar şi tocmai de aceea trebuie să nu facem greşeala de a extrapola pur şi simplu o tendinţă, este mult mai puţin incalculabil şi, astfel, mult mai uşor de prezis decât schimbările din unele segmente ale relaţiilor economice larg definite. Pe de o parte, este mai simplu să prognozezi şi chiar să planifici, în anumite situaţii, unele schimbări de pe pieţele financiare şi, pe de altă parte, este mai dificil să prezici schimbările din acest domeniu decât cele legate de procesele demografice.

Se pot face multe proiecţii pe baza progresului tehnologic imaginabil şi previzibil din punct de vedere ştiinţific. Anticiparea este o metodă bună de a proiecta viitorul. A fost împrumutată de ştiinţele inginereşti şi economie, inclusiv management, din psihologie, în care reprezintă capacitatea de a prezice sau de a planifica viitorul; prezicere (se poate produce dacă se întâmplă asta şi asta...) şi planificare (ar trebui să se întâmple, dacă facem asta şi asta...). În paranteză fie spus, în al doilea sens, anticiparea se foloseşte în practica UE ca instrument de planificare a unor politici publice specifice. Este vorba despre gândirea analitică anticipând un proces sau un fenomen, despre a face societatea să înţeleagă de ce ar trebui acceptat şi despre modelarea viitorului prin politici sociale şi economice relevante.

De o importanţă aparte în proiectarea viitorului este anticiparea tehnologică. Aceasta constă în confruntarea unor puncte de vedere progresiste (prin urmare, nu doar cunoştinţe, ci şi valorile declarate şi interesele prezentate) ale experţilor din domeniul ştiinţelor, afacerilor, administraţiei, politicii şi organizaţiilor nonguvernamentale nonprofit, pentru a identifica domenii de studiu şi cercetări strategice privind noi tehnici şi tehnologii din perspectiva capacităţii de a fi utilizate în scopul dezvoltării sociale şi economice. Unul dintre criteriile majore pentru evaluările formulate în aceste proceduri este impactul

anticipat al progresului tehnologic şi al noilor tehnologii pe care le creează asupra competitivităţii industriei şi economiei ca întreg. Vedem aici cât de important este să adoptăm o abordare interdisciplinară a deliberărilor cu consecinţe economice. Se poate spune că anticiparea tehnologică este o parte inerentă a economiei politice a viitorului.

Nu doar în acest caz, ci şi când dezvoltăm prognoze şi alcătuim scenarii viitoare alternative, merită să folosim metoda de evaluare de către experţi. Deoarece nu există o singură persoană care să ştie totul, se pot trage concluzii interesante din cunoştinţele unui grup atent selectat. Problema constă în a face selecţia corectă, după criteriul unor judecăţi obiective, şi nu pentru a obţine răspunsuri presupuse dinainte. Este foarte important să se formuleze întrebările şi dilemele iniţiale şi cele derivate. S-ar fi putut evita multe erori din politica economică dacă politicienii ar fi ştiut întrebările. Să nu ne aşteptăm la prea multe de la ei, în niciun caz să nu ne aşteptăm să aibă răspunsurile corecte la toate întrebările pe care nici măcar teoreticienii economici nu le ştiu, ci trebuie să le cerem politicienilor activi să ştie cel puţin ce întrebări să pună.

Atunci când iei decizii economice care au consecinţe importante pentru alţii, este bine să ceri sfatul unor oameni înţelepţi şi competenţi. Mai ales sfatul celor care nu doar înţeleg în profunzime domeniul ştiinţific, ci cunosc şi limitările politice dure ale economiei naţionale, regionale sau globale, iar când este vorba despre firme – cunosc situaţia de pe piaţă. Astfel de oameni nu lipsesc, dar trebuie căutaţi.

Încă o dată: răspunsul unui economist este o întrebare pentru un politician, care trebuie să se gândească mereu la viitor. Politicienii se ocupă mai mult de viitorul societăţii decât de istoria economică. Este mai bine să ceri îndrumare decât să te rătăceşti – spune înţelepciunea populară. Aşadar, trebuie să ne întrebăm dacă vrem să ştim mai mult şi dacă vrem să ajungem mai departe. Dar trebuie s-o facem cu artă, deoarece este bine să ştim ce şi pe cine să întrebăm. Nu poţi face acest lucru dacă nu ai tu însuţi o cunoaştere aprofundată. Nu trebuie să urmăm în niciun caz întotdeauna sfaturile consilierilor, dar merită să ascultăm ce au de spus. Dacă alegem apoi să nu le urmăm sfatul, nu este nimic rău în asta, atât timp cât suntem ferm convinşi că alte argumente trebuie să se impună. În acelaşi timp, pot rezulta consecinţe dezastruoase dacă ne bazăm pe consilieri din propria ogradă ideologică şi politică, angajaţi să ofere justificări pentru decizii deja stabilite.

Consilierii economici ai politicienilor trebuie să petreacă ore întregi citind publicaţii de specialitate despre viitor, şi nu discursurile pletorice ale analiştilor pieţei financiare sau comentariile editorialiştilor, iar după ce au analizat implicaţiile pentru prezent, să le prezinte factorilor de decizie consecinţele potenţiale ale deciziilor lor economice. Posibilitatea de a fi puse în aplicare pentru construirea unui viitor mai bun pentru alţi oameni, şi nu pentru popularitatea ta trebuie să fie de cele mai multe ori criteriul sfaturilor bune şi standardul înalt al expertizei profesionale. În politica reală, se întâmplă exact invers de cele mai multe ori.

Vedem că există diferite moduri de a gândi, a scrie, a vorbi despre viitor şi mai ales a te îndrepta spre el. Putem încerca şi să-l ghicim, ceea ne interesează cel mai puţin aici. Îl putem anticipa, făcând prognoze prin extrapolare: lucrurile au stat aşa, lucrurile stau aşa, lucrurile vor sta aşa. Uneori trebuie să facem acest lucru. Ne putem imagina viitorul de asemenea, bazându-ne pe cunoaşterea ştiinţifică a regularităţilor care guvernează procesele de dezvoltare, presărate şi cu ceva visuri. Nu încercăm să fugim de asta. Viitorul trebuie însă mai ales conturat.

În pofida zonelor tot mai mari de nesiguranţă, viitorul economic poate fi proiectat, dar poate fi şi realizat? Privind în perspectivă, unghiul pe care îl adoptăm poate fi cel al unui viitor posibil, deşi nesigur şi de dorit, pentru că aşa vrem. De aceea merită să avem imaginaţie economică, mai ales dacă ne îndrumă cum să folosim cel mai bine cunoştinţele acumulate despre regularităţile care guvernează procesele dezvoltării. Dacă regularităţile sunt obiective, atunci ele se vor impune şi în viitor, deşi nu mereu şi nu oriunde, pentru o anumită perioadă şi în anumite locuri.

În ce măsură soarta noastră este în mâinile noastre? Iată cea mai importantă întrebare dintre toate.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 3

Despre folosirea economiei pentru modelarea realităţii

Economia nu este, în esenţă, o ştiinţă experimentală. În esenţă – deoarece nu-i putem pune pe oameni cu problemele lor economice într-o eprubetă ca să facem un experiment, pentru a vedea ce se întâmplă, şi apoi să ne angajăm în deliberări teoretice asupra subiectului. Cel puţin acesta este cazul majorităţii fenomenelor şi proceselor care fac obiectul studiilor economice. Există însă posibilităţi limitate de a testa unele modele înainte de a le pune în practică sau de a le respinge. Această afirmaţie este valabilă mai ales în cazul microeconomiei, în special al managementului, întrucât consecinţele oricăror eşecuri potenţiale din acest domeniu sunt în mod clar mai puţin severe decât în cazul experimentelor efectuate la scară macroeconomică.

Există încă o tendinţă care se dezvoltă la graniţa dintre ştiinţele managementului; una derivată din economie şi psihologie: economia comportamentală. Aceasta se concentrează mai ales asupra factorilor care stau la baza deciziilor consumatorului şi investitorului, care au întotdeauna un fond psihologic specific[1]. În timp ce psihologia se axează mai mult pe aspectele mentale ale proceselor de luare a deciziilor, economia comportamentală se străduieşte să înţeleagă mecanismele prin care se ajunge la decizii, ce au un fond şi consecinţe economice. În multe cazuri, ca să nu spunem prea adesea, deciziile luate sunt departe de o raţionalitate rece, absolută, fiind în schimb influenţate de emoţii, de o fascinaţie trecătoare sau de o amăgire. În astfel de situaţii, răspunsul la întrebarea „De ce aşa şi nu altfel?" trebuie căutat în sfera psihicului uman, deşi economia comportamentală încearcă şi în acest caz să stabilească modele matematice. Contribuţia sa majoră la curentul dominant al economiei este că atrage atenţia asupra faptului că multe decizii ale cumpărătorilor şi vânzătorilor, ale celor care economisesc şi care fac împrumuturi, ale celor care acumulează şi care investesc se iau la graniţa dintre raţional şi iraţional. În acest punct, economia nu se mai ocupă doar de activitatea economică raţională, devenind o ştiinţă cu aplecare spre interdisciplinaritate, care studiază şi comportamentele iraţionale.

În lumina observaţiilor de mai sus, un comentariu al unui eminent psiholog şi, de ceva vreme, economist comportamental, câştigătorul Premiului Nobel Daniel Kahneman, devine şi mai interesant. După cum a afirmat, a fost surprins când a citit la un moment dat opinia unui economist clasic, de fapt destul de răspândită în rândul adepţilor principalului curent economic, conform căreia „agentul teoriei economice este raţional şi egoist şi gusturile sale nu se schimbă". Pentru un psiholog, este un clişeu că „oamenii nu sunt nici complet raţionali, nici complet egoişti şi gusturile lor sunt oricum, numai stabile nu"[2]. În acest context, călcând pe urmele altor autori, Kahneman face referire la distincţia dintre „oameni" şi „econi"[3], evidenţiind că economia tradiţională studiază subiecţi care nu există de fapt, ale căror comportamente ar fi absolut raţionale. În acelaşi timp, oamenii reali care funcţionează întotdeauna în condiţii specifice de limitări informaţionale nici nu pot

fi încontinuu logici şi nici nu pot avea constant aceleaşi gusturi, aşa cum se presupune în modelul „econilor" complet raţional. Prin urmare, se pare că economia clasică, bazându-şi deliberările pe modele prea simplificate şi adoptând premise prea exagerate, şi economia comportamentală, care se bazează mai mult pe realităţi, aşa cum susţin pe bună dreptate adepţii săi, au luat-o pe căi diferite. Esenţa unui experiment constă în a adopta premise specifice unui model (trebuind deci susţinut printr-o ipoteză teoretică) şi în a testa în practică fenomenul sau procesul. Cu excepţia ştiinţelor sociale şi a unor domenii specifice altor cercetări, acest lucru se face în laboratoare şi pe terenuri de încercare, ce variază de la o eprubetă la o grădină, de la un superaccelerator la spaţiul cosmic. Prin urmare, facem deosebire între experimentele de laborator şi experimentele de teren. La fel şi în economie: experimentele de laborator testează premise despre comportamentele unui grup reprezentativ selectat corespunzător („cobaii"), iar cercetările din „terenul" social testează o ipoteză specifică pe oameni care nu sunt nici măcar conştienţi că iau parte la un experiment.

Un exemplu de test de laborator este verificarea experimentală a unei ipoteze teoretice, cu unele implicaţii practice pentru producţie sau distribuţie: dacă o sută de studenţi primesc 20 de dolari fiecare, majoritatea vor cumpăra o carte interesantă de economie recomandată de profesorul lor. Presupunem de asemenea că profesorul nu-i va întreba ce au învăţat din ea şi că nimeni nu le va cere socoteală pentru comportamentul lor real. S-a dovedit totuşi că 50% dintre cei studiaţi au ieşit la o bere, 40% la un film şi doar unul din zece studenţi a cumpărat cartea. Un astfel de comportament poate fi examinat empiric, deoarece acest experiment poate fi repetat (nu pentru că studenţii s-ar bucura enorm să primească bani de bere cât mai des posibil, ci pentru a ne asigura că rezultatele testului nu sunt aleatorii, nereprezentative sau afectate de factori secundari, adică pentru a le concretiza). Totuşi, nu poţi examina empiric modul în care un anumit grup foarte mic dintre francezii cu veniturile cele mai ridicate ar acţiona dacă s-ar introduce un impozit mare, de 75%, pe veniturile personale de peste un milion de euro. Pentru a examina empiric această situaţie, trebuie să presupunem că, dacă răspunsul este negativ (mă refer la răspunsul real, deoarece ştim deja că părerea celor care ar trebui să plătească mai mult este negativă), măsura va fi anulată, dar mai întâi trebuie să verificăm de două ori natura răspunsului repetând exerciţiul, ceea ce este imposibil în practică.

Un exemplu din al doilea tip de experiment, „de teren", este să observăm în secret reacţia unor cumpărători potenţiali (pe care vrem să-i transformăm în cumpărători reali) la un anumit truc de publicitate folosit într-un centru comercial. Să spunem că putem verifica ce procent dintre cei care vizitează o librărie se vor opri în colţul unde se organizează o întâlnire cu autorul şi câţi dintre ei vor cumpăra cartea datorită faptului că îl întâlnesc în persoană şi pot primi un autograf. Într-un experiment de teren, nici autorul, nici cititorii nu ştiu acest lucru, nici măcar librăria nu trebuie să ştie, deoarece întregul experiment poate fi trucul editurii. În acest caz, experimentul poate fi repetat, dar nu putem testa *ex ante* reacţia cititorilor la introducerea TVA-ului şi la includerea acesteia în preţul cărţilor vândute. Putem afla *ex post* că această măsură a redus vânzările şi numărul cititorilor, din păcate, dar acesta a fost mai mult un plan deliberat decât un experiment. Ar fi un experiment dacă inspectorul fiscal ar presupune *ex ante* că, în cazul în care vânzările scad din cauza introducerii taxei (de ce să nu creadă acest lucru pe baza argumentelor teoretice?) şi mai ales dacă scade şi numărul cititorilor (nu este acelaşi lucru; un număr mic de exemplare poate fi citit de mai multe persoane), atunci o va retrage. Totuşi, în multe ţări, inclusiv cele din Uniunea Europeană, taxa pe valoare

adăugată pe cărţi a fost introdusă pentru a mări veniturile bugetare, fără intenţia de a o elimina când scade numărul cititorilor.

Renunţă factorii de decizie vreodată la deciziile lor, mai ales la cele greşite? Se întâmplă, chiar foarte des, însă rareori ca urmare a unor experimente efectuate în mod conştient; de obicei, acest lucru se întâmplă în urma înţelegerii, *ex post*, a faptului că s-a comis o greşeală în conducerea unei firme, în administraţia publică, în politicile economice. Să presupunem că, dacă, guvernul francez al preşedintelui Hollande renunţă la intenţia sa de a introduce un impozit de 75% pe veniturile mai mari de un milion de euro (iar Gérard Depardieu, după ce a obţinut cetăţenia rusă, nu se mută de la Paris la Moscova...), atunci vom putea spune, informal, că „experimentul a eşuat", deşi este o politică eşuată, nu un experiment eşuat. Dacă, să spunem, poporul polon decide să nu le mai plătească mamelor echivalentul a 300 de dolari la naşterea unui copil, putem afirma de asemenea că „experimentul a eşuat"; aceasta nu ar fi recunoaşterea rezultatului negativ al unui experiment, deoarece nu există niciunul; ar însemna doar renunţarea la o politică demografică greşită.

Experimentele la scală micro – testarea diferitelor concepte în management, marketing, finanţe comportamentale – vor avea loc tot mai mult graţie progresului metodologic semnificativ din acest domeniu, pe măsură ce se descoperă noi metode şi tehnici de cercetare. Evident, multe experimente pot da greş şi costurile unora pot fi considerabile. Totuşi, în întregul spectru economic şi pe termen lung, beneficiile experimentării ajută la implementarea ideilor şi reduc costurile tranzacţionale generale ale economiei. Experimentele bine gândite dau rezultate. Nu acelaşi lucru se întâmplă şi la scara globală, macroeconomică, a întregii societăţi. Este mai bine să construim un viitor mai bun prin adoptarea unor politici bazate pe o teorie sănătoasă decât să ne păcălim că macroeconomia, ca să nu mai vorbim de economia politică, poate fi transformată într-o disciplină experimentală. Acest lucru nu este posibil şi mai bine nici nu l-am încerca.

Ei bine, am putea spune: deja s-au făcut deja numeroase încercări, unele reuşite, altele mai puţin reuşite sau chiar deloc. Cum rămâne cu „experimentele" economiei socialiste centralizate? Dar cu joaca economiei neoliberale „liberă-pentru-toţi"? Dar cu încercările exotice de a face fericite popoarele din unele ţări africane înapoiate prin aducerea unor „ajutoare" externe[4]? Dar cu modelul de privatizare adoptat iniţial în ţările postsocialiste la momentul tranziţiei sistemului? Dar cu modificările regimurilor cursului de schimb pe multe „pieţe emergente" – de la Argentina la Israel şi Indonezia? Deoarece toate aceste fenomene şi altele s-au produs, le putem considera, printr-o licenţă poetică, nişte „experimente ale istoriei", dar acestea nu sunt experimente de laborator sau de teren pe care şi le permit fizica sau agronomia şi nici de genul celor acceptate în medicină sau farmacologie. Acesta este motivul pentru care cunoaşterea teoretică apriorică are o semnificaţie mai mare în economie, ca şi în ştiinţele sociale în general, decât în alte discipline ştiinţifice. Erorile comise în manevrarea organismului viu al societăţii şi economiei sunt foarte costisitoare şi adesea ireversibile, odată cu trecerea timpului.

Din păcate, s-au produs greşeli imense din cauza unor cvasiexperimente masive şi aşa trebuie să etichetăm încercarea smintită a „Marelui salt înainte" chinez din perioada de apogeu (sau de declin) a regimului maoist din anii 1958-1962, care, conform unor estimări (unele chiar chineze, din prezent[5]), a dus la moartea prin înfometare a 36 de milioane de oameni. Au existat şi alte campanii nocive, deşi la o scară mai puţin îngrozitoare, precum măsurile de austeritate impuse Greciei de aşa-numita troică – Uniunea Europeană, Banca Centrală Europeană şi Fondul Monetar Internaţional. Ele au fost menite să scadă şi să controleze strict deficitul fiscal şi datoria publică a ţării, dar au dus, în schimb, la o

creştere a acesteia din urmă la 170% din PIB spre sfârşitul anului 2013, în timp ce PIB-ul a scăzut în cinci ani, 2009-2013, cu valoarea uluitoare de 25%, o depresiune record pe timp de pace. Sau „terapia" impusă Indoneziei de ortodocşii de la Fondul Monetar Internaţional în timpul crizei financiare din Asia de Sud-Est, care a făcut ca PIB-ul să scadă cu nu mai puţin de 15% în doar un an, 1998. Pentru unii dintre susţinătorii măsurii, şi acesta a fost un fel de experiment; să încercăm să vedem ce iese, se obişnuia să se spună la Bruxelles şi Washington...

În economia descriptivă este mai important să tragem concluzii din observaţiile noastre, din experienţa definită în termeni de cunoaştere dobândită şi abilităţi practice îmbunătăţite, şi nu să facem exerciţii pentru situaţii de urgenţă. O astfel de experienţă este sursa înţelepciunii noastre privind procesul economic. Din cauză că nu putem experimenta în ştiinţa economică, trebuie cu atât mai mult să purtăm răspunderea morală pentru corectitudinea recomandărilor cu privire la ce este de făcut şi cum.

„Experimentele" din politica economică sunt cu totul altceva. Acestea se produc mult prea des şi trebuie să ne asumăm responsabilitatea când dau greş. Continuarea ideilor neoliberale despre politica fiscală susţinute de echipa Mitt Romeny – Paul Ryan, care a candidat pentru Casa Albă în 2012, ar putea fi un astfel de experiment. Din fericire, ei nu au câştigat, deoarece votanţii şi-au dat seama la timp ce-i putea aştepta; totuşi, este incredibil cât de uşor putem fi păcăliţi, judecând după cei nu mai puţin de 48% care au fost în favoarea unei politici greşite. Este de asemenea uimitor cât de departe pot merge politicienii cu un impact major asupra economiei globale în anunţurile lor. La ce s-o fi gândit candidatul la preşedinţia SUA când a ameninţat (ei bine, chiar a fost o ameninţare) că prima decizie pe care o va lua ca preşedinte va fi să declare că China manipulează cursul de schimb? China este acuzată de manipulări valutare, deşi a făcut parţial flexibilă rata de schimb a yenului şi a permis cursului real de schimb (celui care ia în calcul schimbările nominale şi fluctuaţiile ratei inflaţiei) să se aprecieze cu mai bine de o treime în ultimii şapte ani. Această acuzaţie ar fi echivalentă cu declararea unui război valutar Chinei, iar dacă ai suficiente cunoştinţe şi imaginaţie, trebuie să-ţi dea seama că, ţinând cont de condiţiile obiective (rezervele valutare ale Chinei în valoare de peste 3 trilioane de dolari şi un surplus structural al exporturilor faţă de importuri), SUA ar pierde războiul şi nu China. Aceasta ar răspunde barierelor impuse de americani introducând la rândul ei restricţii, care ar provoca şi mai multe represalii şi ne-am trezi curând într-o realitate diferită. Un război al valutelor nu este acelaşi lucru ca o competiţie sportivă pentru câştigarea celor mai multe medalii la jocurile olimpice de la Beijing, Londra, Rio de Janeiro. Este un conflict economic cu consecinţe majore pentru economia globală. Este de înţeles că retorica electorală îşi urmează propriile reguli, dar trebuie să înţelegi şi diferenţa dintre politică şi politici şi să ai grijă nu doar să nu faci, ci şi să nu spui lucruri necugetate. Niciodată, mai ales dacă vrei să devii preşedintele Statelor Unite.

Votanţii nu vor scuza niciun politican şi nu vor ierta rezultatele proaste ale acţiunilor sale, dacă el susţine că teoriile economice pe care s-au bazat sunt de vină, şi nu el însuşi. Nu cunosc niciun caz în care directorul unei companii a fost iertat de consiliul de administraţie fiindcă a urmat recomandările unui popular manual de management. Nu am auzit despre nicio situaţie în care un parlament a trecut cu vederea erorile comise de şeful guvernului sau de un ministru în baza argumentelor acestuia că a acţionat conform unui celebru manual de economie. Politicienii şi şefii au anumite responsabilităţi, iar economiştii care explică misterele economiei le au pe ale lor. Faptul că uneori dau vina unii pe alţii ajută ambele tabere să fugă de răspundere.

Trebuie să facem o distincţie: când se dezvoltă variante ale unei politici economice sau când un factor de decizie este conştient că îşi asumă un risc atunci când alege un concept specific nu este acelaşi lucru cu experimentarea acelei politici. Teoretic, ai dreptate sau nu. Practic, poţi reuşi sau nu. Dacă recomandările teoretice ar fi mereu clare şi deciziile macroeconomice ar fi mereu fără dubii, atunci politicile economice ar trebui să fie inerent eficiente sau corecte. Totuşi, cel mai frecvent, nu aşa stau lucrurile întrucât, din cauza intereselor conflictuale şi a numărului mare de obiective incompatibile, pe de o parte, şi ambiguităţi teoretice, pe de altă parte, politicile economice sunt formulate adesea la risc. Şi totuşi, trebuie luate decizii din cauză că timpul trece. Iar uneori trebuie să dăm înapoi şi să încercăm altceva, dar acest lucru nu înseamnă experimentare în accepţiunea comună a termenului.

Avem multe experienţe din trecut, dar o mare parte dintre acestea, luând în calcul condiţiile care se schimbă constant, nu pot fi baza deciziilor luate în viitor. S-ar părea deci că economia ar trebui să fie în stare să generalizeze aceste lecţii şi să facă un mare pas înainte. Dar nu este cazul. Această idee nu funcţionează din mai multe motive. Mai ales, din motive intelectuale, ideologice, politice şi psihologice, există multe interpretări conflictuale ale trecutului. Şi, din cauză că viziunea asupra viitorului sau tendinţele şi metodele recomandate pentru a face politică economică în viitor se bazează pe interpretarea trecutului, ajungem să avem atâtea perspective care se exclud reciproc. Nu este uşor să ne orientăm şi să alegem ceea ce este obiectiv, raţional şi corect.

Să nu conchidem însă că în viitor nu vor mai exista abordări alternative de tip încercare şi eroare pentru a rezolva problemele cauzate de management şi politica economică. Am putea spune: să experimentăm o anumită metodă sau să încercăm să experimentăm rezultatele utilizării unui anumit instrument. Pe de altă parte, exagerând, unii ar putea spune că experimentele învinge rutina. Eu nu sunt de acord cu această afirmaţie deoarece, de fapt, experimentele doar modifică rutina.

S-ar putea sugera şi că, dacă economiştii nu pot ajunge la un acord, atunci trebuie să ne încăpăţânăm şi să încercăm să vedem în ce mod aplicarea unui impozit forfetar ar afecta acumularea de capital şi finanţarea investiţiilor sau ce se va întâmpla dacă îl lăsăm pe managerul cantinei companiei să se ocupe de fluxul de numerar al acesteia, pentru că se pricepe la contabilitate. Putem experimenta de asemenea la scară mare, tratând întreaga societate şi economie ca pe un laborator sau un teren de încercare. Mai bine să nu facem acest lucru, deşi, cât mai mult posibil, ar trebui să „experimentăm" în mintea noastră, analizând cu atenţie metode alternative.

Această afirmaţie este dificil de pus în practică, mai ales în vremuri în care fiecare zi pare să aducă mai multe întrebări decât răspunsuri. Dar nu este aşa. Situaţia este foarte dinamică şi cunoaşterea economică progresează constant pentru a întruni cerinţele realităţii. Ca să nu pierdem timp preţios, cu atât mai mult ar trebui să ne concentrăm atenţia asupra problemelor esenţiale şi prioritare, a aspectelor strategice şi pe termen lung. Trebuie să monitorizăm constant evoluţiile din domeniu, dar şi să privim spre viitor pentru a anticipa posibilele întrebări care pot să apară.

Utilitatea economiei în modelarea realităţii devine evidentă dacă privim procesul economic prin lentila dialecticii continuităţii şi schimbării. Aceste două categorii determină viitorul, dar puterea lor variază de la o perioadă la alta şi de la un proces economic la altul; uneori continuitatea are câştig de cauză, iar alteori schimbarea. În primele decenii ale secolului XXI, importanţa schimbării creşte, în timp ce rolul continuităţii scade. Deşi se întâmplă relativ mai puţine lucruri, din inerţie, au loc schimbări revoluţionare în

tehnologia de producție și metodele de management, precum și în relațiile culturale și politice, care se află la granița cu economia. Trebuie să fim prudenți, din cauză că uneori, chiar înainte de publicarea rezultatelor unor studii, acestea fac deja referire la o realitate care nu mai există. Schimbarea domină continuitatea. Acesta este motivul pentru care economia descriptivă trebuie să se axeze pe interpretarea teoretică a schimbărilor din care se nasc noile realități. În același timp, economia aplicată trebuie să fie un ghid pentru aceste schimbări în practică și, dacă transformările se produc așa cum ar trebui, să le catalizeze.

Să analizăm coexistența continuității și schimbării într-un proces de producție specific, dintr-o anumită perioadă. Acesta implică o tehnologie care continuă din trecut, dar, concomitent, este influențat de una nouă, născută din progresul tehnologic care economisește forța de muncă. Economia ar trebui să se axeze pe rezultatele transformărilor implicate de suprapunerea vechilor și noilor tehnici de producție, de la costurile reduse pe unitate la calitatea îmbunătățită a produsului și reducerea personalului. În timp ce primele două consecințe sunt întotdeauna de dorit la scară micro și se traduc prin rezultate benefice și la scară macro, cea de-a treia ar putea duce la o rată mai mare a șomajului, dacă nu se creează concomitent noi locuri de muncă. Avem atunci de-a face cu așa-numita creștere fără locuri de muncă, observabilă astăzi în mai multe țări.

Producția crește deoarece eficiența muncii crește – fapt pozitiv –, dar nivelul ocupării forței de muncă nu crește și uneori există chiar o explozie a ratei șomajului – fapt negativ. Astfel de schimbări nu sunt ciclice, așa cum susțin unii în mod eronat, ci mai curând structurale. Economia trebuie să furnizeze idei despre cum pot fi stimulate în viitor aspectele pozitive ale unor astfel de transformări și despre cum pot fi preîntâmpinate cele negative. În scopul de a crește cererea de forță de muncă în exces, nu mai este suficientă stimularea cererii, de o manieră noninflaționistă, finanțând-o fără o datorie excesivă. Avem nevoie de schimbări structurale la nivelul forței de muncă, constând, printre altele, în reducerea timpului de muncă. Dacă vrem să reducem rata șomajului structural, acest rău în sine și o cauză a multor drame individuale și suferințe sociale, trebuie întreprinse schimbări drastice în acest domeniu.

Merită să medităm puțin la două viitoruri posibile: un viitor imposibil de evitat și unul creat. Să privim în jur. Vedem categorii materiale și imateriale a căror producere în viitor a fost determinată irevocabil în trecut de forțe spontane ale naturii și de tendințe culturale pe termen lung, dar și categorii care au luat naștere la cererea noastră. Primele sunt rezultatul unui viitor odinioară inevitabil, iar celelalte sunt rezultatul unui viitor creat. Acum să privim, din perspectiva zilei de astăzi, către viitor; cât mai departe în viitor. Ce va exista atunci deoarece este deja inevitabil acum și ce ar putea fi, atât timp cât este creat în mod conștient și deliberat? Ne dăm seama imediat că economia viitorului inevitabil este diferită de economia celui creat. În primul caz, este suficient să ne baricadăm în economia descriptivă și să explicăm ce va depinde de ce anume și ce se poate întâmpla pe cale de consecință. În al doilea caz, știind ce depinde de ce, trebuie să fim capabili să trecem prin câmpul deschis al posibilităților alternative și să ne străduim să realizăm practic ceea ce este posibil din punct de vedere teoretic.

Nu există lucruri neprețuite în economie, există doar lucruri care valorează mai mult sau mai puțin. Când devin mărfuri, ele au un preț de piață care le exprimă valoarea în bani. Cunoașterea viitorului a devenit de asemenea o astfel de marfă. Acesta este motivul pentru care în SUA – o cultură de altfel ancorată în liberalism și în credința în cursul spontan al istoriei, care trebuie să încurajeze axarea mai ales pe aflarea viitorului inevitabil – studiile comprehensive asupra viitorului creat sunt cele mai avansate. Dacă ar fi la fel de dezvoltate

şi în alte ţări, atunci şi acestea şi-ar da seama imediat că „secretele" viitorului sunt un excelent produs de export. Înţelegerea acestor secrete sau cunoaşterea ştiinţifică concretizată a ce se va întâmpla inevitabil, a ce ar putea şi ar trebui să se întâmple este foarte utilă pentru optimizarea activităţii economice, reducerea costurilor şi creşterea veniturilor prin limitarea riscul şi, în cele din urmă, pentru îmbunătăţirea competitivităţii economiei şi a nivelurilor de trai. Pur şi simplu, este avantajos să ştii şi merită foarte mult să ştii ce se va întâmpla în viitor. Futurologia este o investiţie foarte bună pentru viitor.

Este cu atât mai surprinzător cu câtă uşurinţă diferite ţări permit risipirea resurselor lor de cunoaştere a viitorului, inclusiv a propriului viitor, şi cu câtă uşurinţă această cunoaştere este atrasă de centre de cercetare străine ce au legături cu centre politice şi grupuri puternice de interese sau companii de consultanţă globale care câştigă bani buni din comercializarea informaţiilor (întrucât la aceasta se reduce totul). Cu tot respectul pentru istoricii economiei, cunoaşterea într-un mod profesionist a viitorului trebuie să coste mai mult decât descrierea trecutului. Trebuie să adaug, pentru păstrarea aparenţelor, că nici calitatea descrierii trecutului nu este izolată de calitatea cunoaşterii viitorului. Motivul este că poveştile lor se desfăşoară pe acelaşi drum, deşi se îndreaptă în direcţii diferite.

Apropo, cine trebuie să acorde un interes deosebit viitorului şi futurologiei? Ar părea logic ca tinerii să facă acest lucru, cei care ce au în faţă? Exact, viitorul. Şi, evident, le-ar plăcea să aibă cele mai bune şanse. Pe de altă parte, baza grupului interdisciplinar care examinează provocările şi probabilităţile zilelor care ne aşteaptă o constituie oameni mai în vârstă. Printre ei se numără mai mulţi octogenari decât tineri de optsprezece ani, deşi cei din urmă au multe mai multe de făcut pe viitor şi de experimentat. Cum se explică această situaţie? În primul rând, prin faptul că abilitatea de a privi spre viitor este o funcţie a experienţei trecutului. Cu cât ai în spate mai multe experienţe şi reflecţii relevante, cu atât eşti mai tentat să foloseşti bogăţia cunoaşterii astfel create şi să răspunzi la întrebarea ce se va întâmpla în viitor. Winston Churchill şi-a dat seama de acest lucru când a spus: „Cu cât mai departe poţi privi în trecut, cu atât mai departe poţi vedea înainte". Este uşor să ne dăm seama că a făcut această afirmaţie când era mai aproape de maturitatea deplină, spre nouăzeci de ani, şi nu pe la nouăsprezece ani.

Nu contează foarte mult dacă aşa stau lucrurile, dar trebuie să includem în dezbaterea despre viitor toate generaţiile, mai ales tinerii, care au în faţă cel mai mare orizont de timp. Să le spunem nepoţilor ce cred bunicii despre viitorul în care vor trăi nepoţii. Cu cât vor şti mai mult, cu atât vor fi mai capabili să-l modifice dinainte, conform sistemului lor de valori diferit prin definiţie de cel al generaţiilor mai în vârstă. Şi, aşa cum nouă soarta ne-a fost determinată în mare măsură de generaţiile de dinaintea noastră, de modul lor de gândire şi acţiune, deoarece actuala generaţie mai în vârstă nu a avut timp sau nu a vrut să se gândească la un viitor îndepărtat, tot astfel, dacă vocea tinerei generaţii lipseşte din acest discurs, cursul evenimentelor poate fi influenţat într-un mod care o va face într-o zi să se întrebe cum s-a ajuns în situaţia în care se va afla. Şi unde era atunci când se mai puteau lua decizii pentru îmbunătăţirea situaţiei.

Din punct de vedere psihologic, mecanismul aşteptărilor şi ideilor funcţionează astfel încât în tinereţe crezi că ai suficient timp la dispoziţie şi tratezi timpul, inclusiv viitorul de care aparent nu duci lipsă, destul de diferit decât atunci când îţi rămâne din ce în ce mai puţin timp şi devii tot mai conştient de această limitare. Această situaţie a fost surprinsă în mod remarcabil de unul dintre economiştii generaţiei mai în vârstă când a fost întrebat ce mai face. A răspuns: Minunat, dar timpul trece rapid acum; când eram mic şi mă întorceam de la şcoală după vacanţa de vară, următoarea părea că nu va mai veni niciodată! Şi acum? O zi de naştere în fiecare săptămână...

În toate vremurile, şi în cele care ne aşteaptă, economia poate fi abordată în termeni pasivi sau activi. Am putea, aşa cum am făcut timp de mii de ani înainte, să ieşim în pragul colibei în fiecare dimineaţă, să privim în jur, să facem o prognoză a vremii şi să mergem la muncă, luptându-ne cu forţele naturii. Pământul va da recolte, vom reuşi într-un fel să supravieţuim de dimineaţa până seara, de la o recoltă la alta, de la o generaţie la alta - până vom muri. Totuşi, am putea fi mai activi în muncile agricole, încercând să îmbunătăţim condiţiile culturilor noastre, protejându-le pe unele şi udându-le pe altele. Atunci, vom avea o recoltă mai bogată şi vom trăi mai bine. Un economist ar spune că relaţia dintre condiţiile externe (exogene) şi cele interne (endogene) s-a schimbat în avantajul celor din urmă. Relativ mai multe lucruri ajung să depindă de noi.

Azi este la fel. Ne trezim dimineaţa, mergem la calculator, verificăm ratele de schimb online, înjurăm pentru că s-au modificat iarăşi, nu în sensul în care „ar fi trebuit". Pe de altă parte, ne-am putea „proteja" sau am putea „uda" şi noi ceva, ca „să crească" mai multe lucruri. Mergem la birou dimineaţa şi plecăm după-amiaza târziu, încercând să finalizăm cât mai bine sarcinile atribuite. Dar am putea şi să facem ceva diferit sau mai mult decât ni se cere. Atunci rezultatele vor fi diferite. Există mult mai multe oportunităţi pentru un comportament activ în economie decât în trecut şi datorită faptului că diversitatea formelor de activitate economică este mai mare ca niciodată.

Mai important, metodele individuale şi sociale de a influenţa cursul evenimentelor economice devin din ce în ce mai numeroase în multe domenii. Procesele care diversifică structura economiei, cum ar fi, pe de o parte, firmele mici şi mijlocii care înfloresc din nou şi noile tipuri de servicii care apar şi, pe de altă parte, unele locuri de muncă mutate din fabrici şi birouri acasă, creează oportunităţi pentru o mai mare creativitate. Această afirmaţie este valabilă la scară microeconomică. În acelaşi timp, situaţia se complică la scară macro; într-adevăr, în cursul globalizării, mai puţine lucruri ca niciodată depind de guverne şi de tot felul de agenţii centrale, dar aceasta nu înseamnă că controlul pe care ar trebui să-l aibă asupra cursului evenimentelor a fost preluat de corporaţiile transnaţionale şi de capitalul global. Pentru acest control se va purta una dintre marile bătălii ale viitorului. Ca întotdeauna, scenariul include atât interese, cât şi idei.

Spectrul lucrurilor pe care le controlăm nu se reduce. Dimpotrivă, se lărgeşte. Nu în mod automat totuşi; trebuie să depunem un efort. Apoi, în timp, oamenii vor avea la dispoziţie numeroase metode şi instrumente pentru a influenţa conştient realitatea economică. În pofida unui număr aparent copleşitor de factori exogeni, nu ducem lipsă de cei endogeni, cei care depind de noi, de cunoştinţele, abilităţile, ambiţiile şi determinarea noastre. Privind spre lumea viitorului (nu prea mult totuşi şi nu prea des prin intermediul emisiunilor TV sau al reţelelor de socializare de pe internet), trebuie să ne întrebăm permanent ce am putea schimba în bine, ce am putea face în avantajul nostru, nu pe cheltuiala altor oameni, ci într-o sinergie pozitivă cu ei. Gândirea în acest sens este ajutată cel mai mult de o bună cunoaştere a economiei moderne. Cu cât o înţelegem mai bine, cu atât vom putea modela în avantajul nostru relaţiile dintre factorii exogeni, care nu depind de noi, şi cei endogeni, pe care îi controlăm.

Situaţia este gravă. Luând în considerare numeroasele şi nu prea inspiratele experienţe ale istoriei îndepărtate şi mai recente, un economist onest şi înţelept ştie că afacerile economice nu pot fi lăsate să se desfăşoare de la sine. Această idee nu ar putea fi susţinută decât de cei mai incurabili apologeţi ai neoliberalismului care, după cum ştim deja, tratează economia dereglementată cu măiestrie ca pe un instrument de distribuire a venitului intern astfel încât să ajute o mică minoritate să se îmbogăţească şi mai mult în detrimentul

majorităţii mai sărace. Poate sunt atât de cinici, încât îşi văd doar propriile interese, chiar dacă uneori acestea sunt doar temporare, şi nu le pasă câtuşi de puţin de costurile uriaşe suportate de ceilalţi oameni ca urmare a politicilor economice incorecte bazate pe doctrine economice false şi pe valori conservatoare. Sau, poate, nu au suficientă imaginaţie pentru a-şi da seama cât de mult i-ar costa pe aproape toţi să menţinem cursul neoliberal care poate duce, în timp, la o criză şi mai mare decât cea recentă.

Neoliberalii nici nu pot, nici nu vor să înţeleagă, din cauză că, potrivit doctrinei pe care o susţin, este mai bine să laşi economia să funcţioneze de la sine şi în viitor, deoarece forţele pieţei sunt cel mai bun instrument de reglementare. Conform economiei neoliberale, criza din 2008-2013 nu ar fi trebuit să se producă, în virtutea esenţei capitalismului pieţei libere. Din păcate, încrederea într-un punct de vedere atât de fals nu doar a dus la criză, ci ar putea cauza şi altele în viitor. Acest lucru face din neoliberalism un oponent al creării raţionale a viitorului, cu toate consecinţele sale.

Am vorbit deja laudativ despre ciclul intelectual complet pe care l-am parcurs în timp şi despre faptul că economia se apleacă din nou asupra filozofiei şi mai ales a eticii. După o perioadă de orientare clară spre matematică, temele etice în economie devin tot mai importante. Acest lucru se datorează de asemenea presiunii create de nemulţumirea publică generată de excesele tot mai numeroase ale pieţei mult prea dereglementate. Am spus „din nou", dar, de fapt, problemele de etică din activitatea economică sunt diferite de cele din trecut şi vor fi diferite şi în viitor. La urma urmelor, acum există metode diferite de a exploata şi a trişa, precum şi de a-ţi înşela clienţii şi a fi necinstit cu partenerii tăi şi, prin urmare, trebuie să găsim noi mijloace prin care să identificăm şi să studiem aceste fapte reprobabile şi prin care să luăm contramăsuri diferite, atât adoptând reglementări legale relevante, cât şi promovând standarde etice. Nu putem ajunge aici în lipsa unui stat cu instituţii puternice. Seria nesfârşită de scandaluri din industria bancară şi farmaceutică, din sectorul telecomunicaţiilor şi al companiilor de consultanţă este cea mai bună dovadă a caracterului imperativ al acestei acţiuni. Activitatea economică ar trebui să fie corectă, nu deoarece cât mai multe entităţi ar trebui să respecte un standard etic înalt, ci şi pentru că ar trebui să fie dificil să acţionezi incorect, iar cei care acţionează astfel ar trebui să se teamă de consecinţele fărădelegii lor. Aceştia ar trebui să respecte guvernul care apără legea şi ordinea. Altfel, vom citi uneori rapoarte ca acela care afirma că „gigantul bancar din SUA JP Morgan este pasibil de o amendă record de 13 miliarde de dolari (8 miliarde de lire sterline) pentru achitarea investigaţiilor privind valorile sale mobiliare ipotecare... Amenda se aplică pentru vânzarea de titluri de valoare bazate pe împrumuturile ipotecare, care aproape a dus la prăbuşirea sistemului bancar în 2007"[6].

A lăsa cursul civilizaţiei în voia sorţii (să sperăm una favorabilă!) poate funcţiona în cazul în care căutăm un partener de viaţă, dar nu şi când avem de-a face cu viitorul economiei şi al societăţii. Deşi în primul caz majoritatea oamenilor se descurcă fără un peţitor, în cel de-al doilea liderii politici iluminaţi nu ar trebui să acţioneze fără sfatul şi expertiza cercurilor implicate în futurologie. Cât de departe pot ajunge încăpăţânarea doctrinară, ideologică şi iraţionalitatea în gândire şi comportament am observat nu doar în Coreea de Nord în ajunul celei de-a 60-a aniversări a Armistiţiului din 1953 care a pus capăt Războiului Coreei, ci şi a doua zi după ce Barack Obama şi-a susţinut discursul despre Starea Naţiunii, la începutul celui de-al treilea an de mandat. Într-un discurs extraordinar, preşedintele SUA, cea mai puternică economie a lumii, a reuşit să depăşească presiunea

politicii practice anticriză şi a prezentat o viziune ambiţioasă, dar realistă a Statelor Unite într-un viitor mai îndepărtat, proiectat peste câteva decenii. A schiţat posibilităţile unei economii americane competitive, aflată într-o dezvoltare rapidă: o economie modernă, sustenabilă şi corect finanţată din surse private şi publice. Câteva zile mai târziu, călătorind cu metroul în Washington, DC, unde s-a întâmplat să fiu invitat să susţin nişte prelegeri despre viitorul economiei mondiale, am citit într-un ziar local că aceasta nu este o viziune, ci mai curând... o risipă a banilor contribuabililor. Această atitudine nu face decât să demonstreze modul în care disputele ideologice şi fisurile politice pot influenţa adoptarea unei abordări raţionale a dificilei arte de coordonare a viitorului inevitabil cu cel creat, astfel încât să obţinem unul mai bun.

Să lăsăm la o parte pentru o vreme Coreea de Nord, dar niciodată Statele Unite. Incidentul de mai sus este doar un exemplu pe care l-am citat datorită importanţei globale a economiei americane şi pentru că perspectiva prezentată de preşedintele Obama conţine elementele necesare ale unei gândiri corecte despre viitor, cu recomandări bine orientate cu privire la trasarea acestuia. Trebuie să primim viitorul cu braţele deschise, şi nu să ne opunem acestuia; trebuie să folosim politicile economice pentru a facilita producerea lucrurilor pe care ni le dorim şi pentru a le împiedica pe cele pe care vrem să le evităm. Cel mai important este să avem o viziune pe termen lung care să depăşească următoarele două cicluri economice şi politice şi să concentrăm resursele umane, materiale şi financiare, care sunt întotdeauna limitate în comparaţie cu nevoile, asupra ţintelor dezvoltării strategice. Apoi, pe o perioadă mai lungă de timp, este mai uşor să soluţionăm conflicte insurmontabile pe termen scurt – de exemplu, eternul conflict dintre acumulare şi consum.

În acest context, doar pentru a face un exerciţiu de imaginaţie, merită uneori să folosim metoda de reflecţie tipică istoriei alternative sau să facem speculaţii creative, dar nu nefondate. Ce s-ar întâmpla dacă... acesta este tipul de gândire care poate fi util când proiectăm şi creăm viitorul. Să ne imaginăm, mai curând decât să presupunem, să prognozăm sau să alcătuim un scenariu, că peste 50 de ani, în 2063, lumea suferă din cauza unei crize economice imense, care o face pe cea din 2008-2013 să pară doar un exerciţiu de grădiniţă. Aşa cum astăzi auzim mereu aceleaşi întrebări, dacă ar fi putut fi prevăzută criza actuală şi, mai important, dacă ar fi putut fi evitată, tot astfel aceleaşi întrebări se vor pune şi în viitor. Astăzi, răspunsul la prima întrebare este „nu": în prezent, nu putem prezice dacă o criză economică globală va face ravagii peste o jumătate de secol. Însă răspunsul la a doua întrebare ar trebui să fie „da": putem salva omenirea de o criză mondială care s-ar produce peste două generaţii. Acestea sunt răspunsurile pe care le dăm acum, dar ele vor fi diferite în 2063.

Ce legătură are asta cu imaginaţia economică şi istoria alternativă? Are foarte multă legătură, de fapt. Să ne ocupăm mai întâi de criza actuală, folosind metoda cursului alternativ al evenimentelor trecute. Când sunt întrebat, adesea, dacă criza actuală ar fi putut fi evitată, mă întreb: când? Acum cinci, cincisprezece sau cincizeci de ani? Există un răspuns diferit la fiecare dintre aceste întrebări. Acum cinci ani, criza era imposibil de evitat din cauză că lovise deja. Reacţia noastră la criză putea fi alta, dar era imposibil să o evităm cu totul. Era, deja, o realitate.

Şi acum cincisprezece ani, în 1999? Spectrul crizei inevitabile, care avea să lovească la sfârşitul primului deceniu şi în al doilea deceniu ale secolului următor, bântuia deja lumea? Unele simptome, atât structurale, cât şi instituţionale, atât în termenii valorilor pervertite, cât şi ai politicilor deficiente, se făceau din ce în ce mai simţite. Situaţia era

conştientizată tot mai mult, deşi această conştientizare nu prevala în cercurile politice sau în rândul economiştilor din mediul academic. Au apărut prognoze de avertizare, deşi puţine, şi, mai important, s-au făcut unele încercări în politică de a implementa reforme pentru a împiedica criza sau cel puţin pentru a reduce ritmul înmulţirii simptomelor. În ţările anglo-saxone, Statele Unite şi Marea Britanie (care au o importanţă decisivă în finanţele globale şi, deşi creează doar un sfert din producţia mondială şi reprezintă mai puţin de 6% din populaţia mondială, controlau jumătate din finanţele lumii înainte să lovească criza), s-a făcut tot posibilul. În SUA, administraţia preşedintelui democrat Bill Clinton a luat unele decizii raţionale, dar acestea în niciun caz nu au reuşit să schimbe cursul evenimentelor. „Clintonismul" nu a înlocuit „reagonomia" neoliberală şi, în anumite privinţe, mai ales când este vorba despre funcţionarea sectorului financiar, chiar a întărit-o. Dacă există vreun element care, în loc să blocheze tendinţa fatală a economiei SUA, a întărit-o, acesta a fost proiectul de lege propus în 1998 şi adoptat un an mai târziu de Congresul american, care permitea combinarea operaţiunilor bancare comerciale (economii şi creditare) cu operaţiunile bancare de investiţii (speculaţii financiare), aşa-numita Lege Gramm-Leach-Bliley, care a înlocuit Legea Glass-Steagall, adoptată încă din 1933, pentru a soluţiona criza de atunci. În Marea Britanie, „blairismul" nu a înlocuit „thatcherismul" şi nu a oprit accelerarea absurdităţilor neoliberale. Situaţiile din alte subcentre ale economiei globale au avut o importanţă redusă pentru principalul curs al evenimentelor.

Şi acum cincizeci de ani? Dacă, atunci şi mai târziu, reglementările şi parametrii politicii economice ar fi fost clar stabiliţi – şi, de fapt, erau satisfăcători în SUA în timpul mandatelor lui John F. Kennedy şi Lyndon B. Johnson –, s-ar mai fi dovedit criza de neevitat două generaţii mai târziu? Bineînţeles că nu. Dacă s-ar fi acordat mai multă atenţie, încă de atunci, aspectelor instituţionale legate de funcţionarea economiei, dacă gândirea economică şi politica economică rezultantă ar fi evoluat spre un keynesianism modificat, şi nu spre monetarismul trivial, dacă s-ar fi urmărit un intervenţionism înţelept, nu doar în deceniul ce a urmat, ci până la sfârşitul secolului, dacă globalizarea tot mai avansată ar fi avut un conţinut social, dacă partea lumii prinsă în socialismul real ar fi urmat calea reformelor pieţei şi liberalizării politice, atunci criza din 2008-2013 nu s-ar fi produs.

Are rost să jucăm jocul „ce-ar fi fost dacă", acum, când nu se mai poate schimba nimic? Are, evident. Motivul este că aş da un răspuns similar în 2063, dacă lumea ar fi prinsă şi atunci într-o criză majoră. Putea fi evitată? Când: acum cinci, cincisprezece sau cincizeci de ani? În 2059, acum cinci ani, era deja inevitabilă, pentru că aceia care se jucaseră cu focul se arseseră deja. Şi în 2049, acum cincisprezece ani, mai puteam scăpa de ameninţarea crizei? Poate am fi reuşit, dacă am fi implementat schimbările dorite la nivelul structurilor şi instituţiilor economice şi dacă am fi ajustat direcţia politicii economice, aşa cum ne-au sfătuit economiştii luminaţi. Dar în 2013, acum cincizeci de ani? Cu siguranţă, acum două generaţii am fi putut împiedica criza cu totul. În acest sens, ar fi trebuit doar să urmăm calea dezvoltării conform Noului Pragmatism, să recurgem la economia progresistă a moderaţiei şi să ajustăm corect valorile, instituţiile şi politicile sau cele trei vârfuri ale triunghiului unei creşteri sustenabile pe termen lung din punct de vedere social, ecologic şi economic.

Să ne întoarcem la realităţile contemporane şi să luăm serios în calcul posibilitatea de a utiliza economia pentru modelarea realităţii, acum şi în viitor, deşi „acum" nu există şi totul este fie în trecut, fie în viitor. Fără o bună economie politică a viitorului, este

mai greu să ajungem la un viitor bun. Studierea viitorului posibil şi dorit – o altă distincţie pe care o putem face – presupune, printre altele, să căutăm modalităţi noi de dezvoltare, la care nu ne-am gândit până acum. În cazul în care considerăm prezentul un viitor trecut, observăm că irosim multe oportunităţi de extindere economică din cauză că nu le recunoaştem la timp. Deseori auzim oftaturi de dezamăgire de tipul „Of, dacă aş fi ştiut!" sau reproşuri precum „Ţi-am spus eu!". Dacă am şti acum, mai mult, mai detaliat şi mai precis, ce este posibil să se întâmple în continuare, atunci am creşte şansele ca o situaţie ipotetică să se transforme în una reală. Dacă acum factorii de decizie – politicienii, managerii, activiştii sociali, oficialii administraţiilor locale, sindicaliştii şi mulţi alţii – le-ar acorda atenţie celor care ştiu despre ce vorbesc, întrucât cunosc multe despre viitor, atunci condiţiile care încă sunt doar aspiraţii pot deveni realitate într-o zi. Cu alte cuvinte, viitorul dorit se transformă mai întâi într-un viitor posibil, apoi în realitate.

Un exemplu? De pildă, planificarea urbană, cunoscută deja din Antichitate. Când vizităm ruinele din Orientul Mijlociu sau din zona Mediteranei, de la Persepolis la Jerash şi de la Sabratah la Volubilis, încă ne uimeşte imaginaţia cu care au fost construite aceste oraşe. Imaginaţie stimulată nu doar de considerente estetice, ci în cea mai mare parte dictată de preocuparea pentru funcţionalitate. Deşi, când vizităm oraşe gigantice contemporane, precum Ciudad de México sau Bangkok, vedem că ctitorii acestora nu s-au gândit deloc la viitor. Planificarea spaţială este un exemplu perfect pentru ce se poate realiza sau pentru modul în care ne putem complica viaţa, dacă ne gândim la viitor din mai multe puncte de vedere, inclusiv cel economic. Este evident că problema locurilor în care trăiesc oamenii – oraşe şi aşezări, împreună cu infrastructura lor tehnică, de transport, culturală şi de petrecere a timpului liber – nu poate fi lăsată în întregime în voia pieţei spontane. Acesta trebuie să fie domeniul activităţii conştiente a unui specialist în planificare urbană şi spaţială. Lăsând deoparte oraşele-monstru, precum Lagos sau Cairo, aproape fiecare dintre noi poate descoperi cu uşurinţă în jur dovezi ale unei capacităţi reduse de anticipare a consecinţelor viitoare ale deciziilor luate. Cine a pus asta acolo? Cine a permis acest lucru? Cum de s-a permis dezvoltarea suburbiilor atât de mult, încât acum, la orele de vârf, nu le mai poţi părăsi sau nu te poţi întoarce acasă? Şi ce dacă orele de muncă se vor reduce într-o zi dacă ai nevoie de mai mult timp pentru navetă? Şi unde sunt drumurile? Dar parcurile? Piaţa creează magazine şi baruri, dar nu se ocupă singură de infrastructură şi de mediu. Avem nevoie de o gândire organizată despre viitor, care trebuie să favorizeze măsurile economice orientate spre atingerea obiectivelor planificate.

Întrucât am menţionat deja cuvântul *planificare*, voi reflecta puţin la acesta. Cu atât mai mult cu cât provin dintr-o parte a lumii în care el era aproape sfânt, deşi acum aduce a blestem. Apropo, cam aceasta este situaţia formulei „economie politică" în unele cercuri. Ignoranţii o consideră un amestec al politicii sau chiar al ideologiei în economie, care, se presupune, ar trebui redusă la domeniul economic, deşi, după cum ştim deja, este ştiinţa rezolvării contradicţiilor inerente în procesul de alocare a resurselor într-un organism viu al societăţii. Totuşi, economia a fost odată – şi mai este în unele locuri – prea ideologică şi nu suficient de practică.

Când avem de-a face cu economia politică şi politicile economice, în zilele noastre, nu putem, indiferent de tendinţele ideologice, să ne descurcăm fără planificarea – fie spaţială, fie temporală – a viitorului. Nu este vorba despre planificarea centrală directă, tipică unei economii naţionalizate, care stabileşte obiectivele producţiei şi modul de alocare a cheltuielilor conform sarcinilor definite administrativ. Această formă de amestec în

procesele de reproducţie a dispărut pentru totdeauna. Să reţinem că aceasta este o afirmaţie categorică despre viitor, conform căreia o astfel de formă de planificare nu va mai exista; revenirea planificării centrale la comandă aparţine categoriei viitorului imposibil. Totuşi, planificarea are multe faţete, fapt bine-cunoscut directorilor tuturor tipurilor de firme, în special corporaţiilor mari, în care se găseşte aproape întotdeauna o divizie de planificare, spre deosebire de şcolile de economie din ţările postsocialiste din Europa Centrală şi de Est. Pentru a da savoare acestor afirmaţii, să adăugăm că nu i-a trecut nimănui prin minte să schimbe numele uneia dintre revistele economice de marcă, *Journal of Political Economy*, publicată în reduta ortodoxiei economice, la Universitatea din Chicago. Nu doar aici totuşi – sute de oameni de ştiinţă americani împart cu mândrie cărţi de vizită pe care scrie că sunt profesori de economie politică, gest pe care omologii lor neofiţi din alte părţi ale lumii nu l-ar face de ruşine.

Planificarea nu se referă numai la planificarea raţională a resurselor, producţiei, pieţei şi fluxurilor financiare la nivel microeconomic, imperativă pentru un management eficient. Faptul că managementul implică mai multă nesiguranţă nu este un argument pentru a abandona orice planificare, ci dimpotrivă. Flexibilitatea, necesară pentru management în condiţii de nesiguranţă şi instabilitate, ar trebui să utilizeze instrumental planificarea în valuri, adică planificarea care deplasează orizontul înainte, pentru a se extinde mereu suficient de departe în viitor. Dacă avem un plan, de exemplu, pentru anii 2014-2020, după un an trebuie să îl modificăm pentru perioada 2015-2021, apoi, după încă un an, pentru 2016-2022 – şi aşa mai departe.

Problema este mai complexă la scară macro şi mega sau la nivelul statului naţional şi al economiei mondiale. De asemenea, există blocuri de integrare regională care folosesc diferite metode de planificare. Fără îndoială că, oricât de deficiente ar fi din multe puncte de vedere, eforturile de planificare din cadrul Uniunii Europene sunt cele mai bune, în special în privinţa finanţelor publice (aşa-numitul cadru al finanţelor) când se foloseşte un orizont de timp de şapte ani; în prezent, după anii 2007-2013, urmează cel pentru anii 2014-2020.

Dacă privim suficient de critic dificultăţile de identificare a unui compromis şi de aprobare a unui buget comun, putem observa că prin instrumentul imperfect, dar util al planificării finanţelor multinaţionale se alocă în total aproape un trilion de euro. Nu este mult pentru o perioadă de şapte ani şi pentru o regiune care generează o cincime din producţia mondială – doar 1% din întregul produs brut al UE, iar disputele aprige purtate la sfârşitul anului 2012 şi în 2013 se refereau la a doua zecimală –, dar consolidează procesele de integrare şi are o importanţă deosebită pentru implementarea unor proiecte specifice. Bugetul comun al Uniunii Europene ar trebui să crească în timp, cu două condiţii. În primul rând, structura cheltuielilor trebuie să se orienteze mai mult spre dezvoltare, ceea ce ar impune trecerea unor fonduri considerabile de la subvenţiile pentru agricultură la cheltuielile pentru capitalului uman, infrastructură şi cercetare şi dezvoltare. În al doilea rând, bugetele naţionale trebuie să devină relativ mai mici, deoarece un număr tot mai mare de sarcini ar trebui coordonate de la nivelul UE pentru asigurarea unei coeziuni sociale mai mari a întregii uniuni şi pentru îmbunătăţirea competitivităţii sale pe pieţele mondiale. Din păcate, particularităţile naţionale (naţionaliste?), care constau în alocarea cu zgârcenie a banilor către fondul european comun şi încercarea de a-l stoarce cât mai mult posibil sau în amândouă odată, fac dificile nu doar urmarea pe termen lung a unei astfel de direcţii, ci şi atingerea unui acord pragmatic într-un orizont „scurt" de timp, de şapte ani.

Planificarea implică diverse sfere, în particular infrastructura, protecţia mediului, cercetarea şi dezvoltarea, precum şi educaţia. Atât în cazul UE, cât şi în alte ţări care folosesc planificarea, ea nu este obligatorie, ca în zilele economiei socialiste planificate de la centru, cu planificarea sa birocratică inerentă, ci orientativă. Pe de o parte, ea indică societăţii şi entităţilor economice direcţia schimbărilor dorite şi, pe de altă parte, creează condiţiile macroeconomice, instituţionale, culturale şi politice pentru atingerea obiectivelor stabilite. Acestea trebuie formulate pe baza mai multor factori, luându-se în calcul schimbările aşteptate ce rezultă din progresul tehnologic (previziune tehnologică), în timpul dezbaterilor democratice cu participarea activă a entităţilor societăţii civile, în special a organizaţiilor nonguvernamentale care se înmulţesc încontinuu şi care se ocupă şi de acest aspect. Planificarea orientativă este de asemenea o sursă majoră de informaţii pentru antreprenorii privaţi, pentru că, deşi nu arată cadrul exact, din cauză că este imposibil, indică totuşi în linii mari limitele între care vor evolua pe viitor. Trebuie evidenţiat că o astfel de planificare nu restricţionează în niciun caz iniţiativa privată. Dimpotrivă, trebuie să contribuie la dezvoltarea sa.

Aşadar, ce ne învaţă lecţiile trecutului despre modelarea viitorului? Cu siguranţă, faptul că trebuie să facem planuri realiste, mai ales când este vorba despre finanţe, ceea ce se pare că a înţeles toată lumea, în final. Să ignorăm faptul că nici măcar adepţii fanatici ai anarho-capitalismului nu se opun planificării financiare; cel mult, o denumesc altfel.

Când este vorba despre planificarea orientativă macroeconomică, experienţele sunt diferite. Aceasta funcţionează mai bine în democraţiile scandinave, unde este folosită la scară moderată, deşi are un succes mai redus în Japonia şi Franţa, unde s-au făcut încercări de a o folosi mai activ. De un interes special sunt aici observaţiile din ţările în ascensiune, numite uneori „ţări în curs de dezvoltare" şi alteori „pieţe emergente". Ei bine, majoritatea economiilor cu cea mai rapidă dezvoltare din ultimii douăzeci de ani, cele catalogate comuniste încă în Occident şi cele pentru care nu se foloseşte acest epitet, utilizează o planificare macroeconomică activă. Să menţionăm aici China, Vietnamul şi Malaysia şi economiile incluse în categoria NIC (*Newly Industrialized Countries* – ţări recent industrializate), care sunt considerate de puţin timp ţări avansate, adică Hong Kong, Coreea de Sud, Singapore şi Taiwan. Să reţinem totuşi că acestea sunt ţări asiatice, ceea ce sugerează un anumit rol al contextului cultural specific. Cu siguranţă că aşa stau lucrurile, pentru că sistemele de valori ale acestor societăţi pun un accent mai mare pe gândire în termeni generali, pe a fi o parte activă a comunităţii, pe cooperare, şi în firmele economice, pe respect faţă de calea aleasă de lideri şi, foarte important, pe ideea de a avea o perspectivă pe termen lung[7]. Individualismul atât de prevalent în cultura americană este mai puţin apreciat şi există mai mult respect pentru comunitate.

Trebuie deci să recurgem la planificare când modelăm viitorul? Cu siguranţă. La fiecare nivel. Până la urmă, indiferent cât de spontani ne permitem să fim, tot planificăm ce se va întâmpla în continuare. Atât la nivel personal, cât şi de companie, de comună şi de stat, la nivelul Statelor Unite şi al Uniunii Europene, precum şi la scară globală. Problema este că în acest ultim caz – lumea ca întreg – facem relativ cele mai puţine planuri. Şi aceasta este una dintre provocările majore ale economiei viitorului: cum să modelezi creativ viitorul, lăsând spaţiul necesar pentru spontaneitatea şi impulsul proceselor economice, respectând în acelaşi timp o planificare raţională. Ce trebuie să lăsăm sub influenţa haosului şi ce trebuie format prin proiectare? Trebuie să ne orientăm spre îmbunătăţirea planificării orientative la nivelul economiei naţionale, în principal pentru formularea unor metode de coordonare a planificării în blocurile de integrare regională.

Acesta este scopul strategiilor de dezvoltare multianuale, care sunt practic planuri orientative pe termen lung, sub un alt nume doar.

Uniunea Europeană, în ciuda tuturor criticilor pe care le merită pentru multele greşeli în coordonarea politicii şi pentru excesele de birocraţie, are o contribuţie mare aici şi alte regiuni ale lumii, din ce în ce mai interconectate datorită relaţiilor reciproce, pot învăţa mult din această experienţă. Dacă, pe viitor, o duzină de blocuri de integrare avansată îşi vor coordona cu măiestrie gândirea despre viitor, folosind, atât cât trebuie şi cât este util, instrumentul planificării orientative, procesele de dezvoltare vor fi mai puţin turbulente şi vor da rezultate mai bune. Viitorul va fi mai bun.

Pentru a face posibil acest lucru, avem nevoie de cunoştinţe interdisciplinare cuprinzătoare, economia acţionând ca un liant între diverse discipline, în special tehnologia, psihologia, sociologia, studiile culturale şi ecologia. Politicile economice bune nu sunt posibile dacă nu se bazează pe o teorie economică bună. Dacă vrem să modelăm activ viitorul, trebuie să înţelegem esenţa regularităţilor care guvernează economia, indiferent dacă ne plac sau nu. Apoi trebuie să încercăm să stăpânim aceste regularităţi pentru a aduce o schimbare în bine, inclusiv prin folosirea planificării. Nu putem avansa dacă ne împotrivim curentului ştiinţei. Şi invers; trebuie să prindem vântul şi, păstrând cât mai mult control, să ne lăsăm purtaţi în mod raţional de rezultatele interacţiunii dintre continuitate şi schimbare, de suprapunerea forţelor naturale şi strategiei, de interacţiunea dintre tehnologie şi gândire, de sinergia dintre natură şi cultură. Trebuie să folosim economia pentru a modela realitatea.

Poate că aşa este, dar acum am putea replica pe bună dreptate că realitatea este modelată mai mult de politică decât de ştiinţă, chiar dacă această politică abordează realitatea la fel de activ precum economia. Un astfel de comentariu trebuie să pară cu atât mai justificat dacă ne gândim la viitor; politicile bazate pe cunoaştere vor fi decisive. Şi aici se află problema principală, din cauză că politicile sunt mult prea adesea dominate de politică şi, drept urmare, tind să scurteze orizonturile de timp, în principal fiindcă nu generaţiile viitoare sunt cele care votează. Este interesant că, în consecinţă, auzim opinii conform cărora în unele probleme de importanţă strategică pentru următoarele generaţii, precum necesitatea de a proteja mediul înconjurător sau de a contracara transformările adverse ale climei terestre, ne-am putea baza mai mult pe China, care este mai hotărâtă să modeleze viitorul dorit, decât pe democraţiile occidentale. Pentru că generaţiile actuale sunt cele care votează în democraţii, inclusiv cea pentru care următoarele alegeri sunt ultimele din viaţa sa, guvernele ignoră viitorul îndepărtat şi lasă grijile viitoare în sarcina politicienilor care vor urma.

Pieţele viitorului, cele îndepărtate de ziua de azi, nu prezintă uneori niciun interes pentru guvernele, antreprenorii, organismele de reglementare şi analiştii contemporani. Rarii oameni de afaceri vizionari, cu mintea deschisă sunt o excepţie de la regulă. Trebuie folosită o imaginaţie anticipativă pentru a asigura pieţelor, *ex ante*, instituţiile corecte care să nu se ocupe doar de necesităţile imediate, ci să ia în calcul şi costurile alternative pe termen lung. Statul este cel responsabil pentru asigurarea unor astfel de instituţii adecvate.

Aşadar, ce trebuie să facem pentru a lărgi perspectiva temporală? Este nevoie de maxima dedicare a intelectualilor progresişti, cărora le pasă şi de ceea ce va fi când ei nu vor mai exista, dacă moştenirea lor continuă. Avem nevoie de oameni de stat care să poată gândi şi în termeni economici la generaţia următoare mai mult decât la alegerile

următoare. Este bine să existe politicieni dispuşi să piardă alegerile din grijă pentru viitor.

Economia nu determină, în sine, realitatea, dar afectează cu siguranţă cadrul şi acţiunile celor care au un impact direct asupra ei. Dacă privim mai atent, observăm cu uşurinţă că gândirea umană, în special cea economică, joacă un rol major în modelarea realităţii. Deşi viitorul s-ar putea să nu pară foarte atractiv fără aura sa de mister, în problemele economice este preferabil să îl înţelegi cât mai bine posibil. Când ştim spre ce ne îndreptăm inevitabil, ne putem pregăti; când ştim ce depinde de ce anume, putem implementa strategii de dezvoltare care să ne ajute să ne realizăm obiectivele. Iată pentru ce merită să luptăm.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 4

Globalizarea – un accident al istoriei?

Odată, lumea a fost împărţită în două blocuri majore şi aşa-numita lume a treia, care se afla în afara lor, deşi nu chiar în totalitate. Nu în totalitate deoarece teritoriul acesteia era scena unei rivalităţi feroce în lupta pentru influenţă economică şi politică. Ce construct semantic curios: cum poate fi o lume împărţită în mai multe lumi? Aceste blocuri erau „lumea întâi" sau capitalismul foarte avansat în frunte cu Statele Unite şi „lumea a doua" socialistă, în frunte cu Uniunea Sovietică.

Acum această eră s-a schimbat. Lumea întâi, condusă de Statele Unite, a învins şi iniţial a devenit relativ mai puternică după căderea „lumii a doua", cauzată de colapsul Uniunii Sovietice şi al întregului bloc sovietic, pentru a deveni apoi mai slabă ca urmare a unei crize generalizate. „Lumea a doua", pe de altă parte, arată acum diferit; are, în principal, o calitate economică diferită; China şi alte ţări cu capitalism de stat sunt cele care, în total, deja generează aproximativ un sfert din producţia globală. Între timp, cea mai mare parte a „lumii a treia" a fost practic redenumită prin formula „pieţe emergente". Diviziunile nu sunt foarte clare, din cauză că nu ducem lipsă de ţări care pot fi cu uşurinţă incluse în primul, al doilea şi al treilea grup, precum Kazahstanul în Asia, Tanzania în Africa sau Argentina în America. Există de asemenea ţări care sunt fericite să se autoincludă în „lumea întâi", acest Eldorado al Occidentului foarte dezvoltat, precum Republica Cehă în Europa, Chile în America sau Malaysia în Asia, deşi Occidentul le include la grămadă în grupul inferior al economiilor care abia încep să se dezvolte din lumea a „doua" sau a „treia". Cât durează perioada de început a dezvoltării unei ţări şi care este rezultatul? – acestea sunt întrebările următoare.

Am putea diversifica şi mai mult imaginea, incluzând fostele ţări din „lumea a patra". Unii obişnuiau să folosească acest termen pentru a se referi la economiile care erau atât de înapoiate, încât nu meritau să fie incluse nici măcar în „lumea a treia". Între timp, unele dintre ele, în loc să „înceapă să se dezvolte", au involuat, ajungând la extrema economiei globale. Aici includem în principal statele în declin, ale căror instituţii se prăbuşesc, a căror economie nu poate să crească, toate acestea în combinaţie cu diverse alte simptome ale unei crize umanitare. În astfel de economii, nu are rost să vorbim despre extremele excluderii sociale, întrucât cea mai mare parte a societăţii este exclusă de la accesul la majoritatea bunurilor şi serviciilor publice elementare, educaţie, sănătate şi cultură. Aici putem include ţări precum Somalia (cu excepţia regiunii sale de nord, Somaliland, o economie separată *de facto* şi un cvasistat cu propriile instituţii relativ funcţionale), Ciadul, Yemenul, Haiti, Guineea-Bissau şi Coasta de Fildeş. Nu putem omite din această categorie Afganistanul, în pofida eforturilor intense ale Occidentului de a-i consolida instituţiile şi economia. Situaţia Irakului după ocupaţie este de asemenea ambiguă. O nouă candidată la acest grup este Zimbabwe, iar Sudanul de Sud, născut în urma

divizării ţării, îi calcă pe urme. Ajungem apoi la Siria. Acestea nu sunt atât „pieţe emergente", cât „economii în colaps". Situaţia se agravează în ţări mari precum Mexicul (115 milioane de locuitori), incapabil să facă faţă crimei organizate, Nigeria (171 de milioane), sfâşiată de diviziuni religioase şi sociale, sau Pakistanul (191 de milioane), chinuit de conflicte interne.

Există şi veşti bune totuşi, care anunţă o orientare în direcţia opusă, de dorit. Cel mai spectaculos exemplu din ultima vreme este ţara foarte săracă, dar importantă din punct de vedere regional Myanmar (Birmania), unde schimbările spre democratizare şi liberalizare şi spre o deschidere mai mare faţă de contactele externe progresează mai rapid decât s-ar fi putut anticipa cu doar câţiva ani în urmă. Situaţia se îmbunătăţeşte, de asemenea, în Nepal, Sri Lanka, America Centrală şi în multe ţări din Africa. Această situaţie este importantă, pentru că fiecare „economie în colaps" sau stat în derivă este de asemenea o ameninţare la adresa ordinii internaţionale. Acest lucru este clar demonstrat de cazurile Somaliei şi Afganistanului şi, recent, de Siria şi Mali.

Cum va evolua această hartă specifică în secolul XXI? Ce regiuni vor deveni mai clar delimitate şi care se vor estompa? Cum se vor deplasa graniţele geopolitice? Vom reuşi să păstrăm paşnice aceste transformări? Economiile mai puţin avansate şi cele înapoiate vor începe să se dezvolte sau unele dintre ele se vor prăbuşi? Oare cazuri precum divizarea Sudanului, recunoscută de comunitatea internaţională, sau încercările, neacceptate de aceasta, de separare a statului Mali, unde forţe autonumite au proclamat independenţa „Republicii Islamice Azawad", vor deveni mai frecvente? Va exista un loc pe harta statelor independente nu doar pentru Kosovo, ci şi pentru Abhazia? Şi poate că un nou război rece va izbucni între două regiuni fundamentale ale acestei lumi, între capitalismul pieţei libere (promovat de SUA) şi capitalismul de stat (promovat de China), care preferă valori diferite şi funcţionează pe baza unor instituţii diferite? Pentru a afla răspunsurile la aceste întrebări, trebuie să înţelegem mai întâi problema legată de viitorul posibil şi viitorul dorit ale globalizării ca întreg, pe de o parte, şi de diversele sisteme economice şi politice din lumea globalizată, pe de altă parte. Le va face viitorul să semene mai mult unul cu celălalt? Sau poate că va merge chiar mai departe, aducând uniformitatea? Dacă nu se va ajunge la uniformitate, atunci ce ar putea şi ce ar trebui să se impună?

Déjà-vu? Da, ceva similar s-a întâmplat deja. Ne confruntăm din nou cu întrebarea care teorie a transformării trebuie aleasă când este vorba despre transformarea sistemelor ideologice, politice, sociale şi economice coexistente. Divergenţă sau convergenţă? Sau poate supremaţia unui sistem asupra altuia? În trecut, această dilemă părea să fi fost soluţionată. Pentru totdeauna, conform unora, astfel încât ajunseserăm chiar la „sfârşitul istoriei", întrucât nu mai exista niciun motiv de luptă, fiindcă democraţia liberală şi piaţa liberă câştigaseră şi aveau să se impună, se presupunea, întotdeauna[1]. Dar nici din alte perspective nu există un sfârşit al istoriei. Aceasta s-a aflat doar la o altă răscruce, nu pentru prima dată şi, cu siguranţă, nici ultima. Şi datorită titlului său genial, Francis Fukuyama, un politolog american, a intrat în istorie în timpul vieţii.

Deşi doctrina coexistenţei paşnice a sistemelor opuse a fost sfântă timp de mulţi ani, ceea ce, în pofida tuturor neajunsurilor sale, ne-a salvat de un posibil dezastru imens, ele s-au aflat de fapt în competiţie sau chiar s-au luptat între ele. Caspar Weinberger, secretarul pentru Apărare în administraţia Ronald Reagan, a fost destul de deschis cu privire la faptul că provocarea cea mai mare a Statelor Unite, în viziunea sa, era cum să învingă comunismul. Politicile preşedintelui Reagan au încercat să contribuie cât mai mult la atingerea acestui ţel. Unii îi sunt atât de recunoscători pentru aceste eforturi, încât îi

ridică chiar monumente – de exemplu, în Varşovia. În cealaltă tabără din războiul rece, a existat o perioadă, mai ales în anii 1970, când unii ideologi şi politicieni sovietici credeau că lumea le urma calea[2]. Ei bine, lor nu le mai ridică nimeni monumente.

S-a dovedit totuşi că această competiţie a fost câştigată de capitalismul global, fapt care a alimentat globalismul. Astfel, lumea nu a urmat direcţia sugerată de teoria divergenţei, care presupunea menţinerea unui anumit echilibru între două sisteme antagoniste în esenţă, şi nici nu a evoluat conform teoriei convergenţei, potrivit căreia valorile, instituţiile şi politicile vor deveni tot mai similare, într-atât încât, într-un viitor îndepărtat, diferenţele se vor estompa, pentru că fiecare sistem va absorbi caracteristicile celuilalt. Este adevărat că au ajuns să semene între ele în ultimul deceniu, deoarece capitalismul real, cel care există cu adevărat, şi nu cel prezentat în manuale şi manifeste politice, a împrumutat destul de mult din socialismul real, indiferent dacă recunoaşte sau nu. Şi invers; socialismul real, mai ales în ţările cele mai avansate pe drumul reformelor orientate spre piaţă, a împrumutat multe soluţii din capitalism. Această situaţie era deja evidentă în anii 1970 şi 1980, mai ales în fosta Iugoslavie, Polonia, Ungaria şi, mai târziu, în anii 1990 şi la începutul secolului XXI, în China şi Vietnam.

Mergând şi mai departe cu această analogie, merită să ne întrebăm ce va predomina în următoarele decenii. Dacă excludem viziunea dominaţiei totale a unui sistem asupra celuilalt sau lumea în stilul SUA sau în stilul Chinei, atunci ce urmează? Şi ştim deja că „Ce urmează?" înseamnă găsirea unui răspuns raţional la întrebări cu consecinţe diferite, nu doar politice şi economice, ci şi culturale. Ce trebuie să se urmeze? Ce poate urma? Ce vrem să urmeze? Vor continua diferite părţi ale lumii, regiuni şi ţări, societăţi şi economii să devină tot mai similare şi, dacă da, în ce măsură, în ce ritm şi cu ce consecinţe economice, pozitive şi negative? Sau poate, în schimb, va domni diversitatea formelor, aşa cum se întâmplă în natură, unde există suficient loc pentru atâtea tipuri, genuri şi specii care coexistă paşnic, deşi uneori se luptă cu înverşunare pentru habitatul necesar. Câtă şi ce tip de diversitate economică va permite lumea viitorului?

Aceste întrebări şi multe altele trebuie analizate în contextul fenomenului globalizării, principala megatendinţă a zilelor noastre. Să începem prin a relua definiţia globalizării şi cu ce nu trebuie să o confundăm. Ei bine, acest megaproces are multe faţete, pentru că se manifestă în multe sfere. Are de asemenea propriile aspecte politice, culturale, sociale, economice, de mediu şi tehnologice. Prin urmare, nu este de mirare că fiecare disciplină a ştiinţelor sociale încearcă să o definească folosind propriul vocabular şi urmărindu-şi propriile scopuri. Aceleaşi lucruri sunt percepute diferit de un sociolog şi de un ecologist, în timp ce un politolog se va axa pe alte aspecte decât un antropolog când defineşte categoria descrisă. Au acest drept, atât timp cât definesc în mod adecvat şi precis termenii pe care îi folosesc. Din păcate, nu fiecare economist face acest lucru.

Până şi minţile luminate din cadrul acestor discipline fac o tautologie uneori. Şi anume, definesc o noţiune folosind aceeaşi noţiune şi vorbesc despre „globalizarea economiei mondiale" sau despre „lumea globalizată". Este ca şi cum am spune „cremă cremoasă" sau „floare înflorată". „Globalizare" înseamnă „mondializare", ceva care devine sau este extins la nivel mondial sau global. Globul este mondial şi lumea este globală, prin definiţie. În unele limbi – de exemplu, în franceză –, globalizarea este *la mondialisation*, iar francezii nu vorbesc despre *la mondialisation du monde*. În limba engleză, expresia *lume globalizată* scapă chiar de pe buzele unor câştigători ai Premiului Nobel sau apare în revista *The Economist*. În apărarea lor, deşi ei nu o cer, să explicăm că uneori se referă la faptul că ceva devine sau este transformat într-un fenomen sau proces prins în interdependenţe

globale, iar alteori se referă la un fel de totalizare sau fuzionare a unor procese diverse într-un superproces. În a doua accepţiune, globalizarea seamănă cu o situaţie în care se adună multe lucruri ce îşi stabilesc reciproc cursul, direcţia, forţa şi ritmul.

Prin urmare, ce se globalizează, dacă nu lumea, întrucât ea este deja globală prin definiţie, la fel cum, prin definiţie, globul este mondial? Economia. Şi acelaşi lucru se întâmplă şi cu anumite relaţii economice. De asemenea, cu anumite procese precum comerţul, investiţiile şi finanţele. La fel şi circulaţia forţei de muncă, deşi cu limitări clare şi cu întârziere. Bineînţeles, se globalizează şi informaţia şi transferurile de tehnologie, precum şi provocările din domeniul protecţiei mediului. Dintr-o altă perspectivă, se globalizează şi unele idei şi valori, gusturi şi mode. Acelaşi lucru se întâmplă în cazul culturii, cel puţin parţial, care este asimilată de unii cu „McDonaldizarea", în timp ce alţii se opun fenomenului – de exemplu, forţând-o pe Lady Gaga să-şi anuleze concertul din Jakarta, din cauză că unele culturi nu sunt încă suficient de liberale sau nu au fost integrate pe deplin. În Elveţia, oamenii spun „nu" construirii de moschei cu minarete, în Indonezia spun „nu" concertului unei vedete pop, de recunoaştere internaţională. Toleranţa se globalizează şi ea, deşi nu suficient de rapid. Se globalizează şi infracţionalitatea şi terorismul.

Să nu exagerăm nici de această dată, aşa cum au tendinţa mulţi autori. Suntem totuşi departe de ziua în care diviziunile şi graniţele tipice ale economiei naţionale tradiţionale vor deveni complet demodate. Doar 1% dintre antreprenorii din SUA fac tranzacţii externe, doar 2% studiază în ţări străine, doar 3% din populaţia lumii trăieşte în afara ţării natale, nu mai mult de 7% dintre managerii din companiile listate în S & P 500 sunt străini, doar 9% din cheltuielile totale reprezintă investiţii străine directe, aproximativ 20% din acţiunile tranzacţionate la burse sunt deţinute de investitori din străinătate. Abia 20% din traficul pe internet depăşeşte graniţele naţionale. (Să mai adaug că pagina mea www.facebook.com/kolodko este vizitată de 22% de fani din afara Poloniei, din peste 50 de ţări.)

Din punct de vedere economic, globalizarea este un proces istoric şi spontan de liberalizare şi integrarea concomitentă graduală a pieţelor pentru bunuri, capital şi forţă de muncă (deşi integrarea acesteia este întârziată şi limitată), care au operat până nu demult izolat, într-o anumită măsură, pe o singură piaţă mondială consolidată intern. Este un proces istoric pentru că durează mai mult de o viaţă de om. Şi este spontan sau chiar haotic din cauză că nu este programat şi nici controlat. Este un megaproces care duce la o singură piaţă globală, cu segmente regionale, naţionale şi locale interconectate. Am putea spune că ceea ce se întâmplă undeva depinde într-o anumită măsură de ceea ce se întâmplă altundeva şi creează rezultate într-un alt loc.

Globalizarea este un sistem dinamic non-stop care operează neîntrerupt, având rezultate atât benefice, cât şi nefavorabile. Prin urmare, când analizăm globalizarea, trebuie să o privim din punctul de vedere al balanţei dintre aceste rezultate şi al impactului lor asupra creşterii pe termen lung. Dacă balanţa este pozitivă, dacă favorizează creşterea sustenabilă din punct de vedere economic, social şi de mediu, atunci merită să susţinem globalizarea şi să o folosim pentru a contribui la modelarea unui viitor mai bun.

Câteva estimări comparative ilustrează cât de creative pot fi, din punctul de vedere al dinamicii economice, anumite interrelaţii. Se dovedeşte că în aceleaşi condiţii limba comună contribuie la creşterea cu 42% a cifrei de afaceri din vânzări. Creşterea este de 47% dacă ţările respective aparţin aceluiaşi bloc comercial, de 114% dacă au aceeaşi monedă şi, foarte interesant, de 188% dacă au un trecut colonial comun[3]. Deşi trebuie să fim rezervaţi faţă de astfel de estimări, din cauză că ele sunt adesea realizate pentru a

„dovedi" o ipoteză *a priori*, ele sunt totuşi foarte grăitoare. Comerţul extern, schimburile internaţionale, integrarea economică, coordonarea politicilor – aceştia sunt factori care contribuie la creşterea economică.

Globalizarea financiară favorizează de asemenea creşterea economică. În lipsa ei, economiile rămase în urma ţărilor bogate nu ar putea trece prin transformările globale în măsura în care o fac. Globalizarea pieţelor financiare, în circumstanţe specifice, face ca derularea contractelor comerciale şi a proiectelor de investiţii, care altfel ar fi imposibilă, să fie mai simplă. Spun „în circumstanţe specifice", din cauză că globalizarea pieţelor financiare este o sabie cu două tăişuri şi poate să aibă efecte devastatoare, dacă factorii nefavorabili coincid. Nu doar o singură ţară a suferit din cauza feţelor întunecate ale globalizării financiare, care provin din reglementarea incorectă a fluxurilor de capital şi din lipsa unei supravegheri adecvate a ceea ce se petrece pe pieţele financiare, atât cele interne, cât şi cele internaţionale.

Cedarea în faţa presiunii unor grupuri speciale de interese conectate cu sectorul financiar şi proliferarea necontrolată a tranzacţiilor speculative ale băncilor, care devin tot mai mari, uneori prea mari pentru a da faliment fără a trage după ele alte sectoare sau întreaga economie naţională, au dus treptat la detaşarea sectorului financiar virtual de economia reală, în care au loc procesele materiale. Capitalismul antreprenorilor oneşti (nu întotdeauna, dar cel mai adesea) este înlocuit şi dominat de capitalismul speculanţilor necinstiţi (nu întotdeauna, dar nici rareori)[4]. Ceea ce devine principala sursă de venit este speculaţia, care constă în atragerea, prin mecanisme de redistribuire, a valorii generate de alţii în locul creării unei noi valori adăugate. Unii numesc aceste patologii – fiindcă sunt patologii ale economiei de piaţă – capitalism de cazinou[5], în timp ce alţii vorbesc despre financiarizare[6]. Astfel, ştiinţele economice încă se confruntă cu problema limitelor dereglementării şi liberalizării financiare.

Cu toate acestea, balanţa totală a globalizării este pozitivă. Dacă ar fi să împărţim lumea în două – ţările dezvoltate, cu o populaţie de aproximativ un miliard de oameni, care generează cam jumătate din producţia mondială, şi restul ţărilor, care generează cea de-a doua jumătate, în care locuiesc şase şeptimi din omenire –, ar fi uşor să observăm diversificarea dinamicii economice în sfertul de secol de dinainte de criza din 2008-2013. Diversificarea era mult mai mare în ţările aflate în creştere, „pieţele emergente". În anii de criză, diferenţele dintre ratele de creştere s-au mărit şi mai mult, în dezavantajul ţărilor bogate.

Să mai facem câţiva paşi în această analiză comparativă, împărţind economiile mai puţin avansate în ţări mai implicate în globalizare şi ţări care iau parte la aceasta într-o măsură mai mică (folosind tocmai aceste categorii precise mai curând decât, cum se întâmplă prea adesea, „ţări mai mult sau mai puţin globalizate"). În acest caz, am putea adopta drept criterii raportul dintre cifra de afaceri a comerţului extern şi PIB, precum şi scara fluxurilor de capital, care fie absoarbe bani economisiţi din alte regiuni ale lumii interconectate, fie investeşte surplusul dintr-o anumită afacere în acele regiuni. Din această perspectivă, grupul ţărilor mai puţin dezvoltate şi, concomitent, mai puţin implicate în schimburile globale larg definite a fost caracterizat, în anii 1990 şi în primul deceniu al secolului XXI, de o rată mai mică a creşterii măsurate în mod tradiţional sau chiar de o lipsă a creşterii ori de stagnare, în timp ce în ţările bogate PIB-ul din 1990-2007 a crescut anual în medie cu puţin peste 2%. În acelaşi timp, celălalt grup, mai implicat în globalizare, de această dată demn de numele „ţări în curs de dezvoltare", s-a bucurat de o rată de creştere a PIB-ului peste dublul celei a ţărilor dezvoltate, de până la 5%. Cu

alte cuvinte, în condiţiile unei globalizări în creştere, în economiile mai puţin dezvoltate au apărut două procese paralele: cele mai implicate în globalizare aveau să reducă tot mai mult distanţa dintre ele şi ţările dezvoltate, iar cele mai puţin implicate în globalizare aveau să rămână tot mai în urmă.

Drept urmare, nivelurile venitului în ţările emergente din fostele lumi „a doua" şi „a treia" încep să se distanţeze. Unul dintre cele mai spectaculoase exemple care merită citate aici îl constituie Ghana şi Coreea de Sud, unde acum o jumătate de secol PIB-ul pe cap de locuitor era similar, foarte mic în ambele cazuri, iar acum este de zece ori mai mare în al doilea caz. Totuşi, putem spune că nu e o mare realizare. Invers, în cazul a două ţări mari se poate observa o dimensiune destul de diferită şi consecinţe geopolitice majore. În 1990, Rusia, pe atunci nucleul Uniunii Sovietice care se dezmembra, avea o producţie de trei ori mai mare decât China. După douăzeci de ani de participare la globalizare în sensuri diferite, producţia Chinei este de aproape cinci ori mai mare decât cea a Rusiei. Evident, şi alţi factori au contribuit la această situaţie, în special o direcţie diferită a reformelor sistemice, dar importanţa globalizării nu trebuie subestimată în niciun caz.

Trebuie să adaug că stagnarea, în esenţă, înseamnă o scădere absolută a venitului pe cap de locuitor din cauza creşterii populaţiei care, în medie, a depăşit 2% anual în grupul de ţări implicate şi uneori chiar 3%. Potrivit aceleiaşi logici, creşterea producţiei pe cap de locuitor ar trebui ajustată în minus în economiile cu dezvoltare rapidă, cele mai implicate în globalizare, cu o reducere care să oscileze între 0,5% şi 2,5%. În acelaşi timp, în ţările dezvoltate din punct de vedere economic, rata de creştere a populaţiei a scăzut sub 1%. În multe cazuri, cu excepţia Americii de Nord, Australiei şi Noii Zeelande, resursele demografice nu mai cresc deloc în mod natural. Dacă populaţia creşte, acest lucru nu se datorează reproducerii demografice, ci imigraţiei nete. Această situaţie se întâlneşte mai ales în statele Uniunii Europene, precum şi în Japonia, deşi în al doilea caz scara imigraţiei permanente, nonsezoniere este relativ scăzută. În cazuri extreme, pot să apară situaţii în care venitul pe cap de locuitor să crească chiar în timpul stagnării, deoarece rezidenţii sunt tot mai puţini. Un astfel de sindrom a putut fi observat în Japonia, în 2009-2012, când s-a produs o creştere zero, dar populaţia a scăzut uşor. În 2012, care nu a fost un an excepţional în această privinţă, numărul deceselor a fost mai mare decât cel al naşterilor în Japonia.

Imaginea nu este suficient de clară, ba dimpotrivă. În decurs de aproape o generaţie de globalizare intensă, acele ţări în ascensiune care au ştiut cum să utilizeze eficient avantajele comerţului internaţional şi să atragă capital străin (sau economiile oamenilor care locuiesc în alte ţări, adică în altă parte a lumii decât cea de unde provin) sub forma investiţiilor directe, care, în prezent, sunt principalul vehicul al transferurilor de tehnologie nouă şi al îmbunătăţirilor calitative ale managementului, au redus semnificativ decalajul dintre ele şi partea mai bogată a lumii. Cu alte cuvinte, s-au dovedit a fi capabile să recupereze decalajul datorită globalizării. Din păcate, mai există un grup, nu foarte mic, de ţări care, fiind incapabile să-şi folosească participarea la globalizare în avantajul propriu, au permis lărgirea acestui decalaj.

Nu există un exemplu mai bun decât China pentru realizările primului grup, iar din rândul ţărilor mari şi cu populaţie numeroasă nu există un exemplu mai grav decât Congo[7], care demonstrează cât de mult poţi rămâne în urmă. Între aceste extreme, există o întreagă paletă de situaţii, numeroase incidente prinse în condiţii specifice, adesea extraeconomice. Partea bună este că există resurse naturale valoroase, care au fost folosite în mod raţional,

evitându-se căderea în capcana aşa-numitului blestem al resurselor, în timp ce partea negativă este că există conflicte etnice fabricate sau dezastre naturale nemeritate.

Astfel, în concluzie, globalizarea contribuie la o dinamică economică mai mare, în principal datorită:

1) economiilor de scară asigurate de comerţul internaţional sau unei scăderi a costurilor pe unitate rezultate din creşterea lotului de producţie datorită exporturilor şi, astfel, datorită accesului la pieţele externe;
2) unei alocări mai eficiente, în comparaţie cu economia închisă, a capitalului uman şi financiar;
3) competenţelor îmbunătăţite ale angajaţilor implicaţi într-un schimb mondial.

În niciun caz nu se petrece automat, sau întotdeauna, sau oricui. Trebuie să fii atent să nu faci o afacere proastă. Să fii atent, adică să îţi foloseşti cunoştinţele economice despre ce depinde de ce anume şi cum în noile condiţii economice create de globalizare. Şi în viitor va fi la fel; nu toată lumea va face cea mai bună afacere, dar, în general, globalizarea va oferi economiei mondiale şansa unei creşteri mai rapide. De ce va depinde şi cum ar trebui, prin urmare, să ne orientăm strategia de creştere pentru a profita cât mai mult de globalizare, în loc să profite alţii de noi?

Competitivitatea va decide. Cea a antreprenorilor, a sectoarelor, a economiilor naţionale, a blocurilor de integrare. Prin urmare, problema se rezumă la răspunsul la întrebarea: de ce depinde competitivitatea? În principal de tehnologie, de calitatea capitalului uman, de abilităţile manageriale şi de marketing. Dar şi de calitatea guvernării, de standardul serviciilor publice pe care le asigură indivizilor şi antreprenorilor şi, în principal, de calitatea instituţiilor sau a normelor, standardelor şi reglementărilor legale în care antrepriza privată, care concurează acum pe piaţa globală, ar trebui să se dezvolte. Infrastructura economică are o mare importanţă pentru competitivitate. Dacă am muta, de exemplu, companiile britanice în Nigeria, împreună cu tehnologia, managementul şi personalul lor, eficienţa lor ar scădea dramatic din cauza infrastructurii disfuncţionale şi a ineficienţei instituţionale din Nigeria. Aşadar, competitivitatea este influenţată de competenţele din afacerile private, precum şi de reglementările şi politicile guvernului; în aceeaşi măsură de piaţă şi de guvern.

Nici în trecut, în cazul Japoniei şi Coreei de Sud, nici în zilele noastre, cu referire la ţări precum China şi Brazilia, pe de o parte, şi Germania şi Franţa, pe de altă parte, nu s-ar fi putut realiza un avantaj competitiv permanent faţă de alte economii naţionale, dacă statul nu s-ar fi implicat activ. Implicarea a luat diverse forme. În ţările asiatice a fost vorba în principal despre politica industrială, în timp ce în ţările europene, într-o măsură mai mare, despre reglementările adecvate care au favorizat inovaţia şi progresul tehnologic, dar în toate aceste cazuri şi în altele s-au înregistrat succese graţie unor investiţii guvernamentale masive în educaţie, infrastructură şi unor cheltuieli de amploare pentru cercetare şi dezvoltare, în cofinanţare cu fonduri publice. Şi pe viitor va fi la fel.

Globalizarea a contribuit la aceste succese. Lumea contemporană nu cunoaşte niciun exemplu de economie închisă, blocată de practici protecţioniste, care să fie capabilă să crească rapid pe termen lung. În această privinţă, comparaţia dintre cazurile extreme ale Coreei de Nord şi Coreei de Sud este frapantă: în timp ce în primul caz o economie închisă din proprie dorinţă, PIB-ul pe cap de locuitor se poate estima la paritatea puterii de cumpărare la doar 1.800 de dolari, în al doilea caz, o economie deschisă şi competitivă,

acelaşi indicator este de peste 33.000 de dolari; dacă această evaluare este corectă, într-o economie închisă şi necompetitivă venitul naţional pe cap de locuitor este de doar 5-6% din nivelul unei economii deschise şi competitive.

Se menţionăm în acest context cât de mult s-a înşelat economista britanică Joan Robinson, de altfel remarcabilă, cu privire la unificarea viitoare a Coreei divizate. În lumina faptelor din trecut (o mare parte a industriei grele se afla în nord în 1950 şi în anii de reconstrucţie care au urmat Războiului Coreei din 1950-1953) şi a situaţiei aşa cum se prezenta la acea dată (conform unor estimări, PIB-ul pe cap de locuitor în Coreea de Nord era încă mai mare decât cel din Coreea de Sud în 1975[8]), a declarat: „Evident, mai devreme sau mai târziu, ţara trebuie reunificată prin absorbirea Sudului în socialism"[9]. La acea dată, în 1977, nu era greu să găseşti, nu doar la Universitatea Cambridge, savanţi convinşi de superioritatea socialismului.

Succesul este atributul economiilor deschise care profită de un acces larg al produselor lor la alte regiuni ale economiei globale şi care nu se tem de concurenţa de aici, ci îi fac faţă printr-un management corporatist adecvat şi politici macroeconomice corecte. Concurenţa este inerentă în confruntarea cu alţi producători şi furnizori, cumpărători şi consumatori. Germania nu interzice vânzarea pe teritoriul său a autovehiculelor produse în altă ţară, japonezii nu şi-au închis piaţa pentru calculatoarele americane, în Brazilia pot zbura şi alte avioane în afară de Embraer, în Spania nu se bea doar vinul local şi în tavernele daneze poţi comanda o bere Guinness. Este adevărat că există încă unele cazuri de măsuri protecţioniste menite să apere piaţa internă de concurenţa din afară (adesea numită neloială în aceste cazuri), dar acestea sunt excepţii de la regula liberului schimb, mai curând decât principala sa caracteristică.

Totuşi, să nu idealizăm liberul schimb. Partenerilor slabi – cei care se află la un nivel scăzut de progres tehnologic, care operează cu o infrastructură şi instituţii mai slabe şi care au probleme cu competenţele angajaţilor şi calitatea managementului – le este greu sau chiar imposibil uneori să îşi lanseze cu succes bunurile pe alte pieţe. În plus, în pofida retoricii avantajelor liberului schimb, cele mai mari puteri recurg încă la metode de concurenţă neloială sau la măsuri protecţioniste ostentative. Exemplele ar putea continua, nu doar cu referire la piaţa agricolă, care îi protejează încă pe producătorii locali împotriva concurenţei străine în Statele Unite, Uniunea Europeană, Japonia, precum şi în alte colţuri ale lumii, ca Argentina sau Australia. În general, tendinţa dominantă este de a încuraja liberalizarea comerţului, accentul punându-se în principal pe piaţa agricolă şi servicii în viitorul apropiat.

Este globalizarea ireversibilă, prin urmare? Nu mă refer exclusiv la cea culturală (deşi este important dacă Lady Gaga ajunge să cânte în Jakarta pe viitor sau dacă Madonnei i se permite să intre în Moscova), ci la cea economică. Oamenii din locuri diferite de pe pământ vor consuma bunuri şi servicii similare? Se vor răspândi metodele de producţie şi distribuţie comparabile? Metodele de producţie şi stilurile de viaţă vor continua să devină similare sau calitatea lor va fi diferită? Va ajunge Shanghaiul să semene tot mai mult cu Osaka şi Hanoiul cu Bangkokul? Acum un sfert de secol, părea să existe o prăpastie insurmontabilă între aceste oraşe, dar azi este greu să-ţi dai seama unde te afli şi cum va fi peste încă un sfert de secol. Vom continua să ne spunem bancul pe care l-am auzit deja cu o generaţie în urmă, despre doi călători, unul care zbura de la Londra la Moscova şi celălalt în direcţia opusă... Amândoi au aterizat la Varşovia din motive tehnice şi amândoi au crezut că ajunseseră la destinaţie...

Să nu uităm că, exact acum o sută de ani, unora li se părea de asemenea că statu-quoul (deşi nu era numit globalizare la acea dată) era ireversibil. În 1914, Keynes, încă tânăr,

era entuziasmat de marea eră a pieţei libere şi de liberalizarea şi integrarea care o însoţesc. Scria că, fără să te ridici din fotoliu într-un apartament din Londra, puteai folosi marea descoperire tehnologică de la acea dată pentru a-ţi suna agentul din Indonezia îndepărtată geografic (dar nu şi economic) ca să-i precizezi unde să-ţi investească profiturile de pe plantaţiile de cauciuc... În câteva luni, lumea a intrat în colaps. În următoarele trei generaţii, globalizarea s-a dovedit a fi reversibilă. Două războaie mondiale despărţite de Marea Depresiune din 1929-1933, războiul rece cu împărţirea clară a economiei mondiale în „două lumi" plus o „a treia" între ele, chinuită de primele două – toate acestea se opun liberalizării şi integrării, în loc să le consolideze.

Totuşi, la acea dată, existau şi persoane care nu erau deloc de acord cu adepţii investirii profiturilor externe în alte proiecte în economia în care soarele nu apune, într-adevăr, niciodată. Poate că nu apunea niciodată, dar nici nu se arăta pe strada tuturor, întrucât în lume existau destule zone întunecate. Considerând imperialism sistemul politic şi economic mondial de la acea dată, Lenin l-a proclamat etapa superioară a capitalismului. Teoria lui Lenin despre imperialism evienţiază cinci caracteristici ale acestei etape a capitalismului:

1) crearea unor monopoluri din cauza centralizării şi concentrării capitalului;
2) fuzionarea capitalului bancar cu cel industrial, care duce la formarea capitalului financiar şi la oligarhia financiară;
3) mărirea exportului de capital;
4) crearea unor corporaţii internaţionale care îşi împart între ele piaţa mondială;
5) împărţirea teritorială a întregii lumi între cele mai mari puteri capitaliste s-a încheiat[10].

Lăsând la o parte o problemă importantă a valorilor de judecată, nu este frapant cât de multe dintre aceste caracteristici se pot identifica azi, în actuala etapă a capitalismului? Doar a cincea caracteristică ar trebui reformulată şi împărţirea teritorială înlocuită cu „sfere de influenţă". Şi ar mai exista probleme cu interpretarea formulei „puteri capitaliste", pentru că ţări precum China şi Rusia sunt în mod cert puteri. Ele sunt de asemenea economii ce pot fi clasificate drept capitalism de stat, deşi nu le-ar trece niciodată prin cap multor analişti sau cercetători să le includă în grupul „puterilor capitaliste".

Nedorind să aştepte până când capitalismul face implozie, fapt anticipat nu doar de Lenin la acea dată, el însuşi a încercat să răstoarne sistemul pornind de la cea mai slabă verigă a sa, în Rusia ţaristă, colosul cu picioare de lut. Totuşi, mai întâi a izbucnit primul război mondial, care l-a ajutat pe Lenin să avanseze cu planurile sale. Probabil că Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie sau revoluţia bolşevică nu ar fi fost victorioasă dacă nu ar fi existat războiul de dinaintea sa, care a devastat economia şi a stârnit un spirit revoluţionar în rândul maselor. Anterior, revoluţia din 1905 şi alte câteva circumstanţe politice şi culturale au jucat şi ele un rol. La începutul secolului XX, Rusia cunoştea o creştere economică accelerată, dar expansiunea era încetinită de structurile politice rigide şi de elitele anacroniste de la curte, care şi-au bătut joc de această mare ţară.

Să revenim la esenţa discuţiei noastre şi să vedem ce ar putea însemna în viitor inversarea globalizării. La ce lucru pe care îl ştim din trecut să revenim? Sau să apelăm la o nouă calitate care se naşte şi care nu a existat niciodată şi nu există nici acum?

Unul dintre scenariile ipotetice este renaşterea statelor naţionale puternice, care se baricadează în interiorul graniţelor lor şi se înconjoară de bariere comerciale şi taxe vamale, precum şi de alte măsuri protecţioniste. Cu alte cuvinte, o lume cu graniţe economice şi politice clare, cu obstacole în calea fluxului liber nu doar al bunurilor şi

capitalului, ci şi al oamenilor. Taxe vamale, control valutar, vize şi – cel mai probabil – bariere culturale. O astfel de viziune, chiar şi în ţările cu un nivel relativ scăzut de deschidere a economiei, a sistemului politic şi a culturii, precum statele arabe, în pofida schimbărilor revoluţionare recente, sau în unele republici postsovietice, probabil că provoacă repulsie celei mai mari părţi a societăţii, ca să nu mai vorbim de oamenii din lumea afacerilor, ştiinţei şi culturii, nu-i aşa? Chiar dacă aşa ar sta lucrurile, ar trebui să eliminăm *a priori* un astfel de scenariu? În niciun caz.

Odată cu realegerea lui Barack Obama, s-a evitat o eroare strategică a SUA, care ar fi declarat război valutar şi comercial Chinei. Este interesant că azi e mai dificil să ne imaginăm că tabăra cealaltă ar putea face această eroare: China să întoarcă spatele lumii şi să refuze să interacţioneze cu ea din punct de vedere cultural, politic şi, mai ales, economic. A făcut acest lucru o dată, când şi-a incendiat puternica flotă şi a distrus documentele tehnice în secolul al XVI-lea la ordinul împăratului sau când, începând cu deceniul patru al secolului al XIX-lea, şi-a închis porţile în faţa lumii. Ca o consecinţă, contribuţia Chinei la producţia mondială a scăzut vertiginos: de la o valoare impresionantă de aproximativ 33% la sub 5%. Da, da, aveţi dreptate; cândva, în anii 1830, China genera o treime din producţia mondială, mai mult decât Europa Occidentală sau America de Nord. Câteva generaţii mai târziu, în anii 1950, China genera cam a treizecea parte, cel mult a douăzecea parte din producţia mondială. Azi, când Europa Occidentală şi America de Nord produc fiecare 20% din producţia mondială şi contribuţia lor scade relativ, cota Chinei este deja de aproximativ 16% şi creşte din nou rapid.

Globalizarea ar putea fi inversată de asemenea pentru mulţi, mulţi ani de un incident politic grav. Dacă China ar comite greşeala strategică de a grăbi reintegrarea Taiwanului făcând uz de forţă, americanii ar fi nevoiţi să aibă o reacţie fermă. Nu ar izbucni un război major, dar s-ar impune sancţiuni şi din partea altor ţări occidentale, sub presiunea Statelor Unite, ceea ce ar provoca o serie de represalii. Schimburile comerciale şi fluxurile de capital ar scădea vertiginos, lumea ar intra în recesiune, s-ar reveni la practici protecţioniste. Globalizarea ar deveni istorie pentru o perioadă, dar, după doar un deceniu sau câteva, ar reveni cu forţe noi. Totuşi, China nu va comite o astfel de eroare strategică şi va aştepta cu răbdare ca partea continentală să se unească cu insula. Va folosi globalizarea în acest scop, care acţionează ca un catalizator, contribuind la transformări ale sistemului chiar şi în China, pe care unii încă se grăbesc să o considere comunistă. Deci nu este decât o chestiune de timp până când Taiwanul va vrea să se unească cu ţara-mamă. Reunificarea nu este posibilă în termenii de azi, dar este inevitabilă în termenii viitori, care vor apărea peste alte câteva decenii.

Globalizarea ar putea fi întreruptă şi de un atac al Israelului împotriva Iranului. Un asemenea atac este indezirabil, dar posibil şi probabil, luând în considerare situaţia politică regională. Scenariul ipotetic al unui astfel de atac a fost prezentat de săptămânalul britanico-american formator de opinie *The Economist*, în principal pentru a prezenta argumente că o astfel de campanie nu poate să aducă rezultatele scontate[11]. Iranul îşi continuă programul nuclear, deşi susţine că doar în scopuri paşnice. Occidentul şi Israelul, separat de Iran doar de Siria şi Irak – nicidecum o oază de pace –, suspectează sau sunt chiar convinse că nu aşa stau lucrurile şi că Iranul face eforturi de a dezvolta arme nucleare. Prin urmare, din perspectivă militară, atacul israelian ar trebui să fie preventiv, pentru a împiedica Iranul să deţină arme nucleare şi pentru a evita un dezastru major. Deşi conflictul ar fi regional, consecinţele sale ar fi globale, inclusiv din punct de vedere

economic. În principal din cauza exploziei imediate a preţurilor la energie, începând cu petrolul. Nu doar din cauză că Iranul este principalul producător şi exportator de petrol (deşi exporturile sunt de o importanţă mai mică în contextul sancţiunilor impuse de Occident), ci în principal din cauză că ar fi dificile, dacă nu chiar imposibile, pentru o perioadă, transporturile de petrol din Golful Persic prin strâmtoarea Ormuz. Această situaţie ar duce la o criză energetică, la o inflaţie mai accelerată şi la o recesiune globală. Totuşi, globalizarea ar continua, deşi şi într-un ritm mai lent. Pe termen scurt preţurile mai mari la petrol le-ar aduce beneficii altor producători majori, mai ales celor din afara Golfului, precum Rusia, Nigeria, Angola, Mexicul şi Venezuela şi, mai puţin, Algeria şi Libia, dar pe termen lung nu ar fi nici pentru aceştia o mană cerească, din cauza unui număr de feedbackuri negative din comerţ şi producţie. Perturbările din economia şi finanţele mondiale ar fi însoţite de fricţiuni instituţionale, economice şi politice.

Presupunând că aceste două scenarii, cel sino-taiwanez şi cel israeliano-iranian, sunt doar ipotetice, care dintre ele ar avea consecinţe mai grave pentru viitorul globalizării, dacă s-ar adeveri? Dacă presupunem că nu s-ar folosi armele nucleare în niciunul dintre ele, atunci consecinţele primului scenariu ar fi mai grave, din cauză că o perioadă de creştere mai lentă sau chiar o recesiune a economiei chineze ar declanşa o reacţie în lanţ în economia mondială. Deşi ambele economii, Taiwanul (cu o populaţie de aproape 24 de milioane de locuitori) şi Iranul (cu o populaţie de 80 de milioane), generează puţin peste 1% din producţia mondială fiecare, prima peste 920 de miliarde de dolari pe an, cu PIB-ul măsurat la paritatea puterii de cumpărare, a doua cu un trilion, economia lumii este relativ mai expusă la ceea ce se petrece în Taiwan. Nu doar direct (exporturile taiwaneze se ridică la doar 325 de miliarde de dolari, de data aceasta măsurate conform ratei de schimb de pe piaţă), ci mai ales indirect, din cauza vulnerabilităţilor din China continentală, unde taiwanezii au investit până acum 210 miliarde de dolari, conform surselor locale, şi nu mai puţin de 300 de miliarde de dolari, conform surselor chineze, în peste 80.000 de proiecte de toate tipurile, de la restaurante de familie până la companii high-tech mondiale.

Protecţionismul, descris de unii drept patriotism economic şi apărătorul propriilor interese justificate, poate să crească şi în lipsa unor conflicte armate. Dacă s-ar manifesta într-un val recurent, cu siguranţă că Organizaţia Mondială a Comerţului (OMC) – una dintre cele mai de succes organizaţii internaţionale – şi cele 156 de ţări membre ale sale nu i-ar putea face faţă. Odată cu accederea Rusiei – în sfârşit, în 2012 –, organizaţia aduce la un loc ţări care generează majoritatea covârşitoare a producţiei mondiale şi care reprezintă aproape întregul comerţ global. Se înţelege că, pentru inversarea tendinţei spre liberul schimb, ar trebui încălcate multe dintre principiile apărate de această organizaţie. Într-un caz extrem, OMC ar fi paralizată dacă jucătorii globali majori a căror poziţie economică are o importanţă fundamentală pentru comerţul mondial ar părăsi-o. Acest lucru ar fi urmat de o scădere a cifrei de afaceri a comerţului mondial – bineînţeles, toţi dând vina pe ceilalţi – şi, cel mai probabil, de o diminuare nu doar a ratei de creştere a producţiei, ci şi a volumului său absolut.

Să profităm de ocazie ca să explicăm că creşterea rapidă a comerţului mondial este una dintre principalele caracteristici ale etapei contemporane a globalizării. În ultimele decenii de dinainte de criză, cifra de afaceri din comerţul global a crescut de aproape două ori mai rapid decât producţia mondială, în medie de aproximativ 4% şi, respectiv, aproape 8% pe an, şi a acţionat ca un motor puternic al creşterii economice mondiale. Astfel, zeci de milioane de oameni şi-au găsit un loc de muncă şi sute de milioane au scăpat dintr-un aparent cerc vicios al sărăciei.

Şi invers: când primul val al crizei lovea lumea, cifra de afaceri a comerţului global a fost mult mai afectată decât producţia, scăzând cu aproximativ 12% în 2009, în timp ce producţia globală a scăzut, în termeni absoluţi, cu doar 0,8%. Dacă nu ar exista efectele negative imense din domeniul distribuţiei şi consecinţele pe termen lung din afara economiei, o astfel de scădere uşoară nici nu ar merita agitaţia produsă în jurul ei, mai ales că deja în anul următor producţia a crescut cu nu mai puţin de 5%! Totuşi, spunem în glumă că faptele bune nu rămân nepedepsite; economiile cele mai deschise, în extindere şi competitive la scală globală, precum Japonia şi Germania din rândul ţărilor mari sau Slovenia şi Estonia din rândul celor mici, au fost lovite mai grav decât cea care a cauzat criza mondială, SUA. Motivul este că SUA depind încă mult mai mult de situaţia pieţei interne decât de ce se petrece în afara graniţelor. În 2009, PIB-ul SUA a scăzut cu „doar" 3,5%, în timp ce în Japonia a scăzut cu 5,5%, în Germania cu 5,1%, în Slovenia cu 8% şi în Estonia cu înfiorătoarea valoare de 14,3%.

Dacă tendinţele anterioare ale comerţului global ar fi inversate pentru o perioadă mai lungă de timp, şi tendinţele producţiei s-ar inversa mai mult timp în viitor. În loc să crească, ar începe să scadă, cu toate consecinţele aferente, nu doar economice, ci şi politice. Mai grav, este uşor să ne imaginăm că, contrar logicii, învinovăţită de această calamitate – întrucât o tendinţă de scădere a producţiei este o calamitate – ar fi globalizarea, deşi în realitate noi am fi cei care i-am întoarce spatele. Nu ar folosi la nimic să lansăm atacuri exagerate în mass-media împotriva Chinei, care, încercând să-şi salveze pielea, ar scădea de asemenea importurile, poate agravând astfel şi mai mult deficitul comercial şi de cont curent al altor ţări. Nu ar folosi nici să aruncăm întreaga vină pe umerii aşa-numiţilor „ei", cine ştie ce ţară străină. În prezent, într-adevăr, am putea împărţi lumea în noi, ţara noastră, şi restul, astfel încât toată lumea ar da vina pe restul. Acest scenariu este sumbru. Trebuie să fim prudenţi. Nu aceasta este calea. Mai bine să îl evităm mergând înainte.

Nu este chiar atât de simplu totuşi, din cauză că există şi alte ameninţări majore la adresa cursului progresiv al globalizării. Ceea ce impune o atenţie specială este sindromul a trei fenomene coexistente în timp şi spaţiu: globalizarea, guvernarea şi democraţa. Unii cercetători vorbesc chiar despre un paradox al globalizării[12] sau despre contradicţiile sale inerente, aşa-zis insurmontabile.

Globalizarea, prin însăşi natura sa, implică fenomene şi procese mondiale, dar, în acelaşi timp, afectează statele şi economiile naţionale respective. Pe de altă parte, statele, în evoluţia lor, s-au format de regulă în cadrul structurilor naţionale sau multinaţionale, în unele cazuri, când naţiunile care le-au constituit au reuşit să trăiască sub un singur acoperiş sau, mai precis, între aceleaşi graniţe. Doar recent blocurile de integrare regională cele mai avansate din punct de vedere instituţional au început să dezvolte caracteristici ale statalităţii, cel mai bun exemplu în acest sens fiind Uniunea Europeană. Nu în ultimul rând, democraţia, al treilea element al triadei discutate, funcţionează mai bine sau mai prost în cadrul statelor naţionale şi îşi caută încă o formă potrivită în blocurile de integrare multistatale. Când este vorba despre lumea ca întreg şi despre omenirea în ansamblu, democraţia rămâne încă un cântec de lebădă al viitorului. Iată-ne acum cu o economie globală puternic integrată, dar nu suntem suficient de maturi pentru a avea o societate mondială şi încă nu am creat un stat planetar.

Ar trebui să-l creăm? Ce să facem cu el? Sunt acestea nişte contradicţii insurmontabile? Ce putem aştepta în acest domeniu de la viitor, ce se poate face şi ce merită să facem pentru ca el să fie suficient de luminos? Cum să ne asigurăm că situaţia predispusă la conflict – deoarece poate declanşa conflicte şi poate ameninţa cu ciocniri, nu doar economice,

culturale şi politice, ci şi militare – nu degenerează în conflicte deschise, care pot să afecteze globalizarea şi, într-un caz extrem, chiar să-i inverseze cursul pentru o perioadă? Aceste întrebări sunt cât se poate de importante şi nu trebuie să le evităm, ci să încercăm să le găsim răspunsuri raţionale.

Mai ales, trebuie să evidenţiem că nu se va realiza niciodată o globalizare totală, deplină. Cunosc zicala „Niciodată să nu spui niciodată", dar spun totuşi. Niciodată! Ce înseamnă să finalizăm globalizarea şi să încheiem acest proces? Atunci întreaga lume, care abundă în mod tradiţional în contraste şi diviziuni, ar trebui să se transforme într-un organism complet integrat, atât din punct de vedere economic, cât şi politic. Ar trebui să ia naştere o structură complexă imensă, a cărei coeziune ar fi asigurată de regulile general aplicabile ale jocului. Cu alte cuvinte, întregul organism ar trebui să se supună aceloraşi instituţii.

Pe scurt, economia mondială ar trebui să dezvolte caracteristicile tipice ale unei economii naţionale. Ar trebui să aibă o singură monedă, practic ar trebui să se aplice aceleaşi reglementări şi să existe un singur guvern. Mai simplu, ar trebui să ia naştere o singură piaţă comună planetară complet integrată. Am putea folosi o metaforă ilustrativă, spunând că părţile incoerente răspândite pe glob ar trebui să fie unite, aşa cum s-a întâmplat, dar la un nivel mult mai redus, în America de Nord timp de câteva secole. Ca urmare a americanizării, a luat naştere o singură economie a Statelor Unite. Multiculturală, complexă şi organizată ca o federaţie, dar una singură: cu o singură monedă, cu aceleaşi instituţii, cu un guvern central comun şi, astfel, cu o singură politică macroeconomică. Dintr-o perspectivă uşor lărgită, am putea spune că americanizarea a creat două economii, întrucât trebuie să menţionăm şi Canada, aproape perfect compatibilă cu SUA. Faptul că provinciile canadiene nu au devenit state ale puterii aflate la sud de ele a fost o altă turnură interesantă a evenimentelor.

Descrierea, prin analogie, a viziunii unei americanizări planetare nu este decât o altă utopie şi trebuie să fim prudenţi cu astfel de utopii. Într-adevăr, se pot imagina utopii şi mai nerealiste, precum fantezia organizării întregii lumi conform modelului economiei chineze. Să rămânem totuşi realişti. Conform acestei abordări, merită să reiterăm că globalizarea este şi va continua să fie un proces deschis, care nu se va opri atât timp cât va exista civilizaţia noastră. Mai rămâne o singură mare întrebare: cum va evolua. Ce direcţii va urma, deoarece nu este nici un proces liniar, nici unilateral. În ce ritm va progresa, deoarece nu este un proces monoton şi vor exista perioade cu ritm mai rapid şi altele cu ritm mai lent. Prin ce şocuri şi crize va trece, întrucât nu ducem lipsă de acestea. Vor exista perioade când unora li se va părea că globalizarea a intrat în marşarier. Ca în perioada 1914-1989, când existau multe semne că globalizarea a luat-o în sens invers, deşi acestea au fost fricţiuni temporare în marşul său permanent tot înainte, deşi au durat nu mai puţin de trei generaţii.

Astfel, globalizarea nici nu are sfârşit, nici nu pare să fie reversibilă. La fel ca economia de piaţă, al cărei triumf la scară mondială poate fi echivalat, practic, cu globalizarea. Prin urmare, ne aşteaptă o evoluţie permanentă a globalizării, care va consta într-o interconectivitate tot mai strânsă a economiei planetare. Acest fapt se va manifesta prin extinderea liberalizării şi prin adâncirea integrării tuturor pieţelor, inclusiv cea a serviciilor şi, mai important, a pieţei sensibile a forţei de muncă. Globalizarea se va maturiza.

Progresul globalizării trebuie evaluat în principal din punctul de vedere al calităţii instituţiilor sau al regulilor globale ale jocului economic. Cele care funcţionează deja sunt

mult mai numeroase decât cele care existau acum o generaţie sau două şi, în acelaşi timp, acoperă sfere tot mai largi şi atrag tot mai multe ţări. Acest proces este ilustrat foarte grăitor de extinderea domeniilor în care se aplică regulile liberului schimb protejate de OMC. Când este vorba despre reglementarea fluxurilor financiare transnaţionale şi despre regulile de monitorizare a balanţelor de plăţi, precum şi, parţial, a sistemelor ratelor de schimb, Fondul Monetar Internaţional (FMI) are un cuvânt greu de spus. Antreprenorii nu îşi mai pot trata angajaţii după bunul plac în statele membre ale Organizaţiei Internaţionale a Muncii (OIM), din cauză că aceasta poate impune cel puţin standarde minime pentru protejarea intereselor muncitorilor atunci când se confruntă cu interesele angajatorilor.

Azi sunt în vigoare multe acorduri globale, a căror aplicare este asigurată de sute de organizaţii guvernamentale sau nonguvernamentale internaţionale. Lumea este prinsă într-o reţea de acorduri la care multe entităţi din domeniul afacerilor sunt încurajate să adere. În viitor, vor exista şi mai multe principii, norme şi standarde. Cel mai mult contează ca acestea să nu se contrazică reciproc. Nu există un exemplu recent mai bun de expansiune globală de succes decât dezvoltarea internetului. Dacă globalizarea nu l-ar fi reglementat din punct de vedere funcţional, am fi avut o harababură mondială. Apropo, unii experţi cred că tocmai aşa stau lucrurile, afirmând că „internetul nu există", din cauză că „există 190 de interneturi" – cam câte ţări îl reglementează[13].

Maturitatea globalizării trebuie privită în primul rând din perspectiva capacităţii sale sistemice de a coordina politica economică la scară globală. Pe termen scurt, o putem vedea în eficienţa scăzută a eforturilor de a ţine sub control criza financiară. Pe termen lung însă merită să analizăm situaţia coordonării politicilor în sensul îndeplinirii aşa-numitelor obiective de dezvoltare ale mileniului (ODM). Într-o anumită măsură, creşterea socială şi economică înregistrată în ultimul deceniu este o consecinţă a coordonării politicii globale sub egida Organizaţiei Naţiunilor Unite (ONU) şi a Băncii Mondiale. Obiectivele mileniului au fost anunţate cu mare pompă la summitul ONU din 2000. De atunci, nu doar s-a implementat un sistem comprehensiv de monitorizare a progresului în domeniile identificate în aceste obiective, ci s-au făcut şi eforturi de coordonare a politicilor guvernelor, băncilor regionale de dezvoltare şi organizaţiilor internaţionale.

Coordonarea, colaboratea şi iniţiativele comune ar trebui să se multiplice, deoarece ele promovează globalizarea într-un mod raţional din punct de vedere economic şi social. Fără îndoială, sistemul ONU, împreună cu Banca Mondială şi băncile de dezvoltare continentale, precum Banca Inter-americană pentru Dezvoltare, Banca Africană de Dezvoltare, Banca Asiatică de Dezvoltare, nu va scăpa de valul masiv şi binemeritat de critici din cauză că nu va fi reuşit să acţioneze suficient de eficient şi să-şi coordoneze acţiunile în mod adecvat la scară globală, dar vor urma apoi o ajustare a obiectivelor de dezvoltare ale mileniului şi extinderea orizontului de timp pentru realizarea raporturilor dorite până în 2030. Când noul orizont de timp se va apropia, întregul exerciţiu se va repeta, cu orientare spre 2045 sau 2050. Apoi din nou, orizontul de timp va fi extins până în 2065. Şi nici acesta nu va fi sfârşitul istoriei.

Să ne amintim că există multe astfel de obiective, structurate în grupuri diferite, dintre care au fost izolate opt:

1) reducerea radicală a foametei şi malnutriţiei;
2) educaţia universală;
3) egalitatea de gen;
4) îmbunătăţirea sănătăţii copilului;
5) îmbunătăţirea sănătăţii mamei;

6) combaterea HIV/SIDA
7) asigurarea sustenabilităţii mediului;
8) parteneriatul pentru dezvoltare (prin urmare, mai mult un proces decât un obiectiv în sine).

Fiecărui obiectiv îi este atribuit un criteriu relevant, folosit pentru măsurarea progresului înregistrat. În unele cazuri acesta este semnificativ, în altele a fost clar de la început că obiectivele reflectau iluziile politicienilor şi economiştilor, şi nu posibilităţile realiste. Prin urmare, primul obiectiv, care poate fi considerat suprem, urmează să fie atins prin:

1) înjumătăţirea, între 1990 şi 2015, a numărului de oameni care trăiesc cu mai puţin de 1,25 dolari pe zi;
2) atingerea angajării productive a totalului forţei de muncă şi crearea unor locuri de muncă decente pentru toată lumea, inclusiv pentru femei şi tineri;
3) înjumătăţirea, între 1990 şi 2015, a procentului de oameni care suferă de foame[14].

Rolul organizaţiilor internaţionale, atât guvernamentale, cât şi nonguvernamentale, într-o măsură şi mai mare, va creşte. Acesta este unul dintre imperativele globalizării, deoarece tot mai multe sfere ale activităţii umane vor necesita un sprijin coordonator pentru eforturile depuse. Evident, aceste organizaţii vor crea şi dificultăţi. Organizaţiile guvernamentale oficiale se alienează şi nu sunt monitorizate prin proceduri democratice. Care parlament supraveghează FMI? Care organism reprezentativ trage la răspundere Banca Mondială? Pe de altă parte, multe organizaţii nonguvernamentale, deşi broşurile lor conţin declaraţii de misiune foarte frumoase, sunt instrumente la îndemâna unor grupuri speciale de interese şi uneori a ţărilor străine. Totuşi, chiar dacă toate ar acţiona într-un spirit moral desăvârşit, această situaţie tot nu ar aborda sindromul globalizare-guvernare-democraţie. Într-o anumită măsură, organizaţiile internaţionale contribuie la depăşirea acestuia furnizând elementele necesare ale coordonării transnaţionale, pe de o parte, şi ale societăţii civice transnaţionale, pe de altă parte. Acest sindrom trebuie abordat totuşi în altă parte.

Evoluţiile viitoare ale guvernării şi democraţiei se vor dovedi a fi vitale. Azi, ca efect specific al globalizării care avansează, instituţia statului naţional pare mai slabă decât altădată, dar în niciun caz învechită. Există locuri în lume, începând cu Uniunea Europeană, unde te poţi deplasa pe aproape întreaga suprafaţă a unui continent, din Laponia la Cabo de São Vicente şi din Donegal în Pelopones, fără să întâlneşti nicio frontieră de stat. Dacă ieşim din această zonă geografică totuşi, observăm că şi UE, cel mai avansat bloc de integrare regională, încă este compusă din, şi nu împărţită într-un număr de ţări. Ţările există încă şi ele vor continua să existe într-un viitor imaginabil în mod realist. Cu toate acestea, referinţele lor reciproce, relaţiile şi rapoartele interstatale şi întregul sistem global vor avea o altă calitate. Se întâmplă deja acest lucru, tot mai clar, din câteva motive.

Astfel, procesul de globalizare a creat până acum corporaţii transnaţionale private puternice în domeniul producţiei, distribuţiei şi, foarte important, al intermediarilor financiari în sens larg, inclusiv operaţiunile bancare. În multe cazuri, cifra lor de afaceri se situează la sute de miliarde de dolari, ceea ce îi face pe comentatorii politici să le vadă ca pe nişte jucători mai importanţi decât statele naţionale care au un PIB mai mic. Să ignorăm aceste comparaţii greşite din punct de vedere metodologic care sugerează că, de exemplu, Apple este mai mare decât economia polonă, din cauză că fluxul venitului naţional bazat pe bogăţia naţională este cu totul diferit de cifra de afaceri comercială a corporaţiilor care operează în zeci sau chiar sute de ţări. Ca să nu mai vorbim de listările lor la bursă care, spre deosebire de „valoarea" economiilor naţionale, se pot prăbuşi

uneori într-o clipă. Este o realitate totuşi că există companii puternice care operează pe piaţa globală care, pe de o parte, scapă controlului chiar şi celor mai mari ţări şi organizaţii, inclusiv al Statelor Unite şi al Uniunii Europene, şi care sunt capabile, pe de altă parte, să corupă autorităţile din aceste ţări, în special pe cele care se ocupă de reglementare, pentru a-şi promova propriile interese.

Aşa cum unii oameni reuşeau să-i convingă pe alţii că ce era bun pentru General Motors, o imensă companie auto din SUA, era bun şi pentru America, tot astfel adepţii ideii supunerii celor mici şi slabi faţă de cei mari şi puternici ar vrea să ne facă să credem că ce este bun pentru corporaţia transnaţională X este bun şi pentru omenire. Cel mai adesea, nu aşa stau lucrurile. Totuşi, nu ne aflăm în situaţia în care X, Y şi Z conduc lumea, dar realitatea este că ele au o influenţă tot mai mare. Există cazuri în care liderii celor mai importante ţări şi organizaţii internaţionale se consultă cu şefii marilor corporaţii, ascultându-i pe liderii ţărilor mai mici doar pentru a fi corecţi din punct de vedere politic sau doar din politeţe. Aş risca să afirm că prim-ministrul Marii Britanii sau preşedintele francez au în agenda telefonului mai multe numere ale şefilor unor companiilor puternice decât ale omologilor lor din alte ţări. Totuşi, nu aceşti şefi, indiferent cât de influenţi devin, sunt cei care conduc lumea, aşa cum cred sau cum ar vrea unii. Deşi puterea lor scade relativ, cel mai mult contează statele naţionale şi acordurile lor de integrare. Sau, din păcate, dezacordurile lor...

În plus, apar grupuri globale a căror influenţă intelectuală şi culturală specială, politică şi financiară creşte. Importanţa lor creşte tot mai mult, în special fiindcă, pe măsură ce puterea lor creşte, puterea relativă a elitelor naţionale slăbeşte în mod automat. Din ce în ce mai des, acestor elite le pasă tot mai puţin ce cred statele. Summiturile anuale ale FMI şi Băncii Mondiale sau convenţiile reprezentanţilor elitei globale de la Forumul Economic Mondial de la Davos ne oferă un punct de vedere interesant pentru observarea acestui fenomen. Am fost acolo, am văzut-o şi pe asta...

Prin urmare, se naşte o întrebare: acest lucru este bun sau rău pentru globalizare? Capacitatea tot mai mare a elitelor globale de a influenţa cursul evenimentelor ajută la maturizarea unui proces de globalizare progresivă şi promovează creşterea sustenabilă sau invers? Trebuie să cerem mai multă autoritate pentru organizaţiile mondiale sau să le reducem capacitatea de a influenţa cursul evenimentelor?

Nu există un răspuns clar la aceste întrebări, dar trebuie să fim atenţi. Logica sugerează că elitei mondiale care are legături cu supremaţia afacerilor private îi pasă în mod firesc de bunăstarea afacerilor respective, şi nu de binele public. Prin urmare, trebuie să identificăm sfera sinergiei dintre obiectivele particulare şi sociale, cele globale în acest caz. Este posibil – şi în ce măsură – să realizăm ce este dezirabil, adică să acţionăm pentru binele comun sub forma creşterii viitoare când acţionăm în propriul beneficiu, motivaţi de profit? Nu este niciodată posibil în totalitate, dar este întotdeauna posibil într-o anumită măsură, iar aceasta depinde de valori, instituţii şi politici, cele la scară globală acum.

Să nu fim naivi. Dacă şefului companiei X i-ar păsa de bunăstarea omenirii, comitetul de supraveghere l-ar concedia imediat. Dacă şeful companiei Y s-ar preocupa de săracii lumii, ar trebui să se mute rapid la o organizaţie nonguvernamentală (preferabil una globală). Dacă preşedintele concernului Z s-ar gândi la dreptatea socială, şi-ar putea găsi o slujbă într-o şcoală superioară de management, unde să predea etica afacerilor. Misiunea managementului unei companii este să-şi maximizeze rentabilitatea investiţiilor. Este sarcina celorlalţi din rândul elitei globale, cea a liderilor intelectuali şi politici, să se asigure că directorii de companii acţionează în sinergie cu binele comun. Bineînţeles, în măsura în care liderii nu se află la cheremul elitelor din domeniul afacerilor...

Să-i lăsăm la o parte pe intelectuali deocamdată. Doar pentru moment totuşi, întrucât, conform logicii procesului istoric, vremurile în care forţa fizică era la conducere au apus pentru totdeauna. Trăim într-o eră în care puterea economică, în special cea financiară, este supremă, iar în viitor puterea intelectuală va deveni tot mai importantă. Aşa cum în trecut forţa brută era la putere, tot astfel azi banii sunt la putere şi, într-o zi, va fi forţa intelectuală. Nicio bandă de bătăuşi şi nicio armată întreagă nu sunt de ajuns şi nicio o trezorerie plină cu aur sau un sector financiar bogat nu sunt suficiente pentru a avea cea mai mare putere de decizie. Aceasta va depinde de ce ai de spus, ceea ce este decis de intelect, care, în cursul generaţiilor următoare, îşi va croi drum lent, dar eficient spre supremaţie.

Înainte de a fi martorii acestei evoluţii sau, de fapt, înainte ca generaţiile nepoţilor nepoţilor noştri să fie martorii ei în secolul XXII şi mai târziu, să sperăm că opiniile liderilor intelectuali vor fi cât mai importante şi li se va da ascultare cât mai adesea. Politicienii sunt totuşi cei care trebuie să decidă, introducând reglementările adecvate în lumea afacerilor globale. Este de înţeles că sunt influenţaţi de ideologie şi de grupuri de interese, dar sunt controlaţi şi de democraţie. Într-o măsură mai mare sau mai mică, mai bună sau mai rea, totuşi democraţie. Prin urmare, ei sunt cei care poartă răspunderea comună pentru a se asigura că, de această dată cu referire la economia globală, se stabilesc cele mai bune instituţii posibile care vor favoriza, în acelaşi timp, creşterea iniţiativei private şi globalizarea participativă, în care cât mai multe segmente ale omenirii îi vor putea culege roadele.

Corporaţiile puternice şi acordurile de afaceri mai mult sau mai puţin formale, transparente şi mai adesea discreţionare, tipice etapei contemporane şi viitoare a globalizării, limitează nu doar suveranitatea, domeniul tradiţional al statelor naţionale. Ele limitează de asemenea democraţia, din cauză că numărul tot mai mare de decizii sunt luate prin alte mecanisme decât cel al majorităţii. Această situaţie se întâlneşte îndeosebi la scară transnaţională, ceea ce nu înseamnă că nu apare, în multe cazuri, şi în cadrul ţărilor, chiar şi în cele mai democratice.

Democraţia poate face mai dificilă soluţionarea problemelor globale şi regionale. De exemplu, dacă am lăsa rezolvarea crizei zonei euro în seama tehnocraţilor pricepuţi, atunci – atât timp cât sunt nişte profesionişti atent selecţionaţi – ei ar soluţiona această problemă mai rapid şi cu costuri mai mici decât ar fi posibil într-o realitate democratică. Fără a subestima scara provocărilor cu care se confruntă ţările din zona monedei unice, problema este rezolvabilă, din perspectivă tehnică. Mă bucur să văd că Europa poate învăţa în acest sens de la Africa, unde, în douăsprezece foste colonii franceze, una fostă spaniolă şi una fostă portugheză, într-o situaţie politică mult mai complicată, inclusiv cu conflicte armate şi etnice ocazionale şi cu un nivel de dezvoltare de câteva ori mai mic, se foloseşte o singură monedă, francul CFA (acronim pentru Communauté Financière Africaine – Comunitatea Financiară Africană), stabil de la ultima sa devalorizare din 1994. Acesta constă practic în două monede cu un curs de schimb identic, de 655,967 la un euro: francul vest-african (XOF) şi francul central-african (XAF). Această paritate este garantată formal de Banca Franţei, dar în realitate depinde de coordonarea eficientă a politicii regionale. Când zona euro a intrat din nou în recesiune, în 2012, ţările CFA au continuat să prospere economic: 4,6% în blocul vest-african (15 economii; XOF este în circulaţie în opt dintre ele) şi nu mai puţin de 6,4% în Africa Centrală (şase ţări cu XAF).

Ce ironie că francul CFA stabil este ancorat de euro instabil! Dar acest lucru se întâmplă tocmai pentru că rata de schimb nu depinde de capriciile (aşa-numitele sentimente) ale pieţelor speculatoare, ci se supune în schimb unui control coordonat şi centralizat transnaţional, benefic pentru întreaga regiune. Nu este nici sacrificat pe altarul dezbaterilor

„democratice" inutile, pe care politicienii din Africa Centrală şi de Vest le sar cu siguranţă mult mai des decât colegii lor europeni, iar pe mulţi dintre ei îi cunosc, dacă au studiat la aceleaşi facultăţi franceze şi iberice. Ar putea să mai stea de vorbă din când în când, ca să mai facă schimb de experienţă...

Revenind la Uniunea Europeană, ar fi suficiente reducerea rezonabilă a cheltuielilor publice şi creşterea veniturilor la buget prin restructurarea adecvată a economiilor pentru a le ajuta să-şi întărească competitivitatea şi să absoarbă o parte a forţei de muncă şomere. Este suficient să se îmbunătăţească supravegherea bancară integrată, paneuropeană şi reglementările din acest sector. Este suficient să se renunţe la nesfârşitele dezbateri publice pe teme care impun deciziile economice ale unor experţi şi să se înceapă soluţionarea problemelor tehnice de către indivizi competenţi, în spatele uşilor închise şi fără participarea mass-mediei care îi învrăjbeşte pe politicieni unii împotriva altora. Această abordare ar fi aşa-zis mai puţin democratică (totuşi, sunt într-adevăr nedemocratice deciziile luate în interesul public, în avantajul majorităţii?), dar, pe de altă parte, ar fi mai eficientă. La nivel naţional, vedem acest lucru când comparăm Italia şi Spania, unde ajustările necesare au fost mai uşor de implementat pentru guvernul tehnocrat din prima ţară decât pentru cel democrat din a doua.

Cât de uşor este să rezolvi ecuaţii simultane relevante într-un model pe calculator! Cât de dificil este să pui în practică şi cele mai înţelepte decizii, în special întrucât este implicată o redistribuire inevitabilă atât a venitului, cât şi a bogăţiei la nivel supranaţional! Criza europeană este o ilustrare excelentă a dificultăţii de soluţionare a problemelor economice într-o democraţie care transcende statele-naţiuni şi graniţele lor. Cât de dificil este să nu-ţi pierzi popularitatea în propria ţară şi şansa de a fi reales doar pentru că ajuţi o altă ţară în care, în ciuda ajutorului tău, ţi se adresează tot felul de epitete; cum poţi fi în acelaşi timp un trădător în ţara ta şi un exploatator în alta, dincolo de graniţa fizic invizibilă, dar care există din punct de vedere psihologic şi politic...

Politicienii au un mandat în virtutea căruia sunt la putere, care are la bază alegeri democratice, şi întotdeauna îi aşteaptă o altă rundă electorală, mai devreme sau mai târziu. Dacă ştiu ce ar trebui făcut – şi adesea ştiu, până la urmă, dacă nu graţie înţelepciunii lor, atunci fiindcă îi consultă pe tehnocraţii şi consilierii experţi din jurul lor –, dar sunt incapabili să explice publicului de ce ceea ce vor să pună în practică este în interesul său, atunci au mâinile legate. Diluează reformele, iau măsuri mai puţin drastice, întârzie deciziile, renunţă cu totul la unele schimbări, din cauză că nu au suficient control. În plus, azi este dificil să ai suficientă influenţă, dacă mass-media formatoare de opinie nu este de partea ta. Şi aceasta, aşa cum ştie toată lumea, este implicată în susţinerea diverselor ideologii şi interese. Politicienii pot impune decizii nepopulare şi pot pierde în mod conştient alegerile următoare, dar sunt puţini cei dispuşi să facă acest lucru. Pentru cei mai mulţi dintre ei, politica înseamnă să obţii puterea şi, odată ce o ai, să o păstrezi, mai curând decât să adopţi politicile corecte în urma cărora altcineva ar prelua-o.

Nu există un alt mod raţional de a depăşi actualul moment istoric decât să transferăm un număr semnificativ – şi chiar şi mai semnificativ în viitor – al deciziilor la nivel supranaţional, precum şi la nivel global, dacă este posibil. Cu alte cuvinte, politicienii trebuie să înceteze să mai fie doar politicieni naţionali şi trebuie să devină tot mai regionali, supranaţionali şi globali. Procesul relevant a început şi continuă, dar are o dimensiune generaţională. La începutul secolului XXI îl putem observa deja, dar la sfârşitul secolului va fi încă departe de ţinta dorită. Evoluţia de la politica şi politicile subordonate obiectivelor naţionale la cele care iau din ce în ce mai mult în calcul obiectivele supranaţionale,

mondiale sau chiar civilizaţionale presupune un stat-naţiune mai slab. Dacă privim problema dintr-o perspectivă diferită, cedarea în faţa globalizării duce la reducerea importanţei guvernului naţional. Vedem aici o alternativă, fie şi una nu tocmai clară, dar o alternativă: ori una, ori alta. Cu condiţia ca... guvernul să nu fie consolidat astfel încât – fără să respecte democraţia, fie ea naţională sau, chiar şi mai puţin, universală – deciziile să se ia într-un mod mai autoritar. Să spunem că avem, în locul unei globalizări pe care Germania ar aplauda-o, una la care China nu s-ar opune. Cu alte cuvinte, consolidarea globalizării odată cu slăbirea democratizării, dar menţinând instituţia unui guvern.

În viitor – atât în viitorul apropiat, în următoarele două decenii, cât şi cel îndepărtat, pe mai multe generaţii –, dezbaterea permanentă va urma două direcţii. Pe de o parte, în niciun caz nu vor lua sfârşit disputele despre „dimensiunea" dorită a statului-naţiune, adică raportul dintre redistribuirea fiscală şi venitul naţional, şi nici cele despre impactul intervenţionismului asupra proceselor pieţei. Situaţia optimă la care trebuie să aspirăm, deşi nu va fi atinsă niciodată, este un sistem de relaţii economice în care formarea capitalului, alocarea sa eficientă şi coeziunea socială să fie promovate simultan. Se înţelege că susţinătorii diferitelor ideologii şi partide definesc această situaţie optimă în mod diferit, ceea ce ar fi bizar în ştiinţă, dar este evident în politică. O astfel de situaţie optimă nu există în sens matematic şi ne pierdem timpul dacă încercăm să creăm un model ce ar putea să indice momentul relevant în care costurile atingerii unui obiectiv sunt minimalizate sau în care funcţia acelui obiectiv – de a dezvolta respectivul sistem de relaţii economice – este maximizată, cu anumite cheltuieli, în termenii eficienţei şi coeziunii. Nu este vorba decât despre un fel de optim social şi politic în care nu este doar posibil să faci bani şi să trăieşti, ci şi să prosperi şi să te bucuri de viaţă. Nu este vorba despre un moment, ci mai curând despre o zonă ale cărei dimensiune şi formă nu sunt constante în timp şi vor evolua în viitor.

Pe de altă parte, vor exista dispute tot mai ample despre sfera, formele şi instrumentele intervenţionismului folosite de structurile supranaţionale emergente, atât blocurile de integrare regională (mai adesea şi la o scară mai mare), cât şi cele mondiale (treptat, cu mai puţină îndrăzneală şi cu anumite limite). Pe termen lung, maturitatea structurilor supranaţionale va cataliza propunerea unor soluţii globale.

Astfel, economia politică a viitorului trebuie să facă faţă, în teorie şi în practică, cu privire la guvernanţă şi politica economică, provocării compatibilităţii limitate dintre globalizarea economică şi cea politică, tot mai mari, în care globalizarea politică presupune crearea şi instituţionalizarea unei democraţii mondiale. Dani Rodrik numeşte această situaţie „paradoxul globalizării" şi îl prezintă sub forma unei trileme speciale, în care trebuie să alegem doar două din trei opţiuni:

1) democraţia este limitată şi atunci globalizarea poate avansa, iar autodeterminarea naţională puternică poate continua;
2) sfera şi profunzimea globalizării sunt limitate pentru a permite cultivarea democraţiei în ţările respective;
3) democraţia va trebui să fie globalizată în detrimentul limitării suveranităţii naţionale[15].

„Paradoxul globalizării" demonstrează că nu le putem avea pe toate trei în acelaşi timp: globalizarea, democraţia şi statul-naţiune. Totuşi, aşa stau lucrurile în realitate? Dacă da, ce alegem, ce preferăm?

Ei bine, cred că opţiunea cea mai raţională ar fi să preferăm consolidarea globalizării şi democraţiei, sacrificând statul-naţiune pe altarul lor. Totuşi, cu condiţia să fie o

globalizare participativă şi incluzivă şi să existe o democraţie autentică, şi nu dominaţia elitelor globale care pretind acest lucru. Totuşi, nu există niciun imperativ pentru o astfel de alegere tranşantă ca parte a trilemei: A şi B în detrimentul lui C, sau B şi C în detrimentul lui A, sau A şi C în timp ce renunţăm la B.

Problema s-ar putea rezolva printr-o combinaţie imperfectă, incompletă a tuturor celor trei elemente. Prin urmare, nu prin A + B + C, ci printr-o parte din A, o mică parte din B şi o parte din C. Care parte şi cât de mare să fie – iată obiectul bătăliei care se va duce pe tot parcursul secolului XXI şi ulterior acestuia. Lupta a început deja. Totuşi, cel mai important este că, atât teoretic, cât şi practic, este posibil ca procesul de globalizare să progreseze, democraţia să se răspândească şi să devină treptat instituţionalizată la scară mondială, statele-naţiuni să continue să existe, dar având prerogative clar reduse şi o suveranitate limitată în comparaţie cu situaţia actuală.

Toate acestea vor fi mai simplu de realizat când lumea va fi compusă din blocuri de integrare multinaţională mari, în loc să fie divizată în aproape două sute de state (dintre care 195 sunt membre ale ONU) şi, în plus, peste şaptezeci de teritorii dependente şi entităţi politice diferite care nu sunt recunoscute ca state suverane conform dreptului internaţional în vigoare. Procesele de integrare regională sunt o oportunitate pentru progresul globalizării deoarece, în principiu, este mai uşor să se ajungă la un acord asupra unor poziţii şi să se coordoneze politici între o duzină de entităţi decât între două sute. Va fi mai uşor de asemenea să se urmărească democraţia globală, dacă se poate baza pe o duzină de asociaţii de state-naţiuni şi economii naţionale democratice – întrucât acestea sunt menite a fi democratice. Pentru realizarea acestor deziderate însă, economiile naţionale vor trebui să accepte faptul că vor fi tot mai puţin naţionale şi că, în schimb, vor funcţiona ca părţi din ce în ce mai puţin suverane ale unui întreg, atât regional, cât şi mondial.

Progresul procesului continuu al integrărilor regionale este cea mai mare oportunitate pentru globalizarea treptată, pentru depăşirea sindromului care o domină în prezent, pentru o creştere economică durabilă, dinamică şi moderat echilibrată şi pentru dezvoltarea socială. Acesta este un alt motiv pentru care depăşirea crizei care chinuie în prezent Uniunea Europeană are o importanţă vitală. Consecinţele sale depăşesc cu mult graniţele UE, care integrează 28 de economii. Deşi UE are doar 7,2% din populaţia globului şi generează aproximativ 20% din producţia mondială, viitorul întregii lumi depinde totuşi în mare măsură de succesul proiectului integrării europene. În etapa actuală a civilizaţiei, Uniunea Europeană nu este nici a paisprezecea, nici a cincea parte a lumii – este mult mai mult. Pentru a se asigura că procesele de integrare regională din alte părţi se accelerează, nucleul politic, cultural şi economic al Europei trebuie să demonstreze că poate face faţă unor provocări considerabile. Şi va dovedi acest lucru.

Nu am uitat că, în afară de cunoştinţe, trebuie să avem şi imaginaţie. Prin urmare, ce-ar fi dacă... Ce s-ar întâmpla dacă Uniunea Europeană ar eşua, până la urmă, în încercarea sa de a-şi demonstra adaptabilitatea şi progresivitatea şi s-ar nărui? În cadrul discuţiei noastre, acesta este un viitor posibil, deşi foarte puţin probabil şi foarte indezirabil. În acest caz, globalizarea s-ar putea dovedi a fi reversibilă pe termen lung. Într-o zi, într-un orizont de timp foarte îndepărtat, s-ar accelera din nou, dar mai înainte s-ar irosi oportunităţi enorme de creştere. Poate timp de trei generaţii, ca după 1913. Totuşi, Uniunea Europeană nu numai că nu se va nărui în viitorul previzibil (ei bine, nu în viitorul previzibil, dar într-o zi şi această entitate va dispărea, din cauză că nimic nu durează o veşnicie), ci îşi va găsi de asemenea mulţi adepţi în alte părţi ale lumii. Deja îi găseşte, deşi aceştia încă nu-şi recunosc deschis adeziunea.

Dacă reuşim să găsim o rezolvare satisfăcătoare a trilemei globalizare-guvernare-democraţie, atunci cum va evolua relaţia reciprocă dintre ţările bogate şi cele sărace? Vor fi ele întotdeauna bogate şi sărace, cu excepţia faptului că sărăcia viitoare va fi mai aproape de bogăţia din prezent, la fel cum sărăcia de azi este la nivelul abundenţei din trecutul îndepărtat? Ce se va întâmpla cu celebrele „pieţe emergente"?

Este interesant că în 2000 venitul mediu al celei de-a treia cuartile, adică 25% din populaţia globului care ocupă locul al doilea în topul sărăciei (aproximativ un miliard şi jumătate de oameni), a fost mai mare decât venitul a 25% dintre cei mai bogaţi, adică prima cuartilă superioare cu o sută de ani înainte (o jumătate de miliard de oameni la acea dată). Relaţiile vor fi similare între 2000 şi 2100? Cu o probabilitate aproape de certitudine, da. Acest lucru ar trebui garantat de creşterea economică, ce, la acea dată, va spori venitul celui mai sărac sfert al omenirii (atunci aproximativ două miliarde şi jumătate de oameni sau mai mult decât populaţia totală din 1900) atât de mult, încât a treia cuartilă sau poate chiar a patra, cea inferioară, va avea un venit mai mare decât cuartila superioară de acum un deceniu. În acelaşi timp, va exista încă o diversificare majoră a venitului, deşi ar trebui să fie mai scăzut decât acum.

Cât priveşte aşa-numitele pieţe emergente, nu numai că nu trebuie să ne entuziasmăm prea tare de acest concept aparent atractiv, ceea ce, din păcate, li se întâmplă multor economişti, ci, dimpotrivă, trebuie să-l sfidăm. Sintagma *pieţe emergente* nu a fost propusă atât în relaţie cu o societate care îşi alocă resursele, cât ca referire la o categorie foarte îngustă a pieţelor financiare din aceste economii. Este, prin urmare, o abordare foarte depersonalizatoare: nu oamenii sunt cei care contează, ci banii lor. Un economist neoliberal ar aplauda-o probabil, dar, dacă avem o orientare spre o economie a pieţei sociale, trebuie să ne opunem acesteia. Analizând ţările care încearcă să reducă decalajele dintre nivelurile de dezvoltare, trebuie să le tratăm ca pe nişte subiecte şi să ne gândim la oameni în timp ce numărăm banii.

Astfel, propun să abandonăm formula „economii emergente", adică să nu ne mai limităm la analizarea tot mai multor ţări ale căror pieţe financiare s-au dezvoltat suficient pentru a „emerge" la nivel internaţional ca urmare a liberalizării şi care deschid calea speculaţiilor. Ele apar ca un loc unde poţi face afaceri bune, nu neapărat în avantajul oamenilor de pe aceste pieţe, ci, uneori, în detrimentul lor şi, cu siguranţă, în avantajul speculantului.

Privind din perspectiva economiei dezvoltării şi a economiei politice a viitorului, propun să vorbim despre economii „în curs de emancipare". Este o diferenţă uriaşă faţă de pieţele „emergente", întrucât de data aceasta sunt tratate ca subiecte, şi nu ca obiecte. Deşi în cazul „pieţelor emergente" societatea este mai puţin importantă, o parte a jocului care vizează speculaţia, banii şi profitul, într-o „economie în curs de emancipare" societatea devine crucială. Ideea de bază aici este o societate care îşi alocă resursele. Evident, o societate care există în condiţiile economiei de piaţă, în mediul financiar, fără a întoarce spatele inevitabilelor speculaţii de pe piaţă şi dorinţei de câştig, dar şi fără a li se supune ca unui stăpân al întregului sistem.

Care sunt implicaţiile pentru viitor? Cum poate să evolueze poziţia respectivelor grupuri de ţări în lume? Oare va dispărea complet împărţirea în „trei lumi", iar împărţirea de azi în „două lumi", cea a ţărilor foarte dezvoltate şi cea a „pieţelor emergente", se va estompa? Cursul viitor al globalizării va contribui la dispariţia treptată a acestor diferenţe?

Pentru a reduce potenţialul de conflict al etapei actuale a globalizării, cât mai multe dintre ţările mai puţin avansate trebuie să se emancipeze. Lumea compusă din piese atât

de diverse, încât, în cazuri extreme, capacităţile de producţie şi nivelul de trai din cele mai bogate ţări sunt de peste o sută de ori mai mari decât în cele mai sărace, este nesustenabilă. Dacă am menţine dezechilibrul la o astfel de scară, lumea s-ar nărui. Destabilizarea, revoluţiile, războaiele ar fi inevitabile. Cu alte cuvinte, dacă situaţia actuală se menţine pe termen lung, un viitor sumbru nu ar mai fi posibil şi indezirabil, ci inevitabil.

Un răspuns raţional la această provocare este emanciparea ţărilor şi societăţilor aflate pe un curs ascendent, atât a celor care ies din fosta „lume a treia", cât şi a celor care provin din „lumea a doua", în cele mai multe cazuri deja industrializate şi caracterizate de un standard relativ înalt al capitalului uman. În al doilea caz, cel al ţărilor care trec printr-o transformare postsocialistă, ar trebui să fie mai simplu, deoarece societăţile lor au un PIB pe cap de locuitor cu aproximativ 50% mai mare decât media mondială şi un standard relativ ridicat al capitalului uman. Deşi venitul mediu în întreaga lume este de aproximativ 12.000 de dolari (măsurat la paritatea puterii de cumpărare), pentru cei 126 de milioane de locuitori ai ţărilor europene postsocialiste, inclusiv statele baltice postsovietice: Estonia, Letonia şi Lituania, deja membre ale Uniunii Europene, acesta este de aproximativ 17.600 de dolari, iar pentru cei aproape 280 de milioane de locuitori ai fostelor republici sovietice de aproximativ 12.400 de dolari (în Rusia, cu o populaţie de 138 de milioane, este de 17.000). Astfel, pentru peste 400 de milioane de oameni care trăiesc în Europa Centrală şi de Est şi în fosta URSS, avem un venit mediu calculat la paritatea puterii de cumpărare de puţin peste 14.000 de dolari.

Cât priveşte calitatea capitalului uman, măsurată cel mai adesea cu ajutorul indicelui dezvoltării umane (IDU), această parte a lumii pare să stea chiar mai bine şi mai multe ţări se pot considera deja emancipate şi lipsite de nesiguranţă. Cea mai bogată dintre ţările postsocialiste, Slovenia (cu o populaţie de doar două milioane de locuitori şi, prin urmare, având un impact minor asupra mediei regionale), se situează doar pe locul 30 în lume în clasamentul PIB-ului pe cap de locuitor (29.000 de dolari, la paritatea puterii de cumpărare), deşi ocupă o poziţie superioară, locul 19, în termenii capitalului uman, cu un IDU de 0,844. Dacă ajustăm indicele în funcţie de inegalitatea în distribuţia venitului, aşa cum face PNUD - Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare - începând din 2011, atunci Slovenia ajunge pe locul 10, între Elveţia şi Finlanda[16]. La capătul opus al spectrului se află cea mai săracă ţară postsocialistă, Tadjikistan, care, cu un PIB pe cap de locuitor de numai 2.100 de dolari şi un IDU de 0,607, nu se situează nici măcar în primele o sută de ţări. Pentru a prezenta aceste ţări din aceeaşi perspectivă în comparaţie cu întreaga lume, să menţionăm valorile globale extreme ale IDU: lista începe cu Norvegia şi Australia, cu indici de 0,943 şi, respectiv, 0,929, şi se încheie cu Congo şi Zimbabwe, cu indici IDU foarte scăzuţi, de 0,239 şi, respectiv, 0,140.

Să explicăm că PNDU, începând din 2011, şi-a schimbat metodologia pentru calcularea IDU. Azi, este puţin mai complicată, dar probabil mai corectă, pe cale de consecinţă. Anterior, se folosea un coeficient compus relativ simplu, a cărui valoare finală era determinată în egală măsură (o treime fiecare) de PIB-ul pe cap de locuitor (la paritatea puterii de cumpărare), de indicele educaţiei măsurat în funcţie de procentul alfabetizării şi de rata brută a şcolarizării, precum şi de sănătatea populaţiei evaluată în funcţie de indicele speranţei de viaţă. Teoretic, maximul acestui calcul este egal cu unu. La fel şi în cazul metodei actuale, la care s-ar ajunge dacă s-ar întruni simultan trei condiţii:

1) şcolarizare completă şi lipsa analfabetismului,
2) media speranţei de viaţă de 83,4 ani, un nivel extrem înregistrat într-o serie de date pentru anii 1980-2011;

3) un PIB pe cap de locuitor de 107.721 de dolari, de asemenea la cel mai înalt nivel pentru anii 1980-2011[17].

În prezent, IDU rezultă în continuare din trei coeficienţi parţiali, dar se calculează ca medie geometrică (sau rădăcină cubică a produsului lor), şi nu ca medie aritmetică.

În plus, coeficientul astfel calculat este ajustat pentru inegalitatea în distribuţia venitului, care oferă IDUI (IDU ajustat pentru inegalitate). În cazul unei egalităţi perfecte, IDUI ar fi identic cu IDU. În realitate, diferenţa dintre aceşti indici creşte odată cu creşterea inegalităţii venitului. Prin urmare, în timp ce în Suedia egalitară IDU este de 0,904 şi IDUI, luând în calcul rapoartele de distribuire, este de 0,851, în Coreea de Sud, doar ceva mai puţin dezvoltată în general, indicii relevanţi sunt de 0,897 şi 0,749. Deşi în Polonia IDU a crescut la 0,813, cum s-a întâmplat şi în Chile, unde ajunge la 0,805, valorile IDUI din aceste ţări sunt de 0,734 şi, respectiv, 0,652, din cauză că disproporţiile dintre distribuirea venitului sunt mai mari în Chile decât în Polonia. Indicii capitalului uman în termenii IDU sunt similari, dar în ansamblu, luând în calcul relaţiile venitului, calitatea vieţii este mai bună în Suedia decât în Coreea şi oamenii trăiesc mai bine în Polonia decât în Chile.

Apropo, merită să meditǎm la faptul că, din toată Africa, Libia s-a putut lăuda cu cea mai mare valoare a IDU (0,755 în 2010), una dintre ţările cu cea mai dramatică evoluţie a revoltelor „primăverii arabe". Să sperăm că acest indice nu va scădea ca urmare a transformărilor politice şi economice în desfăşurare. Acest incident, care nu este unul izolat, demonstrează clar că, deşi IDU şi IDUI sunt instrumente de măsură evident mai bune pentru evaluarea nivelului de progres social şi economic decât PIB-ul pe cap de locuitor, sunt încă indicatori imperfecţi care ignoră un număr de factori ce codetermină calitatea vieţii şi a sentimentului de satisfacţie. Sau lipsa ei.

Luând în considerare decalajul mai mic dintre ţările foarte dezvoltate şi economiile care trec printr-o transformare politică postsocialistă, în special cele europene, acestea din urmă au şanse mai mari de emancipare decât ţările din alte regiuni ale lumii care sunt încă în urmă[18]. Motive de speranţă au în special economiile care se integrează alături de ţările foarte dezvoltate ca parte a Uniunii Europene. Cu tot cu Croaţia, de la mijlocul anului 2013 există 11 ţări în această situaţie, dar, în timp, vor fi mai multe. Lăsând deoparte republicile postsovietice, a căror aderare rămâne o problemă deschisă, toate ţările europene postsocialiste ar trebui să se alăture Uniunii Europene. Aceasta este logica coexistenţei temporale şi spaţiale a proceselor istorice care au loc pe continentul european: integrare transnaţională regională şi tranziţie sistemică postsocialistă.

Integrarea deplină, care se manifestă în principal prin convergenţa instituţională, este un mijloc bun de a reduce distanţa şi diferenţele în dezvoltare. Deşi integrarea accelerează acest proces, acesta poate să dureze ceva timp, chiar câteva generaţii. De atât a fost nevoie pentru uniformizarea diferenţelor dintre nordul bogat şi sudul mai puţin bogat din SUA, care a durat un secol şi jumătate după sfârşitul Războiului Civil; în schimb, procesul de reducere a decalajului dintre sudul şi nordul Italiei continuă şi azi. Acesta este motivul pentru care economiile balcanice care au reuşit să se alăture UE în primul deceniu al secolului XXI se vor emancipa mai rapid decât cele care nu vor fi acceptate în acest bloc până în al treilea deceniu.

Această situaţie are implicaţii specifice pentru procesele implicate în integrare, care poate fi văzută deja ca un instrument de emancipare în alte regiuni ale lumii, de la America Latină şi Caraibe la Africa Subsahariană, Africa de Nord, Orientul Mijlociu, Asia de Sud

şi de Sud-Est. Cu cât mai multe economii se integrează regional, cu atât le va fi mai uşor să crească competitivitatea, cu atât mai accelerată va fi rata lor de creştere şi cu atât le va fi mai uşor să suporte costurile dezvoltării. Emanciparea lor, cu societatea tratată mai mult ca subiect decât ca obiect, se va exprima în principal printr-o calitate mai bună a instituţiilor pieţei, deci o mai bună reglementare a economiei, din perspectiva dinamicii creşterii. Astfel definit, procesul emancipării va duce la un nivel de dezvoltare generală tot mai bun, la un nivel de trai superior şi la o satisfacţie socială mai mare.

Fără îndoială, pentru ţările în curs de emancipare aceste procese trebuie să continue mulţi, mulţi ani, urmând calea creşterii economice rapide. În acest caz, nu vor exista dezvoltare şi progres fără o creştere semnificativă a producţiei. Ce înseamnă „creştere rapidă"? Nu este un termen absolut, ci relativ. „Rapid" trebuie definit ca economii în dezvoltare care cresc de două-trei ori mai rapid decât ţările bogate care se bucură de un PIB pe cap de locuitor de peste 30.000 de dolari. Asta înseamnă o dinamică a creşterii aproape dublă faţă de media mondială. În termenii calităţii, creşterea rapidă este o rată care oferă economiilor cu un nivel mediu de dezvoltare şansa de a atinge nivelul actual al ţărilor puternic dezvoltate pe parcursul a una-două generaţii şi, într-un orizont de timp similar, oferă ţărilor subdezvoltate şansa să atingă nivelul întâlnit în prezent în ţările de nivel mediu.

Trebuie să evidenţiez în acest context puterea dobânzii compuse. Pentru a dubla nivelul venitului într-un singur deceniu, este suficientă o creştere medie anuală de 7,2%. Pentru a dubla nivelul producţiei în douăzeci de ani, trebuie să se menţină o rată medie de 3,5%. În primul caz, după o jumătate de secol, venitul este de 32 de ori mai mare (sic!), în al doilea caz valoarea este impresionant de mare, 460%. Trebuie să adaug că, în practica economică, o dinamică precum cea dintâi este imposibilă pe o perioadă atât de lungă la scară macro, deşi nu trebuie să excludem o creştere de cinci ori a producţiei în cinci decenii în circumstanţe foarte favorabile. Cu siguranţă, această observaţie nu este valabilă pentru întreaga lume, din cauză că menţinerea unei rate de creştere atât de mari pentru toţi cei cincizeci de ani nu este nici posibilă, nici de dorit. Există ţări în curs de dezvoltare care îşi pot dubla venitul şi, concomitent, consumul, ceea ce nu se întâmplă nici automat, nici în acelaşi fel, în doar un deceniu, de exemplu, Taiwanul în trecut şi Vietnamul recent.

În Polonia, când s-au desfăşurat reforma pe termen mediu şi programul de dezvoltare cunoscut sub numele „Strategia pentru Polonia" în anii 1994-1997, creşterea medie a PIB-ului pe cap de locuitor a fost de 6,4% şi, la sfârşitul acestei perioade, a ajuns la 7,5%. Prin urmare, ar fi fost suficient să se menţină această dinamică pentru a dubla venitul în 2007 şi pentru a-l mări de patru ori în 2017. În loc să fie încă o „piaţă emergentă", Polonia ar fi putut deveni deja o economie emancipată. Din păcate, o politică economică greşită, bazată pe teorii economice eronate şi pe obiective prost formulate, a făcut imposibil acest lucru. Chiar dacă anumite circumstanţe externe obiective au avut de asemenea un efect advers, fără îndoială că şansele au fost irosite în principal din pricina erorilor subiective cauzate uneori de părtinirile neoliberale, alteori de populism sau, mai rău, de o mutaţie hibridă a acestora. Aşa s-a întâmplat mai ales în timpul guvernării de către coaliţia AWS-UW (Acţiunea Solidaritatea Electorală - Uniunea Libertatea) care a urmat Solidarităţii, din anii 1998-2001, din cauza căreia rata creşterii a scăzut în ultimul trimestru al anului 2001 până la nivelul de stagnare de 0,2%. Se pare că, atunci când comiţi suficiente erori în politica economică, reuşeşti, în patru ani, să deviezi o ţară de pe calea unei creşteri rapide de 7,5% spre o stagnare de doar 0,2%.

Deşi multă vreme vom folosi acelaşi termen pentru a descrie globalizarea în trecut şi în viitor, de fapt nu vom vorbi despre acelaşi lucru. Aşa cum capitalismul de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX nu este acelaşi cu cel de la sfârşitul secolului XX şi începutul secolului XXI, deşi unii visează la revenirea la sistemul laissez-faire, tot astfel globalizarea din deceniile următoare va fi caracterizată de unele diferenţe în comparaţie cu cea din ultimele decenii. Nu este un proces complet nou, întrucât omenirea a cunoscut o etapă a globalizării în era marilor descoperiri geografice (de la sfârşitul secolului al XV-lea până în secolul al XVII-lea) şi în era marilor invenţii şi progrese tehnologice (de la mijlocul secolului al XVIII-lea până în 1914). Caracteristicile etapei contemporane a globalizării, intensificate după 1989, sunt:

1) creşterea rapidă – aproape dublul ratei de creştere a producţiei – a cifrei de afaceri din comerţul mondial, a exporturilor şi importurilor tradiţionale din comerţul internaţional, care a devenit una dintre forţele motrice din spatele creşterii producţiei;
2) creşterea şi mai rapidă şi, în acelaşi timp, mai volatilă a fluxurilor globale de capital, în special a fluxurilor de capital financiar dinamice şi haotice;
3) răspândirea rapidă a noilor tehnici de producţie şi distribuţie şi a transferului de tehnologie din ţările avansate în economiile pieţelor în emancipare;
4) migraţia internaţională a forţei de muncă care creşte şi scapă de sub controlul guvernelor şi organizaţiilor internaţionale;
5) transformarea postsocialistă spre democraţie, piaţă şi societatea civică;
6) schimbările calitative în relaţiile internaţionale culturale şi politice.

În orizontul de timp care ne aşteaptă, previzibil pe termen lung, majoritatea acestor caracteristici vor rămâne de actualitate. În acelaşi timp, vor apărea procese noi şi unele care deja se desfăşoară se vor intensifica şi vor căpăta atât de multă forţă şi inerţie, încât le vom putea considera trăsături constitutive ale următoarei etape a globalizării. Caracteristicile acesteia vor fi:

1) dinamica accelerată a comerţului global, întotdeauna mai mare decât cea a producţiei;
2) creşterea rapidă şi nesistematică a fluxurilor de capital, cu încercări de a supune acest domeniu unui control la nivel mondial;
3) răspândirea foarte rapidă a inovaţiilor şi progresului tehnologic;
4) migraţiile în masă ale populaţiilor la scală transnaţională, care ar putea să provoace conflicte;
5) o mai bună reglementare a tranzacţiilor internaţionale cu mărfuri combinată cu un nivel mai redus de protecţie a pieţei agricole şi a pieţei serviciilor;
6) slăbirea poziţiei statelor naţionale;
7) intensificarea proceselor de integrare economică şi politică regională;
8) emanciparea ţărilor cu dezvoltare rapidă ce reduc decalajul dintre ele şi ţările bogate;
9) apariţia şi evoluţia succesivă a sistemului de redistribuire fiscală la nivel mondial (impozite, transferuri şi cheltuieli globale);
10) expansiunea multiculturalismului.

Aşa cum au făcut-o şi până acum, corporaţiile globale vor continua să joace un rol major şi vor încerca să scape în continuare de supravegherea statelor şi a blocurilor lor de integrare, precum şi de cea a altor organizaţii internaţionale. Dezbaterea dintre economişti şi politicieni despre amploarea şi forma reglementărilor nu se va încheia, din

cauză că nu vor dispărea diferenţele dintre perspectivele fundamentale şi, cel mai important, dintre interese. Eforturile de a reglementa comportamentul corporaţiilor transnaţionale reprezintă domeniul uneia dintre cele mai importante lupte instituţionale ale viitorului.

În viitor, vor exista în mod repetat încetiniri marcate ale globalizării, dar nimic nu o va opri vreodată. Modul de funcţionare a economiei lumii se schimbă, astfel încât atât maniera în care este explicat de economie, cât şi metodele de modelare a tipurilor de relaţii sociale şi economice viitoare trebuie să se schimbe corespunzător. Globalizarea, benefică pentru omenire în general şi pozitivă în ansamblu, este un fel de joc economic şi politic, în care se ciocnesc interese puternice. Nu este un joc cu sumă nulă, fără niciun risc, iar din acest motiv piaţa globală nu poate fi lăsată să-şi urmeze cursul. Ea trebuie să fie guvernată, ceea ce este dificil, văzând că a apărut o economie globală interdependentă, deşi încă nu există o entitate adecvată şi un mecanism eficient pentru reglementarea şi coordonarea politicii economice mondiale. Cursul viitor al globalizării va fi influenţat în mod constant de confruntarea sistemică dintre piaţa liberă şi capitalismul de stat.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 5

Piaţă *versus* stat în epoca globalizării

Economiştii pragmatici ştiu de mult timp că economia de piaţă înfloreşte cel mai bine acolo unde se fundamentează pe instituţii puternice ale statului. Aşadar, este pur şi simplu mai eficientă şi nimic nu contribuie la prosperitate mai mult decât eficienţa. Piaţa şi statul mai mult se completează reciproc decât concurează între ele. Sunt două componente indispensabile ale unui întreg, şi nu alternative care se exclud. A doua abordare este tipică unei economii primitive, nu gândirii sociale moderne şi oneste. Relaţia dintre piaţa liberă şi piaţa eficientă este ca aceea dintre anarhie şi democraţia reprezentativă.

Adam Smith (1723-1790) s-ar răsuci în mormânt dacă ar auzi ce au de spus despre piaţă şi stat fundamentaliştii pieţei din organizaţia numită după el, atribuindu-i diferite absurdităţi patronului lor. Lucrarea filozofului scoţian intitulată *Avuţia naţiunilor*[1], publicată în 1776, este probabil cea mai citată lucrare economică, chiar şi de cei care nu au citit-o. Poate că din acest motiv unele dintre punctele sale de vedere prezentate anterior, în 1759, în lucrarea *The Theory of Moral Sentiments* (*Teoria sentimentelor morale*)[2], sunt atribuite *Avuţiei naţiunilor*. Ideile care decurg din gândirea lui Smith sunt în mod clar un imperativ pentru sinergia dintre piaţă şi stat.

Susţinătorii şi clienţii neoliberalismului îl citează ca pe o autoritate în domeniu, pentru a justifica reducerea cheltuielilor bugetare sau deducerile de impozite pentru cei bogaţi, neglijând faptul că lucrarea sa *The Theory of Moral Sentiments* începe cu partea intitulată „Of the Propriety of Action" („Despre necesitatea de a acţiona"), în timp ce unul dintre capitolele următoare se numeşte „Of Merit and Demerit" („Despre merite şi defecte"). Smith a fost cel care a demonstrat că o piaţă eficientă are nevoie de un guvern bun. Contrar celor care îi sunt atribuite de neoliberali (în mod intenţionat) sau de ignoranţii needucaţi (în mod inconştient), el a afirmat că piaţa are nevoie de un stăpân şi de reglementare pentru a fi cu adevărat liberă şi eficientă[3].

Istoria nu cunoaşte niciun caz de creştere economică fără coexistenţa dintre piaţă şi stat. De-a lungul diferitor epoci au existat combinaţii diferite între aceste două supercategorii şi impactul fiecăreia a variat de asemenea, datorită condiţiilor şi valorilor diverse, dar întotdeauna au mers mână în mână. La fel se va întâmpla şi în viitor. Piaţa liberă nu va scăpa de mâna vizibilă a statului şi statul nu se va descurca fără mâna invizibilă a pieţei. În paranteză fie spus, unii istorici ai gândirii economice afirmă că Smith a folosit celebra expresie „mâna invizibilă" în mod ironic, fiindcă nu era deloc convins că este cea mai bună idee să laşi lucrurile să-şi urmeze cursul firesc[4].

Piaţa, în sine, fără intervenţia statului, nici nu se dezvoltă şi nici nu are capacitate de autoreglementare; nu este nici capabilă să se stabilizeze fără ajutorul statului; de asemenea, în caz de criză, nu este capabilă să o depăşească. Dacă piaţa ar fi lăsată să funcţioneze neîngrădită, s-ar anihila singură.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

De ce nu pot înţelege acest lucru economiştii neoliberali, în ciuda atâtor lecţii pe care ni le-a dat istoria? Sau poate înţeleg, dar, din cauză că laudă piaţa şi subapreciază importanţa funcţiilor de reglementare ale statului, sunt înclinaţi să promoveze puncte de vedere despre care ştiu că sunt false? Sau poate că sunt doar sclavii intelectuali ai conceptului de *homo economicus* şi, în naivitatea lor bine intenţionată, cred că oamenii ar trebui să acţioneze întotdeauna raţional, în timp ce intervenţiile statului nu fac decât să-i încurce? Se poate întâmpla şi acest lucru, dar promovarea modelului neoliberal de economie a pieţei libere bazat pe „econi" înseamnă, în cea mai mare parte, sprijinirea ideii că statul trebuie ţinut la distanţă. Economiştii comportamentali se opun acestei abordări, demonstrând că în multe situaţii importante nu putem lăsa libertatea neînfrânată să decidă din cauză că, din diverse motive, oamenii nu reuşesc să acţioneze raţional, făcându-le rău nu doar altora, ci şi lor înşişi.

În trecutul recent s-au produs două revoluţii intelectuale majore în economie, dar în acest moment nu pare totuşi că va exista încă una în timpul vieţii noastre. Se vor schimba foarte multe, dar treptat şi nu va apărea nicio teorie nouă sau spectaculoasă. Criza de la sfârşitul celui de-al treilea şi începutul celui de-al patrulea deceniu ale secolului XX a dat naştere keynesianismului. Şi ar trebui să fim foarte recunoscători, deoarece ne-a ajutat să înţelegem regularităţile economice fundamentale şi, timp de mulţi ani, ne-a slujit drept bază teoretică pentru politici de creştere şi stabilizare eficiente. Aceasta a fost o adevărată „revoluţie keynesiană", deoarece fundamentele gândirii economice s-au schimbat atunci, la mijlocul anilor 1930. Azi se schimbă doar anumite părţi ale acesteia.

Trebuie să menţionez aici că un remarcabil economist polonez, Michał Kalecki (1899-1970), a avut o contribuţie majoră la această descoperire, deşi expresia „economie kaleckiană" este folosită mult mai rar decât „keynesianism". Kalecki nu a avut noroc, deoarece unele elemente ale teoriei pe care a dezvoltat-o, la care Keynes ajungea cam în aceeaşi perioadă, i-au fost atribuite acestuia din urmă. Afirmaţiile lui Kalecki şi ale lui Keynes nu au fost identice. Ceea ce au avut în comun a fost abordarea ciclului economic şi a posibilităţii de a-l influenţa prin intervenţionismul statului de partea cererii totale[5].

Kalecki a avut ghinion din cauză că Premiul Nobel pentru economice s-a acordat doar începând din 1969, iar acest economist remarcabil a murit în 1970. Se consideră în general că, dacă ar fi trăit mai mult, ar fi primit cu siguranţă acest premiu pentru contribuţia sa la teoria economică.

Apropo, acesta nu este un Premiu Nobel clasic. Distincţia cunoscută drept „Premiul pentru ştiinţe economice în memoria lui Alfred Nobel" este acordată de Academia Regală Suedeză de Ştiinţe din Stockholm pe aceleaşi principii ca acelea pe baza cărora se acordă premiul înfiinţat de Alfred Nobel însuşi, oferit din 1901 pentru rezultate deosebite în fizică, chimie, fiziologie, medicină şi literatură, precum şi pentru eforturile depuse pentru menţinerea păcii. Totuşi, Nobel nu s-a gândit să trateze economia ca egala celorlalte domenii ale ştiinţei. Dacă s-ar fi gândit la acest lucru, lista câştigătorilor din 1901-1968 ar fi fost impresionantă, deoarece gândirea economică a evoluat foarte mult de atunci.

Atât Keynes, cât şi Kalecki au privit economia în principal din perspectiva gestionării cererii, subliniind rolul manipulării nivelului şi balanţei de cheltuieli publice. Fără îndoială, keynesianismul a presupus creşterea cheltuielilor publice sau, cum ar numi-o alţii, „creşterea statului". Totuşi, aceasta nu a avut nicio legătură cu globalizarea, care, la vremea lui Keynes, după 1913, era practic în marşarier.

„Dimensiunea" statului, măsurată în funcţie raportul dintre cheltuielile publice şi venitul naţional, a crescut din două motive fundamentale, care s-au suprapus şi s-au întărit

reciproc. Pe de o parte, creşterea periodică a cheltuielilor publice finanţate de la bugetul de stat, adesea din deficit, a devenit un instrument pentru accelerarea economiei, mai ales pentru încurajarea unei politici active de ocupare a forţei de muncă. Teoretic, cheltuielile ar trebui să scadă în perioadele de creştere economică şi atunci s-ar produce un surplus, nu un deficit, dar cel mai adesea nu aşa au stat lucrurile.

Totuşi, cheltuielile sociale pentru un sistem social tot mai amplu creşteau dinamic, mai ales pentru a contribui la redresare după greutăţile şi ororile celui de-al doilea război mondial şi ca urmare a efectului demonstrativ al politicilor adoptate în ţările socialiste. „Efectul de clichet" a fost puternic în acest caz. Cheltuielile, odată crescute, sunt foarte greu de inversat. Ca urmare a suprapunerii acestor două procese, rolul statului, care se manifestă prin creşterea cheltuielilor şi, cum e de înţeles, prin creşterea impozitelor pentru finanţarea acestora, s-a consolidat semnificativ. Atât de mult, încât s-a produs o altă revoluţie. S-a petrecut atât de rapid, încât, deşi aproape toţi erau keynesieni, ulterior foarte mulţi s-au convertit la noua credinţă.

Cea de-a doua revoluţie a avut loc la sfârşitul anilor 1970 şi începutul anilor 1980, când preşedintele american Ronald Reagan a propus sloganul „Statul nu rezolvă problemele, ci le finanţează", care a fost la fel de absurd pe cât a fost de popular în rândul adepţilor neoliberalismului. La acea dată, economia cererii abia făcea faţă fenomenului de stagflaţie, producerea simultană a unei crize economice, a unei rate mari a şomajului şi a inflaţiei, cunoscut de cele mai bogate ţări în anii 1970 şi 1980. Acest sindrom a fost creat în principal de şocurile externe cauzate de crizele energetice din anii 1970. Drept urmare, keynesianismul a început să fie înlocuit de economia ofertei şi de monetarism.

Principalii săi exponenţi au fost puşi pe un piedestal datorită acordării Premiului Nobel lui Friedrich von Hayek (1899-1992) în 1974 şi lui Milton Friedman (1912-2006) doi ani mai târziu, în 1976. Până atunci, modul lor de gândire, asociat cu Şcoala austriacă de economie în primul caz şi cu Şcoala de la Chicago în al doilea, se situa, evident, la graniţa curentului principal din economie. Vito Tanzi, unul dintre economiştii remarcabili din domeniul finanţelor publice şi impozitelor, a scris că, atunci când lucra la teza sa de doctorat, la începutul anilor 1960, la Universitatea Harvard, niciun autor nu cita numele celor doi[6]. În timp ce lucram eu la teza mea de doctorat, în Varşovia, zece ani mai târziu, erau deja destul de celebri şi de partea comunistă a Cortinei de fier. Cel puţin în Polonia, unde începuse liberalizarea, şi în Ungaria, unde începuseră reformele, cu siguranţă nu în Germania de Est sau în Uniunea Sovietică, unde autorităţile cele mai citate erau clasicii marxismului şi leninismului, chiar şi atunci când nimeni nu le cerceta lucrările.

Azi, susţinătorii doctrinei contemporane laissez-faire fac la fel, citându-i bucuroşi pe Hayek şi pe Friedman ori de câte ori pot. Când argumentelor lor le lipseşte autoritatea, recurg la argumentul autorităţilor. Aşa cum se ascund în spatele autorităţii lui Smith, tot astfel interpretează adesea tezele acestor doi economişti într-un mod tendenţios. Hayek a primit Premiul Nobel, împreună cu economistul suedez Gunnar Myrdal, pentru „munca de pionierat în teoria monetară şi a fluctuaţiilor economice şi pentru analiza pătrunzătoare a interdependenţei dintre fenomenele economice, sociale şi instituţionale". Nu-i aşa că e uluitor? Keynes şi Kalecki l-ar fi primit, dacă s-ar fi pus de acord pe atunci, exact pentru acelaşi lucru, deşi afirmaţiile lor au fost complet diferite. În viitor, altcineva îl va obţine, din nou cu o motivaţie similară, pentru că a propus teorii destul de diferite. Lumea se schimbă şi nici gândirea economică nu stă pe loc. Este în regulă, atât timp cât nu comite erori...

Din păcate, comite erori. Din nou, punctele de vedere care declară efectul miraculos al reglementării spontane a pieţei şi răul inevitabil pe care intervenţia statului trebuie să-l

provoace sunt promovate şi susţinute cu referiri la Şcoala austriacă şi cea de la Chicago. Totuşi, dacă am citi mai atent nu doar lucrările lui Smith, ci şi pe cele ale lui Hayek, Friedman şi alţi guru neoliberali, am vedea că şi aceştia au evidenţiat importanţa instituţiilor, iar cele mai multe dintre ele sunt ale statului.

Este adevărat că Hayek a dezaprobat orice intervenţie a statului asupra preţurilor şi, în general, a evaluat corect situaţia. Totuşi, s-a înşelat foarte mult, asemenea adepţilor săi contemporani, gândind că piaţa liberă neîngrădită are toate informaţiile necesare pe baza cărora poate să stabilească preţurile şi să aloce într-un mod optim capitalul, inclusiv forţa de muncă. Azi ştim deja că lucrurile nu stau aşa. Ei bine, aproape toţi ştim, nu şi cei a căror gândire economică nu a depăşit niciodată datele vechi de câteva generaţii. Doar o generaţie mai târziu, în 2001, Premiul Nobel le-a fost acordat unor economişti americani, George A. Akerlof, A. Michael Spence şi Joseph E. Stiglitz, care au dovedit că există o asimetrie a informaţiilor de pe piaţă şi, de aceea, o intervenţie externă, inclusiv guvernamentală, este o condiţie indispensabilă pentru un echilibru dinamic. Putem specula că, la un moment dat, cineva va fi premiat pentru că a dovedit (?) contrariul. Ei bine, economia, deşi frumoasă, nu este o ştiinţă exactă.

Aceasta este o oportunitate pentru tot felul de neofiţi, mulţi la număr, mai ales în ţările care trec prin transformări politice profunde. De asemenea, în Occident, unii reprezentanţi ai ştiinţelor sociale, mai ales aşa-numiţii sovietologi, au făcut progrese însemnate. O parte dintre aceştia, originari din ţările socialiste, s-au instalat confortabil într-un centru de cercetare mai mult sau mai puţin respectat, folosind granturi guvernamentale generoase care au finanţat cercetările ce includ părtinirile ideologice şi politice de rigoare. Atunci când, spre surpriza tuturor, socialismul real s-a prăbuşit, mulţi dintre cei care anterior făceau campanie pentru îmbunătăţirea planificării centralizate sau pentru reformarea aşa-numitei democraţii populare au schimbat macazul spre fundamentalismul pieţei, uneori spre unul destul de extremist. Neofiţilor le plac extremele. La fel se întâmplă în cazul sinologilor şi al unora dintre economiştii şi politologii chinezi, odată ce se declanşează procesul de abandonare a capitalismului de stat, pe care ei nici măcar nu-l numesc astfel.

Este interesant, printre altele, că unii dintre intelectualii liberali şi neoliberali de marcă au fost la început de stânga. Karl Popper (1902-1994), un filozof liberal celebru, a fost comunist în tinereţe, deşi mai târziu i-a criticat pe alţi mari filozofi, de la Platon la Marx, pentru că au acordat mai multă importanţă colectivităţii decât individualismului. Un economist neoliberal remarcabil, Ludwig von Mises (1881-1973), tot cu origini austriece, care a fost iniţial de stânga, precum Hayek şi Popper, a avertizat pe bună dreptate că nicio birocraţie nu are mijloacele de a se înfrâna.

Smith a crezut că există două tipuri de preţuri, fapt pe care cei ce îl citează ca pe o autoritate nu îl menţionează, din cauză că nu se încadrează în dogmele neoliberale. Primul, preţul factorilor de producţie, reflectă valoarea bunurilor şi include costurile de producţie şi profitul relevant al proprietarului. Celălalt, preţul de piaţă, se află sub presiunea constantă a celor care pot manipula piaţa pentru a-l ridica. Prin urmare, preţul factorilor de producţie poate diferi de preţul pieţei. Când a observat acest lucru, Smith nu s-a opus intervenţiei statului în problemele pieţei, ci dimpotrivă. El credea că producătorii sunt suficient de puternici şi de bogaţi pentru a menţine preţul la un nivel nefiresc de ridicat şi, dacă nu din alt motiv, intervenţia este necesară pentru protejarea intereselor consumatorilor mai slabi. Astfel, Smith nu a promovat o piaţă absolut liberă, deoarece aceasta nu există. Piaţa „liberă" se dovedeşte a fi manipulată de entităţile a căror poziţie permite acest lucru, de la marii producători la intermediarii comerciali şi grupurile de interese speciale. Acesta este motivul pentru care piaţa trebuie reglementată.

Prin urmare, cum se face că unele dintre temele abordate de aceşti filozofi şi economişti remarcabili au devenit curentul principal în economie şi au ajuns să fie asociate cu neoliberalismul? Acest lucru s-a întâmplat, printre altele, din cauză că adepţii ideilor folosite selectiv au fost suficient de insistenţi. Cineva a comparat situaţia cu un joc de rugby, în care punctele se fac prin placare şi prin trecerea mingii la un număr tot mai mare de jucători. Un rol special l-au avut în acest sens anumite centre de cercetare şi de propagandă şi agitaţie, aşa-numitele *think tank*-uri, adesea create tocmai în acest scop. Unele dintre ele continuă să aibă influenţă şi azi. Acestea, în combinaţie cu „reagonomia", „thatcherismul" şi aşa-numitul Consens de la Washington au dat naştere versiunii contemporane a doctrinei laissez-faire; cu alte cuvinte, vechiul liberalism al secolului al XIX-lea s-a întors în condiţii noi, de unde şi „neoliberalismul".

În paranteză fie spus, o ciocnire a ideilor continuă încă şi printr-un război verbal. În timp ce unul din autorii care promovează keynesianismul nu doar ca teorie importantă din trecut, ci şi ca o teorie nu mai puţin importantă pentru viitor îşi intitulează cartea *The Return of the Master* (*Întoarcerea stăpânului*)[7], un altul, adept al neoliberalismului, îşi venerează idolii chiar şi mai mult, numindu-i, în titlul lucrării sale, *Masters of the Universe* (*Stăpânii universului*)[8]. Nu va trece mult timp până când cineva va încerca să-i transforme în zei... Oricum, ei sunt deja zei pentru cei care, în loc să-i analizeze critic pe idolii lor, manifestă un servilism necugetat în faţa lor, pentru cei care cred, dar nu ştiu.

Neoliberaliştilor le place să citeze realizările Şcolii austriece şi ale celei de la Chicago, evidenţiind clar presupusa necesitate de a reduce dimensiunea guvernului – o aşa-zisă condiţie pentru recâştigarea echilibrului macroeconomic şi pentru îmbunătăţirea eficienţei prin creşterea competitivităţii producţiei. Această idee este pusă în practică în special în SUA şi în Marea Britanie şi este imitată, într-o anumită măsură, în alte ţări, prin implementarea unei politici de „micşorare" a statului. Micşorare în ambele sensuri: atât cu privire la sfera cheltuielilor publice şi redistribuirea fiscală, cât şi la sfera reglementării. Statul „se micşorează" prin dereglementarea multor domenii economice şi prin retragerea completă din unele dintre ele.

Azi, când neoliberalismul suferă pe toate fronturile, unii se aşteaptă la o revenire a keynesianismului. Această atitudine se justifică doar parţial. Politicile antirecesiune, atât din SUA, Japonia, Marea Britanie şi din majoritatea economiilor din zona euro, cât şi din multe ţări în curs de emancipare, au recurs la arsenalul tradiţional al intervenţionismului în stil keynesian. Cheltuielile publice au crescut mult ca să încetinească scăderea producţiei, menţinând o cerere stabilă, şi ca producţia scăzută să nu se transforme într-o stagnare la un nivel redus, adică în depresiune, fiind apoi necesară resuscitarea producţiei. În esenţă, aceste manevre au funcţionat, deoarece producţia mondială a scăzut, în termeni absoluţi, doar în 2009, deşi unele dintre ţările bogate încă se luptă cu valurile recurente ale recesiunii. Totuşi, acest lucru s-a obţinut cu preţul unor deficite fiscale şi datorii naţionale excesive. Lumea nu s-a prăbuşit, dar criza a trecut din sfera finanţelor private în cea a finanţelor publice.

În această situaţie, fostele reţete ale economiei cererii, mai ales creşterea cheltuielilor publice, nu sunt de mare ajutor. Nu poţi propune, în acelaşi timp, o extindere şi o restrângere fiscală, la fel cum nu poţi cere cuiva să alerge concomitent mai încet şi mai repede. De asemenea, nu poţi exagera creşterea impozitelor pentru a-ţi permite să acoperi cheltuielile mai mari, mai ales că, odată cu impozitele suplimentare încasate, creşterea cheltuielilor (de către stat şi de către beneficiarii cheltuielilor statului) poate merge mână în mână cu o reducere a cheltuielilor (de către contribuabilii de la care sunt percepute

impozitele). Atunci, doar structura cheltuielilor generale se schimbă, nu şi nivelul său general, iar cererea macroeconomică agregată rămâne aceeaşi. Aceste măsuri funcţionează însă numai în situaţii specifice. Totuşi, sunt unele voci care susţin că keynesianismul (sau neokeynesianismul) revine şi că trăim o a treia revoluţie, similară cu cea din trecut. Nu este adevărat, ceea ce nu înseamnă că nu ar trebui să folosim inteligent multe dintre instrumentele din arsenalul său.

Rezultă că nu trăim nici într-o perioadă de declin total al economiei ofertei şi nici în cea a unui nou triumf al economiei cererii. Monetarismul nu a devenit cu totul desuet şi nici (neo)keynesianismul nu se impune în faţa acestuia. Instrumente din ambele tabere se dovedesc a fi utile în stabilizarea şi stimularea economiei. Până la urmă, după cum ştim deja, este vremea heterodoxiei, şi nu a aderării la anumite concepte de care unii au fost prea ataşaţi în epocile trecute.

Nu trăim în vremea altei revoluţii intelectuale comparabile cu cele care au transformat, în ambele cazuri, perspectivele economice, în special cele privind rolul statului în economie. Cum aşa? ! – ne-am putea întreba. Totuşi, provocările contemporane nu sunt mai mici decât cele cunoscute în perioada de stagflaţie de acum patruzeci de ani sau decât cele de acum optzeci de ani, din timpul Marii Depresiuni. Este adevărat, dar şi cunoştinţele noastre despre gestionarea perioadelor dificile sunt acum mai extinse. Problema constă în extrema lor dispersare, fapt care poate fi observat în multe domenii, probabil mai ales când se discută despre locul şi rolul guvernului. Apare neîncetat următoarea întrebare: care vor fi implicaţiile heterodoxiei prezente, nu doar pentru interpretarea schimbărilor observate empiric în relaţiile reciproce dintre piaţă şi guvern, ci, mai ales, ce va sugera economia viitorului despre aceste relaţii în lumina globalizării. Şi ştim deja că aceasta din urmă, deşi volatilă, este şi ireversibilă.

Într-adevăr, criza de la sfârşitul anilor 2000 şi începutul anilor 2010 a provocat diverse fricţiuni, dar nu înseamnă că va schimba cursul istoriei. Marea companie de logistică DHL foloseşte indicele conectivităţii globale (Global Connectedness Index), care, pe o scală de 100 de puncte, măsoară atât intensitatea (profunzimea) legăturilor unei anumite economii naţionale cu partenerii externi, cât şi sfera (extinderea) acestor legături (cu câte alte ţări se menţin contacte economice). Conform acestei măsurători, Olanda, cu un indice de 82 de puncte, este cea mai avansată economie în globalizare. Statele Unite, cu un scor de 65, se situează pe locul 20 şi China, cu un scor de 43, se situează doar pe locul 74. Lista se încheie cu Burundi, care a obţinut 10 puncte (Coreea de Nord nu face parte dintre cele 140 de ţări incluse)[9]. Ca urmare a tulburărilor economice produse de criză, în 2012 economia mondială a fost mai puţin integrată intern decât în 2007, din perspectiva profunzimii legăturilor, deşi acestea au fost cu 10% mai puternice decât în 2005. Sfera legăturilor s-a redus cu 4%. Anii următori ar trebui să aducă o intensificare suplimentară a relaţiilor economice globale.

Nu putem spune nici că o contracarare a crizei actuale intensifică permanent rolul guvernului în economie în sensul volumului finanţelor publice. Aşa e, acesta este exagerat. În unele ţări chiar prea mult, dacă îl privim dintr-o perspectivă sistemică şi pe termen lung, şi nu dintr-una oportunistă şi pe termen scurt. Cu toate acestea, ne aflăm într-o situaţie de urgenţă şi este de înţeles că duhul creşterilor abrupte ale cheltuielilor publice va trebui împins înapoi în lampa lui Aladin. Nu este simplu, dar este şi posibil, şi de dorit, deoarece nu trăim într-o lume a basmelor. Aşa se va întâmpla, deşi rămâne de văzut cât de rapid, ce instrumente specifice se vor folosi în ţările respective (nu vor fi aceleaşi pretutindeni) şi cu ce conflicte sociale şi crize politice aferente. Prin urmare, dacă în

ultimii câţiva ani, mai ales după 2008, statul a crescut în unele regiuni ca răspuns la criză, acest lucru nu a avut cauze structurale, ci mai curând oportuniste. Şi nu a fost din cauza esenţei globalizării, ci independent de ea.

Independent, însemnând că nu există o cauzalitate directă între globalizare şi „dimensiunea" statului. Deşi nu a provocat criza, globalizarea a permis răspândirea ei dintr-o ţară în alta. Drept urmare, în unele dintre ele s-a impus creşterea cheltuielilor publice pentru stimularea economiei de partea cererii. Atunci, dimensiunea statului a crescut. Totuşi, criza a fost cauza directă – sau, mai precis, răspunsul keynesian – a acestei situaţii, în timp ce globalizarea a acţionat ca un fel de intermediar în întregul proces. Nu a fost forţa motrice, dar nu s-ar fi ajuns în aceeaşi situaţie în lipsa ei.

În perioada anterioară, pe o durată de aproape trei decenii înaintea crizei, dominaţia neoliberalismului a contribuit la diminuarea rolului şi poziţiei statului în economie. Această afirmaţie este valabilă în special pentru unele ţări dezvoltate grupate în OCDE, deşi situaţia economiilor în ascensiune nu este aceeaşi. În ţările bogate, o corelaţie clară între schimbările de la nivelul deschiderii acestora faţă de relaţiile economice externe (rezultat şi cauză a globalizării) şi nivelul cheltuielilor publice se poate observa în anii 1987-2002. Dacă măsurăm primul nivel prin valoarea raportului dintre exporturi şi importuri din PIB şi pe al doilea prin valoarea cotei cheltuielilor publice din PIB, atunci coeficientul de corelaţie este de -0,67; cu cât o economie este mai deschisă, cu atât „mai mic" este statul. Această afirmaţie ar susţine perspectiva conform căreia globalizarea contribuie la reducerea importanţei statului.

Controversele din jurul acestui aspect se reduc la două ipoteze care se exclud reciproc: eficienţa şi compensaţia[10]. Ipoteza eficienţei – în mod evident mai aproape de curentul neoliberal al economiei – evidenţiază nevoia de a reduce cheltuielile publice pentru menţinerea sau îmbunătăţirea competitivităţii. Anterior, timp de ani de zile, cheltuielile publice crescuseră practic fără nicio legătură cu globalizarea, fiindcă erau efectul extinderii sferei sistemului social, al cheltuielilor pentru educaţie şi sănătate, precum şi al îmbătrânirii populaţiei. Azi însă impozitele excesive dăunează competitivităţii, care trebuie să fie mai ridicată într-o economie deschisă, caracteristica integrală a globalizării. Cu cât o ţară este mai deschisă la relaţiile economice externe, cu atât este mai mare presiunea globalizării asupra competitivităţii, cu atât este mai necesar ca firmele să fie impozitate mai puţin şi, nu în ultimul rând, cu atât trebuie să scadă cheltuielile publice. Cu atât trebuie să scadă şi impozitele, evident, fiindcă trezoreria are nevoie de mai puţini bani. În concluzie, cu cât o economie este mai implicată în globalizare, cu atât mai mare este piaţa şi cu atât mai mic statul.

Pe de altă parte, ipoteza compensaţiei evidenţiază relaţii opuse. Conform acestei interpretări, care este mai apropiată de modelul economiei sociale de piaţă, globalizarea are nevoie de cheltuieli publice mai mari pentru a întări poziţia competiţională a economiei deschise. Statul este cel care trebuie să asigure fondurile publice pentru a garanta un standard înalt al capitalului uman, prin urmare nu poate să scadă cheltuielile pentru educaţie, cultură, sănătate, cercetare şi dezvoltare. Statul trebuie să crească şi anumite cheltuieli sociale, protejând populaţia de consecinţele negative ale globalizării. Trebuie să acopere unele costuri ale protejării societăţii împotriva riscului mai mare implicat de o liberalizare economică la scară transnaţională[11]. În concluzie, cu cât o economie este mai implicată în globalizare, cu atât este mai mare statul şi cu atât este mai mică piaţa, în termeni relativi.

Guvernare nu înseamnă doar modul de organizare a societăţii şi reglementările legale care îi asigură funcţionarea, protejate de guvernul central împreună cu instituţiile sale

relevante. Se cunosc diferite forme de stat, cu niveluri diferite de centralizare a administraţiei şi a procedurilor de luare a deciziilor. Poziţia statului definit ca puterea guvernului central slăbeşte, din cauză că autonomia autorităţilor locale este în declin sau, mai exact, din cauză că rolul guvernelor locale creşte. Acest fapt este evident nu doar în ţările cu structuri federale, în care statele, departamentele, landurile, provinciile, voievodatele şi *oblast*-uri sunt relativ autonome. Ele au forme, mărimi şi nume diferite, în principal în funcţie de tradiţie. Un fenomen similar are loc în ţările cu structuri monolitice, care sunt împărţite, din motive practice, în entităţi pe două, trei sau (rar) mai multe niveluri. Apoi mai avem, de exemplu, voievodate, *poviat* şi *gmina* şi oraşe-state, ca în Polonia, sau regiuni, departamente, *arrondissements*, cantoane şi comune, ca în Franţa.

Una dintre tendinţele obiective din democraţiile mature este consolidarea poziţiei guvernelor locale în detrimentul puterilor guvernului central, conform politicii de apropiere a puterii de oameni. Există argumente puternice în favoarea acestei abordări, care dovedesc că anumite tipuri de decizii administrative, pe de o parte, şi anumite tendinţe în cheltuielile publice, pe de altă parte, sunt mai cumpătate când se iau la nivelurile inferioare. Bineînţeles, această afirmaţie nu este valabilă întotdeauna, oriunde, automat şi necondiţionat. Şi în acest caz, răspunderea este pasată de la un nivel administrativ la altul, când este vorba despre îndeplinirea diverselor sarcini economice şi sociale, în lipsa redistribuirii corespunzătoare a banilor publici. Întâlnim această situaţie cel mai adesea în ţările care încă aspiră la o democraţie matură, dar şi în ţările cele mai dezvoltate, mai ales în vremuri grele.

Se poate întâmpla ca guvernul central să vrea să delege unele sarcini administraţiilor locale, de exemplu, în domeniul educaţiei primare, dar nu şi să le transfere toate fondurile pe care le cheltuia de obicei în acest scop. Dacă îi merge, autorităţile locale fiind capabile să cofinanţeze cheltuielile necesare din alte surse, din veniturile proprii şi, în acelaşi timp, guvernul central foloseşte banii astfel economisiţi pentru a finanţa alte obiective – de exemplu, pentru a contribui la creşterea birocraţiei guvernamentale – atunci avem de-a face cu un guvern „mai mare": suma cheltuielilor publice este mai mare decât înainte de descentralizare.

Alteori, se întâmplă invers. Folosind unele trucuri de lobby, administraţiile locale reuşesc uneori să stoarcă de la guvernul central transferuri mai mari pentru a finanţa sarcinile delegate. Uneori acest lucru este facilitat de algoritmi speciali care nu sunt niciodată ideali. Dacă, de pildă, este delegată sarcina de prevenire a incendiilor, nivelurile administrative inferioare pot negocia, în final, mai multe fonduri decât se cheltuiau în acest scop la nivel central. Se întâmplă ca, în urma unor mari reforme administrative orientate spre descentralizarea sistemului pentru gestionarea guvernării şi finanţelor, cheltuielile publice să crească în loc să scadă. Guvernul trebuia să devină „mai mic", dar a devenit „mai mare".

Nu există o împărţire administrativă „corectă unică" a statului din perspectiva eficienţei economice şi a eficienţei generale a sistemului public de finanţe. Se cunosc cazuri în care s-au înregistrat probleme imense cauzate de descentralizări în state federale precum Brazilia şi Mexic sau chiar Statele Unite, care au o experienţă mai îndelungată şi instituţii bune. Nu lipsesc problemele cu gestionarea veniturilor şi cheltuielilor în ţările care nu au o structură federală. Concluziile sunt clare totuşi: delegarea sarcinilor şi creşterea importanţei administraţiilor locale favorizează creşterea economică şi satisfacerea nevoilor sociale. Evident, acest lucru impune instituţii adecvate şi o cultură politică şi acesta este motivul pentru care modelul ce funcţionează cel mai bine în Marea Britanie funcţionează cel mai rău în Nigeria, iar Papua Noua Guinee nu poate decât să admire eficienţa diverselor

niveluri administrative din Australia. Nici guvernarea locală şi descentralizarea guvernului nu se învaţă într-un timp scurt.

În viitor, domeniul guvernării centrale va continua să fie limitat în beneficiul consolidării poziţiei de decident a autorităţilor locale. Problema complicată a descentralizării finanţelor publice este o parte integrantă a acestui proces. Tot mai multe fonduri publice vor fi alocate de administraţiile locale mai curând decât de guvernul central. Împreună cu fondurile şi competenţele în această privinţă, şi răspunderea publică, cea legală, morală şi politică pentru deciziile luate vor fi transferate nivelurilor inferioare. Astfel, dacă definim guvernul ca structuri centralizate, autorităţi naţionale şi instituţionalizarea acestora, atunci poziţia guvernului va slăbi. Ea slăbeşte deja, întrucât tot mai multe decizii, inclusiv cele care au consecinţe economice, nu mai depind de guvernul central, ci de autorităţile locale.

Astfel, dialectica pieţei şi guvernării, acum descentralizată, ia o nouă formă. Aparent, există o singură piaţă, dar ea este compusă din multe segmente locale. Aparent, există un singur guvern, dar multe entităţi mai mult sau mai puţin autonome funcţionează ca parte a acestuia. Pe scurt, uneori trebuie să îi adresezi o plângere nu ministrului, ci liderului local sau, în loc să faci o petiţie la parlament pentru o lege mai favorabilă mediului de afaceri, trebuie să soliciţi reglementarea dorită de la consiliul local. Deşi tranzacţiile trebuie desfăşurate practic în aceeaşi monedă naţională pe toate pieţele locale dintr-o anumită ţară, programul de funcţionare este stabilit de jos mai curând decât de sus. Pe viitor, mai multe probleme vor fi gestionate la nivelul inferior, în timp ce statul va decide asupra problemelor fundamentale, în principal asupra formei instituţiilor majore, asupra regulilor jocului aplicabile tuturor celor care fac afaceri pe teritoriul său.

Trăim deja într-o nouă realitate şi pentru că, privind-o dintr-o altă perspectivă, oarecum panoramică, globalizarea are implicaţii extinse pentru poziţia şi rolul statului în procesul economic. Unii autori afirmă chiar că globalizarea nu se poate realiza fără stat şi, în acelaşi timp, nu poate face faţă coexistenţei cu statul. Un alt paradox?

Ascensiunea şi decăderea doctrinei contemporane laissez-faire ne pun în faţa altei mari provocări: ce urmează după ce neoliberalismul s-a discreditat singur? Acesta s-a afirmat în anii 1980 şi 1990 cu mult tapaj şi unele succese de scurtă durată. Apoi s-a prăbuşit, dând naştere întrebărilor despre viitorul capitalismului la sfârşitul primelor decenii din secolul XXI, când economia mondială era în ghearele crizei. Criza are o amploare incredibil de mare şi va avea un impact puternic asupra viitorului. Criza se manifestă în cinci sfere diferite:

1) A început în sfera financiară, ca rezultat al contractării unor datorii iraţionale şi exagerate. În Statele Unite, acestea au fost în principal datorii ale populaţiei pentru a finanţa consumul excesiv şi pentru locuinţe; în Uniunea Europeană, statele au făcut majoritatea acestor datorii pentru a finanţa cheltuielile publice neechilibrate structural cu bugetul, datoriile constând şi în deficite bugetare excesive.
2) Din sfera financiară, turbulenţele s-au răspândit, pe canalele obişnuite, spre sfera producţiei, cauzând o scădere a activităţii economice, care a dus la un declin al producţiei şi la creşterea ratei şomajului. Acest lucru a fost urmat rapid de scăderea investiţiilor de capital, fapt care va avea implicaţii negative pe viitor.
3) De aici, tulburările s-au revărsat în sfera socială, mărind inegalităţile şi excluderea socială prin restricţionarea accesului multor grupuri sociale cu un venit relativ inferior la serviciile publice, în special la sănătate şi educaţie.
4) Apoi, criza a cuprins sfera politică, fapt observabil în întreaga sa amploare pe ambele maluri ale Atlanticului, deşi se manifestă diferit în Statele Unite şi în Uniunea

Europeană. În paranteză fie spus, aceasta este și o criză evidentă a politicii globale, deoarece lumea nu este pregătită din punct de vedere instituțional să coordoneze politica economică nici măcar în vremurile liniștite, ca să nu mai vorbim de cele tulburi.

5) A cincea sferă a crizei este cea intelectuală și culturală. Trecem printr-o criză fundamentală a capitalismului neoliberal. În locul unor piețe mature au apărut întrebări critice despre semnificația și obiectivele activităților economice, despre esența unei societăți implicate în aceste activități, despre viitorul globalizării și al întregii civilizații care, până la urmă, trebuie să aibă baze materiale. Acestea sunt, practic, determinate de economie, de capacitatea sa de creștere și de satisfacere a nevoilor umane.

Criza contemporană este o perioadă de frământări. Este o criză a ideilor și ideologiilor, o fisură în sistemul de valori aparent consacrat. Este, în multe cazuri, colapsul întregului edificiu al credinței în valorile prețuite până acum, care atrage un sentiment de alienare și de lipsă a unui reper care să ne ghideze în călătoria noastră prin lumea în schimbare. Chiar dacă simptomele crizei din primele patru sfere au fost depășite, criza intelectuală și culturală va mai dura o lungă perioadă de timp și va avea un preț mare. Poate se va naște un alt clasic, care va întreba: pentru ce luptăm? Încotro ne îndreptăm? Trebuie să ne punem aceste întrebări. De la probleme importante, precum obiectivele activității economice în anii care vor urma, la cele mărețe, precum direcțiile și metodele de extindere a integrărilor regionale, și până la cele fundamentale, precum încotro trebuie să se îndrepte lumea în următoarele două generații.

Dacă privim mai atent la ultima campanie electorală din SUA, aceasta s-a învârtit practic în jurul unor sisteme de valori diverse. Deși unii au fost încă iluzionați de farmecul „economiei libere-pentru-toți", alții au înțeles deja (abia acum?) că acesta este un drum închis și caută o cale alternativă spre un viitor mai bun. Înainte de a deveni politică și tehnocrată, trebuie consacrată mai întâi în axiologie, în sistemul valorilor progresiste. Această cale este presărată cu obstacole și multe potențiale oportunități vor fi abandonate. Iată motivul pentru care ne confruntăm și în acest caz cu o criză culturală. Există probleme care nu pot rezolvate prin manipularea ratei dobânzii, a impozitului și a cursului de schimb. Pentru a face mai eficiente aceste instrumente, ele trebuie ancorate într-un sistem de valori specific, care nu poate permite ca unii să-i prade pe alții, în termeni economici; prin manipularea încă unei „rate" – electoratul.

Dacă examinăm disputele din cadrul familiei Uniunii Europene, care au împiedicat, în toamna anului 2012, un acord privind bugetul comun pentru perioada 2014-2020, vedem că miza nu au fost câteva miliarde de euro în plus sau în minus, unele zecimale ale ratei de creștere sau scăderea cheltuielilor de la trezoreria comună, ci o divergență profundă de valori. Nu atât între statele naționale, cât între diverse ideologii și grupuri de interese, pe care unii șefi de state sau de guverne încearcă să le protejeze, sub pretextul preocupării pentru interesul național. Este un lucru periculos, deoarece un conflict real al grupurilor de interese poate destabiliza, deși nu obligatoriu, situația internațională în momentele în care cooperarea transfrontalieră nu ar trebui să fie doar o parte a politicii, ci și una dintre valorile fundamentale.

Dacă ușile birourilor guvernamentale din Beijing s-ar deschide mai larg, am descoperi că punctele de vedere ocazional contradictorii din cadrul noii conduceri chineze nu se referă la probleme tehnice, ci la cele fundamentale, legate de viitoarele „valori cu caracteristici chineze". Și, dacă toți, americani, europeni, chinezi și alte națiuni, s-ar hotărî cu privire la valorile pe care vor să le urmărească în anii care vor veni, ne-ar

rămâne totuşi o problemă crucială: cum le putem combina pe toate astfel încât să evităm conflictele, dacă nu putem ajunge la o coeziune socială globală în această etapă a civilizaţiei.

Aceasta ar trebui să fie o valoare fundamentală de lungă durată. Şi totuşi, în Statele Unite, antinomia dintre valorile preţuite de diverse grupuri sociale şi politice a creat o situaţie în care cel mai important aspect este contracararea abisului fiscal, care nu a fost împiedicat în niciun caz de conflictele din cele două camere ale Congresului în ajunul Anului Nou 2012 şi în prima zi a anului 2013 şi nici de cele de mai târziu; în Uniunea Europeană problema principală este disputa legată de creşterea cheltuielilor de la bugetul comun cu 1% peste inflaţie, iar în China cazurile de corupţie de la intersecţia dintre economia condusă de stat şi cea privată.

Omenirea ar da dovadă de o naivitate de neînţeles dacă ar permite neoliberalismului să-şi revină din eşec şi să nu dispară cu totul în actualul moment istoric de cumpănă, fără a mai renaşte vreodată. În mod logic, aşa ar trebui să stea lucrurile, dar nu se întâmplă astfel, din cauză că neoliberalismul, cu ajutorul mass-mediei ascultătoare şi al unor cercuri academice, încearcă să dea vina pentru propriile greşeli pe... intervenţionismul statului şi să evite să plătească pentru păcatele sale minţind. Poate că într-o zi, într-un viitor îndepărtat, doctrina laissez-faire va fi din nou la modă. Probabil, deoarece istoriei îi place să joace astfel de feste. Totuşi, dacă se ajunge vreodată aici, o generaţie viitoare afectată de multe suferinţe economice va regreta. Pentru a fi siguri că vina nu poate fi aruncată pe generaţia noastră, trebuie să ne îndreptăm cu curaj, în viitorul cel mai apropiat, spre o combinaţie între piaţă şi stat care să abordeze provocările dezvoltării sustenabile.

Există o deziluzie profundă faţă de sfaturile consilierilor economici occidentali, faţă de sugestiile ineficiente şi, în multe cazuri, faţă de presiunea din partea unor organizaţii internaţionale subordonate de fapt intereselor Occidentului, mai ales FMI. Acum, „pieţele emergente" par mai puţin înclinate să asculte mostrele de înţelepciune străină. Dacă mai vor să asculte totuşi, sunt atente la alţii. Disponibilitatea de a da ascultare sugestiilor altora, în special celor ale neoliberalilor, a scăzut dramatic în economiile cu creştere rapidă din Asia de Sud-Est, mai ales în urma experienţelor dificile din timpul propriei crize de la sfârşitul anilor 1990 şi a celor de succes în ce priveşte implicarea statului în procesele de dezvoltare. Această disponibilitate este de asemenea mult mai scăzută în ţările postsocialiste din Europa Centrală şi de Est şi în fosta Uniune Sovietică, unde se întâlneşte mult mai rar credinţa neofită în omnipotenţa mâinii pieţei care se presupune că se autoreglementează. „Consensul de la Washington", care a promovat o cvasireţetă pentru liberalizare şi privatizare rapidă şi extinsă, precum şi politici financiare dure, fără a lua în calcul circumstanţele instituţionale şi implicaţiile culturale şi sociale, a fost abandonat de economiile din America Latină. Există un scepticism enorm în Orientul Mijlociu şi în ţările nord-africane care trec prin turbulentul proces al „primăverii arabe", faţă de sfaturile venite de dincolo de Mediterana şi de Atlantic.

Acest bazar unic de sfaturi, sugestii, recomandări şi îndrumări detestă vidul, de asemenea. Ceva trebuie să umple golul dintre oferta şi cererea de sfaturi. Aparent, există şi mai puţini dintre cei pe care nu mai vrea nimeni să-i asculte, pentru că, în urma unui val de dezamăgiri şi deziluzii, există în mod clar mai puţini guru „deştepţi" cărora le place să le predice altora, deşi ignoră adesea determinanţii culturali, istorici şi geopolitici specifici ai funcţionării şi dezvoltării economiei. Pe de altă parte, cei care pun întrebări au acum o problemă mai mare: cui să-şi adreseze îndoielile?

Piaţa specifică a sfaturilor economice, asigurate atât sub forma ajutorului, cât şi într-un mod complet comercializat, va suferi o transformare majoră în anii următori. Trebuie nu doar să o privim cu atenţie, ci mai ales să luăm parte la ea, deoarece va fi modificată semnificativ de ideile şi interesele care se ciocnesc într-o dezbatere despre viitor. Ar fi grav dacă s-ar naşte un alt „consens"[12] şi dacă s-ar impune din nou ca singura soluţie corectă în ochii celor care caută răspunsuri la întrebările ce îi chinuie şi care respectă un principiu eronat, conform căruia ar exista o politică bună pentru toţi; cum s-ar spune, o mărime unică. Nu există aşa ceva.

Lumea se confruntă cu noi provocări, deoarece globalizarea a început o altă etapă. La ce ar trebui să ne aşteptăm în termenii interconexiunilor nu doar dintre piaţă şi guvern, ci şi dintre cele trei componente fundamentale ale activităţii economice: piaţa, guvernul şi lumea? Conceptele neoliberale pot părea atractive, lucru periculos din cauză că sunt dăunătoare. Un demagog ar putea afirma că, întrucât nu ştim exact cum se repară relaţiile din triunghiul piaţă-stat-lume, cel mai bine este să lăsăm problemele pieţei în grija sa, iar ele se vor rezolva de la sine. Acesta ar fi un alt caz de naivitate de proporţii istorice. A lăsa economia viitorului la bunul plac al haosului pieţei este aproape echivalent cu o crimă împotriva umanităţii. Totuşi, această afirmaţie este valabilă şi în cazul oricăror încercări de a o lăsa în voia unei suprastructuri similare cu un cvasistat mondial. Din nou, trebuie să căutăm o altă cale care să îndrepte cât mai mulţi oameni spre „prima lume" sau, cu alte cuvinte, spre o realitate în care, în pofida varietăţii formelor existente, nu vor mai exista lumea „a doua", „a treia" şi „a patra".

Dacă ar exista şi un guvern global, în afara unei economii globale, ne-am confrunta, deşi la o scară diferită, cu o dilemă similară celei cu care ne confruntăm la scară naţională, unde guvernul şi economia coexistă în mod tradiţional. Situaţia se complică foarte mult totuşi, din cauză că nu există şi nici nu va exista un guvern universal, nici democratic, nici totalitar. În acelaşi timp, poziţia statului naţional slăbeşte ca urmare a globalizării progresive. Totul se complică şi mai mult pe măsură ce slăbirea statelor tradiţionale implică slăbirea democraţiei tradiţionale bazate pe stat, dacă nu va fi înlocuită de o democraţie transnaţională sau chiar de una globală.

Jucătorii puternici de pe piaţă, în special corporaţiile transnaţionale uriaşe, vor încerca să profite de pe urma acestei situaţii complicate[13]. Mai exact, să-şi maximizeze beneficiile percepute în mod subiectiv. Cele două afirmaţii nu sunt echivalente, întrucât uneori ei înţeleg greşit care le pot fi beneficiile. Dacă exagerează – şi au această tendinţă din cauză că nu înţeleg pe deplin esenţa legăturii pozitive dintre propriile interese pe termen lung şi interesele publicului larg –, atunci îşi vor rata obiectivele în termenii expansiunii globale. În orice caz, piaţa va fi în ofensivă. Deja este. Este interesant că economiştii şi factorii de decizie mai pot învăţa ceva din science-fiction. Există o poveste grăitoare despre o companie de pe internet atât de puternică, încât poate domina singură întreaga economie globală; astfel, în locul unui guvern omniprezent, există o firmă totalitară care ne poate suprima pe toţi...[14]

Încă de la începutul istoriei economice, circulaţia bunurilor şi oamenilor nu s-a oprit la graniţă, fie că aceasta era un gard în jurul unui sat, un râu adânc sau nişte borne de frontieră statală. Traficul contemporan transfrontalier şi planetar este imens. Este evident că nimeni nu-l va controla – şi de ce ar trebui să-l controleze totuşi? Dar trebuie să fie clar că cineva trebuie să monitorizeze şi să reglementeze acest trafic în anumite privinţe. Credinţa că piaţa o va face de la sine trebuie clasificată drept o braşoavă economică. Avem nevoie de o intervenţie raţională.

În economia de azi, lăsând la o parte extremismul, există consensul că politica trebuie să intervină în cele trei domenii principale: alocarea resurselor, redistribuirea venitului şi stabilizarea macroeconomică. Acesta este un dat şi disputele se nasc doar dincolo de acest punct: în ce scop? Ce instrumente să folosim? În ce măsură? Şi acum, globalizarea complică şi mai mult lucrurile, şi anume: în ce măsură aceste domenii trebuie tratate pe o scenă transnaţională, inclusiv globală? Fiecare dispută necesită cooperare interstatală şi globală.

Nu vom scăpa de necesitatea alocării conştiente şi specifice a unor resurse din locurile în care sunt din abundenţă către locurile în care sunt necesare, precum hrana din ţările care o produc în exces către regiunile în care oamenii mor de foame. Este vorba în principal despre o alocare a pieţei, când trebuie să intervii asupra comportamentului participanţilor la jocul cererii şi ofertei în cazul unei supraîncălziri economice periculoase sau al unei conspiraţii monopoliste evidente. Până la urmă, există destul de multe cazuri de manipulări din partea unor carteluri, care cad de acord asupra cantităţii ofertei pentru ca preţurile să crească, sau de practici speculative pe piaţa materiilor prime, care provoacă fluctuaţii dăunătoare.

Nu vom scăpa de imperativul intervenţiei într-o redistribuire globală a venitului, din cauză că lumea se află într-o stare de profund dezechilibru financiar, deşi nu ducem lipsă de locuri în care o parte a venitului generat altundeva poate ajuta la detensionarea unor situaţii drastice. În viitor, cel mai probabil după ce Occidentul bogat va reuşi să-şi depăşească propria criză, problema transferării a nu mai puţin de 0,7% din venitul naţional către ţările sărace va reveni în prim-plan.

Acum nu vorbim despre PIB, ci despre venitul naţional brut, VNB. La calcularea PIB-ului, deducem din valoarea totală a bunurilor şi serviciilor finite produse într-o anumită ţară (cel mai adesea pe o perioadă de un an) valoarea materialelor folosite în producţie. Dar VNB este, conform definiţiei adoptate de Banca Mondială, „suma valorii adăugate de toţi producătorii rezidenţi plus orice impozite pe produs (mai puţin subvenţii) care nu sunt incluse în evaluarea producţiei plus încasările nete de venit primar (compensarea angajaţilor şi venitului de pe urma proprietăţii) din străinătate". Cu alte cuvinte, dacă o ţară nu are venituri nete din afară, cele două categorii sunt egale. Dacă o ţară este îndatorată şi plăteşte dobânda aferentă, VNB este mai mic decât PIB cu suma acestei dobânzi. Indiferent cât de importante ar fi, aceste diferenţe nu afectează logica argumentului nostru.

Cu ceva timp în urmă, ONU a adoptat o rezoluţie privind asistenţa oficială pentru dezvoltare (AOD), dar până acum doar câteva ţări au respectat această obligaţie mai mult morală decât formală pe care şi-au asumat-o. Acestea sunt ţările care şi-au trasat un curs spre economia socială de piaţă şi acesta este motivul pentru care sunt caracterizate de un stat „mare". AOD atinge 0,97% din VNB în Suedia, 1,1% în Norvegia, 0,9% în Danemarca, 0,81% în Olanda şi 1,09% în Luxemburg. Acestea sunt economii mici, prin urmare nici sumele de bani nu sunt foarte mari. Situaţia ar fi destul de diferită dacă ţările mari ar fi la fel de generoase cu finanţarea dezvoltării în ţările mai puţin dezvoltate. Din păcate, lucrurile nu stau aşa, din cauză că AOD atinge 0,15% din VNB în Italia, 0,2% în Japonia, 0,21% în SUA şi 0,38% în Germania. Ceva mai mulţi bani sunt transferaţi de Franţa, 0,5%, şi de Marea Britanie, 0,56%, datorită suprafeţei mari a fostelor teritorii imperiale în care aceste ţări sunt relativ mai active decât alte state.

Există multe alte aspecte ale reglementării în sfera redistribuirii: de la sprijinirea campaniilor umanitare pentru împiedicarea evaziunii fiscale a celor mai bogaţi la asigurarea fondurilor destinate asistenţei pentru dezvoltare în ţările sărace cu scopul de a împiedica

spălarea banilor, de la acumularea capitalului pentru cofinanţarea dezvoltării regionale până la eliminarea paradisurilor fiscale.

Nu vom scăpa de măsurile necesare pentru stabilizare, care se aplică în principal – dar nu numai – pieţelor financiare. Acestea sunt, aproape pretutindeni, doar o parte a pieţei globale şi nicio ţară, nici măcar una atât de puternică precum Marea Britanie sau Japonia, nu poate influenţa în lipsa cooperării internaţionale cursul de schimb al monedei sale şi ratele dobânzii interne.

Întregul argument se rezumă la o singură întrebare: cum putem guverna globalizarea? Nu cum o putem controla, din cauză că este imposibil, ci cum o putem guverna sau cum putem stabili direcţia pentru procesele economice spontane, astfel încât de rezultatele lor să se bucure cât mai multe categorii sociale. În acest scop, este indispensabilă reglementarea globală, asigurată de un organism de reglementare global sau de organisme de reglementare naţionale care să facă front comun.

Guvernarea globalizării trebuie să se bazeze pe zece principii:

1) reglementarea trebuie orientată spre fenomenele şi procesele viitoare pentru a evita cât mai mult o coliziune între deciziile luate de entităţile din lumea afacerilor;
2) respectul pentru suveranitatea naţională, în limite specifice;
3) unitatea în diversitate, adică dreptul ţărilor de a-şi menţine unele dintre instituţii, dar cu o preocupare pentru compatibilitatea internaţională şi respectarea regulilor internaţionale de bază;
4) o autonomie limitată când este vorba despre soluţii sociale, cu respectarea valorilor fundamentale ale civilizaţiei contemporane şi aderarea la standarde globale universale şi la reglementările regionale şi globale în unele cazuri stabilite de comun acord;
5) delegarea unor puteri de decizie anterioare la nivel regional;
6) prerogative mai mari pentru liderii autorităţilor executive pentru a lua decizii obligatorii pentru forumurile internaţionale;
7) aplicabilitatea reglementărilor adoptate;
8) o nouă ordine instituţională, ca un compromis global între interesele private şi cele publice;
9) consultare publică internaţională la luarea deciziilor;
10) reprezentanţii organizaţiilor nonguvernamentale iau parte la unele sesiuni ale organismelor internaţionale.

În primul rând, reglementările globale nu o pot lua înaintea timpului, care trece repede, dar nici nu ar trebui să încerce să facă acest lucru. Este recomandabil ca reglementarea să prezică evenimentele viitoare şi procesele inevitabile. Atât timp cât cunoştinţele noastre permit – şi în multe cazuri permit –, regulile instituţionalizate ale jocului trebuie formulate în anticiparea viitorului. Fie pentru a uşura apariţia a ceva de dorit, fie pentru a îngreuna apariţia a ceva indezirabil sau a împiedica materializarea a ceva foarte grav.

Nu are rost să aşteptăm un exod masiv din zonele extrem de sărace, unde viaţa este insuportabilă. În schimb, indiferent de măsurile relevante de sprijin stipulate într-o politică de dezvoltare destinată acelor regiuni, trebuie să stabilim dinainte termenii migraţiei internaţionale viitoare a oamenilor. Nu are rost să aşteptăm să vedem în ce măsură se vor adeveri scenariile sumbre când gheţarii ajung să se topească în Arctica, Antarctica şi Groenlanda din cauza încălzirii globale. În schimb, trebuie să creăm mecanismele care, cu ajutorul unor interese economice şi, dacă este necesar, prin ordine administrative aplicabile la nivel global, vor încuraja activităţile care nu o cauzează. Nu are rost să

aşteptăm ca piaţa să rezolve problema accesului la medicamentele necesare pentru vindecarea malariei, ci, în schimb, trebuie să coordonăm măsurile pentru a preveni răspândirea sa. Şi bineînţeles că nu are rost să aşteptăm declanşarea altei crize financiare globale, ci trebuie să reglementăm mai bine dinainte fluxurile financiare internaţionale şi să le supunem unei supravegheri globale adecvate.

Reglementările transnaţionale preemptive ar trebui de asemenea să transpună în cadru global experienţa pozitivă a blocurilor de integrare regională. În acest sens, lumea poate învăţa câte ceva din experienţa pozitivă a Uniunii Europene, de exemplu, în cazul termenilor finanţării pentru dezvoltarea microregiunilor sau a programelor comune de cercetare şi dezvoltare. Nu vorbim despre transpunerea automată a soluţiilor care au funcţionat într-un anumit bloc de integrare în altul sau direct la nivel global, ci despre adaptarea raţională a instituţiilor transpuse cu succes de la nivel naţional la nivel regional; poate în viitor vom reuşi să le instituim cu succes la un nivel global sau în alte regiuni. Deocamdată, după marea eroare reprezentată de criză, nu are rost o vreme să încercăm să globalizăm experienţa monedei unice europene, dar, fără îndoială, atât celelalte continente, cât şi lumea în ansamblu pot învăţa multe din procedurile juridice, organizaţionale şi financiare, precum şi din programele de schimburi de studenţi. Există şi alte exemple de practici bune.

Aşadar, obiectivul este o instituţionalizare în dublu sens, orientată spre viitor. Pe de o parte, pentru a încetini şi a bloca fenomenele şi procesele posibile, dar indezirabile în viitor şi, pe de altă parte, pentru a stimula şi a cataliza evenimentele şi secvenţele acestora posibile şi dorite. Studiile viitoare sunt cu atât mai necesare pentru ca legiuitorii, politicienii şi organismele de reglementare, precum şi experţii şi consilierii lor să ştie cu siguranţă ce ne aşteaptă, ce se poate întâmpla şi ce nu se va întâmpla în mod cert şi, cel mai important, cum să reglementeze economia mondială pentru a ajuta forţele progresiste să-şi croiască drum înainte.

În al doilea rând, trebuie să respectăm suveranităţile naţionale, indiferent cât de departe merg „denaţionalizarea" şi internaţionalizarea economiei. Chiar dacă globalizarea va continua să dilueze importanţa guvernului – un proces dezirabil dacă s-ar implementa reglementări regionale şi globale adecvate –, statele naţionale vor continua să existe. Prin urmare, trebuie să le respectăm suveranitatea, deşi sfera problemelor din competenţa lor se va îngusta. Nu este necesar să le impunem tuturor oamenilor manuale de istorie identice (ceea ce nu înseamnă nicidecum că nu are rost să purtăm un dialog în această privinţă şi să predăm adevărul istoric în şcolile de pretutindeni) sau să le cerem să vorbească în limba engleză până şi acasă. Totuşi, problemele legate de emisiile de gaze cu efect de seră, reglementarea migraţiei, taxele vamale comerciale şi un număr tot mai mare de alte prerogative trec din ce în ce mai multe graniţe. Aşadar, ţările îşi pierd o parte a suveranităţii şi se vor bucura de şi mai puţină în viitor, şi în problemele fiscale. Problema suveranităţii trebuie abordată cu delicateţe, deoarece emoţiile şi sentimentele sunt mai importante decât nevoile şi interesele. Astfel de combinaţii pot declanşa uşor comportamente iraţionale. Patriotismul economic, în special în exces, se bazează rareori pe bun-simţ.

În al treilea rând, deoarece globalizarea va fi mai curând moderată decât totală în viitor, nu ar trebui să impună instituţii identice în ţările implicate. În multe domenii, legile economice aplicabile pot fi stabilite de state sau în cadrul blocurilor de integrare. Totuşi, în privinţa problemelor fundamentale, lumea trebuie să îşi propună reglementări mai mult sau mai puţin unitare. Această afirmaţie este valabilă în principal în cazul comerţului internaţional şi al fluxului de capital şi investiţii, precum şi al politicilor

antimonopol pentru restricţionarea practicilor concurenţiale neloiale. Fără îndoială, reglementările privind circulaţia forţei de muncă vor rămâne mult mai controversate. Capitalismul contemporan şi-a asigurat o libertate extinsă în circulaţia globală a capitalului financiar, menţinând în acelaşi timp restricţii puternice asupra circulaţiei capitalului uman. Aceasta este una dintre cele mai mari asimetrii instituţionale ale globalizării pe care le cunoaştem până acum, nesustenabile pe viitor.

Nu este necesară armonizarea impozitelor la scară globală, dar pe termen lung este necesară standardizarea sistemelor fiscale, printre altele pentru a limita concurenţa fiscală nocivă. Nu este necesară o supraveghere a preţurilor globale, dar trebuie să coordonăm politicile pentru a limita utilizarea preţurilor de transfer în scopul evaziunii fiscale. Nu trebuie să avem standarde identice pentru politicile depozitelor bancare, dar se impune coordonarea urgentă a reglementărilor care îngreunează spălarea banilor. Aşadar, dacă analizăm viitoarele reguli ale jocului în economie, ele vor fi mult mai puţin variate în rândul ţărilor respective decât au fost în trecut, dar în niciun caz nu vor ţinti spre uniformizare.

În al patrulea rând, soluţiile aplicate în diverse ţări în domeniul social vor deveni de asemenea tot mai similare, dar nu are rost să impunem unor ţări soluţiile preferate în altele. Cu o anumită toleranţă acceptabilă pentru unele soluţii sociale (toleranţă care favorizează globalizarea moderată), normalizarea şi uniformizarea vor fi mai avansate în blocurile de integrare. Nu există motive pentru care, în următoarele două generaţii, să nu înregistrăm în acest domeniu un progres cel puţin la fel de mare ca acela pe care l-am atins în ultimele două generaţii în domeniul drepturilor omului şi al drepturilor civile. Acest lucru nu ar fi fost posibil în lipsa presiunii globalizării.

Se justifică să distingem între ce se poate decide la nivel naţional şi ce trebuie să facă obiectul unor reglementări transnaţionale şi globale. S-au înregistrat deja multe progrese în acest sens, dar mai rămân încă multe de făcut. Trebuie să cerem respectarea anumitor standarde în privinţa angajării minorilor, dar nu trebuie impuse astfel de standarde vizând vârsta de pensionare. Trebuie să facem lobby pentru protejarea drepturilor femeilor şi a drepturilor lor sociale, dar nu este necesar să impunem cote de participare a femeilor în organismele elective. Merită să recomandăm standarde obligatorii pentru a limita munca peste program, dar lăsând detaliile compensaţiilor să fie negociate între angajaţi şi angajatori.

În al cincilea rând, tot mai multe decizii trebuie luate, la nivelul blocurilor de integrare mai curând decât la nivel naţional, astfel încât, indiferent de valoarea intrinsecă a unor astfel de proceduri pentru o coeziune socială şi o competitivitate internaţională mai mari, să putem eficientiza negocierile, consultările şi procedurile de luare a deciziilor la scară globală. Sarcina transferului anumitor proiecte cu finanţare publică de la nivel naţional la nivel regional şi global este foarte dificilă şi complexă, ca şi cea a transferului sarcinilor şi fondurilor în jos în cazul descentralizării statului, dar aici direcţia transferului este opusă: în sus, spre nivel transnaţional. Adoptând constant perspectiva integrării regionale a economiilor, se va ajunge mai uşor la un acord la nivel global. Deocamdată, această regulă are o aplicabilitate limitată din cauza nivelului redus al integrării politice şi economice din alte regiuni ale lumii, în afara Europei incluse în UE.

În al şaselea rând, lumea nu poate fi controlată într-o manieră fluctuantă. Este important ca îmbunătăţirea mecanismului de luare a deciziilor să constea, printre altele, în limitarea prerogativelor organismelor reprezentative, precum parlamentele, congresele,

adunările naţionale şi chiar, în anumite probleme, pe cele ale corpurilor executive, precum guvernele şi băncile centrale. Trebuie să includă şi consolidarea poziţiei legislative a unui executiv transnaţional specific, adică întâlnirile şefilor de state şi de guverne: preşedinţi, prim-miniştri şi uneori miniştri. Puterea lor decurge de asemenea din alegerile democratice (în ţările în care predomină democraţia) şi ei ar trebui să fie cei autorizaţi şi mandataţi cu luarea unor decizii autonome în cazuri specifice, fără a se consulta permanent cu capitalele lor şi fără a întreba diverse organisme – cele alcătuite în mod obişnuit de coaliţie, care întorc în avantajul lor toate conflictele şi dubiile – ce să accepte şi ce să respingă.

Ca să înţelegeţi ce vreau să spun, priviţi din această perspectivă dialogul pe tema schimbărilor de mediu, care trenează de peste două decenii, sau incapacitatea de câţiva ani de a face faţă crizei fiscale din Uniunea Europeană. Încă de când a lovit criza, în 2008, nu atât pe scena politică europeană, cât pe ecranele televizoarelor din toată lumea, s-au organizat peste zece summituri ale UE şi zonei euro „în care s-au înregistrat progrese", precum şi câteva summituri ale şefilor anumitor ţări „în care s-au înregistrat progrese", deşi progresul nu a fost niciodată mai îndepărtat. Delegaţiile vin şi pleacă, dar problema rămâne...

Această problemă este delicată, luând în considerare natura democraţiei reprezentative. Totuşi, democraţia reprezentativă cunoaşte de asemenea forme şi mărimi diferite şi le-am putea acorda reprezentanţilor aleşi ai naţiunii suficientă putere de decizie pentru a nu solicita, decât dacă este cu adevărat necesar, decizii colective sau o confirmare a ceea ce intenţionează să accepte în privinţa unei cauze publice bune, la un forum transnaţional. Auzim adesea că timpul înseamnă bani, dar şi mai adesea politicienii internaţionali îl irosesc, mult mai mult decât politicienii naţionali irosesc banii contribuabililor lor.

Un guvern central naţional puternic nu este o limitare la adresa democraţiei, ci mai curând unul dintre instrumentele pentru transpunerea sa la un nivel transnaţional. De exemplu, mai mulţi lideri ai unor ţări importante, cele incluse în grupul celor mai mari economii, G7, Germania şi Franţa printre altele, au făcut o declaraţie în favoarea introducerii unei taxe pe tranzacţii financiare, aşa-numita taxă Tobin. Ştiau totuşi că, odată întorşi acasă, grupurile de lobby care se opuneau acestui instrument aveau să desfiinţeze această propunere, folosind nimic altceva decât democraţia. Şi au renunţat rapid să mai vorbească despre ceva de care chiar avem nevoie.

Mecanismul politic ar trebui ghidat pentru a asigura caracterul obligatoriu al deciziilor specifice luate de şefii de stat la forumurile transnaţionale. Chiar dacă un anumit lider face o greşeală, democraţia va alege unul mai bun, cu prima ocazie. Altfel, rămânem blocaţi într-o paralizie decizională psihologică. Liderii naţionali trebuie să înveţe cum să explice societăţilor lor legitimitatea deciziilor transnaţionale pe care le susţin din propriile raţiuni regionale sau globale, în loc să promoveze insistent interesele naţionale la forumurile internaţionale, adesea cele pe termen scurt sau cele care sunt interpretate greşit.

În al şaptelea rând, reglementările globale trebuie incluse în proceduri care să permită punerea lor în practică. Se înţelege că prima condiţie este ca ele să fie realiste. Trebuie susţinute de un sistem de monitorizare internaţional funcţional, care să aibă întâietate în faţa reglementărilor regionale, naţionale şi locale. Adepţii unei globalizări neînfrânate, care în multe cazuri nu înţeleg în profunzime esenţa, dar cărora le pasă mereu de interesele greşit definite ale companiilor transnaţionale, se conving singuri şi încearcă să-i convingă şi pe alţii că nu sunt multe de făcut, întrucât corporaţiile globale se vor sustrage mereu supravegherii mutându-şi operaţiunile în alte jurisdicţii. Nu

întotdeauna, şi această practică s-ar întâlni mai rar, dacă structurile relevante şi-ar coordona acţiunile în mod corespunzător.

Această situaţie este similară celei în care un şerif aproape că prinde un răufăcător, când, brusc, ajunge la graniţa statului şi... gata cu jurisdicţia organului de aplicare a legii. În timp ce şeriful se întoarce la birou, răufăcătorul, care trece drept un adevărat gentleman în noul loc, se pregăteşte deja pentru un nou jaf la bancă. Şi poate că va reuşi să scape de încă un şerif, fugind într-un alt stat. Astfel de practici au fost motivul pentru care s-a înfiinţat poliţia federală şi acum infractorii pot fi urmăriţi, iar infracţiunile prevenite dincolo de graniţele statului.

Pe viitor sunt necesare măsuri similare pentru diferite domenii ale activităţii pieţei, precum şi pentru regulile care guvernează operaţiunile şi reglementările bancare, pentru a deveni mai complicat să se comită un jaf, chiar şi pentru bancheri sau, cum se spune, „bancsteri", din cauză că uneori aceştia reprezintă o ameninţare mai mare pentru interesele clienţilor băncii decât bandiţii. Reglementările internaţionale şi supravegherea sunt mai dificile, dar posibile. S-a făcut mult, dar încă nu suficient în acest domeniu ca răspuns la valurile crizei din 2008-2013, de asemenea în legătură cu sectorul bancar, care este reglementat mai bine decât înainte, prin stipulările aşa-numitului acord Basel III. Denumirea vine de la oraşul elveţian Basel, locul în care băncile, mai ales cele centrale, cad de acord asupra regulilor bancare care trebuie să intre în vigoare în zona în care îşi derulează operaţiunile. Dacă înţelegerile la care ajung sunt tratate cu seriozitate şi dacă sunt respectate cerinţele privind standardele, aceste reguli devin aplicabile la nivel general, aproape global. Atunci, nu vom mai avea nevoie de o structură internaţională globală pentru a supraveghea respectarea standardelor stabilite de comun acord. Problema este că înţelegerile care au stat la baza indicatorilor Basel I şi Basel II s-au dovedit insuficiente. Acelaşi lucru poate fi adevărat şi în cazul Basel III. Uneori, organismele de reglementare trebuie şi ele să facă obiectul reglementării. Cu atât mai mult cu cât trebuie să mergem înainte, ceea ce va fi mai dificil în viitor, din cauză că noi jucători majori din economiile în curs de emancipare intră în jocul bancar global.

Oponenţii globalizării dau exemple de ţări care ocolesc reglementările pe care ele însele le-au votat. Este demoralizant să vezi multiplele exemple din Uniunea Europeană, în care majoritatea ţărilor nu respectă nici criteriile de convergenţă la euro adoptate chiar de ele la Maastricht, nici regulile Pactului de Stabilizare şi Creştere. Acestea sunt obligatorii pentru toate statele membre şi pentru cele din afara uniunii monetare. Este deprimant să vezi cazuri de nerespectare a principiilor liberului schimb susţinute de toate statele OMC. Acest fapt demonstrează cât de imperativă este înfiinţarea unor agenţii specializate independente de capitalul de mari dimensiuni, de guverne şi de birocraţiile organizaţiilor internaţionale. Cât de complicată este această situaţie se poate observa din controversatul caz al dificultăţilor de monitorizare a programului nuclear iranian, în care există reguli internaţionale relevante, dar, în practică, se dovedeşte că nu sunt respectate, dacă nu toată lumea este bine intenţionată. Dacă lipsa bunelor intenţii face imposibilă rezolvarea anumitor probleme, acesta este încă un argument în favoarea înăspririi sistemului de monitorizare, supraveghere şi inspecţie. Dacă valorile, instituţiile şi politicile eşuează, urmează haosul şi apare o forţă devastatoare.

În al optulea rând, este posibil ca noua ordine globală să nu se nască doar din sau în principal din înclinaţiile hegemonice ale celor mai puternici jucători. Ar trebui să rezulte din ciocnirea dintre interesele corporaţiilor private, cele ale organizaţiilor internaţionale care le reglementează operaţiunile (mai sunt de înfiinţat astfel de organizaţii) şi cele ale

statelor naţionale slăbite şi ale blocurilor de integrare regională tot mai importante. Acest principiu poate părea banal, dar este o cerinţă obiectivă. Noua ordine globală nu este o stare, o structură statică fantezistă, ci mai curând un proces dinamic, integrat intern, al căutării permanente a unui compromis între interese economice şi politice conflictuale.

În multe cazuri, probleme uriaşe şi greu de depăşit sunt create de ţări mici – în termenii populaţiei sau ai PIB-ului, nu neapărat teritoriali – sau de organizaţii şi structuri mai mici. Punctele cele mai fierbinţi de pe harta lumii sunt de mulţi ani Afganistanul şi Somalia, dar şi, în mod surprinzător, Mali sau Siria. Nu armata rusă, ci Al-Qaeda este o ameninţare pentru SUA. Nu NATO ameninţă integritatea teritorială a Rusiei, ci mai curând acţiunile destabilizatoare ale naţionaliştilor din Caucazul de Nord. Mai micuţ nu înseamnă şi mai drăguţ.

În sfera economică, situaţia este diferită, dar nici în acest caz nu este adevărat că forma lumii şi a viitorului său este determinată de primele cinci sute cele mai mari corporaţii, listate an după an de *Forbes*. În firmele mici şi mijlocii lucrează majoritatea forţei de muncă angajate şi acestea produc cea mai mare parte din producţia globală. Importanţa lor enormă poate fi ilustrată de faptul că în Statele Unite ele au suportat povara majoră a depăşirii crizei din producţia economică reală. În timp ce în anii 2009-2011, personalul angajat din marile firme a scăzut cu aproape 10%, în firmele mijlocii, cele cu o cifră anuală de afaceri între 10 milioane şi un miliard de dolari, a crescut cu peste 5%. Şi, deşi nu au o influenţă politică la fel de mare precum marile companii, încât să poată influenţa uşor opinia publică, merită să ascultăm vocea firmelor mici şi mijlocii în viitor[15].

În concluzie, noua ordine instituţională globală nu poate fi impusă de cei mari şi puternici, ci trebuie să fie semnul unui compromis raţional care să ia în calcul capitalul dispersat şi voturile împrăştiate. Dacă aşa stau lucrurile, vor exista de asemenea mai puţine cazuri de fundamentalism şi extreme politice şi, cu siguranţă, acestea vor întâmpina mai multe dificultăţi în a găsi o bază socială pe termen lung pe care să conteze.

În al nouălea rând, în cazurile justificate (deşi problema legată de cine trebuie să decidă şi ce cazuri sunt justificate rămâne deschisă discuţiei), înainte ca forumurile globale să ia anumite decizii, în special cele generale care stabilesc direcţiile de acţiune, precum obiectivele de dezvoltare ale mileniului, merită să fie consultată şi opinia publică mondială. Nu strică să întrebi oamenii cărora le este adresată politica ce cred despre ea. Astfel de practici există deja, dar sunt necesare o scară nouă, mult mai mare, şi un imbold cu adevărat global. Acestea se pot obţine mult mai uşor prin dezvoltarea facilităţilor sociale online pe care politicienii înţelepţi ştiu cum să le folosească.

Din experienţa mea ca participant activ la diverse eforturi de consultare, uneori în calitate de ascultător, alteori în calitate de vorbitor, ştiu că, deşi uneori sunt enervante sau inutile, cel mai adesea sunt utile. Viitorul va aduce schimbări incredibil de ample, deoarece, dintr-o perspectivă tehnică, în mai puţin de două decenii consultarea publică globală extinsă nu va fi mai complicată decât organizarea unui referendum naţional în prezent. Nu este vorba despre votare, ci despre un răspuns specific la o întrebare specifică, putând fi un semnal pentru factorul de decizie sau un stimulent pentru a dezvolta argumente în favoarea unei decizii de care oamenii nu sunt conştienţi sau pe care nu o înţeleg. Nimeni nu va întreba dacă Rezervele Federale sau BCE ar trebui să schimbe ratele dobânzii sau cât de mari ar trebui să fie impozitele, dar nu ducem lipsă de probleme legat de care ar merita să aflăm opiniile oamenilor. Pentru a avea însemnătate politică totuşi, va fi vital să oferim comunităţii mondiale, caracterizată de niveluri variate de cunoştinţe sau de ignoranţă, informaţii obiective despre alternativele esenţiale. Jocul pentru câştigarea opiniei publice mondiale a început deja.

În al zecelea caz, în circumstanţe justificate, reprezentanţii organizaţiilor nonguvernamentale competente ar trebui să facă parte din organismele de decizie ale entităţilor globale. Ar fi inutil să-i aducem în acelaşi loc şi la aceeaşi dată pe participanţii la Forumul Economic Mondial, organizat în fiecare iarnă la Davos, şi pe cei la Forumul Social Mondial, organizat în oraşe diferite. Dar, dacă acest lucru s-ar întâmpla, ar fi cu siguranţă o sindrofie interesantă. Oamenii care participă la aceste forumuri dezbat de multe ori aceleaşi probleme, deşi le percep din perspective total opuse. Confruntarea lor ar putea fi productivă din punct de vedere intelectual şi stimulatoare din punct de vedere politic. Cu atât mai mult cu cât a asculta un consiliu de experţi discutând despre motivele din spatele crizei de pe Wall Street, la care participă câţiva bancheri destul de asemănători până şi în ceea ce priveşte cravatele pe care le poartă (la forumul economic), sau unul în care se discută despre lupta împotriva sărăciei din Africa, ai cărui participanţii poartă tricouri cu acelaşi logo (la forumul social), este mult mai puţin interesant decât dacă i-am pune faţă în faţă pe cei care poartă cravate şi pe cei care poartă tricouri şi le-am sugera să discute despre relaţia dintre lupta împotriva crizei şi depăşirea sărăciei. Iniţiative precum practica Băncii Mondiale de a-i invita pe activiştii organizaţiilor nonguvernamentale la unele sesiuni sunt cu atât mai lăudabile. Chiar dacă la final este doar un schimb de opinii, constituie deja un pas în direcţia corectă. Ele pot dezamorsa o situaţie, deoarece se asigură participarea socială la luarea deciziilor cu consecinţe economice şi sociale majore.

Misiunea care trebuie îndeplinită în viitor de guvernarea economiei globale pare clară. Lumea, omenirea, economia, cultura vor continua să fie diverse şi trebuie să înţelegem şi să respectăm acest lucru. Totuşi, nu putem să ignorăm şi să lăsăm procesul foarte dinamic al schimbării să se defăşoare de la sine. Trebuie să-l controlăm pentru a evita coliziunile periculoase. Îmi amintesc din nou o analogie cu traficul rutier, în care libertatea nu înseamnă că toată lumea merge şi conduce cum vrea. Traficul din lume are şi el nevoie de reglementare. Avem nevoie de reguli de circulaţie care să ne permită să ne deplasăm în direcţia dorită, fără să suportăm riscul de a ne ciocni cu cineva care are dreptul să meargă în direcţia opusă. Avem nevoie de reglementări care să ne permită uneori să călcăm acceleraţia, iar alteori să reducem viteza. Avem nevoie de instrucţiuni pentru a ne opri şi pentru a aştepta. Avem nevoie de reglementări bune la nivel planetar, organizate în coduri complexe, şi de semne de circulaţie. Cu cât entităţile care iau parte la procesul economic înţeleg aceste reglementări, cu atât vor vrea să le respecte, deoarece ştiu că uşurează sarcina fiecăruia de a se deplasa în timp şi spaţiu. Dacă nu vor sau nu pot să le respecte, regulile trebuie să fie predate, încurajate şi, în cele din urmă, impuse. Atunci vor exista mai puţine conflicte, ciocniri, coliziuni, ambuteiaje, dezastre, crize, cataclisme. Costurile deplasării în direcţia dorită, care nu sunt aceleaşi pentru diferiţii participanţi, sunt mai mici.

Traficul economic global, în care circulă zilnic miliarde de oameni şi bunuri în valoare de trilioane de dolari, inclusiv fluxuri de valori şi mărfuri gigantice şi o cantitate de informaţii fără precedent, este de un miliard de ori mai complicat decât traficul din cea mai mare metropolă. Această situaţie impune reglementări. Şi acesta este motivul pentru care avem nevoie de o guvernare a globalizării, astfel încât oamenii, bunurile, capitalul şi informaţiile care circulă peste graniţele culturale, economice şi politice încă existente să poată ajunge la destinaţie, fără prea multe conflicte. Guvernarea globalizării are rolul de a facilita contactele creatoare dintre oameni, bunuri, capital şi informaţii din diferite ţări, nu să absolve respectivele ţări de datoria de a stabili detaliile traficului din interiorul lor. Pentru a folosi din nou analogia cu traficul, este bine să avem reguli similare privind utilizarea farurilor, dar nu este necesar să stabilim locurile de parcare în diferite ţări. Este

bine să avem reguli similare referitoare la suma acceptabilă a taxelor vamale, dar nu este necesar să cădem de acord asupra formei abţibildurilor de pe produsele alimentare. Guvernarea globalizării nu presupune omnipotenţă, dar impune o coordonare extinsă a politicilor. Aceasta este o capacitate foarte complexă şi dificilă pe care comunitatea internaţională trebuie să o înveţe constant. Nu este suficient să urmezi încă un curs şi să obţii permisul de conducere.

Vor exista nenumărate controverse. Ca şi cum nu ar fi fost suficiente cele legate de sindromul statului naţional şi de sfera suveranităţii sale sau de viitorul democraţiei transnaţionale şi interstatale, problema impozitelor va fi în centrul atenţiei tot mai des. Acestea, după cum ştim cu toţii, stârnesc pasiuni mari şi nemuritoare; putem vorbi la nesfârşit despre impozite, aşa cum putem vorbi despre dragoste. Impozitele sunt în principal un front permanent pe care se ciocnesc interesele. Acesta se va extinde pe plan internaţional şi global. Un lucru ar trebui să fie sigur: sistemul fiscal şi politica de redistribuire a veniturilor vor fi influenţate de asemenea, într-o măsură tot mai mare, de globalizare. În acest context, unele probleme pe care economia şi politica le-au tratat drept afacerile interne ale unei ţări intră acum pe scena globală, iar soluţiile trebuie căutate mai curând aici, nu în politica suverană a statelor. Aceste răspunsuri vor determina relaţia reciprocă dintre piaţă şi guvern.

Imaginea viitorului nostru este presărată cu neregularităţi. Vor mai exista încă guverne „mari" şi „mici", iar unele – de exemplu, în Statele Unite – vor deveni mai mari decât acum (da, mai mari) şi altele – de exemplu, Franţa şi ţările nordice – vor deveni mai mici. În total, la scară globală, raportul dintre cheltuielile publice şi valoarea producţiei globale va fi mai mare decât acum. Acest lucru va rezulta din două procese opuse. În timp ce sfera relativă a redistribuirii bugetare va scădea în ţările bogate, în majoritatea ţărilor în curs de dezvoltare atât cheltuielile publice absolute, cât şi cele relative vor creşte odată cu avuţia generală.

Pentru economiile foarte dezvoltate deja, logica schimbărilor inevitabile la nivelul regulilor, dimensiunii şi instrumentelor politicii fiscale sugerează că cheltuielile publice relative vor scădea, cel mai probabil. Azi, în statele membre ale OCDE se observă că în cazul guvernelor „mici" – de exemplu, în Statele Unite – cota cheltuielilor publice totale din PIB (cheltuielile federale şi de stat la un loc) este de aproximativ 40% (cota venitului fiind de puţin peste 30%; diferenţa este deficitul bugetar). Invers, în cazul guvernelor „mari", cum ar fi în Franţa, cota este de aproximativ 56%[16]. Toate datele – ei bine, aproape toate – sugerează că în primul caz indicele va creşte în timp, iar în al doilea caz va scădea, iar în viitor diferenţa dintre cele două va scădea de la 16% cât este în prezent la... chiar aşa, la câte procente? Nu avem răspunsul din cauză că, deşi este un viitor inevitabil şi dezirabil, este încă necunoscut sub acest aspect specific. Dar ştim ce anume îl determină şi ştim care vor fi direcţiile de transformare, întrucât logica economiei politice a viitorului ne spune acest lucru.

Când păşim pe un teren nesigur, trebuie să ne oprim şi să ne gândim: încotro ne îndreptăm? Dacă înaintăm şi terenul devine şi mai nesigur, trebuie să privim în jur şi să ne gândim bine. Dacă vedem clar că, atunci când mai facem un pas, ne afundăm, trebuie să ne întoarcem şi chiar să facem un pas înapoi. Nu putem înainta întotdeauna şi indiferent de situaţie. În această situaţie s-au aflat americanii, la opt decenii după o expansiune fiscală aproape neîntreruptă, deşi nu sunt singurii. Pentru a ilustra cât de radical s-a schimbat situaţia venitului şi cheltuielilor publice în această economie – încă cea mai puternică din lume –, este suficient să citim două cifre. În 1930, cheltuielile publice erau de aproximativ 15% din PIB. În 2010, doar deficitul bugetar era de peste 10% din PIB!

Cu alte cuvinte, statul american, pentru a-şi finanţa cheltuielile, împrumută anual (sic!) două treimi, în termeni relativi, din ceea ce obişnuia să cheltuiască în total acum patru generaţii. Nu mai este un teren nesigur, este deja o mlaştină...

Aşadar, nu ştim exact cât de mari vor fi cheltuielile publice în raport cu PIB-ul în aceste două ţări importante de pe malurile Atlanticului, în SUA şi Franţa, dar, ştiind că vor fi mai mari şi, respectiv, mai mici, lăsăm spaţii goale pe care oricine le va putea completa după ce viitorul ne va aduce informaţiile relevante în următorii cinci, zece şi cincizeci de ani:

SUA: 2019 (..,.), 2029 (..,.) şi 2063 (..,.);
Franţa: 2019 (..,.), 2029 (..,.) şi 2063 (..,.).

În anii următori de globalizare va exista, simultan, atât mai mult, cât şi mai puţin din piaţă şi state, aşa cum se manifestă în sfera reală şi în cea instituţională. Dacă ar fi să marcăm poziţia statului viitorului pe un grafic în care axa orizontală arată „dimensiunea" sa ca raport între cheltuielile publice şi venitul naţional, iar axa verticală arată „forţa" sa instituţională, adică puterea sa de reglementare pentru a limita efectele negative ale pieţei spontane şi pentru a promova creşterea socială şi economică sustenabilă, atunci în cazul ţărilor deja foarte dezvoltate poziţia statelor „bune" se va deplasa spre stânga şi în sus. Statul se va „micşora" din cauză că redistribuirea guvernamentală, impozitarea şi cheltuielile vor fi relativ mai mici, dar va deveni în acelaşi timp „mai puternic", pentru că intervenţia şi supravegherea cu rol de reglementare se vor intensifica, mai ales la nivel transnaţional. Vor apărea unele excepţii de la această regulă, temporare, chiar unele importante, precum SUA în următorii câţiva ani, când creşterea impozitelor va fi preţul care va trebui plătit pentru depăşirea crizei finanţelor publice.

„Relativ mai mici", deoarece în termeni absoluţi cheltuielile pot creşte în paralel cu creşterea economică, dar într-un ritm mai lent decât rata de creştere a venitului naţional. Dacă un stat „mare" alocă până la o jumătate din PIB sistemului bugetar, în decurs de câţiva ani efectul la nivelul unităţilor monetare reale poate fi de creştere, dar nu în aceeaşi măsură ca la nivelul procentului din venitul naţional. Să luăm următorul exemplu: o ţară are un venit naţional de 1.000 de unităţi, colectează 500 de unităţi sub formă de impozite şi cheltuieşte această sumă ca parte a politicilor sale publice privind siguranţa, educaţia, sănătatea, administraţia, diplomaţia şi multe alte scopuri lăudabile. Indicele care ne interesează este de 50% (500/1.000). După încă un deceniu, în care economia a ajuns la o rată medie de creştere a producţiei de 4,1%, PIB-ul este de 1.500 (în termeni reali, la preţurile fixe, ajustat pentru inflaţie; aceasta este premisa de la care plecăm). Cheltuielile publice au crescut de asemenea cu o medie anuală de 3,4%. Se situează în prezent la 700 de unităţi, astfel încât în termeni reali sunt cu 40% mai mari decât în urmă cu un deceniu. Au crescut în termeni absoluţi, dar, în acelaşi timp, au scăzut în termeni relativi, din cauză că acum reprezintă doar 46,7% din PIB (700/1.500).

Gradul în care „dimensiunea" statului va înregistra o reducere relativă va fi funcţia a două procese. Unul dintre ele este transferarea unor sarcini care ţineau de competenţa statului în sectorul privat. Care sarcini, în ce măsură şi în ce ritm – aceste teme vor face constant obiectul unor controverse şi al unor dispute ideologice şi politice aprinse. De exemplu, putem cita sarcini din domeniul cercetării şi dezvoltării, ale căror segmente specifice sunt preluate deja de sectorul privat, orientat spre profit. Aşa cum se poate observa, sectorul privat atrage de asemenea, tot mai mult, domeniul profitabil al securităţii oamenilor şi companiilor. Iniţiativa privată face progrese spectaculoase, deşi încă

nesemnificative la scară macro, în domeniul centralizat şi naţionalizat, până nu de mult, al explorării spaţiului cosmic. Extrem de important totuşi va fi modul în care sunt finanţate şi distribuite serviciile de sănătate, de educaţie şi cele sociale. Pentru claritate, trebuie să adaug că în viitor vor apărea diverse modele în acest domeniu, deoarece lumea nu se îndreaptă în niciun caz spre uniformitate în această privinţă. Cu atât mai bine.

Un alt proces de importanţă crucială care se implementează cu mari dificultăţi, deşi de o altă natură decât de cel dintâi, este eficientizarea cheltuielilor publice. Obiectivele dorite pot fi atinse mai eficient, uneori mai rapid şi foarte adesea cu costuri mai mici, fără a reduce cantitatea sau a scădea calitatea serviciilor furnizate. Este suficient să se elimine personalul excesiv din administraţia centrală şi locală (acolo unde există, întrucât există şi domenii în care personalul poate fi insuficient şi trebuie mărit) pentru a observa o scădere a costurilor de furnizare a anumitor servicii publice.

Această direcţie de atac impune o atenţie specială deoarece în multe cazuri oferă posibilităţi mai bune de reducere a redistribuirii bugetare decât sloganul preferat al neoliberalilor, „reducerea cheltuielilor". De cele mai multe ori, acestea înseamnă doar o reducere cantitativă a serviciilor publice oferite de stat şi, astfel, scăderea nivelului de trai al oamenilor cărora li se adresau. Putem „reduce" statul reducând, de pildă, subvenţiile pentru transportul public folosit de oamenii care fac naveta la locul de muncă sau la şcoală, dar economiile dorite se pot obţine şi prin reducerea costurilor de operare a acestui transport, printr-un management mai bun. Oamenii trebuie să facă naveta la şcoală şi la serviciu, astfel încât prima metodă presupune cheltuieli mai mari cu transportul ale familiilor. Această creştere este în detrimentul altor cheltuieli – de exemplu, cele pentru cultură şi sport. A doua metodă nu afectează puterea de cumpărare a populaţiei, pentru că o anumită parte a banilor publici se economiseşte raţional.

În practică, situaţia nu este atât de simplă. Un management mai bun poate presupune mai buna valorificare a orelor de muncă, dar poate avea ca efect şi nevoia de a renunţa la o parte a forţei de muncă. Trebuie să căutăm locuri de muncă alternative. Consumul energetic poate să scadă, astfel încât cineva, undeva, va trebui să facă un efort pentru a vinde energie altcuiva sau pentru a nu o mai produce în aceeaşi cantitate, ceea ce afectează venitul producătorului. Aceste exemple sunt suficiente pentru a demonstra că, pe termen scurt, veştile bune pentru unii pot fi proaste pentru alţii. În acelaşi timp, pe termen lung, întreaga economie şi societate vor profita de pe urma eficientizării managementului şi costurilor.

Cel mai neinspirat mod de a „reduce statul" constă în reducerea impozitelor fără a lua în calcul partea legată de cheltuieli a finanţelor publice. Ulterior, o astfel de abordare nu duce la reducerea cheltuielilor, aşa cum se presupune cu naivitate, ci mai curând la o creştere a deficitului bugetar şi, prin urmare, a datoriei publice. Apoi, costurile inevitabile ale administrării acestor datorii concurează, pentru finanţare, cu alte tipuri de cheltuieli de la buget, ceea ce face ca criza fiscală să degenereze în una socială şi politică. Trebuie găsiţi bani pentru achitarea la timp a ratelor la datorii, aşa că nu rămân destui bani pentru achitarea taxelor de şcolarizare. Fondurile sunt necesare pentru a achita dobânda la credite, aşa că nu ajung pentru gestionarea deşeurilor.

Nu există în prezent un exemplu mai bun (sau mai prost?) pentru un astfel de sindrom decât Statele Unite. Este uimitor că această ţară mare, ce are una dintre cele mai sofisticate economii de piaţă, şi nu una „emergentă", a reuşit să-şi deregleze finanţele publice în aşa măsură. Azi, Statele Unite amintesc mai mult de o economie alandala din America Latină din anii 1980 decât de un lider global şi un exemplu pentru alţii. Acum suportă

nu doar consecinţele unei dereglementări nocive, ci şi ale deciziilor iraţionale luate în timpul administraţiei republicane cu tendinţe neoliberale de a reduce impozitele. Situaţia este şi mai absurdă dacă ne gândim la cei doi candidaţi republicani din alegerile prezidenţiale din 2012 care promiteau... alte reduceri ale impozitelor. Evident, presupunând, destul de nerealist, că vor exista reduceri şi mai mari ale „cheltuielilor" inutile, adică în principal ale celor adresate straturilor inferioare ale societăţii, prin sistemul de sănătate şi cel social. Ca o formalitate, să adăugăm că, potrivit metodologiei oficiale a SUA, peste 15% din populaţia ţării trăieşte sub pragul sărăciei.

O astfel de iraţionalitate vine din convingerea că, dacă nu putem obţine o permisiune *a priori* prin mijloace democratice să reducem unele dintre cheltuielile publice curente, trebuie să punem societatea şi clasa politică în faţa unui fapt împlinit: lipsesc atât de mulţi bani din trezorerie, încât nu avem altă soluţie decât să acceptăm reducerea cheltuielilor. Susţinătorii reducerilor exagerează adesea aceste calcule şi atunci autorităţile încearcă o altă metodă – cresc din nou impozitele. Încă un paradox: statul ar fi trebuit să se micşoreze, în schimb se măreşte. Statele Unite nu vor scăpa de acest lucru acum, întrucât cel puţin o pătrime din actualul deficit bugetar (2-2,5% din PIB sau aproximativ 300-375 de miliarde de dolari) va trebui acoperit din venituri suplimentare care vin din impozite mai mari.

Pentru economiile în curs de emancipare situaţia va fi diferită. Pentru ţările postsocialiste, care vin din lumea „a doua", direcţia evoluţiei va fi similară cu cea din graficul pentru ţările foarte dezvoltate, îndreptându-se spre stânga (cheltuieli publice relativ mai mici) şi în sus (stat cu instituţii mai puternice). Cât priveşte economiile în curs de emancipare din fosta lume a treia, acestea vor evolua spre dreapta şi în sus. Statul va fi mai puternic atât instituţional, cât şi sub aspectul redistribuirii fiscale a venitului naţional. Statul va aloca mai multe fonduri atât pentru capitalul uman, cât şi pentru infrastructură, nu doar pentru administraţie, armată şi pentru punera în aplicare a legilor. Este suficient să relizăm că raportul dintre cheltuielile publice şi PIB este de sub 16% în Bangladesh, de aproximativ 17% în Perú şi sub 20% în Etiopia. Cum să fie eficientă o economie care foloseşte doar o cincime sau o zecime din venitul naţional pentru cheltuieli publice? Dacă aceste ţări reuşesc să-şi dubleze venitul în următorii zece, douăzeci sau treizeci de ani, cu siguranţă cheltuielile publice se vor dubla mai rapid.

Aici apare un feedback pozitiv. Pe de o parte, un nivel mai mare al dezvoltării permite obţinerea mai multor fonduri pentru acoperirea cheltuielilor publice, pe de altă parte, un nivel mai mare al acestor cheltuieli, dacă sunt raţionale, contribuie la creşterea mai rapidă a economiei. În multe limbi există noţiunea de „povară fiscală", o taxă plătită guvernului sau chiar un tribut colectat de acesta. Nu fără motiv, deoarece au existat cazuri şi mai există încă situaţii în care banii publici servesc interesului magnaţilor sau sunt pur şi simplu irosiţi. În acelaşi timp, dacă sunt folosite raţional, impozitele nu sunt o povară, ci o taxă pentru utilizarea bunurilor şi serviciilor publice. Impozitele sunt preţul acestora, un preţ pentru bunuri şi, mai ales, servicii care nu sunt distribuite pe piaţa liberă, ci de stat. Pentru că unele dintre serviciile publice din viitor vor deveni gradual bunuri globale, afirmaţie valabilă în principal în cazul mediului înconjurător, al păcii, al securităţii comerţului cu mărfuri şi al tranzacţiilor financiare, ele vor fi finanţate tot mai mult din taxe şi comisioane globale.

Încă învăţăm să colectăm impozitele datorate statului şi încercăm, cu mai mult sau mai puţin succes, să eficientizăm cheltuirea fondurilor guvernamentale în ţările respective, deci merită să facem un efort ca să transferăm o parte a problemei la nivel regional şi

global? Dacă suntem încă departe de optimizarea relaţiei impozit-cheltuieli în interiorul unui stat naţional, nu este prematur să ne gândim la colectarea banilor publici şi la alocarea lor prin mecanismele organismelor regionale şi ale acordurilor mondiale? Chiar dacă am deţine deja mijloacele tehnice pentru aplicarea instrumentelor fiscale relevante – dar nu este cazul –, am fi capabili să depăşim barierele culturale şi politice din calea utilizării lor? Acestea nu sunt întrebări retorice şi fiecare dintre ele impune o dezbatere serioasă.

În loc să aşteptăm ca această dezbatere să ia sfârşit (când o face plopul pere şi răchita micşunele), trebuie să încercăm acum să îmbunătăţim metodele pe care le vom folosi în viitor. În acest sens, în unele domenii nu este prea devreme: dimpotrivă, am rămas în urmă. O taxă de mediu adecvată, care să încurajeze ţările să fie mai precaute cu privire la emisiile de gaze cu efect de seră care contribuie la încălzirea globală ar fi trebuit introdusă cu mulţi ani în urmă.

Deşi încă există controverse aprinse şi permanente pe tema gradului în care activităţile umane economice contribuie la încălzirea globală, este evident că multe schimbări climatice sunt o consecinţă a lor. Este evident de asemenea că negarea existenţei acesteia, atât în lucrări aparent ştiinţifice, cât şi în scrieri politice, este adesea sponsorizată de grupurile speciale de interese, în principal de cele conectate cu sectorul energetic tradiţional. Unele dintre dezastrele naturale care pot fi cauzate de transformările mediului al căror autor este omul, precum uraganele devastatoare, inundaţiile, alunecările de teren, incendiile şi, uneori, cutremurele şi tsunami-urile, au efecte asupra economiilor naţionale şi dincolo de graniţele de stat. Chiar dacă unele consecinţe neaşteptate se limitează la o ţară, uneori această ţară nu poate face faţă urmărilor economice ale unui mare dezastru natural. În astfel de cazuri, comunitatea internaţională ar trebui să sară în ajutor. Nu doar în cazul Pakistanului după un cutremur devastator, ci şi în cazul Japoniei după un tsunami tragic, al Guatemalei după un uragan distrugător şi al Spaniei după un val teribil de incendii. Din păcate, ne putem aştepta la multe astfel de cataclisme în viitor.

Dacă aşa stau lucrurile, comunitatea trebuie să fie organizată şi să aibă fondurile necesare, resursele umane şi organizaţia creată în acest scop, iar toate acestea costă. Se irosesc mulţi bani şi încă mai multe vieţi umane, dacă banii sunt adunaţi ici şi colo ulterior, dintr-un impuls umanitar pentru a-i ajuta pe sărmanii sinistraţi nu doar din Indonezia şi Ciad, ci şi, dacă este cazul, pe cei din Australia sau Rusia. S-ar putea răspunde mai eficient, mai ieftin şi mai uşor, dacă s-ar institui un fond global pentru finanţarea ajutoarelor necesare cât mai rapid cu putinţă din punct de vedere tehnic. Acest fond ar putea fi asigurat din taxe modeste – de pildă, 1‰ din PIB – cu care ar contribui ţările cu un nivel de dezvoltare peste medie, de exemplu, cele cu un PIB pe cap de locuitor de peste 20.000 de dolari. S-ar colecta aproximativ 40 de miliarde de dolari pe an.

Dacă taxa Tobin, percepută în principal pentru tranzacţiile financiare pe pieţele globale, ar fi fost aplicată cu mult timp în urmă, de la începutul secolului, ca parte a unui pachet de intervenţii mai amplu, ar fi fost posibilă, dacă nu evitarea crizei financiare ulterioare, atunci cel puţin limitarea răspândirii sale. Dacă am percepe o taxă foarte mică pe vânzări – de pildă, 1% – pentru comerţul internaţional de mărfuri, care nu ar afecta în niciun caz dinamica producţiei şi extinderea ulterioară a comerţului, s-ar colecta aproximativ 200 de miliarde de dolari şi din fondurile obţinute am putea finanţa eradicarea foametei, care face încă ravagii în multe regiuni ale planetei.

Trebuie să adăugăm că cererile cu privire la obiectivele sociale şi economice „raţionale" coordonate la nivel global s-ar putea înmulţi, aşa cum s-a întâmplat întotdeauna cu economiile naţionale respective, încă de când conducătorii au început să perceapă şi să

colecteze impozite pentru a-şi acoperi cheltuielile, bineînţeles, din grijă faţă de cei conduşi. Trebuie să fim prudenţi. Iată de ce exemplele de mai sus arată situaţii în care o metodă diferită de cele anterioare (acum una transnaţională sau chiar globală) de organizare a redistribuirii inevitabile (Pământul se va încălzi, se vor produce dezastre naturale) poate economisi fondurile publice în loc să le mărească. Cât priveşte taxa pe tranzacţiile financiare, instrumentul propus reduce riscurile şi, prin urmare, costurile implicate în funcţionarea economiei mondiale. Dacă aceasta se aplică, cheltuielile fiscale relative (în comparaţie cu valoarea producţiei) la scară globală ar fi mai mici, per total, deşi s-ar plăti o taxă care nu exista înainte.

Toate acestea sunt viabile din punct de vedere tehnic, raţionale din punct de vedere economic şi dezirabile social. Nu sunt posibile totuşi din punct de vedere politic. Deocamdată. Motivul este că politicienii activează în principal la nivel naţional şi trebuie fie să câştige alegeri democratice în ţările lor din când în când, fie să conducă de o manieră care să îi asigure că o altă lovitură de stat nu îi va lăsa fără puterea lor autoritară. Aşadar, unde sunt momentul şi dorinţa de confruntare cu problemele globale? Acestea vor veni, întrucât aceasta este logica globalizării şi a relaţiei sale viitoare cu democraţia şi cu creşterea. Succesul globalizării totale necesită o viziune, o strategie şi politici coordonate şi în sensul colectării şi cheltuirii fondurilor ca parte a unei politici publice globale.

Trebuie să învăţăm anumite lucruri, care merită a fi învăţate. Vor trece multe generaţii, dar omenirea va stăpâni şi această tehnică. Statele naţionale contemporane şi, uneori, cele multinaţionale le-au învăţat şi aşa va face şi lumea viitoare. Există tot mai puţine ţări complet monolitice în termeni etnici, deşi spectrul este larg, la fel ca în multe alte contexte sociale: de la societăţi în care cu greu găseşti un străin până la locuri unice, precum Londra, unde locuiesc reprezentanţi a peste 300 de naţionalităţi care vorbesc 270 de limbi şi care trăiesc, plătesc impozite statului britanic şi beneficiază de bugetul public. Nu vom reuşi să remodelăm astfel întreaga lume, fiindcă nu este necesar, dar am putea să integrăm elementele sale într-un sistem mai armonizat.

Un sistem fiscal funcţional a fost organizat cu succes în structurile complexe ale statelor federale, deci se va realiza cu succes, pas cu pas, şi la nivel global, deşi la o scară mult mai mică. Statele federale mai avansate din punct de vedere instituţional, precum Statele Unite, Germania şi Rusia, se descurcă destul de bine. Altele, ca India şi Brazilia, se confruntă constant cu dificultăţi, dar şi ele fac faţă tot mai bine. Nigeria are mai multe probleme decât Mexicul, dar nici acestea nu sunt insurmontabile.

Deşi... deşi intervine un aspect etnic interesant, care se poate observa în toată amploarea sa la scară globală. În viitor, când se va pune problema obţinerii şi împărţirii banilor comuni, disputa va fi mult mai aprinsă decât într-un stat tradiţional, chiar şi în unul multinaţional şi federal. O analiză comparativă ne dezvăluie că ţările bogate, împărtăşind aceleaşi caracteristici majore, cu cât sunt mai omogene etnic, cu atât guvernul lor este „mai mare"[17]. Cred că, în mare măsură, motivul este că societăţile în care numărul „celorlaţi", nu de-ai noştri, străinii, este mic sunt mai înclinate să aloce fonduri pentru cheltuielile comune. Această observaţie este discutabilă totuşi; ea pare să fie confirmată de exemplele ţărilor scandinave, dar infirmată de Franţa, o ţară care nu duce lipsă de minorităţi etnice. Poate fi şi invers; multietnicitatea poate mări cheltuielile pentru a-i absorbi şi a-i integra pe „oaspeţii din afară" şi din acest motiv guvernul este „mai mare". Prin urmare, unde este cauza şi unde este efectul? Nu putem exclude ideea că nu există un răspuns definitiv şi că acesta poate să varieze în funcţie de alţi factori culturali, de tradiţii diferite şi de preferinţe sociale diverse.

Fără îndoială însă că, într-o entitate foarte diversă cum este lumea, colectarea fondurilor la o vistierie comună şi cheltuirea lor în beneficiul întregii lumi vor fi mai dificile decât în cea mai instabilă entitate federală locuită de diferite grupuri naţionale, etnice şi religioase, precum Nigeria, unde se vorbesc peste cinci sute de limbi. Totuşi, diferenţa este că la scară mondială finanţele publice de alocat global în viitor, deşi acest lucru se va face adesea prin organizaţii şi bănci de dezvoltare regionale, vor reprezenta doar o mică parte din venitul mondial. Vorbim aici doar de câteva procente. Ei bine, se dovedeşte însă că şi un singur procent, nici măcar în întreaga lume, ci doar în Uniunea Europeană, este prea mult pentru unii...

Apropo, ar trebui să folosim „venit mondial" în loc de „venit naţional al lumii", precum şi „produsul mondial brut", PMB, şi nu „PIB-ul mondial" sau „PIB-ul lumii", din cauză că lumea, prin definiţie, nu este nici naţională, nici internă.

Cum să nu ne prăbuşim sub propria greutate, luând în considerare discuţia de mai sus? Poate fi guvernată lumea, acest amestec cât se poate de complicat, ce se aglomerează tot mai mult cu miliarde de oameni care schimbă între ei permanent bunuri în valoare de trilioane de dolari şi informaţii? Nu ar fi mai bine, într-adevăr, să renunţăm la această intenţie şi să lăsăm procesele spontane să-şi urmeze cursul? Până la urmă, chiar dacă avem dreptate să susţinem guvernarea globalizării viitorului, acest efort va aduce tot mai multe provocări în fiecare an. Complexitatea sarcinii va creşte.

Putem cere introducerea unei singure reglementări mondiale simple care să înlocuiască două sute de reglementări naţionale complicate, dar, dacă un astfel de act mondial intră în vigoare, probabil că doar se va adăuga la cele deja existente şi nu va înlocui niciuna. Codul fiscal al SUA, toate prevederile şi reglementările fiscale aplicabile au peste 70.000 de pagini! Ce se va întâmpla dacă intrăm într-o etapă a unor reglementări fiscale globale, indiferent cât de rudimentare? Cât de complicate vor deveni managementul şi politica, dacă în prezent ele le scapă printre degete chiar şi celor mai buni directori executivi ai companiilor, şefilor de state, preşedinţilor organizaţiilor globale? Ceea ce trebuie tratat ca un semnal de alarmă în această privinţă este experienţa Uniunii Europene, un bloc de integrare la o scară de câteva ori mai redusă decât globalizarea, sau a ONU, organizaţia care se apropie cel mai mult de rolul de coordonator global, cel puţin când este vorba despre probleme de securitate, şi care, împreună cu Banca Mondială şi Fondul Monetar Internaţional, are de asemenea o importanţă majoră în coordonarea politicii dezvoltării.

Aceasta este o problemă care trebuie confruntată. Să formulăm doar atâtea reglementări câte sunt necesare pentru a menţine echilibrul şi pentru a crea condiţiile ca piaţa spontană să înflorească. Să adoptăm soluţiile necesare doar pentru un management eficient şi nimic mai mult. Să renunţăm, cât mai mult, la reglementările naţionale anterioare. Această problemă poate fi depăşită pragmatic.

BCU IAŞI

Partea a II-a

Ameninţări şi oportunităţi: care dintre ele predomină?

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 6

Economia fără valori este ca viaţa fără sens

„Trăieşte viaţa la maximum! ", îndeamnă o veche zicală. Trăieşte, în ciuda problemelor constante care trebuie rezolvate şi a provocărilor cu care ne confruntăm. Oricum, ce sens ar avea viaţa dacă nu am avea satisfacţia depăşirii dificultăţilor şi mulţumirea că suntem capabili să facem faţă provocărilor? Evident, satisfacţia ar fi mai mare dacă viaţa ne-ar scuti de unele probleme, dar aşa stau lucrurile: nu poţi avea parte tot timpul doar de lucruri bune.

La fel se întâmplă şi cu globalizarea, diferenţa fiind că ea va exista mai mult decât noi. Omenirea, deşi nu este eternă, va continua să existe mult timp. Şi, pe toată durata viitorului său, îşi va continua activităţile economice. De acum înainte, va face acest lucru în cadrul unor relaţii mondiale reciproce, iar astfel viaţa noastră va fi mult mai atractivă, dar şi mai complicată. Globalizarea este în aceeaşi măsură o oportunitate epocală şi o ameninţare uriaşă pentru umanitate.

În funcţie de valorile preţuite de oameni şi de punctele lor de vedere, ştiinţelor sociale le place să-i plaseze în tot felul de categorii. Una dintre diviziuni, care a apărut în timpul vieţii noastre, este cea dintre globalişti, alterglobalişti şi antiglobalişti. Niciunul dintre aceşti termeni nu este clar definit în sociologie şi ştiinţele politice, deşi acestea nu sunt singurele discipline care îi utilizează, întrucât se întâlnesc şi în economia politică. Rezumând în cel mai general şi mai simplu mod, este vorba despre atitudinea indivizilor şi grupurilor sociale faţă de globalizare. Dacă eşti „pentru", atunci eşti globalist; dacă spui „da, dar...", atunci eşti alterglobalist; şi dacă eşti „împotrivă", atunci eşti antiglobalist.

Există o confuzie cu privire la definiţia globalizării, astfel încât se dovedeşte adesea că aceia care sunt „pentru" sunt uneori în favoarea unor viziuni destul de diferite sau chiar care se exclud reciproc despre economie, politică şi cultură. Astfel, printre cei care se declară pentru globalizare îi putem găsi şi pe unii dintre cei care i se opun. Invers, grupul alterglobalist este la fel de eterogen precum o secţiune de ştiinţe sociale bine pusă la punct dintr-o bibliotecă universitară. Cei care sunt „pentru", dar „cu condiţia ca..." sunt întotdeauna cei mai numeroşi. Antiglobaliştii sunt de asemenea un grup foarte divers, pentru că includ o întreagă gamă de puncte de vedere care variază de la extrema stângă la extrema dreaptă, cu un adevărat talmeş-balmeş între ele.

De regulă, antiglobaliştii nu împărtăşesc opinia că globalizarea este inevitabilă, cu excepţia defetiştilor, care i se opun, dar sunt de acord că nu poate fi inversată. Cei care cred că este atât nocivă, cât şi reversibilă încearcă să se opună globalizării pe mai multe căi. Analizându-i pe antiglobalişti, observăm că adesea se împotrivesc doar capitalismului, care a devenit un fenomen mondial. Astfel, ei protestează nu atât împotriva liberalizării şi procesului de integrare care duce la un sistem economic mondial interdependent, cât împotriva exploatării, distribuirii nedrepte, excluderii sociale sau patologiilor economiei

de piaţă, cu tot felul de fraude economice şi înşelătorii politice. Acest ultim motiv a fost observat în rândul alter- şi antiglobaliştilor care au demonstrat în piaţa Tahrir din Cairo şi în rândul participanţilor la campania Occupy London desfăşurată lângă catedrala Sf. Paul din Londra. Am fost acolo, am văzut-o şi pe asta...

Alterglobaliştii cred că globalizarea, în dimensiunile sale variate, de la cea culturală la cea economică, are un sens, dar trebuie să-i dăm o altă formă decât cea pe care a avut-o până acum. Da liberalizării şi integrării, dar organizate diferit faţă de deceniile trecute, cu o distribuţie distinctă a costurilor şi a câştigurilor. Dacă ar exista o interpretare largă a unei astfel de perspective, dacă toţi respondenţii ar înţelege în profunzime definiţia economică corectă a globalizării şi dacă efectele sale ar fi prezentate obiectiv, acest grup şi-ar pierde probabil majoritatea suporterilor.

Globaliştii sunt, evident, „pentru", cu toate că şi în acest grup opiniile diferă cu privire la forma viitoare a globalizării. Cu excepţia celor care cred fără să gândească, a apologeţilor şi a beneficiarilor clari ai acestui proces, toţi globaliştii ar putea fi clasificaţi ca alterglobalişti. Această afirmaţie este valabilă pentru reprezentanţii tuturor ştiinţelor sociale, începând cu economia şi sociologia. În calitate de suporter al globalizării, dar în acelaşi timp şi de critic pragmatic al versiunii curente, îi las pe alţii să rezolve dilema clasificării mele: ca globalist sau ca alterglobalist. Mă plasez în rândul celor dintâi, dar să nu vă simţiţi ofensaţi dacă mă vedeţi în compania celor din urmă. Cazul meu seamănă puţin cu cel al optimiştilor şi al pesimiştilor pe care i-am menţionat mai sus.

Oricum, nu trebuie să ne temem de viitor, ci să-l înfruntăm. Ce vedem în viitor? Acum ceva timp, când mă gândeam la lumea viitorului, am exprimat-o sub forma a douăsprezece mari probleme pentru viitor[1]:

1) ritmul şi limitele creşterii economice;
2) evoluţia valorilor şi implicaţiile lor culturale pentru procesele dezvoltării;
3) instituţionalizarea globalizării *versus* haosul tot mai mare şi lipsa coordonării;
4) integrarea regională şi modul în care se îmbină cu globalizarea;
5) poziţia şi rolul organizaţiilor nonguvernamentale;
6) mediul înconjurător şi concurenţa pentru resursele materiale care se epuizează;
7) procesele demografice şi migraţia oamenilor;
8) sărăcia, suferinţa şi inegalitatea socială;
9) economia şi societatea bazate pe cunoaştere;
10) progresul ştiinţific şi tehnologic;
11) evoluţia reţelelor şi consecinţele sale economice;
12) conflictele şi securitatea, războiul şi pacea.

Au trecut cinci ani, o perioadă destul de lungă, dar nu este decât un moment la scară istorică, în care s-ar fi schimbat atât de multe. Suntem cu 390 de milioane mai mulţi, valuri succesive de crize financiare, ale producţiei, sociale, politice şi ideologice au cuprins lumea, câteva noi puncte fierbinţi au apărut pe hartă, ştiinţa a înregistrat descoperiri importante, progresul tehnic a făcut câţiva paşi importanţi înainte, lumea a devenit şi mai prinsă într-o reţea invizibilă, China şi-a mărit producţia cu 45% şi Statele Unite cu doar 5%, Slovacia şi Estonia au intrat în zona euro, nimeni nu a ieşit încă din ea, Kosovo nu a fost recunoscut de ONU, spre deosebire de Sudanul de Sud, Rusia a devenit membră a OMC, Iranul a rămas încă pe dinafară. La scară cosmică nu s-a schimbat nimic şi provocările sunt similare.

Îmi amintesc că în timpul unui examen la finanţe o colegă a mea nu a ştiut care era rata inflaţiei. Când a auzit că a picat din cauză că nu ştia o informaţie atât de importantă, a oftat: „Ce înseamnă acest lucru în comparaţie cu eternitatea...". Reacţia sa l-a impresionat atât de mult pe examinator, încât a trecut-o, deoarece, cum am aflat ulterior, era nu doar statistician, ci şi filozof. Ei bine, dar eternitatea se compune dintr-un lanţ nesfârşit de momente succesive şi ceea ce poate părea o eternitate pentru unii este o clipă pentru alţii; ceea ce pentru unii nu pare să se fi schimbat deloc a încetat să existe pentru alţii sau invers: tocmai a început să existe. Afirmaţia concisă că suntem mai mulţi cu 390 de milioane în 2013 decât în 2008 ascunde mesajul că s-au născut 670 de milioane de copii în această perioadă, dar că, între timp, 280 de milioane de oameni au ajuns la capătul călătoriei lor pe pământ... Fiecare perioadă este scurtă şi lungă în acelaşi timp. Şi aceasta depinde de perspectiva din care o privim.

În prezent, plasez ameninţările şi oportunităţile, aceste douăsprezece mari probleme pentru viitor, într-o ordine similară. Ne-am putea gândi mult şi bine dacă problema războiului şi a păcii ar trebui să fie ultima sau prima. Am putea începe sau am putea încheia întregul argument cu aceasta. Până la urmă, creşterea economică viitoare depinde de pace. În condiţiile unor ciocniri violente sau ale unui război major, nu va fi nicio şansă pentru progresul civilizaţiei. Totuşi, dacă privim la succesiunea celor douăsprezece mari probleme pentru viitor, este uimitor că problema nr. 12 sau „conflictele şi securitatea, războiul şi pacea" este practic o funcţie a ce se petrece în termenii problemelor 1-11. Dacă omenirea poate să facă faţă celorlalte ameninţări şi să profite de oportunităţile oferite de megatendinţele contemporane care se suprapun, atunci poate să gestioneze riscul escaladării conflictului, să-şi garanteze securitatea necesară, să împiedice războiul şi să trăiască în pace.

Totuşi, voi face două excepţii, mutând problema vitală a dinamicii economice pe locul cinci şi pe cea a progresului tehnic cu o treaptă mai sus. Anii recenţi ne-au demonstrat grăitor că criza ideologică şi morală, precum şi lipsa unei reglementări corecte a economiei globale au o importanţă critică nu doar pentru prezent. Implicaţiile confuziei ideologice, dezordinea instituţională şi ineficienţa organizaţională vor influenţa mult timp viitorul. Astfel, problema valorilor după care este guvernată economia şi a instituţiilor şi organizării în cadrul cărora funcţionează maşinăria economică ar trebui plasată în fruntea problemelor care vor determina viitorului. Dacă vrei să crezi că viitorul depinde de pieţe, atunci trebuie să ştii de asemenea că şi comportamentele pieţei depind de ceva. Acesta este motivul pentru care încep interpretarea interdependenţelor care determină viitorul printr-o discuţie despre transformarea ideilor şi a valorilor, despre evoluţia instituţiilor şi apoi despre perspectivele organizaţionale şi factorii care stau la baza transformării sistemului politic şi economic al lumii.

Marea problemă a progresului ştiinţific şi tehnologic a urcat un loc pentru că acest proces determină în mare parte gradul în care se vor răspândi economia bazată pe cunoaştere şi internetul. Astfel, această succesiune pare mai justificată, deşi nu trebuie să uităm niciodată de feedbackul dintre ştiinţă, tehnologie, internet, economie şi societate.

Oricum, nu are rost să ne certăm din pricina ordinii exacte. Pot să existe mici diferenţe şi fiecare o poate organiza cum crede de cuviinţă. Nu este o ecuaţie matematică, până la urmă, ci mai curând cea mai mare ecuaţie politică din istorie. Nu ştim încă soluţia, dar ştim că ea există şi aceasta înseamnă deja foarte mult.

***

Astfel, prima dintre cele douăsprezece mari probleme pentru viitor constă în evoluţia valorilor şi implicaţiile lor culturale pentru procesele dezvoltării. În timp ce pentru oamenii

înţelepţi şi progresişti necesitatea unei transformări axiologice profunde este dincolo de orice îndoială de ceva timp, alţii şi-au dat seama doar în aceste momente grele că nu există o cale de continuare paşnică a proceselor dezvoltării fără o examinare a valorilor predominante până acum. Aceste valori sunt de asemenea într-un declin marcat şi criza care se manifestă în cinci sfere va dura cel mai mult în acest domeniu. Aceasta este o criză fundamentală a ideologiei, la care eşecul stânjenitor al neoliberalismului contribuie cel mai mult. Cel mai mult, dar nu singur.

O criză a ideologiei se poate observa şi acolo unde neoliberalismul nu a reuşit încă să prindă rădăcini, iar frustrările umane şi sociale provin din dezamăgirea faţă de ideologie, politică şi alte sisteme de valori. Când valurile succesive ale crizei *made in USA* mătură lumea, Africa de Nord şi Orientul Mijlociu sunt cuprinse de „primăvara arabă", care a pus sub semnul îndoielii valorile până atunci incontestabile. Obedienţa în faţa părinţilor este încă valabilă, dar nu şi supunerea în faţa dictaturii conducătorilor. În urmă cu o generaţie, înainte ca neoliberalismul să intre în declin, socialismul real (numit comunism de alţii) a căzut, deşi nu peste tot, întrucât chinezii şi vietnamezii, care au făcut unele reforme reuşite şi s-au orientat gradual spre piaţă, au evitat colapsul, aşa cum au făcut-o şi versiunile ortodoxe din Coreea de Nord şi Cuba. Însă, în ce priveşte aceste două ţări, pericolul colapsului nu a dispărut.

În acelaşi timp, efectele sancţiunilor economice motivate politic, care aduc rareori rezultatele dorite, sunt iluzorii: uneori sunt tocmai pe dos. Acesta este motivul pentru care mulţi economişti din Cuba orientaţi spre reformă se gândesc la embargoul american care durează de jumătate de secol. În loc să elimine un regim politic nedemocratic din Cuba, conform obiectivului sancţiunilor, embargoul permite regimului să dea vina pentru ineficienţa sistemică şi pentru toate eşecurile politicii economice pe restricţiile străine. Situaţia este similară în Iran, unde sancţiunile nu alienează populaţia de guvern, ci uşurează sarcina acestuia de a consolida societatea împotriva forţelor considerate ostile ţării. Este mai bine ca regimurile neagreate să fie slăbite din interior decât să fie victimizate din afară.

Deşi această afirmaţie este valabilă doar în cazul unor zone ale lumii care trec printr-o transformare politică şi se desprind de moştenirea (rea şi bună) a socialismului real, experienţa ne arată că, acolo unde circumstanţele politice, culturale şi economice specifice coincid, valoarea dominantă se poate schimba fundamental în decurs de doar o generaţie. Schimbările produse în ultimul sfert de secol în ţările postsocialiste, într-o măsură mai mare în Europa Centrală şi de Est, inclusiv în cele trei state baltice postsovietice, şi mai puţin şi cu o diversitate internă mai mare în alte republici postsovietice, sunt calitative. Deşi aşteptările populaţiei faţă de stat sunt încă mai mari decât cele din economiile tradiţionale de piaţă, lumea începe să înţeleagă că nivelul consumului şi, în termeni mai generali, nivelul de trai depind practic de prudenţa individului mai curând decât de bunăvoinţa sau reaua-voinţă a guvernului.

În prezent, iniţiativa privată este o valoare pozitivă. A pune presiune pe guvern sau a avea capacitatea de a aranja lucrurile în economia subterană nu mai sunt apreciate. Acum apreciem hărnicia bine organizată şi managementul eficient, în timp ce trasul sforilor şi activităţile ilegale sunt rele. În timp ce „Rezolvă-mă cu asta" nu era o expresie negativă, ci chiar normală, acum sună greşit sau cel puţin ambiguu, din cauză că lucrurile sunt mai puţin şi mai rar „rezolvate" şi mai frecvent sunt gestionate sau se munceşte pentru soluţionarea lor. Şi nu cu ajutorul unor prieteni cu funcţii înalte, ci prin intermediul pieţei. Aspecte luate drept sigure până nu de mult, mai ales ocuparea totală a forţei de muncă

şi preţurile stabile pentru bunurile şi serviciile de bază, nu mai sunt evidente. Situaţiile considerate fireşti azi, deşi sunt deseori greu de acceptat, includ şomajul şi volatilitatea preţurilor pentru bunurile de consum, precum şi faptul că majoritatea acestor preţuri cresc, din păcate.

Aceasta este doar o faţă a transformării sistemului de valori. Totuşi, mai există una, mai gravă: lăcomia fără inhibiţii şi lauda avariţiei, un nivel mult mai sofisticat al vicleniei care o face pe cea din trecut să pară o joacă de copii, pirateria din procesul de denaţionalizare a activelor publice, toleranţa faţă de excluderea socială, lipsa solidarităţii cu oamenii care au sărăcit fără a avea vreo vină. Mai mult, vedem că acest tip de neajunsuri sunt mai uşor acceptate de societăţile din „pieţele emergente" postsocialiste decât de cele din ţările cu capitalism avansat.

Merită să evidenţiem aici că o schimbare cuprinzătoare a mentalităţii, noţiunilor, preferinţelor şi simpatiilor provoacă tot felul de tensiuni şi nemulţumiri, din cauză că în multe cazuri deznodământul nu este cel aşteptat. Motivele sunt multiple, mai ales dezamăgirea faţă de realitatea care nu arată deloc ca viitorul promis în trecut. Problema constă în faptul că în regimul anterior propaganda şi agitaţia opoziţiei se limitau la compararea defectelor socialismului real cu punctele tari ale capitalismului teoretic. Astfel, pe de o parte, dispreţul faţă de realităţile socialiste creştea şi, pe de altă parte, se deştepta dorinţa pentru un capitalism aproape ideal. Când capitalismul a venit cu adevărat, s-a dovedit că realităţile sunt departe de aşteptări.

În termenii dezbaterilor despre viitor, putem spune că s-a conturat o imagine iluzorie a viitorului imposibil, motivată de consideraţii ideologice şi politice. Oamenii au fost păcăliţi să creadă că viziunea sugerată este posibilă, astfel încât obiectivul specific să poată fi atins: o respingere publică a valorilor tipică sistemului sfidat. Lecţia pe care trebuie să o învăţăm de aici este că istoria nu poate fi inversată şi că în viitor este mai bine să prezentăm viziuni oneste despre ce se poate întâmpla, astfel încât data viitoare să nu ne alegem cu altceva decât ce ni s-a promis. Trebuie să comparăm realităţile de aici cu realităţile din altă parte, şi nu realităţile dintr-un sistem cu un altul ideal.

Mai exact, la momentul socialismului real propaganda oficială folosea o metodă similară, diferenţa fiind că era comparat socialismul ideal pe care nu reuşea să-l creeze cu capitalismul real, exagerându-i viciile şi minimalizându-i virtuţile. Acum, evident, situaţia este diferită. Se fac încercări pentru a compara capitalismul idealizat (oamenii văd cum stau lucrurile, astfel încât nu vor înghiţi idila din manual) cu imaginea denigrată a socialismului real. Efectele, inclusiv cele din sfera valorilor preţuite, sunt variate şi depind nu doar de ideile pe care oamenii sunt convinşi să le îmbrăţişeze, ci şi, în principal, de experienţele lor. Timpul trece şi tot mai puţini oameni pot să compare atât realităţile, cât şi valorile din ambele sisteme din proprie experienţă. Sunt foarte puţini cei care au reuşit să facă această comparaţie şi cei care au ocazia nu trebuie să stea deoparte în timp ce realitatea recentă şi cea prezentă sunt interpretate greşit.

Evoluţia valorilor progresează atât de rapid, încât, deşi altădată ele rămâneau neschimbate timp de secole întregi, acum se pot schimba fundamental doar în decurs de o generaţie. Acesta este cazul unora dintre ţările postsocialiste – mai exact, al anumitor segmente din societăţile lor, care au fost mai întâi dezamăgite de socialismul real şi care apoi au căzut victimă neoliberalismului. Amărăciunea care a rezultat nu este o sumă, ci un exponent. Dezamăgirea, frustrarea şi dispreţul faţă de nou cresc pe măsură ce acesta eşuează. După un val de optimism, iraţional în cele mai multe cazuri, care a putut fi observat în Europa Centrală şi de Est acum douăzeci şi ceva de ani, şi-a făcut apariţia un val de pesimism.

În era socialistă, cei care cunoşteau realităţile celuilalt sistem comentau sarcastic despre capitalism că, deşi putrezea, emana mirosuri destul de plăcute... Acum, că a înflorit deja, nu mai repetă această glumă din cauză că nu le mai arde de râs.

Cel mai grav, pesimismul din ţările postsocialiste este adesea mai mult structural decât ciclic. Pesimismul ciclic este temporar, asemenea unei perioade de depresiune economică. Odată ce criza s-a sfârşit, producţia începe să crească din nou şi sentimentul de bunăstare revine; există mai puţin pesimism. Pesimismul structural este mai durabil, mult mai dificil de învins, din cauză că oamenii îşi pierd credinţa într-un viitor mai bun şi sunt dezamăgiţi de valorile pe care le-au acceptat ca fiind ale lor. Această situaţie este foarte importantă, pentru că este mult mai dificil să creezi un viitor mai bun cu pesimişti. Mai mult, dacă pesimismul maselor se suprapune cu defetismul elitelor intelectuale, politice şi profesionale, atunci aproape că avem de-a face cu un sindrom al neajutorării.

Din fericire, în pofida colapsului ideologiei din spatele economiei de stat şi a dezamăgirii profunde faţă de admiraţia neofită pentru capitalismul neîngrădit al pieţei libere, situaţia nu este chiar atât de gravă. Situaţia din ţările postsocialiste este variată, iar tendinţa de a le include pe toate în aceeaşi categorie este simplistă. Unele dintre ele, în termenii valorilor dominante şi respectate, sunt în mod evident mai apropiate de standardele austriece sau, mai precis, de cele spaniole decât de cele dominante în fosta URSS. Chiar dacă milioane de oameni se plâng de realitate, adesea pe bună dreptate, şi mulţi devin atât de nostalgici când îşi amintesc de un sistem ghidat de alte valori, încât le răspund celor care fac sondaje de opinie că „era mai bine înainte", această atitudine este tipică pesimismului ciclic. Dacă ar fi vorba despre cel structural, ar răspunde afirmativ şi la întrebarea: „Aţi dori revenirea la vechiul sistem?", dar acest lucru se întâmplă foarte rar, mult mai rar chiar şi decât cele mai amare nemulţumiri faţă de realitatea momentului.

Crucială din perspectiva transformării modului în care oamenii interpretează lumea din jurul lor şi a viziunii lor despre viitor este schimbarea de generaţie. Această afirmaţie este valabilă pentru toate tipurile de ţări, deşi are o importanţă specială pentru societăţile dinamice din punct de vedere demografic, cu o populaţie mare de tineri. Dar chiar şi într-o ţară caracterizată de stagnare demografică, precum Polonia, unde dinamica populaţiei abia dacă s-a modificat în douăzeci de ani, având o structură pe vârste aproape similară, nu mai puţin de 30% dintre locuitori nu au mai mult de 24 de ani. Adică aceştia s-au născut după „Acordurile Mesei Rotunde", evenimentul de la începutul anului 1989 care a marcat o cumpănă nu doar în istoria ţării mele, ci şi în cea a întregii lumi – eveniment la care am luat parte de asemenea, aşezat la o piesă de mobilier unică în istorie. Jumătate dintre locuitori, fiindcă nu îşi amintesc de acea perioadă, nu o au întipărită în minte şi nu ştiu despre ea decât ce li s-a spus. Prin urmare, nu poartă povara valorilor din epoca precedentă, negative sau pozitive, despre care aud uneori de la părinţii sau bunicii lor.

În ţările arabe, procesul de schimbare a generaţiei şi a valorilor va fi chiar şi mai rapid. Deocamdată, este dificil să găseşti în Egipt pe cineva care îşi aminteşte de alte vremuri decât regimul lui Mubarak; pentru cei mai mulţi oameni, Mubarak a existat dintotdeauna. În mod similar, în Libia învecinată nu îşi mai aminteşte nimeni de vremurile dinaintea conducerii lui Gaddafi; şi el a fost mereu acolo. În Siria, Bashar al Assad sau tatăl său, Hafez al Assad, au fost şi ei „mereu" acolo. Azi se desfăşoară un proces rapid care mai întâi răstoarnă structura valorilor impuse cu forţa oamenilor timp de ani de zile, apoi ar trebui să ia naştere un nou sistem. Întrebarea este: despre ce valori vorbim în aceste cazuri? Despre cele aşa-zis occidentale? Sau despre cele aşa-zis liberale? Sau despre cele aşa-zis islamice? Ce ar trebui să se nască din ruinele trecutului?

Sistemul de valori, idealuri și preferințe umane, atât individuale, cât și colective, este adânc înrădăcinat în istorie, tradiție, cultură, religie. În mare măsură, depinde de experiențele învățate și de dezamăgirile suferite. Depinde de asemenea de comparații, de confruntarea cu alteritatea, de acceptarea sau de respingerea preferințelor altora. Musulmanii, în comparație cu catolicii, protestanții, hindușii și evreii, sunt mai puțin înclinați să fie de acord cu declarații propiață precum „Concurența este bună", „Sfera proprietății private în afaceri și industrie trebuie să crească" sau cu afirmația că diversificarea venitului este necesară ca „stimulent pentru efortul individual"[2].

Revoluția arabă, care nu a început decât în anii 2011-2013, este și o revoluție culturală, ce redefinește în profunzime sistemul de valori moștenit. Nu știm cum se va încheia. Cu siguranță, va exista un respect mai mare pentru libertățile civile și democrație, deși nu și pentru tipul modelat fără spirit critic după versiunea sa occidentală. Așa cum se naște în altă parte „piața cu caracteristici chineze", tot astfel o „democrație cu caracteristici arabe" va lua naștere, să sperăm, între Atlantic și Golful Persic. Totuși, va dura mai puțin timp – un alt paradox – până când Moscova va ajunge să semene cu Parisul sau Beijingul cu Tokyo (încep deja să semene) decât ca Doha să semene cel puțin cu Beirutul, ca să nu mai vorbim despre Riyadhul ortodox islamic și Istanbulul dinamic și, de asemenea, islamic. Cu siguranță, vor exista mai multă libertate a pieței și mai puțină implicare a statului în producție și în distribuție, în privința cărora țările postsocialiste europene au făcut mai multe progrese decât țările arabe. Este suficient să menționăm că, în timp ce în Emiratele Arabe Unite aproape 90% din PIB provine din sectorul de stat, în Polonia aceeași valoare este de aproximativ 25%.

Deși unele aspecte ale transformării sunt destul de sigure, trebuie să evidențiem o problemă majoră: multe dintre așa-numitele valori occidentale au fost inculcate cu succes, în mare măsură, în Europa Centrală și de Est (unde multe dintre ele existau în trecut, înainte de al doilea război mondial) și mai puțin în fostele republici ale URSS, dar acest lucru nu va fi posibil, nici la o scară similară, nici la fel de rapid, în societățile arabe. Ele sunt mult mai ancorate în propria moștenire culturală și, conform primului principiu călăuzitor în aventura lor viitoare, nimeni nu trebuie să impună valori „superioare" altcuiva. Nici Occidentul asupra țărilor arabe, nici asupra altor țări și se pot auzi discuții în acest sens când călătorești în regiune. Cel mai bine ar fi să ieșim din această harabaură dând dovadă de cât mai multă toleranță pentru diversitate și respect pentru multiculturalism; să înțelegem că se pot întreprinde activități economice eficiente pe baza unor valori diferite; să nu uităm că firmele și economiile pot să devină competitive fără standardizarea lumii idealurilor.

Democrația este o valoare specială. Nu se va schimba în viitor. Pe de o parte, este încorporată în mod diferit în diferite culturi, care merită toate să fie respectate; pe de altă parte, nu trebuie, în sine, să promoveze creșterea economică și, de fapt, ar putea-o chiar împiedica. Încercările de a impune forțat democrația în stil occidental nu par să aibă succes în Irak, unde, în afară de democrația reprezentativă, atât de prețuită în cultura euroatlantică, merită să se testeze și alte căi pentru a se ajunge la un consens. A sugera să recurgem la sfatul bătrânilor pentru stabilirea unor acorduri este o prostie în Belgia sau în Olanda, dar ar fi la fel de absurd să împiedicăm asta în Irak sau în Afganistan.

O democrație formală, cu alegeri libere și mass-media independentă – dincolo de realitatea trecută cu vederea cu ușurință și bine cunoscută că mass-media ar trebui să fie independentă de guvernele alese în mod democratic, dar poate depinde de grupuri de interese speciale care nu au fost alese de nimeni –, nu este suficientă pentru a încuraja

creşterea economică. Aceasta este posibilă doar dacă se întrunesc şi alte condiţii, mai ales dacă, în afară de alegerile regulate ale guvernelor, statul de drept este asigurat în permanenţă. Dacă lipseşte statul de drept, democraţia, nominală în acest caz, şi nu reală, poate mai curând rău să facă decât să rezolve numeroasele probleme[3]. Această afirmaţie este valabilă nu doar pentru ţările înapoiate economic, ci şi pentru cele dezvoltate în care jucătorii politici cinici care au legătură cu grupurile de interese speciale îşi pot impune cu succes interesele în faţa publicului, prezentându-şi propriile cauze ca pe unele care slujesc întregii societăţi. Indiferent pentru ce votează masele, aşa-numitele elite sunt avantajate, întrucât pentru ele democraţia nu este decât un alt mod prin care îşi pot vedea de afaceri. Această deviaţie trebuie să fie contracarată permanent în viitor, din cauză că nu există un sfârşit al istoriei nici în acest sens.

Dacă vrem cu adevărat un stat-naţiune care să respecte legea şi, în cadrul globalizării, o lume care să respecte legea – şi trebuie să ne preocupe acest lucru atât din principiu, cât şi din motive pragmatice –, trebuie cu atât mai mult să ne preocupe jurisprudenţa. Aceasta include standarde pentru protejarea societăţii împotriva a ceva ce este deopotrivă blamabil şi periculos. Prin urmare, nu este vorba despre interpretarea literală a legii, ci despre rolul său în slujba societăţii. Standardele juridice trebuie să favorizeze creşterea şi coeziunea socială, nu să crească birocraţia sau să fie un instrument în mâinile grupurilor speciale de interese. Dacă se întâmplă acest lucru, nu este vorba despre un stat de drept, ci despre o legalizare formală a regulamentelor impuse societăţii nu pentru binele propriu, ci pentru a sluji unor interese particulare. Această situaţie are prea puţin în comun cu democraţia autentică.

În general, există o tendinţă dominantă spre democratizare. Aparenta îndepărtare de democraţie, observată la sfârşitul primului deceniu şi începutul celui de-al doilea din secolul XXI, înainte de „primăvara arabă"[4], este temporară şi rezultă în principal din eşecul unor ţări de a face faţă crizei sociale şi economice şi crizei politice aferente. În astfel de condiţii, democratismul slăbeşte uneori şi centralismul se întăreşte. Acesta va dispărea lent, cu condiţia ca democraţia, care nu face faţă bine crizei, atât cea europeană, cât şi cea americană, să nu se facă de râs. Situaţia este atât de dinamică, încât se prezintă diferit, în funcţie de locul în care vă aflaţi când citiţi aceste rânduri. Este aproape ca într-un joc de fotbal, când ne-ar plăcea ca şi băieţii noştri să se impună. Totuşi, în acest caz este puţin mai dificil să ne dăm seama care sunt băieţii noştri şi împotriva cui joacă. Din acest motiv este atâta nevoie de economişti oneşti şi profesionişti, în afară de spectatori, sponsori şi alţi acţionari. Fără ei, democraţia nu are nicio şansă.

Nu există nicio dovadă matematică potrivit căreia democraţia favorizează creşterea economică. Timp de două generaţii, în anii 1960-2001, rata de creştere medie anuală a fost de 2,3% în ţările democratice şi de 1,6% în cele autocratice[5]. În următorii aproximativ zece ani, această diferenţă aproape s-a evaporat, în principal datorită dinamicii ample a economiei chineze, precum şi a altor economii cu creştere rapidă în stil est-asiatic, deşi democraţia nu se grăbeşte să le ajungă din urmă şi mai are mult teren de cucerit.

Ţările bogate din Occident s-au îmbogăţit nu neapărat în condiţiile unei democraţii înfloritoare şi ale libertăţilor civile universale. Acestea au apărut mai târziu, la timpul lor, deşi încă nu s-au impus peste tot şi pentru toată lumea. Conform unei opinii larg răspândite, democraţia începe să funcţioneze pe deplin începând cu un anumit nivel de dezvoltare. Este adevărat că azi ea este aproape supremă în majoritatea ţărilor avansate. Dacă presupunem că Singapore şi Hong Kongul sunt democraţii, atunci primele 25 de ţări din Indicele Global al Inovării sunt democratice.

Acesta este un indiciu clar pentru viitor. Odată cu creşterea economică, tendinţa spre dominaţie a regimurilor democratice se va consolida. În acelaşi timp, dacă se întrunesc anumite condiţii suplimentare, în special cu privire la calitatea instituţiilor ce reglementează activitatea economică, democraţia ar trebui să favorizeze tot mai mult creşterea economică. Şi, începând de la un anumit nivel de dezvoltare, democraţia ca valoare intrinsecă va fi mai semnificativă. Dacă avem suficienţi bani şi bunuri materiale, iar creşterea cantităţii acestora nu ne mai îmbunătăţeşte nivelul sentimentului de satisfacţie a vieţii, atunci vom aprecia democraţia veritabilă, de la cea locală la cea globală, în comunitatea noastră şi în întreaga lume, mai mult decât o creştere a salariului cu câteva procente. Şi acesta este motivul pentru care creşterea potenţială a producţiei, venitului şi cheltuielilor va fi sacrificată în beneficiul unei satisfacţii mai mari faţă de un grad sporit al autoguvernării şi faţă de faptul că vocea poporului este ascultată. Din numeroase motive, de la problemele de mediu la provocările ce rezultă din discrepanţele dintre venituri, cu cât mai rapid intră pe această cale societăţile ţărilor bogate, cu atât mai bine. Bineînţeles, este posibil ca, astfel, specialiştii în ştiinţe sociale şi psihologii să fie mai ocupaţi, dar nu vom duce lipsă nici de sarcini pentru economişti. Niciodată.

Există valori ce trebuie respinse şi există valori ce nu trebuie acceptate. Este necesar să le respingem din cauză că nu funcţionează în circumstanţele contemporane şi vor fi şi mai puţin funcţionale într-o economie globalizată a viitorului. Totuşi, există şi valori care au funcţionat în trecut, într-un anumit context cultural, dar care nu vor fi adecvate în alt context în viitor. Prin urmare, şi acestea trebuie respinse. Este necesar să abordăm cu multă subtilitate problema impunerii şi a respingerii valorilor. Oamenii, prin natura lor, nu acceptă decât propriile valori. Dacă valorile altcuiva se întâmplă se fie mai bune, trebuie să le internalizăm cu calm, astfel încât să nu mai fie ale altcuiva şi să devină ale noastre. Apoi vor fi acceptate.

Valorile se schimbă rapid, mai ales în ţările care suferă o transformare politică, atât cele postsocialiste, cât şi cele arabe. Mai rapid, mai multe şi într-o direcţie mai bună în Republica Cehă decât în Serbia, mai multe şi într-o direcţie mai bună în Tunisia decât în Arabia Saudită, unde este prea devreme să vorbim despre schimbări calitative. Cu siguranţă mai rapid, deşi de altfel prea lent în Rusia decât în Turkmenistan. Aceste schimbări afectează doar puţin peste 12% din populaţia lumii, dar implicaţiile lor geopolitice sunt importante pentru viitorul întregii lumi. Fără îndoială, ele au o dublă legătură cu globalizarea: sunt efectul parţial al acesteia şi, într-un anumit grad, îi trasează cursul pe viitor.

Transformările politice, alături de cele aferente ale sistemului de valori, au loc de asemenea în ţările care încă se debarasează de diverse regimuri coloniale sau postcoloniale. Acestea nu au întotdeauna o direcţie de dezvoltare constant progresivă şi uneori un salt înainte este urmat de o recesiune, aşa cum s-a întâmplat recent în Zimbabwe şi în Africa de Sud. Totuşi, predomină orientarea în direcţia corectă.

Cât despre Occident, de pe Main Street pe Wall Street, de la cei care au insomnii din cauză că nu ştiu cum să o scoată la capăt la cei care nu pot dormi din cauză că nu ştiu dacă să cumpere Chelsea sau Manchester United, oamenii se întreabă cum de am ajuns în situaţia aceasta. Îşi pun diverse întrebări, pentru că se gândesc la diverse probleme şi definesc „situaţia" în mod diferit. Cum de economiştii nu au prezis izbucnirea unei crize atât de îngrozitoare? Cum de politicienii nu i-au ascultat pe cei puţini care au emis avertismente în acest sens? Cum de viciul lăcomiei s-a transformat într-o calitate apreciată de mulţi investitori şi este ridicată la rang de virtute în cele mai bune şcoli de afaceri?

Cum ne-am putut aştepta ca economia să funcţioneze eficient, având însă mecanisme calibrate să concentreze profiturile privatizate în mâinile elitelor, deşi pierderile înregistrate adesea din vina lor sunt suportate la nivel naţional? Cum a fost posibil ca toate acestea să fie justificate şi susţinute cu argumente născocite în ştiinţele economice care, ca urmare a comercializării, a ideologizării şi, uneori, a birocratizării, au încetat să mai fie ştiinţe şi s-au transformat într-un instrument de lobby pentru grupurile speciale de interese?

Nu este de mirare deci că unii autori, reticenţi anterior în a critica doctrina contemporană laissez-faire, nu se abţin de la a folosi cuvinte puternice şi lipsite de echivoc precum „trădare" şi „fraudă"[6]. Deşi minciuna, înşelătoria şi furtul sunt o patologie, şi nu nişte caracteristici sistemice, dacă sunt doar o mică parte a capitalismului neoliberal, scara lor a depăşit de mult pragul de toleranţă. Neajunsurile întâmplătoare s-au transformat într-o dezordine structurală. Aşa cum a afirmat Friedrich Engels (1820-1895), „dacă binele se confundă cu răul, moralitatea dispare şi toată lumea poate să facă ce vrea"[7]. Dacă cineva se simte ofensat că l-am citat pe Engels, atunci să adaug că el a repetat cuvintele lui Toma din Aquino. Cum putem împiedica o astfel de confuzie în viitor şi care poate fi contribuţia economiei oneste în acest sens?

Aceste întrebări şi multe altele aşteaptă un răspuns nu doar pentru a satisface simpla curiozitate a omului de rând şi întrebările de cercetare ale profesorilor universitari, ci şi pentru a delimita un nou sistem de valori necesar creării unei realităţi raţionale. Dacă nu poate fi mai bun, atunci să fie cel puţin raţional. Spunem că oamenii învaţă din greşeli. Întreaga omenire ar trebui să înveţe de pe urma lor, dacă vrea un viitor mai bun. În acest context se impune concluzia că este necesar să reevaluăm principiile ce ar trebui să stea la baza activităţii economice în viitor şi să redefinim obiectivele cărora trebuie să le slujească. N-o mai putem ţine tot aşa...

Prin urmare, care ar trebui să fie situaţia? Cum ajungem la sistemul de valori dorit? Ştim cu certitudine că acesta este un proces ce durează, şi nu un eveniment singular. Evenimente spectaculoase precum transformarea postsocialistă în decurs de o generaţie, eşecul capitalismului neoliberal sau „primăvara" din ţările arabe care durează de ceva ani se întâmplă extrem de rar, imprimând un anumit ritm şi anumite particularităţi acestui proces, dar în niciun caz nu îl încheie. În viitor, transformările valorilor civilizaţiei vor fi mai complicate şi vor include teme noi.

Nu vorbim aici despre valori în general, care au o importanţă crucială, ci vom lăsa această problemă în seama filozofilor, moraliştilor şi teologilor. Ne referim în principal la valorile interconectate cu procesul economic. În acelaşi timp, nu trebuie să ne lăsăm dominaţi de gândirea într-o logică economică limitată. Ştim deja că gândirea interdisciplinară are un mare viitor. Prin urmare, dacă ne ocupăm de valori cu valenţe multiple, nu doar economice, avem şanse la un viitor mai bun. Nu trebuie să cedăm în faţa unui tip de mercantilism intelectual, din cauză că nu vom ajunge departe. Lumea şi viaţa nici nu încep, nici nu se încheie cu activităţile economice. Economia, alături de mediul său cultural, trebuie considerată o parte importantă, totuşi doar o parte dintr-un întreg.

Nu are rost să ne amăgim presupunând că, în timp, lumea se întoarce la vechile valori, pe calea din trecut. Acest lucru nu se va întâmpla, din cauză că lumea s-ar convinge în scurt timp că a luat-o pe vechile căi iluzorii care nu ne-au dus spre un viitor mai bun. Există momente de cotitură în istorie care cauzează transformări culturale, instituţionale şi politice fundamentale. Avem norocul/neşansa (după cum consideră fiecare) să trăim exact astfel de vremuri. Vremuri de disperare şi alienare (pentru cei care consideră o neşansă ce se întâmplă) sau vremuri de speranţă şi căutări (pentru cei care cred că au noroc).

Prin urmare, nu cred că după câţiva ani sau, mai curând, după cel puţin un deceniu, când poate că situaţia se va fi stabilizat, sistemul de valori va reveni la normal. Acesta este un viitor imposibil, din cauză că nu există standarde închise desăvârşite pentru un astfel de sistem. Nici măcar celebrul Occident nu se va putea întoarce la valorile şi standardele de dinainte de criză. Şi aici sau mai ales aici ele trebuie să se schimbe, să se adapteze la lumea viitorului, şi nu să viseze la întoarcerea la lumea trecutului. Acest lucru are implicaţii dramatice pentru întreaga lume, precum şi pentru diferitele culturi predominante în rândul societăţilor din economiile în curs de emancipare. Chiar dacă reuşim să îmbunătăţim puţin situaţia economică din Occident, nu vom avea motive decât pentru un optimism ciclic. Avem nevoie de ceva mai mult pentru un optimism structural.

Criza doctrinei moderne laissez-faire şi criza ideologică de fond ne confruntă cu o provocare intelectuală colosală: nu există un răspuns convingător la fiascoul ideilor politice şi economice occidentale. Trebuie să repet: capitalismul occidental a demonstrat că piaţa nu elimină reaua-credinţă şi că democraţia nu exclude prostia. Acest lucru se întâmplă într-un moment în care în alte părţi ale lumii are loc o căutare febrilă de noi valori, din cauză că şi sistemele respective se prăbuşesc sau cel puţin se fisurează. Întâlnim această situaţie nu doar în ţările postsocialiste sau în cele arabe, ci şi în multe ţări din Africa Subsahariană şi din Asia, unde naţionalismele postcoloniale au eşuat, precum şi în cele din America Centrală şi de Sud, unde se renunţă la idealul recent al economiei „libere-pentru-toţi". Nici capitalismul de stat nu scapă de aceeaşi soartă, deşi evoluţia sa nu este atât de proastă pe cât ar vrea duşmanii săi, dar nici atât de bună pe cât ar vrea adepţii săi, din Venezuela până în Argentina şi Rusia şi din Iran până în China şi Vietnam.

În acest caz, heterodoxia ar putea fi de ajutor. Nu are rost să ne bazăm doar pe „valorile demonstrate" şi pe „singurele concepte corecte". Trebuie să cercetăm şi să mişcăm lucrurile. Să nu-i confundăm pe oameni care visează la noi utopii ale unui postcapitalism neclar sau ale unei idile globale cu un guvern de experţi, ci mai curând să punem la un loc diferite valori. Nu putem reconcilia populismul de stânga sau de dreapta cu neoliberalismul, dar putem combina iniţiativa privată de jos cu o planificare strategică transnaţională. Nu putem amesteca într-un creuzet cultural naţionalismul economic cu deschiderea globală, dar putem combina economia socială de piaţă cu proprietatea privată predominantă. Nu putem amesteca în mod raţional sărăcia extremă cu luxul decadent, însă putem manifesta respect pentru averile imense, dar adunate cinstit şi putem accepta un minimum de excludere socială.

Lumea a intrat într-o centrifugă ideologică. Cele vechi se sfârşesc, cele noi sunt la început. Valorile perimate trec lent în uitare, iar cele noi, tot lent, abia se nasc. Această centrifugă elimină lucrurile în care oamenii nu mai cred, în care nu mai pot avea încredere, pe care nu mai merită să se bazeze. Dacă vidul rezultat nu este umplut, într-o perioadă rezonabilă de timp, cu idei pozitive noi care să favorizeze creşterea economică şi progresul social, îşi vor face loc ideile greşite şi nocive. Deja au făcut acest lucru. Aşa cum economia detestă vidul instituţional, tot astfel societăţile nu pot suporta vidul din sfera valorilor. Dacă nu există solidaritate pragmatică, populismul demagogic va câştiga teren. Dacă aceia aflaţi la putere nu au sentimentul responsabilităţii politice, toleranţa pentru anarhie se va impune. Dacă onestitatea lipseşte din tranzacţiile de pe piaţă, avantajele vor fi de partea vicleniei. Dacă înţelepciunea economică lipseşte, prostia economică va avea câştig de cauză.

Lumea este prinsă în centrifuga ideologică şi pentru că a sosit vremea unui bazar ideologic semnificativ. Da, un bazar. Ca economist, precizez că nu folosesc sintagma

„piaţă ideologică", din cauză că este vorba chiar de un bazar, o babilonie în care oferta de cuvinte este mai mare decât cea de bunuri şi în care există mai multă vorbărie decât tranzacţii; totuşi, aici aşteptările şi cererea se confruntă cu oferta şi stocurile. Este un bazar global, pentru că aproape oricine îşi poate face vocea auzită. Acest lucru este facilitat în mare măsură de tehnologia modernă, mai ales de cea virtuală, care a prins întreaga lume într-o reţea. Aşadar, dezbaterea este în desfăşurare, diverse valori se intersectează şi, cu timpul, am putea vedea şi efecte noi. Vremea „pieţelor emergente" a trecut pentru că ţările sunt în curs de emancipare; a venit vremea emergenţei ideologiilor.

Ideologiile care iau naştere se amestecă în această centrifugă globală unică (este a şasea caracteristică a etapei curente a globalizării dintre cele de mai sus), în timp ce diferite sisteme de valori, şcoli de gândire axiologică, convingeri şi credinţe, preferinţe şi viziuni se ciocnesc, se confruntă, se înlocuiesc şi se luptă, dar, pe de o parte, devin interdependente, se îmbogăţesc şi se consolidează reciproc. Există un adevărat creuzet unde adepţii confucianismului intră în dispută cu anarhiştii, socialiştii dezbat cu libertarienii, islamiştii pot discuta despre avantajele ideologiei lor cu adepţii ştiinţelor sociale din cadrul Bisericii Catolice, iar susţinătorii intervenţionismului de stat în stil Beijing cu cei care cred că intervenţionismul taiwanez este mult mai bun. Există atât de multe platforme de dezbatere, încât nu este uşor să le sistematizezi şi să le înţelegi din punct de vedere intelectual.

Este firesc să apară ceva interesant din toată această situaţie. Acest „ceva" poate fi bun sau rău, astfel încât forţele sociale preocupate de viitorul raţional al globalizării şi de economia progresistă a viitorului trebuie să aibă un rol activ în dezbaterea cu adevărat istorică. În acelaşi timp, trebuie să fim atenţi la ce se întâmplă în jurul nostru, deoarece, aşa cum ştim din trecut, nu o dată ideologii primejdioase au fost zămislite în toiul tulburărilor produse de crize. Este suficient să menţionăm fascismul, nazismul, militarismul, stalinismul care au urmat crizei din 1929-1933.

Aparent, la actuala răscruce istorică nu ne aşteaptă patologii similare, dar nici nu ar trebui să dormim liniştiţi, date fiind popularitatea ideologiilor reacţionare şi dăunătoare şi faptul că mişcările şi formaţiunile de extremă dreaptă se dezvoltă în unele ţări, din Grecia şi Franţa până în Olanda, din Finlanda şi Ucraina până în Ungaria. Dacă lăsăm protecţionismul naţionalist să se transforme în „patriotism economic" în câteva economii mari de importanţă globală, atunci ne aşteaptă conflicte mari. Dacă lăsăm un conflict local aparent minor să scape de sub control, ne vom confrunta cu o escaladare gravă. Dacă într-o anumită situaţie, în mijlocul confuziei inerente crizei de idei şi valori, devine necesar să includem la guvernare un partid extremist pentru a obţine o majoritate parlamentară, atunci vom avea dificultăţi. Situaţia din unele ţări este cu atât mai gravă cu cât ideologiile xenofobe alimentează partidele de extremă dreaptă care sunt legitimate prin alegeri democratice şi, probabil şi mai grav, în unele cazuri îi infectează pe cei de la putere, ascunzându-se în spatele vorbăriei lor politice aşa-zis progresiste.

Este nevoie de mult timp până se nasc noi ideologii – şi folosesc pluralul aici pentru că, în pofida integrării tot mai mari, nu va exista o singură ideologie dominantă în întreaga lume. De asemenea, în acest caz vom vedea întrepătrunderea dintre continuitate şi schimbare. Nu va fi o revoluţie, ci o evoluţie. Din perspectivă economică, este vital ca noile ideologii să favorizeze o abordare sobră a provocărilor cu care ne confruntă economia mondială.

Unora li se poate părea că ideologia şi practica nu sunt compatibile, dar nu este adevărat. Ar putea să apară un sistem de valori care va favoriza globalizarea participativă, economia socială de piaţă, solidaritatea, coeziunea socială, dezvoltarea sustenabilă şi

multiculturalismul. Merită să sprijinim acest proces. Un sceptic ar putea crede că este imposibil, iar un idealist că este inerent. Un realist va spune: nu este nici una, nici alta, dar este de dorit şi real în termenii direcţiei în care se desfăşoară. Merită să repetăm că nu vom atinge lumea ideală, dar merită să aspirăm la ea.

Problema este că, la un astfel de nivel de globalizare, aproape toată lumea este „pentru". Ce persoană raţională ar îndrăzni să se opună dezvoltării sustenabile din punctul de vedere al mediului înconjurător? Atât partidele ecologiste, cât şi corporaţiile energetice care nu protejează mediul şi folosesc tehnologii vechi sunt „pentru". Cine ar îndrăzni să se opună direct globalizării participative şi să o sprijine pe cea elitistă, care îi îmbogăţeşte pe unii în detrimentul altora? Ce om înţelept (îi lăsăm la o parte pe neghiobi) ar îndrăzni să condamne public toleranţa faţă de diferite culturi şi să promoveze rasismul sau fobiile naţionaliste? Cine, în afară de libertarienii iraţionali, ar risca să ia atitudine împotriva solidarităţii şi coeziunii sociale fără să se expună unor critici dure? Atât activiştii sindicalişti devotaţi, cât şi profitorii financiari fără scrupule se declară oficial „pentru". Trebuie să facem distincţie între valorile preţuite şi puse în practică şi cele declarate şi ignorate.

În acest context, merită să menţionăm conceptul de *responsabilitate socială corporativă* (RSC), care a devenit un cuvânt-cheie în ultimii ani. Nu este decât o altă găselniţă neoliberală. Nu neg că mulţi indivizi, profesionişti şi activişti, precum şi un număr de antreprenori şi manageri, sunt cu adevărat dedicaţi cauzei lor, plini de bune intenţii şi bunăvoinţă. Este posibil şi acest lucru. Totuşi, a crede în efectul salutar al RSC este o naivitate echivalentă cu a avea încredere că oamenii sunt buni întrucât au cele zece porunci şi alte coduri morale. Acestea ar trebui să fie de ajuns ca oamenii să acţioneze cu decenţă şi să nu păcătuiască. Însă păcătuiesc. Aceeaşi situaţie se întâlneşte în afaceri: se păcătuieşte, uneori cu încălcarea flagrantă a limitelor decenţei. Standardele şi regulile în sine, fiind adesea numai nominale, nu sunt suficiente. De asemenea, indispensabile sunt stimulentele şi constrângerile instituţionale.

Răspunderea socială corporativă este o valoare nu doar dezirabilă, ci şi necesară, dar nu este autonomă şi din acest motiv trebuie asigurată aplicarea ei. Preocuparea pentru aspectele morale superioare trebuie însoţită de legea care le apără. Chiar dacă facem apel la acţiune, cerem şi facem sugestii, lăudăm şi organizăm conferinţe, scriem lucruri minunate pe site-uri şi în broşurile promoţionale este mult prea puţin. Aşa cum nu este suficientă porunca „să nu ucizi" (totuşi, unii ucid), tot astfel nu este de ajuns să scrii „să nu trişezi" (însă atât de mulţi trişează). Aşa cum nu este suficient să decretezi „să nu furi" (totuşi, mulţi fură), tot astfel nu este o soluţie să declari „să nu exploatezi" (însă mulţi exploatează).

Aşadar, este un lucru bun că, măcar acum, întrucât până nu de mult era considerată o pierdere de vreme, responsabilitatea socială corporativă este predată în toate şcolile de afaceri respectabile. Trebuie să predăm şi etica, şi managementul şi finanţele corporatiste. Nu strică, iar uneori poate ajuta pentru că facilitează formarea unui caracter de calitate. Evident, dacă acesta este principiul călăuzitor al predării, dacă despre acesta este vorba. Adesea, totuşi, este vorba despre altceva, despre a-i învăţa pe tineri cum să se prefacă că sunt preocupaţi de bunăstarea consumatorului şi de interesele sociale, culturale şi de mediu ale publicului, în timp ce practica lor rămâne centrată doar pe propriile interese. O responsabilitate socială corporativă onestă constă în renunţarea la toate practicile dăunătoare celorlalţi, şi nu în a lăsa impresia că firmei îi pasă de mediu şi de toate părţile cointeresate, deşi, de fapt, nu-i pasă decât de dividendele pentru acţionarii săi şi de bonusurile pentru

consiliul director. Astfel, RSC nu este decât o altă tehnică de marketing. Sau un mod în care unii aduc bani firmei, iar alții îi cheltuie. Aceste cheltuieli, incluse în costul de producție și în prețuri, vor fi plătite în cele din urmă de consumatori. Evident, atunci când am scris „responsabilitate socială corporativă" într-un motor de căutare, au apărut imediat nu mai puțin de 322.000 de linkuri, dintre care primul a fost *Organizing CSR Events – corporate event* („Organizarea evenimentelor de RSC – eveniment corporatist"). Este și aceasta o opțiune...

Iată de ce trebuie să îndemnăm firmele să respecte valorile din spatele responsabilității sociale corporatiste. Mai mult, în cazurile în care operațiunile companiei pot produce efecte externe negative – de exemplu, pentru mediul înconjurător –, ele trebuie forțate să facă acest lucru. Poate că în unele cazuri, dacă sunt forțate suficient timp, vor vrea chiar ele să aibă grijă de ce se consideră a fi responsabilitatea lor socială într-o anumită cultură. Acest lucru nu trebuie să constea în sprijinirea construirii unor lăcașe de cult – și am văzut mai multe biserici catolice sau ortodoxe, moschei sau sinagogi, temple budiste sau hinduse astfel construite –, ci în gestionarea propriilor deșeuri. Sponsorizarea partidelor politice care se declară îndrăgostite de mediul de afaceri nu este necesară, dar nu strică să-ți supui voluntar produsele unui control al calității din partea organizațiilor consumatorilor. Nu este necesar să-ți hrănești angajații, dar, în schimb, să ai grijă de forma lor fizică poate fi un avantaj și pentru companie.

Prin contrast, neoliberalismul tratează RSC în principal ca pe un instrument de manipulare a opiniei publice, ca pe o altă fațadă. Dați câțiva bănuți pentru un orfelinat și păstrați-vă averea acumulată prin exploatarea deponenților naivi ai băncilor; subvenționați construcția unei școli, deși folosiți prețurile de transfer și evitați impozitele din care se finanțează educația și, ori de câte ori aveți ocazia, lăsați impresia bună că vă pasă de beneficiile celorlalți, când, de fapt, nu vă gândiți decât la voi. Acesta este motivul pentru care guvernul trebuie să creeze un sistem instituțional adecvat în scopul de a încuraja asumarea responsabilității sociale pentru ce faci în privat, în ideea câștigului, fiindcă aceasta este semnificația și natura afacerilor. Reglementările au rolul de a favoriza extinderea interesului privat, dar într-un mod compatibil cu interesul social. Și aceasta ar trebui să fie valoarea de bază a economiei sociale de piață pe viitor.

Este uimitor că, deși avem la îndemână un instrument atât de puternic precum internetul, până acum nimeni nu a reușit să producă un efect comparabil cu cel al lui Martin Luther (1483-1546) de acum cinci sute de ani. Pe atunci, în 1517, a fost de ajuns doar să țintuiască 95 de teze pe ușa unei biserici din Wittenberg și Reforma a început. Nu a reușit peste tot, nu a câștigat peste tot, mulți „eretici" au fost arși pe rug în această luptă, dar Reforma a avut efect. Și în sfera economică, deoarece ramurile reformate ale creștinismului, religia dominantă în Europa, au promovat valori care favorizau economisirea, acumularea de capital, investițiile, extinderea economică. Nu a înnobilat lăcomia, dar a făcut o virtute din inițiativa privată onestă.

Nu putem să excludem posibilitatea ca, dacă internetul ar fi existat pe atunci, sfidarea lui Luther față de comerțul cu indulgențe să se fi pierdut în rețea, așa cum se pierd azi multe idei prețioase, fără a avea șansa să devină cunoscute. Sunt atât de multe, încât nimeni nu poate să le afle pe toate, să le analizeze și să le promoveze. Adesea, întâmplarea domină și nu orice idei ies la suprafață din această rețea sunt și cele mai bune. Între timp, ideologia viitorului, inclusiv fundamentele axiologice ale economiei de piață globale, nu trebuie să fie aleatorie și nu trebuie să se bazeze pe ideile care devin cunoscute, chiar dacă nu valorează mult, dar este susținută de eforturile de promovare stimulate și finanțate de grupurile speciale de interese influente.

Avem nevoie de viziuni măreţe care să înlocuiască iluziile. Avem nevoie de strategii care să demonstreze utilitatea practică a noilor valori. Avem nevoie de intelectuali remarcabili care pot să răspândească idei progresiste şi să faciliteze receptarea acestora. Avem nevoie de politicieni măreţi ai erei de mâine care pot să arate ce este în interesul omenirii şi de ce.

Avem nevoie de multe şi se pare că multe dintre acestea nu sunt suficiente. Însă, pentru a cita o veche zicală din nou, tot răul spre bine. Poate la fel va fi şi în cazul acestei crize. Totuşi, înainte să ne fie mai bine, trebuie să abordăm cele mai urgente probleme cauzate de perturbările majore din finanţe şi economia reală, unde oamenii sunt angajaţi, iar bunurile sunt produse, vândute şi cumpărate. Nu putem aştepta o minunată lume nouă guvernată de idei frumoase (când o face plopul pere şi răchita micşunele), ci trebuie să îmbunătăţim situaţia economică în practică pentru ca ideile progresiste, cele noi şi bune, să se poată răspândi.

***

A doua mare problemă pentru viitor este instituţionalizarea globalizării *versus* haosul tot mai mare şi lipsa coordonării. Aşa cum se înţelege că nu putem constrânge economia mondială prin reglementări uniforme (nu ar fi decât un alt nonsens economic), tot astfel trebuie să se înţeleagă şi că nu o putem lăsa să funcţioneze neîngrădită. Undeva între aceste două extreme se află o cale de mijloc fericită sau, mai curând, o zonă de mijloc, întrucât nu există un singur punct. Este vorba despre diversitatea de soluţii de reglementare din domeniul controlului şi supravegherii, al standardelor şi normelor care ar trebui să transforme globalizarea în principal într-o mare oportunitate pentru umanitate, şi nu într-o ameninţare gravă la adresa ei. În prezent, unora li se poate părea că ameninţările sunt mai numeroase. Din păcate, aceasta este situaţia în unele cazuri.

Ar fi preferabil să trăim într-o societate globală care îşi gestionează bine resursele şi are o economie socială de piaţă bine reglementată, dar aceasta nu este o opţiune realistă. Ne putem îndrepta spre o astfel de utopie bună (întrucât utopiile pot fi şi bune, şi rele), dar nu vom putea conduce lumea, nici măcar în viitorul îndepărtat, ca pe o economie naţională bine organizată. Ar fi bine, în lumea viitorului, să avem cele mai bune instituţii democratice posibile, astfel încât o comunitate globală educată şi informată să poată alege conştient opţiunile de politică economică ce îi servesc cel mai bine satisfacerii nevoilor. Ar fi bine, dar şi extrem de dificil de realizat. Mai precis, acest viitor este imposibil de atins, dar am putea şi ar trebui să ne îndreptăm în această direcţie pentru a obţine cât mai mult posibil din ce se dovedeşte a fi realist. Uneori, a urma calea cea bună contează deja mult.

Azi, mulţi dintre cei importanţi şi puternici susţin democraţia cu înflăcărare, nu neapărat de dragul principiilor, ci pentru că au observat că nu au nevoie de un regim autoritar solidar pentru a-şi asigura realizarea intereselor. Un astfel de regim era necesar în perioada colonială şi imediat după decolonizare, dar s-a demonstrat că te poţi descurca foarte bine fără el în era globalizării. Acesta este motivul pentru care în Occident există un sprijin atât de mare pentru democraţie în ţările „pieţelor emergente". Iată că te poţi ocupa de propriile afaceri şi poţi acţiona corect din punct de vedere politic fără a le prejudicia. Dacă autorităţile democratice împiedică prea mult capital străin şi grupurile de interese interne să exploateze resursele naturale şi forţa de muncă, vom tot auzi că şi-au ocupat poziţia prin fraudă electorală sau că sunt o clică de profitori care fac rău propriei

societăţi. Întâlnim această situaţie mai ales în cazul Rusiei şi al Venezuelei. Alegerile din Venezuela au fost declarate exemplare atunci când Hugo Chávez a fost ales preşedintele ţării. Declaraţia nu îi aparţine lui Chávez, ci lui Jimmy Carter, fostul preşedinte al SUA, a cărui organizaţie nonguvernamentală monitorizează respectarea standardelor pentru alegeri democratice.

Periodic, se organizează alegeri în ţara noastră şi în alte ţări, astfel încât trebuie să fim conştienţi de rezultate pentru ca forţele potrivite să ajungă la putere. Totuşi, este posibil, în multe privinţe, ca mecanismele democratice să fie aranjate astfel încât să fie sigur că se adoptă soluţii ce nu servesc neapărat interesului publicului larg, ci mai curând obiectivelor grupurilor de interese, nu celor ale majorităţii, ci ale unei minorităţi privilegiate. Mai mult, în contextul globalizării care face paşi mari înainte, autorităţile statului au tot mai puţină putere de decizie în privinţa unor probleme diverse. În schimb, tot mai multe decizii se iau dincolo de graniţele statale, unde nu există democraţie şi cu atât mai puţin alegeri la al căror rezultat am putea fi atenţi. Capitalul privat are o libertate mult mai mare într-o lume nedemocratică decât într-un stat-naţiune democrat, pe care îl foloseşte bucuros în avantajul propriu.

Ia te uită! Nu există încă maşini gânditoare şi, prin urmare, nici calculatoare inteligente, dar, parcă cu răutate, cuvântul „democratic", scris de mine, a fost înlocuit cu „decorativ". Până la urmă, nu vorbim despre decorarea economiei interconectate globalizate cu unele substitute pentru *vox populi*, ci mai curând despre căutarea unor moduri de a o reglementa astfel încât să aducă beneficii întregii omeniri. Democratizarea veritabilă a lumii ar putea ajuta.

Organizaţiile internaţionale create prin acorduri oficiale între diferite ţări pot fi parţial democratice. Prin urmare, Organizaţia Mondială a Comerţului este mai democratică decât Fondul Monetar Internaţional, mai multă democraţie se poate vedea la Organizaţia Naţiunilor Unite decât la Banca Mondială. Cu siguranţă, există multe valori şi proceduri democratice în organizaţiile nonguvernamentale internaţionale şi globale. Totuşi, nu este decât un paliativ al ordinii instituţionale globale pe care unii ar îndrăzni să o numească democraţie. Din aceste observaţii decurg două concluzii semnificative despre modul de evaluare a situaţiei curente şi, mai important, despre direcţiile de dorit pentru transformările instituţionale.

În primul rând, liderilor celor mai influente cercuri politice şi economice le convine situaţia în care poziţia statului democratic slăbeşte din cauza globalizării. Astfel, atât poziţia lor absolută, cât şi cea relativă se întăresc, iar ei pot continua să îşi declare verbal sprijinul necondiţionat pentru democraţie, inclusiv pentru drepturile omului şi libertatea presei. Corectitudine politică deplină, într-adevăr! Aceasta este o rigoare universală, mai mult decât onestitatea unor atitudini şi comportamente concrete. De o poziţie specială, însoţită de influenţă politică asupra procesului legislativ şi a aplicării legii, se bucură liderii din sectorul financiar, care au eliminat complexul militar şi industrial dominant în timpul războiului rece. Aceasta arată probabil domeniul în care se va duce cea mai aprigă luptă, între dorinţa de a menţine actuala dezordine instituţională, foarte avantajoasă pentru unii, dar şi foarte riscantă, şi necesitatea de a reglementa piaţa financiară mondială şi de a o supune unei supravegheri organizate. Eforturile de reinstituţionalizare raţională a doar unui fragment al acesteia, piaţa financiară a UE, indică rezistenţa puternică împotriva unor astfel de măsuri la scală mondială. Cu atât mai mult trebuie să facem aceste eforturi.

În al doilea rând, aceleaşi cercuri influente, cele care sunt factorii de decizie *de facto*, nu au un interes firesc, luând în considerare valorile pe care se susţin, să sprijine o democraţie la nivel global. Motivul este că, pe bună dreptate, sunt convinse că aceasta

le-ar afecta agenda prin încercarea de a impune anumite standarde şi de a restricţiona capacitatea de a face afaceri, fără să ţină seama de efectele externe şi de nevoia de a lua în calcul interesele publice, de data aceasta unele deja globale. În prezent, cel mai mare obstacol în calea construirii treptate a unei ordini globale democratice nu sunt anarhiştii sau teroriştii, populiştii sau antiglobaliştii, deşi, evident, trebuie să fim atenţi la mişcările lor, ci aşa-numitele elite care cred că deja „conduc lumea"[8].

A conduce este o exagerare, din cauză că lumea ca întreg nu poate fi condusă, nici prin mijloace democratice, nici prin mijloace autoritare sau în oricare alt mod, din spatele unor uşi închise sau întredeschise. Totuşi, unii pot influenţa ce se întâmplă aici şi acum. Prin urmare, trebuie să creăm şi să sporim puterea instituţiilor globale, ce lărgesc sistematic cercurile celor care ne conduc lumea, pe care toţi par că încearcă să o repare, deşi în realitate nu ducem lipsă de cei cărora le-ar plăcea să o afunde într-un conflict şi de cei care visează să o cucerească.

Totuşi, rămâne de văzut mai ales dacă procesele viitoare ale democratizării globalizării vor favoriza o eficientizare economică sau o vor stânjeni. Această eficientizare poate fi în special încurajată de lege şi ordine, care ar trebui asigurate nu doar în interiorul ţărilor, ci şi în întreaga lume în curs de integrare. Auzim predici nesfârşite pe această temă, atât din partea liderilor politici şi a gânditorilor progresişti, cât şi, mai ales, din partea unor guru ai legii, dar, dacă privim mai îndeaproape la realităţile unei politici transnaţionale, este uşor de observat că există dispute continue sau chiar că unii duc un război global pentru a-şi impune standardele juridice asupra altora. Legea ar trebui să domnească, dar numai dacă este în avantajul celor care o susţin ferm. Aşa cum nu există un singur sistem de valori ideal, tot astfel nu există un singur sistem ideal „corect" al reglementărilor juridice.

Dacă lumea viitorului va fi o lume a legii şi a ordinii, care lege sau legea cui ar trebui să se aplice? Cea a SUA sau cea a UE? Dar cea a Chinei sau a Japoniei? Probabil nu cea islamică sau cea postsovietică? Părerile sunt foarte împărţite în această problemă, la fel şi interesele. Prin urmare, se duce un război al legilor. Dincolo de încercările de a face ca standardele juridice ale unei ţări să domine reglementările internaţionale, acesta se manifestă prin utilizarea diferenţelor în interpretarea diverselor legi în avantajul propriu, adesea în detrimentul altora. Cu cât succesul globalizării standardelor juridice va fi mai mare, cu atât situaţia generală va fi mai puţin vulnerabilă la conflicte.

În acest context, nu trebuie să ne întrebăm numai dacă o ordine democratică mondială este posibilă, ci şi, mai important, dacă este necesară. Şi, dacă este necesară, atunci cine trebuie să o instituie şi cu ce scop? Am putea discuta această problemă pe larg, dar cel mai mult ne interesează aspectele sale economice. Deoarece democraţia este o valoare intrinsecă, s-ar părea că ar trebui să devină cu atât mai valoroasă atunci când atinge o scară globală. Aceasta nu pare să fie o probabilitate totuşi, ceea ce nu înseamnă că nu apar noi domenii ale deciziilor democratice şi că nu se vor aduna mai multe acolo unde democraţia a apărut de mai mult timp. Ne îndreptăm, fără îndoială, în această direcţie, pentru că este tot mai dificil de impus un dictat al celor mai mari puteri, precum grupul numit G7, adică o asociere pe criterii ambigue a celor mai dezvoltate ţări din Occident (SUA, Marea Britanie, Germania, Franţa, Japonia, Italia şi Canada), sau G8, aceleaşi ţări plus Rusia.

Mai exact, să precizăm că Rusia a primit prima invitaţie de a se alătura grupului G7 în 1994, datorită „coşului politic" (în principal probleme de securitate şi de armament), şi a fost primită în actualul G8 în 1997, dar în niciun caz pentru a lua în calcul punctul

de vedere şi preferinţele sale geopolitice. Includerea a avut loc în timpul mandatului preşedintelui Boris Elţîn, ca o recunoaştere a reformelor sale propiaţă şi pentru a-l încuraja să continue măsurile sale percepute ca fiind benefice pentru Occident, şi nu neapărat pentru poporul rus. Să nu ne facem iluzii că, dacă asta nu ar fi avut loc înainte, Rusia lui Vladimir Putin, cu agenda sa economică, nu ar fi fost invitată să adere la G8. Totuşi, este acolo şi, în orice caz, influenţa sa asupra deciziilor economice ale G8 este aproape egală cu zero, deşi are ceva de spus în privinţa altor aspecte, precum securitatea şi măsurile de control al schimbărilor de mediu.

Economiile în curs de emancipare au un cuvânt tot mai greu de spus. Şi această tendinţă, de transferare a centrului de greutate al deciziilor privind problemele globale de la G7/G8 spre un forum mai mare, va continua. Într-o anumită măsură, acesta este un semn al democratizării, pentru că se iau în considerare opiniile mai multor ţări decât în trecut – inclusiv ale celor nedemocratice. Astfel, acesta este un alt paradox, întrucât se poate dovedi că implicarea unei ţări nedemocratice în deciziile privind problemele globale este un pas spre democratizarea sa. Până la urmă, nici cei care consideră China o ţară nedemocratică, şi pe bună dreptate, nu se vor opune punctului de vedere că participarea acestei mari ţări la dezbaterile şi deciziile globale contribuie la progresul către democratizarea lumii. Cu siguranţă, contribuie de asemenea la accelerarea democratizării lente a Chinei.

Problema centrală în modelarea noii ordini internaţionale a economiei mondiale interdependente constă în reglementarea circulaţiei oamenilor, capitalului şi bunurilor în spaţiul transnaţional, pentru a ne asigura că regulile jocului economic, care îi obligă practic pe toţi participanţii la schimbul de pe piaţă, garantează alocarea eficientă a capitalului şi concurenţa loială între entităţile economice, indiferent de poziţia lor geografică. Mai mult, reglementările trebuie să încurajeze echilibrarea fluxurilor de capital la scară globală. Se impune astfel o nouă structură a organizaţiilor internaţionale, cu puteri speciale atribuite formulei G20. S-ar putea spune că ar fi mult mai democratic dacă s-ar întări prerogativele de decizie ale ONU, dar cu siguranţă că această situaţie ar fi de asemenea (aşa cum se întâmplă de ceva timp) mai puţin funcţională. Pe altarul confruntării dintre democraţia formală (toate statele independente sunt reprezentate în ONU) şi pragmatism, prima trebuie sacrificată. Este, evident, mai uşor să obţii un consens între 20 de participanţi decât între 195. Mai mult, nimic nu împiedică statele care iau parte la procedurile G20 să reprezinte de asemenea interesele altor ţări cu care au o ideologie, interese şi graniţe comune.

Să ne amintim că G20 este, de fapt, G19 şi G28, întrucât formula include 19 ţări şi 28 de state membre ale Uniunii Europene, cele mai mari patru dintre ele – Germania, Marea Britanie, Franţa şi Italia – fiind numărate de două ori: ca state naţionale şi ca membre ale UE. Astfel, G20 este de fapt G43, în cazul în care considerăm, aşa cum ar trebui, că UE reprezintă interesele tuturor membrilor săi, inclusiv ale economiilor mici precum Finlanda sau Portugalia, ca să nu mai vorbim despre Malta sau Estonia. Din această perspectivă, G20 include aproximativ 68% din populaţia lumii şi generează aproape 87% din producţia mondială.

Se impune un comentariu suplimentar aici. Unele state membre ale UE vor fi considerate încă mult timp economii în curs de emancipare. Uneori, Slovacia sau România au interese comune cu Columbia sau Thailanda mai mult decât cu Germania sau Italia. Drept urmare, uneori G20 reprezintă o poziţie a Uniunii Europene care exprimă practic interesele „fostei" UE15, a cincisprezece ţări bogate, şi nu ale noilor membri care vin din urmă, în principal

economiile postsocialiste în curs de emancipare. În mod ironic, interesele lor pot fi promovate uneori mai eficient de Malaysia sau Brazilia decât de Austria sau Franţa.

În pofida tuturor neajunsurilor sale sau, mai exact, pentru a le reduce la minimum, G20 trebuie să aibă o instiuţionalizare şi o organizare internă adecvate. Nu ne vom descurca fără un fel de cartă sau, cel puţin, nişte reguli de funcţionare adecvate şi fără un secretariat permanent. Nu putem eficientiza funcţionarea G20 fără o birocraţie eficientă.

Mecanismul G20 trebuie să se bazeze pe reglementări clare obligatorii pentru toate statele membre semnatare ale acordului. Această structură încă foarte dezorganizată ar trebui sprijinită de o instituţie pentru implementarea sarcinilor stabilite. Este necesar un mecanism pentru a asigura supravegherea şi aplicarea prevederilor în termene-limită care nu pot fi amânate, pentru a evita dezbaterile ce lâncezesc şi care sunt adesea, astfel, inutile. G20 nu poate fi regândit pentru a semăna cu cel mai important membru al său, în afară de SUA şi China, adică Uniunea Europeană (în acest moment de criză ne-am putea îndoi de utilitatea unei astfel de încercări), dar este recomandabil să se folosească experienţa UE în instituţionalizarea transnaţională pentru crearea unor reglementări colective privind stabilirea regulilor comune ale jocului. În ambele dimensiuni: ce este de făcut, cum şi de ce şi ce să se evite.

Atunci, capitalismul de stat ar fi o opţiune instituţională mai bună pentru viitor? Până la urmă, economia SUA, nu cea a Chinei se clatină, cea spaniolă, nu cea braziliană nu funcţionează corect şi cea a Greciei, nu cea vietnameză se prăbuşeşte. În primele cazuri, avem de-a face cu un capitalism liberal sau chiar neoliberal. În cele din urmă, cu capitalismul de stat, deşi destul de diferit de la caz la caz. Totuşi, acesta nu este drumul de urmat pentru economia mondială a viitorului. Nu putem şi nu are rost să remodelăm lumea după tiparul capitalismului de stat. În schimb, trebuie să ne întrebăm care dintre componentele sale inerente merită adoptate la scară globală, când este vorba despre valori, instituţii şi politici. Această componentă poate fi planificarea orientativă strategică, modul în care este coordonată politica de infrastructură, unele instrumente administrative nedemocratice pentru a asigura respectarea unor standarde specifice privind protecţia mediului sau anumite soluţii fiscale pentru finanţarea bunurilor publice.

Capitalismul de stat este o construcţie atât de eterogenă, încât putem fi surprinşi să descoperim economii atât de diferite din perspectivă instituţională ca Rusia şi Brazilia, China şi Arabia Saudită, Singapore şi Argentina, Africa de Sud şi Belarus, Qatar şi Uzbekistan la un loc. Această confuzie provine din faptul că criteriul de clasificare nu este clar. Pentru adepţii antitezei capitalismului de stat, cei ai capitalismului liberal, este suficient că implicarea statului în economie este semnificativă, fie ca proprietar al activelor, fie ca organism de reglementare indiscret. Întâlnim chiar formula „axa ţărilor cu capitalism de stat", care sugerează, dacă nu o conspiraţie împotriva „lumii libere" a Occidentului, atunci cu siguranţă o ameninţare la adresa valorilor sale esenţiale şi, în special, a intereselor sale[9]. Această formulă este o exagerare, din cauză că, uneori, conflictele dintre valori şi interese sunt mai mari în rândul economiilor cu capitalism de stat (de exemplu, Rusia şi China) decât între acestea şi Occident (de exemplu, Arabia Saudită şi Statele Unite). Din acelaşi motiv, nu ne aşteaptă, aparent, dominarea coordonată asupra unor zone tot mai întinse ale lumii de către instituţii tipice noului capitalism de stat. Unul nou, întrucât are legătură cu unele dintre noile economii de piaţă „emergente", şi nu cu vechiul capitalism de stat, tipic unor ţări foarte etatiste din Occident.

Tindem să afirmăm că reinstituţionalizarea economiei mondiale conform cerinţelor viitorului, adică schimbarea regulilor principale ale jocului, este „a fi sau a nu fi"-ul

globalizării. Întrucât am declarat că globalizarea este un proces ireversibil, doar primul segment al acestei alternative este o opţiune: a fi. Cu alte cuvinte, globalizarea va continua, chiar dacă nu reuşim să ne folosim de oportunităţi pentru a crea o nouă ordine mondială economică, postcriză. Totuşi, în acest caz, în loc de ordine va fi haos.

Haosul ar fi devastator. Ar diminua tendinţa entităţilor care fac afaceri, precum oamenii, firmele şi statele, de a economisi bani. Partea neconsumată, pusă deoparte pentru viitor, ar scădea constant. Ca urmare, s-ar investi mai puţini bani, tot din cauză că organizaţiile pentru intermedieri financiare, precum băncile şi pieţele de capital, s-ar dovedi mai puţin eficiente sau, uneori, cu totul nefuncţionale. Se poate observa cât de greu se descurcă în condiţii de criză, astfel încât ne putem imagina cât de disfuncţionale ar fi într-o perioadă de haos. Mai mult, ar intra în derivă de asemenea producţia şi ocuparea forţei de muncă, venitul şi cheltuielile, precum şi consumul şi standardul de viaţă. Ar fi mai bine să nu testăm această alternativă şi să ne asigurăm că haosul instituţional nu se instalează, un risc pe care ni l-am asuma dacă am ceda încă o dată în faţa farmecului iluzoriu al neoliberalismului.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 7

Acordurile şi dezacordurile internaţionale

Poate ar trebui să uităm de globalizare şi să ne concentrăm toată energia asupra integrării economice şi politice regionale? Oare nu este suficient de mare o piaţă de o jumătate de miliard sau uneori chiar de un miliard şi jumătate de producători şi consumatori pentru a scoate tot ce poate fi mai bun din economiile de scară şi, în acelaşi timp, nu este suficient de mică pentru a fi gestionată cu prudenţă? Oare o serie de integrări regionale nu constituie o alternativă competitivă pentru globalizarea care îi include pe toţi? Integrarea regională şi modul în care se împleteşte cu globalizarea – a treia mare problemă pentru viitor – sunt mai mult o ameninţare sau o oportunitate?

Cu siguranţă, o oportunitate. O oportunitate nu doar pentru a adânci cu adevărat cooperarea regională prodezvoltare, ci şi pentru a îmbunătăţi coordonarea instituţională şi politică la scară globală. Ne putem imagina o lume împărţită nu în peste două sute de ţări şi teritorii, ci în aproximativ o duzină de grupuri de ţări interconectate. Dacă ne putem imagina acest lucru, atunci mergem mai departe şi conturăm o viziune a lumii în care blocurile de ţări nu îşi sunt ostile reciproc, ci se află într-o concurenţă loială şi cooperează. Apoi, printr-o integrare la un nivel mai mare, formează un nou sistem de dimensiuni planetare.

În contextul a peste o duzină de blocuri de integrare regională care coexistă, se pun bazele unui proces pe trei niveluri pentru coordonarea deciziilor. Deciziile se iau la nivel intern, regional şi global. În primul rând, deciziile trebuie luate în cadrul economiei naţionale. Astfel de reglementări şi decizii privind politicile sunt cele mai numeroase, deşi în viitor numărul lor, la început cel relativ, apoi cel absolut, va scădea în favoarea celorlalte două niveluri.

Apoi, se vor lua decizii pentru întregul bloc. Aici apare feedbackul deoarece, pe de o parte, soluţiile folosite într-o anumită ţară pot fi o sursă de inspiraţie pentru întregul bloc şi, pe de altă parte, un bloc care reuneşte diferite ţări impune măsuri specifice tuturor membrilor săi. Eforturile de stabilire a instituţiei aşa-numitei uniuni bancare din cadrul UE de la începutul acestui deceniu oferă un exemplu în acest sens. Cu cât procesul integrării regionale este mai avansat, cu atât regulile jocului se stabilesc la un nivel superior, transnaţional.

Soluţiile globale sunt negociate, la rândul lor, între blocurile de integrare. Astfel de proceduri abia încep să apară, pentru că uniunile dintre ţări au avansat foarte puţin. Singura structură suficient de matură este Uniunea Europeană, toate celelalte rămânând în urmă. Negocierile presupun parteneriate, aşadar, în acest caz legăturile din cadrul organizaţiilor trebuie întărite şi făcute mai reprezentative la încheierea acordurilor reciproce. Până acum, avem de-a face mai mult cu consultări decât cu negocieri dure şi cu dezvoltarea unor decizii comune care obligă părţile. Suntem încă departe de acest deziderat, mai ales

de negocierile multilaterale în scopul coordonării strategiei și politicilor la scară globală. Întâlnirile precum summiturile organizate periodic între Uniunea Europeană și Asociația Națiunilor din Asia de Sud-Est (ASEAN) arată calea, dar sunt încă departe de întâlnirile operaționale ale unui organism care aduce la un loc toate blocurile de integrare majore.

Să presupunem că grupurile de cooperare regională existente nu sunt mai puțin mature din punct de vedere instituțional și politic decât Uniunea Europeană. Evident, presupunem de asemenea că UE însăși nu doar scapă nevătămată din criza din 2008-2013, ci și, odată ce și-a rezolvat problemele, devine mai puternică. Într-o astfel de situație, problemele fundamentale ale reglementărilor în vigoare și ale normelor și standardelor dezirabile ar putea fi negociate între o duzină de parteneri regionali. Automat, odată ce o decizie relevantă este luată de autoritățile blocului regional, ea va avea efect „jos" sau la nivel intern, așa cum se întâmplă cu tot mai multe probleme în UE. Privind în direcția opusă, scopul ar fi crearea unui mecanism de adoptare a soluțiilor de către organizațiile regionale „mai sus", la nivel global, obligatorii pentru întreaga lume.

De exemplu, problema introducerii unui impozit global pe tranzacțiile financiare revine în mod regulat pe agenda de lucru. Ne putem imagina o situație în care Fondul Monetar Internațional, cu structurile sale organizaționale curente, ar adopta un astfel de instrument de intervenție. Ni-l putem imagina, dar nu vom ajunge să-l vedem pus în practică. În cadrul mecanismelor viitoare de coordonate a instituțiilor și politicilor, pentru a ajunge la o astfel de soluție, ar fi necesar mai întâi un acord relevant în blocurile de integrare vizate, apoi o deplasare spre nivelul global al „acordului acordurilor". De la mecanismul „toată lumea cu toată lumea", cu dezbateri neconcludente, prelungite și uneori interminabile despre agenda ONU sau a instituțiilor de la Bretton Woods (FMI și Banca Mondială), la care participă aproape două sute de țări, ne-am putea îndrepta spre un mecanism de tip „grup integrat cu grup integrat". Astfel de proceduri ar putea fi mai eficiente din mai multe motive.

În primul rând, multe aspecte de importanță minoră vor trebui rezolvate dinainte, în cadrul blocurilor de integrare și al statelor lor membre, fără a mai ocupa timpul întregii lumi cu probleme locale. Eu am avut ocazia nu doar să observ acest lucru, ci și, în calitate de viceprim-ministru polonez însărcinat cu economia, să particip activ la procedurile eficiente pentru rezolvarea unor dileme precum presiunea specifică „de sus în jos". Multe probleme complicate au fost (și sunt) rezolvate la nivel regional și intern sub presiunea timpului, în fața necesității politice de a lua deciziile relevante înaintea unei sesiuni specifice a unei organizații precum ONU sau OCDE și, alteori, FMI sau OMC.

În al doilea rând, mecanismul în care țările individuale blochează reglementările de dorit din punct de vedere global va fi slăbit, ceea ce necesită un mecanism inteligent de luare a deciziilor în cadrul blocurilor respective. Uneori, acestea vor fi votul majorității și, în unele cazuri, vor necesita aclamații, iar în alte cazuri vor fi mecanisme ce vor face imposibil ca o singură țară să se opună prin drept de veto unei decizii. Experiența Uniunii Europene este foarte instructivă în acest sens. Totuși, rămân multe de făcut pentru că niciunul dintre mecanismele de luare a deciziilor în organizațiile internaționale existente nu este potrivit pentru a fi aplicat automat grupului de integrare numit LUMEA. Un astfel de mecanism se va dezvolta în decurs de mai multe generații.

În al treilea rând, se vor căuta mai rapid soluții de compromis, pentru că discuțiile vor avea loc în paralel în cadrul blocurilor și între ele. Acest lucru s-a putut observa în perioadele de dinaintea summiturilor pentru discutarea unei liberalizări suplimentare a comerțului, de la Seattle la Cancún și Geneva, la care au participat nu doar delegații naționale bine pregătite, ci și grupuri de țări, nu neapărat unite printr-un pact de integrare formal, dar evident legate de un interes comun, care au acționat împreună pentru a-și

coordona eforturile individuale. Am întâlnit această situaţie înaintea conferinţelor globale privind protecţia mediului şi schimbările climatice, de la Kyoto la Rio de Janeiro, de la Poznań la Copenhaga. Chiar şi fără a privi în spatele uşilor închise, am putut observa modul în care blocurile regionale şi-au unit forţele înaintea summiturilor anuale ale ONU sau ale organizaţiilor de la Bretton Woods.

În al patrulea rând, acţiunile de lobby în favoarea unor propuneri vor fi mai uşoare pentru un grup de ţări neintegrate formal, dar bine organizate datorită obiectivelor comune. Se cunosc cazuri de acţiuni comune ale organizaţiilor care leagă ţări îndepărtate atât geografic, cât şi cultural, dar apropiate datorită intereselor comune, cum ar fi eforturile comune ale unor mici insule din Pacific şi din Caraibe, care sunt în special ameninţate de efectele negative ale încălzirii globale; ele riscă să se scufunde la propriu. De când a apărut mecanismul vaselor comunicante ca urmare a încălzirii climei, topirea gheţarilor creşte nivelul apei atât în Oceanul Pacific, cât şi în Marea Caraibilor. În această situaţie, economiile şi ţările fac echipă pentru o cauză bună, folosind un mecanism adecvat. Cu cât sunt mai multe, cu atât mai bine, dar şi cu atât mai eficiente acţiunile lor.

Din aceste motive şi din altele, costurile de tranzacţie ale deciziilor şi intervalul de timp necesar luării acestora se vor reduce relativ în comparaţie cu alternativa „toată lumea cu toată lumea". Problema este că trecerea spre noua realitate va fi ca atunci când bâjbâi pe întuneric, din cauză că nu ştim care va fi distribuţia exactă a costurilor şi a efectelor aferente. Ştim că beneficiile vor depăşi în total costurile schimbării, dar încă ştim prea puţin despre modul în care acestea se vor distribui, în timp, între regiunile, ţările, grupurile profesionale şi categoriile de venit, păturile sociale, entităţile economice vizate. Un studiu amănunţit al acestor probleme este una dintre sarcinile economiei politice a viitorului.

Oportunitatea oferită de migraţia graduală a mecanismelor care coordonează funcţionarea corectă a economiei mondiale de la nivel interstatal la cel interregional se poate vedea clar în multe domenii ale activităţii economice. Unul dintre aceste domenii este definirea şi impunerea respectării standardelor privind emisiile gazelor cu efect de seră. Reglementarea fluxurilor de capital este un alt astfel de domeniu. Bineînţeles, putem să includem în această categorie probleme legate de coordonarea politicilor privind migraţia forţei de muncă. Fără îndoială, problema protecţiei drepturilor de proprietate intelectuală poate fi inclusă şi ea aici. Nu ducem lipsă de exemple.

Un astfel de viitor este posibil şi de dorit, dar în niciun caz nu este un viitor inevitabil. Mai mult, o mare criză instituţională a Uniunii Europene ar fi suficientă pentru ca viitorul dezirabil să se transforme într-unul imposibil pentru o lungă perioadă de timp. Totuşi, UE va reuşi şi se va dovedi a fi un succes chiar mai mare decât a fost până acum, intensificat în vremurile grele din 2012 de Premiul Nobel pentru pace. Prin urmare, şi alte regiuni ale lumii vor adopta gradual şi constant soluţii demonstrate a fi bune. Această situaţie se întâlneşte deja şi ar trebui să se înregistreze la o scară mult mai mare.

„Iniţiativa de la Varşovia" a fost lansată ţinându-se cont de nevoia de modele verificate care să fie folosite de alte blocuri de integrare, mai puţin avansate. Acest lucru s-a întâmplat într-o perioadă în care Polonia, ţara care s-a bucurat de mari beneficii de pe urma procesului de integrare regională, deţinea preşedinţia, adică prezida formal Consiliul Uniunii Europene (a doua jumătate a anului 2011). Esenţa proiectului constă în oferirea de asistenţă tehnică extinsă privind politica de integrare şi problemele de dezvoltare economiilor în curs de emancipare[1]. Merită să analizăm mai detaliat această iniţiativă.

Procesele regionale de integrare, ca şi globalizarea, sunt ireversibile. Unele pot întâmpina greutăţi uneori, dar vor fi durabile. Prin urmare, procesele de integrare lansate

anterior vor continua, dar ar putea să aibă loc şi noi încercări. Aşadar, în timp, lumea va fi formată dintr-o duzină de blocuri de integrare şi va fi tot mai puţin divizată în peste două sute de economii şi state naţionale şi teritoriile lor dependente. Blocurile de integrare vor avea diferite forme de organizare, nivelurile lor de dezvoltare vor varia, sfera lor se va putea schimba, puterea interconexiunilor lor interne nu va fi mereu aceeaşi, profunzimea comuniunii va diferi.

Chiar şi numai din acest motiv, nu ar trebui să comitem eroarea extrapolării, privind lumea viitorului din perspectiva structurii sale actuale, întrucât şi aceasta va evolua. Totuşi, putem presupune, cu un grad înalt de probabilitate, că organizaţiile de cooperare economică regională care există în prezent vor dăinui multă vreme. Nu toate, dar multe vor supravieţui până în secolul XXII. Dinamica va varia şi, astfel, cota economiilor lor din producţia mondială nu va fi aceeaşi peste cinci, cincisprezece şi cincizeci de ani. Cu siguranţă, în fiecare dintre aceste intervale de timp, contribuţia ASEAN la producţia mondială va creşte deoarece membrii săi sunt economii foarte dinamice, deşi poziţia relativă a Uniunii Europene va slăbi treptat, în pofida lărgirii sale continue, din cauză că va fi caracterizată de o rată de creştere relativ mai scăzută.

Cum arată astăzi harta geografiei economice? Din ce este formată această lume în transformare? Ar trebui să enumerăm paisprezece blocuri de integrare regională. Fiecare dintre ele are o însemnătate economică şi politică diferită, un potenţial demografic variat şi implicaţii culturale distincte pentru civilizaţia contemporană, dar toate sunt importante în felul lor şi au consecinţe semnificative pentru viitor.

Dacă le clasificăm în funcţie de contribuţia lor la producţia mondială, în capul listei s-ar afla Acordul Nord-American de Liber Schimb (NAFTA), care contribuie cu 23,3% la produsul mondial brut (PMB), iar în partea de jos s-ar afla Comunitatea din Caraibe (CARICOM), care nu generează decât 0,14% din acest produs.

Dacă ar fi să aranjăm lista în funcţie de populaţia teritoriilor respective, am începe cu Asociaţia Sud-Asiatică pentru Cooperare Regională (SAARC), locuită de 23,4% din populaţia lumii, şi am încheia cu aceeaşi CARICOM, ce are doar 0,2%. Luând în considerare aspectele economice, să analizăm caracteristicile acestei hărţi specifice, în principal din perspectiva valorii producţiei generate.

Astfel, dintre cele aproximativ 85 de trilioane de dolari (adoptând constat paritatea puterii de cumpărare, PPC), aproximativ o pătrime, 23,3%, din producţia mondială provine din ţările membre ale NAFTA. Această organizaţie vag definită reuneşte Statele Unite, Canada şi Mexicul, reprezentând, în total, 6,6% din populaţia lumii. Când asociem aceşti doi indici, observăm că, în pofida nivelului de producţie nu foarte ridicat din Mexic, dar datorită puterii atât de mari a SUA, locuitorii ţărilor membre ale NAFTA pot genera o cotă a producţiei mondiale de aproape patru ori mai mare decât cota lor din populaţia lumii. Din cauza ratei tot mai mici de creştere a PIB-ului pe termen lung din SUA şi Canada şi în pofida dinamicii peste medie a Mexicului din următoarelor două-trei decenii, proporţia economiei NAFTA în producţia mondială va scădea.

Grupul nord-american va fi depăşit mai întâi, tot în acest deceniu, de Uniunea Europeană, care aduce la un loc 28 de ţări. Acestea sunt: Austria, Belgia, Bulgaria, Cipru, Croaţia, Danemarca, Estonia, Finlanda, Franţa, Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Letonia, Lituania, Luxemburg, Malta, Marea Britanie, Olanda, Polonia, Portugalia, Republica Cehă, România, Slovacia, Slovenia, Spania, Suedia şi Ungaria. Cu timpul, vor fi mai multe, deoarece toate statele balcanice se vor alătura organizaţiei. Accederea posibilă a Turciei (cu o populaţie de 80 de milioane, în creştere) şi a Ucrainei (45 de milioane,

în scădere) ar avea consecinţe semnificative: economice şi politice, din punctul de vedere al populaţiei şi al culturii. Pentru moment, această eventualitate nu este probabilă, dar e posibilă şi nu trebuie eliminată în al treilea sau al patrulea deceniu al secolului, cu condiţia ca aceste ţări să vrea cu adevărat să se integreze, ceea ce nu este un lucru sigur. În prezent, UE generează 19,9% din PMB, având 7,2% din populaţia lumii. În ultima vreme, producţia totală a NAFTA a crescut mai rapid decât cea a UE, dar situaţia se va schimba şi UE va fi cea care se va bucura de o dinamică mai mare. Cât despre populaţie, cea a NAFTA va creşte, cu siguranţă, mai rapid, în principal graţie balanţei pozitive a migraţiei în SUA şi Canada.

A treia pe listă este SAARC, o asociaţie eterogenă în multe privinţe, care include opt ţări sud-asiatice: India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Nepal, Maldive, Bhutan şi Afganistan. În total, aici se află un sfert din locuitorii lumii, nu mai puţin de 23,4% din omenire, dar din cauza unei productivităţi scăzute a muncii nu creează decât aproximativ 7% din venitul lumii. Prin urmare, situaţia este opusă celei a NAFTA. Totuşi, luând în considerare poziţia titanului regional, India, a cărui economie creşte de două ori mai rapid decât produsul mondial, cota SAARC din PMB va creşte treptat. În viitor, timp de mulţi ani de acum încolo, India va continua să fie caracterizată de indici ai creşterii peste medie.

O altă regiune, un teritoriu imens care să întinde din Ţara de Foc până în Caraibe, locuit de 5,7% din omenire, ce generează mai mult sau mai puţin aceeaşi proporţie, 6,1%, din producţia mondială, este Piaţa Comună a Sudului (MERCOSUR, în limba spaniolă: *Mercado Común del Sur*). Este compusă din membri deplini: Argentina, Brazilia, Paraguay, Uruguay şi Venezuela, membri asociaţi: Chile şi Bolivia, şi observatori interesaţi să i se alăture pe viitor: Perú, Ecuador şi Columbia. În viitor, cota MERCOSUR din producţia mondială va creşte, de asemenea. Regiunea se maturizează din punctul de vedere al instituţiilor, profită cu măiestrie de beneficiile globalizării şi, foarte important, este caracterizată de o politică macroeconomică tot mai bună şi de o combinaţie raţională între piaţă şi stat. Cea mai bună dovadă în acest sens este Brazilia, de peste un deceniu, fapt care merită subliniat, întrucât putem întâlni opinii contrare, conform cărora este un exemplu de capitalism de stat lipsit de creştere. Realitatea dezminte astfel de puncte de vedere, dar mai sunt multe de făcut în acest caz.

Pe locul cinci de pe listă se situează Comunitatea Statelor Independente (CIS, în limba rusă: *Содружество Независимых Государств*, СНГ), care, după ieşirea Georgiei în 2008, reuneşte unsprezece republici postsovietice: Armenia, Azerbaidjan, Belarus, Kazahstan, Kîrgîzstan, Moldova, Tadjikistan, Turkmenistan, Ucraina, Uzbekistan şi, cel mai important, liderul regional, Rusia. Datorită acesteia din urmă este cel mai mare bloc din punctul de vedere al suprafeţei (luând în calcul doar zona continentală), deşi integrarea sa internă este foarte prost dezvoltată. CSI, încă mai mult o organizaţie interguvernamentală decât transnaţională, este locuită de doar 3,9% din populaţia lumii, generând 4,3% din producţia mondială. Rusia, cu un PIB ce constituie aproximativ 70% din produsul întregului bloc, joacă rolul principal. Cota sa viitoare va continua să fie semnificativă, deşi poate să scadă puţin din cauza creşterii economice rapide de care se bucură unii dintre ceilalţi membri ai blocului, în principal ţările mai înzestrate de natură cu resurse energetice. Între timp, poziţia relativă atât a Rusiei, cât şi a CSI, în comparaţie cu lumea întreagă, se va îmbunătăţi. Multe vor depinde de calitatea instituţională a sistemului economic şi politic postsovietic: această democraţie postsovietică aparte, încă destul de restricţionată în multe cazuri, şi această piaţă postsovietică aparte, încă insuficient denaţionalizată şi liberalizată.

Cota ASEAN din producţia mondială este identică cu cea a CSI, 4,3%. ASEAN are de două ori mai mulţi locuitori, 8,6% din populaţia lumii, astfel încât produce pe cap de locuitor de două ori mai puţin decât regiunea postsovietică. Acest lucru se datorează, printre altele, faptului că ASEAN include printre membrii săi ţări foarte sărace, dar populate, precum Myanmarul şi Vietnamul, care a înregistrat o creştere rapidă în ultimii ani şi care pe parcursul acestui deceniu se va alătura ţărilor cu peste un milion de locuitori (până acum sunt douăsprezece). În viitor, rolul ASEAN va creşte. Aceasta este, indiscutabil, una dintre regiunile cu cea mai rapidă creştere din lume – şi în acest caz, datorită unei combinaţii dintre piaţă şi stat care favorizează creşterea economică. Deşi este diferit în Indonezia şi Singapore sau în Malaysia, în comparaţie cu Thailanda, în fiecare dintre acestea statul a jucat şi joacă încă un rol major în modelarea şi implementarea strategiilor de creştere. La fel se întâmplă în Laos şi Cambodgia, ţări foarte sărace, şi în Brunei, stat foarte bogat, în timp ce în Filipine intervenţia statului şi activitatea economică directă a acestuia sunt mai reduse.

Deşi din perspectiva Noii Zeelande Spania se află exact în punctul diametral opus al globului pământesc, s-a întâmplat ca marinarii europeni să fie cei care au descoperit insulele îndepărtate „de la celălalt capăt al lumii" şi din acest motiv le considerăm antipozi. Aici se află peste o duzină de ţări insulare, care au ajuns cu ceva timp în urmă la concluzia că integrarea este utilă şi ajută în confruntarea cu furtunile globalizării şi prinde vânturile sale favorabile, care există din abundenţă. Această afirmaţie este valabilă în special pentru unsprezece ţări mici împrăştiate în Oceanul Pacific: Fiji, Insulele Marshall, Insulele Solomon, Kiribati, Nauru, Palau, Samoa, Statele Federative ale Micronezie, Tonga, Tuvalu şi Vanuatu. Alături de mari insule şi arhipelaguri, Australia şi Noua Zeelandă foarte dezvoltate şi Papua Noua Guinee înapoiată, ele se reunesc în Forumul Insulelor din Pacific (FIP). Acest bloc de integrare este locuit de doar 0,5% din populaţia lumii şi generează 1,7% din producţia mondială. Totuşi, dacă i s-ar alătura şi Japonia – ceea ce ar fi destul de firesc pentru că, fiind o superputere mondială, are cu siguranţă nu doar interese economice în această regiune vastă –, aceşti indici s-ar ridica la 2,3% şi, respectiv, nu mai puţin de 7,3%.

Aparent, 1,6% din producţia mondială este foarte puţin şi poate că nu are rost să menţionăm un bloc care nu contribuie decât cu atât la total, dar cu siguranţă că nu acesta este cazul Consiliului de Cooperare al Golfului (CCG), cunoscut şi sub numele Consiliul de Cooperare al Statelor Arabe din Golf (CCSAG). Această regiune din sud-vestul Golfului Persic este locuită de şi mai puţini oameni, doar 0,9% din populaţia planetei. Include Bahrainul, Kuwaitul, Omanul, Qatarul, Arabia Saudită şi Emiratele Arabe Unite. Totuşi, acestea sunt regiuni petrolifere şi de aici îşi primeşte lumea o parte însemnată a surselor de energie tradiţionale, care vor continua să joace un rol fundamental în impulsionarea economiei. Întrucât cererea de petrol poate creşte mai rapid decât oferta fizică, preţurile pot creşte şi ele şi, prin urmare, va creşte şi venitul naţional mediu al popoarelor înzestrate de natură cu resurse de petrol mult mai mari decât au nevoie.

Şi mai puţin, doar 1,2% din producţia mondială, este generat de cele 15 economii unite în Comunitatea Sud-Africană pentru Dezvoltare (SADC). Acesta este de asemenea un grup divers de ţări fără legături puternice între ele, variind de la o putere regională, Republica Africa de Sud (RAS), până la statele insulare din Oceanul Indian de Sud. Comunitatea este locuită de mulţi oameni, aproape 4% din populaţia globului. Această populaţie va continua să crească rapid şi, chiar şi numai din acest motiv, regiunea va avea o importanţă majoră la scară mondială. În afară de RAS, SADC include Angola, Botswana, Congo (Kinshasa), Lesotho, Madagascar, Malawi, Mauritius, Mozambic, Namibia, Seychelles, Swaziland, Tanzania, Zambia şi Zimbabwe.

Acelaşi număr de ţări fac parte dintr-un alt bloc de integrare african, Comunitatea Economică a Statelor Africii de Vest (ECOWAS). Acesta are şi mai mulţi locuitori, puţin peste 4% din populaţia lumii, dar generează doar 0,8% din producţia mondială. Puterea regională de aici este Nigeria, cu o populaţie de peste 170 de milioane, unul dintre exportatorii majori de petrol, uneori al şaptelea, alteori al optulea. Ceilalţi membri sunt Benin, Burkina Faso, Capul Verde, Coasta de Fildeş, Gambia, Ghana, Guineea, Guineea-Bissau, Liberia, Mali, Niger, Senegal, Sierra Leone şi Togo. Menţionez din nou că în unele state din ECOWAS, în Benin, Burkina Faso, Guineea-Bissau, Mali, Niger, Senegal, Togo şi Coasta de Fildeş, o singură monedă, francul CFA (XOF) este în circulaţie de mai mult timp decât euro (şi cu succes, fără o criză devastatoare).

La est, ECOWAS se învecinează cu Comunitatea Economică şi Monetară a Africii Centrale (CEMAC, în limba franceză: *Communauté Economique et Monétaire de l'Afrique Centrale*), un grup de şase ţări, de asemenea integrate printr-o singură monedă. De data aceasta este vorba despre francul central-african, XAF, aflat în circulaţie în Ciad, Gabon, Guineea Ecuatorială, Camerun, Congo (Brazzaville) şi Republica Centrafricană. Aceste ţări sunt locuite de 0,45% din populaţia lumii, generând împreună doar 0,15% din producţia mondială. Economiile care aparţin CEMAC, împreună cu Angola şi Republica Democrată Congo, formează un bloc numit Comunitatea Economică a Statelor Central-Africane (ECCAS, în limba franceză: *Communauté Economique des Etats de l'Afrique Centrale*). În total, ECCAS este locuită de aproape 1,8% din populaţia lumii, deşi generează doar 0,3% din producţia mondială.

La nord de ECOWAS şi ECCAS se află economiile care formează Uniunea Maghrebului Arab (UMA, în limba franceză: *L'Union du Maghreb Arabe*), adică Mauritania, Maroc, Algeria, Tunisia şi Libia. Ele sunt locuite de 1,3% din populaţia lumii, care generează 0,7% din produsul mondial brut. Această valoare nu este mare, dar regiunea este importantă nu doar din motivele geopolitice evidente. Nu se poate elimina probabilitatea ca, în urma schimbărilor politice şi economice cauzate de „primăvara arabă", viitorul să aducă o renaştere a panarabismului şi o integrare a UMA cu ţările arabe aflate la est de ele, în principal Egiptul şi ţările din Orientul Mijlociu care nu aparţin de CCG, sau, deşi mai puţin probabil, ca toate ţările arabe să se reunească într-un mare bloc de integrare. Un astfel de grup ar putea fi format din 18 ţări, membrii actuali ai UMA şi CCG, precum şi Sudanul, Egiptul, Libanul, Iordania, Siria, Irakul şi Yemenul. Acestea ar contribui cu o valoare substanţială de 3,6% la producţia mondială şi ar constitui peste 4,1% din populaţia lumii: fără CCG, acest bloc ar include 12 ţări şi indicii respectivi ar fi de 2,0% şi 3,2%.

În estul continentului, blocul cunoscut sub numele Comunitatea Africii de Est (EAC) se dezvoltă lent. Reuneşte Burundi, Kenya, Rwanda, Uganda şi Tanzania. Aceste ţări generează mai puţin de 0,3% din producţia mondială, dar sunt locuite de 2,1% din cetăţenii globului. Este o regiune dinamică, astfel încât cota din producţia mondială generată aici va creşte şi în viitor, deşi va reprezenta doar o proporţie redusă.

Aceeaşi afirmaţie este valabilă şi în cazul Comunităţii din Caraibe (CARICOM), o uniune alcătuită din 14 ţări şi teritoriul dependent Montserrat din bazinul Mării Caraibilor şi zona învecinată, deoarece, din motive mai mult culturale decât geografice, blocul include şi Guyana şi Surinam din America de Sud (dar nonlatine) şi singura ţară central-americană (nonlatină), Belize. Celelalte unsprezece insule incluse sunt Antigua şi Barbuda, Bahamas, Barbados, Dominica, Grenada, Haiti, Jamaica, Saint Kitts şi Nevis, Saint Lucia, Saint Vincent şi Grenadinele, precum şi Trinidad şi Tobago. Regiunea generează puţin peste

0,1% din producţia lumii, având puţin peste 0,2% din populaţia sa. Nu ar trebui să subestimăm totuşi procesele de integrare care au loc aici, deoarece fără ele vocea regiunii nu ar fi auzită deloc pe arena globală.

Tipică pentru aceste paisprezece blocuri de integrare este poziţia specială a unei ţări foarte importante şi, evident, dominante în rândul lor. Brazilia este puterea regională în MERCOSUR, deşi nu la aceeaşi scară ca India pentru SAARC. Republica Sud-Africană domină în SADC, Rusia în CSI, SUA în NAFTA, Nigeria în ECOWAS, Arabia Saudită în CCG, Australia în FIP. Prin urmare, cuvântul coloşilor regionali va fi mereu mai greu decât al celorlalte ţări care aparţin blocurilor, dând tonul. Din această perspectivă, situaţia din celelalte comunităţi, inclusiv ASEAN şi în special UE, este mai echilibrată, deşi şi aici există cei „egali şi mai egali", pentru că Laosul nu se poate compara cu Indonezia (raportul dintre PIB-ul celor două ţări este de 1 : 64), în timp ce Malta nu se poate compara cu Germania (1 : 285).

Nu mai puţin de 153 de ţări aparţin acestor paisprezece blocuri de integrare regională (dacă includem Japonia în blocul insulelor din Pacific). Dacă luăm în considerare cele cinci ministate europene care sunt *de facto* complet integrate economic în UE, Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino şi Vatican, şi cele două economii foarte dezvoltate asociate cu UE ca parte a Spaţiului Economic European (SEE şi Tratatului Schengen), adică Islanda şi Norvegia (care se va alătura într-o zi Uniunii Europene) şi Elveţia, aflată formal în afara SEE (care nu se va alătura UE), există 161 de ţări, o mare majoritate deci. Totuşi, ceea ce contează mai mult decât majoritatea numerică formală este ponderea economică şi a populaţiei şi, prin urmare, cea politică şi militară. Toate aceste ţări generează împreună 78% din producţia mondială şi sunt locuite de 71% din populaţia lumii. Este mult, dar încă lipseşte cineva de aici.

China. China este o piaţă atât de imensă, încât nu are nevoie să se integreze cu alte ţări, pentru că se integrează cu întreaga economie mondială prin expansiunea sa externă. Dacă o adăugăm la ţările menţionate mai sus, un astfel de conglomerat generează aproximativ 92% din producţia mondială (93% incluzând Taiwanul) şi include aproximativ 90% din populaţia lumii. Suficient pentru a-şi asuma dreptul de a reprezenta întregul glob. Există o singură problemă: această majoritate, organizată încă în structuri naţionale şi care se află abia la începutul organizării în blocuri de integrare transnaţionale, trebuie să aibă voinţa politică şi mijloacele tehnocratice de a se instituţionaliza într-o măsură care să asigure o coordonare funcţională a politicii la scară globală. Merită să dedicăm întregul secol XXI unor astfel de transformări, deoarece ele cer foarte mult timp şi determinare.

Acest proces se află încă în stare incipientă, dar, luând în calcul utilitatea sa, ar trebui să prindă avânt în viitor. Cine va trăi suficient de mult poate ajunge să vadă un forum, G15, în care deciziile vor fi luate de liderii competenţi ai celor paisprezece blocuri de integrare regională şi China. Cineva important poate lipsi încă de aici, dar nu este vorba despre atribuirea locurilor la masa rotundă globală a viitorului, ci despre indicarea unei direcţii de gândire şi acţiune dezirabile. Lipseşte Coreea de Sud, cu nu mai puţin de 2% din PMB, dar nimic nu ar trebui să stea în calea integrării ei, fie cu ASEAN, de care este separată geografic de China, fie cu statele insulare din Pacific. Coreea este mai curând o peninsulă decât o insulă, dar are deschidere la ocean şi are insule, inclusiv frumoasa Jeju Do. Iranul nu este inclus, mai mult din motive politice decât economice, o economie care generează deja puţin peste 1% din producţia mondială, dar în timp îşi poate găsi locul aparent firesc în grupul ţărilor din Golf. O altă ţară care lipseşte de aici este Etiopia, care va avea în curând 100 de milioane de locuitori, foarte săraci, din păcate, în pofida

unei creşteri foarte rapide în ultimii zece ani, dar se poate alătura Comunităţii Africii de Est.

Dacă cineva este deranjat (şi mulţi sunt) de statutul separat al Chinei, întrucât nu face parte dintr-un grup de state, există întotdeauna soluţia ca, într-un sens larg, să constituie de asemenea un fel de bloc de integrare care să includă nucleul, Republica Populară Chineză, Hong Kongul şi Macao, deja integrate juridic, şi, cu timpul, Taiwanul insular, care s-ar reintegra cu continentul. Din punct de vedere economic, astfel se prezintă situaţia în mare măsură, deşi, de fiecare dată când plec cu avionul din Beijing, trec prin terminalul marcat „Plecări internaţionale/HK, Macao şi Taiwan".

Astfel, lumea viitorului ar putea fi redusă la un grup de cincisprezece, G15, care ar apărea în urma proceselor de integrare politică şi economică ce nu se află în conflict cu globalizarea, ci care mai curând o stimulează. G15 este compus din:

1) Acordul Nord-American de Liber Schimb (NAFTA);
2) Uniunea Europeană (UE);
3) Asociaţia Sud-Asiatică pentru Cooperare Regională (SAARC);
4) Piaţa Comună a Sudului (MERCOSUR);
5) Comunitatea Statelor Independente (CSI);
6) Asociaţia Naţiunilor din Asia de Sud-Est (ASEAN);
7) Forumul Insulelor din Pacific (FIP);
8) Consiliului de Cooperare al Golfului (CCG);
9) Comunitatea Sud-Africană pentru Dezvoltare (SADC);
10) Comunitatea Economică a Statelor Africii de Vest (ECOWAS);
11) Comunitatea Economică a Statelor Central-Africane (ECCAS);
12) Uniunea Maghrebului Arab (UMA);
13) Comunitatea Africii de Est (EAC);
14) Comunitatea şi Piaţa Comună a Caraibilor (CARICOM);
15) China integrată.

Procesul istoric a dus la apariţia unei economii mondiale interconectate intern, dar nu a asigurat, până acum, un mecanism de coordonare a politicilor la scară globală. Transpunerea în realitate a viziunii G15, aparent cel mai popular concept al globalizării raţionale, poate contribui la crearea unui astfel de mecanism, dar acest lucru impune proceduri funcţionale de luare a deciziilor. Ele nu se pot baza doar pe mărimea populaţiei, deoarece grupul chinez împreună cu SAARC şi ASEAN ar deţine deja o majoritate, nici doar pe dimensiunea producţiei, din cauză că o conspiraţie între NAFTA, UE, Japonia şi Australia s-ar bucura deja jumătate dintre voturi. Trebuie să fie un sistem care să ia în calcul cei doi factori, potenţialul economic şi cel demografic, dar nu *pro rata*. În urma unui lung proces de încercări şi erori, dispute şi negocieri, care vor sublinia cu siguranţă nevoia de consens ori de câte ori acesta este realist, se va stabili care cote vor fi utilizate.

Mecanismele de luare a deciziilor folosite în cadrul blocurilor de integrare existente şi în organizaţiile internaţionale principale, deşi controversate şi departe de a fi perfecte, demonstrează că se pot obţine multe şi că se poate identifica un teren comun într-o structură diversificată, atât timp cât există bunăvoinţa părţilor implicate. Uniunea Europeană reuşeşte acest lucru. Nu întotdeauna, dar ştie cum, deşi reuneşte ţări minuscule, ca Luxemburgul şi Malta, şi unele uriaşe, ca Franţa şi Italia, unele bogate, ca Olanda şi Danemarca, şi unele sărace, ca România şi Bulgaria. La scară globală, aceste extreme se amplifică de mai multe ori, astfel încât acest teren comun trebuie cu atât mai mult căutat

sau, mai exact, construit prin sudoarea frunţii. Nu ştim exact cum va arăta blocul LUMII peste câteva decenii, dar cu siguranţă ne va duce mai aproape de o cvasidemocraţie planetară, dând şi mai mult sens globalizării decât în prezent.

Cel mai probabil, se va dezvolta un model care se află între viziunea G15 şi practica G20. În mecanismul de coordonare a politicilor mondiale care funcţionează deja, sub forma acordurilor semnate de 43 de ţări (acesta este numărul lor *de facto* în cadrul G20), cele mai multe dintre ele aparţin unor grupuri diverse care alcătuiesc G15. Dacă am include în această clasificare Japonia, Coreea de Sud şi Turcia, atunci grupul ar cuprinde toate ţările incluse direct şi indirect în rândul membrilor G20. În special, acest grup reuneşte toate economiile mari din cadrul blocurilor de integrare respective.

Dacă am presupune că Republica Sud-Africană reprezintă în cadrul G20 nu doar propriul punct de vedere, ci şi pe cel al celorlalte 14 ţări integrate în SADC, dacă am presupune că Rusia nu s-ar preocupa doar de ea însăşi şi ar exprima şi interesele celorlalţi 10 membri ai CSI, dacă am presupune că Indonezia prezintă punctele de vedere ale tuturor celor 10 membri ai ASEAN şi că India îi reprezintă pe toţi cei 8 participanţi la SAARC, dacă Australia ar fi portavocea întregului FIP şi, în acelaşi timp, i-ar convinge pe toţi membrii acestui grup să respecte recomandările G20 şi că Brazilia şi Argentina ar face acelaşi lucru pentru MERCOSUR – atunci am fi destul de aproape de viziunea G15.

Este posibil ca situaţia să evolueze în această direcţie, ceea ce ar însemna că G20 va inspira marile economii care joacă un rol vital în blocurile lor de integrare să transmită acordurile semnate la scară globală, prin grupurile regionale de care aparţin, în jos spre celelalte state membre. Şi invers: iniţiativele regionale vor fi duse de liderii regionali spre nivelul global, pentru a fi soluţionate şi acceptate de G20, care va ajuta la răspândirea acestora la nivel global.

Să presupunem că Polonia prezintă Uniunii Europene o iniţiativă privind o taxă de mediu, concept promovat apoi de UE, precum şi de cei mai mari patru membri ai săi, care aparţin G20, în comunitatea internaţională. Când se ia o decizie relevantă la nivelul G20, taxa este implementată la nivel global. Prin blocurile de integrare care îl pun aplicare la nivel local, acest instrument creează obligaţii în cel puţin 160 de ţări care generează peste 90% din PMB, deşi ideea a pornit dintr-o ţară care generează sub 1% din PMB.

Toate acestea demonstrează cât de importante sunt procesele de integrare economică şi politică şi că ele nu doar nu se opun globalizării continue, ci pot reduce conflictul potenţial implicat şi pot stimula puternic tendinţa procreştere, de asemenea. Totuşi, este nevoie de un efort colosal în termenii alinierii proceselor de integrare regională cu coordonarea politicilor la nivel mondial.

Acesta nu este un viitor inevitabil, dar este, cu siguranţă, unul de dorit, luând în considerare atât evoluţia procreştere a valorilor care ar trebui să devină tot mai bogate în condiţiile toleranţei reciproce, cât şi motivele pragmatice; aceasta este cea mai bună cale spre raţionalizarea globalizării. Cu toate acestea, este posibil şi un fel de viitor de mijloc, în care ne oprim la jumătatea acestei traiectorii maximaliste. Până la urmă, procesul integrărilor regionale poate deveni foarte avansat în deceniile următoare, fără a ajunge la următoarea etapă, cea a integrării economiilor integrate. Pieţe de sute de milioane sau chiar de sute de miliarde, în termenii numărului producătorilor şi consumatorilor, se pot dovedi suficient de mari pentru a obţine avantajele economiei de scară fără eforturile de a duce integrarea la nivelul planetar.

Poate că se va întâmpla chiar acest lucru, nu doar din motive economice şi din cauza dificultăţilor implicate în coordonarea globală a politicilor economice, ci şi din cauza

diferenţelor culturale insurmontabile, care vor exista întotdeauna, şi din cauza problemelor logistice în conducerea organismului excesiv de complex al economiei globale. Dacă suprapunerea proceselor de integrare regională şi ale globalizării ar da naştere unui astfel de statu-quo, următoarea generaţie ar avea de asemenea multe motive să fie fericită, pentru că, în eforturile de a depăşi problemele, vor exista mai multe sinergii sănătoase, înţelegere şi eforturi coordonate decât fragmentare şi rivalitate nesănătoasă, care stau în calea unei dezvoltări armonioase.

***

Astfel de transformări pot fi favorizate de alte structuri. În acest context, putem lua în considerare poziţia şi rolul organizaţiilor nonguvernamentale sau a patra mare problemă pentru viitor. Calibrul acesteia este, clar, mai mic decât al celor anterioare, dar importanţa sa va creşte în mod sigur din mai multe motive, principalul fiind dihotomia piaţă/stat. În vremurile în care statul îşi limitează activitatea în multe domenii, în timp ce piaţa nu este capabilă să umple complet spaţiul liber rămas, mişcările sociale care se specializează în acest domenii devin active. Mai mult, globalizarea şi procesele de integrare regională le oferă noi provocări şi oportunităţi de extindere.

Aceste grupuri pot lua forme diverse şi sunt plasate sub o singură categorie-umbrelă a aşa-numitelor organizaţii nonguvernamentale, chiar şi în cazul în care sunt finanţare evident de anumite guverne sau în care ar fi mai potrivit să le numim „organizaţii antiguvernamentale". Toate sunt cunoscute publicului ca ONG-uri.

În prezent, guvernul îşi limitează implicarea economică în multe domenii, uneori într-un mod haotic, atât sub presiunea nevoii de a reduce cheltuielile în contextul unor deficite bugetare excesive, cât şi ca urmare a cruciadei fundamentaliştilor pieţei. Dacă face acest lucru pentru că sectorul privat este foarte eficient, adică poate să ofere aceleaşi bunuri şi servicii la preţuri mai mici decât statul, sau dacă, suportând aceleaşi costuri, poate să asigure o cantitate mai mare, atunci situaţia este limpede: cu cât guvernul este mai mic, cu atât mai bine. Domeniul până nu de mult asigurat guvernului este preluat parţial de companiile private orientate spre profit; serviciile care obişnuiau să fie publice sunt privatizate şi comercializate, mai ales în sănătate şi educaţie.

Există totuşi şi cazuri în care sectorul privat nu este deloc interesat să preia aceste servicii, din cauză că nu sunt profitabile şi trebuie subvenţionate. Apoi, oferta de servicii asigurate până atunci devine insuficientă, ceea ce poate agrava situaţia, dacă activitatea socială nu intervine salvator. O parte a activităţii guvernamentale recente este preluată de organizaţii sociale disponibile în acest sens, care au au know-how-ul şi fondurile necesare pentru sarcinile respective. Această afirmaţie este valabilă în cazul unei mari varietăţi de servicii, de la cultură la educaţie şi de la sport la protecţia mediului; în acelaşi timp, unele dintre acestea rămân în voia sorţii, din cauză că nici statul, nici iniţiativa privată şi nici organizaţiile sociale nu se ocupă de ele. Unele domenii îşi pot găsi activiştii lor în timp, altele vor fi abandonate pentru totdeauna.

Cel mai frapant exemplu este limitarea activităţii statului în domeniul asistenţei sociale adresate celor incluşi în cea mai săracă pătură socială şi indivizilor fără mijloace de subzistenţă. Drept urmare, marja de excludere socială se lărgeşte. Conform unor antiguvernamentalişti, activităţile caritabile ale puterilor, indiferent care sunt ele, sunt antidotul acestor suferinţe. Astfel de ocazii relevă cinismul neoliberalismului, al beneficiarilor şi apologeţilor săi, care susţin cu neruşinare că statul trebuie să se implice tot mai puţin

(cel mai important, ei trebuie să plătească impozite tot mai mici) şi că soluţia sărăciei şi lipsurilor sunt balurile de caritate şi picnicurile filantropice ale unor instituţii binevoitoare... Problema nu se rezolvă astfel şi apare un vid, care este umplut, într-o anumită măsură, de organizaţiile sociale.

Situaţiile variază, iar tendinţele şi dinamica schimbării sunt şi ele diferite. Dacă mă aflu în Statele Unite, o ţară bogată, cu o tradiţie puternică a organizaţiilor nonguvernamentale şi instituţii puternice care le sprijină, societatea donează aproape 2% din PIB unor cauze sociale diverse, fără să mai menţionăm donaţiile pentru organizaţiile religioase, atunci activiştii au cu ce să lucreze. Nu doar au pe ce cheltui banii, ceea ce nu este dificil niciodată, ci au şi ce să cheltuiască, ceea ce este întotdeauna complicat. Cu astfel de resurse financiare, poţi să dezvolţi o activitate socială la scară mare, atât în jur, cât şi mai departe, în vecinătatea, oraşul, ţara ta şi departe de casă şi de locul de reşedinţă, în străinătate, în diferite locuri răspândite în întreaga lume.

Situaţia din ţările sărace, precum şi din cele în curs de emancipare, unde se desfăşoară un proces intensiv de denaţionalizare a economiei, este destul de diferită. Ţările care trec printr-o transformare politică postsocialistă sunt un exemplu grăitor. Avantajul socialismului real includea servicii sociale foarte dezvoltate, mai ales în comparaţie cu ţările cu un nivel similar de producţie, dar cu un sistem politic diferit, în domeniul educaţiei, sănătăţii şi culturii. Azi, în aceste vremuri de început, avem tendinţa să uităm, cu atât mai mult cu cât denaţionalizarea, privatizarea şi comercializarea violente au redus drastic scara unor astfel de servicii. O parte dintre serviciile asigurate anterior de stat au ajuns să fie private şi, în multe cazuri, funcţionează mai bine. O altă parte a fost preluată de organizaţiile sociale înfloritoare. Iar o altă parte a dispărut cu totul. Cândva, existau cluburi de lectură subvenţionate de stat în zonele rurale, înlocuite acum de cluburi în care se bea bere. Cândva, existau centre meşteşugăreşti în zonele rurale, acum centrele respective îşi închiriază spaţiul unor oameni de afaceri locali. Cândva, existau la ţară cluburi sportive sponsorizate de companii de stat, acum nu mai există nimic. Nu există decât o slabă speranţă că un astfel de colaps oferă oportunităţi pentru apariţia a tot felul de organizaţii nonguvernamentale. Să sperăm că ele au capacităţile financiare necesare.

Nu întotdeauna, dar adesea nu sunt suficiente. Cu câteva excepţii, oamenii nu sunt generoşi. Deşi este încurajator să vezi că în ţările islamice sau budiste cei care au mai mult împart cu săracii, aşa cum le cere religia, este deprimant când sprijinul pentru cei care nu au sau pentru victimele unor dezastre se limitează la vorbe goale. Am asistat la un moment dat la o campanie desfăşurată câteva zile pentru colectarea de donaţii în rândul personalului cu salarii mari de la FMI, pentru ajutorarea locuitorilor din Nicaragua afectaţi de un uragan devastator. Nu s-au strâns decât câteva mii de dolari, mai puţin decât salariul lunar al unui secretar. În toată isteria constantă din jurul presupusei puteri a serviciilor sociale ale internetului, un exemplu relevant este Save Darfur Coalition, o coaliţie de aproape o sută de organizaţii, a cărei pagină de Facebook are nu mai puţin de 1.282.339 de membri şi ale căror donaţii umanitare s-au ridicat, în medie, la 9 cenţi de persoană...[2]

Acest lucru nu înseamnă că nu există atât cazuri de o generozitate considerabilă, cât şi de gestionare eficientă a fondurilor unor mari organizaţii nonguvernamentale. Cel mai proeminent exemplu este Fundaţia Bill & Melinda Gates, care în multe privinţe poate concura fără probleme cu Organizaţia Mondială a Sănătăţii (OMS). Astfel de exemple sunt un alt argument în favoarea transferului unor sarcini cu implicaţii economice, inclusiv fondurile pentru îndeplinirea acestor sarcini, de la guvern către organizaţiile internaţionale nonguvernamentale.

Totuşi, trebuie să fim prudenţi, din cauză că se poate observa deja cum unii dintre oamenii implicaţi în birocraţia organizaţiilor internaţionale se transferă în organizaţii nonguvernamentale. Deşi unii fac acest lucru din motive nobile sau pentru că sunt motivaţi să muncească într-un loc unde relaţiile sunt mai clare, regulile mai funcţionale şi obiectivele declarate se potrivesc cu cele reale, alţii gravitează spre locurile în care sunt mai mulţi bani de împărţit. Şi de câştigat. În plus, să nu uităm că, deşi vorbim despre organizaţii nonprofit, multe dintre ele există în principal pentru a le asigura şefilor şi angajaţilor un salariu cât mai mare. Bineînţeles, din grijă pentru ceilalţi.

Poziţia tot mai puternică a organizaţiilor nonguvernamentale în procesul economic trebuie echilibrată prin măsuri relevante în domeniul transferului de fonduri. Nu există obstacole tehnice în calea impozitării tranzacţiilor valutare speculative internaţionale şi a folosirii sumelor astfel încasate pentru combaterea sărăciei. Cu excepţia celor politice, nu există obstacole majore în calea unei organizaţii globale, transnaţionale care să colecteze taxele relevante de la cei mai mari producători de gaze cu efect de seră şi să le folosească pentru a gestiona eficient organizaţiile nonguvernamentale de mediu. Nu există obstacole substanţiale în calea guvernelor şi a organizaţiilor lor transnaţionale şi globale pentru a aloca o sumă tot mai mare din fondurile lor disponibile pentru anumite organizaţii nonguvernamentale regionale şi mondiale, în scopuri specifice. Astfel de practici sunt aplicate cu succes în unele domenii de activitate de Banca Mondială şi de băncile de dezvoltare regională. Ele devin de asemenea tot mai populare la scară naţională în unele ţări, inclusiv în state membre ale Uniunii Europene.

Organizaţiile nonguvernamentale nu sunt finanţate din impozitele colectate de stat şi nici nu sunt orientate spre profit, ca firmele private. Totuşi, folosesc din plin ambele surse. Pe de o parte, există multe instrumente fiscale care încurajează donaţiile către aceste organizaţii, precum deduceri ale impozitului pe venit sau posibilitatea de a dona o parte din impozitul pe venit pentru o cauză nobilă. Pe de altă parte, multe firme le asigură sprijin financiar, cel mai adesea nu din motive umaniste superioare sau culturale. Ele fac acest lucru pentru propriile beneficii fiscale (impozite mai mici în cele din urmă), fie incluzând cheltuielile respective în costurile firmei (în final, cumpărătorul bunurilor vândute de companie este cel care le plăteşte), fie tratând cheltuielile ca pe o investiţie în propria activitate de marketing sau pur şi simplu de lobby (este rentabil).

Sunt deosebit de interesante şi merită sprijin în cazul soluţiilor de succes instrumentele care implică gospodăriile şi companiile în finanţarea directă a obiectivelor lor preferate urmărite de organizaţiile nonguvernamentale. Modul în care funcţionează acest mecanism este că nu guvernul decide, prin mijloacele democraţiei şi birocraţiei, unde trebuie să ajungă fondurile respective, colectate din impozite, ci contribuabilii înşişi, cetăţenii şi antreprenorii care alocă o parte a banilor datoraţi fiscului pentru cauzele preferate.

De exemplu, există cazuri în care cineva donează o mie de dolari fundaţiei sale preferate, dar, dacă nu ar face-o, ar plăti un impozit pe venit de 30%. De fapt, mecanismul de redistribuire este de aşa natură, încât binefăcătorul oferă 700 de dolari net şi 300 de dolari sunt transferaţi, prin el, de guvern, care renunţă la venitul fiscal pe acea sumă, ce îi este de altfel datorată. Astfel, cei 300 de dolari ajung la destinaţia dorită de cetăţean – de exemplu, la orchestra simfonică locală –, şi nu unde s-ar aloca de la bugetul de stat – de exemplu, pentru cheltuieli militare. Este suficientă această comparaţie ca să înţelegem că sfera unor astfel de mecanisme trebuie să fie, prin natura sa, foarte limitată; altfel, am avea cam prea multe orchestre şi cam prea puţină armată, deşi secretul este moderaţia în toate.

Prin urmare, rezultatele variază deoarece o astfel de metodă descentralizată face imposibilă orice politică; în acest caz, domină întâmplarea. Destinaţia finală a banilor depinde de preferinţele celor care donează şi de eficienţa în achiziţionare a celor care îi primesc. Se poate întâmpla deci ca într-un oraş aproape toate transferurile să se îndrepte spre un club auto care foloseşte un marketing agresiv şi să nu rămână nimic pentru adăposturile pentru animale, în timp ce în alt loc se poate întâmpla invers; câinii comunitari ar fi foarte bine îngrijiţi sau chiar şi-ar găsi un stăpân, dar cursele auto ar cădea în uitare.

Cum va fi în viitor? Ei bine, sfera unor astfel de transferuri va creşte treptat, odată ce societatea civilă va deveni mai avansată şi, evident, sistemul de finanţe publice se va maturiza şi se va echilibra. Adică unele dintre prerogativele statului, politicii şi oficialilor se vor transfera către organizaţiile nonguvernamentale, mişcările sociale şi activişti.

Prin urmare, organizaţiile nonguvernamentale, celebrele ONG-uri, prin însăşi natura lor, adică prin faptul că nu se bazează pe finanţarea de la stat şi că nu sunt orientate spre profit, ocupă spaţiul liber dintre guvern şi piaţă sau, cu alte cuvinte, dintre domeniul activităţii guvernului şi domeniul companiilor private care îşi maximizează profiturile. În lumea viitorului, sfera activităţilor statului se va reduce, iar cea a companiilor private va creşte. Totuşi, piaţa nici nu va vrea, nici nu va fi capabilă să preia tot ce abandonează statul din acest motiv sau din altul. Pentru a proteja ceea ce merită salvat, trebuie să creăm condiţiile culturale, instituţionale şi politice pentru extinderea organizaţiilor nonguvernamentale. Deşi vor continua să fie marginalizate, ele sunt cele care vor creşte cel mai repede dintre cele trei sectoare: privat, de stat şi nonguvernamental. Societatea şi economia viitorului se vor baza pe aceşti trei piloni ale căror dimensiuni şi, astfel, proporţii reciproce se schimbă. În acest context, dilema piaţă *versus* stat va lua o formă pentru că al treilea sector, nonguvernamental şi nonprofit, dă noi nuanţe acestei probleme.

Să nu fim naivi totuşi. Există tot felul de ONG-uri. Ca şi oameni. Există oameni buni şi oameni răi, cei care merită sprijiniţi şi cei împotriva cărora trebuie să luăm atitudine; cei pe care îi admirăm şi cei de care trebuie să ne temem. Organizaţiile nonguvernamentale sunt mai mult decât o joacă de copii, mai mult decât societăţi de admiraţie reciprocă şi mulţimi pestriţe de binefăcători. Găsim printre ele ce este mai bun şi mai frumos din tot ce există, dar şi ce este mai detestabil şi mai crud, ce este mai progresist şi mai favorabil creşterii, dar şi ce este cel mai conservator şi mai reacţionar. Categoria organizaţiilor nonguvernamentale include atât Greenpeace, o organizaţie care luptă împotriva poluării mediului înconjurător, cât şi Cosa Nostra, mafia clasică. Include Amnesty International, care promovează cu tărie respectul pentru drepturile omului, dar şi Al-Qaeda, care încearcă să terorizeze lumea. Include Transparency International, care expune practicile corupte, dar şi grupurile de crimă organizată transnaţionale implicate în traficul de droguri. Formula organizaţiilor nonguvernamentale a fost adoptată de unele fundaţii extrem de conservatoare şi de pseudocentre de cercetare internaţionale, asemenea multor structuri de cercetare şi ştiinţifice veritabile care slujesc cauzei creşterii şi progresului.

Aparent, susţinătorii ONG-urilor lipsiţi de spirit critic nu vor să recunoască că multe dintre acestea, deşi nominal „nonguvernamentale", sunt finanţate de fapt de statele pe care le slujesc, deşi desfăşoară activităţi antiguvernamentale altundeva. Apropo, este interesant că norma juridică potrivit căreia organizaţiile nonguvernamentale finanţate din străinătate trebuie să fie înregistrate în SUA ca „agenţi străini" este considerată firească, deşi utilizarea unor astfel de practici în alte ţări este criticată public ca încălcând libertăţile civile. Aşa s-a întâmplat, de exemplu, când un principiu similar a fost adoptat în legislaţia Rusiei. Totuşi, realitatea este că nu doar în aceste două ţări, ci şi în celelalte există

ONG-uri care au motive nobile, independente, dar şi altele care nu sunt decât instrumente de îndoctrinare ideologică sau care fac lobby pentru interesele străine. Trebuie să fim precauţi.

Multe organizaţii care au un nume frumos (de ce ar avea un nume urât?) au fost create şi sunt finanţate tocmai pentru a desfăşura operaţii care îi favorizează pe sponsori. Din păcate, această situaţie este valabilă şi în cazul multor pseudocentre ştiinţifice şi cvasifundaţii şi institute de cercetare. Cel mai important însă, este vorba despre entităţile care fac lobby pentru anumite interese sau care promovează o anumită ideologie în timp ce activează ca ONG-uri.

În prezent, organizaţiile de dreapta sunt deosebit de active în acest domeniu, în principal pentru că au o finanţare net superioară din surse private. Apropo, nu ar fi dificil să se demonstreze prostia şi îngustimea unor astfel de sponsori, întrucât se întâmplă că, fără să-şi dea seama ce depinde de ce anume în economia globalizată modernă, ei finanţează promovarea unor idei care le fac rău în cele din urmă. Principala lor metodă de operare, întotdeauna şi peste tot, constă în coruperea presei „independente" pentru a se prezenta, pe internet şi la radioteleviziune, ca promotori ai progresului şi interesului public, când, de fapt, fac foarte multe pentru a încetini progresul, preocupându-se doar de interesele lor private limitate.

Într-o perspectivă globală, triada piaţă-stat-ONG va arăta foarte diferit de nivelul naţional. Motivul este că nu va exista un guvern mondial; în schimb, va exista o coordonare mai mare a politicii internaţionale şi interregionale şi corporaţii şi mai globale, precum şi alte forme organizate ale capitalului global decât cele din prezent. Prin urmare, va exista tot mai mult loc pentru formele nonguvernamentale şi nonprofit de activitate. În condiţiile avansării globalizării, organizaţiile nonguvernamentale vor coopera uneori, alteori vor intra în concurenţă sau vor lupta împotriva altor parteneri. Acest lucru se întâmplă deja, de exemplu, atunci când Reporters Sans Frontières iau atitudine împotriva amestecului exagerat al guvernului în libertatea presei din Turcia sau când Greenpeace organizează o campanie împotriva unui concern petrolier care face foraje riscante în Arctica rusească.

Organizaţiile nonguvernamentale au în faţă multe sarcini şi oportunităţi, inclusiv pentru măsuri care contribuie la îmbunătăţirea eficienţei economice. În lumea viitorului, în multe cazuri organizaţiile nonguvernamentale vor inspira, pe de o parte, structurile interstatale să ia măsurile relevante şi, pe de altă parte, vor bloca comportamentele nefavorabile ale capitalului privat pe care aceste structuri nu le pot limita. Se va întâmpla şi invers; uneori ONG-urile vor incomoda guvernele şi acordurile lor transnaţionale şi vor favoriza capitalul privat care nu cunoaşte graniţe. Vom observa diferite alianţe tactice şi strategice, interacţiunea intereselor va varia. Vor apărea noi ameninţări, se vor naşte noi oportunităţi.

Au fost înfiinţate foarte multe organizaţii nonguvernamentale. Deşi numărul lor este finit, ele sunt imposibil de numărat; nu mai vorbim despre mii, ci despre milioane. Tendinţa lor de a se multiplica în această etapă a civilizaţiei este de durată. Liberalizarea culturală, politică şi economică generală din ultimele decenii, împreună cu dezvoltarea internetului au dat un imbold fără precedent extinderii structurilor inter- şi transnaţionale. Vor apărea noi entităţi de acest tip într-un ritm alert. Şi, deşi nu vom duce lipsă de paraziţi şi de elemente care vor pune în pericol armonia şi creşterea, aliaţii pentru progres vor domina. Iată de ce merită să le sprijinim extinderea raţională, fără a uita nici în acest caz de nevoia unei instituţionalizări relevante. Nu are rost să controlăm organizaţiile nonguvernamentale globale, dar merită să le reglementăm regulile de funcţionare pentru a încuraja extinderea celor care funcţionează *pro publico bono totus mundi* şi pentru a le împiedica să prolifereze pe cele care nu slujesc dezvoltarea şi progresul.

Capitolul 8

Limitele sociale şi ecologice ale creşterii

Lumea trebuie să-şi încetinească ritmul. Această afirmaţie poate să pară bizară într-un moment de criză, dar, când criza actuală va lua sfârşit, pentru a evita ca următoarea să fie şi mai gravă, ar fi bine să nu ne propunem un ritm de creştere accelerat, din cauză că poate să declanşeze un dezechilibru major. Ritmul şi limitele creşterii economice reprezintă a cincea dintre marile probleme pentru viitor. De ce? Poate că progresul tehnologic va dovedi, într-adevăr, că suntem atât de puternici, încât ne putem apropia de viitor în acelaşi mod în care am depăşit trecutul: mai rapid, dar cu o intensitate materială în scădere şi cu un consum de energie mai mic? Poate că aceia care fac previziuni economice şi referitoare la mediul înconjurător greşesc atunci când prezic că anumite resurse se vor epuiza?

Ei bine, nu doar pentru că au într-adevăr dreptate, ci în principal din motivul pe care îl ştim deja: dacă nu vrem ca situaţia tot mai tensionată să degenereze în conflict deschis, cu consecinţe extinse nu doar la nivel economic, în lumea viitorului trebuie să asigurăm suficient spaţiu pentru creşterea economică a societăţilor în curs de emancipare. În acest scop, ţările bogate trebuie să încetinească semnificativ ritmul, apoi întreaga lume va merge pe calea unui ritm de creştere a producţiei mai lent decât în trecut. Această afirmaţie nu implică o scădere până la zero, ci necesitatea unei abordări diferite a problemei.

În primul rând, trebuie să ne înghesuim în satul global, deşi acum vorbim mai mult despre un oraş global, întrucât în jurul anului 2010 omenirea a cunoscut un alt moment de cotitură: cei mai mulţi dintre noi nu mai trăiesc la ţară, ci la oraş. Şi aşa va fi şi în viitor. Rata urbanizării în ţările sărace şi cu populaţie numeroasă este atât de crescută, încât elimină efectul unui număr tot mai mare de oameni care se mută în zonele nonurbane în mai multe ţări dezvoltate. Rata generală a urbanizării, care ilustrează ritmul în care creşte numărul persoanelor care locuiesc la oraş, la nivel mondial, este estimată la 1,85% în anii 2010-2015. Acesta este rezultanta unor extreme foarte mari, valoarea fiind deosebit de ridicată în ţările cele mai sărace, ca Malawi (5,3%) sau Laos (4,9%), unde migraţia spre zonele urbane este considerată un mod de a îmbunătăţi condiţiile de trai sărăcăcioase şi, uneori, chiar de a asigura supravieţuirea fizică.

În acelaşi timp, în societăţile bogate există o tendinţă tot mai accentuată a migraţiei spre natură sau în afara zonelor urbane; la ţară, cum s-ar spune. Prin urmare, populaţia urbană creşte şi în ţările bogate, dar mai mult din cauză că imigranţii din străinătate se stabilesc în oraşe. Multe depind în acest caz de structura economiei. Acolo unde agricultura joacă în continuare un rol major, imigranţii ajung în provincie. Unde este nevoie de ei ca forţă de muncă în producţie, construcţii şi servicii, aceştia se stabilesc în cea mai mare parte în oraşe. Drept urmare, rata urbanizării din SUA este de nu mai puţin de 1,2%, deşi rata generală a creşterii populaţiei este de doar 0,9%, iar în Grecia este la jumătate, 0,6%, cu o rată generală a creşterii populaţiei de 0,06%. În mod curios, procesul de

creştere a populaţiei urbane este inversat în regiunea economiilor europene postsocialiste, unde numărul locuitorilor din oraşe este în scădere; unul dintre motive este că mai multe milioane dintre aceştia s-au mutat în Occident, în principal în oraşe. În Polonia, rata urbanizării este negativă: -0,1% pentru anii 2010-2015.

În vremurile industrializării tradiţionale, urbanizarea era considerată un semn al progresului economic. Acum, nu mai trebuie să fie astfel, deoarece a trăi la oraş nu îmbunătăţeşte neapărat nivelul de trai şi, uneori, se întâmplă exact opusul; suprapopularea urbană duce la scăderea sa. Acest lucru se întâmplă la scară tot mai mare. Este suficient să precizăm că 37 de milioane de oameni, aproape la fel de mulţi câţi locuiesc în toată Polonia, trăiesc în Tokyo. Cine a vizitat acest megalopolis sau un altul similar ştie cât de mult complică asta viaţa. Cât de deprimant este să parcurgi drumul flancat de construcţii din beton de la aeroportul Narita până în centrul oraşului Tokyo faţă de zonele verzi întinse care leagă aeroportul Dulles de centrul Washingtonului! Zece dintre cele mai mari zone urbane (Tokyo, Delhi, São Paulo, Mumbai, Mexic, New York, Shanghai, Calcutta, Dacca şi Karachi) sunt locuite de 200 de milioane de oameni; la fel de mulţi câţi se aflau pe întregul glob, conform unor estimări, în anul 200 î.e.n. sau, conform altora, până în anul 600 e.n.

Dintre numeroasele procese care codetermină caracterul ţărilor bogate, trei au o importanţă majoră: industrializarea, urbanizarea şi motorizarea. Partea lumii care aspiră la emancipare nu poate să reproducă în viitor calea tradiţională de dezvoltare care a adus în trecut bogăţia în zonele bogate. Aşa cum timp de mulţi ani dezvoltarea în acest sens a fost considerată o măsură şi o expresie a progresului, tot astfel azi este considerată adesea un blestem. Nu faptul că muncim într-o fabrică, că avem un apartament în oraş sau că de la geam ne vedem maşina sau chiar maşinile, ci faptul că alte fabrici poluează aerul, că un grup de copii, ai altora, fac gălăgie pe un teren de joacă de lângă apartamentul nostru, că alte maşini ne deranjează în timp ce conducem minunata noastră maşină.

Dintr-o perspectivă de ansamblu, se observă că cele trei „zări" – industrializarea, urbanizarea şi motorizarea –, deşi contribuie la crearea bogăţiei şi, în acelaşi timp, sunt o expresie a acesteia, nu ne aduc fericirea şi, dincolo de un anumit punct, pot să scadă calitatea vieţii. Modelul occidental al motorizării este imposibil de reprodus în Orientul suprapopulat. Modelul oriental al urbanizării nu poate fi copiat în Africa suprapopulată, unde zone urbane imense sunt înconjurate de mahalale precum Kibera de la periferia oraşului Nairobi sau Makoko din Lagos; sărăcia lor extremă este greu de imaginat şi imposibil de acceptat. Am fost acolo, am văzut-o şi pe asta...

Dacă dimensiunile ţărilor respective de pe harta viitorului ar fi proporţionale nu cu suprafaţa lor geografică, ci cu valoarea producţiei şi serviciilor lor măsurate prin PIB, conturul lumii ar fi destul de diferit de cel cu care suntem obişnuiţi. Şi, deşi harta politică nu se va schimba mult în următoarele decenii (dar se va schimba puţin), o astfel de „hartă economică" ar arăta diferit de cea politică, nu doar la momentul de început, ci şi în viitor; contururile ţărilor şi continentelor s-ar schimba. America de Nord ar deveni relativ mică în comparaţie cu America de Sud şi insulele din Caraibe dintre ele s-ar mări. Africa ar creşte în comparaţie cu Europa, estul Europei ar deveni tot mai mare, în timp ce vestul acesteia ar ajunge relativ mai mic. Privind spre răsărit, Rusia, cea mai mare ţară ca teritoriu, ar deveni tot mai mare; deşi ocupă nu mai puţin de 11,5% din suprafaţa uscatului la nivel mondial şi generează doar 3% din PMB, acest indice ar creşte rapid, deşi în viitorul apropiat nu va fi comparabil proporţia ocupată din suprafaţa terestră. Încă şi mai semnificative ar fi schimbările legate de „zona" economică a Indiei, care ar „depăşi"

ușor Japonia (PIB-ul acestor țări era, în 2011, de 4,515 și, respectiv, 4,497 de miliarde de dolari la paritatea puterii de cumpărare, sau 5,6% din producția mondială) și China, care ar ajunge, încă din acest deceniu, să ocupe o cincime din lume, depășind pragul de 20% din producția mondială.

Așadar, la ce merită să aspirăm? La ce dinamică economică trebuie să ne așteptăm în viitor? Dacă ne limităm la următorii cincizeci de ani, nu mai mult de 2% pe cap de locuitor în termeni anuali medii pentru întreaga lume. Să precizăm că această valoare înseamnă într-adevă foarte mult. Până la urmă, este cu două treimi mai mult decât a reușit omenirea să atingă în anii 1820-2000. Este chiar mai mult decât au reușit țările deja bogate. Un astfel de indice ar trebui să fie posibil dacă rata medie de creștere din țările în curs de emancipare ajunge la dublul valorii propuse, mai ales în cele mai sărace dintre ele, și scade cu jumătate în țările bogate. Să adăugăm că rata generală de 4-5% înseamnă o creștere pe cap de locuitor de 2,5-4,% în economiile mai puțin dezvoltate, în timp ce 1% din cele mai bogate țări înseamnă mai mult sau mai puțin aceeași valoare pe cap de locuitor.

Dacă am aplica acești indici realității, venitul din SUA pe cap de locuitor din următoarea jumătate de secol ar crește cu aproape două treimi, de la valoarea actuală de 51.000 la aproximativ 85.000 de dolari în 2063 (prin însăși esența măsurătorilor din SUA, venitul la paritatea puterii de cumpărare este egal cu venitul exprimat în dolari americani). Americanii ar trebui să aștepte până în 2080 pentru a-l dubla, tot la o rată anuală de creștere de 1%. Din perspectivă istorică, este un ritm foarte rapid; luând în considerare răbdarea sau, mai curând, nerăbdarea omului, este o perioadă foarte lungă.

Datorită spațiului ecologic suplimentar pentru creștere, pus la dispoziție pentru economiile în curs de emancipare de încetinirea ritmului din țările mai bogate, acestea își pot dubla venitul destul de rapid, din punct de vedere istoric. De exemplu, în Mexic se poate dovedi realistă o creștere de la valoarea curentă de aproximativ 15.000 de dolari la paritatea puterii de cumpărare la 30.000 într-o singură generație, ceea ce ar presupune o creștere a PIB-ului de 4% și o creștere a populației de 1% în doar 24 de ani. În 2063, PIB-ul ar fi deja mai mare cu un factor impresionant de 4,4, ceea ce ar duce la 60.000 de dolari pe cap de locuitor, cu 20% mai mult decât valoarea curentă în SUA. Polonezii, cu populația lor stabilă, ar avea nevoie de doar 18 ani pentru a-și dubla PIB-ul pe cap de locuitor până la 42.000 de dolari la paritatea puterii de cumpărare, la o rată de creștere de 4%. Dacă și-ar menține o astfel de dinamică pentru o perioadă și mai lungă de timp, după 2030 venitul pe cap de locuitor ar ajunge, peste cincizeci de ani, la o cifră inimaginabilă de 143.000 de dolari sau de șapte ori valoarea curentă. Mă grăbesc să adaug că o astfel de creștere este puțin probabilă, dacă nu pur și simplu imposibilă, și că ar fi deja un succes major dacă aceste țări ar menține ritmul mediu de creștere de 3% timp de două generații. Atunci, peste o jumătate de secol, vor exista aproape 66.000 de dolari per mexican și o cifră impresionantă de 92.000 per polonez. Chiar dacă nu se întâmplă acest lucru, atât aceștia, cât și multe alte naționalități care nu vor mai fi sărace se vor plânge atunci că este puțin, din cauză că în altă parte venitul este mai mare... Până la urmă, va fi mai mare decât este acum în SUA și în Germania, precum și în multe alte țări bogate.

Țările sărace nu pot reproduce calea de creștere a țărilor bogate. Viitorul țărilor sărace nu va fi exact ca trecutul celor bogate. America de Sud nu va deveni America de Nord, Africa nu va deveni Europa, Asia continentală nu va deveni Japonia sau Australia. Diferențele se vor reduce, dar vor rămâne. Republica Cehă poate ajunge din urmă Austria, Coreea de Sud Japonia, Argentina poate ajunge din urmă Canada, dar India nu va ajunge

din urmă Marea Britanie şi nici Congo Belgia sau Paraguayul Spania. O importanţă crucială nu va avea decalajul în sine, ci procesul de reducere constantă şi vizibilă a acestuia. Mexicul nu trebuie să ajungă din urmă Statele Unite, dar trebuie să se menţină pe traiectoria unei creşteri mai rapide şi a diminuării decalajului încă imens în dezvoltare. În mod similar, Letonia nu trebuie să depăşească Suedia, dar distanţa dintre ele trebuie redusă sistematic. Această situaţie este firească: reducerea decalajului dintre săraci şi bogaţi contribuie uneori mai mult la creşterea satisfacţiei sociale decât la o creştere absolută a venitului.

Nu comparăm aici vecinii apropiaţi, dar în condiţiile unei globalizări avansate fiecare devine vecinul celuilalt. Efectul demonstraţiei este atât de puternic, încât, chiar dacă te afli la mare depărtare, acest lucru nu mai constituie o problemă. Emiratele Unite sau Qatarul sunt peste mări şi ţări faţă de nepalezi sau pakistanezi, dar parcă s-ar afla la o aruncătură de băţ. Austria şi Elveţia sunt la mare depărtare pentru bosniaci şi albanezi, dar parcă s-ar afla de cealaltă parte a străzii. Statele Unite şi Canada sunt la mare depărtare de guatemalezi şi bolivieni şi totuşi atât de aproape.

Sau poate nu ne aşteaptă o eră a creşterii, ci, de fapt, o eră a declinului? Există şi astfel de scenarii sumbre[1]. Sumbre din cauză că o economie globală care ar suferi de pe urma recesiunii structurale ar agrava, fără îndoială, problemele cu care ne confruntăm în prezent şi situaţia potenţial conflictuală s-ar transforma rapid într-un conflict real. Este greu să ne imaginăm lumea viitorului cu o producţie în scădere ca pe una paşnică. Totuşi, nu există pericolul unei recesiuni permanente. Lumea fără creştere economică nu este o viziune realistă, ci o iluzie nerealistă. Creşterea economică, începută acum câteva secole, va continua din două motive majore: pentru că este dezirabilă şi, în limite specifice, posibilă. Nu este vorba decât despre „limite specifice".

Ce înseamnă toate acestea la scară globală? Venitul mondial actual este, în termeni bruţi, de aproximativ 85 de trilioane de dolari, la paritatea puterii de cumpărare. Cifrele mari devin abstracte. Şi este dificil să ne batem capul cu cifre abstracte. Pentru că nu ştim ce înseamnă 85 de trilioane (adică 85 de mii de miliarde sau 85 de milioane de milioane), să explicăm, ca să ne fie mai uşor: este de cinci ori venitul generat de Statele Unite sau de întreaga Uniune Europeană, de o sută de ori mai mare decât cel al Poloniei. Dacă PIB-ul pe cap de locuitor din ţările bogate ar creşte în termeni medii anuali cu 1% în următoarea jumătate de secol, iar cel al economiilor în curs de emancipare cu 3%, în 2063 PMB ar ajunge la nu mai puţin de 310 trilioane de dolari la paritatea puterii de cumpărare, adică de aproape patru ori mai mare decât valoarea actuală. Este o schimbare colosală.

Ce anume o explică? Ei bine, repet că în prezent partea bogată a lumii şi cea în curs de dezvoltare generează cam jumătate din producţia întregului glob. Ţările bogate au aproximativ un miliard de locuitori, iar cele în curs de dezvoltare cam 6 miliarde. Pornind de la valoarea actuală de 40 de trilioane de dolari la paritatea puterii de cumpărare şi crescând cu 1% pe an, ţările bogate vor produce, peste o jumătate de secol, cu 65% mai mult sau 66 de trilioane. Între timp, ţările în curs de emancipare, mărindu-şi producţia cu 3% pe cap de locuitor şi, concomitent, numărul locuitorilor crescând cu 0,7% în termeni medii anuali (ceea ce, presupunând o populaţie stabilă în partea bogată a lumii de azi, ar da o populaţie mondială de 9,5 miliarde în 2063), deci mărind producţia totală cu 3,7% pe an, vor produce peste o jumătate de secol de şase ori mai mult, nu mai puţin de 246 de trilioane. Totalul ar fi de 310 trilioane la paritatea puterii de cumpărare şi raportul dintre partea din producţia mondială creată de ţările în curs de emancipare şi producţia celor deja bogate s-ar schimba de la valoarea curentă de 1 : 1 la aproape 3,7 : 1. O astfel de creştere în venitul total în decurs de cincizeci de ani implică o rată de creştere

globală totală de 2,7% pe an sau 2,1% per locuitor, presupunând că numărul total de oameni va creşte într-un ritm de 0,6%.

De o astfel de creştere se bucură în 2012-2013 Brazilia, o economie cu un nivel mediu de dezvoltare, care generează doar 3% din producţia mondială. O rată de creştere ceva mai mică, puţin peste 2%, se înregistrează în SUA, o economie mare la un nivel ridicat de dezvoltare, care generează 20% din producţia mondială. În viitor, o creştere cu 2,1% pe an va fi, cu siguranţă, prea mică pentru Brazilia şi, cu siguranţă, prea mult pentru SUA. Să nu uităm că trebuie să existe suficiente materii prime, alte minereuri şi energie, suficiente spaţii pentru depozitarea deşeurilor şi gunoaielor în întreaga lume şi că oamenii trebuie să muncească pentru a genera acest venit, nu să se lupte între ei, din cauză că unii nu vor avea mijloacele pentru a-l genera...

Discutăm despre schimbări imense. O rată de creştere anuală de 1%, 2% sau 3% poate să pară nesemnificativă unora, mai ales în contextul apetitului gonflat iraţional de dinaintea crizei. Este totuşi impresionantă în comparaţie cu ratele istorice. Şi, în acelaşi timp, este un obiectiv foarte ambiţios din perspectiva viitorului. Pentru a-l putea transforma în realitate, intensitatea materială şi energetică a producţiei trebuie să scadă constant, mai mult decât altădată. În caz contrar, chiar şi un scenariu cu o creştere de 1-3% în doar unele regiuni se va dovedi exagerat de optimist sau, pur şi simplu, ireal.

Economia mondială va încetini din două motive fundamentale. În primul rând, nu va avea încotro, din cauza epuizării graduale a resurselor naturale. În al doilea rând, scăderea ritmului creşterii va fi o parte conştientă şi deliberată a strategiilor şi politicilor de reducere a dinamicii producţiei, pe care ţările cele mai avansate şi-o vor dori în propriul interes, adică pentru a asigura o dezvoltare fără conflicte a întregii lumi. Cu alte cuvinte, încetinirea creşterii viitoare va fi parţial forţată din punct de vedere obiectiv şi parţial dezirabilă din punct de vedere subiectiv.

Problema ritmului şi limitelor creşterii economice se află pe agenda de lucru pentru cel puţin a treia oară. Prima dată a fost introdusă acum două secole de pastorul şi eruditul englez Thomas R. Malthus (1766-1834). În afară de misiunea sa spirituală, el a studiat economia politică, în special cea a viitorului. A intrat în istorie pentru că a formulat un punct de vedere pe care realitatea l-a dezminţit ulterior, dar, în acelaşi timp, şi-a concentrat atenţia asupra uneia dintre cele mai importante probleme cu care ne confruntăm: care sunt limitele extinderii economice? De fapt, este fascinant că uneori este mult mai uşor să intri în istoria gândirii sociale greşind decât având dreptate. Totuşi, pentru aceasta, trebuie să te înşeli cu privire la probleme importante şi într-un mod atractiv.

Malthus a avertizat că mai devreme sau mai târziu va veni o vreme când creşterea economică nu va mai fi posibilă şi mai ales creşterea omenirii se va opri din cauza lipsei de hrană şi a bolilor care vor scăpa de sub control. Cel mai important, exista punctul de vedere comun că este imposibil ca creşterea producţiei de hrană să ţină pasul cu creşterea numărului de locuitori ai planetei şi că, astfel, procesul va trebui oprit. Pentru Malthus, oprirea creşterii populaţiei era un viitor inevitabil, din cauză că avea să fie imposibil să se asigure hrana pentru încă o sută de milioane de oameni. La acea vreme, în 1800, planeta avea sub un miliard de locuitori, de peste şapte ori mai puţin ca acum. Dacă i-ar fi spus cineva lui Malthus că în două sute de ani o astfel de mulţime va putea fi hrănită cu succes, ar fi considerat-o o prognoză complet nerealistă, aşa cum şi noi ne-am îndoi că peste două sute de ani Pământul va fi suficient de încăpător pentru de şapte ori mai mulţi locuitori decât acum, adică pentru cifra absurdă de 50 de miliarde.

Malthus a greşit, din cauză că nu a făcut presupuneri corecte despre scara posibilă a extinderii terenului arabil şi, în special, despre efectele salutare ale marelui progres

tehnologic care contribuie la creşterea constantă a recoltei şi la reducerea risipei în privinţa depozitării şi distribuţiei, precum şi despre revoluţia în procesarea hranei. Evident, pe atunci lipseau şi imaginaţia, şi studiile futurologice corecte. Totuşi, Malthus a avut dreptate când a afirmat că nu va exista o abundenţă universală. Şi, din păcate, aşa stau lucrurile. Câteva miliarde de oameni sunt subnutriţi, sute de milioane flămânzesc şi mii de oameni mor de foame în fiecare zi. Această situaţie nu exista în Marea Britanie a lui Malthus, dar există azi în alte părţi, mai ales în Africa Subsahariană. În multe ţări şi regiuni, nu doar din Africa, producţia de alimente nu creşte suficient de rapid pentru a ţine pasul cu creşterea demografică şi oamenii flămânzesc în mod constant. Cea mai mare contribuţie a lui Malthus la economia politică a fost concentrarea atenţiei asupra viitorului îndepărtat, evidenţiind caracterul inevitabil al schimbărilor calitative; aşa cum a prezis, faptul că ceva nu s-a întâmplat încă nu înseamnă în niciun caz că nu se va întâmpla în viitor. Nici de această dată, să nu facem eroarea unei simple extrapolări. Întrucât am trăit anii 1800, vom prinde şi anii 1900, i-ar putea spune un contemporan. Şi pentru că am trăit anii 2000, ne vom descurca cu uşurinţă şi în 2100 – ne-ar spune un contemporan. Astfel, eroarea lui Malthus, care a izvorât din lipsa unor studii futurologice dezvoltate în acea perioadă, i-a făcut pe mulţi, în timp, să reflecteze serios la viitor.

A doua oară când s-a pus problema limitelor creşterii economice, literală de această dată, a fost acum patru decenii. Atunci, un raport întocmit de Clubul de la Roma, o organizaţie nonguvernamentală (existau mult mai puţine pe atunci), şi-a propus să desfăşoare studii economice despre viitor. Raportul intitulat *The Limits to Growth* (*Limitele creşterii*) a fost publicat în 1972 şi a devenit în scurt timp principalul subiect de discuţie în întreaga lume[2]. Acesta a declanşat o dezbatere care continuă şi astăzi, despre oportunităţile şi factorii care stau la baza extinderii cantitative.

Prognozele prezentate în *The Limits to Growth* au împărtăşit soarta teoriei populaţiei lui Malthus. Motivul este că, pe măsură ce au trecut anii pentru care autorii au făcut prognoze, multe dintre ele nu s-au adeverit. Producţia s-a mărit, sunt de aproape două ori mai mulţi oameni în lume şi există încă suficiente materii prime şi resurse de energie, deşi se presupunea că ar fi trebuit să le epuizăm cu mult timp în urmă. Prin urmare, susţinătorii extinderii nelimitate ar putea întreba: care sunt aceste limite? De ce trebuie să încetinească economia, dacă materiile prime pentru producţie nu se epuizează?

Nu împărtăşesc această critică. Ei bine, raportul dezvoltat acum două generaţii era pe atunci şi încă este o prognoză majoră de avertizare. Chiar dacă autorii au greşit cu privire la multe detalii, ceea ce nu era greu, nu au greşit cu privire la ideea generală. Cel mai mare merit al raportului *The Limits to Growth*, revizuit ulterior de multe ori de autorii săi, este că a evidenţiat imperativul momentului istoric, al desfăşurării unei dezbateri economice şi politice serioase despre oportunităţile realiste ale unei extinderi continue a producţiei. Este interesant că publicarea unei actualizări autocritice a raportului în 2004[3] nu a avut acelaşi efect şi nu a stârnit o dezbatere majoră, din cauză că euforia „marelui marş" exagerată de speculaţiile de pe pieţele financiare era în plin avânt. Totuşi, creşterea economică are, într-adevăr, limitele sale. Suntem departe de ele, dar mai aproape ca niciodată.

Densitatea populaţiei Terrei creşte de la o zi la alta. Deşi progresul tehnologic îşi face datoria, este fizic imposibil să evităm deficitele de energie sau de resurse naturale pe viitor, dacă menţinem ritmul actual. Este adevărat că produsul mondial brut (PMB), deşi creşte continuu, va fi tot mai mic. Această situaţie se înregistrează deja în cele mai avansate ţări din punct de vedere economic. În ciuda unei creşteri de aproximativ douăzeci de ori

a venitului real în ţările bogate într-o perioadă de peste o sută de ani, produsele materiale manufacturate la sfârşitul secolului XX aveau aceeaşi pondere ca la începutul aceluiaşi secol[4]. Fără îndoială, PIB-ul elveţian sau cel italian cântăreşte mai puţin decât acum un deceniu, două sau trei. Cântăreşte mai puţin în sensul că include relativ mai puţine bunuri materiale (rolul serviciilor imateriale câştigă în importanţă) şi în principal pentru că se folosesc mai puţine materiale în producţia acestor bunuri. Un kilogram de pâine are tot un kilogram, dar o maşină cântăreşte de două ori mai puţin decât în trecut, este de o calitate mai bună şi acesta este motivul pentru care în multe cazuri valorează mai mult. Un metru de pânză are tot un metru, dar, datorită tehnologiilor mai avansate folosite în producţie, depozitare, transport şi distribuţie, se foloseşte mai puţină materie primă, în termeni de greutate, pentru a-l ţese. Cu timpul, PIB-ul unui număr tot mai mare de ţări în curs de dezvoltare va cântări de asemenea din ce în ce mai puţin, pentru că progresul tehnologic are efecte şi în acest caz.

Cu toate acestea, ne apropiem tot mai mult de momentul în care vor exista fizic din ce în ce mai puţine materii prime, deşi se descoperă noi zăcăminte în diferite locuri. Pentru a evita epuizarea resurselor necesare în producţie, trebuie să încetinim ritmul în care sunt consumate. În acest scop, progresul tehnologic care duce la scăderea intensităţii materiilor prime în producţie trebuie accelerat. Este necesar să încetinim ritmul de creştere a producţiei materiale.

Lumea bogată ar trebui să vrea să-şi încetinească ritmul, nu să fie obligată să facă acest lucru, deoarece creşterea producţiei nu mai creşte nivelul satisfacţiei sociale. Dacă scopul activităţii economice este acelaşi, atunci are tot mai puţin rost să producem din ce în ce mai multe bunuri, pentru că, dincolo de un anumit nivel, o creştere şi mai mare a consumului nu se traduce într-o satisfacţie mai mare. Timp de ani de zile, acest lucru s-a putut observa în Japonia, unde bucuria vieţii nu numai că nu creşte, ci, în ciuda unui venit mediu de 25 de ori mai mare decât cel din Nigeria, este la acelaşi nivel ca în această ţară săracă. Panamezii sunt de două ori mai mulţumiţi de viaţa lor decât alţi latino-americani, argentinienii, deşi veniturile acestora sunt de două ori mai mari. Procentul locuitorilor săraci ai Bangladeshului care afirmă că sunt mulţumiţi este de două ori mai mare decât cel al ruşilor, deşi ruşii au venituri de zece ori mai mari[5].

Aşadar, de ce ţările bogate acţionează atât de iraţional şi continuă să facă eforturi pentru cea mai mare creştere posibilă? De ce vor mereu mai mult, dacă acest lucru nu le creşte nivelul satisfacţiei? Din mai multe motive:

1) Întrucât eficienţa muncii este îmbunătăţită constant de progresul tehnologic, producţia trebuie să crească inevitabil pentru a menţine neschimbat nivelul de ocupare a forţei de muncă (dacă nu se reduce timpul de lucru al celor angajaţi).
2) Dacă nu se iau alte măsuri, mai ales în privinţa transferului forţei de muncă, într-o mai mare măsură, spre sectorul serviciilor, unde eficienţa muncii creşte mai lent, creşterea rapidă a producţiei este condiţia pentru o scădere a şomajului.
3) Aceasta este o nevoie obiectivă percepută de multe grupuri sociale şi profesionale, inclusiv de cele mai bogate, care vor încă să-şi îmbunătăţească condiţiile, deoarece obţin o satisfacţie mai mare. În fiecare societate, inclusiv în cele mai bogate, există astfel de grupuri. Va fi la fel şi în viitor.
4) Invenţiile şi inovaţiile creează cerere suplimentară. Producătorii, în căutarea de venituri, oferă tot mai multe bunuri şi servicii pe piaţă, adesea gadgeturi care îmbunătăţesc nivelul de trai rareori sau chiar deloc, astfel încât cererea pentru acestea trebuie să crească, ca să le facă vandabile. Cu alte cuvinte, progresul tehnologic nu

se încheie în laboratoare sau în etapa de proiect, ci se traduce în produse noi care trebuie scoase pe piaţă; această situaţie duce la creşterea producţiei.

5) Concurenţa de pe piaţă nu duce doar la o reducere a preţurilor de producţie şi la o calitate mai bună, ci şi la o creştere a volumului producţiei. În multe cazuri, trebuie să tot creşti producţia ca să supravieţuieşti.
6) Extinderea, exprimată şi ca o creştere cantitaitvă, este în firea capitaliştilor. Acţiunile lor nu sunt orientate spre venit, ci spre profit, iar menirea profiturilor este de a fi investite pentru a aduce profituri şi mai mari. Pentru mulţi, cel mai simplu şi mai evident mijloc de a-l obţine sunt proiectele de investiţii pentru creşterea capacităţii de producţie şi, ca urmare, a volumului producţiei. Această situaţie este logică la scară microeconomică, dar, din cauza unei erori în premisă, nu este în mod necesar raţională şi la scară macro.
7) Creşterea economică este o necesitate uriaşă pentru politicieni, care sunt judecaţi de regulă pe baza acestei rate. Nu contează dacă îi face pe oameni mulţumiţi sau nu, lupta politică continuă permanent şi se compară atât performanţele trecute, cât şi promisiunile de creştere economică, ceea ce are un impact major asupra ratingurilor politicienilor şi partidelor şi asupra rezultatelor la alegeri. Să ne imaginăm o campanie electorală de azi, în care rivalii se angajează într-un concurs pentru cine va face naţiunea mai fericită, susţinând în acelaşi timp că stagnarea producţiei nu contează. Într-o zi va fi altfel, dar deocamdată creşterea volumului producţiei contează, chiar foarte mult.
8) Comparaţiile internaţionale exercită o presiune foarte puternică asupra tendinţei de a maximiza rata de creştere a economiilor naţionale. Facem permanent astfel de comparaţii în politică, scrierile politice, studii şi există întotdeauna un vecin, chiar şi mai îndepărtat, căruia îi merge mult mai bine. Deci la fel trebuie să se întâmple şi la noi.
9) Există situaţii particulare, ca în acest deceniu. Luând în considerare criza fiscală extinsă, ostilitatea faţă de reducerea cheltuielilor, aversiunea faţă de creşterea impozitelor şi dificultăţile în îmbunătăţirea colectării acestora în conformitate cu reglementările existente – cu cât mai mare este producţia, cu atât creşte baza de impozitare, cu cât mai mare este venitul, cu atât scade deficitul. În acest context, cea mai rapidă creştere economică posibilă nu pare una dintre opţiunile de politici economice, ci mai curând o necesitate.

Ne confruntăm astfel cu o altă contradicţie gravă, care va îngreuna administrarea economiei în viitor, mai ales în următorul deceniu. Nu putem susţine implementarea a două procese opuse în acelaşi timp. Pe de o parte, cele mai dezvoltate ţări, în principal SUA, Japonia şi o parte a Europei Occidentale, trebuie să mărească baza de impozitare cât timp se află pe calea creşterii rapide a PIB-ului. Acest lucru se poate vedea clar din perspectiva anilor 2012-2013, când indicii de creştere anuală medii pentru aceste ţări sunt în jur de 2%, 1,8% şi sub 0, media tuturor fiind de aproximativ 1%. Luând în considerare simptomele colapsului legat de criză în dinamica producţiei, scăderea optimismului în rândul producătorilor şi consumatorilor, dificultăţile firmelor mici şi mijlocii în a obţine fonduri, investiţiile mai mici ale companiilor care nu reuşesc să-şi utilizeze complet capacităţile de producţie pe care le deţin deja, nesiguranţa privind ratele viitoare ale dobânzilor, ratele de schimb şi nivelul impozitelor – o accelerare majoră a creşterii este puţin probabilă. Şi aceasta este o mare preocupare. Între timp, ar trebui să fim bucuroşi, pentru că, dacă ţările bogate nu vor deocamdată să încetinească ritmul de bunăvoie, ca să lase mai mult

spaţiu ecologic pentru ţările în ascensiune, atunci trebuie să le forţăm. Iar criza face tocmai acest lucru.

Acum întrebarea la care trebuie să răspundem nu este cum să facem ţările bogate să revină pentru totdeauna la rata de creştere de dinainte de criză, de aproximativ 3% pe an, ci cum să le facem, într-un viitor ceva mai îndepărtat, să nu crească cu mai mult de 1% pe an. Există încă foarte puţini oameni care privesc astfel problema şi în aceşti termeni.

Fără îndoială, Finlanda poate fi considerată o poveste de succes, pentru că a reuşit să scape de înapoierea economică în doar trei generaţii, trecând de la o economie bazată pe exploatări forestiere şi pescuitul de hering la o economie de top la nivel mondial, bazată pe cele mai avansate tehnologii. Sau pe o singură tehnologie, întrucât se bazează prea mult pe o singură companie şi pe aproape un singur produs. Nokia determină 20-25% dintre veniturile din impozite din sectorul afacerilor, exporturilor şi PIB-ului. Astfel, Finlanda este un fel de „republică bananieră" modernă, cu excepţia faptului că este foarte democratică în termeni politici şi că, în loc de banane, vinde telefoane mobile. După ce a atins un PIB pe cap de locuitor de peste 37.000 de dolari, OCDE prezice că acesta va creşte în Finlanda, în anii 2016-2030, cu „doar" 1,7% în termeni medii anuali. În contextul acestui argument, este potrivit să afirmăm „nu mai puţin" de 1,7%, pentru că în acest caz şi în altele similare este foarte mult. Dacă economia finlandeză ar creşte în acest ritm până în 2030, PIB-ul pe cap de locuitor ar ajunge la 50.000 de dolari la paritatea puterii de cumpărare. Dar nu fără consecinţe negative pentru mediul înconjurător; nu cel din frumoasa Finlandă, ci mai curând cel din ţările îndepărtate, unde suprafeţe întinse sunt răscolite în căutarea metalelor rare necesare în telefonia mobilă. Venitul naţional finlandez, la fel ca în alte economii cu o astfel de cotă imensă de înaltă tehnologie, cântăreşte puţin, dar creşte greutatea părţii materializate a venitului în altă parte – de exemplu, în Congo.

Necesitatea încetinirii creşterii în ţările bogate duce la nevoia de a intensifica măsurile alternative pentru combaterea crizei fiscale şi pentru reducerea şomajului de masă. Putem discuta aici despre mai mulţi factori care implică nu atât o stimulare a creşterii producţiei, definită strict, cât nişte politici de dezvoltare socială şi economică în sens larg sau care duc întregul sistem cultural şi economic complex la un alt nivel. Este bine că ţările bogate, oricât şi-ar dori, nu pot accelera semnificativ rata creşterii. Este foarte clar că, pentru depăşirea crizei, ele trebuie să folosească nu doar măsuri pentru stimularea producţiei, ci să facă şi alte eforturi structurale, uneori nepopulare, precum creşterea impozitelor în statele cu guverne „mici" şi, alteori, neconvenţionale, precum reducerea timpului de lucru, care trebuie să fie însoţită de tăierea aferentă a salariilor.

Despre ce nivel de încetinire globală dezirabilă vorbim atunci? În comparaţie cu ce? Dacă privim dinamica producţiei viitoare dintr-o perspectivă pe termen lung, rata de creştere a produsului brut din mileniul trei nu trebuie să fie mai mică decât cele din primele două. Motivul este că pe atunci, până la începutul secolului al XIX-lea, aceasta era foarte slabă sau abia dacă exista.

Cum aflăm care este acest nivel? Ei bine, s-au făcut eforturi mari de calcul cu ocazia sărbătoririi sfârşitului mileniului doi. Jubileele rotunde sunt o bună ocazie nu doar pentru banchete, ci şi pentru fapte bune uneori. Prin urmare, sub auspiciile ONU şi OCDE, s-a scris o lucrare care evidenţiază cursul probabil al proceselor de creştere economică pe termen foarte lung[6]. Conform estimărilor oferite de istoricii economiei, în primii o mie de ani ai noii ere producţia globală a crescut, dacă putem vorbi despre creştere, într-un ritm anual mediu de 0,05%. De dimineaţa până seara, de la o recoltă la alta, de la naştere până la moarte, mereu aceeaşi valoare. În primele opt secole ale celui de-al doilea mileniu,

nivelul nu a fost mult mai ridicat; în prima jumătate, tot 0,05% în termeni medii anuali, apoi, până la începutul secolului al XIX-lea, 0,07%. Până atunci, producţia creştea într-un ritm similar cu cel a populaţiei, care, în primele opt secole ale celui de-al doilea mileniu, a crescut de patru ori, astfel încât venitul pe cap de locuitor al Terrei nu prea a crescut. Doar următoarele două secole au adus transformări care pot fi considerate o creştere economică veritabilă, întrucât producţia a crescut, în termeni medii anuali, cu 1,2%[7].

Această accelerare s-a simţit îndeosebi în ţările care astăzi sunt bogate. Şi sunt bogate tocmai pentru că au reuşit să accelereze creşterea. Azi este greu de crezut, dar acum cinci secole venitul pe cap de locuitor din Africa era mai mare decât cel generat de un nord-american. În timp ce în anii 1820-2000 producţia din Africa a crescut în termeni medii anuali cu doar 0,66%, în partea lumii pe care o numim Occident, inclusiv Japonia, Australia şi Noua Zeelandă, a crescut cu un procent mai mult, 1,65%. Da, un astfel de ritm lent de creştere este suficient, dacă este menţinut suficient de mult, timp de peste opt-zece generaţii, pentru ca o ţară să se transforme dintr-una înapoiată într-una bogată.

Impulsul pentru o creştere economică autentică l-a dat revoluţia ştiinţifică şi tehnică. Un rol major a avut de asemenea marele progres în ştiinţele economice, atât în privinţa macropoliticilor, cât şi a micromanagementului. Un alt factor indispensabil a fost determinarea liderilor de stat să creeze un cadru instituţional prodezvoltare pentru piaţă. A contribuit şi faptul că au fost critici şi deschişi relaţiilor externe. Accelerarea a continuat, cu diferite întreruperi, timp de două secole, dar nu va fi aceeaşi în următoarele două. Este, cu siguranţă, peste puterile noastre să menţinem, în deceniile următoare, creşterea economică măsurată în mod tradiţional în ritmul tipic pentru anii de dinaintea recentei crize economice mondiale. La nivel global, aceasta a fost de peste 4% în termeni medii anuali.

Când trăieşti de la un an la altul sau când orizontul politicii tale economice se întinde de la un mandat la altul, dobânda compusă nu joacă un rol major şi diferenţele dintre 1% şi 2% sau 3% şi 4% nu sunt şocante. Totuşi, dacă analizăm o strategie pe termen lung sau durate de viaţă, diferenţele sunt impresionante. Într-o perioadă de 75 de ani – şi aceasta este speranţa medie de viaţă a generaţiei născute acum –, un venit care creşte cu 1%, în termeni medii anuali, creşte în total cu 110% şi, dacă este de 2%, cu nu mai puţin de 340%; diferenţa dintre 3% şi 4% pe an aduce în 75 de ani o diferenţă şocantă între indicii rezultaţi: peste 800% şi 1.800%.

Astfel, nu putem susţine apelurile la accelerarea ratei de creştere, din cauză că aceasta trebuie să încetinească. Nici nu putem susţine totuşi propunerea recurentă a creşterii zero[8]. Fără îndoială, trebuie să reformulăm obiectivele pentru dezvoltare. Să acordăm o altă prioritate creşterii volumului producţiei definit în mod tradiţional decât până acum, dar nu putem cere ca acesta să fie abandonat cu totul şi să ne axăm pe simpla reproducere, adică pe repetarea aceluiaşi volum de la o perioadă la alta. Nu este nici necesar, nici util. Cu alte cuvinte, un viitor cu creştere zero nu este nici inevitabil, nici de dorit. Nu este nici posibil. Creşterea economică trebuie să încetinească, dar nu să se oprească.

Abandonarea creşterii nu trebuie invocată nici măcar în cele mai bogate ţări. Ele au nevoie de o oarecare flexibilitate a procesului de reproducere macroeconomică, care nu se poate realiza fără o anumită creştere. Schimbările în structura producţiei, prin care se manifestă creşterea economică, apar datorită inovaţiilor, dezvoltării, investiţiilor şi toate acestea stimulează creşterea. Unele întreprinderi, ramuri, sectoare de producţie dispar şi altele înfloresc. Pentru a face prosperă această grădină unică, trebuie să eliminăm vechile tehnici, metodele ineficiente de producţie, companiile necompetitive. Ele duc la declinul

producţiei. Totuşi, progresul impune ca producţia să crească ceva mai mult în întreprinderile, ramurile şi sectoarele viitoare, care se vor naşte firesc odată cu progresul tehnologic şi organizaţional.

De asemenea, propunerea de creştere zero este nerealistă, pentru că, şi în cele mai bogate dintre ţările bogate, venitul celor mai sărace grupuri sociale trebuie să crească. În acest caz, am putea, teoretic, să reducem creşterea la zero, de exemplu în Austria, dacă ajungem la concluzia că PIB-ul pe cap de locuitor al acestei ţări, de aproximativ 43.000 de dolari la paritatea puterii de cumpărare, este deja suficient de mare. Totuşi, dacă veniturile celor mai săraci austrieci ar fi să crească, atunci, în contextul stagnării generale a veniturilor şi al populaţiei relativ stabile, venitul celor mai bogate segmente ale populaţiei ar trebui să scadă. Chiar trebuie să invocăm o scădere absolută a veniturilor oamenilor bogaţi? Dacă ei ar veni cu propunerea să menţină nivelul curent, atunci ar fi deja un fenomen social original. Ar fi o imensă realizare a civilizaţiei să obţinem consensul politic pentru o creştere mai rapidă a veniturilor săracilor decât a veniturilor bogaţilor pe viitor.

Săraci există peste tot. În Austria, aceştia sunt relativ puţini, doar 12,1%, dacă presupunem că pragul sărăciei relativ este la 60% din venitul median, 6,2% pentru jumătate din venitul median şi de doar 2,3% pentru 40% din venitul median. Pentru o comparaţie, aceşti indici sunt de 1,4%, 10% şi 5,6% pentru Uniunea Europeană. Repet, venitul median este nivelul care divizează populaţia în două părţi egale; acelaşi număr de oameni sunt deasupra şi sub acest nivel. Dacă venitul corespunzător valorii mediane era de 634 de euro în 2010 în Polonia, jumătate dintre polonezi câştigau mai mult şi jumătate mai puţin de atât. Dacă adoptăm valoarea mediană drept criteriu al sărăciei relative, cei cu un venit sub 317 euro pe lună sunt consideraţi săraci.

Apropo, sărăcia relativă, nu cea absolută, calculată pe baza unor standarde justificate ştiinţific sau pe unul subiectiv, determinat de percepţia individuală despre sărăcie, este foarte diferită în cadrul Uniunii Europene, ca să nu mai vorbim despre lumea întreagă. Cu excepţia Luxemburgului – cel mai puţin populat stat al UE în afară de Malta, dar şi cel mai bogat în acelaşi timp, cu un PIB pe cap de locuitor de peste 80.000 de dolari la paritatea puterii de cumpărare –, 60% din venitul median face din Austria ţara cu cel mai mare venit, de 958 de euro pe lună sau 15.000 de dolari pe an. Majoritatea africanilor l-ar considera un venit decent, demn de clasa de mijloc. În Polonia, acesta este de doar 381 de euro (şi pentru 40% din venitul median, doar 254), iar în România, cel mai sărac stat al UE în această privinţă, de 176 de euro (şi, respectiv, 117). Putem discuta la nesfârşit despre cine sunt săracii: doar cei cu un venit de aproximativ 2.500 de dolari sau poate şi un nefericit care câştigă 15.000 de dolari pe an este sărac?

Astfel, o persoană care cere o creştere zero în general, dacă îşi asumă răspunderea şi îşi dă seama că venitul oamenilor săraci, mai ales acela al celor mai sărace segmente ale societăţii, trebuie să crească în viitor, atunci cere, în esenţă, un declin al venitului şi nivelului de trai ale celor mai bogaţi. Aceştia nu vor fi de acord. În acelaşi timp, este totuşi recomandabil să reducă creşterea venitului lor. Şi trebuie să accepte acest lucru, nu în numele moralităţii, ci pur şi simplu din bun-simţ. În acest caz, chiar dacă bogaţii şi-ar opri creşterea venitului, nu ar produce daune sociale şi nu ar afecta dinamica economică, ţinând cont de factorii extra-venit care motivează acest segment mic, dar foarte important al societăţii să-şi asume eforturi creatoare.

Nu le-ar strica bogaţilor să se uite bine în jur. Vor vedea atunci cât de bine o duc în comparaţie cu ceilalţi, cum au o viaţă îmbelşugată; vor vedea cât de mult au de pierdut. Şi, dacă vor mereu mai mult, cu lăcomie, atunci pot pierde mult.

Deşi strategia microeconomică şi managementul corporatist pot fi orientate spre extindere şi în termenii cantitativi, strategia macroeconomică şi politicile sociale trebuie să se axeze în principal pe echilibrul pe termen lung, ceea ce înseamnă că creşterea economică trebuie redusă, dar nu abandonată cu totul. Este imposibil. Are consecinţe extinse, din cauză că, contrar apelurilor comune şi de altfel legitime la reducerea reglementărilor care dăunează iniţiativei private, trebuie să existe de asemenea apeluri la introducerea unor reglementări care să ţină sub control o extindere microeconomică excesivă ce ar putea fi o ameninţare pentru echilibrul la nivel macro.

***

Mediul înconjurător şi concurenţa pentru resursele naturale care se epuizează constituie a şasea mare problemă pentru viitor. Poate este, de fapt, cea mai mare dintre ele, mai ales că deja ne întindem mai mult decât plapuma de ceva timp. Noi, toţi cei peste şapte miliarde de oameni. Aşa cum se întâmplă în cazul indivizilor care contractează cu prea mare uşurinţă credite ce le depăşesc capacitatea reală de plată şi care apoi nu le pot achita, tot astfel ţările, uneori, depăşesc măsura raţională a datoriei publice şi nu o mai pot acoperi; de asemenea, civilizaţia modernă a depăşit limitele bunului-simţ când este vorba despre resursele naturale. Cheltuim mai mult decât ne permit mijloacele noastre, în acest sens mai mult decât permite capacitatea ecologică a Terrei, depăşind-o cu aproximativ 40%. Cu alte cuvinte, omenirea lasă o aşa-numită amprentă ecologică ce corespunde cu 1,4% din capacitatea planetei de a ne oferi hrană, energie, spaţii de locuit şi diverse bunuri de consum. Este ca şi cum ne-am folosi grădina la 140% din capacitatea sa şi am presupune, în mod naiv, că în anul următor va da o recoltă îmbelşugată şi că ne vom descurca noi cumva. Dacă nu au loc schimbări drastice în sensul acestei utilizări excesive echivalente aproape cu devastarea, „cumva" nu poate însemna decât „mai rău".

Deşi energia este subiectul cel mai actual, întrucât economia nu poate funcţiona fără ea, apa are o importanţă fundamentală, pentru că viaţa nu poate continua în lipsa ei. Natura a alocat-o în propriul mod, foarte inegal, destul de diferit de modul în care istoria a trasat graniţele naţionale. Nu mai puţin de 60% dintre resursele de apă potabilă mondiale se află în nouă ţări şi există din abundenţă doar în şase dintre ele: în Brazilia, Columbia, Canada, Congo, Rusia şi Indonezia. Statele Unite o duc bine în acest sens, în timp ce India şi China, locuite de 36% din populaţia lumii, deţin împreună doar 10% din resursele de apă globale.

Dezvoltarea economică şi subdezvoltarea se reflectă în apă ca într-o oglindă. În timp ce în ţările bogate gospodăriile reprezintă 11% din consumul de apă, în ţările sărace valoarea este puţin mai mică, de 8%. Între timp, restul este alocat destul de diferit. Ţările bogate folosesc 60% din consumul de apă în industrie, care generează o parte mai mică a PIB-ului lor, în timp ce ţările sărace nu consumă decât 10% în acest scop. Se întâmplă invers în agricultură, care consumă nu mai puţin de 70% din apă la nivel global, pentru că în ţările cu populaţie numeroasă şi predominant agricole, precum India şi China, proporţia este de 70% şi, respectiv, aproape 90%, în timp ce în Marea Britanie nu este decât de 3%. În acest context, poate fi surprizător că în Statele Unite agricultura reprezintă nu mai puţin de 41% din consumul total de apă, în special din cauza unor sisteme de irigaţii intensive.

Există ţări mici şi sărace care au fost înzestrate cu generozitate de natură cu apa de care are nevoie un vecin mare şi bogat. Lesotho, situată în munţi, furnizează Republicii

Africa de Sud învecinate atât apă, cât şi electricitate produsă de hidrocentrale, în timp ce Bhutanul, unde izvorăsc râurile de la poalele munţilor Himalaya şi alimentează turbinele pe cursul lor, face acelaşi lucru pentru India. Laosul a lansat construcţia unui baraj imens, Xayaburi, pentru a livra energie Thailandei. Totuşi, există cazuri în care blocarea fluxului de apă cauzează tensiuni şi alimentează dispute periculoase.

S-a afirmat că următorul război nu se va purta pentru petrol (mai mult decât până în prezent), ci pentru apă. Acesta nu va fi la scară mare, dar există deja conflicte din cauza accesului la apa dătătoare de viaţă, de exemplu, în Darfur, între Sudan şi Ciad, sau în apropiere de valea râului Omo, la graniţa dintre Etiopia şi Kenya. Unele proiecte de hidrocentrale mari pot provoca conflicte, din cauză că, deşi ajută la generarea de energie nepoluantă, îi privează de apă oamenii care locuiesc în aval. Astfel de tensiuni au apărut, printre altele, în Myanmar, unde Myitsone, proiectul unui baraj de câteva miliarde de dolari pe fluviul Irrawaddy, a fost sistat, şi în regiunea Indochina, cu privire la construcţia unui baraj pe fluviul Mekong. Aceste incidente sunt suficiente pentru a demonstra că problema resurselor de apă impune o planificare strategică, pe de o parte, şi o reglementare bine formulată în avans prin acorduri transnaţionale, pe de altă parte.

Întrucât o creştere economică semnificativă va continua să fie dorită de majoritatea oamenilor, este foarte probabil ca peste o jumătate de secol valoarea produsului mondial brut să fie de patru ori mai mare decât cea de acum. Vor exista suficiente materii prime, energie, resurse pentru aceasta? Va exista suficient spaţiu de locuit, dacă vor fi cu aproximativ două miliarde de oameni în plus şi numărul nou-veniţilor va fi egal cu totalul oamenilor de pe pământ de acum două secole?

Merită să conştientizăm că acum o jumătate de secol am fi avut dificultăţi insurmontabile în a genera venitul de 85 de trilioane de dolari de care ne bucurăm acum (ei bine, unii se bucură, alţii nu, din cauză că mulţi îşi fac griji, în schimb, că nu au destul). Aceste dificultăţi izvorăsc din faptul că, cu tehnologiile disponibile pe atunci, am fi dus lipsă de multe materii prime necesare creării unei astfel de valori şi scara devastării mediului ar fi trebuit să fie şi mai mare decât a fost. Am ajuns la realităţile economice curente în termeni de producţie şi consum din cauza reducerii substanţiale a exploatării energiei şi materiilor prime. Progresul în acest domeniu trebuie să se accelereze, dacă nu vrem să ne confruntăm cu un obstacol inevitabil.

Există comentarii bine-cunoscute care sugerează că, dacă, la începutul acestui secol, în contextul intensităţii cu care exploatăm materiile prime în procesul de producţie, omenirea ca întreg ar fi produs pe cap de locuitor la fel de mult ca nord-americanii, am fi avut nevoie de trei ori mai multe resurse decât cele disponibile pe planetă. În 2000, PIB-ul SUA era de aproape 40.000 de dolari şi existau puţin peste 6 miliarde de oameni în toată lumea. Dacă toţi ar vrut şi ar fi ştiut să producă la fel de mult ca americanii, folosind aceleaşi tehnologii şi capacităţi, ar fi avut nevoie de aceeaşi cantitate de materii prime pe unitate de producţie. Atunci, s-ar fi dovedit că pe Terra sunt resurse suficiente doar pentru a satisface o treime din total, deci am fi dus lipsă de două treimi din cantitatea necesară sau de resursele de pe alte două Terre.

În contextul de atunci, am vorbi despre un PMB de 240 de trilioane de dolari, la paritatea puterii de cumpărare. Dacă un astfel de volum al producţiei a fost dincolo de capacitatea noastră din motive tehnice şi de bilanţ cu un deceniu în urmă, oare va fi realist peste câteva decenii? Dacă producţia globală ar creşte cu 2,7% pe an – şi am presupus că este posibil, în anumite condiţii –, atunci PMB ar ajunge la 240 de trilioane de dolari în 2053. Totuşi, oare intensitatea materială a procesului de producţie va fi redusă la acea

dată, pentru a ne asigura că ne descurcăm doar cu resursele de pe singurul glob pe care îl avem?

Ei bine, la un astfel de nivel al producţiei nu se poate ajunge cu tehnologiile actuale. Trebuie să ne bazăm pe inovaţii eficiente în privinţa resurselor şi pe progresul tehnologic ce rezultă din acestea, dar în principal să economisim cât mai mult energia şi materiile prime, eficientizând organizarea şi promovând obiceiurile de consum sustenabile, şi să îmbunătăţim reciclarea cât mai mult. Altfel, înainte să fim îngropaţi într-un morman de gunoi, se va dovedi că masa de gunoi nu mai creşte la fel de rapid ca înainte, pentru că nu mai există nimic din care să facem gunoi. Şi economia lumii va trebui să încetinească şi mai mult.

Mai există o posibilitate, nu pur teoretică: se vor descoperi noi resurse. Acest lucru se întâmplă mereu şi mai multe prognoze de avertizare au fost denunţate, nu din cauză că s-a implementat o nouă tehnologie foarte sofisticată, ci că noile resurse accesibile le-au depăşit cantitativ pe cele epuizate între timp. Doar pe continentul african exploatarea petrolului sau eforturile avansate de dezvoltare a exploatării unor resurse deja cunoscute se desfăşoară în nu mai puţin de 50 din 55 de ţări. Nu ducem lipsă de locuri în care se descoperă noi resurse, din Arctica până în Asia de Sud-Est şi America de Sud. Mai mult, tehnologiile avansate permit extracţia petrolului şi a gazelor naturale din locuri imposibil de exploatat anterior. Tendinţe similare se înregistrează şi în privinţa altor materii prime. Deci poate că aceasta este calea? Este posibil în viitor ca oferta să crească cel puţin la fel de rapid ca şi cererea, aşa că nu avem motive de panică?

Nu sunt motive de panică, dar trebuie să fim prudenţi. Totuşi, există limite în utilizarea resurselor nonregenerabile. Chiar dacă în urma explorărilor geologice putem exploata mai multe resurse, doar cunoaşterea noastră despre resursele existente creşte, nu şi cantitatea acestora. Chiar dacă după câţiva ani de exploatare rezervele de materii prime sunt încă mari, în pofida utilizării lor tot mai intensive, pentru că altele devin disponibile, astfel de tendinţe sunt imposibile pe termen foarte lung. În cazul resurselor nonregenerabile, vine o vreme când, ca urmare a exploatării, producţia nu poate decât să scadă.

Să luăm exemplul ţiţeiului, una dintre materiile prime de bază. Împreună cu celelalte două tipuri de combustibil fosil, gazele naturale şi cărbunele, reprezintă nu mai puţin de 87% din resursele energetice ale lumii. La scară globală, acestea încă sunt cele mai ieftine surse de energie, pe care se bazează transportul, încălzirea şi electricitatea. Energia nucleară nu reprezintă decât 5% şi, după tsunamiul japonez din 2011 şi problemele de la centrala nucleară de la Fukushima, pierde teren din nou. Restul de 8%, foarte puţin, reprezintă energia din resurse regenerabile, în principal apa, energia solară, cea eoliană şi biomasa. Probabil că şi peste cincizeci de ani combustibilii fosili vor continua să fie cea mai folosită sursă de energie a omenirii.

Nicio economie nu poate funcţiona azi fără resurse constante de petrol. Consumul de petrol creşte permanent. În ultimele trei decenii a făcut un salt semnificativ de asemenea din cauza consumului în creştere rapidă din ţările în curs de emancipare. Doar în ultimii doi ani a încetinit această tendinţă, iar în 2009, consumul chiar a scăzut ca urmare a recesiunii economice mondiale. Din 1983, producţia zilnică de ţiţei, crescând cu 1,6% în termeni medii anuali, a ajuns de la 56 de milioane la aproximativ 90 de milioane de barili (un baril înseamnă 42 de galoane SUA sau aproape 159 de litri). Astfel, creşterea a fost mult mai mică decât cea a produsului brut. Acest lucru a fost posibil datorită progresului tehnologic, ce a redus intensitatea exploatării surselor de energie. Putem estima că energia folosită pentru a produce o unitate de venit a scăzut cu aproximativ

10% în ultimele trei-patru decenii. În viitor, scara acestei reduceri ar trebui să fie chiar mai mare.

Putem rămâne fără ţiţei? Ni se prezintă în mod constant această viziune sumbră. Cât de corecte sunt prognozele care anunţă că vom ajunge curând într-un punct de cotitură, după care oferta va fi permanent mai mică decât cererea? Am putea afirma pe scurt că una dintre ele trebuie că este corectă, întrucât există multe dintre care abia aşteptăm să alegem. Bineînţeles, cu excepţia celor care s-au compromis deja, din cauză că, potrivit multor prognoze de acum câţiva ani sau de acum un deceniu, ar fi trebuit să fi rămas deja fără petrol. Mai mulţi „experţi" nu neapărat s-au înşelat, cât, fiind lobbyişti, de fapt, au exagerat în mod deliberat; astfel de prognoze catastrofice au avut rolul de a creşte preţurile de pe piaţă, ceea ce ar fi în favoarea sponsorilor lor şi în detrimentul cumpărătorilor şi consumatorilor. Este clar că, dacă poimâine rămânem fără petrol, preţurile la benzină ar trebui să fie mult mai mari mâine decât sunt azi, deşi au crescut destul de mult faţă de ieri.

Cât despre viitor, predicţiile diferă. Din mai multe motive. Şeful unuia dintre cele mai mari concerne petroliere, Total, afirmă că un deficit acut se va înregistra deja la mijlocul acestui deceniu, peste câţiva ani, şi că putem amâna acest moment atât timp cât se fac investiţii uriaşe în sectorul petrolier. Evident, exagerează cu privire la dată, făcând lobby pentru creşterea investiţiilor în dezvoltarea sectorului, mai ales în afacerea pe care o conduce. În funcţie de estimările diferiţilor analişti, acest lucru va fi inevitabil peste zece, douăzeci sau treizeci de ani.

Cel mai adesea, cei care muncesc pentru marile concerne petroliere scurtează tendenţios intervalul de timp până la începutul penuriei, ca să aibă o justificare pentru creşterea preţurilor la care îşi vând marfa. În mod curios, concurenţii lor din industria resurselor regenerabile îi aprobă, deşi fac acest lucru dintr-un motiv destul de diferit: ca să obţină, în principal din surse publice, fonduri pentru cercetarea şi dezvoltarea din domeniul formelor alternative de energie; situaţia se întâlneşte în Statele Unite, China şi Uniunea Europeană. Dar cine lungeşte perioada de timp? În principal politicienii, pentru a calma spiritele afirmând că există suficient petrol pentru mult timp, şi unii experţi foarte optimişti, în special cei care cred fără discernământ în puterea ştiinţei şi a progresului tehnologic.

Ştim deja că prognozele se bazează întotdeauna pe presupuneri. În acest caz, două premise majore se referă la descoperirea şi deschiderea posibilităţii de exploatare a unor noi rezerve, precum şi la modificări ale consumului. Prima premisă impune şi alte schimbări cu privire la disponibilitatea tehnologică şi politică a rezervelor. Bănuim că există anumite rezerve, dar nu ştim cât sunt de mari. Ştim despre altele că există, dar nu avem încă mijloacele tehnice pentru a le exploata. Mai există şi cele din care petrolul poate fi extras din punct de vedere tehnic, dar la preţurile curente este încă neprofitabil. Există rezerve în cazul cărora riscul unui dezastru ecologic este prea mare şi din acest motiv sunt exploatate doar între anumite limite. Există rezerve din abundenţă, precum cele din Peninsula Arabia, unde este ieftin să pompezi petrolul la suprafaţă, dar scump să-l cumperi, din cauza riscului politic, iar în viitor va fi şi mai scump sau, uneori, chiar indisponibil. Prin urmare, în timp ce alcătuim prognoze ale producţiei de petrol, trebuie să facem şi presupuneri despre preţ. Acesta depinde de mulţi factori, astfel încât trebuie să stabilim anumite condiţii.

Cât priveşte cea din urmă presupunere, toată lumea este de acord că există o schimbare a tendinţei: în producţie se va folosi tot mai puţină energie. Cu alte cuvinte, în producţia unei unităţi se va folosi tot mai puţină energie din petrol şi din alte surse. În acest sens,

pentru a produce fiecare nou trilion de PMB, vom avea nevoie de tot mai puţine miliarde de barili de petrol. Cu cât mai puţine? Din nou, răspunsul depinde de o serie de factori. Depinde de efectele progresului tehnologic în această privinţă, pe care nu le cunoaştem exact. Prin urmare, trebuie să ghicim şi, în timp ce facem alte presupuneri, greşim mai mult sau mai puţin.

Uneori, presupunerile sunt aceleaşi ca obiectivele impuse de politici şi de reglementările relevante. Unele procese autonome ale pieţei au loc fără intervenţia guvernului, iar multe altele se produc în principal pentru că sunt forţate de intervenţia statului. Practic, piaţa spontană a dus la o situaţie în care autobuzele interurbane, cândva obişnuite în SUA, au dispărut complet şi acum pot fi admirate doar în Cuba, unde timpul pare să se fi oprit în această privinţă. Cele vechi, cu motoare originale, consumă nu mai puţin de 30 de litri la 100 de kilometri. În acelaşi timp, prin mijloace administrative, preşedintele Obama a impus ca, până în 2025, să se atingă o eficienţă a consumului de 4,3 litri pe autostradă (sau, conform sistemului american, o maşină trebuie să parcurgă în medie 54,5 mile cu un galon de combustibil), iar acum producătorii au la dispoziţie peste un deceniu ca să îndeplinească această cerinţă. Astfel, o intervenţie a guvernului în interesul public duce la o ajustare a pieţei prin progresul tehnologic stimulat la nivel de vârf.

Dacă rămânem fără ţiţei, avem încă gazele de şist, dar exploatarea lor este o ameninţare serioasă la adresa mediului. Mai există cărbunele, în rezerve suficiente pentru câteva sute de ani. Totuşi, s-a renunţat la cărbune în favoarea altor materii prime energetice din cauza impactului ecologic relativ mai mare decât cel al ţiţeiului şi al gazelor naturale, în special din cauza emisiilor mari de dioxid de carbon care poluează atmosfera. Fără îndoială, în regiunile cele mai bogate în cărbune, precum China şi Australia, Polonia şi Africa de Sud şi chiar Statele Unite, cărbunele va continua să joace un rol relativ major pe termen lung. Acest lucru este cu atât mai probabil cu cât, chiar şi cu tehnologiile actuale, putem produce petrol sintetic din cărbune la aproximativ 70 de dolari barilul. Acest factor creşte cererea şi consumul ambelor materii prime; cererea de cărbune creşte şi cea pentru petrol scade. De asemenea, subminează credibilitatea prognozelor care anunţă constant preţuri mai mari ale ţiţeiului. Dacă rămân prea mari prea mult timp, se va declanşa un proces de substituire parţială a petrolului sintetic cu cel natural.

Numărul presupunerilor creşte, ca şi marja de nesiguranţă; variantele se multiplică, la fel şi rezultatele estimărilor. Nu este de mirare că există un întreg spectru de prognoze despre momentul în care se va înregistra aşa-numitul vârf al energiei, după care rezervele de surse energetice tradiţionale, în special cele de ţiţei, vor fi doar în scădere. În cazuri extreme, datele menţionate variază deja de la anul 2015 (absurd) la secolul XXII (posibil). Până acum, doar unele regiuni ale planetei au cunoscut un astfel de vârf. De exemplu, în termenii producţiei, Texasul s-a bucurat de cel mai mare boom în anii 1930, dar în anii 1970 dimensiunea fizică a rezervelor a început să scadă. Unele rezerve s-au epuizat. Petroliştii texani au reuşit să se mute în alte locuri din ţară şi din străinătate, iniţial în zonele de coastă, apoi în larg, dar omenirea nu va avea unde să se mute.

Un astfel de vârf este inevitabil pe viitor, dacă nu presupunem că resursele identificate şi disponibile vor creşte, în paralel, suficient şi că intensitatea energiei folosită în economie nu va fi redusă semnificativ, ducând la o producţie tot mai mare de energie şi la un consum energetic tot mai redus. Acest scenariu nu pare realist, dar este cel prezentat de experţi şi de autorităţi.

La patruzeci de ani după primul raport celebru intitulat *The Limits to Growth*, unul dintre coautorii săi, Jørgen Randers, a pregătit o nouă prognoză cuprinzătoare despre

schimbările din economia mondială, care a acoperit din nou o perioadă de patruzeci de ani[9]. Extrapolând tendinţele din producţie şi intensitatea energetică şi făcând presupuneri specifice despre schimbările din tendinţele relevante din viitor, Randers consideră că, începând cu 2040, consumul energetic global va începe să scadă. Această opinie este extrem de optimistă. Ar exista mai multe argumente în favoarea ei, în special că va creşte cota din venitul naţional a serviciilor nonmateriale, cele cu o absorbţie energetică foarte redusă. Într-adevăr, PIB-ul este saturat cu elemente care au o pondere materială mai mică, pentru că economia devine mai suplă. Totuşi, este prea puţin pentru ca şi consumul absolut de energie să înceapă să scadă peste doar trei decenii. Această situaţie se înregistrează întotdeauna în cazuri individuale. În general, scăderea nu se va înregistra într-un timp atât de scurt, dar se va înregistra într-o zi.

Până la urmă, vedem deja că progresul în acest domeniu este prea lent în rândul marilor consumatori de energie, nord-americanii, japonezii şi europenii. Totuşi, mai sunt doar şapte ani până în 2020 şi ştim că celebrul proiect „20-20-20" anunţat de Uniunea Europeană în primăvara anului 2007 nu va fi încheiat. Acesta prevede atingerea a trei obiective:

1) o reducere cu 20% a emisiilor de dioxid de carbon în comparaţie cu nivelurile din 1990;
2) o cotă de 20% a energiilor regenerabile din totalul consumului energetic (în 2005 era de aproximativ 8,5% şi în 2010, cinci ani mai târziu, de 12,4%);
3) o îmbunătăţire a eficienţei energetice prin reducerea intensităţii energetice în industrie, construcţii, transporturi şi în sectoarele rezidenţiale şi a consumului de energie primară pe unitate, printr-o serie de îmbunătăţiri tehnologice şi organizaţionale.

S-a afirmat chiar disponibilitatea de a creşte prima cotă de la 20% la 30%, atât timp cât alte ţări ar garanta o reducere relevantă a emisiilor de dioxid de carbon, dar, din păcate, situaţia nu a fost cea dorită.

Ştim de asemenea că China este incapabilă să reducă consumul de energie pe unitate de venit în măsura promisă înainte de summitul de la Copenhaga privind schimbările climatice, din 2009. La acea dată, acesta prevedea o reducere de 40% până în 2020 în comparaţie cu 2005. Deja s-au realizat multe în acest sens, mai ales în privinţa unor tipuri de energie regenerabilă, în special cea solară, dar obiectivul este încă departe de a fi atins. Şapte ani nu sunt suficienţi pentru a-l îndeplini.

Luând în considerare toţi factorii importanţi, putem presupune că numai cei mai tineri dintre noi vor trăi acest moment nefericit unic, atunci când vor afla că rezervele de energie neregenerabilă ale Pământului vor continua doar să scadă. Nu ne vom putea bucura de din spaţiul cosmic într-un viitor imaginabil realist decât dacă se face o descoperire revoluţionară în capacitatea de a capta energia solară practic nelimitată. Vârful după care rezervele nu vor continua decât să scadă se poate produce peste aproximativ şaptezeci de ani. Până atunci totuşi vor fi destule probleme legate de oferta de energie şi preţurile sale volatile.

În viitor, putem spera că sursele de energie regenerabilă le vor înlocui pe cele neregenerabile, pentru a dezamorsa tensiunile create de asigurarea necesarului de energie pentru economia lumii. Totuşi, aceasta nu este o opţiune pentru multe alte materii prime. Rezervele de anumite metale se epuizează mai rapid decât combustibilii fosili. În ce priveşte unele tipuri de metale rare terestre, nu doar cei mai tineri dintre noi vor cunoaşte vârfuri, ci şi cei mai bătrâni. În prezent se înregistrează penurii acute, care blochează extinderea continuă a unor industrii. Fără metale rare, telefonia mobilă şi televiziunea de

înaltă tehnologie nu s-ar fi putut dezvolta; ele sunt indispensabile în produse diverse, precum motoarele maşinilor hibrid şi panourile de energie solară; sunt esenţiale atât pentru trenurile de mare viteză care folosesc levitaţia magnetică, cât şi pentru asigurarea unor servicii stomatologice care nu produc durere.

Întâmplarea face că nu mai puţin de 97% dintre rezervele de metale rare exploatate în prezent se găsesc în China. Acest fapt are nu numai consecinţe economice, precum posibilitatea de a stabili preţurile. Se estimează că aproximativ 35% dintre rezervele identificate se găsesc în China. Prin urmare, se vor face eforturi de exploatare a unor situri alternative, luând în calcul o perioadă de minimum zece-doisprezece ani pentru a deschide o mină. Acesta este motivul pentru care în deceniul următor am putea auzi – mult mai des decât că a crescut preţul petrolului – că va urca vertiginos preţul unor elemente puţin cunoscute, dar necesare pentru viaţa noastră de acum şi din viitor, aşa cum au fost fierul şi cuprul în trecut. Acestea includ gadoliniul (folosit la fabricarea televizoarelor cu ecran plat), prometiul (de care este nevoie pentru bateriile nucleare) sau erbiul (necesar la fabricarea laserului).

Unii se consolează cu gândul că rezerve imense de materii prime, deşi nu nelimitate din cauză că aşa ceva nu există, s-ar putea găsi în subsolul Mării Arctice. Agenţia guvernamentală americană Geological Survey estimează că aici s-ar afla aproximativ 30% dintre rezervele globale de gaze naturale şi 13% dintre cele de petrol. Mai mult, aici se găsesc depozite bogate de cărbune, minereu de fier, uraniu, aur şi cupru, precum şi metale rare şi pietre preţioase. Acestea sunt estimări făcute de americani, dar rezervele, ca şi cum cele din Siberia nu ar fi fost suficiente, sunt în cea mai mare parte ruseşti. Conform unor estimări făcute de chinezi, majoritatea, 88%, sau nu mai puţin de 95%, conform unor estimări ale danezilor, se găsesc pe o fâşie de 200 de mile din zona economică exclusivă (conform UNCLOS, Convenţia ONU asupra Dreptului Maritim), care aparţine unui număr de cinci ţări ale căror graniţe de nord ating zona arctică, în special Rusiei.

Geopolitica exploatării viitoare a acestor rezerve va impune renegocieri foarte complicate ale acordurilor internaţionale în vigoare în prezent, pentru că acestea se vor dovedi nesustenabile în noua realitate. Prin natura lucrurilor sau a geografiei, accesul la o parte mai mare a regiunii arctice este deschis ţărilor din zonă: SUA, Canada, Rusia, Norvegia şi Danemarca, de care aparţine Groenlanda. Aceste cinci ţări, împreună cu alte trei din regiune, Finlanda, Suedia şi Islanda, alcătuiesc acordul internaţional cunoscut drept Consiliul Arctic. Totuşi, ţările din afara acestui bazin, în special China, Japonia şi Coreea de Sud, se pregătesc deja să exploateze rezervele din nordul îndepărtat.

Nu ar trebui să fie surprizător, dar unii sunt uimiţi să afle că China cheltuieşte mai mult decât Statele Unite pentru cercetări în zona Arcticii. Face acest lucru nu din cauză că tinde să se amestece în treburile altora, ci pentru a dobândi informaţiile necesare despre rezervele existente şi pentru a profita apoi de oportunităţile de exploatare a acestora. Merită să notăm şi că în China cercetarea este finanţată aproape în întregime de stat. Aceasta demonstrează că unele procese economice au loc în intervale de timp care depăşesc orizonturile de interes pentru capitalul privat. Acesta se implică doar atunci când randamentul dorit la investiţia într-un anumit interval de timp este asigurat, iar cercetarea Arcticii nu este un astfel de caz, aşa cum nu este nici cea orientată spre accesul în viitor la resurse naturale. Întârzierea efectului investiţiei este atât de substanţială, încât doar statul poate fi interesat de ceea ce nu este încă profitabil pentru companii, care se supun limitărilor comerciale ale pieţei.

Mecanismul care funcţionează în această situaţie este similar celui aplicabil în cazul cursei spaţiale din timpul războiului rece, când interesele şi perspectivele temporale erau

diferite pentru sectorul privat și pentru stat. În timp, s-a identificat un domeniu de cooperare. Așa se va întâmpla și de această dată. Singura diferență este că, în timp ce spațiul cosmic este practic nelimitat, cel arctic – și oricare altul de pe Pământ – are limitele sale. Prin urmare, există zone în care China, unde statul joacă un rol relativ mai mare în strategia de dezvoltare pe termen lung, poate să beneficieze în timp mult mai mult din activitatea sa curentă decât Statele Unite, unde poziția sectorului privat este mai puternică.

Deocamdată, bogățiile arctice au fost aproape în întregime inaccesibile din rațiuni fizice, dar aceste bariere sunt depășite treptat, așa cum este cazul unor rezerve dificil de exploatat din alte motive. Ca întotdeauna, progresul tehnologic a simplificat lucrurile, de data aceasta în domeniul explorării rezervelor marine. Ceea ce a contribuit chiar mai mult decât noile tehnologii de producție salutare pentru a le face mai accesibile este topirea ghețarilor arctici, în niciun caz salutară. Dependența excesivă de combustibilii fosili și emisiile de dioxid de carbon aferente contribuie la faptul că putem să exploatăm rezerve altădată imposibil de accesat. Ce ironie! Cu cât ardem mai mult cărbune și țiței, cu atât mai mult cărbune și țiței putem produce în viitor. Totuși, nu la nesfârșit...

Apar și alte avantaje, precum posibilitatea de a naviga spre nord din Eurasia, prin Pasajul de Nord-Est, și din America, prin Pasajului de Nord-Vest, ceea ce va crește cu siguranță eficiența transportului și va reduce consumul energetic în acest sector. În 2012, doar 50 de vapoare au urmat această rută, dar în toate există un început. Ruta dintre Shanghai și Rotterdam, în comparație cu cea prin Strâmtoarea Malacca și Canalul Suez, va fi cu 6.000 de kilometri mai scurtă sau va dura cu trei săptămâni mai puțin, și încă și mai puțin dacă scurtătura pe la Polul Nord devine o opțiune reală. Bineînțeles, dacă topirea ghețarilor arctici nu duce la scufundarea Shanghaiului și a Rotterdamului înainte ca Pasajul de Nord-Est să devină viabil din punct de vedere comercial...

Totuși, nu avem de ce să ne bucurăm de posibilele îmbunătățiri în domeniul transportului. Schimbările climatice și încălzirea globală cauzate de folosirea unor cantități uriașe de combustibili fosili în activitatea economică umană reprezintă cea mai mare problemă cu care se confruntă omenirea, în afară de deficitele de materii prime. Este o problemă atât de mare, încât existența omenirii va depinde de modul în care îi vom face față.

Extincția omului este un viitor posibil, dar, deocamdată, improbabil în secolele și mileniile următoare. Acțiunile noastre pot fi nesăbuite, dar nu într-atât încât să ne distrugem în masă propriul habitat. Toate acestea nu înseamnă că nu avem motive să ne temem. Dimpotrivă, evident. O penurie structurală posibilă de materii prime și materiale de producție ar putea fi pusă în umbră în viitor de un cataclism economic ce ar lua forma unui declin brusc al volumului producției și al populației lumii, mai ales dacă nu există suficientă hrană. Cu toate acestea, trecerea dincolo de anumite praguri ale schimbărilor climatice ar fi echivalentă cu extincția. Bunul-simț ne spune că acest lucru nu se va întâmpla nici peste o sută, nici peste o mie de ani, dar cunoașterea sugerează că, dacă menținem tendințele actuale, scenariul dezastrului s-ar putea materializa deja în câteva secole.

Am putea aminti și alte procese ecologice negative îngrijorătoare sau uneori alarmante, precum, de exemplu, deșertificarea Africii sau defrișarea avansată a unor regiuni asiatice. Scopul nu este să ne dea lacrimile la gândul dispariției naturii, deși ar fi de înțeles dacă aflăm că porțiunea vie din Marea Barieră de Corali din largul coastei australiene, cea acoperită de polipi vii, și nu de rămășițele lor fosilizate, s-a înjumătățit de la 28% în 1980 la 13,8% în prezent; studenții mei nu vor mai apuca să vadă ce am văzut eu acolo când am învățat să fac scufundări. Problema nu este că, potrivit unor estimări ale

biologilor, diverse specii ale florei şi faunei dispar de cel puţin o mie de ori mai rapid decât ritmul istoric al extincţiei. Problema este că, deşi vom reuşi să supravieţuim – şi reuşim, deşi nu mai este aceeaşi viaţă – fără să admirăm frumuseţea naturii care dispare inevitabil pe alocuri, nu vom reuşi să supravieţuim dacă menţinem schimbările climatice rezultate din degradarea continuă a mediului, care nu ucide doar recifele. Topirea gheţarilor arctici este de rău augur şi vesteşte dezastrul ecologic care s-ar putea produce, deşi nu neapărat. În timpul verii, masa calotei glaciare este de doar 25-30% faţă de cea din anii 1980. Pe atunci, vara, gheaţa arctică acoperea aproximativ 2% din suprafaţa Pământului; acum este la jumătate din această valoare. Umbrela planetară unică ce reflectă razele soarelui înapoi în atmosferă (aşa-numitul efect albedo) devine, prin urmare, tot mai mică.

Gheaţa se topeşte nu doar în nord. Măsurători complexe efectuate la staţiunea britanică de cercetări Byrd, din Antarctica Centrală şi de Vest, indică o creştere a temperaturii de 2,4 °C între 1985 şi 2010[10]. Dacă acest lucru se întâmplă într-adevăr este vorba despre o încălzire a climei la o scară extrem de amplă. Drept urmare, gheaţa antarctică ridică nivelul mării nu doar de jos în sus, din cauză că este lovită de ape tot mai calde, ci se topeşte şi în partea de sus, din cauza efectului intens al razelor soarelui ce întâlnesc tot mai puţine oprelişti pe traietoria spre suprafaţa Pământului. Dacă această tendinţă continuă, va duce inevitabil la dispariţia calotei glaciare din nordul globului şi la reducerea celei din sud. Urmarea va fi o creştere dramatică a nivelului mărilor şi oceanelor (până acum a fost de doar 11 milimetri în ultimele două decenii). Creşterea în continuare a nivelului apei mării şi a desalinizării acesteia sau scăderea conţinutului de sare pot să contribuie la schimbări ale direcţiilor şi intensităţii curenţilor marini, care influenţează clima Pământului. Aceasta este calea spre un dezastru ecologic la nivelul întregii civilizaţii sau la scară globală.

Situaţia se agravează şi mai mult, dacă nu devine chiar periculoasă. Obiectivul strategic formulat şi confirmat la numeroase summituri pe problema climei (întâlnirea de la Doha de la sfârşitul anului 2012 a fost deja al optsprezecelea summit ONU ce a dezbătut modurile în care se pot încetini schimbările climatice negative, fără a se ajunge la concluzii salvatoare, din păcate) este împiedicare creşterii cu peste 2 °C a temperaturii medii de pe Pământ. Din păcate, se pare că creşterea va fi mai mare, din cauză că emisiile de gaze cu efect de seră din 2012 au fost echivalentul a 50 de gigatone de cărbune, cu 20% mai mult decât în 2000 şi cu aproximativ 14% mai mult decât limita acceptabilă de emisii la care încă am putea spera că încălzirea nu va depăşi 2 °C. Agenţia Internaţională pentru Energie (AIE) consideră că este deja prea târziu pentru a mai împiedica această creştere.

Astfel de abordări au provocat un nou val de cercetări intense asupra consecinţelor unei creşteri şi mai mari a temperaturii. S-a anticipat că deja în 2050, nivelul mediu al mării va fi cu 36 de centimetri mai mare decât în 2000, ceea ce înseamnă cu 56 de centimetri mai mare decât în vremurile preindustriale de la sfârşitul secolului al XVIII-lea[11]. Un raport al Băncii Mondiale şi al Institutului de Cercetări asupra Impactului Climei din Potsdam estimează că, dacă temperatura creşte cu 4 °C, în 2100 nivelul mării va urca cu o valoare între o jumătate de metru şi un metru, producând consecinţe devastatoare pentru localităţile de pe coastă. Nu mai puţin de trei sferturi dintre pădurile tropicale ar putea să dispară, în principal în India, Indonezia şi Filipine, ceea ce va contribui şi mai mult la încălzirea globală. Seceta va fi mai frecventă, cu efecte dezastruoase pentru producţia agricolă[12].

Cea mai mare ameninţare este posibilitatea de a se declanşa un automecanism practic ireversibil de încălzire a climei. Acest lucru se poate întâmpla în a doua jumătate a secolului XXI, dacă temperatura creşte cu peste 2 °C. Atunci, încălzirea solului din tundra

nordică va depăşi pragul critic, ceea ce va declanşa gradual, la rândul său, eliberarea metanului, un alt gaz cu efect de seră până acum îngheţat. Apoi, se va declanşa un mecanism cu o inerţie proprie: încălzire – mai mult metan – încălzire mai mare. Dacă s-ar produce un astfel de proces cumulativ, s-ar declanşa un cataclism global. Trebuie să sperăm că omenirea îşi va reveni şi că aceste procese nu se vor întâmpla, dar vom fi oricum martorii intensificării migraţiei climatelor, proces care a început deja. Zona cu climă temperată se deplasează treptat spre nord, cu cinci kilometri pe an. În timp, am putea să ajungem la momentul în care viaţa pe coasta Mării Mediterane va fi insuportabilă din cauza valurilor de căldură înăbuşitoare, în timp ce ne vom bronza pe coasta baltică aşa cum obişnuiam să facem în sudul Europei. Totuşi, nu avem de ce să ne amuzăm; mai puţin oameni vor îngheţa de frig, dar mai mulţi se vor „prăji"...

Lumea supraîncălzită a viitorului ar trebui evitată, la fel ca războiul termonuclear. Dar este mult mai dificil, din cauză că ameninţarea climatică, spre deosebire de cea nucleară, apare pe nesimţite, nu dintr-odată. Poate din acest motiv este cu atât mai periculoasă. Este uimitor că omenirea, conştientizând-o, încă nu poate să ia măsurile preventive relevante. În câte oraşe frumoase, precum Kyoto şi Rio de Janeiro, Copenhaga şi Durham, Doha şi Cancún, trebuie să se întâlnească experţii în probleme de mediu şi politicienii pentru a rezolva ceva ce ulterior, datorită coordonării politicii globale, va opri lumea din căderea sa liberă? Drept urmare, viitorul posibil, dar indezirabil ar putea să devină în curând, în cursul generaţiilor viitoare, un viitor inevitabil. Cum aşa? Pentru a explica acest sindrom, trebuie să facem referire din nou la economia politică a viitorului, pentru că acesta este un caz clasic de conflict de interese, cu excepţia faptului că de data aceasta durează mult timp. Nu doar în sensul grupurilor de interese, ci şi în context generaţional; cei care culeg roadele unei anumite activităţi nu sunt cei care îi suportă costurile şi consecinţele negative.

Nu este vorba despre prostia care învinge înţelepciunea, ci despre faptul că, nu pentru prima dată şi nici pentru ultima, lăcomia învinge moderaţia. Dacă indicii cantitativi ai creşterii economice ar juca un rol mai puţin important în politică şi, în principal, dacă goana după maximizarea profiturilor nu ar fi o forţă dominantă a activităţii capitalului privat, situaţia ar fi cu totul alta. Dar nu este. Prin urmare, se fac eforturi pentru a prezenta realitatea în mod greşit şi pentru a face opinia publică să creadă că încălzirea climei nu este produsă de oamenii aflaţi în goana după bunuri materiale, ci de transformări climatice fireşti şi pe termen scurt.

Nu este adevărat[13]. În afară de ignoranţi, acest punct de vedere este promovat de cei care fac lobby pentru sectoarele economice care profită cel mai mult din menţinerea modelului actual al creşterii economice, bazat pe utilizarea intensivă a resurselor Pământului. Luând în considerare valorile care predomină în rândul susţinătorilor acestei mentalităţi, este greu să anticipăm alte răspunsuri sau să aşteptăm până când ei înşişi vor începe o campanie pentru încetinirea ritmului de creştere a volumului producţiei. În loc să favorizăm comportamente raţionale dintr-o perspectivă economică şi socială generală, facem eforturi de dezinformare pentru ca oamenii să acţioneze iraţional, dar în interesul altora, bazându-se pe informaţii mult prea simplificate sau pur şi simplu pe minciuni.

Ştim că urmările activităţii economice a societăţilor le depăşesc pe cele ale proceselor naturale. Este foarte dificil, dar nu imposibil să separăm aceste două sfere. Folosind studii statistice comparative sofisticate şi metode de simulare pe calculator, s-a estimat că între 5% şi 30% din pierderea cantităţii de gheaţă din nord în ultimele decenii, de la mijlocul

anilor 1970, sunt provocate de o schimbare periodică naturală a climei, Oscilaţia Nord-Atlantică[14]. Aceasta are loc ciclic, la fiecare 65-80 de ani. Restul de 75%, cel puţin, sau până la 95%, este rezultatul producţiei şi consumului dăunătoare mediului, în principal al poluării mediului şi despăduririlor.

În anii, deceniile şi secolele viitoare, va continua ciocnirea permanentă dintre, pe de o parte, activitatea economică bazată pe bun-simţ şi raţionalitate faţă de mediul înconjurător la scară planetară şi, pe de altă parte, aspiraţia obtuză de îmbunătăţire a statutului financiar sau material personal. În comparaţie cu aceasta, disputele purtate la începutul celui de-al doilea deceniu al secolului XXI despre modurile de combatere a crizei economice vor părea o joacă de copii... Principalul obiect de dispută în luptele viitoare nu va fi între interesele concernelor lacome şi opiniile activiştilor din ONG-urile ecologiste, ci va fi determinat de conflictul dintre interesele pe termen scurt şi cele pe termen lung, de dorinţa proverbială de a avea tot şi, mai ales, de diferenţa dintre „a avea cât mai mult posibil" şi de „a exista cât mai mult posibil". Disputa cu privire la spaţiul pe Pământ în viitor, care a început deja, ţine de fapt de valorile după care ar trebui să se ghideze omenirea. În contextul valorilor dominante până acum, este posibil ca omenirea să nu aibă un viitor luminos.

Această dispută trebuie rezolvată pragmatic, dacă vrem ca civilizaţia să supravieţuiască. În trecut, la sfârşitul glaciaţiunii, omenirea s-a mai aflat o dată aproape de extincţie. Atunci am supravieţuit datorită instinctului de conservare şi norocului, deşi, conform unor estimări, planeta nu avea mai mult de un milion de locuitori. Într-un viitor cu mai multe miliarde, nu are rost să speculăm că vom fi salvaţi de noroc. Dacă vom avea noroc va fi util, dar, la rigoare, nu ne-au mai rămas decât cunoaşterea şi hotărârea ce derivă din cunoaştere, dacă este suficient de puternică pentru a avea un impact pozitiv asupra valorilor care ghidează omenirea. Acestea, la rândul lor, vor putea da o formă potrivită politicii globale.

Pentru a face faţă efectiv provocărilor dezechilibrului ecologic, avem nevoie de o politică fermă, dură şi uneori intransigentă. Dacă am vrea să ne bazăm şi în acest caz pe forţele spontane ale pieţei, am calcula greşit din nou. Atât de greşit, încât nu putem permite acest lucru. De această dată, trebuie să fim înţelepţi înainte să se întâmple asta şi să nu acceptăm experimente care ne ameninţă civilizaţia. În acest context, problema ce are implicaţii substanţiale pentru viitor nu este legată doar de relaţia dintre forţele pieţei private şi politicile coordonate de stat, ci şi de dilema democraţie-dictatură. Până la urmă, nu putem elimina cazul în care situaţia de la intersecţia economiei cu mediul va evolua astfel încât nu vom mai reuşi să le menţinem într-un echilibru prin mijloace democratice. Şi, deşi considerăm această eventualitate un viitor indezirabil, acesta nu este inevitabil, dar posibil.

Disputele de astăzi despre mediul înconjurător, despre motivele şi mecanismele economice care stau la baza devastării mediului, despre metodele de coordonare a politicilor ecologiste mondiale sau despre căile pe care omenirea poate supravieţui prevestesc disputele politice viitoare asupra modului de exercitare a puterii în scopul de gestionare adecvată a ameninţărilor existenţiale. Din perspectiva dinamicii economice, cea mai importantă întrebare pentru viitor este cum să menţinem echilibrul ecologic şi politic în economia globală, în situaţia în care ţările bogate cresc într-un ritm limitat şi cele care le ajung din urmă cresc rapid? Ca să-l menţinem, avem nevoie de instituţionalizarea adecvată a globalizării şi de coordonarea transnaţională a politicilor economice.

Aşteptarea ca piaţa să răspundă la provocările ecologice tot mai mari întârzie măsurile necesare. Şi, mai grav, costurile acestora cresc, din cauză că „mai târziu" înseamnă de

asemenea „mai scump". Acesta este încă un simptom al lipsei evidente a raţionalităţii economice, de această dată la scară globală.

Capitalismul tradiţional, caracterizat de lipsă de viziune din cauză că urmăreşte maximizarea profitului, de obicei pe o perioadă scurtă, de câţiva ani, rareori pe parcursul unui deceniu şi în mod excepţional pe durata mai multora, nu are niciun interes să investească în protecţia mediului. Capitalismul neoliberal nu a reuşit doar să creeze o criză economică globală extinsă, pe mai multe niveluri. Dacă ar rămâne neîngrădit, menţinându-şi calculul tipic al costurilor ce nu ţine seama de aspectele ecologice, ar susţine în continuare că nu merită să suportăm costurile acum, dacă beneficiile s-ar materializa doar peste trei, patru sau cinci decenii. Conform acestei abordări, rentează să gestionăm economia într-un mod care ne duce la un dezastru ecologic în următoarele decenii, pentru că este mai ieftin să împingi lumea spre prăpastie decât să încerci să o salvezi de la un cataclism.

Finanţarea protecţiei mediului într-un mod raţional impune o perspectivă temporală considerabil mai lungă şi nu este posibilă fără intervenţia statului. Acest imperativ este suficient pentru a demonstra că statul trebuie să aibă un rol mai mare în economia viitorului. Chiar şi în ţările care, sub sloganul „guvern mic", ar putea alege să reducă cheltuielile sociale publice şi, dacă acţionează iraţional, cheltuielile pentru capitalul uman, intervenţia statului va creşte oricum, fiindcă fondurile publice alocate pentru mediul înconjurător vor fi mai mari decât orice reducere posibilă a cheltuielilor bugetare.

Se estimează că protecţia mediului va impune o creştere substanţială a cotei investiţiilor din venitul naţional. Acestea vor fi mai ales investiţii ale statului, deşi se pot implementa proiecte specifice sub forma unui parteneriat public-privat. Menţinerea unor condiţii de trai naturale tolerabile va necesita cheltuieli masive de capital, cu o perioadă de rambursare lungă, calculată în moduri neobişnuite. Proiectele relevante vor trebui desfăşurate în principal de stat, care va colecta fondurile necesare în acest scop prin impozite şi alte taxe, în principal de mediu. Prin urmare, rata investiţiilor va creşte. Conform unor estimări, doar cheltuielile necesare pentru reducerea la jumătate a emisiilor de gaze cu efect de seră şi pentru înlocuirea energiei obţinute din combustibili fosili cu energie din surse regenerabile vor duce la o creştere cu 6% a PMB.

Încă aproximativ 6% din produsul brut va fi necesar pentru cheltuieli suplimentare, suportate şi acestea în principal de stat, pentru ameliorarea efectelor dezastrelor naturale (care se produc tot mai frecvent, în principal din cauza schimbărilor climatice) şi a celor ale tulburărilor sociale tot mai mari şi ale conflictelor provocate de amploarea excesivă a inegalităţii şi a excluderii sociale. Pentru a ilustra acest argument, menţionez că uraganul cu numele încântător Sandy (care a părut a fi un cadou ironic din partea naturii pentru americani, chiar în ajunul alegerilor prezidenţiale precedate de o dezbatere aprinsă pe teme ecologiste) a provocat daune materiale estimate la 60 de miliarde de dolari şi deja în prima sesiune din noul mandat, la începutul anului 2013, Congresul SUA a alocat aproape 10 miliarde de dolari de la bugetul federal pentru a contracara efectele cataclismului.

În consecinţă, rata globală a investiţiilor, conform unor prognoze, poate să crească în total de la valoarea curentă de cca 24% până la cca 36% din PMB în 2050[15]. Deşi fără îndoială că astfel de schimbări structurale şi consecinţele politice aferente sub forma unui stat mai puternic sunt inevitabile, cred că, în ce priveşte direcţia, presupusa creştere cu 50% a ratei investiţiilor este exagerată. Totuşi, rolul intervenţionist al statului şi importanţa politicilor de alocare ale guvernului vor creşte, cu siguranţă, deoarece piaţa este incapabilă să facă faţă singură acestei probleme. În acest context, vom auzi tot mai frecvent discuţii

despre necesitatea de a consolida mecanismele decizionale centralizate la nivel naţional şi despre nevoia urgentă de luare a unor decizii radicale la nivel global.

Incompetenţa pieţei ghidate de interesul propriu şi de obiective pe termen scurt poate duce, în cazuri extreme, la apariţia şi consolidarea unor înclinaţii autoritariste şi la limitarea democraţiei. Cu atât mai mult, trebuie să ne trezim la realitate şi să gestionăm economia mondială interdependentă prin politicile coordonate ale unor structuri relevante şi acorduri internaţionale. Şi acest lucru nu trebuie considerat o limitare a libertăţii pieţei, ci o acţiune absolut necesară, ce oferă acestei libertăţi o şansă de supravieţuire. Pentru a sprijini şi a consolida instituţiile pieţei şi democraţiei, trebuie să dăm o mână de ajutor mâinii invizibile a pieţei sub forma intervenţionismului statului.

Jørgen Randers, autorul prognozei globale cuprinzătoare pentru viitor, şi-a descris viziunea asupra unui sistem de piaţă alternativ drept „capitalism modificat"[16]. El nu crede – şi are multe motive – că, sub forma sa curentă, capitalismul va supravieţui mai mult de patru decenii. În opinia sa, modificarea capitalismului va urma două direcţii. În primul rând, investiţiile nu vor fi determinate doar de o profitabilitate strict definită şi, în al doilea rând, companiile nu vor fi obligate doar să-şi raporteze situaţia financiară, ci şi impactul social şi de mediu al operaţiunilor. Şi acest lucru se va întâmpla gradual.

Mai rămâne de rezolvat marea dilemă a economiei politice a viitorului, şi anume în ce măsură această direcţie a schimbării va deveni autonomă şi va urma cursul spontan al pieţei autoreformatoare şi în ce măsură va trebui forţată din afară, cu ajutorul statului care va implementa soluţii instituţionale relevante. Cu excepţia economiei sociale de piaţă, ce are deja multe atribute ale modelului dezirabil, capitalismul neoliberal, ţinând seama de viciile sale imanente precum lăcomia, lipsa de viziune şi natura asocială, nu are un mecanism de autoreglare încorporat. Dacă nu se poate modifica singur, trebuie constrâns. Aceasta este condiţia pentru menţinerea lumii într-un echilibru ecologic relativ care, la rândul său, este condiţia *sine qua non* a supravieţuirii şi dezvoltării civilizaţiei.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 9

O nouă *Völkerwanderung*

La fel cum s-ar modifica graniţele ţărilor pe harta economică dacă trasarea lor s-ar baza pe volumul producţiei, situaţia ar fi similară şi pe o hartă demografică. Dacă populaţia ţărilor şi continentelor le-ar determina mărimea, atunci teritoriile viitoare prezentate pe o astfel de hartă ar avea o formă semnificativ diferită de cea din prezent. Unele, ca India şi Pakistanul, ar creşte foarte rapid, în timp ce altele, ca Europa sau Indonezia, destul de imperceptibil, iar suprafaţa altora, precum cea a Japoniei şi cea a Canadei, ar deveni tot mai mică, deoarece dinamica proceselor demografice se va manifesta diferit pentru ţări diferite. Există mai multe motive culturale şi economice ale acestui fenomen, pe de o parte, şi consecinţe ample – inclusiv politice –, pe de altă parte. Procesele demografice şi migraţiile oamenilor reprezintă a şaptea mare problemă pentru viitor.

Numărul de locuitori a crescut semnificativ în timpul vieţii noastre, deşi acest lucru s-a întâmplat la o scară destul de variată. Deşi în timpul generaţiei trecute, începând din 1990, populaţia nu s-a modificat aproape deloc în Europa (o creştere de la 721 la 742 de milioane), în Asia a crescut cu peste un miliard (de la 3.181.000.000 la 4.298.000.000). Aşadar, în Asia populaţia a crescut cu o treime, dar aceasta a fost depăşită de Africa, unde numărul locuitorilor a crescut din 1990 până în 2012 cu nu mai puţin de două treimi, de la 637.000.000 la 1.110.000.000. Populaţia Americilor creşte rapid, în America de Nord de la 284 la 355 de milioane în aceeaşi perioadă, mai ales din cauza imigraţiei, şi în America de Sud de la 444 la 616 milioane, în principal ca rezultat al creşterii demografice. Acestea sunt schimbări uriaşe – şi în ceea ce priveşte calitatea, nu doar cantitatea – care plasează umanitatea într-o nouă situaţie.

În mod curios, numărul de imigranţi creşte şi în America de Sud. Majoritatea venind tot din Europa. Spun „tot", deoarece europenii au mai colonizat o dată pământurile de la vest de Atlantic. În deceniul care a precedat ultima criză, în anii 1998-2007, un milion şi jumătate de oameni au emigrat în Spania din America Latină, plănuind să rămână aici o perioadă mai lungă sau chiar pentru totdeauna. Doar în anul 2007, au ajuns aici 300.000 de sud-americani. Imigranţii soseau în număr mare şi în alte ţări vest-europene. Acest val a început să se diminueze din 2008, odată ce a lovit criza, şi, începând cu 2011, această tendinţă s-a inversat: mai mulţi oameni părăsesc Peninsula Iberică, inclusiv Portugalia, decât au emigrat aici. Populaţia de sud-americani se întoarce acasă, dar şi spaniolii îşi părăsesc ţara. Unii dintre ei pentru totdeauna. Doar în 2011, peste 20.000 dintre aceştia au emigrat în America de Sud, în cea mai mare parte tineri educaţi. Nu este de mirare, dacă rata şomajului e de două ori şi jumătate mai mare decât media Uniunii Europene, trecând de 25%, şi mai mult de jumătate dintre tinerii cu vârsta de până în 25 de ani nu-şi pot găsi un loc de muncă. În ultimii ani, în opinia multor tineri profesionişti, America

Latină oferă perspective mai bune de dezvoltare, cel puţin în comparaţie cu ţările iberice. Ne putem aştepta ca această tendinţă să continue în viitor, cel puţin încă vreo doi ani.

Este de înţeles că, din cauza contextului cultural comun, în special a limbii (poţi solicita un loc de muncă în acelaşi mod în Brazilia, ca şi în Portugalia, şi în Venezuela, ca şi în Spania), mobilitatea în dublu sens pe aceste rute este relativ mai mare decât în alte regiuni ale lumii. Totuşi, traficul pe un singur sens îşi pierde poziţia dominantă şi în alte regiuni, din motive similare.

Aceasta este o observaţie importantă, deoarece ne arată cât de repede şi de radical se poate schimba direcţia generală a migraţiei oamenilor, în funcţie de transformările din procesele economice reale şi aşteptările subiective privind dezvoltarea lor viitoare. Destul de recent, Spania încă era considerată un succes economic uriaş şi acum ecuadorienii şi columbienii fug de aici. Acum câţiva ani nu se gândea nimeni că forţa de muncă care a migrat va ajunge la concluzia că este mai uşor să găseşti fericirea şi, cu siguranţă, un loc de muncă în Quito decât în Madrid sau în Cartagena decât în Barcelona. Pe viitor, asemenea răsturnări de situaţie se vor înmulţi în numeroase locuri din lume.

Pentru a aprecia importanţa enormă a acestor schimbări, este suficient să conştientizăm că, atunci când m-am născut eu, locuitorii continentului meu reprezentau 28% din populaţia lumii, în 1990 doar 22% şi acum doar 16%. Cât de mare va fi acest procentaj peste o generaţie sau două? Acum în America de Sud locuiesc tot atâţia oameni câţi existau pe ambele continente americane în 1980. Când am ajuns prima dată în America de Nord, în 1977, şi în America Latină, în 1978, nu îmi imaginam că populaţia acestui teritoriu dintre Alaska şi Ţara de Foc avea să crească cu nu mai puţin de 65% într-un timp atât de scurt. Cât de mare va fi după o perioadă similară, în 2050? Cu încă două treimi mai mare?

S-ar părea că, dintre nenumăratele prognoze, predicţiile demografice ar trebui să fie cel mai uşor de făcut. Cunoaştem tendinţele anterioare şi, mai mult sau mai puţin, factorii economici şi culturali actuali care determină tendinţele natalităţii şi mortalităţii în ţările respective, prin urmare ar trebui să fie uşor să facem presupuneri despre modificările viitoare ale acestor procese. Totuşi, nu este simplu deloc, mai ales pe termen lung. Cu cât aceste prognoze se fac pe termen mai lung, cu atât gamele lor superioare şi inferioare diferă. Uneori atât de mult, încât o astfel de prognoză devine complet inutilă şi nu este potrivită nici pentru anticiparea altor procese sociale şi economice şi cu atât mai puţin pentru programarea lor şi dezvoltarea unor strategii de creştere relevante. Ei bine, ce putem face cu o prognoză conform căreia numărul oamenilor va creşte de la 6 la 116 miliarde? O astfel de cifră este inclusă în previziunea demografică a Naţiunilor Unite[1]. Şi cum putem comenta prognoza care afirmă că în 2300 populaţia mondială poate ajunge la 2,3-34,4 miliarde, respectiv că va creşte fie cu o treime din numărul actual, fie că va fi de cinci ori mai numeroasă?

Din perspectivă tehnică, autorii acestor prognoze sunt asiguraţi deoarece este dificil să se înşele luând în calcul o marjă atât de mare. Ar trebui să se producă o pandemie sau un cataclism nuclear de proporţii monstruoase ori un dezastru ecologic incontrolabil (un viitor posibil, dar foarte improbabil) pentru ca spre sfârşitul secolului XXI să existe mai puţini oameni decât acum, iar pentru ca numărul populaţiei mondiale să se dubleze, ar trebui să existe un boom demografic continuu în următoarele patru generaţii, similar celui asiatic sau african din ultimele decenii (un viitor practic imposibil).

De unde vin astfel de prognoze, pe ce presupuneri se bazează ele? Ei bine, acestea sunt doar parţial prognoze, deoarece variantele extreme seamănă mai mult cu scenariile

de tipul „ce-ar fi dacă...?". Ce-ar fi dacă, pe termen lung, ratele fertilității și mortalității ar rămâne la nivelurile actuale? La urma urmelor, știm că ambii indici se vor modifica, deși nu avem nicio certitudine cu privire la direcția, ritmul și amploarea acestor schimbări. Ce s-ar întâmpla dacă predilecțiile și preferințele legate de mărimea familiei nu ar fi reevaluate? Ei bine, știm că acestea sunt dinamice și se schimbă tot timpul.

Pregătirea unei previziuni demografice corecte nu este atât de ușoară pe cât pare la prima vedere. Trebuie să facem un număr de asumpții privind structura socială în ceea ce privește sexul, vârsta la care femeile pot și vor să aibă copii, numărul acestor copii, longevitatea, rata mortalității și, pentru anumite teritorii, intensitatea și direcțiile migrației. Luând în considerare natura dobânzii compuse, fiecare zecimală ne oferă rezultate semnificativ diferite după un deceniu sau câteva decenii. De exemplu, ajunge să presupunem că populația Indiei va continua să crească cu 1,31% pe an, ceea ce ar duce la dublarea nivelului actual de 1.220.000.000 la peste 2.440.000.000, în doar 60 de ani. Totuși, putem presupune că rata de creștere va fi cu 0,5 puncte procentuale mai mică sau de 0,81% pe an și atunci populația Indiei ar ajunge la „doar" 1.981.000.000. Și poate că rata de creștere va scădea la fel de mult ca în China, până la 0,48? Atunci peste 60 ani vor fi „doar" 1.627.000.000 de oameni în India. Și totuși, 400 de milioane mai mult sau mai puțin înseamnă o diferență colosală, cu consecințe globale.

Asumpțiile privind rata fertilității au o importanță crucială și, în același timp, sunt expuse riscului celui mai mare în toate previziunile demografice. În prezent, aceasta variază de la o regiune la alta și de la o țară la alta. În cazuri extreme, o femeie naște, în medie, 7,03 copii în Niger, una dintre cele mai sărace țări ale lumii (PIB-ul pe cap de locuitor de 800 de dolari la paritatea puterii de cumpărare) și doar 0,79 în Singapore, o țară bogată (PIB-ul pe cap de locuitor de peste 60.000). De fapt, luând în considerare că nicio femeie nu naște o fracțiune de copil, ar fi mai corect să măsurăm rata fertilității la o mie de femei, și nu per mamă statistică medie. Atunci am spune că o mie de femei nigeriene și singaporeze nasc 7.030 și, respectiv, 790 de copii.

La nivel mondial, rata totală a fertilității a scăzut dramatic în ultima jumătate de secol, cu nu mai puțin de două puncte, de la peste 4,90 la începutul anilor 1960 la 2,45. Aceasta variază mult între țările foarte dezvoltate, unde se situează la aproximativ 1,6, și cele mai puțin avansate economic, unde este de aproape două ori mai mare. Totuși, nu doar ritmul în care apar noi locuitori ai pământului determină numărul celor ce trăiesc pe suprafața lui. La fel de important este și numărul celor care îl părăsesc. În fiecare minut se nasc 252 de oameni și mor 107. Cât citiți această propoziție, în trei secunde, 12 oameni au venit pe lume și șase au părăsit-o... Diferența dintre numărul de nașteri și cel de decese la o mie de locuitori este creșterea demografică. Aproximativ 19 oameni se nasc și aproximativ 8 mor la mia de locuitori, astfel încât creșterea demografică este de 11. Și în acest caz, există diferențe uriașe. În țările sărace ambele rate sunt mari, la fel și diferența dintre ele. În Niger, creșterea demografică se situează la aproximativ 36, deoarece rata natalității este 50 și ceea a mortalității, de aproape 14.

În țările dezvoltate se întâmplă invers. Ambii indici sunt mici și diferența dintre ei nesemnificativă. De exemplu, în Norvegia la o mie de locuitori se nasc 10,8 oameni în timp ce mor 9,2. În Germania, creșterea demografică este negativă și se situează la -2,7 ca urmare a unei rate foarte mici a natalității (8,3) și a unei rate a mortalității la fel de mici (11), dar mai mare decât cea a natalității. În ciuda unei rate nete de imigrare (de asemenea, măsurată ca raport privind migrația la o mie de locuitori), care s-a situat la aproximativ 0,7 în 2012, în această țară s-a înregistrat o scădere a populației de 0,2%.

În Polonia, se nasc doar 10 oameni la o mie de locuitori şi mor 10,2, astfel încât rata demografică este tot negativă şi se situează la aproape -0,3. Luând în calcul o rată negativă de migraţie de 0,5% (spre deosebire de Germania, deoarece în Polonia mai mulţi oameni părăsesc ţara decât se stabilesc aici), rata generală de modificare a populaţiei, de data aceasta calculată ca raport dintre scăderea cantitativă a populaţiei şi populaţia ca întreg, este negativă şi se situează la -0,8%.

Privind din această perspectivă, lumea se află într-un dezechilibru structural profund. Au apărut regiuni mari unde populaţia este în scădere, în timp ce există şi regiuni unde aceasta creşte rapid, uneori prea rapid. În prezent, din 230 de ţări şi teritorii, în 40 populaţia este în scădere, mai ales ca urmare a creşterii demografice negative, şi în alte 20 creşte cu o valoare minimă, deoarece rata se situează sub 0,25. Totodată, în aproape 30 de ţări ea este foarte mare, depăşind 2,5, ceea ce înseamnă de zece ori mai mult.

Dacă ne uităm la harta demografică a viitorului, uimitor este că în aproape toată Africa (cu excepţia Egiptului, probabil, ce are deja o populaţie numeroasă, de peste 85 de milioane de cetăţeni, a Sudanului divizat şi a Africii de Sud), în zona Orientului Mijlociu, în Pakistan şi Afganistan, populaţia se va dubla în mai puţin de 30 de ani. Acest lucru va avea consecinţe enorme nu doar aici, ci în întreaga lume, luând în considerare interdependenţa fenomenelor şi proceselor cauzată de globalizare. Una dintre aceste consecinţe va fi – şi deja este – dorinţa irezistibilă de a pleca de acolo cu orice preţ, uneori riscându-ţi viaţa, şi de a te muta în altă parte, de preferat într-un loc unde curge lapte şi miere, ceea ce este de înţeles.

Consecinţe multiple şi inegale se vor face simţite în sferele culturale şi sociale, economice şi politice şi chiar şi în domeniul securităţii şi relaţiilor internaţionale. Această masă de oameni, care creşte într-un ritm rapid, va trebui hrănită, dar cele mai mari progrese din domeniul agrotehnicii şi agriculturii şi în eficienţa industriei alimentare nu apar în locurile unde populaţia creşte cel mai mult. Luând în considerare oportunităţile de creştere a rezervelor de hrană prin adoptarea modificării genetice a unor alimente, care ar trebui susţinută deoarece face plantele şi organismele animale rezistente la germeni şi limitează gama produselor chimice folosite în creşterea animalelor şi cultivarea plantelor, ar trebui să fie, teoretic vorbind, suficientă hrană în viitor, chiar dacă vom ajunge la nouă miliarde. Problema practică se reduce însă la faptul că putem să producem hrană în exces (şi, prin urmare, să o risipim parţial) în unele locuri, pe când în alte locuri există o lipsă cronică.

Trebuie să subliniem aici faptul că acest sindrom este unul dintre neajunsurile majore ale politicii economice care tolerează o astfel de situaţie şi ale economiei ce o justifică, deoarece, urmărind raţionalităţi parţiale, acceptă o iraţionalitate globală. Cum putem numi altfel decât o ruşine pentru politica de dezvoltare şi economie o realitate în care unii nu mai ştiu cum să facă faţă depăşirii capacităţii de producţie şi surplusurilor de alimente, atât de mari, încât unii fermieri sunt plătiţi să lase necultivate anumite terenuri, în timp ce alţii nu au suficient pământ ca să lucreze măcar o parcelă minusculă, astfel încât o penurie cronică de alimente duce la malnutriţie şi foamete?

Foarte curând, Pakistanul şi Nigeria vor depăşi pragul demografic de 200 de milioane de locuitori. Etiopia, Vietnamul şi Congo vor avea curând peste 100 de milioane de locuitori. O creştere rapidă a populaţiei poate părea o ameninţare la adresa vecinilor. Deşi nu se discută oficial din cauza corectitudinii politice, ipocrită de cele mai multe ori, exact aşa priveşte Europa la Africa, America de Nord, America de Sud şi China la regiunea subcontinentală indiană. Şi aproape toată lumea priveşte astfel China, deşi în acest caz

apogeul tendinţei sale de creştere a fost deja depăşit şi populaţia acestui gigant se va stabiliza. În prezent, aceasta creşte cu mai puţin de 0,5%, pe când în SUA creşterea este de 0,9%. Exact: în ciuda stereotipurilor, americanii se înmulţesc mai rapid decât chinezii. Vreau să adaug, de asemenea, că în rândul noilor americani există şi destui chinezi. Doar de la începutul acestui secol, populaţia de chinezi din Statele Unite a crescut cu aproape 50%, ajungând la peste 3,5 milioane, ceea ce reprezintă 1,2% din locuitori.

Conform estimărilor, China, cu o populaţie de aproximativ 1.350.000.000 de locuitori (avea „doar" 555 de milioane în 1950), nu va avea o populaţie mult mai mare în 2050 – numai 1.395.000.000 –, iar mai târziu aceasta chiar va scădea în comparaţie cu nivelul de acum: 1.182.000.000 în 2100, 1.200.000.000 în 2200 şi 1.285.000.000 în 2300. India va depăşi China, din punctul de vedere al populaţiei, nu mai târziu de sfârşitul deceniului următor, ajungând în 2050 la peste un miliard şi jumătate de locuitori. Împreună cu două alte mari ţări de pe subcontinent, va avea 2.135.000.000 de locuitori, din care aproape 350 de milioane în Pakistan şi 255 de milioane în Bangladesh. Astfel, raportul dintre populaţia de pe subcontinentul indian şi China se va schimba de la aproximativ 1:1 în 2000 la 1,5:1 în 2050. Şi, oricât ne-am minuna, peste zece generaţii, în 2300, vor fi mai mulţi oameni care vor locui doar în Pakistanul islamic decât existau în întreaga lume în 1100...

Umanitatea nu este o familie, dar să ne oprim o clipă pentru a analiza aceste proporţii. Cum este atunci când ai doi copii sau – dintr-o altă perspectivă –, părinţi şi un frate şi cum ar fi dacă ar exista trei sau patru fraţi care se agită prin preajmă? Lumea asta a noastră mică ar fi destul de diferită atunci. În acelaşi mod, dimensiunea socială şi economică a Poloniei, unde trăiesc puţin peste 38 de milioane de oameni între Marea Baltică şi munţii Tatra şi între râul Bug şi fluviul Oder, ar fi foarte diferită dacă pe acest teritoriu ar locui 76 de milioane de oameni peste 16 ani... Şi cam asta se poate întâmpla în mai multe ţări – de exemplu, în Zimbabwe, care, apropo, este în ruine. Numărul său de locuitori, cu o rată de creştere foarte mare, de 4,36% în prezent, se poate dubla deja în 2030. Destul de probabil, mulţi dintre aceşti oameni vor vrea să se stabilească în ţări mai puţin populate şi, în acelaşi timp, mai avansate. Cu atât mai mult, ar trebui să adoptăm toleranţa şi pluralismul cultural şi să ne îngrijoreze declaraţiile preşedintelui francez, ale cancelarului german şi ale prim-ministrului britanic conform cărora multiculturalismul a eşuat în ţările lor... În această privinţă, avem foarte multe de învăţat de la americani, care nu doar au reuşit să facă faţă destul de bine multiculturalismului, ci şi să-l folosească pentru a-şi impulsiona expansiunea economică.

Multiculturalismul este ceva ce trebuie învăţat în mod regulat. Nu ar strica dacă în şcolile din fiecare ţară copiii ar fi învăţaţi să îl înţeleagă. Nu ar fi nimic nelalocul lui, ba dimpotrivă, dacă Organizaţia Naţiunilor Unite, data viitoare când revizuieşte obiectivele de dezvoltare ale mileniului, ar include şi această sarcină printre ele. Bineînţeles, este de înţeles că multiculturalismul, la fel ca şi alte lucruri, nu se poate preda doar la şcoală. Asta se învaţă la şcoala vieţii. Mai ales că fără o cunoaştere a acestuia şi fără toleranţă pentru valori diferite şi întrepătrunderea lor şi îmbogăţirea reciprocă, deoarece asta înseamnă multiculturalism, lumea nu poate avea un viitor bun. Din multe motive oamenii reacţionează diferit în diferite locuri ale lumii. Ne putem minuna, dar este mai bine să înţelegem acest lucru şi să încercăm să înlăturăm cauzele, în primul rând, dacă ele pot declanşa procese şi fenomene negative, în loc să ne minunăm şi mai mult după aceea.

Există şi zile când revelaţiile foarte mediatizate ale unui istoric de la Harvard despre presupusa soţie a lui Iisus nu îi fac pe catolicii polonezi să manifesteze pe străzi şi să

incendieze ambasada Statelor Unite de la Varşovia deşi în acelaşi timp ministrul francez de Interne avertizează la Paris că poliţia nu va permite demonstraţii ale musulmanilor indignaţi de publicarea unor caricaturi ale lui Mahomed într-o revistă satirică. Există şi zile când într-un loc din Occident, în Luvrul parizian, se deschide o aripă care prezintă frumoasa artă islamică în timp ce, undeva în Orient, în Pakistan, unde autorităţile au declarat-o „o zi specială de iubire pentru Profetul Mahomed", au loc demonstraţii antiamericane în multe oraşe, provocând chiar victime, declanşate de un film idiot care a atins coarda sensibilă a musulmanilor.

Şi, cu toate că un ministru pakistanez – un ministru, un membru al cabinetului! – oferă o recompensă de 100.000 de dolari pentru uciderea autorului filmului, care se plimbă undeva prin lume, nu este vorba, să sperăm, despre o ciocnire a civilizaţiilor. Ca răspuns la „sfârşitul istoriei" proclamat de Francis Fukuyama după căderea socialismului real din Uniunea Sovietică şi Europa Centrală şi de Est[2], această ciocnire a fost anunţată de Samuel Huntington[3]. Cu siguranţă, acesta nu este nici un dialog multicultural dezirabil. Este un semnal de avertizare serios pentru a nu face lucruri prosteşti, ca filmul primitiv turnat undeva în SUA şi postat pe YouTube în vara anului 2012, dar şi unul care sugerează că trebuie să facem cât mai multe lucruri pozitive, precum expoziţia de la Paris. Şi, cel mai important, trebuie să stabilim nişte baze solide pentru o înţelegere reciprocă cel puţin; dacă în continuare mulţi oameni nu pot mai mult decât atât, mai ales o recunoaştere reciprocă a diversităţii şi diferenţelor.

Deşi nu trebuie să subestimăm sentimentele umane şi susceptibilitatea faţă de reacţiile emoţionale şi adesea iraţionale, ar trebui să implementăm în principal strategii de dezvoltare socială şi economică pe termen lung. Pe baza acestora, mai curând decât prin declaraţii politice fără miez sau prin ce scriu ziarele, putem realiza cu adevărat o îmbunătăţire a nivelului de trai, care îi va descuraja pe tineri, adesea şomeri, să emigreze ca să scape de sărăcia cauzată de suprapopulare. Dacă nu emigrează, se urcă pe baricade şi, pozând în faţa camerelor de luat vederi, ard steaguri: de preferat cel american. Este bine când totul se încheie aici, deoarece incidentele pot să scape de sub control şi să escaladeze. O scânteie poate declanşa, în multe cazuri, un incendiu devastator. Trebuie să avem grijă.

Lumea se află într-un punct periculos. Vor creşte presiunile spre migraţie în masă din ţările prea populate şi economic înapoiate, dacă acestea nu pornesc pe calea către o creştere economică echilibrată. Nu numărul de locuitori este cel care ar trebui să crească, într-o perioadă de stagnare economică, cu 4,4% pe an în Zimbabwe şi să se dubleze în decurs de o generaţie; PIB-ul pe cap de locuitor ar trebui să crească într-un astfel de ritm pentru a dubla nivelul de trai pe parcursul unei generaţii. Promovarea planificării familiale, pe de o parte, şi accelerarea creşterii economice în ţările sărace, pe de altă parte, constituie necesitatea istorică. Avem nevoie de un front larg al bunului-simţ la care liderii religioşi ar trebui să adere, de asemenea, dacă vor cu adevărat să existe cât mai puţini păcătoşi.

Avem nevoie de o schimbare revoluţionară, atât în Vaticanul catolic, ce trebuie în fine să adopte o poziţie în cercurile creştine (o treime din populaţia mondială, din care jumătate sunt catolici) pentru o planificare familială activă pentru ca oamenii să se oprească la numărul de copii pe care pot să îi întreţină şi să îi educe în mod corect, cât şi în comunităţile islamice (23% din populaţia lumii), unde este esenţial să se consolideze poziţia femeilor prin promovarea educaţiei şi a activităţii lor profesionale. A-i nega unei femei dreptul de a decide singură dacă vrea sau nu să rămână însărcinată şi să nască un copil este un semn evident de conservatorism economic şi social.

Este evident un pas înapoi să se limiteze înscrierea la universitate, prin decret oficial, aşa cum s-a întâmplat în toamna anului 2012 în unele facultăţi din Iran, unde s-a ajuns deja la o rată de 60% de înscriere a femeilor în învăţământul de nivel terţiar, impresionantă nu doar în cultura islamică, ci pretutindeni. Dacă, în urma intervenţiei greşit motivate a statului, mai multe femei vor sta acasă şi vor naşte mai mulţi copii, atunci ţara se va dezvolta mai încet şi oamenii vor avea o viaţă mai grea.

Occidentul trebuie să înţeleagă că modelul ajutoarelor pentru dezvoltare pe care îl urmează, ce reprezintă adesea numai un ajutor aparent care are rolul de a asigura beneficii şi privilegii comerciale pentru companiile din ţările bogate, nu funcţionează. În multe cazuri, se cheltuiesc mai multe „ajutoare" financiare pentru blocarea migraţiei oamenilor decât pentru crearea unor motive materiale şi culturale ca oamenii să rămână în ţara lor. Americanii să nu se mai mire că ajutorul oferit de ei nu îi impresionează pe arabi. Uneori se întâmplă tocmai pe dos, dacă din cele două miliarde de dolari pe care Egiptul i-a primit pe vremea regimului autoritar al lui Mubarak două treimi au mers spre armată şi restul au fost însuşiţi, în mare măsură, de guvernul corupt şi de cercurile militare.

Cum se vor schimba în viitor tendinţele populaţiei? În ce ritm şi în ce direcţie se vor produce schimbări în diferite societăţi? Vor urma acestea o direcţie constantă sau peste un timp (cât de curând? de ce?) se vor inversa (pentru cât timp? din ce motive?)? Cu cât este mai lungă perioada la care se raportează o prognoză, cu atât se ridică mai multe astfel de întrebări şi cu atât mai multe presupuneri trebuie să facem. Cu cât este mai largă gama variantelor „de la până la", cu atât creşte riscul de a reprezenta greşit modul în care se presupune că ar arăta viitorul. Se presupune, dar nu trebuie neapărat să arate astfel.

Atunci când dezvoltăm o previziune demografică pe termen lung, am putea presupune că tendinţele actuale vor continua. Aceasta ar fi o greşeală evidentă, deoarece nu există aproape niciun argument în sprijinul ipotezei. Putem presupune că numărul de locuitori va creşte anul viitor cam cu aceeaşi valoare cu care a crescut anul trecut, deci cu aproximativ 78 de milioane (în prezent se nasc 134 de milioane de oameni pe an şi mor 56 de milioane), dar ar fi o greşeală gravă să presupunem că în deceniul următor situaţia va fi similară cu cea din deceniul precedent. Motivul nu va fi doar că factorii culturali, sociali şi economici se schimbă. Ei îi pot face pe oamenii din anumite locuri să aibă familii mai numeroase, în timp ce, în alte locuri să fie tocmai pe dos – să aibă familii mai mici. În ţările în curs de emancipare, pe măsură ce femeile devin tot mai educate, amână momentul în care devin mame şi nu mai vor să aibă mulţi copii. În unele ţări foarte dezvoltate, vârsta medie la care nasc femeile a depăşit deja 30 ani. Ca regulă, cu cât primul copil se naşte mai târziu, cu atât mai puţini se nasc în total.

În literatură acest fenomen este numit „dividend demografic". Se nasc mai puţini copii, astfel încât părinţii pot aloca mai multe fonduri pentru educaţia lor şi au mai mult timp să-i crească. Prin urmare, calitatea capitalului uman se îmbunătăţeşte, la fel ca şi şansele de creştere economică. Oamenii au mai mulţi bani, astfel încât economisesc mai mulţi pentru anii lor de aur. Predilecţia spre economisire creşte, ca şi suma economiilor, şi, prin urmare, există mai multe fonduri pentru investiţii. În acelaşi timp, femeile au o educaţie mai bună şi oportunităţi mai mari în carieră, ceea ce duce la creşterea venitului pe gospodărie. Şi nu mai este necesar să adăugăm că toate acestea contribuie la un nivel mai înalt al stării de satisfacţie, ceea ce este mult mai important decât o simplă îmbunătăţire la nivelul indicilor demografici şi economici.

Vârsta înaintată la care femeile devin mame schimbă şi faţa umanităţii, deoarece cu cât devin femeile mame mai târziu, cu atât mai puţine generaţii conviețuiesc pe pământ.

Pe vremea când femeile năşteau primul copil la vârsta de 20 de ani, conviețuiau patru generaţii; când acest lucru nu se întâmplă decât la 30 de ani, chiar dacă trăim mai mult, nu avem decât două, trei generaţii.

Şi alţi factori sunt importanţi. Cu cât trec mai mulţi ani cu un nivel de trai mai bun, cu atât creşte durata medie de viaţă, dar nu ştim dinainte cu cât exact. Cu cât se ia în calcul o perioadă mai lungă, cu atât sunt mai intense efectele valului tot mai mare de migraţie internaţională a oamenilor, dar sunt dificil de prezis cu exactitate direcţiile şi amploarea acesteia. Chiar şi într-o ţară stabilă ca Statele Unite, rata fertilităţii a reuşit să scadă în mod imprevizibil cu nu mai puţin de două puncte în cursul unei singure generaţii, de la 3,7 în 1955-1959 la 1,8 în jumătatea 1975-1979, pentru a creşte iarăşi, din cauza unei combinaţii de factori sociali şi economici, peste încă o generaţie, de data aceasta la 2,06 în 2013.

Un alt lucru complicat este impactul reducerii sărăciei şi al creşterii bunăstării asupra numărului de copii care se nasc. Toate acestea ne fac să abandonăm tipul de prognoze în care pur şi simplu extrapolăm o tendinţă: a fost aşa, acum este aşa, deci va fi aşa. Nu, va fi altfel. Cum altfel?

Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să facem şi mai multe presupuneri cu privire la amploarea şi direcţia în care rata viitoare a fertilităţii va devia de la rata de înlocuire ce asigură menţinerea nivelului curent al populaţiei. În prezent, la nivel global acesta este de aproximativ 2,2, ceea ce înseamnă o medie de 2,2 copii pe femeie, deşi, iarăşi, acest indice variază în funcţie de contextul cultural şi economic. În ţările foarte dezvoltate, rata fertilităţii necesară pentru înlocuirea unei populaţii la nivelul actual este de aproximativ 2,1, iar în economiile în ascensiune de circa 2,3.

Nu se poate menţine un număr constant al populaţiei dacă un copil nu ajunge la maturitate sau dacă o femeie matură nu vrea sau nu poate să rămână însărcinată şi să aibă urmaşi. Mortalitatea în rândul copiilor, inclusiv al fetelor care ar putea deveni mame, este mai frecventă în ţările sărace, cu o nutriţie mai săracă, cu standarde sanitare şi medicale scăzute, astfel încât cifra-tampon pentru simpla înlocuire a populaţiei trebuie să fie mai mare aici. În timp ce 122 din o mie de nou-născuţi mor în Afganistan şi 109 în Mali, în Suedia raportul este de doar 2,74 şi în Japonia de 2,21. În China şi India, care au cele mai numeroase populaţii, acest raport se situează la 15,62 şi, respectiv, 46,07. În Africa nu mai puţin de 13% din copii mor înainte de a împlini 5 ani, iar în Europa şi America de Nord doar 1%. Asia, cu un raport de 8, şi America de Sud, unde se situează la 5, se află la mijlocul acestui clasament.

În plus, multe mame tinere mor la naştere în ţările înapoiate. Nu mai puţin de 1.100 dintre ele mor la 100.000 de naşteri în Cad. Este alarmant că fiecare a 91-a femeie care încearcă să dea viaţă unui copil o pierde pe a sa. La extrema opusă, acest raport este de 3 la 100.000 de naşteri în Grecia şi de doar 2 în Estonia. În China şi India, este de 37 şi, respectiv, 200.

De ce atunci rata de înlocuire este peste 2 dacă nu sunt decât doi părinţi, şi nu doi şi un pic? Voi explica folosind un exemplu. Populaţia totală este de două sute de indivizi, cu 101 bărbaţi şi 99 de femei. Dintre cele 99 de femei care îşi găsesc un partener, 97 vor să devină mame. 95 reuşesc să facă acest lucru şi se nasc copii; în unele cazuri unul singur, în altele doi, trei, patru sau mai mulţi, dar, în medie, o femeie are doi copii. În total, sunt 190 de copii. 186 dintre ei ajung la maturitate în timp ce patru mor din diferite motive, adesea în copilărie. Următoarea generaţie are cu 7% mai puţini membri, doar 186 de indivizi, în comparaţie cu precedenta, care avea 200 de membri. Acesta este

motivul pentru care avem nevoie de valoarea-tampon de siguranţă, de aproximativ 5% (0,1 din 2,0). Cu alte cuvinte, partea feminină a populaţiei ar trebui să aibă, în medie, 2,1 copii, astfel încât, de-a lungul timpului, numărul de oameni să rămână acelaşi. Înainte eram 200, inclusiv 99 de doamne, dintre care două nu au vrut să aibă copii, două nu au putut şi celelalte 95 au dat naştere în medie la 2,1 copii. Să spunem că 85 au născut fiecare câte doi copii, în total 170, alte şase câte trei copii, în total 18, şi celelalte patru câte patru copii, în total 16. Prin urmare, s-au născut în total 204 copii (170 + 18 + 16). Din nefericire, patru au murit, doar 200 ajungând la maturitate pentru a se implica şi ei, la rândul lor, în reproducere. Au fost 200 de oameni şi acum sunt tot 200 deoarece rata fertilităţii este de 2,1.

În realitate, există 101,2 bărbaţi la 100 de femei în prezent în întreaga lume. La o vârstă tânără şi matură, nu sunt prea puţini băieţi în jurul fetelor şi apoi prea puţini bărbaţi în jurul femeilor, deoarece în intervalul de până la 15 ani există 1,07 băieţi la fiecare fată şi 1,02 bărbaţi la fiecare femeie în intervalul de vârstă 15-64 de ani. În acelaşi timp, în generaţia de peste 65 de ani, există doar opt bărbaţi la zece femei. Femeile trăiesc mai mult. Unii spun că unul dintre motive este că nu au soţii...

Într-o zi, umanitatea va ajunge la o dimensiune relativ stabilă, dar mai este până atunci. Deocamdată, ne reproducem în ritmuri diferite în locuri diferite, deşi peste tot o facem mai lent decât în trecut. Cu toate acestea, tot mai puţini oameni mor la o vârstă fragedă şi din ce în ce mai mulţi trăiesc tot mai mult. Drept urmare, suntem tot mai numeroşi. Umanitatea a atins primul miliard abia pe vremea lui Malthus; conform estimărilor, cam atâţia eram în jurul anului 1820. Abia peste încă 110 ani, în 1930, pentru a ne înmulţi cu încă un miliard. Apoi nu au mai trecut decât 30 de ani, până în 1960, până s-a atins următorul miliard. Apoi, lucrurile s-au accelerat; în 1974 erau deja patru miliarde de oameni pe pământ, cinci miliarde 14 ani mai târziu, în 1988, şase miliarde după 11 ani şi şapte miliarde după încă 12 ani, în 2011. Conform calculelor, este foarte probabil ca umanitatea să ajungă la opt miliarde în 2025 şi la nouă miliarde în jurul anului 2050, poate chiar cu câţiva ani mai devreme. Merită să reflectăm, un moment, la implicaţiile fără precedent ale unui proces atât de dinamic care trebuie – pur şi simplu trebuie – să ia sfârşit. Şi asta curând. În 2050, în această masă de oameni de nouă miliarde vor fi şi unii dintre cei care sunt pe această planetă de pe vremea când erau de trei ori mai puţini oameni. Aşa ceva nu s-a mai întâmplat niciodată în istorie. Aşa ceva nu se va mai întâmpla niciodată din nou.

În timp, pe măsură ce condiţiile de trai se îmbunătăţesc odată cu creşterea economică şi o distribuţie mai bună a averii, diferenţa dintre ratele fertilităţii necesare pentru a menţine numărul populaţiei dintre ţările mai bogate şi cele mai sărace va fi eliminată. La ce ar trebui să ne aşteptăm atunci şi ce ar trebui să facem în privinţa politicii sociale pentru a o menţine la un nivel rezonabil? Câţi dintre noi vor fi, câţi pot fi şi câţi ar trebui să fie în viitor pentru a menţine un echilibru relativ?

Trebuie să ne bazăm iarăşi pe cunoştinţe, care nu sunt niciodată suficiente. Astăzi zona de incertitudine este cu atât mai mare cu cât umanitatea a intrat într-o etapă complicată de tranziţie demografică, care este prinsă între tendinţe opuse de accelerare şi încetinire, precum şi de transformări fundamentale ale preferinţelor legate de dimensiunea familiei. Tranziţia demografică a început deja de ceva timp şi va continua şi pe viitor, ceea ce înseamnă că ne vom orienta treptat de la un model mare la unul modest în privinţa dimensiunii familiei. În teorie, se confruntă aşa-numita selecţie r şi selecţie K.

Selecţia r reprezintă o strategie de reproducere în care părinţii optează pentru urmaşi numeroşi şi astfel au mai puţine fonduri pentru a asigura supravieţuirea fiecăruia dintre

ei. Selecţia K înseamnă o strategie diferită, în care părinţii au puţini urmaşi şi, prin urmare, îşi permit să-i îngrijească mai bine. În primul caz, există foarte mulţi indivizi mai slabi, dintre care nu toţi vor parcurge lungul ciclu al vieţii, dar vor fi întotdeauna şi unii care vor ajunge la maturitate pentru a se îngriji de perpetuarea speciei. Aceştia din urmă sunt puţini, uneori nu există decât un singur urmaş, dar efortul investit în dezvoltarea acestora poate fi mare, astfel încât, prin urmare, ei sunt mai sănătoşi, mai puternici şi mai buni.

Observarea naturii, de la reproducerea şobolanilor la mamiferele marine şi elefanţi, ne arată că există comportamente diferite în acest domeniu. Reproducerea iepurilor urmează indiscutabil tiparul de selecţie r, în timp ce balenele acţionează în modul descris de paradigma selecţiei K. În funcţie de factorii de mediu, comportamente tipice pentru ambele tipuri de selecţie se pot manifesta chiar şi în cadrul aceleiaşi specii.

Descoperirile şi generalizările din domeniul biologiei şi ecologiei sunt aplicate în sociologia vieţii de familie, psihologia socială şi economia comportamentală, unde sunt folosite pentru a studia mecanismele care guvernează procesele de reproducere la oameni. Şi aici există diverse situaţii, chiar şi în cadrul aceloraşi societăţi. În acelaşi timp, se confirmă regula generală conform căreia selecţia r predomină în ţările mai sărace: mulţi copii acasă şi pe străzi, cheltuieli mici cu fiecare dintre ei la vârsta şcolară deoarece nu sunt bani suficienţi, investiţii insuficiente în crearea unor locuri de muncă şi, în consecinţă, o rată scăzută a ocupării forţei de muncă. Se nasc mulţi oameni, unii mor de copii, calificările sunt slabe, la fel şi eficienţa, maturitatea se instalează relativ devreme. În schimb, în ţările bogate predomină selecţia K: mai puţini copii, cheltuieli mari cu fiecare dintre ei deoarece există suficienţi bani. Copiii sunt bine îngrijiţi şi hrăniţi, şcolarizarea este universală la nivelul primar şi gimnazial şi predomină la nivel terţiar, calificările sunt înalte, sănătatea este bună şi oamenii trăiesc mult.

Dacă ai o grămadă de fraţi şi surori şi părinţii nu se scaldă în bani, atunci aparţii unui grup caracterizat de selecţia r. Dacă eşti singur la părinţi şi eşti bine îngrijit de mama şi de tata, atunci cu siguranţă te califici pentru grupul de selecţie K. Oricărui grup aparţii, poţi descoperi în vecinătatea ta exemple de prieteni care aparţin unor grupuri opuse; poate mai greu în mediul fizic, dar foarte uşor pe Facebook. Este mult mai dificil să găseşti prieteni cu criteriul de selecţie K în Africa decât în Europa, amândouă sunt uşor de găsit în SUA, fiind imposibil de găsit produse ale selecţiei r în China, unde selecţia K a fost impusă şi riguros aplicată prin intermediul unei politici. Se pot trage anumite concluzii de aici, deoarece toată lumea ar trebui să înţeleagă că, dacă selecţia r ar predomina în China, la fel ca în Pakistanul învecinat sau aşa cum a fost mult timp în India, China ar fi ţara în care s-ar înregistra un dezastru economic, şi nu un succes.

Unele societăţi trec printr-o tranziţie demografică dramatică. De exemplu, în Mexic, în cursul unei singure generaţii, numărul de copii aduşi pe lume, în medie, de o singură femeie a scăzut de la aproximativ şase la doi, iar în Iran de la 5,5 la mai puţin de doi. China îşi va abandona curând actuala politică demografică ce permite un singur copil în familiile din mediul urban, dar, spre surpriza multora, nu se va întoarce la selecţia r, continuând să rămână aproape de selecţia K, de data aceasta în mod voluntar.

Studiile empirice ne arată că modelul care s-a impus de secole nu va dura la nesfârşit. Mai ales în ţările mai sărace, dar care s-au dezvoltat rapid în ultimele decenii se poate observa o trecere, uneori radicală, precum în Europa Centrală şi de Est, sau rapidă, precum în Asia de Sud-Est, de la selecţia r la selecţia K. Şi exact asta înseamnă o tranziţie demografică şi aceasta va continua cel puţin încă două generaţii în societăţile în curs de

emancipare. Şi acum acest proces contribuie la rezolvarea unor probleme, dar, în acelaşi timp, creează altele. Practic, totuşi, tranziţia demografică pare a fi o condiţie indispensabilă pentru o dezvoltare sustenabilă[4].

Aceasta din urmă are mulţi factori determinanţi, printre cei mai importanţi numărându-se capitalul social, ce se bazează pe încredere, şi capitalul uman de înaltă clasă, fără de care nu există nicio şansă de creştere dinamică. Tocmai cererea pentru un număr mai mic de angajaţi bine educaţi, puternici mental şi capabili, mai curând decât pentru o forţă de muncă numeroasă, dar necalificată a atras un declin al ratei fertilităţii şi a favorizat creşterea economică în ţările care au reuşit să se îmbogăţească în ultimele două secole. Trecerea de la selecţia r la selecţia K facilitează crearea capitalului uman şi pune acest capital la dispoziţia unui număr mai mare de ţări, care pot modela corect procesele de populaţie ce au loc în cadrul graniţelor lor. Aşa se va întâmpla, cu condiţia să nu exagerăm cu limitarea ratei fertilităţii cu ajutorul unei politici care să nu permită unei familii să aibă decât un singur fiu, unul grozav, firește. Atunci dispariţia noastră ca specie nu va fi decât o chestiune de timp.

Sau o singură fiică... Civilizaţia şi-ar putea găsi sfârşitul dacă actualele tendinţe demografice continuă, fără niciun cataclism produs de război, un Armageddon ecologic sau o apocalipsă spaţială. Ar fi de ajuns să plecăm de la premisa (falsă) că unele tendinţe legate de înlocuirea populaţiei vor continua timp de secole. Drept urmare, mai întâi vom rămâne fără femei, astfel încât imediat după aceea toţi bărbaţii vor dispărea şi ei. Cum este posibil acest lucru? Destul de simplu.

În 83 de ţări, femeile nu au suficiente fiice pentru a se asigura că numărul de fete născute este acelaşi cu numărul lor actual. Prin urmare, ele sunt tot mai puţine. Să luăm cazul Hong Kongului, unde situaţia este cea mai izbitoare. Dacă folosim în calculul nostru structura în funcţie de număr şi sex a naşterilor estimate pentru anii 2010-2015, o mie de femei nu nasc decât 547 de fete pe an. Dacă şi ele fac la fel ca mamele lor, atunci în generaţia următoare vor veni pe lume doar 299 de fete. Prin extrapolarea acestei tendinţe, în 25 de generaţii populaţia de sex feminin a Hong Kongului ar scădea de la nivelul actual de 3.750.000 la o singură persoană, ultima femeie. Luând în calcul faptul că doamnele din Hong Kong nasc câte un copil, în medie, la vârsta de 31 de ani, ultima femeie s-ar naşte aici în anul 2798. Folosind aceeaşi extrapolare şi în ţările destul de populate, Spania, Japonia, Germania, Rusia, Italia, nu vor mai exista oameni până la sfârşitul mileniului următor[5]. Nu are niciun rost să aşteptăm să se întâmple acest lucru; trebuie să acţionăm acum, ţinând cont de faptul că nici cele mai mari eforturi din partea doamnelor însele nu vor fi suficiente...

Viitorul va fi, într-adevăr, foarte diferit de prezent. Încercând să demonstreze unele aspecte cantitative ale schimbărilor de populaţie, centrul Naţiunilor Unite pentru cercetări demografice a dezvoltat prognoze fascinante pe termen lung, făcând anumite asumpţii cu privire la ratele fertilităţii, precum şi la variabilitatea lor în timp şi spaţiu sau, mai exact, cu privire la diversele lor deviaţii de la rata de înlocuire. În unele ţări, rata fertilităţii va fi atât de mică, încât fără imigraţie vor fi din ce în ce mai puţini oameni, pe când în altele vor fi atât de mulţi, încât nu vor mai încăpea şi vor vrea să emigreze. Şi aceasta poate fi speranţa noastră.

În special, rata anticipată a fertilităţii nu va asigura nici măcar simpla înlocuire în ţările bogate. Indicele curent de 2,06 plasează deja SUA sub pragul de înlocuire a populaţiei. În Japonia, este mult mai mic, situându-se la 1,39, în Uniunea Europeană şi Canada în jurul valorii de 1,59, iar în Australia la 1,77. Pentru această parte a lumii,

locuită în prezent de puţin peste un miliard de oameni, prognoza Naţiunilor Unite anticipează o scădere treptată a ratei fertilităţii până la 1,85 în 2050. Asta înseamnă o scădere în SUA şi o creştere în Japonia şi Uniunea Europeană, precum şi în Australia şi Canada. Vom omite aici datele din alte ţări bogate, precum Elveţia, Norvegia, Islanda, Coreea de Sud, Taiwan, Noua Zeelandă, şi pe cele din ţările postsocialiste cele mai dezvoltate, precum Republica Cehă şi Slovenia, incluse în acest grup de câţiva ani, al căror impact asupra populaţiei şi economiei mondiale, luând în calcul numărul modest de locuitori, este neglijabil. Tendinţele care se pot observa aici sunt similare cu cele care predomină în ţările bogate mari.

Într-o prognoză intermediară, se anticipează că în ţările mai puţin avansate din punct de vedere economic rata fertilităţii va continua să scadă. Cu cât nivelul de trai este mai ridicat, mai ales nivelul de educaţie al femeilor, precum şi sistemul social şi de educaţie, cu atât mai puţini copii se vor naşte, pe de o parte, şi cu atât mai puţini vor muri la o vârstă fragedă, pe de altă parte. O rată înaltă a mortalităţii infantile, mai mult de un copil din zece în cazurile extreme, îi inspiră pe părinţi să facă mai mulţi copii; unul sau doi vor muri de timpuriu, alţii vor ajunge la maturitate pentru a avea grijă de părinţii lor când aceştia îmbătrânesc. Nu este de mirare că în ţările sărace, care nu au sistem de pensii – şi exact aşa stau lucrurile în cazul celei mai mari părţi a umanităţii –, deficienţa sistemului social este compensată de familie, urmând regula: cu cât mai mare, cu atât mai multe şanse de supravieţuire. Asta înseamnă sărăcie sau, uneori, chiar mizerie. Se produce aici un cerc vicios: oamenii sunt săraci pentru că au prea mulţi copii, dar au şi mulţi copii pentru că sunt săraci.

Rata fertilităţii ar trebui să scadă destul de rapid în Asia şi America Latină, mai lent în Africa. În primul caz, ar trebui să scadă de la valorile actuale de aproximativ 2,2 şi, respectiv, 2,3 la 2,1 în 2050, iar în cazul din urmă de la 4,5 la 2,7. Probabil că acest lucru se va întâmpla, mai ales că în ultima vreme ritmul reducerii fertilităţii a fost incredibil. Ajunge să menţionăm faptul că în America Latină rata fertilităţii era de şase naşteri per mamă acum o jumătate de secol. O importanţă deosebită a avut-o scăderea înregistrată în Brazilia, în prezent ţara cu cea mai numeroasă populaţie de pe continent şi a cincea din lume în această privinţă, cu peste 200 de milioane de locuitori, unde acest indice a scăzut de la 6,2 în 1960 la 1,81, sub nivelul de înlocuire. Nu ar trebui să ne mire nici dacă Africa înregistrează o accelerare similară în deceniile următoare. Acest lucru va depinde, într-o mare măsură, de ritmul în care se implementează obiectivele de dezvoltare ale mileniului, în special cele care se referă la combaterea sărăciei, îmbunătăţirea standardelor sanitare şi servicii medicale mai bune pentru mamă şi copil.

Dacă situaţia rămâne aşa cum anticipează Organizaţia Naţiunile Unite, peste două generaţii actuala stratificare înaltă a reproducerii pe continentele respective va dispărea şi pretutindeni, cu excepţia Africii şi a ţărilor bogate, rata fertilităţii va fluctua în jurul valorii de 2,1, nivel care stabilizează populaţia. Acesta va fi un moment de cotitură în istoria omenirii, deoarece numărul oamenilor va înceta să crească. Încă de când a început creşterea economică modernă, respectiv acum aproximativ 250 de ani, nu a mai existat o situaţie similară deoarece de la Marea Ciumă din secolul al XIV-lea numărul oamenilor a crescut continuu şi în perioada celui de-al doilea război mondial, în ciuda numărului tragic de peste 60 milioane de victime. Din mai multe motive, stabilizarea viitoare a populaţiei nu este ceva pe care ar trebui să ne bazăm, dar merită să încercăm din răsputeri să ne asigurăm că acest scenariu va deveni o realitate.

Totuşi, se pot adeveri şi alte predicţii. Un scenariu extrem pleacă de la premisa că în curând omenirea va coborî permanent sub pragul reproductibilităţii sale cantitative, ceea

ce va declanşa în mod automat un proces de declin al populaţiei lumii. În acest scenariu – şi este mai curând un scenariu decât o prognoză – calculele se bazează pe premisa că rata actuală a fertilităţii va scădea treptat şi că începând cu anul 2050 se va situa la o pătrime de punct procentual sub principala prognoză a Naţiunilor Unite, deci la 1,85 (2,1-0,25). Astfel, numărul de oameni va atinge apogeul deja înainte de 2040 şi apoi va începe să scadă brusc, ajungând la o valoare ce nu va depăşi numărul de astăzi, de 7,4 miliarde, în 2050. Este un viitor prea frumos să fie adevărat...

Un alt scenariu extrem este că dinamica ultimelor câteva decenii va continua pur şi simplu, ceea ce ar conduce la o populaţie de 10,9 miliarde de oameni în 2050. Totuşi, numărul menţionat în principala prognoză a Naţiunilor Unite este cu două miliarde mai mic: 8,9 miliarde la mijlocul secolului XXI. Este un scenariu foarte probabil, dar în niciun caz 100% sigur.

Dacă s-ar întâmpla aşa, raportul dintre masa oamenilor care trăiesc astăzi şi toţi cei ce au trăit vreodată pe pământ ar creşte pentru prima dată. Se estimează că din cele mai vechi timpuri ar fi existat aproximativ 110 miliarde de oameni în total. Dacă este adevărat, cei care trăiesc astăzi reprezintă aproximativ 6% din toţi oamenii care au trăit vreodată. Dacă s-ar mai naşte încă 4,7-4,9 miliarde de oameni până în 2050 (şi ar muri 2,8-3 miliarde), atunci norocoşii care se vor bucura de viaţă la mijlocul secolului vor reprezenta 7,7% din toţi oamenii care au trăit vreodată. Cu alte cuvinte, dacă trăiţi până în anul 2050, gândiţi-vă pentru un moment că faceţi parte din a treisprezecea parte din toţi oamenii care au trăit vreodată pe pământ, inclusiv Lucy, un *Australopithecus afarensis* care datează de 3,2 milioane de ani, descoperit în apropierea localităţii Hadar din Etiopia sau, dacă preferaţi, Adam şi Eva.

Asumpţiile făcute în previziunile demografice sunt foarte riscante. Sunt posibile deviaţii majore, în funcţie de transformările sociale şi culturale, influenţate de o situaţie economică şi politică schimbătoare. Multe depind de politicile urmate de ţările respective. Printr-o politică financiară şi socială, precum şi prin asigurarea sprijinului pentru educaţia primară în grădiniţe şi şcoli, o implicare corectă a statului îi poate încuraja pe părinţi să mai facă un copil.

Pentru ca un copil să se nască totuşi, este nevoie mai întâi de părinţi. Deşi în unele ţări sunt din belşug deoarece, cum ar fi, de exemplu, în Brazilia, care are un ritm de dezvoltare rapid, oamenii se căsătoresc la o vârstă tânără, în altele nu este atât de simplu. Din mai multe motive. Uneori bărbaţii care vor să se căsătorească sunt puţini, alteori nu sunt suficiente mirese. Dacă multe fete din Iran, mai multe decât în orice altă ţară din Orientul Mijlociu, se hotărăsc să facă o facultate, îşi amână căsătoria. Multe dintre ele se acoperă şi cu un hijab, doar pentru a fi lăsate în pace, iar altele poartă verighete false; toate bazarurile sunt pline de aşa ceva.

În alte locuri este dificil de găsit un partener de viaţă din alte motive. În China este greu să-ţi găseşti o nevastă deoarece, din cauza politicii unui singur copil în familiile din mediul urban, nu e ceva ieşit din comun să faci avort dacă viitorul copil se dovedeşte a fi fată. Astfel, mulţi ani s-au născut mai mulţi băieţi şi nu există suficiente mirese pentru aceşti holtei. Un sindrom similar, deşi la o scară mai limitată, se poate observa în ţările învecinate cu populaţie numeroasă, India şi Pakistan. În timp ce la nivel global există, în medie, 1,07 băieţi la o fată, în Pakistan raportul este de 1,10, în India de 1,12, iar în China de 1,13. Acest indice este, de asemenea, foarte ridicat în regiunea Caucazului, unde se situează la 1,11 în Georgia şi 1,12 în Armenia şi Azerbaidjan.

La celălalt capăt al lumii – în SUA, templul libertăţii –, unul din douăzeci de afro-americani se află după gratii; în cohorta de vârstă 19-34 de ani numărul este chiar

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

mai mare. Este dificil pentru aceşti indivizi să devină taţi, iar majoritatea femeilor din acest grup rasial se căsătoresc cu parteneri din acelaşi grup. Dacă atât de mulţi bărbaţi sunt în închisoare – şi mulţi dintre ei vor rămâne acolo în cea mai mare parte a vieţii –, atunci multe femei nu se căsătoresc. Dintre cele singure, din motive de înţeles, relativ puţine se hotărăsc să devină mame.

Numărul gospodăriilor cu un singur membru, bărbaţi singuri şi femei singure fără copii, creşte în toată lumea, deşi din motive diferite. Cel mai probabil, în 2020 ele vor constitui una din trei gospodării în Europa Occidentală şi 27-28% în Europa de Est şi Statele Unite. Vor fi mai puţine (deşi a existat o tendinţă crescătoare în decursul acestei generaţii) în America Latină (cca 12%) şi în Asia (9%) şi cele mai puţine în Africa şi în Orientul Mijlociu (6%)[6].

O astfel de diversificare ridicată are la bază o varietate de factori culturali, economici şi psihologici, în special dacă discutăm despre femei. Dincolo de preferinţele indivizilor de stil de viaţă motivate diferit, nivelul de educaţie are o mare importanţă: cu cât este mai ridicat, cu atât se amână momentul căsătoriei. Această afirmaţie este valabilă în cazul extremei mai tinere din spectrul persoanelor singure. Extrema opusă, persoanele singure mai în vârstă, este dominată de femei, pentru că ele trăiesc mai mult decât bărbaţii, în medie de la câţiva ani la aproximativ zece ani, în funcţie de ţară. Astfel, numărul lor este mai mare. Chiar şi în China, unde femeile sunt mai numeroase în grupul de vârstă de peste 65 de ani, există doar 92 de bărbaţi la 100 de femei.

Femeile singure au mai puţini copii decât omoloagele lor care au fost suficient de norocoase (să sperăm) să-şi găsească un soţ. Evident, dacă asta au vrut, întrucât nu sunt neobişnuite cazurile în care vor să fie mame, dar nu caută un soţ. Indiferent dacă şi-au dorit-o sau dimpotrivă, situaţia are consecinţe economice negative în timp. Există mai puţini copii care îşi pot îngriji părinţii când îmbătrânesc. În viitor, odată cu creşterea speranţei de viaţă, această problemă se va agrava. Deja ridică probleme, cărora Japonia, o ţară bogată, le face faţă uşor, spre deosebire de China, o ţară în ascensiune, acestea fiind şi mai grave în ţările est-europene relativ sărace precum Bulgaria şi România şi în trioul caucazian.

În tot acest context, pe termen lung cultura persoanelor singure are consecinţe economice şi sociale negative. Studiile medicale şi psihologice comparative demonstrează că persoanele singure sunt mai predispuse la stres, şocuri, crize şi, astfel, pe toată durata ciclului lor de viaţă, pot fi o povară mai mare pentru societate, luând în calcul nevoia de cheltuieli publice relativ mai mari, în special pentru sănătate şi asistenţă socială.

Prin însăşi natura proceselor demografice, precum şi prin natura fenomenului persoanelor singure, situaţia actuală are implicaţii pe termen lung. Dacă eşti singur, fie pentru că aşa ai ales, fie pentru că „aşa a fost să fie", nu este uşor să-ţi schimbi acest statut la 30 de ani, este dificil la 40, aproape imposibil la 50 de ani şi total imposibil la 60 de ani. Astfel, privind în viitor, trebuie să luăm în calcul şi acest aspect al performanţei economice şi sociale, de exemplu, creând un sistem de economii dedicat persoanelor singure şi, în cazul persoanelor singure cu un copil, unul cu asigurări suplimentare şi sprijin educaţional pentru copii.

În toate ţările avansate se conştientizează faptul că, în contextul tendinţelor actuale, numărul de locuitori va scădea. Antidotul este imigraţia din străinătate, dar aceasta nu ajută doar la rezolvarea unor probleme, ci şi cauzează altele noi. Atunci, politicile profamilie active sunt singura soluţie. Nu de tipul celor recent adoptate în Polonia, unde nu există suficient sprijin financiar pentru instituţionalizarea în grădiniţe, cea mai bună

metodă de a încuraja tinerele femei să facă mai mulţi copii. În acelaşi timp, banii publici sunt irosiţi pe alocaţii absurde, în valoare de aproximativ 300 de dolari pentru fiecare nou-născut. Nu se poate ca într-o ţară suficient de dezvoltată oamenii raţionali să se hotărască să facă un copil ca să capete 300 de dolari! Este prea puţin pentru a-i încuraja pe oameni să adopte un câine de la un adăpost, ca să nu mai vorbim despre decizii strategice în privinţa maternităţii, calităţii de părinte şi a familiei.

Tot mai multe fete şi femei sunt din ce în ce mai educate, astfel încât ambiţiile lor cresc. Pe bună dreptate. Din păcate, maternitatea face mai dificilă satisfacerea acestora; trebuie să stai acasă, şi nu la birou, trebuie să-i citeşti poveşti copilului şi să-l educi acasă, în loc să citeşti mult şi să-ţi continui educaţia, din cauză că nu există suficiente locuri la creşe şi grădiniţe. Un economist neoliberal ar spune că este o problemă a pieţei; dacă există cerere, va exista ofertă. Un economist raţional ar spune că va exista cerere, dacă sistemul fiscal şi politicile sociale ale guvernului (cele plătite de contribuabili, bineînţeles, de cine altcineva?) vor asigura sprijin pentru dezvoltarea unei reţele de creşe, grădiniţe şi alte forme de îngrijire a copiilor. Apropo, parteneriatele publice şi private se pot extinde în acest sens, pentru că există puţine alte domenii în care preferinţele individuale şi cele sociale se potrivesc atât de bine.

Există şi cazuri în care mama fără slujbă care stă acasă şi are un singur copil se hotărăşte să mai facă unul sau, apoi, un al treilea (uneori) şi un al patrulea (tot mai rar astăzi) sau un al cincilea (în mod excepţional). În general, dacă copiii sunt bine îngrijiţi în afara căminului lor în timp ce părinţii muncesc, aceştia se hotărăsc să-şi extindă familia. Acest lucru depinde de efectul altor factori, de asemenea, în special de salariile lor şi de proprietăţile deţinute, de timpul de navetă şi de numărul generaţiilor din familie.

Dacă prognoza ONU se adevereşte, Japonia, care se plasa pe locul 5 în 1950 în termeni demografici, va ajunge probabil pe locul 15 în 2050, în timp ce există aşteptarea ca Germania să cadă de pe locul 7 în afara primelor 20. Între timp, Etiopia şi Congo, care în 1950 nu se situau în rândul primelor 20 cele mai populate ţări, în 2050 se pot situa pe locul 9 şi, respectiv, 10, fiecare cu o populaţie de aproximativ două ori mai mare decât în prezent.

Acest tip de calcule, deşi destul de controversate şi uneori pur şi simplu îndoielnice, sunt utile pentru că politicile sociale şi economice pe termen lung trebuie ancorate într-un anumit context demografic. Prognozele trebuie revizuite din când în când deoarece ele nu sunt doar informaţiile iniţiale pentru posibilele schimbări viitoare, ci şi unul dintre factorii care determină deciziile ce pot afecta semnificativ viitorul. Implicaţiile schimbărilor demografice sunt enorme şi acesta este motivul pentru care politicile economice, preocupate de problemele pe termen scurt, nu le pot ignora, din cauză că este vorba despre tendinţe pe termen lung, ce au adesea consecinţe ireversibile.

Să luăm în calcul prelungirea speranţei de viaţă datorită progresului social şi economic. În prezent, media globală este de aproape 67 de ani, variind de la doar 49 de ani în Ciad, Guineea-Bissau şi sudul Africii până la 82 de ani în Australia şi Italia sau 84 de ani în Japonia. În Polonia, se situează deja la peste 76 de ani, femeile trăind în medie 80 de ani şi bărbaţii 72 (câtă nedreptate!). Este bine să trăieşti cât mai mult posibil, dacă sănătatea nu se deteriorează, dar e şi mai bine dacă există fonduri pentru a-i sprijini pe oamenii aflaţi la o vârstă înaintată. Dacă am putea elimina această nedreptate cu o baghetă magică şi bărbaţii ar trăi şi ei 80 de ani, finanţele publice ar da faliment, din cauză că în prezent se practică sistemul redistributiv, adică pensiile sunt finanţate din contribuţiile sociale curente, insuficiente, fiind astfel necesară o subvenţie majoră de la bugetul de stat. Motivul

este că contribuţiile pe care pensionarii de astăzi le-au plătit sistemului au fost folosite de mult timp pentru cheltuielile cu pensionarii de atunci.

Îmbătrânirea societăţilor este un proces obiectiv. Se estimează că în 2050 media speranţei de viaţă a întregii omeniri va creşte cu alţi zece ani. În acest caz, vom trăi în medie 77 de ani, la nivel global. Este greu de crezut, dar până nu de mult, în secolul XX, oamenii din ţările dezvoltate ajungeau la 50 de ani, în medie, astfel încât viaţa lor era mai scurtă decât este astăzi în ţările africane sărace. Rata ridicată a mortalităţii infantile era un factor major, dar în general speranţa de viaţă era scurtată din cauza unui complex de circumstanţe diverse.

În 2100, se aşteaptă ca diferenţa dintre speranţa medie de viaţă din regiunile respective să fie între 67 şi 87 de ani, iar în 2300, între 87 şi 106 ani. Dacă aceste predicţii se adeveresc, peste zece generaţii, într-o ţară situată pe ultimul loc în acest clasament, speranţa de viaţă ar fi mai mare decât în cea aflată azi pe primul loc, iar într-o ţară în care locuiesc oamenii cu cea mai mare speranţă de viaţă, media ar fi de 106 ani sau cu 20 de ani mai mult în comparaţie cu ţările care conduc în prezent la această categorie.

Consecinţele unor astfel de schimbări pentru cultură, stilul de viaţă şi relaţiile sociale, precum şi pentru activitatea economică şi finanţele publice vor fi enorme, greu de imaginat azi. Îmbătrânirea societăţilor este deja o provocare majoră într-un număr tot mai mare de societăţi, nu doar din punct de vedere economic, ci şi cultural şi politic. În 2000, dacă oamenii ar fi ieşit la pensie în întreaga lume când împlineau 65 de ani, ar mai fi trăit, în medie, două săptămâni din viaţa unui pensionar. În 2300, când speranţa medie de viaţă la naştere poate atinge 96 de ani şi presupunând că vârsta de pensionare rămâne 65 de ani, viaţa unui pensionar ar dura 31 de ani, în medie. Ne încântă posibilitatea de a trăi câteva decenii ca pensionar?...

Vom îmbătrâni. Deja îmbătrânim, dar nu prea ne place să recunoaştem. Tinereţe, nu pleca! Şi între timp ONU prognozează că segmentul actual de populaţie peste 65 de ani, 7,9% din omenire (adică 227 de milioane de bărbaţi şi 289 de milioane de femei), va creşte între 2100 şi 2300 de la 24% la 32%. În secolele XXII-XXIII, numărul octogenarilor se va dubla, de la 8,5% la 17%, iar cel al centenarilor va creşte de la 0,2% la 1,8% din întreaga populaţie. Astfel, putem intra în secolul XXIV cu 3 miliarde de oameni la vârsta pensionării de azi, iar numărul lor îl va egala pe cel al întregii omeniri din urmă cu o jumătate de secol. Cu mult înainte de secolul XXIV, de fapt, destul de curând, după o altă creştere de 200 de milioane, vor exista un miliard de oameni cu vârsta peste 60 de ani, iar la jumătatea acestui secol, două miliarde. Acesta este şi momentul când, în jurul anului 2050, oamenii de peste 60 de ani vor fi mai numeroşi decât copiii sub 15 ani[7].

Numărul lor creşte rapid în societăţile care nu sunt bogate. În timp ce acum 40 de ani peste jumătate din oameni în vârstă de peste 60 de ani trăiau în ţările în curs de dezvoltare, cunoscute atunci ca „lumea a treia", peste 40 de ani nu mai puţin de 80% din acest grup de două miliarde vor locui aici. Acestea sunt atât veşti bune, cât şi rele. Pe de o parte, ne arată că există un progres permanent al standardelor de viaţă: venit, alimentaţie, igienă, sănătate. Pe de altă parte, societăţilor cu o astfel de structură a vârstelor le va fi mai dificil să fie eficiente. În prezent, aproape două treimi din populaţia Indiei are mai puţin de 30 de ani; este o societate tânără. În 2050, vor exista 200 de milioane de oameni peste 60 de ani; este o societate bătrână. Din ce vor trăi aceşti oameni? În ce măsură li se vor îmbunătăţi condiţiile de trai?

În ţările bogate, oamenii nu vor fi atât de plictisiţi de viaţă, încât singura lor dorinţă va fi să iasă la pensie, să crească nepoţi, să meargă la doctor şi să se uite la televizor.

Majoritatea dintre ei vor fi în putere și vor prefera ei înșiși să muncească, nu neapărat cu normă întreagă, adesea stând acasă sau în vecinătate, în loc să se întrebe ce să facă, având dintr-odată atât de mult timp liber la dispoziție. Mulți vor vrea să muncească dintr-un simplu motiv economic, deoarece va fi singurul mijloc pentru a-și menține standardul de trai. Trebuie să ne dăm seama, până la urmă, că, chiar și atunci când ai economii când nu mai muncești, cantitatea lor anuală va fi cu atât mai mică cu cât ți-au rămas mai mulți ani de trăit. Dacă ai economii, de pildă, de 120.000 de dolari (fără să includem dobânzile posibile pentru a compensa efectul inflației ce rezultă din represiunea financiară la care guvernele vor recurge pentru a reduce povara datoriei publice), poți adăuga 1.000 de dolari pe lună la pensia ta timp de 10 ani, dar numai 500 pentru 20 de ani sau 300 pentru 33 de ani.

Dacă mai există îndoieli că a sosit cu adevărat timpul să începem să creștem treptat vârsta de pensionare, aceste previziuni ar trebui să le risipească. O economie națională, ca să nu mai vorbim despre întreaga lume, nu poate să funcționeze corect dacă o treime din populație este la pensie! Fără a intra în detalii, care diferă de la o țară la alta, pe măsură ce speranța de viață după pensionare crește, trebuie să adoptăm politici sociale care țintesc la prelungirea anilor de activitate și la amânarea vârstei de pensionare.

Să nu uităm că mai mulți ani de activitate vor fi însoțiți de un timp de lucru zilnic, săptămânal sau chiar anual mai scurt. Nu știm care va fi rezultatul acestor procese peste câteva decenii, ca să nu mai spunem peste câteva sute de ani, dar, în orice caz, putem și vom munci mai mult în cursul vieții pe măsură ce vom trăi mai mult. Evident, în paralel cu creșterea vârstei de pensionare, trebuie să creăm reglementări care să permită opțiuni de pensionare anticipată. Se întâmplă sau se va întâmpla ca, în timp, să ne pensionăm anticipat la vârsta de 70 de ani sau mai târziu...

Între timp, trebuie să respingem recomandarea, formulată în toiul crizei financiare, de a lega prin indexare vârsta de pensionare de speranța medie de viață după pensionare. Acesta nu este decât un alt exemplu de abordare convențională, dacă nu mecanistă, a unui aspect atât de complex în esența sa, nu doar în termeni economici, ci, în principal, în termeni sociali. Indexarea ar consta în creșterea vârstei de pensionare odată cu creșterea speranței de viață, astfel încât, după ce ți-ai încheiat cariera, ce ți-a mai rămas din viață să fie așa cum obișnuia să fie. Astfel, dacă speranța de viață este, într-adevăr, cu 10 ani mai mare în 2050, vârsta de pensionare ar trebui ridicată, conform susținătorilor acestei indexări simple, cu același număr de ani. Din punct de vedere social, este o absurditate, dar adesea una frecvent invocată în diverse discuții. Și totuși, după un anumit punct în viață, anii care urmează sunt ca escaladarea unui munte înalt: cu fiecare metru parcurs devine tot mai greu, cu fiecare an tot mai dificil. Speranța medie de viață va crește într-o zi, probabil mai târziu decât în 2050, cu 10 ani, dar acest lucru nu înseamnă că oamenii care ajung acum la vârsta de pensionare de 65 de ani vor mai fi capabili să muncească încă zece.

Așa cum epuizarea resurselor naturale nonregenerabile este cea mai mare provocare cu care se confruntă omenirea în deceniile următoare, timp de generații și secole la intersectarea economiei cu natura, tot astfel cea mai mare problemă la intersectarea economiei cu societatea este îmbătrânirea populației. Pe de o parte, este un semn al progresului economic, pentru că economia este capabilă să producă tot mai multe bunuri și servicii de care oamenii au nevoie în timpul vieții lor, dar, pe de altă parte, apar multe probleme de nerezolvat, dacă menținem metodele activității economice curente și sistemul actual de distribuție a venitului. Îmbătrânirea societăților impune o reformă profundă a

valorilor, instituţiilor şi politicilor, astfel încât viitorul sistem economic să poată face faţă dificultăţilor tot mai mari.

Problemele morale care azi sunt ascunse sub preş sau adesea chiar interzise cu totul în dezbaterile publice, din cauză că sunt foarte delicate, vor ajunge în prim-plan la o scară fără precedent. Nu este în continuare vorba despre deceniile viitoare, dar într-un viitor îndepărtat se va dezvolta o nouă abordare a uneia dintre cele mai sensibile probleme, cea a dreptului omului de a decide asupra momentului când propria viaţă trebuie să ia sfârşit. În prezent, în doar câteva ţări există o legislaţie privind această situaţie, una foarte strictă, pe bună dreptate. Sinuciderea asistată medical în cazuri excepţionale are cea mai mare vechime, din 1942, în Elveţia, unde este cauza a doar 0,5% dintre decese. Astfel de situaţii sunt cele mai numeroase în Olanda, unde acest indice se situează la 3%. În Europa, în Benelux există cele mai liberale legi în această problemă. În Statele Unite, astfel de practici sunt acceptate doar în câteva state, constituind excepţii; în Oregon, reprezintă 0,2% din totalul deceselor. Se ia în calcul o liberalizare relevantă a legii în alte state, precum Massachusetts din SUA sau New South Wales din Australia.

Îmbătrânirea societăţilor dincolo de o anumită limită de vârstă va pune această problemă într-o nouă lumină. În prezent, decizia disperată foarte rară de a pune capăt vieţii, ce apare în diverse grupuri de vârstă, este determinată de tragedii personale, inclusiv sărăcia extremă. Deşi problema are o importanţă crucială din punct de vedere etic şi social, implicaţiile sale economice vor fi foarte limitate. Deocamdată, nu suntem pregătiţi să vorbim despre modul în care diferitele societăţi, înrădăcinate în culturi diferite, vor aborda această problemă într-un viitor îndepărtat, dar cu siguranţă că procesul îmbătrânirii populaţiei va contribui cu elemente noi.

Îmbătrânirea este o provocare specială pentru sistemul de asigurări sociale şi cel de sănătate, precum şi pentru finanţele publice. Oamenii vor trăi tot mai mult, în timp ce sistemele de pensii sunt adaptate trecutului, când se trăia mult mai puţin. Niciunul dintre sistemele din prezent nu ar fi capabil să-şi respecte obligaţiile în situaţia în care există un pensionar la fiecare persoană activă. O astfel de situaţie extremă s-ar putea produce dacă ar conlucra trei factori: o treime din societate, cea mai tânără, se bucură de copilărie, merge la şcoală şi la facultate; a doua treime munceşte pentru a întreţine pe toată lumea; iar a treia se îngrijorează cum să se descurce după pensionare. Sau, şi mai rău, dacă s-ar întâmpla patru lucruri în acelaşi timp: un sfert primeşte o educaţie, un sfert munceşte, un alt sfert nu are un loc de muncă şi al patrulea sfert, cel mai îmbătrânit, duce o viaţă de pensionar. Dacă aţi întâlnit o familie astfel structurată, încercaţi să vă imaginaţi un tipar similar într-o societate. Nu este un viitor, ci un coşmar.

Disputele şi bătăliile politice actuale pe tema direcţiei schimbărilor din finanţarea sistemului de sănătate din SUA sau pe tema vârstei de pensionare din UE sunt doar începutul unei ciocniri între interesele intergeneraţionale şi conceptele teoretice şi politice disparate referitoare la rezolvarea acestora într-o manieră raţională. Bineînţeles că avem nevoie atât de o înclinaţie mai mare spre economisire, care poate fi încurajată de sistemele mixte de pensie, bazate parţial pe un sistem de stat redistributiv şi parţial pe un segment de capital, cât şi de o implicare relevantă a statului în procesul de redistribuire a venitului. Nu putem lăsa problema în voia pieţei. În mod cert, sistemul de sănătate trebuie să coexiste cu un sector de servicii comercializate şi private specializat.

Opiniile lui Mitt Romney, candidat republican la alegerile prezidenţiale americane din 2012, care a afirmat că serviciile de sănătate trebuie practic vândute pe piaţă la fel ca orice alte bunuri, îl descalifică drept politician pragmatic. Acest punct de vedere este

complet ideologic și fundamental greșit în termeni economici. Dacă așa ar sta lucrurile, mulți oameni nu și-ar permite să le cumpere și capitalul uman s-ar eroda foarte rapid. Drept urmare, nu doar nu am observa o creștere a speranței de viață, care este în sine o valoare intrinsecă, ci am vedea și că economia ar fi afectată curând de lipsa forței de muncă și a unei cantități adecvate de capital uman. Oamenii nu doar nu ar trăi mai mult, ci nici capitaliștii nu ar putea să-și crească profiturile. Este incredibil cum, din cauza ignoranței și a lipsei de viziune, îți poți tăia craca de sub picioare.

Riscant în legătură cu acest punct de vedere este faptul că reprezintă de asemenea un teren fertil perfect atât pentru o demagogie ideologică populistă de dreapta, sau uneori de stânga, dar cel mai adesea una neancorată în realități financiare concrete, cât și pentru politicienii care intră în războaie ale declarațiilor și care curtează voturile alegătorilor. La fel de evident este și că decizia luată în această problemă nu poate fi lăsată doar la latitudinea politicienilor, chiar și a celor votați în cele mai nobile alegeri democratice. Se înțelege și că nici nu poate fi lăsată în responsabilitatea celor mai buni tehnocrați, precum și că a te baza pe speculatorii pieței financiare iese și mai mult din discuție. Nu există soluții simple, clare în acest caz și nici decizii finale. Ele trebuie să rezulte din dialog, deși acesta nu poate dura prea mult, din cauză că suntem în criză de timp.

Modelul de consum se va schimba de asemenea. Deși toate femeile cumpără cosmetice, fetele de 18 ani vor cheltui bani și pe educație, vor cumpăra rachete de tenis, iPad-uri, bikini, vor merge la film și vor vrea propria mașină rapidă cât mai curând, iar cererea doamnelor de 80 de ani va fi structurată diferit. Dacă i-am muta pe japonezi, cu structura lor de vârstă, peste Pacific, în Mexic, nu ar fi suficient pentru a-i înmulți pur și simplu venitul național. De asemenea necesară ar fi o schimbare profundă în structura bunurilor și serviciilor oferite pentru a face ca oferta să satisfacă cererea. Peste câteva decenii, când tinerii arabi, care azi atacă *statu-quoul* și ies pe străzile orașelor lor, vor ieși la pensie, vor aștepta de la economiile lor ceva destul de diferit de ceea ce visează pentru acum.

Provocările legate de aspectul tehnic al schimbării structurii de producție și servicii vor fi ușor de depășit. Ele nu prezintă un potențial mare de conflict. Progresul tehnologic și organizațional va avea de asemenea un rol pozitiv. Mult mai grave și mai predispuse la conflicte sunt transformările culturale, sociale și politice pe care le implică îmbătrânirea societăților. Adică, societățile se vor stratifica și se vor diversifica și mai mult între generații. Ceva foarte rar azi, o familie formată din patru generații, va deveni ceva obișnuit cu timpul, dacă femeile nasc un copil înainte de a împlini 30 de ani. Trebuie să ne pregătim pentru această situație. Una similară se întâlnește în cele mai bogate țări, unde oamenii trăiesc mai mult, pentru că își permit. Viața costă, până la urmă. Și o viață lungă costă mai mult.

Cu timpul, și în țările în curs de emancipare, în care generația mai tânără este dominantă, generația celor în vârstă va deveni predominantă. Vor exista țări de succes în care adolescenții și prietenii lor puțin mai în vârstă de azi vor ajunge să împlinească 70 și 80 de ani, așa cum s-a întâmplat foarte rapid în Coreea de Sud, de exemplu, dar vor fi și cei care nu vor ajunge nici la 60 sau la 50 de ani, ca în unele țări africane care acum un secol erau la nivelul de atunci al Coreei, unde au stagnat mai mult sau mai puțin. Prin însăși natura lor, oportunitățile nu sunt la fel peste tot, dar peste tot există anumite oportunități pentru progres în acest sens.

Acolo unde populația va îmbătrâni tot mai mult și segmentul său mai tânăr nu se va strădui suficient să dea naștere unei noi generații, imigrația va veni în ajutor. Deja face acest lucru. În Canada cea bogată, rata generală a creșterii populației este de 0,9%, în

timp ce rata naturală ce rezultă din raportul dintre naşteri şi decese este de doar 0,3%. Explicaţia este o politică liberală de imigrare. Dincolo de graniţă, în Statele Unite, aceşti indici sunt de 0,9% şi, respectiv, 0,6%. Aceste ţări nu ar face faţă şi ar scădea în termeni economici în loc să crească, dacă nu ar exista influxul constant de oameni din afară. Nu mai puţin de două treimi din „noii" canadieni sunt imigranţi; nu mai puţin de o treime din „noii americani" provin din străinătate. Australia şi Noua Zeelandă şi-au construit şi ele prosperitatea pe o imigraţie în limite raţionale.

Imigranţii sunt în principal tineri, dinamici, harnici şi ambiţioşi. Singura problemă este că astfel de oameni nu pot năvăli pur şi simplu în toate ţările. Ei vin de undeva şi lasă un gol altundeva, ceea ce reprezintă esenţa imigraţiei; destul de adesea, consecinţele sunt devastatoare pentru capitalul uman din locul părăsit şi, astfel, pentru oportunităţile de extindere economică. Totuşi, aceasta nu este o cale pe care toată lumea o poate copia. Într-o anumită măsură, şi alte ţări pot realiza acest lucru, dar în niciun caz toate.

În condiţii democratice, aşa cum este cazul Americii de Nord, al Europei Occidentale şi al Antipozilor, migraţia este în principal o mişcare într-un singur sens. Individul vine, uneori cu intenţia de a rămâne temporar, apoi rămâne până la sfârşitul vieţii. În afară de influxul semnificativ al muncitorilor sezonieri imigranţi, cu cât oamenii petrec mai mult timp într-un loc, cu atât vor mai mult să rămână unde au sosit. După o perioadă, pur şi simplu se simt acasă, deşi alţii care se simt acasă de mai mult timp au altă părere, ceea ce constituie sursa multor conflicte.

Deşi imensa maşinărie a forţei de muncă aduse din străinătate funcţionează destul de eficient în ţările bogate din Peninsula Arabia, situaţia actuală este imposibil de menţinut pe termen lung. Acestea sunt ţări nondemocratice care nu vor să acorde cetăţenie străinilor care stau în ţara lor chiar şi mulţi ani. Aceasta este o provocare culturală şi politică imensă cu care se confruntă o regiune cu o importanţă majoră pentru întreaga economie mondială, datorită rezervelor de petrol şi gaze naturale acumulate sub nisipurile şi zonele lor de coastă. În unele ţări din regiune, precum Kuwait sau Emiratele Arabe Unite, muncitorii sezonieri trăiesc aici de o generaţie, astfel încât „sezonul" este destul de lung, şi reprezintă majoritatea populaţiei, aşa că ar trebui asimilaţi treptat. Structura lor este destul de variată. În timp ce oaspeţii din Occidentul bogat predomină în rândul imigranţilor cu înaltă calificare, muncitorii necalificaţi, de la servitori în casă la muncitorii din industrie şi cei din construcţii sunt în principal oameni care vin din ţări aflate mai la est: Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Vietnam, Filipine. Şi uneori ambele categorii, atât cei calificaţi, cât şi cei necalificaţi, vin din India.

Este interesant că se fac eforturi pentru a încuraja un număr cât mai mare din cetăţenii proprii să muncească. În Arabia Saudită se implementează o aşa-numită politică de „saudizare", care constă în impunerea unei cote de naţionali saudiţi în forţa de muncă companiilor de producţie şi celor din servicii. Calificaţi sau nu, disciplinaţi sau nu, ei reprezintă, în funcţie de domeniul de afaceri, 30%, 50% sau 70% dintre angajaţi. În Oman, care, printre altele, pare să aibă cel mai bun guvern dintre toate ţările arabe, „omanizarea" este în plin avânt. Ea constă de asemenea în cerinţa administrativă de a angaja cetăţeni ai ţării sau în interdicţia de a angaja străini, ceea ce înseamnă acelaşi lucru. Soluţiile sunt atât de diferite, încât, în timp ce în Ryiadh este imposibil să găseşti un şofer de taxi saudit, în Muscat toţi şoferii de taxi sunt, prin lege, cetăţeni ai Omanului.

Trebuie să fim conştienţi că, aşa cum într-o zi s-a dovedit că sclavii africani, care au fost aduşi în America cu forţa, nu pot fi trimişi înapoi în Africa unde exploatatorii albi nu mai aveau nevoie de ei, tot astfel în Fiji s-a dovedit că muncitorii aduşi „temporar"

pe plantaţiile din India trebuie să rămână aici şi acum descendenţii lor sunt acasă, reprezentând aproximativ o jumătate din societate; s-a dovedit că muncitorii străini din Turcia s-au hotărât să nu se mai întoarcă în Anatolia săracă şi acum unul din patruzeci de germani este de origine turcă. Acelaşi lucru se va întâmpla în ţările arabe, ale căror economii se bazează pe forţa de muncă din străinătate. Se va ajunge oare la un moment în care un pakistanez va deveni sultanul Omanului sau un descendent al unui imigrant din Bangladesh va deveni emir în Abu Dhabi? Azi, nimeni nu ar crede într-un astfel de viitor. Totuşi, acum o jumătate de secol, când „negrii" nu aveau acces în unele locuri, nimeni nu se putea gândi că un afro-american va deveni într-o zi preşedintele Statelor Unite.

Valurile uriaşe de imigraţie sunt inevitabile. Vor fi şi mai multe valuri ale migraţiei umane. Peste 200 de milioane sau poate chiar un sfert de miliard dintre noi locuim în altă parte decât în ţara natală. În timp acest număr va creşte. Acest lucru este atât o mare ameninţare, cât şi o mare oportunitate. Este o ameninţare din cauză că migraţiile în masă – nu doar din Africa de Nord în sudul Europei, din Mexic în SUA sau din Papua Noua Guinee şi alte regiuni din Pacificul de Sud în Australia, ci şi cele din Siria în Turcia, din Ucraina în Slovacia, din Mozambic în Africa de Sud sau din Myanmar în Thailanda – pot scăpa de sub control. Nu putem şi nu ar trebui să le interzicem cu totul prin forţă şi nici nu pot fi controlate în întregime. Totuşi, ele pot fi ghidate în mod raţional spre direcţia dorită.

Raţional, adică într-un mod care să asigure că ţările din care oamenii pleacă nu sunt lipsite de capitalul uman necesar pentru a funcţiona şi a se dezvolta. Până la urmă, este posibil ca Irakul să nu aibă un viitor luminos, dacă zeci de mii de doctori de aici muncesc în Occident sau în Zimbabwe, dacă asistentele educate în această ţară săracă sunt angajate, cu miile, în bogata Mare Britanie. Raţional, adică într-un mod care să asigure că în SUA nu există peste 12 milioane de imigranţi ilegali din America Latină şi din Caraibe. Unii trăiesc în SUA de o generaţie şi dacă se simt încă oaspeţi, copiii lor se simt deja acasă. Raţional, adică într-un mod care să asigure că nu trebuie să trimitem înapoi mii de romi din Franţa în România, ţara din care au venit, dându-le câteva sute sau uneori chiar o mie de euro drept cadou de plecare şi îngrijorându-ne că nu putem face acelaşi lucru cu câteva milioane de arabi...

Totuşi, problema nu este că unele ţări sunt incapabile, oricât de mult ar vrea, să scape de masele de imigranţi care fac rădăcini tot mai adânci. Dacă nu pot face faţă în mod satisfăcător multiculturalismului aferent, atunci nu au altceva de făcut decât un salt înainte; trebuie să facă un efort pentru a reuşi, fiindcă este posibil, deşi dificil. Trebuie să fie posibil, pentru că multiculturalismul devine o caracteristică a viitorului inevitabil. Problema este că noi valuri de migraţie în masă, orientate spre ţările mai dezvoltate, provin din ţări incapabile, în actualele circumstanţe geopolitice şi sistemice, să se emancipeze. Nu vorbim aici despre o barcă sau un camion plin cu oameni, ci despre mişcări demografice de sute de mii şi zeci de milioane de oameni.

Acesta viitor este posibil şi tot mai probabil, deşi încă nu inevitabil. Pentru a ne asigura că nu depăşeşte pragul probabilităţii şi că valul de imigranţi nu copleşeşte ordinea socială oricum departe de a fi perfectă, trebuie să-i limităm răspândirea, să-i extindem fluxul în timp, să-i dăm o direcţie. Trebuie de asemenea să ne pregătim, în termenii valorilor, instituţiilor şi politicilor, pentru sosirea oaspeţilor neinvitaţi. Azi situaţia este de aşa natură încât, dacă un trauler plin cu refugiaţi din Asia de Sud naufragiază pe ţărmul australian, guvernul este incapabil să-i facă faţă. Este atât de gravă încât dacă, de pildă, un vapor deturnat de două mii de refugiaţi din Siria ar acosta în Rotterdam ar crea o criză politică

în Olanda. Dacă râul Bug ar fi traversat de mai multe mii de imigranţi din orice regiune a fostei Uniuni Sovietice, Polonia nu ar fi capabilă să le facă faţă. Ei bine, închiderea oamenilor în tabere „temporare" pe insula Nauru, în largul coastei australiene, ţinerea lor în captivitate la bordul unui vapor ancorat în radă sau ţinerea lor sub pază într-o fostă staţiune turistică nu rezolvă problema. Ce s-ar întâmpla dacă astfel de cazuri ipotetice ar deveni realitate? Ce s-ar întâmpla dacă ele ar avea o amploare mai mare?

De asemenea, migraţiile sunt o mare oportunitate pentru ambele părţi. Dacă valuri succesive de emigranţi părăsesc ţara în mod organizat, reducând doar surplusul de populaţie şi nu lipsind-o de forţa de muncă necesară dezvoltării, atunci este un lucru bun. Dacă ajung în alte ţări care suferă de o lipsă de angajaţi din cauza unei rate scăzute a înlocuirii demografice şi, în acelaşi timp, sunt tot mai afectate de îmbătrânirea populaţiei, contribuie la detensionarea pieţei locurilor de muncă. Cu cât un astfel de influx de forţă de muncă din străinătate este controlat conform unei strategii de dezvoltare sustenabilă pe termen lung, cu atât mai bine. Se înţelege că o astfel de strategie poate fi dezvoltată doar de guvern sau, mai bine, de un acord între multe state, dar nu de piaţă. Piaţa nu poate decât să ajute la implementarea sa, într-un mod benefic şi pentru sectorul privat. Până la urmă, imigranţii nu caută un loc de muncă în birourile guvernamentale, ci în companiile private. Într-o zi, după ce au locuit „acasă" aici suficient de mult timp, îi vom vedea şi în acele funcţii. Şi nu ar strica, ar putea fi chiar de folos.

Migraţiile transnaţionale la scară mare au şi consecinţe economice majore cu efecte sociale şi politice benefice. Bineînţeles, eliminarea diferenţelor acute dintre venituri între regiuni şi ţări se numără printre acestea. Mecanismul este simplu. Dacă forţa de muncă părăseşte un anumit loc, oferta de forţă de muncă se reduce. Dar în aceleaşi condiţii, acest fapt duce la creşterea preţului muncii sau a salariilor Pe de altă parte, în ţara de destinaţie, oferta de forţă de muncă creşte, astfel încât salariile cresc relativ mai lent (dacă există o creştere economică) sau scad (dacă nu există creştere). Prin urmare, disparitatea veniturilor dintre ţara-sursă şi ţara-gazdă se reduce, fapt care, pe termen lung, este un fenomen benefic pentru că detensionează problemele sociale şi, uneori, şi cele politice de pe arena globală.

Să luăm următorul exemplu. Odată cu lărgirea Uniunii Europene şi cu aderarea a 11 ţări postsocialiste în curs de emancipare, pieţele locurilor de muncă din 17 ţări bogate din UE, inclusiv Cipru şi Malta, s-au deschis pentru oamenii din această regiune a Europei. Mai exact, nu imediat şi nu în toate, din cauză că abia la şapte ani de la accederea în 2004 a Estoniei, Letoniei, Lituaniei, Poloniei, Republicii Cehe, Slovaciei, Ungariei şi Sloveniei restricţiile anterioare au fost ridicate în Germania şi Austria. Să presupunem, de dragul exemplificării, că înainte de valul de imigraţie, salariul unui instalator calificat din Polonia era echivalentul a 500 de euro, în timp ce în Franţa (unde era atât de temut), era de 2.000 de euro. Raportul salarial dintre primul şi cel de-al doilea este nu mai mic de 4:1, un stimulent puternic pentru emigrare, dar este şi frustrant din cauză că toată lumea dintr-o ţară săracă vrea să câştige „cât câştigă şi alţii". Astfel, instalatorii emigrează din Polonia în Franţa. Mulţi dintre ei vin de asemenea din alte ţări din Europa Centrală şi de Est, aspect pe care muncitorul-oaspete din Europa de Est se poate să nu-l fi luat în calcul când a contat pe un câştig de 2.000 de euro. Între timp, numărul instalatorilor a crescut, ca şi oferta de muncitori calificaţi dintr-un segment specific al pieţei. Oferta creşte, deci preţul scade. După o perioadă, meşterul nostru nu mai primeşte decât 1.500 de euro. Între timp, există mai puţini instalatori în Polonia (oferta scade), deşi cererea pentru serviciile lor nu scade, din cauză că ţevile noastre continuă să aibă scurgeri (cererea este

stabilă sau chiar în creştere), astfel încât preţul muncii sau salariul creşte. Un instalator care nu a fost sedus de 2.000 de euro a rămas în ţară unde, ca urmare a schimbării relaţiilor de piaţă, salariul său a crescut la echivalentul a 750 de euro. Acum, raportul dintre veniturile celor doi instalatori este de doar 2 : 1.

Astfel, decalajele dintre venituri se reduc la scară globală. Când un milion de mexicani s-au mutat la nord de Rio Grande, rata creşterii venitului a scăzut relativ (în comparaţie cu situaţia în care migraţia nu s-ar produce), sau chiar venitul în America de Nord a înregistrat un declin absolut şi, în acelaşi timp, cel din Mexic a înregistrat o rată de creştere relativ mai mare. Între timp, în Statele Unite sau în Canada, din această cauză populaţia devine şi mai stratificată în funcţie de venit şi avere, pentru că imigranţii, forţă de muncă ieftină, sunt prost plătiţi. Ei câştigă mai mult decât în ţara natală, dar mai puţin decât localnicii cu calificări similare din ţara în care se stabilesc. Există mai multe explicaţii în acest sens, de la factorii culturali (îi plăteşti mai mult pe „oamenii tăi") la mai buna organizare a angajaţilor (angajaţii locali se alătură sindicatelor mai frecvent, ceea ce îi ajută la negocierea unor salarii mai mari).

În mod surprinzător, în prezent migraţia oamenilor nu este la fel de intensă precum în etapa precedentă a globalizării, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX, când mase de oameni s-au deplasat din Europa în America din varii motive. Dar şi această situaţie se poate schimba rapid. Atunci, disparitatea venitului imensă la scară globală va începe să scadă treptat. Venitul ar putea să crească peste tot, dacă productivitatea capitalului şi eficienţa muncii se îmbunătăţesc, dar va creşte relativ mai rapid acolo unde dinamica ofertei şi cererii de forţă de muncă se dovedeşte a fi mai favorabilă. Evident, cel mai important pentru reducerea decalajului dintre cele două niveluri de venit este şi va fi rata creşterii economice relativ mai mare în economiile în curs de emancipare, dar migraţiile globale ale populaţiilor vor juca şi ele un rol major.

Deşi rata creşterii populaţiei este sub control, dezechilibrul demografic imens va fi un focar pentru conflicte. Nu le vom putea împiedica fără să reducem rata creşterii populaţiei şi fără să menţinem o rată ridicată a creşterii economice în ţările care vin din urmă. Dacă lumea bogată vrea să evite un exod din ţările sărace şi să nu fie inundată de valuri migratorii imense, trebuie să susţină ferm globalizarea incluzivă şi să facă eforturi constante pentru a sprijini, atât în termenii agendei, cât şi ai finanţării, demersurile economiilor în curs de emancipare.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 10

Săracii şi bogaţii

Ce contează cel mai mult este să nu ai niciun motiv pentru care să îţi fie ruşine. Există o zicală înţeleaptă care îi este atribuită lui Confucius, şi anume că într-o ţară bine guvernată sărăcia este un motiv de ruşine, iar într-o ţară prost guvernată bogăţia e un motiv de ruşine. Cui ar trebui să-i fie ruşine şi unde? Cine ar trebui să fie mândru şi de ce? Dacă analizăm lumea ca întreg, multor bogaţi ar trebui să le fie ruşine, deoarece lumea este foarte prost „guvernată".

Sărăcia, mizeria şi inegalităţile sociale reprezintă a opta dintre cele douăsprezece mari probleme pentru viitor, care se manifestă pe dimensiuni diferite: de la satul propriu-zis la cartiere, districte, ţări, regiuni şi continente şi până la întreaga lume, acest sat global. Ştim deja că globalizarea, inclusiv populaţia care traversează graniţele tradiţionale ale economiilor naţionale, are rezultate variate. Cum le judecăm şi ce concluzii economice şi politice tragem despre ele, asta depinde de punctul nostru de vedere. Pe de o parte, dacă punem faţă în faţă nivelurile medii de venit (şi bogăţia, pe termen lung) din diferite ţări, disparitatea lor este în scădere. Şi aceasta este o veste bună. Pe de altă parte, comparând stratificarea venitului din anumite ţări, în cele mai multe dintre ele aceasta devine tot mai accentuată. Şi aceasta este o veste proastă. Această dublă observaţie este uneori o scuză pentru interpretări tendenţioase în disputele privind efectele globalizării asupra distribuţiei venitului, deoarece putem să o susţinem sau să fim împotriva sa, afirmând că globalizarea contribuie fie la creşterea, fie la scăderea inegalităţii la nivelul veniturilor.

Care este adevărul? Ei bine, ea contribuie la amândouă, în funcţie de modul în care o analizăm. Diferenţele de venit cresc la nivel global. Dacă ignorăm graniţele, care îşi pierd din ce în ce mai mult din importanţă în epoca globalizării, nu mai există ţări, nu mai există societăţi şi economii naţionale, cu mediile lor naţionale pe care ne place să le adunăm, sau distribuţii interne ale venitului pe care ne place la fel de mult să le comparăm. Nu există decât o singură lume şi o umanitate cu peste şapte miliarde de oameni, cu venitul şi avuţia ei aferente. Dintr-o astfel de perspectivă, stratificarea creşte continuu. Nu numai că venitul respectivilor indivizi şi al respectivelor grupuri creşte mai rapid decât cel al celorlalţi, ci se întâmplă şi că venitul unei persoane scade în termeni absoluţi; în ciuda unei productivităţi sporite a muncii şi a unei creşteri a producţiei generale, unii oameni câştigă mai puţin. Toate aceste procese duc la o situaţie în care aproximativ 80% din locuitorii pământului trăiesc în locuri în care disparitatea în materie de venituri creşte. Cel mai probabil vă aflaţi într-un astfel de loc...

Care sunt limitele acestei creşteri a inegalităţii? Care pot fi consecinţele dacă tendinţele din trecutul recent continuă? Ţările care, înainte de criză, au fost amăgite să o ia pe calea imprudentă a neoliberalismului se vor întoarce la ea pentru a le permite iarăşi unor oameni

să se îmbogăţească pe seama altora? Este posibil nu doar să reducem discrepanţa de venituri dintre societăţile ţărilor în curs de emancipare şi cele ale ţărilor bogate, ci şi stratificarea venitului, uneori imensă, din aceste ţări? Ce şi cum să facem pentru a ne asigura că raporturile venit-bogăţie ajută la raţionalizarea globalizării, sunt în slujba progresului economic şi social şi nu constituie una dintre cele mai grave ameninţări la adresa lui pe viitor? Economia politică a viitorului trebuie să cunoască răspunsurile la aceste întrebări şi la altele similare.

Dacă vrem să permitem o emancipare adevărată a miliarde de oameni – şi ar trebui să vrem asta dacă urmărim o creştere mai mult sau mai puţin sustenabilă, fără de care nu va exista pace sau linişte în viitor –, inegalitatea la nivel de venituri trebuie redusă. Vorbesc atât despre aspectul internaţional, cât şi despre inegalităţile care au crescut în interiorul ţărilor în ultimii ani. În ambele cazuri, venitul celor săraci trebuie să crească mai rapid decât cel al bogaţilor.

Există multe instrumente de măsură pentru a evalua inegalitatea în repartiţia veniturilor. Niciunul dintre ele nu este perfect, deoarece fiecare subliniază ceva, dar ignoră altceva important. Să privim această problemă prin prisma a două dintre cel mai des folosite instrumente de măsură: indicele Gini şi raportul cotei decilului.

Pentru umanitate ca întreg, al cărei venit este comparat neţinând seama de graniţe, analizând distribuţia sa de la mic la mare, indicele Gini este estimat la 0,650[1]. Din punct de vedere naţional, situaţia este totuşi destul de diferită. Rapoartele de distribuţie sunt cele mai echilibrate în ţările cu o coeziune socială ridicată şi cele mai marcate în ţările în care sistemul şi politica nu se preocupă de aceasta. Cazurile extreme se apropie de un indice Gini de 0,200 în societăţile înclinate spre egalitarism şi de 0,700 în ţările cu cele mai mari disproporţii. Din grupul ţărilor cu o gamă moderată de inegalităţi fac parte ţările nordice, cu economii sociale de piaţă, în care migranţii lumii ar fi fericiţi să se stabilească. Celălalt grup, de unde milioane de oameni ar pleca imediat şi pentru totdeauna, este dominat de ţările sud-africane, în special cele cu o minoritate albă bogată, respectiv Namibia (Gini 0,707), Republica Africană de Sud (0,650) şi Botswana (0,630).

Există nouă state africane printre cele 23 de ţări în care indicele Gini depăşeşte pragul foarte ridicat de 0,500. În afara celor trei amintite mai sus, acestea sunt următoarele, în ordinea descrescătoare a indicilor: Lesotho (0,632), Sierra Leone (0,629), Zambia (0,508), Swaziland (0,504), Gambia (0,502) şi Zimbabwe (0,501), zece ţări latino-americane: Bolivia (0,582), Honduras (0,577), Columbia (0,560), Guatemala (0,551), Paraguay (0,532), Chile (0,521), Brazilia (0,519), Panama (0,519), Mexic (0,517) şi Costa Rica (0,503), Haiti din Caraibe (0,592), Thailanda din Asia (0,536) şi Papua Noua Guinee din Oceanul Pacific (0,509). Singura economie foarte dezvoltată din acest grup este cazul special al Hong Kongului, unde indicele Gini este de 0,533.

La extrema opusă se află ţări la fel de diferite în multe aspecte. Deosebit de interesant este că printre cele mai egalitare 21 de societăţi cu un indice care nu depăşeşte 0,300 există nu mai puţin de zece ţări postsocialiste, ordonate în ordinea crescătoare a indicilor Gini: Muntenegru (0,243), Ungaria (0,247), Slovacia (0,260), Kazahstan (0,267), Croaţia (0,270), Belarus (0,272), Ucraina (0,275), Serbia (0,282), Slovenia (0,284) şi Kosovo, care aşteaptă încă recunoaşterea internaţională deplină (0,300).

Cineva care nu este familiarizat cu misterele metodologice ale statisticii sociale poate fi uimit de cât de precise sunt aceste date, cu trei zecimale, în timp ce mulţi dintre noi nu îşi cunosc exact nici măcar propria greutate. Această precizie este înşelătoare. Ceea ce menţionăm aici sunt indicii Gini, de unde şi a treia zecimală. Dacă ar fi să folosim coeficientul Gini, şi nu indicele, tehnic acelaşi lucru, care variază de la 1 la 100, am avea

o singură zecimală. Totuşi, ar trebui să luăm aminte la gradul ridicat de incertitudine al acestor date, în special pentru ţările subdezvoltate, care au şi servicii de statistică slabe. Cu excepţia a trei dintre ele, am fost în toate aceste ţări şi nu am întâlnit niciodată vreun papuaş, hondurian sau swazi neprietenos, dar nu m-aş baza prea mult pe statisticile care provin de aici. În orice caz, nu ei sunt cei care culeg şi procesează în principal aceste date, ci experţii şi birocraţii din organizaţiile internaţionale, precum Naţiunile Unite, Banca Mondială, băncile de dezvoltare regionale, care fac estimări cât de bine pot, pe baza unor date fragmentate, şi nu a unor observaţii complet reprezentative. Prin urmare, trebuie să abordăm aceste calcule cu anumite rezerve, dacă nu vrem să tragem concluzii false.

În acest context, ar putea să ne mire că în 2011 a avut loc „primăvara" arabă, şi nu cea sud-americană sau subsahariană, deşi inegalităţile la nivelul veniturilor din America Latină sau Africa Neagră sunt mult mai mari decât în Africa de Nord şi în Orientul Mijlociu. O singură ţară arabă, Marocul, are un indice Gini care depăşeşte cu puţin valoarea de 0,400, pe când în rest el se află sub acest prag şi, dintre toate ţările acestei regiuni pentru care Naţiunile Unite, Banca Mondială şi CIA furnizează statistici, Egiptul are cea mai mică valoare, de 0,344. Există două explicaţii pentru această observaţie. În primul rând, lucrurile se întâmplă astfel deoarece se întâmplă multe în acelaşi timp şi distribuţia distorsionată a veniturilor nu este singurul factor care îi face pe oameni să se revolte împotriva stării de fapt. În al doilea rând, dacă relaţiile distribuţiei rămân aşa cum sunt acum, va apărea şi „primăvara" sud-americană, subsahariană, central-asiatică, precum şi altele...

Datele prezentate în rapoartele CIA sunt foarte utile pentru analizele comparative. Agenţia americană de informaţii nu culege aceste date singură, ci foloseşte şi materiale oferite de Organizaţia Naţiunilor Unite şi Banca Mondială. Totuşi, îşi cunoaşte foarte bine meseria. Este cu atât mai interesant faptul că în prezent nu oferă date despre relaţiile relativ egalitare de distribuţie în ţări precum Siria şi Libia[2]. Cu toate acestea, suntem recunoscători agenţiei CIA pentru toate aceste date şi sperăm că îşi bazează evaluările pe cercetări ştiinţifice solide.

În Polonia, indicele Gini se situează la 0,342, unul dintre cele mai ridicate niveluri din regiune, acelaşi ca şi în Egipt... Aceasta este o valoare estimativă pentru 2008; cu un deceniu înainte, în 1988, după ce a fost implementată „Strategia pentru Polonia", se situa la 0,316. Nu sunt disponibile alte date mai recente, unul dintre motive fiind că, după cum putem bănui, este mai bine să nu ştii oficial că inegalităţile la nivelul veniturilor continuă să crească. În Polonia, în săraca Bolivie şi în Statele Unite deopotrivă. Mai grav, se întâmplă, într-o mare măsură, indiferent de schimbările productivităţii muncii şi în principal ca urmare a mecanismelor redistribuirii fiscale şi de piaţă. Alegerile care se organizează din când în când (unde chiar se organizează) mai atenuează nemulţumirile legate de agravarea inegalităţilor, dar este mai bine să nu te joci cu focul. Stratificarea tot mai mare a bogăţiei, fie că este vorba despre o societate foarte bogată, fie despre una foarte săracă, conduce la o frustrare socială din ce în ce mai accentuată.

Ce trebuie să ne mire şi să ne îngrijoreze este întârzierea imensă cu care apar aceste date. Dacă situaţia distribuţiei venitului ar fi constantă nu ar fi o problemă; cunoştinţele de ieri, atât timp cât sunt corecte, pot fi folosite şi astăzi. Nu acesta este cazul însă, deoarece situaţia se schimbă în permanenţă; uneori rapid şi radical, alteori într-o direcţie greşită şi într-o măsură periculoasă.

Nu există niciun motiv – cu excepţia întârzierii subiective, deliberate în informarea opiniei publice şi a factorilor de decizie politică cu privire la anumite fapte – pentru care

datele privind distribuția venitului să fie publicate cu o întârziere de mai mulți ani. În momentul în care scriu aceste rânduri, cele mai vechi valori estimative se referă la Botswana (1993) și Sierra Leone (1989). Acestea din urmă sunt atât de vechi, încât au devenit practic inutile în analiza situației actuale și, astfel, în a acurateței concluziilor și sugestiilor legate de politica de dezvoltare pentru viitor. Cunoaștem prețul diamantelor din minele de acolo, dar nu și venitul actual al celor care le găsesc și ale celor care și le însușesc...

Acestea sunt situații extreme, dar și în cazul multor altor economii în curs de emancipare, inclusiv ale țărilor aflate în tranziție postsocialistă care sunt deja membre ale Uniunii Europene, faptul că datele privind distribuția venitului sunt depășite este inacceptabil. Pentru Slovacia, cele mai noi estimări citate sunt pentru anul 2005, pentru alte țări acestea fiind chiar mai vechi. Indicele Gini de 0,470 pentru Statele Unite a fost calculat pentru 2007, deși a avut loc o redistribuire a bogăției și venitului la scală largă în urma unor valuri succesive de criză. Mecanismele sale ne sugerează că mulți dintre săraci au ajuns și mai săraci și numeroși bogați s-au îmbogățit și mai mult. Cu actualele mecanisme de culegere și procesare a unor date mai curând politice decât statistice, abia în 2017 vom afla cifra exactă pentru venitul din 2012, când deja va fi la putere alt președinte.

Dacă o politică socială ghidată de valori specifice se vrea a fi eficientă, nu trebuie doar să se bazeze pe o teorie economică corectă, ci și pe analize adecvate ale situației actuale și ale tendințelor de schimbare. Nu putem dezvolta în mod corect politici care, prin natura lor, să fie orientate spre viitor dacă ne bazăm pe date ce reflectă o situație inexistentă, cea a unui trecut de mult apus.

Deși listările la bursă sunt foarte diferite de relațiile dintre veniturile familiale, este destul de semnificativ faptul că indicii Dow Jones, FTSE 100, Dax și Nikkei ne sunt disponibili în timp real, că schimbările masei monetare ne sunt comunicate în fiecare lună, fluctuațiile PIB-ului o dată pe semestru și totuși trebuie să treacă doi ani ca să aflăm despre relațiile de venit. Există o metodă în această harababură. Ideea este de a distrage atenția de la problemele de importanță crucială și de a se concentra excesiv pe lucruri care sunt mult mai puțin importante pentru populație decât sunt făcute să pară, dar, în același timp, servesc intereselor particulare ale cuiva.

Aproape fiecare politician cunoaște valoarea curentă a indicelui bursier al țării sale. Aproape niciunul dintre ei nu cunoaște valoarea indicelui Gini, chiar dacă a reușit să câștige alegerile. Sau atunci când le-a pierdut pentru că acesta era prea ridicat. La o zi după ce a pierdut alegerile, politicianul poate să citească într-un ziar (și să creadă) că motivul este scăderea cotațiilor bursiere, când, de fapt, adevăratul motiv este că au crescut inegalitățile la nivelul venitului.

Acest lucru trebuie să aibă un impact asupra situației economice și asupra politicii de dezvoltare. Calculele distribuției venitului trebuie să fie făcute disponibile cât mai rapid, pe cât posibil fără întârziere. Această cerință este valabilă și pentru statisticile internaționale, deoarece schimbările în distribuția venitului ar trebui monitorizate regulat ca parte a eforturilor de implementare a obiectivelor de dezvoltare ale mileniului.

Așa cum este posibil ca Fondul Monetar Internațional să culeagă, la timp, informații despre evoluția exporturilor și importurilor și despre fluxurile de capital (se dorește acest lucru deoarece informațiile sunt profitabile și utile cuiva), așa cum analiștii și factorii de decizie, managerii, antreprenorii, investitorii și politicienii au o sursă a datelor necesare legate de tendința balanței de plăți, Banca Mondială sau Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare, PNUD, ar trebui să dezvolte și să publice, cel puțin o dată pe an, date

fiabile despre venituri, nivelurile acestora, structura şi inegalitatea lor. În sistemele dinamice – şi, la urma urmelor, economia modernă este un sistem dinamic când vine vorba despre distribuirea venitului – datele de alaltăieri ar putea servi la luarea unor decizii legate de ziua de ieri, în timp ce ţelul nostru este de a fi capabili să luăm o decizie inteligentă privind ceea ce ar trebui să se întâmple mâine şi poimâine, pe baza unui diagnostic corect al stării de fapt de astăzi.

În acest context ar trebui să salutăm mai ales eforturile agendei Naţiunilor Unite de a estima starea şi schimbările capitalului uman. Deosebit de valoroase sunt încercările de a-şi ajusta evaluările în funcţie de consecinţele unei distribuţii inegale a veniturilor, respectiv trecerea de la IDU la IDUI. Deşi aceste calcule se bazează şi ele pe date întârziate privind relaţiile de venit, însăşi posibilitatea de a compara doi indici în peste 180 de ţări este o îmbunătăţire majoră. Cu timpul, acest lucru va avea implicaţii tot mai mari asupra politicii de dezvoltare. Indicele dezvoltării umane ajustat pentru inegalitate este, în medie, cu 23% mai mic decât indicele general. Doar acest fapt ne arată măsura în care am putea îmbunătăţi calitatea vieţii prin ajustarea disparităţilor în materie de venituri.

În multe cazuri, reducerea inegalităţilor se poate realiza mai uşor şi mai rapid decât creşterea nivelurilor de venit sau îmbunătăţirea nivelului sănătăţii şi educaţiei societăţii. Evident, trebuie să încercăm să îmbunătăţim situaţia în aceste domenii, dar este cu atât mai important să reducem scara inegalităţii. Asta este valabil şi pentru ţările sărace, şi pentru cele bogate. Este greu să nu observăm că modul cel mai uşor de a aduce nivelul stării de satisfacţie din SUA mai aproape de nivelul de care se bucură norvegienii este reducerea inegalităţilor venitului. Deşi diferenţa dintre indicii generali ai capitalului uman din aceste ţări, de 0,943 şi, respectiv, 0,910, este de 0,033, cea dintre indicii care iau în calcul relaţiile distribuţiei venitului este de 0,119 (0,890 şi 0,771). Drept urmare, americanii, deşi sunt, în medie, la fel de bogaţi, de educaţi şi de sănătoşi, sunt mai puţin fericiţi decât norvegienii.

Un alt instrument obişnuit de măsurare a inegalităţii distribuirii veniturilor, cu siguranţă mai uşor de interpretat de către omul de rând, este raportul proporţiei decilului, respectiv raportul dintre venitul mediu al celor mai bogate zece procente din populaţie şi cel al celor mai sărace zece procente. La nivel global, acesta este de 10,3. Este raportul dintre 27,8% din venitul global câştigat de 700 de milioane dintre cei mai bogaţi oameni şi 2,7%, câştigat de cei mai săraci 700 de milioane. Ambele categorii sunt împrăştiate pe tot globul, cei din prima categorie fiind mai numeroşi în ţările bogate şi ceilalţi în ţările sărace. La fel cum în decilul superior putem întâlni oameni bogaţi din ţări sărace, în decilul inferior putem găsi nevoiaşi din ţările dezvoltate.

Într-o dimineaţă, în timp ce făceam jogging în New York, m-am oprit la un semafor de la o intersecţie cu UN Plaza, vizavi de sediul Naţiunilor Unite, unde am fost martor la următoarea scenă: un domn distins, cel mai probabil din Africa sau din Caraibe, care purta un Rolex de platină în valoare de 10.000 de dolari, îi întindea o monedă de 25 de cenţi unui afro-american din New York care purta un Rolex fals, de zece dolari. Primul trebuie să se fi situat în decilul superior, iar cel din urmă în decilul inferior, deşi amândoi aveau Rolexuri...

În Polonia, raportul dintre decilul superior şi cel inferior este de 8,2 (pentru 2009), ce rezultă din cota celor mai bogaţi şi celor mai săraci 10% în venitul total, de 27,1 şi, respectiv, 3,3%. În bogata Suedie, care se laudă cu distribuirea cea mai egalitară, aceste valori sunt de 6,2, 22,2 şi 3,6%, pe când în Namibia, care nu are cu ce să se laude în această privinţă, dimpotrivă, ele se situează la un nivel alarmant de 48,2 pentru venitul general şi de 53 şi, respectiv, 1,1%.

Deși reducerea inegalităților la nivelul venitului din America Latină, unde indicele Gini a scăzut de la peste 0,530 în 2003 la 0,500 în 2010 și continuă să scadă în mod constant, este o mare realizare a politicii sociale și economice progresive, există încă o prăpastie uriașă între săraci și bogați. Această diferență este ușor de observat pentru oricine călătorește în regiune, fără a recurge la studii comparative. Dacă analizăm situația actuală nu prin prisma raportului cotei decilului, ci prin cea a raportului cotei cvintilei, venitul mediu al celor mai bogați 20% dintre sud-americani este de 20 de ori mai mare decât venitul mediu al celor mai săraci 20%.

În Statele Unite, o politică neoliberală pusă în practică a contribuit evident la stratificarea socială în ceea ce privește veniturile. Deși tocmai aceasta a fost intenția unora, alții sunt foarte deranjați. Încă din timpul mandatului lui Ronald Reagan, relațiile distribuirii s-au schimbat atât de mult, încât, în timp ce în 1980, când a câștigat el alegerile, 1% din cei mai bogați americani obțineau aproximativ 9% din venitul total, acum același procent își însușește nu mai puțin de 40% din bogăție și primește aproximativ 23% din venit. O parte imensă din cei câțiva s-au îmbogățit atât de mult prin intermediul unor mașinațiuni financiare de pe piețe financiare dereglementate, conducând în același timp la o criză, deoarece economia națională era condusă defectuos. Există motive de rușine... Ultima dată când o cotă atât de mare a venitului a fost preluată de procentul privilegiat al populației a fost înaintea Marii Depresiuni, în 1929, când acest indice era de 18,4%.

Spre comparație: în Regatul Unit neoliberal indicele este de 15%, iar în Suedia și Franța sub 10%. Deși între 1973 și 2007 productivitatea muncii a crescut în SUA cu nu mai puțin de 83%, salariul mediu real (median) pentru bărbați s-a modificat în mod nesemnificativ, cu doar 5%! Nu este de mirare că în scurt timp, în deceniul 1997-2007 de dinaintea crizei, indicele Gini a explodat de la 0,408 la nivelul din America Latină, de 0,450, iar acum este și mai mare. Prin urmare, raportul cotei decilului este nu mai puțin de 15, deoarece decilul superior primește peste 30%, iar cel inferior doar 2% din venitul total.

Important este că stratificarea socială și distanța dintre cei care au mult (puțini la număr) și cei care au puțin (foarte mulți) continuă să crească. În primele câteva semestre după ce economia și-a revenit din recesiunea din 2009, profiturile capitaliștilor au crescut, în total, de trei ori mai mult decât salariile. Deși unii s-au dus la fund și majoritatea joacă încă rolul de sclavi pe galeră, vâslind din greu, câțiva au avansat la iahturi luxoase. A fi neoliberal nu este suficient ca să-ți dai seama de riscurile care ar amenința ordinea socială. Trebuie să fii nebun.

În multe regiuni, există un proces permanent de dezindustrializare, ce nu prea are nimic în comun cu celebra distrugere creatoare definită de Schumpeter[3], în care noile tehnologii, întreprinderi și ramuri ale industriei, precum și metodele mai eficiente de management le înlocuiesc pe cele vechi, care nu pot rezista presiunii exercitate de concurența mai eficientă. Sau poate că forțele creatoare care construiesc noi platforme de management sunt incapabile să compenseze pe deplin consecințele distrugerii provocate de metodele de producție învechite, managementul greșit și politica deficientă. Astfel, dezastrul economic continuă, agravat de decădere socială și degradare culturală. Situația trebuia să fie mai bună, dar este proastă și în viitor amenință să se înrăutățească. Ar merita să subliniem că Schumpeter a împrumutat ideea „distrugerii creatoare" de la Marx și Engels, dar, spre deosebire de ei, care și-au dorit-o, el a formulat avertizări cu privire la riscul de autodistrugere a capitalismului.

Destul de spectaculos în această privință, deși nu e un caz izolat, este orașul Detroit, până nu demult mândria industriei auto din SUA. Se spunea că ce era bun pentru General

Motors, care avea sediul aici, era bun şi pentru America. Şi acum internetul este plin de fotografii ce compară înfloritoarea Hiroshima, pentru care s-au prezis secole de efecte negative devastatoare ale radioactivităţii după atacul nuclear al americanilor, cu Detroitul în declin. Acum 60 de ani, aici locuiau 1,8 milioane de oameni şi acum numărul lor este de trei ori mai mic. Acest lucru este foarte frumos ilustrat de filmul *Detropia*[4], în care putem vedea, de asemenea, că, dacă angajaţii nu pot fi de acord, în momentele grele – şi acestea sunt momente grele –, cu o reducere salarială rezonabilă pentru a salva locurile de muncă, întregi fabrici vor da faliment. Inclusiv angajaţii acestora.

Viaţa este grea şi în alte locuri; şi în Japonia, deşi din motive uşor diferite. Şi în alte centre industriale prospere în trecut ale căror produse – maşini, vapoare, cărbune, ciment, haine – nu mai au căutare sau ale căror costuri nu sunt acceptate de piaţă. Zona de sărăcie creşte astfel, dar cresc şi inegalităţile la nivelul venitului. Zilele acestea anumite centre high-tech sunt la fel de prospere cum erau cândva Detroitul orientat spre maşini, regiunea industrială şi bazinul carbonifer Ruhr din Germania sau docurile din Glasgow. Totuşi, trebuie să fim conştienţi că nimic nu durează la nesfârşit în acest domeniu şi că, într-o zi, deşi într-un viitor îndepărtat, chiar şi Sillicon Valley va ajunge să fie demodată.

Pentru moment, este recomandabil ca intervenţia statului să ajute procesele autonome ale pieţei, astfel încât „distrugerea creatoare" să nu fie alt concept teoretic atrăgător, ci o realitate practică. Situaţii precum cea prezentată în *Detropia* demonstrează clar care pot fi rezultatele dacă nu există o politică industrială corectă atunci când se produc schimbări tehnologice şi structura economică reală este transformată.

Situaţia ne aminteşte de afirmaţia ministrului polonez al Industriei din vremea fatidicului şoc fără terapie de la începutul anilor 1990, că „cea mai bună politică este lipsa unei politici". Se referea la o politică industrială într-o vreme când, ca urmare a unor transformări tehnologice şi în special sistemice, o astfel de politică ar fi deosebit de justificată. Efectele dezindustrializării ca urmare a lipsei unei politici adecvate pot fi simţite încă în multe locuri chiar şi astăzi. Lipsa unei politici publice înţelepte poate avea uneori rezultate la fel de devastatoare ca şi lansarea unei bombe. Să adăugăm, ca să fie mai clar, că o politică eronată poate cauza distrugeri şi mai mari. Ţelul nu este de a nu avea nicio politică, ci mai curând de a avea o politică sofisticată de transformări structurale, care să combine întreprinderea privată a cetăţenilor şi echilibrarea economiei la scară macro.

Statele Unite nu sunt, cu siguranţă, buricul pământului, dar sunt o superputere şi o economie uriaşă care, cu mai puţin de 5% din populaţia globului, generează 20% din producţia lumii şi controlează de două ori mai mult din finanţele globale. Măcar din acest motiv, ceea ce se întâmplă aici are consecinţe pentru ceilalţi. Iar pe Main Street situaţia este chiar mai gravă decât pe Wall Street. Ca urmare a unei combinaţii de procese obiective şi erori subiective, numărul americanilor săraciţi a crescut şi clasa de mijloc se diminuează. Şomerii, săracii, cei marginalizaţi şi cei aflaţi în închisoare şi excluşi de la activitatea economică normală nu se pot califica pentru acest grup.

Clasa de mijloc este definită de Biroul de Recensământ al Statelor Unite şi de Rezervele Federale ca un grup cu un venit între 39.000 şi 118.000 de dolari. Într-o familie cu trei membri, venitul mediu a scăzut de la 72.956 la 69.487 de dolari în deceniul trecut. Luând în calcul rata inflaţiei, o astfel de scădere nominală de 5% înseamnă o scădere dramatică a venitului real. Drept urmare, proporţia clasei de mijloc în întreaga populaţie a scăzut de la 54% în 2001 la 51% în 2011, în timp ce proporţia clasei superioare şi, în special, cea a clasei inferioare au crescut. În Detroit (şi nu numai), auzi că, dacă nu se încheie rapid acest proces de transfer al unui grup restrâns din clasa de mijloc spre cea superioară

şi al altuia destul de mare spre clasa săracă, ne aşteaptă o revoluţie. De data aceasta nu una industrială, ci una socială. O utopie? Deloc; este un viitor posibil, deşi nu foarte probabil. Totuşi, dacă lucrurile se întorc aici pe făgaşul neoliberalismului, pe care beneficiarii săi fac mari eforturi să-l atingă (deoarece muncesc din greu), va deveni foarte probabil.

Nu e de mirare că astfel capitalul social se micşorează şi încrederea în viitor se erodează în SUA, ceea ce este foarte deprimant, dar şi dăunător pentru şansele de dezvoltare. Ca urmare a creşterii stratificării bogăţiei (care s-a accentuat nu doar ca urmare a crizei; este o tendinţă clară pe termen lung cauzată de o politică economică specifică), americanii îşi pierd optimismul. În 2008 aproape 54% din ei erau înclinaţi să creadă că generaţia următoare, copiii lor, vor avea un nivel de trai mai bun decât au avut ei; doar 43% mai cred acest lucru în 2011. Aceasta este o schimbare calitativă. În rău. Chiar dacă statisticile ne arată o îmbunătăţire a situaţiei de ansamblu şi medii în termeni reali, totuşi, dacă oamenii au o părere atât de proastă despre aceasta şi cred că viitorul va fi mai rău, atunci deja aşa este.

În mod curios, inegalităţile în distribuirea venitului se accentuează într-un ritm şi mai accelerat în China, care înregistrează o creştere rapidă. Cu un venit global dublat o dată la fiecare şapte-opt ani, venitul celor mai bogate segmente ale societăţii creşte mult mai rapid. Drept urmare, indicele Gini a crescut la nu mai puţin de 0,474 (datele pentru 2012). Oricât de ciudat ar părea, acesta este mai mare în China, care are un capitalism de stat, dar încă este considerată comunistă în Occident, decât în Statele Unite, cu capitalismul lor neoliberal. O astfel de situaţie nu este sustenabilă în nici una din cele două ţări. În SUA, protestele împotriva stării de fapt au început deja. Mişcări de genul Occupy Wall Street arată la ce se poate aştepta această mare ţară. Nu este de mirare că democraţii americani subliniază imperativul ca venitul net să crească mai rapid pentru grupurile sociale mai sărace decât creşte venitul bogaţilor. Aceasta este singura cale raţională.

La fel se întâmplă şi în China. Nu mai există loc pentru altă creştere paşnică a inegalităţii la nivelul venitului. Poate că o dată sau de două ori autorităţile vor mai scăpa distrăgând atenţia populaţiei de la patologia distribuirii prin organizarea unor demonstraţii antijaponeze şi a unor revolte legate de câteva insule disputate, numite de chinezi Diaoyu şi de japonezi Senkaku, din Marea Chinei de Est (din fericire, numele mării nu este contestat de nimeni). Totuşi, nu este vorba despre distragerea atenţiei, ci despre inversarea tendinţelor din domeniul inegalităţii tot mai mari la nivelul venitului. Aceasta este una dintre cele mai mari provocări cu care se confruntă China.

Comentariul de mai sus legat de SUA şi China s-ar putea aplica întregii lumi. A venit momentul ca mai întâi să încetinim ritmul în care cresc inegalităţile şi apoi să le reducem treptat. Grevele, demonstraţiile, protestele, manifestaţiile, ocupaţiile şi tot felul de ciocniri care frământă lumea pornesc mereu de la un factor declanşator specific. La urma urmelor, marea mişcare politică ce a condus la prăbuşirea socialismului real în multe zone ale lumii, de la fluviul Oder până la Oceanul Pacific, a debutat pe 1 iulie 1980 cu o grevă a muncitorilor provocată de o creştere a preţului chiftelelor de la nouă la zece zloţi în cantina unei uzine mecanice din oraşul polonez Mielec. O chiftea al cărei preţ a crescut cu un zlot a schimbat cursul istoriei...

La suprafaţa lucrurilor, este vorba despre tot felul de incidente, de o anumită natură în SUA şi de altă natură în China, de un tip în Egipt şi de alt tip în India, de un tip în Rusia şi de altul în Brazilia, dar, dacă privim mai atent, observăm că aproape întotdeauna la bază stau problemele legate de venituri, de nivelul, dinamica şi relaţiile lor. Şi acesta este motivul, mai mult ca oricare altul, pentru care vremurile moderne au ajuns instabile,

ceea ce nu poate fi subestimat. Potenţialul de conflict inerent unora dintre factorii culturali este şi el imens, dar problemele economice, în special cele legate de venit, vor fi cele decisive.

Răspunsul politic la această provocare este la fel de complicat pe cât este de simplu cel aritmetic. Matematic vorbind, ajunge ca venitul celor care câştigă mai puţin să crească mai repede decât cel al persoanelor mai bogate. Politic vorbind, este extrem de dificil ca aceste tendinţe să fie transpuse în realitate. Dificil, dar nu imposibil. În primul rând, trebuie să existe voinţă şi apoi capacitate. Şi merită, deoarece se va dovedi util nu doar din punct de vedere social, ci şi economic.

Când privim realitatea, avem impresia că unei politici pe termen scurt care serveşte intereselor unui grup restrâns îi lipseşte determinarea, deşi situaţia este foarte diferită şi în această privinţă. La urma urmelor, preşedintele socialist al Franţei, François Hollande, a adoptat o abordare destul de diferită de predecesorul său republican, Nicholas Sarkozy. Barack Obama rezolvă problema într-un mod fundamental diferit de cel pe care l-ar fi vrut Mitt Romney. În Polonia, de asemenea, fiecare partid are ideile sale „geniale". Noua conducere chineză este departe de a fi ajuns la un consens cu privire la modurile de reducere a inegalităţilor acute. Şi, să fie clar, nici economiştii dezvoltării, experţii şi birocraţii organizaţiilor internaţionale, guvernamentale şi nonguvernamentale nu au aceleaşi păreri.

Chiar dacă mai există cineva atât de naiv încât să trăiască cu iluzia că oamenii nu vor urca pe baricade pentru a protesta împotriva inegalităţilor excesive de la nivelul venitului (care sunt evident incorecte, deoarece nu izvorăsc din contribuţia individuală la venitul naţional) şi că perioada de confuzie se va limita la criza economică americană şi europeană din 2008-2012, că „primăvara" se va limita la ţările arabe şi că vor mai exista doar demonstraţii sporadice ici şi colo ar trebui să acorde atenţie deplină problemei sărăciei inerente în aceste inegalităţi. Atunci poate le va cădea vălul de pe ochi şi îşi vor da seama că nu este normal să păstrezi o astfel de realitate deformată. Acesta este un viitor imposibil: a fost aşa, este aşa, dar nu va mai fi aşa.

Care sunt săracii şi care nu sunt constituie de asemenea un subiect deschis discuţiei şi disputelor şi, din nou, multe depind de definiţiile pe care le adoptăm şi de instrumentele de măsură folosite. Întrebaţi doar o persoană dacă ar prefera să fie săracă într-o ţară bogată sau bogată într-o ţară săracă şi chiar şi în acest caz răspunsurile vor fi destul de diferite, în funcţie de cum îşi imaginează sărăcia în rândul bogaţilor sau bogăţia în rândul săracilor. Pe vremea socialismului real, cu lipsurile sale aferente, cineva s-a oferit în glumă să schimbe un apartament de două camere din Varşovia pe un sac de dormit în New York. Ei bine, nu a făcut schimbul, dar, chiar dacă l-ar fi încheiat, ar fi plecat de la premisa că ar reuşi să se mute rapid din sacul de dormit într-un echivalent din Manhattan al unui apartament cu două camere din Varşovia. Dacă această prognoză s-ar adeveri, poate s-ar muta din clasa de mijloc din Europa de Est în clasa de jos din America de Nord şi, dacă nu s-ar adeveri, s-ar alătura celor nevoiaşi şi ar inhala mirosurile grele din metrou, ce îi încălzesc pe sărmanii care dorm în acei saci de dormit pe străzile marii metropole. Manhattanul arată îngrozitor de la nivelul bordurilor, chiar dacă îţi poţi exprima orice părere fără să suporţi consecinţele. Întrebaţi-i doar pe oamenii străzii din New York care, şi din cauza inegalităţii şi excluderii sociale în creştere, sunt semnificativ mai numeroşi azi decât în trecut. Numărul lor a crescut în zece ani cu nu mai puţin de 61% şi depăşeşte în prezent incredibila cifră de 50.000...

În Statele Unite bogate, populaţia care trăieşte sub pragul de sărăcie este de nu mai puţin de 15% (conform estimărilor americane, nu celor străine, întrucât, dacă le-ar întocmi

Venezuela sau Belarus, atunci ar fi cu siguranţă mai mari). Aceasta înseamnă peste 47 de milioane de oameni; mai mult sau mai puţin echivalentul întregii populaţii a Spaniei. Pragul de venit sub care eşti considerat sărac reprezintă un nivel atât de scăzut al venitului, încât „îţi lipsesc resursele de a satisface nevoile de bază ale unui trai sănătos; nu ai un venit suficient pentru a-ţi asigura alimentele, adăpostul şi hainele necesare menţinerii sănătăţii". Suma exactă în dolari este calculată în funcţie de numărul de persoane din gospodărie de o agenţie guvernamentală pentru populaţie, prin indexarea sumei nominale pe bază anuală, în funcţie de rata inflaţiei. Metode similare se folosesc şi în alte ţări.

În SUA, relativ cei mai mulţi săraci se găsesc în rândul copiilor (21,9%), cei mai puţini în rândul persoanelor peste 65 de ani (8,7%). Motivul este că populaţia cea mai afectată de sărăcie constă din familii mari, iar populaţia cel mai puţin afectată constă din indivizii care au acumulat ceva avere în urma afacerilor şi activităţii lor profesionale. Deoarece au reuşit să economisească pentru bătrâneţe, acum pot folosi aceşti bani pentru a-şi menţine un anumit standard de viaţă. Pragul de sărăcie american convenţional este stabilit la un nivel lunar pe cap de locuitor de 480 de dolari pentru o familie cu patru membri, 500 pentru o familie cu trei membri şi 960 de dolari pentru o gospodărie formată dintr-o singură persoană. În familiile cu opt membri (există şi acestea), începi să trăieşti de azi pe mâine cu un venit pe cap de membru de sub 400 de dolari pe lună[5].

În acelaşi timp, în Polonia, o ţară cu un venit mediu, 16,7% din populaţie sau exact un locuitor din şase este considerat sărac. Unul din şase! Este foarte mult. Priviţi în jur, în cartierul dumneavoastră, la universitate, în firma la care lucraţi, pe stradă, în parc, într-un magazin: unde sunt aceşti oameni? Dacă nu-i vedeţi, este fie din cauză că sărăcia nu există în jurul nostru şi, în schimb, se concentrează în altă parte şi afectează comparaţiile statistice, fie că, spre deosebire de lipsuri, nu este evidentă. Sau din cauză că nu vrem s-o observăm.

În Congo, una dintre cele mai sărace ţări din lume, populaţia care trăieşte sub pragul sărăciei sau, de fapt, al subzistenţei, este estimată la peste 70%. Aici, durata medie de viaţă este de doar 56 de ani. Fetele care ajung la maturitate nasc peste cinci copii, în medie, dintre care unul din treisprezece moare în copilărie, iar dintre cei care supravieţuiesc, doar 57% din fete şi 77% din băieţi ajung să înveţe să scrie şi să citească. În viitor, tot mai mulţi dintre ei vor încerca din răsputeri să scape de acolo. Şi există multe locuri similare în toată lumea. Am fost acolo, am văzut-o şi pe asta.

Sunt comparabile aceste statistici? Are sens să-i comparăm pe cei 70% de săraci din Congo cu cei 15% din SUA? Este permis să comparăm sărăcia din Polonia cu cea din alte ţări? Da, dar trebuie să fim foarte atenţi când tragem concluzii, atât cele estimative, cât şi, cel mai important, cele strategice pe care trebuie să se bazeze politicile dezvoltării. Răspunsul depinde de o anumită întrebare. Dacă este vorba despre neacceptarea situaţiei, un sărac din Congo care trăieşte cu o jumătate de dolar pe zi poate să aibă o abordare la fel de negativă ca un polonez care are un venit de douăzeci de ori mai mare, de 30 de zloţi pe zi. În cazul în care îl întrebăm dacă este dispus să participe la demonstraţii, ocupaţii şi la alte forme de sfidare socială, un polonez care trăieşte în sărăcie cu 1.000 de zloţi pe lună poate fi la fel de înclinat spre acestea ca un american care nu se descurcă cu 1.000 de dolari lunar. Sărăcia este o noţiune relativă.

În Polonia, Biroul Central de Statistică (GUS) foloseşte mai multe instrumente pentru măsurarea sărăciei. Pragul sărăciei extreme este considerat un nivel minim de subzistenţă, sau consumul de bunuri şi servicii la un nivel necesar pentru regenerarea vitalităţii, care nu poate fi amânat. Minimumul este calculat de Institutul pentru Forţă de Muncă şi Studii

Sociale (IpiSS). Pe baza acestor statistici, GUS estimează că 6,7% dintre gospodării trăiesc în sărăcie extremă. Acesta este un procent foarte mare, care creşte odată cu numărul membrilor gospodăriei; doar 2% dintre familiile formate dintr-o singură persoană şi o cifră alarmantă de 24% pentru familiile cu patru sau mai mulţi copii. Nu în ultimul rând, există mai multă sărăcie acolo unde sunt mai puţine persoane care aduc un venit sau unde rata şomajului este mai mare.

Dacă aceasta ar fi situaţia, atunci ar constitui o ameninţare gravă la adresa compoziţiei sociale a ţării. Nu este atât de grav totuşi, pentru că există tendinţa de a stabili un nivel minim de subzistenţă subestimat. Până la urmă, conform definiţiei însăşi, nu poţi subzista sub acest prag, prin contrast cu salariul minim. Şi totuşi, mulţi reuşesc să se descurce, deşi la nivelul lor de trai foarte scăzut le este foarte dificil să-şi regenereze vitalitatea şi să-şi crească copiii cu atenţia necesară pentru a le oferi o şansă de emancipare. Nu doar societăţile în ansamblu se emancipează, ci mai ales membrii lor, indivizii. Totuşi, este nevoie de dezvoltare economică pentru o astfel de emancipare.

Pragul sărăciei relative este un instrument de măsură larg folosit, care indică procentul din societate ce subzistă cu un venit şi cu cheltuieli mai mici decât jumătate din media naţională. Nu e de mirare că este ridicat, date fiind aceste calcule, şi se situează în Polonia la 16,7%[6]. Mai exact, nu este vorba despre venit, ci despre cheltuielile medii pe gospodărie. De regulă, acestea sunt o funcţie a venitului ajustat prin transferuri care modifică venitul net disponibil alocat pentru cheltuieli (o parte a venitului este economisită, chiar şi în gospodăriile clasificate ca relativ sărace).

Dintr-o perspectivă psihologică, este ceva obişnuit ca o persoană înconjurată de oameni mai bogaţi să se considere săracă. Deşi mecanismul unei astfel de autocomparaţii subiective este de înţeles, este lipsit de logică să acceptăm o jumătate a venitului mediu ca măsură a sărăciei relative. Există ţări în care această jumătate ajunge la mii de dolari pe persoană şi ar fi într-adevăr ridicol să-i considerăm săraci pe rezidenţii din Liechtenstein care au un venit mediu de 5.000 de dolari sau pe un luxemburghez cu 3.500 de dolari. Ei bine, conform conceptului de sărăcie relativă, ei sunt nişte nevoiaşi...

Vor exista întotdeauna controverse legate de stabilirea pragului de venit sub care o persoană trăieşte în sărăcie relativă, adică este săracă în comparaţie cu alţii. 50% este un procent tentant, pentru că este uşor de împărţit la doi; oricine o poate face. Totuşi, acesta este un prag evident exagerat pentru evaluarea numărului săracilor. De obicei, guvernele sunt cele care reduc indicii sărăciei statistice cu cea mai mare nerăbdare. Tot ce trebuie să facă este să decreteze că săracii sunt cei care îşi permit cheltuieli de 40% din medie şi, hocus-pocus, numărul lor scade. Aceasta nu este o politică, ci o manipulare. Aşa cum s-a măsurat rata şomajului în Marea Britanie neoliberală pe vremea lui Margaret Thatcher, când definiţia i s-a modificat de douăsprezece ori; rata şomajului a scăzut de unsprezece ori şi o dată a rămas neschimbată. Este cu atât mai interesant că China a schimbat recent definiţia sărăciei relative, ridicând brusc ştacheta la 2.300 de yuani. Este echivalentul a aproximativ 365 de dolari la rata cursului de schimb, adică un dolar pe zi, dar la paritatea puterii de cumpărare înseamnă aproximativ 600 de dolari. Prin urmare, numărul săracilor a crescut cu nu mai puţin de 128 de milioane, deşi standardul lor de trai nu s-a deteriorat în niciun caz faţă de trecut, sau chiar dimpotrivă; venitul real creşte lent şi pentru acest segment al populaţiei.

În orice caz, lumea nu duce lipsă de săraci şi nevoiaşi. Mai grav, numărul lor este tot mai mare, în pofida creşterii economice. Aşa cum se estimează în Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului, puţin peste un miliard de oameni trăiesc cu sub 1,25 de dolari pe zi,

valoarea general adoptată în sistemul ONU ca prag al sărăciei. Şi totuşi, conform ODM, în 2015 numărul săracilor ar trebui să scadă la jumătate în comparaţie cu 1990, ceea ce ar presupune o scădere de la peste 1,8 miliarde la aproape 920 de milioane. Între timp, numărul lor a crescut şi din cauza crizei economice globale. 2,7 miliarde de oameni, adică nu mai puţin de 38% din populaţia lumii, trăiesc cu mai puţin de 2,5 dolari pe zi. Ei bine, trăiesc dacă mai supravieţuiesc o zi. Peste 150.000 de oameni mor zilnic, mulţi dintre ei din cauza lipsurilor care duc la foamete şi boli.

Unul din şapte oameni este subnutrit, mulţi flămânzesc. Nu dumneavoastră şi nici eu. Atunci, probabil că există locuri în care numărul lor este mult peste medie – în ţările sărace. Estimările Organizaţiei pentru Alimentaţie şi Agricultură (OAA) privind numărul oamenilor care mor de foame, aproximativ 900 de milioane în ultimii ani, coincid cu estimările privind numărul săracilor. Ei sunt, în principal, cei subnutriţi. Din acest motiv, numărul oamenilor care mor de foame este cel mai mare în Asia şi în Africa, mai ales în regiunea subsahariană. Nu mai puţin de 98% dintre cei flămânzi trăiesc în aşa-numitele ţări în curs de dezvoltare, care sunt, în esenţă, nedezvoltate.

Nu se ştie exact câţi oameni mor de foame, din cauză că estimările sunt dificil de realizat în termenii metodelor adoptate şi în multe ţări, ele se bazează pe date aproximative. Mai mult, sunt uneori manipulate din motive politice, pentru că atât ţările, cât şi organizaţiile internaţionale vor să se laude cu progrese pe frontul foametei. În toamna anului 2012, OAA şi-a ajustat estimările precedente din raţiuni metodologice; pe bună dreptate, probabil. Ca urmare, numărul celor flămânzi, estimat anterior la 1 miliard în 2009, a scăzut la 870 de milioane[7]. Încă înseamnă o optime din populaţia lumii. Prin urmare, în comparaţie cu 1990, numărul celor în rândul cărora foamea este cronică, ce era atunci de 980 de milioane, este acum cu 11% mai mic. Doar în Africa a crescut de la 175 la 239 de milioane. Din nou, realitatea se îndepărtează de ODM, în care s-a presupus că numărul celor subnutriţi ar trebui să scadă în 2015 la jumătate din nivelul din 1990. Nu va scădea.

Doar azi, 18.000 de copii au murit de foame şi de boli cauzate de subnutriţie, înainte să împlinească cinci ani. La fel de mulţi vor muri şi mâine...

Acest fapt este cu atât mai şocant cu cât lumea poate să producă suficientă hrană pentru a hrăni întreaga populaţie. Conform estimărilor OAA, ar putea să producă suficient chiar şi pentru 12 miliarde de oameni, o densitate care probabil nu se va atinge niciodată. Deocamdată totuşi, trebuie să ne îngrijorăm pentru cei un miliard care mor de foame. În prezent, agricultura globală produce cu 17% mai multă hrană pe persoană (în termeni calorici) decât în urmă cu 30 de ani, deşi populaţia lumii a crescut cu 70%. Luând în calcul o distribuţie raţională, ar trebui să fie suficient pentru ca fiecare dintre noi să beneficieze de nu mai puţin de 2.700 de kilocalorii pe zi, semnificativ mai mult decât cele 2.300 de kilocalorii acceptate ca minimumul necesar. Din păcate, unul din şapte oameni nu are nici o parcelă de pământ pe care şi-ar putea cultiva hrana necesară, nici banii pentru a o cumpăra.

Trebuie să răspundem la întrebarea ce instrumente ale politicii economice şi ce soluţii instituţionale se impune să folosim pentru a accelera transformările necesare. Totuşi, pentru a stabili direcţia de dorit a schimbărilor ce reduc disparitatea venitului, scara lipsei cronice a venitului, elimină foamea care epuizează şi ucide oameni, trebuie să clarificăm mai întâi geografia sărăciei. Pe baza acestor cunoştinţe, trebuie să formulăm politici înţelepte pentru combaterea sărăciei şi a efectelor sale.

Afirmaţia că majoritatea săracilor trăiesc în Africa şi în Asia sau în familii numeroase este o simplificare exagerată a realităţii, care este mult mai complexă şi în această privinţă.

Şi totuşi, măsurile menite să limiteze sfera geografică a sărăciei depind de locul unde trăiesc de fapt săracii. Acordarea de ajutoare personalizate fiecărui grup şi individ sărac este o utopie. Doar o abordare sistemică poate fi eficientă.

Dacă am alcătui o altă hartă a lumii, de data aceasta una în care mărimea ţărilor corespunde gradului de sărăcie pe care îl înregistrează, Africa şi unele regiuni din Asia ar lua proporţii, în timp ce Europa, în special partea sa de vest, şi America de Nord s-ar micşora. Am observa, în acelaşi timp, că în diferite regiuni ale lumii, contururile ţărilor se schimbă în direcţii şi în proporţii diferite, pentru că gradul sărăciei este determinat de situaţii diferite.

În studiile economice comparative, ţările aflate la niveluri diferite de dezvoltare pot fi distinse de la cele mai sărace la economii cu un nivel mediu de dezvoltare şi la ţări bogate. Primele două grupuri includ ţări pe care le numim fragile, predispuse dificultăţilor şi colapsului. Ele se împart, la rândul lor, într-un grup de ţări răscolite de conflicte, FRACS (*fragile and conflict-affected states* – state fragile şi afectate de conflicte), şi state cu instituţii care eşuează, MIFFS (*middle-income fragile or failing states* – state cu venit mediu fragile sau eşuate)[8]. Acestea pot fi ţări cu cel mai mic nivel de dezvoltare, dar pot fi şi ţări mediu dezvoltate, cu un PIB pe cap de locuitor de până la 12.500 de dolari, măsurat în funcţie de PPC. Acesta este aproximativ PIB-ul Braziliei şi al României, care le pune, alături de problema combaterii sărăciei care domină în aceste ţări, într-o lumină destul de diferită de ţările ale căror venituri sunt de zece ori mai mici, precum Uganda sau Myanmar, sau de douăzeci de ori mai mici, precum Liberia sau Somalia.

Şi în acest caz este discutabil care ţări trebuie să fie incluse în rândul FRACS sau al MIFFS. Mai ales în zile precum cele în care autorităţile trimit buldozere ca să distrugă nu doar mahalalele Mbare din Harare, ci şi barăcile romilor de lângă Bucureşti, şi în care poliţia nu îi atacă doar pe protestatarii care cer democraţie şi libertăţi civile în Siria sau Yemen, ci şi pe cei care îşi exercită aceste privilegii în Spania şi Grecia, şi în care îi împuşcă, din fericire doar cu gloanţe de cauciuc şi gaze lacrimogene, nu doar în Damasc şi Sana'a, ci şi în Madrid şi Atena. Îţi vine să plângi, chiar şi în lipsa gazelor lacrimogene, pentru că se întâmplă în Uniunea Europeană, care părea să fie, până nu de mult, o oază a păcii.

Politicile dezastruoase au dus la o criză economică şi socială imensă, care este combătută cu măsuri de austeritate mult prea dure în finanţele publice. Radicalismul lor excesiv scade standardul de viaţă al multor oameni din clasa de mijloc şi îi aruncă pe mulţi dintre cei aflaţi la capătul inferior al acesteia în sărăcie. Mai întâi, oamenii se unesc, apoi ies în stradă. În acelaşi timp, astfel de politici reduc cererea, împingând ţara într-o recesiune şi mai mare, ceea ce complică şi mai mult lupta împotriva crizei, atât în Grecia, cât şi în Spania. Acestea nu mai sunt ţări unde curge uleiul de măsline şi vinul ; au devenit fragile, chiar dacă nu sunt sărace. Încă doi ani precum cei care au trecut şi ţările de pe ambele maluri ale Mediteranei vor fi considerate FRACS şi MIFFS, deşi situaţia lor ar fi putut fi mult mai bună, dacă s-ar fi adoptat politici economice mai înţelepte.

Se dovedeşte că abundenţa nu este neapărat contradictorie cu fragilitatea. În viitor, ne vom confrunta cu astfel de situaţii cu atât mai des cu cât neoliberalii au succes în implementarea politicilor lor. Guvernul portughez a dat un exemplu de iresponsabilitate extremă sugerând abordarea crizei fiscale prin reducerea contribuţiilor la asigurările sociale plătite de antreprenori, de la 23,75% la 18% din statul de plată şi prin pasarea poverii compensării deficitului rezultat asupra angajaţilor, ale căror contribuţii au crescut de la 11% la 18%. Totuşi, nu există doar democraţie parlamentară, ci şi cea din stradă ; demonstraţiile violente au forţat guvernul să abandoneze această idee prost gândită.

Dacă rămânem la cei 1,25 de dolari pe zi, măsurat în funcţie de PPC, acest indice simplificat al sărăciei absolute, atunci numărul săracilor din statele nonfragile, să le numim PNF (*poor non-fragile states* – state sărace nonfragile), a scăzut de la 2 miliarde în 1990 la aproximativ o jumătate de miliard. Aceasta este dovada unui progres cu adevărat impresionant şi am putea fi mulţumiţi, dacă ar exista tendinţe similare în viitor. Unii oameni le anticipează, deşi factorii de bază se schimbă. Studiile futurologice comparative sugerează că efectul pozitiv al reducerii sărăciei va continua în aceste ţări, ceea ce va aduce numărul săracilor lor la 200 de milioane în 2025[9].

Creşterea economică este sursa unor astfel de realizări. În unele cazuri, de exemplu, în Brazilia în ultimul deceniu, o mai bună distribuire a venitului în avantajul săracilor a fost un alt factor care a contribuit la această schimbare pozitivă. Ca urmare a politicilor guvernamentale inspirate, veniturile săracilor au crescut mai rapid decât media.

Totuşi, să nu lăsăm populismul să ne inducă în eroare şi să nu credem că este posibil să eliminăm sărăcia doar prin redistribuirea venitului. Acesta este unul dintre motivele pentru care propunerea de creştere zero este absurdă, întrucât schimbările dezirabile în structura distribuirii venitului nu sunt posibile decât atunci când se urmează calea creşterii volumului. Venitul trebuie să crească în general, ca să poată creşte şi pentru săraci.

Relativ cel mai mare grup din această masă de 1,5 miliarde de norocoşi scoşi din sărăcie sunt chinezii, creşterea rapidă salvând sute de milioane dintre ei. Aceasta nu ar fi posibilă în lipsa politicilor economice adecvate ale statului şi a sinergiei bine coordonate dintre stat şi piaţă. Alte ţări în curs de emancipare pot trage concluzia clară că, fără un rol activ al guvernului, este imposibilă reducerea substanţială a sărăciei. Acest lucru nu s-a realizat nici măcar în cele mai bogate ţări.

Cât despre China, inegalitatea venitului a crescut odată cu reducerea sărăciei, din cauză că, pe calea generală a creşterii, veniturile celor înstăriţi au crescut mai rapid decât cele ale săracilor. Ca urmare, avem mai puţini săraci atât în China, cât şi în Brazilia, dar în primul caz disparitatea venitului a crescut masiv, în timp ce în cea din urmă a scăzut puţin, astfel încât, dacă actualele tendinţe ar continua câţiva ani în ambele ţări, indicii lor Gini relevanţi ar deveni egali.

Să precizăm că succesele înregistrate de China în combaterea sărăciei merită nu doar admiraţie, ci şi critici. Îmbunătăţirea este resimţită în principal de populaţia urbană. Zonele rurale, locuite de 53% din populaţie, adică peste 700 de milioane de oameni, sunt încă afectate de sărăcie. Nu cunoaştem exact distribuirea venitului în China. Deşi raportul dintre decilii extremi din mediul urban este de doar 4,3 (consecinţa faptului că 15% din venitul general este preluat de decilul superior şi 3,5% de cel inferior), cu un indice Gini de 0,48, probabil că sunt radical mai mari pentru întreaga populaţie. Cu atât mai mult, încât este posibil să declanşeze conflicte. Până la urmă, din aproximativ 180 de milioane de chinezi săraci, majoritatea sunt ţărani care încă nu culeg roadele saltului economic uimitor realizat de propria ţară.

O reducere substanţială a sărăciei, deşi nu la fel de impresionantă precum cea din China, s-a înregistrat şi în India şi în Indonezia, de asemenea ţări cu o populaţie foarte mare. Dacă numărul săracilor din India scade cu doar 1% din populaţie, aunci sunt cu 12 milioane mai puţini. Pentru a reduce populaţia săracă cu acelaşi număr în Yemen, care are în total 25 de milioane de locuitori, dintre care peste 45% trăiesc sub pragul sărăciei, sărăcia ar trebui eradicată complet. În acelaşi timp, situaţia se deteriorează. În timp ce China (unde oficial 13,4% dintre locuitori trăiesc în sărăcie), India (aproximativ 30%), Indonezia (doar 12,5%) şi Brazilia (21,4%), ţări cu o populaţie combinată de 3 miliarde

şi un nivel de dezvoltare ce nu mai este atât de scăzut (deşi PIB-ul indian pe cap de locuitor nu este decât de o treime din cel al Braziliei), sunt ţări pe care le includem în PNF, Yemen este o ţară tipică pentru MIFF. Ar trebui să includem şi Irakul în acest grup (25% săraci), Nigeria dens populată (70%!) şi Pakistanul (aproximativ 23%).

Problema s-ar rezolva treptat de la sine dacă toate ţările care au rămas în urmă în termenii nivelului de dezvoltare ar fi stabile din punct de vedere cultural, instituţional şi politic. Ar mai trece o generaţie şi sărăcia extremă ar deveni ceva excepţional, deşi sărăcia relativă va exista întotdeauna. Din nefericire, aceste ţări sunt încă fragile şi slabe din punct de vedere structural. Multe dintre ele sunt prinse în conflicte etnice sau teritoriale. Situaţia este foarte dinamică. Dacă Mali putea fi clasificat ca PNF nu cu mult timp în urmă, anii 2012-2013 au dus această ţară în rândul FRACS. Dacă Myanmar aparţinea grupului FRACS cu câţiva ani în urmă, acum poate se numără deja în rândul PNF. Totuşi, nu există certitudini, nici în aceste cazuri, nici în multe altele. Din acest motiv, prognozarea schimbărilor viitoare este cu atât mai supusă riscului.

Numărul săracilor din economiile fragile nu s-a modificat prea mult din 1990 şi se situează încă în jurul a jumătate de miliard. Dacă ridicăm pragul de sărăcie extremă la cheltuieli zilnice de 2 dolari măsurat în funcţie de PPC, ne putem aştepta să fie la fel de mulţi şi în 2025, deşi se vor afla în regiuni diferite decât acum, totuşi, foarte mulţi, aproximativ 60%, în zece ţări sărace din Africa Neagră. Cei mai mulţi se găsesc în Republica Democrată Congo, unde ne putem aştepta, peste o jumătate de generaţie, să fie mai mulţi săraci decât cei care se luptă astăzi pentru supravieţuire, aproximativ 90 de milioane. Aceştia ar constitui nu mai puţin de 16% din populaţia săracă a lumii. Împreună cu Nigeria, unde numărul lor poate fi de peste 60 de milioane, am ajunge la 27%. Cu alte cuvinte, este posibil ca în mai puţin de două decenii, peste o pătrime din săracii lumii să provină din doar două ţări suprapopulate. Este atât o veste bună, cât şi rea. Este rea din cauză că o astfel de zonă de sărăcie concentrată şi lipsuri aferente poate duce la o explozie socială şi la valuri imense de migraţie cu consecinţe complexe pentru alte ţări, nu doar cele din imediata apropiere. Este bună pentru că putem ataca mai uşor problema când se concentrează într-o zonă relativ mică decât atunci când este răspândită pe tot globul.

Este o veste proastă şi întrucât demonstrează că, în pofida celor mai bune intenţii ale economiştilor dezvoltării iluminaţi şi progresişti şi ale practicienilor politici, numărul regiunilor fragile, atât din unele ţări, precum Darfur din Sudan sau Azawad din Mali, cât şi ţări întregi, ca Egipt sau Pakistan, creşte. Nu mai este o problemă pur socială (oamenii duc o viaţă grea) şi umanitară (oamenii flămânzesc, sunt bolnavi, mor), ci şi politică (situaţia este nesustenabilă) şi pentru securitate (teren propice extremismului şi escaladării ciocnirilor regionale).

Putem estima că în 2013 numărul săracilor din ţările FRACS a depăşit numărul celor din ţările PNF. Deşi în ţările PNF numărul lor scade treptat, în principal datorită creşterii economice, în ţările FRACS lucrurile nu stau deloc aşa; dimpotrivă, numărul lor creşte, în principal din cauza conflictelor, politicilor neinspirate şi proastei guvernări, care le blochează creşterea. În ţările în care producţia creşte, beneficiile sale sunt apropriate într-o măsură covârşitoare de aşa-numitele elite de la putere, care sunt adesea corupte şi lipsite de morală. Să nu ne păcălim singuri; într-o ţară în care drojdia societăţii a ajuns elită, lucrurile nu pot merge bine.

Această situaţie demonstrează că există nenumărate provocări şi prea puţine şanse. Nu şi lipsa speranţelor totuşi, deşi chiar şi cele mai dificile probleme pot şi ar trebui rezolvate în viitor. Societăţile PNF ar trebui practic să le facă faţă singure. Nici China, nici Polonia

nu au nevoie de ajutor extern în lupta împotriva sărăciei. Polonezii înșiși sunt cei care trebuie să pună capăt rușinii că unul din șaisprezece dintre ei trăiește în sărăcie. Nu devenind insensibili și lăsând problema nerezolvată, așa cum și-ar dori neoliberalii, și nu modificând definițiile și instrumentele de măsură, așa cum s-ar putea face în contabilitatea creatoare, ci mai curând prin progres instituțional și prin asigurarea banilor publici pentru sprijinirea activității profesionale și profitabile a celor mai săraci oameni. Pe termen lung – și acestea sunt probleme cu care ne vom confrunta vreme îndelungată –, acest lucru ar trebui făcut cu ajutorul cheltuielilor, inclusiv cele publice, pentru educație, orientare în carieră și sănătate. Nu există o metodă mai bună de combatere a sărăciei decât creșterea nivelul de pregătire pentru a satisface viitoarele cerințe ale pieței muncii. Această afirmație este valabilă pentru toate țările.

Astfel, în societățile și economiile PNF (inclusiv țările cu un nivel mediu de dezvoltare), măsurile antisărăcie trebuie să includă o combinație între două tipuri de politici: nu doar de creștere cât mai mare a venitului real, ci și de distribuire a sa într-un mod mai echilibrat și mai adecvat decât în trecut. Acest lucru se poate realiza deja la nivelul distribuirii venitului primar, așa cum se face în Suedia, de exemplu. Dacă nu se poate face acest lucru, există distribuirea secundară, sau cea fiscală, prin intermediul impozitelor, transferurilor și cheltuielilor bugetare.

În primul rând, trebuie să menținem o creștere economică suficient de rapidă prin adoptarea unor măsuri și instrumente instituționale relevante pentru încurajarea economiilor și ratelor de acumulare mari, precum și printr-o guvernare eficientă a organizațiilor de intermediere financiară, adică a pieței de capital și a băncilor. A „menține" nu înseamnă a maximiza, deoarece nu este nici de dorit, nici posibil, în multe cazuri. În special, trebuie să abordăm cu prudență creșterea producției, atunci când generează lărgirea disparității veniturilor.

În al doilea rând, trebuie să perfecționăm politicile de redistribuire impunând și colectând impozite relevante și alocând corect cheltuielile, atât pentru capitalul uman, cât și pentru investițiile sociale. O combinație între politicile fiscale și cele sociale trebui să permită o creștere relativ rapidă a veniturilor și a cheltuielilor gospodăriilor mai sărace. Această regulă trebuie să se aplice tuturor în viitor: în Congo, în China, în Statele Unite. Venitul din capital trebuie combinat cu câștigurile din muncă, iar astfel agregat, trebuie să formeze baza unei impozitări progresive uniforme.

Adam Smith a avut dreptate când s-a pronunțat, de fapt, în favoarea impozitării progresive, lucru pe care apologeții și lobbyiștii neoliberalismului și libertarianismului încearcă atât de mult să-l ascundă. Smith a afirmat: „Bogații își cheltuiesc banii mai ales pe lux și vanitate; o casă măreață înfrumusețează și creează avantaje pentru toate celelalte luxuri și vanități de care se bucură aceștia. Prin urmare, o taxă [...] ar cădea cel mai mult pe umerii bogaților; acest tip de inegalitate n-ar avea poate nimic nerezonabil. Nu este foarte nerezonabil ca bogații să contribuie la cheltuielile publice, nu numai proporțional cu veniturile lor, ci chiar mai mult decât proporțional..."[10].

Un miliardar american are dreptate când afirmă că este un simplu capriciu ca el să plătească o rată mai mică de impozit decât secretarul său. Președintele SUA are dreptate când afirmă că este un nonsens economic atunci când rivalul său la Casa Albă, care are un venit de treizeci de ori mai mare din speculațiile de pe piața de capital, să plătească un impozit cu o treime mai mic. Tot astfel au dreptate și țările (puține la număr, din fericire) care evită capcanele așa-numitei cote unice de impozitare care, pe de o parte, contribuie la o creștere negarantată a inegalităților venitului și, pe de altă parte, reduce

suma fondurilor publice care pot fi folosite pentru cofinanţarea creşterii economice sustenabile din punct de vedere social.

În timp ce economiile ţărilor PNF şi statele bogate trebuie să reuşească să elimine lipsurile care nu le avantajează şi să reducă sărăcia, statele FRAC şi MIFF au nevoie de sprijin din afară. Ajutorul pentru dezvoltare trebuie crescut la cel puţin 0,7% din PIB-ul ţărilor cele mai dezvoltate. În unele dintre ele, inclusiv cea mai bogată şi cea mai importantă, Statele Unite, acest lucru va fi deosebit de greu din cauza atitudinilor sociale deformate şi a colapsului moral cauzat de susţinerea agresivă a valorilor conservatoare. Dacă îi întrebăm pe americani care cheltuieli publice trebuie reduse, primul răspuns este „ajutoarele externe". Unii o spun din ignoranţă, fără să-şi dea seama că SUA alocă doar 0,2% din PIB în acest scop, astfel încât oprirea în totalitate a ajutoarelor nu ar avea practic niciun impact asupra datoriei publice, care se apropie de 100% din PIB. Alţii, majoritatea, din păcate, cred că sărăcia şi foametea din străinătate este treaba altcuiva şi o risipă a banilor lor; ei nu înţeleg că ajutându-i pe ceilalţi se ajută pe ei înşişi. Aici ne confruntăm cu o dimensiune etică evidentă, întrucât se observă cât de mult diferă valorile capitalismului neoliberal de cele care ghidează economia socială de piaţă.

În viitor, ţinta ajutoarelor trebuie să fie mai bine definită. Cazurile nu foarte rare de acţiuni eşuate contribuie de asemenea la atitudinea negativă a societăţilor bogate faţă de ajutorarea altora. O mare parte din cheltuielile ţărilor membre ale OCDE cu ajutoarele pentru dezvoltare este preluată de diverşi experţi în materie de ajutoare, atât din organizaţii guvernamentale, cât şi nonguvernamentale, precum şi de elitele de la conducerea şi din birocraţia ţărilor destinatare. Un studiu desfăşurat pentru a se afla cât de mult din fiecare dolar alocat pentru dezvoltarea educaţiei ajungea în şcolile din Pakistan, a relevat că acestea primeau doar câte 17 cenţi. Ajutorul pentru dezvoltare a devenit o mare oportunitate de afaceri pentru cei carè oferă ajutorul şi pentru cei care îi ajută[11]. Cum s-ar spune, a devenit deja o *industrie a ajutoarelor*, o afacere adesea mai profitabilă pentru cei care ajută decât pentru cei ajutaţi.

Să nu ne amăgim că ţări precum Congo sau Etiopia din Africa sau Haiti şi Paraguay din America vor fi în stare să scape de sărăcie singure. Nu vor fi capabile. Acesta este un viitor imposibil. Eforturile lor în acest sens trebuie sprijinite din exterior. Ajutorul trebuie să ia în principal forma investiţiilor în capitalul uman, dezvoltarea suprastructurii şi consolidarea cadrului instituţional. Bineînţeles, politicile adoptate trebuie monitorizate constant şi auditate din exterior, deoarece, atât timp cât cineva foloseşte banul altcuiva, maniera în care este cheltuit nu este exclusiv la latitudinea beneficiarului.

Principiul general pentru combaterea sărăciei este simplu. Dacă vrem să ne ajutăm pe noi înşine, trebuie să-i ajutăm pe ceilalţi. Şi, dacă cineva vrea să fie ajutat, trebuie să se ajute mai întâi singur. Dacă eşti complet indiferent la argumentele morale, este problema ta. Totuşi, fiecare consumator, antreprenor, investitor sau politician inteligent din ţările mai avansate şi mai bogate trebuie să adopte o abordare pragmatică a realităţii şi a modelării viitorului. Unii cinici nu sunt preocupaţi de condiţiile de viaţă (şi de deces) îngrozitoare din suburbiile din Kenya şi nici de copiii care mor de foame în mahalalele din Perú. Totuşi, merită să ne preocupe şansele unei dezvoltări mai mult sau mai puţin sustenabile a lumii.

Un grad excesiv al inegalităţilor din distribuirea venitului defavorizează creşterea economică nu numai în cadrul economiei naţionale tradiţionale, ci şi în întreaga economie globalizată. Explicaţia este că aproape toată lumea îşi axează atenţia mai mult pe potenţialul de conflict al problemelor distribuirii decât pe aspectele creatoare ale extinderii, creşterii

şi dezvoltării. În loc să meargă la cursuri universitare sau să muncească, acolo unde există locuri de muncă, oamenii se adună la manifestări şi pe stradă, în timp ce intelectualii şi politicienii care îi conduc, în loc să creeze şi să implementeze concepte ale dezvoltării viitoare, se întreabă la seminarii şi întâlniri ce se întâmplă şi cum pot scăpa de furia poporului. Această situaţie se poate observa în India şi în Ungaria, în Filipine şi în Rusia. Aproape peste tot. Astfel, dacă vrem ca pe viitor să culegem la noi acasă roadele bogate ale creşterii economice mondiale, trebuie să fim atenţi la ce se întâmplă în alte părţi, pentru că alte părţi sunt şi ale noastre. Toţi săracii sunt printre noi. Atât cei de aici, de aproape, cât şi cei de dincolo, puţin mai departe.

Problema este mai dificilă, dar şi mai interesantă şi mai promiţătoare când este vorba despre soluţiile posibile; deşi nu are o soluţie matematică şi, prin natura sa, nu poate fi rezolvată prin optimizare matematică, are o soluţie politică. Provocările implicate de lupta împotriva sărăciei sunt un exemplu clasic de economie politică, pentru că, în încercarea de a le rezolva, nu putem evita problemele redistribuirii. Şi unde este implicată redistribuirea, atingem imediat interese economice conflictuale. Acolo unde există interese conflictuale, există politici şi politică. Privind spre viitor, vedem că, cu cât perspectiva este mai lungă, cu atât scad divergenţele dintre aceste interese. Keynes a avut, fără îndoială, dreptate când a afirmat că, pe termen lung, suntem morţi cu toţii. Totuşi, pe termen şi mai lung, avem cu siguranţă anumite interese comune.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 11

Salvarea în progresul tehnic?

Nimic nu ne va salva dacă nu ne salvăm singuri. Totuşi, există ceva ce ne poate ajuta foarte mult în eforturile noastre: progresul ştiinţific şi tehnologic. Aceasta este deja a noua mare problemă pentru viitor. Iar deşi una dintre cele mai cunoscute zicale populare ne spune că nevoia este mama născocirilor, nu ar trebui să ne lăsăm păcăliţi de ideea prost înţeleasă a determinismului tehnologic, indiferent cât de multe invenţii şi inovaţii există. Ne putem aştepta la multe din partea progresului ştiinţific şi tehnologic, dar nu la prea multe. Şi în acest caz, moderaţia este cel mai bun sfetnic.

Am putea să ne lăsăm purtaţi de fantezie şi să ne imaginăm un viitor apropiat cu mai puţine ambuteiaje datorită faptului că, în loc să fim blocaţi în ele, vom prefera să muncim de acasă sau stând într-un parc, în birouri virtuale, nu din cărămidă şi mortar. Din nefericire, nu este o viziune realistă, ci mai curând o iluzie similară prognozelor din primele zile ale erei computerelor, care se află acum în plin avânt, conform cărora urma să muncim în birouri fără hârtii, şi totuşi suntem din ce în ce mai îngropaţi în ele. Conform prognozelor experţilor, consumul de hârtie din 2020 va fi cu aproximativ 50% mai mare decât în 2000. Dacă motivul ar fi o creştere a numărului de oameni care citesc cărţi bune, cele tipărite în mod tradiţional pe hârtie, deşi cărţile electronice devin din ce în ce mai populare, am avea de ce să ne bucurăm, dar nu este cazul, din păcate. În multe ţări, inclusiv printre celebrele „pieţe emergente", birocraţia, şi nu numărul de cititori cunoaşte un trend ascendent. Pentru a le transforma în societăţi în curs de emancipare, ar trebui să se întâmple exact pe dos.

Totuşi, este adevărat că ne aflăm pe punctul de a păşi peste alt prag tehnologic care va face posibilă comunicarea vocală şi vizuală directă folosind mai întâi un telefon mobil şi curând după aceea nişte ochelari speciali sau lentile de contact. În loc să ne adunăm în acelaşi loc fizic, ne vom introduce reciproc printr-un „click" într-un loc sau un birou virtual, într-o sală de clasă ori la o conferinţă virtuală şi, dacă lucrurile iau o întorsătură urâtă, şi la o manifestaţie (vom putea să afişăm pancarde şi să înjurăm, dar nu vom putea să aruncăm cu roşii sau cocteiluri Molotov). Totuşi, este mai bine să ne întâlnim într-un amfiteatru dintr-o universitate decât la demonstraţii. Să spunem, miercuri la ora 2 după-amiază, studenţii mei fac cu ochiul, eu le răspund şi iată-ne în acelaşi loc, la alt curs, evident, interesant despre lumea viitorului...

Toate acestea vor fi posibile, dar nu este deloc sigur că vor fi şi populare. La fel ca un apel video şi o conferinţă video directă. Amândouă sunt „live", dar din motive psihologice şi adesea şi practice nu sunt acelaşi lucru cu interacţiunea directă. Oamenii doresc să intre în contact unii cu ceilalţi şi o teleconferinţă sau nişte cursuri transmise de către televiziuni nu reuşesc să satisfacă această nevoie naturală de a fi împreună în viaţa reală, şi nu în cea virtuală. Nevoia de discreţie şi adesea o poftă irezistibilă de a bârfi joacă şi ele un rol important în acest caz.

Schimbările produse de progresul tehnologic și de lansarea unor noi tehnologii nu vor avea un impact asupra întregii lumi. Chiar dacă eu voi trăi să văd că o astfel de revoluție se produce peste un deceniu în Europa Centrală, nu la fel stau lucrurile în cazul studenților din Africa Centrală. Nu această generație; poate următoarea, dar tot nu pretutindeni. Electricitatea a fost inventată în secolul al XIX-lea și încă nu există în zone vaste ale lumii. Computerizarea se dezvoltă la scară mare de jumătate de secol, dar beneficiile sale încă nu sunt cunoscute de majoritatea oamenilor. Deși prima stradă din orășelul englezesc Newcastle are iluminat electric încă din 1879, în marele oraș Mogadishu din Somalia primele becuri stradale s-au reaprins abia în 2012, după mulți ani de întuneric cauzat de războiul civil. Schimbările au nevoie de timp, inclusiv atunci când este vorba despre progresul științific și tehnologic, deși în prezent acesta se răspândește rapid și se va răspândi și mai rapid pe viitor.

Nu trebuie să exagerăm generalizând observațiile și concluziile noastre, iar mulți cercetători care studiază viitorul tocmai asta fac. O greșeală destul de comună pe care o fac este adoptarea unei perspective americanocentrice sau eurocentrice ori aplicarea, fără o analiză prea amănunțită, a anumitor tipare de gândire din Occidentul dezvoltat la restul lumii, ce are la bază o necunoaștere a realităților acestei lumi complicate. Și totuși, ceea ce este posibil în California nu are nicio șansă de succes în Sahel, ceea ce reușește în Bavaria e sortit eșecului în Anzi, ce se poate face în Kansai va continua să fie de neatins în Wazirastan. În acest context vedem clar absurditatea sloganului unui guru popular pe care unii oameni par să-l citeze cu o plăcere ciudată, că astăzi se poate face orice oriunde[1]. Este unul dintre acele bla-blauri care cuceresc lumea[2], deși sunt fie o „scurtătură" mentală inacceptabilă, fie pur și simplu o idee absurdă. A faci orice oriunde nu este posibil acum și nu va fi posibil nici într-un viitor îndepărtat deoarece lucrurile imposibile vor continua să fie imposibile chiar și atunci.

Lumea viitorului va fi condusă nu doar de tehnologie, cu capacitățile sale fizice, ci în principal de oameni, cu valorile lor umaniste și capacitatea lor administrativă. Progresul tehnologic va ajuta la rezolvarea multor probleme, dar cu siguranță nu a tuturor, deoarece o mare parte îi depășesc sfera de influență. Mai mult, progresul tehnologic va crea multe probleme pe viitor, la fel cum în trecut a contribuit la poluarea mediului înconjurător natural cu deșeurile generate prin procesarea multora dintre bogățiile sale sau la producerea mai multor arme mortale. Exemplele ar putea continua, dar nu are niciun rost. Ideea este de a sublinia acest aspect deoarece, pe viitor, consecințele negative ale progresului științific și tehnologic se pot dovedi chiar mai grave decât au fost până acum.

Să luăm ca exemplu genetica și biotehnologia, de care se leagă mari speranțe – și pe bună dreptate. Progresul în aceste domenii va aduce multe oportunități noi, dar și unele amenințări mari. Când citim un titlu răsunător de pe coperta unui săptămânal respectabil afirmând că s-a creat viață artificial, unii ne avertizează cu privire la golemi, alții cred că este o blasfemie, în timp ce ar trebui să se întrebe cu toții ce înseamnă acest lucru pentru viitor. Este greu să ne imaginăm o descoperire mai spectaculoasă decât capacitatea omului de a „produce" viață. Pentru moment este încă o perspectivă îndepărtată, la fel ca și consecințele practice ale unei asemenea descoperiri revoluționare. Totuși, progresul imens din domeniile medicinei și fiziologiei, în special din domeniul ingineriei genetice, are deja un impact din ce în ce mai mare asupra vieții create în mod natural. Modificările genetice vor permite o luptă și mai eficientă împotriva unor maladii îngrozitoare precum cancerul, Alzheimer și Parkinson. La fel și împotriva malariei, odată ce vom reuși să

modificăm genetic ţânţarul, ceea ce pare foarte probabil. În timp, lista aceasta va deveni mai lungă.

Cu toate aceste, progresul din domeniul tehnicilor medicale va cauza probleme etice şi sociale insurmontabile. Într-adevăr, ceea ce va fi tehnic posibil va depăşi puterea financiară a multor oameni. Peste câteva decenii, sectorul sănătăţii va putea oferi servicii terapeutice sofisticate care vor prelungi viaţa. Din nefericire, acestea vor fi atât de scumpe, încât cei mai mulţi oameni nu şi le vor permite, indiferent de nivelul de comercializare al acestui domeniu şi indiferent cum va funcţiona sistemului de asigurări de sănătate. În acest context vor apărea noi sfere ale inegalităţilor sociale, care vor genera întotdeauna conflicte. Deja se întâmplă acest lucru.

În deceniile care vor urma, ar trebui să ne aşteptăm la rezultate mai semnificative ale cercetărilor din domeniul geneticii decât din domeniul electronicii. În cel din urmă, în generaţia sau generaţiile următoare nu se vor produce descoperiri calitative comparative cu cele reprezentate de computer şi internet în cele două generaţii precedente. În acelaşi timp, în domeniul geneticii şi biotehnologiei ne putem aştepta la schimbări cu consecinţe extrem de ample. Ele vor avea un impact asupra activităţii economice, precum şi asupra transformărilor culturale şi sociale. Cum se întâmplă mereu, nu vom putea ignora politica. Vedem deja acest lucru, de exemplu, în disputele permanente privind legitimitatea creşterii unor organisme modificate genetic destinate utilizării în produsele alimentare, deşi altfel nu poţi hrăni cum trebuie nouă miliarde de oameni.

Lăsând politica la o parte, să discutăm despre revoluţie. Nu una socială, care s-ar putea produce şi ea, ci despre cea industrială ce este deja în curs de desfăşurare. Trăim în perioada unei ample revoluţii industriale, a treia după cele care au schimbat faţa pământului. Prima, asociată de regulă cu inventarea motorului cu abur, a început cu mecanizarea industriei textile, la sfârşitul secolului al XVIII-lea, în Marea Britanie. A doua, legată de producţia în masă folosind linia de asamblare, a luat amploare la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX în Statele Unite. A fost asociată cu o mai mare diversitate a inovaţiilor, inclusiv în domenii revoluţionare precum electricitatea şi motorul cu combustie internă, industria chimică şi dispozitive memorabile precum telegraful, telefonul, radioul, pick-upul şi aparatul de fotografiat.

Cea actuală, a treia, despre care unii cred că a început încă de după al doilea război mondial, deşi a luat avânt cu adevărat abia în ultimele două decenii, este una de o varietate şi mai eterogenă, cu toate că se poate distinge şi aici un mijloc comparabil cu locomotiva sau automobilul: calculatorul. Această revoluţie va continua încă mult timp deoarece odată cu răspândirea economiei bazate pe cunoaştere şi cu progresul ştiinţific şi tehnologic de neoprit ea devine permanentă. Prin urmare, este greu să ne imaginăm că va lua vreodată sfârşit. În viitor, într-un viitor mai îndepărtat, se pot produce o acumulare atât de mare de descoperiri şi implementări ale acestora, nişte invenţii şi inovaţii atât de importante şi o asemenea concentrare a schimbărilor calitative, încât se vor putea distinge şi o a patra revoluţie sau mai multe. Ce va juca atunci rolul locomotivei, maşinii şi avionului, al computerului şi internetului nu ştie nimeni. Poate un moment de răscruce în producerea de energie din surse regenerabile. Poate o baterie a cărei energie se va autoregenera la un cost minim şi cu contaminare zero. Cel mai probabil, vor fi nişte descoperiri, inovaţii şi implementări în domeniul biotehnologiei, geneticii şi medicinei, care vor îmbunătăţi condiţiile de sănătate şi vor prelungi viaţa.

Pentru moment, ne aşteaptă schimbări enorme ce vor fi provocate de a treia revoluţie industrială, care acum atinge apogeul[3]. Care sunt semnele sale distinctive? Putem prezenta

diverse atribute, dar natura sa este destul de bine ilustrată de transformările care au loc în următoarele cinci domenii:

1) softuri inteligente;
2) robotizare la scară mare;
3) ingineria materialelor;
4) imprimarea 3D;
5) serviciile online.

Progresul din sfera programelor pentru calculator și alte electronice va fi deosebit de rapid, ceea ce are consecințe ample asupra eficienței produselor și serviciilor, precum și asupra stilului de viață și a evoluției relațiilor sociale. Grație diversificării infinite a softurilor, într-o economie bazată pe cunoaștere aproape toți angajații arată la fel, la suprafață. Indiferent dacă intri în laboratorul unui astrofizician sau biroul unui istoric care încearcă să descifreze niște semne antice, în cel al unui consilier juridic sau al unui arhitect, în cel a unui analist financiar sau al unui redactor de ziar ori chiar în cabinetul propriului doctor, fiecare dintre ei stă la un calculator care arată la fel, doar programul fiind diferit (evident, exceptând Microsoft Windows și Facebook). La fel și cunoștințele lor.

Transformările din aceste domenii se vor suprapune și se vor întrepătrunde, dând naștere unor produse și servicii care vor revoluționa iarăși unele ramuri ale economiei și stilul nostru de viață. Nu doar economia se schimbă, ci și societatea noastră și cultura acesteia. Așa-numitele softuri inteligente vor deveni din ce în ce mai răspândite, permițând comunicarea om-mașină, precum și comunicarea între mașini. Acestea vor „vorbi" unele cu altele și vor face schimb de informații, iar pe baza lor, vor decide singure cum să acționeze. Există deja aeronave fără pilot, la urma urmelor.

Futurologilor le place să dea frâu liber fanteziei, însă chiar și în lipsa ei putem prezenta exemple, strict ca parte a unor prognoze pentru un viitor posibil bazate pe fapte concrete și tendințe reale, de invenții și implementări ale căror consecințe nu le percepem încă în totalitate. Să luăm ca exemplu automobilul, care își va merita în cele din urmă pe deplin numele. El se va deplasa automat, singur sau fără implicarea unui șofer, care va deveni pasager și, fără riscul de a primi o amendă sau, mai rău, de a face un accident, va putea vorbi la videotelefon, văzând zâmbetul de pe fața persoanei pe care tocmai a „sunat-o". Să ne amintim că telefonul „sună" deoarece, atunci când a fost inventat, chiar avea un clopoțel în interior.

Nu putem subestima consecințele economice și culturale ale utilizării în masă a unor vehicule care s-ar conduce singure. Se va produce o adevărată revoluție dacă acestea vor înlocui mașinile de astăzi, care au un șofer la volan. Și o astfel de viziune ia naștere. Aparent, una magnifică, deoarece mașinile vor merge bară la bară, cu distanțe mult mai mici între ele, ambuteiajele putând dispărea astfel. Doar că atunci coșmarul ar fi și mai îngrozitor; imaginați-vă doar că aglomerația care se creează astăzi la orele de vârf va exista în unele locuri în permanență, deoarece vehiculele vor începea fără să se lovească unul de celălalt. În cele mai mari zone urbane orele de vârf vor arăta ca niște ambuteiaje, deși ne vom deplasa. Vehiculele cu pilot automat vor parca și mai bine decât italienii experimentați pe străzile întortocheate ale orașelor lor vechi sau decât parizienii în centru, astfel încât mașinile vor sta ticsite una în spatele celeilalte și în multe locuri parcările din jurul nostru vor fi mai aglomerate decât sunt acum. Dacă ar exista o mașină care ar putea

să-i ducă pe copii la şcoală şi să se întoarcă singură în garaj? Ar fi un lucru bun sau rău? Ce se va întâmpla cu companiile de asigurări care vor pierde milioane de clienţi deoarece se vor produce mai rar accidente şi vor fi mai puţine despăgubiri de plătit? Asigurătorii o vor duce mai rău, spre deosebire de companiile producătoare de software, ce vor cunoaşte o adevărată înflorire. Sau poate că evoluţia va lua altă direcţie, mulţi oameni renunţând la vehiculele individuale pentru mijloace confortabile de transport în comun, tot fără şofer, aşa cum se întâmplă deja în mai multe aeroporturi? Parţial, da, cu siguranţă, dar vehiculele individuale vor continua să predomine. Suntem mai aproape de o asemenea schimbare decât am putea crede. Viziunea unei motorizări universale fără şofer se poate materializa deja în deceniul patru al acestui secol, dar spre sfârşitul acestui deceniu astfel de vehicule vor circula deja pe benzi speciale de pe unele autostrăzi japoneze şi americane.

Maşina fără şofer va fi produsul unor transformări din toate cele cinci sfere ale revoluţiei industriale actuale, deşi tehnologia informaţiei, IT, va avea cuvântul cel mai greu de spus aici. Într-o perspectivă mai largă, a ajuns una dintre principalele forme de activitate, care traversează toate ramurile economiei. Putem spune că este omniprezentă, mai ales în ţările mai avansate. În ultimii ani, rata ocupării forţei de muncă nu a crescut în niciun alt sector mai rapid ca în IT. Pe viitor, va continua să joace un rol major, deşi rata ocupării forţei de muncă va creşte mai lent deoarece economia devine saturată cu serviciile sale. Totuşi, va exista o cerere în creştere constantă pentru aşa-numitele softuri inteligente, care ajută la rezolvarea multor probleme legate de producţie, tehnologia vânzărilor şi management.

Un exemplu este robotizarea, care va deveni din ce în ce mai comună în următoarele faze ale celei de-a treia revoluţii industriale şi pe care o vom întâlni zilnic, acasă, la universitate şi la birou, la locul de muncă şi în instituţiile publice, pe stradă, în parcări şi pe aeroporturi. Poate chiar şi la restaurant, în timpul mesei, când un robot zâmbitor va veni să ne întrebe, într-un moment prost ales, dacă totul este în regulă, deoarece va fi programat la fel ca o chelneriţă adevărată, care a învăţat acest lucru la o şcoală de alimentaţie publică sau într-un curs online.

Robotizarea este de mult timp un subiect la ordinea zilei şi putem fi de acord că până acum nu s-a ridicat la înălţimea aşteptărilor. În urmă cu câteva decenii existau aşteptări mult mai mari de la roboţi decât ceea ce ni s-a oferit până acum. Cele mai importante rezultate au fost obţinute în industria autovehiculelor, căci în apartamentele noastre tot noi trebuie să dăm cu aspiratorul. Există deja un robot care poate face acest lucru, dar robotizarea pe scară largă nu s-a produs încă nici în industrie, nici în gospodării. Se va întâmpla acest lucru în viitor? Ne aşteaptă etapa de „stingere a luminilor" din fabrici deoarece roboţii pot munci şi pe întuneric? Există semne că aşa stau lucrurile, într-adevăr. Aplicaţiile lor se înmulţesc, de la fabrici la spitale. Tendinţa aceasta se va accentua pe viitor tocmai ca urmare a progresului din domeniul softurilor inteligente. Miniaturizarea va juca şi ea un rol important, ceea ce ar trebui să faciliteze utilizarea unor roboţi ieftini de către companiile mici. Acum, roboţii de înaltă performanţă sunt scumpi şi de aceea pot fi folosiţi într-un mod viabil din punct de vedere economic mai ales în companii mari.

Ingineria materialelor va aduce şi ea transformări importante. Deşi există deja un domeniu larg de aplicare a materialelor compozite din fibră de sticlă care pot înlocui oţelul şi aluminiul, în acest caz nu s-a produs încă o revoluţie. Materialele high-tech sunt destul de frecvent folosite în industria autovehiculelor şi în cea aviatică. Totuşi, o adevărată revoluţie nu se va produce decât odată cu nanotehnologia. „Nano" înseamnă a miliarda

parte dintr-un întreg sau, presupunând că întregul este un metru, o milionime dintr-un milimetru. Ceva atât de mic, încât este greu de crezut că putem să manipulăm astfel de componente microscopice la nivel molecular şi, prin programarea corectă a alcătuirii lor, să creăm materiale noi cu proprietăţi cu aplicaţie în diverse procese, de la producţie la terapie.

Deşi nanotehnologia este încă la început, generează deja rezultate importante în industria farmaceutică. Se va întâmpla acelaşi lucru şi în alte industrii deşi, ţinând cont de cât de sofisticată este nanotehnologia, industriile care o vor folosi cel mai mult vor fi amplasate mai ales în apropierea centrelor de cercetare unde se dezvoltă noi materiale. Numărul în creştere de centre tehnologice şi de producţie este rezultatul unei astfel de simbioze în privinţa amplasării.

Disputele cu privire la tehnologia viitorului nu sunt ferite de impactul tendinţelor actuale şi uneori sunt ostentativ dominate de acestea. Aşa cum în urmă cu câteva decenii roboţii erau deja la modă, atât de mulţi oameni vorbind despre ei imaginându-şi cât de rapid şi de spectaculos vor schimba lumea, imprimarea 3D sau spaţială pare să joace un rol similar. Nu un text sau o imagine, ci un obiect solid anume pe care maşinăria îl produce ca şi cum l-ar imprima deoarece stabileşte straturi succesive, conform unui model stocat digital. Tehnologia 3D mai este cunoscută şi sub numele producţie aditivă.

O astfel de tehnologie este revoluţionară, deşi amploarea şi posibilele sale aplicaţii viitoare sunt controversate. Astăzi putem imprima un joc de şah, dar vom putea imprima vreodată un avion? Putem imprima deja obiecte componente mobile, dar acestea sunt elemente foarte simple. Posibilitatea de a produce unele obiecte astfel ridică, de asemenea, unele ameninţări grave. Aparent, putem fabrica arme. Stratasys, una dintre companiile americane care furnizează imprimante 3D, a întrerupt livrările către altă companie, Defense Distributed, care se pregătea să ofere online tehnologia de imprimare a unor arme (fără componente mobile, deocamdată). Motivele retragerii licenţei şi ale confiscării maşinăriilor au fost interesante: nu exista permisiunea de a folosi aparatele în scopuri ilegale. Iar producţia de armament fără autorizaţiile necesare este ilegală chiar şi în SUA.

Aceasta conduce la întrebarea: cum ar trebui să reacţioneze guvernul dacă s-ar dovedi că oricine poate avea aproape imediat acces la arme de foc prin intermediul internetului şi al unei imprimante 3D pe care o are acasă? Să se ţină deoparte şi să adopte poziţia absurdă că asta înseamnă democraţie şi piaţă liberă? Nu este YouTube, unde este permis totul sau aproape totul. Se ridică o întrebare importantă: cum s-ar controla tehnologiile care pot fi folosite pentru practici ilegale? Nu neapărat unele care prezintă un pericol, deşi o imaginaţie hiperactivă ne sugerează cum pot fi exploatate de crima organizată şi de terorişti, ci unele simple folosite pentru a copia articole de marcă, protejate până acum, de bine, de rău, prin legislaţia privind proprietatea intelectuală. Cum ar fi ca o fată elegantă, întrebată „De unde ai cumpărat rochia aceasta trăsnet?", să răspundă: „De nicăieri; este Gabbana, am imprimat-o chiar eu". Şi probabil că jurnaliştii răutăcioşi i-ar întreba pe politicienii lor favoriţi dacă cravata pe care o poartă este un Lanvin veritabil sau una imprimată de secretara lor...

Intrăm într-un nou domeniu în care acest aspect al progresului tehnologic va redefini tema drepturilor de autor, a licenţelor, a brevetelor, a machetelor utilitare. De data aceasta va fi o problemă mult mai serioasă decât provocarea cu care au trebuit să se confrunte mai întâi industria de editare şi apoi industria fonografică şi cea a filmului. Bătăliile duse pe acel front nu s-au încheiat încă şi cele din noul domeniu sunt deja pe punctul de a începe. Avocaţii vor fi şi de data aceasta cei care vor culege cele mai mari beneficii, dar şi consumatorii vor avea multe de câştigat. Ceea ce contează cel mai mult

este că guvernul ar trebui să se ridice la înălţimea sarcinii, cu regulamente relevante aplicate din timp.

Se lucrează deja la producerea unor supermaşini care să fabrice articole mai complicate, cu componente mobile (inclusiv mitraliere). Vom ajunge să le „imprimăm" folosind diferite metode, punând strat peste strat de materiale diferite şi asamblând componente produse de mai multe imprimante programate să lucreze împreună. Există, de asemenea, câteva tehnici de imprimare specifice şi vor mai apărea şi altele cu siguranţă, ceea ce va extinde gama de utilizări practice ale acestei metode revoluţionare de producţie. Tehnologia 3D, pentru a deveni larg răspândită, nu trebuie să fie unificată, ca înregistrarea pe DVD sau telefonia fără fir.

În unele anunţuri grandioase, în special cele făcute în ziare şi la televizor, despre oportunităţile incredibile şi viitorul luminos ale „producţiei aditive", uneori există mai multă ficţiune decât ştiinţă. Aceasta nu va aduce cu sine transformări atât de uriaşe în modul în care funcţionează economia cum au făcut-o motorul cu abur în prima revoluţie industrială sau electricitatea în a doua. Mai mult, tehnologia 3D nu va putea detrona computerizarea, această regină incontestabilă a celei de-a treia revoluţii.

Cu toate acestea, curând vom fi capabili de ceva apropiat de teleportare, care practic este deja posibilă în tehnologie. Există Replicator, o maşină cât un birou care poate „muta" un obiect dintr-un loc în altul. Scanând un obiect material, precum o ceaşcă de ceai, îl trimite codificat altei maşini similare, care poate „să imprime" imediat acest obiect, adică să îl reproducă undeva la o distanţă foarte mare. Nu va trebui decât să vă pregătiţi singur ceaiul, dacă nu cumva aveţi un robot special care să facă asta. Aceasta nu mai este ficţiune, este deja ştiinţă, dar încă nu o afacere. Va deveni totuşi curând şi o afacere, de îndată ce acest tip de teleportare va începe să fie folosit la scară comercială.

A cincea schimbare majoră ce are un impact din ce în ce mai mare asupra activităţii comerciale este adusă de omniprezentele servicii online. Majoritatea sarcinilor care erau înainte efectuate în mod tradiţional la sediul fiecărei companii, de la un mic magazin la o mare universitate şi o fabrică uriaşă, pot fi îndeplinite mai ieftin şi mai rapid, deci mai bine, dacă cumpărăm anumite servicii online. Şi acestea sunt adesea şi de o calitate mult mai bună. Spre începutul acestui secol a existat o scurtă perioadă de fascinaţie excesivă pentru avantajele rezultate, botezată era „noii economii". Conform apologeţilor şi liderilor săi rataţi, gravitatea economică sau regulile clasice ale cererii şi ofertei aveau să înceteze să mai existe. Putem presupune că euforia de la sfârşitul anilor 1990 şi începutul secolului XXI nu a fost o întâmplare, deoarece a ajutat la umflarea balonului speculativ din sectorul e-economiei, care le-a adus unora mari beneficii, în timp ce mult mai mulţi au ajuns să fie afectaţi financiar când balonul speculativ dotcom s-a spart. Această istorie nu ar trebui să se repete pe viitor dacă pieţele pot (?) învăţa din propriile greşeli. Economia online se îndreaptă cu siguranţă spre un boom, ceea ce, pe de o parte, va stimula evoluţia economică generală, aşa cum au făcut-o calea ferată în timpul primei revoluţii şi automobilul în timpul celei de-a doua, şi, pe de altă parte, poate fi o ramură autonomă cu o creştere dinamică a economiei, care le va oferi oamenilor locuri de muncă şi venituri.

Revoluţia industrială are loc mai ales în ţări dezvoltate. Totuşi, ea este de aşa natură, încât ca urmare a globalizării omniprezente, se face deja simţită şi în multe alte locuri din lume. Ritmul rapid în care se răspândesc noile tehnologii şi bunuri este altă trăsătură care diferenţiază actuala revoluţie de cele două anterioare. Astăzi tehnologia este proverbiala undiţă pe care oamenii din ţările slab dezvoltate trebuie să înveţe să o folosească, în timp ce produsele finite şi ajutorul economic pasiv reprezintă peştele din proverb.

Cât de mari sunt provocările care ne așteaptă și ce drum lung mai avem de parcurs am observat recent, când am văzut, într-un interval scurt, două imagini extrem de diferite. Amândouă erau unice și frumoase. Prima a fost cea a unor roboți care păreau să danseze pe întuneric pe o linie de asamblare a companiei Toyota din Nagoya; nu îți puteai dezlipi ochii de mișcările armonioase făcute de mașinile programate, fără niciun om în preajmă. A doua a fost cea a unor oameni din diverse triburi, care se îndreptau cu sutele, încărcați de boccele, spre piața de dimineață din Djenné. Pe jos, călare pe măgari sau în care trase de boi; nu îți puteai dezlipi ochii de la armonia acestei diversități care se amesteca într-un flux colorat ce curgea spre oraș. Între cele două imagini nu se scurseseră decât vreo câteva zile de călătorie, dar, de fapt, le despărțea o întreagă eră, deoarece nicio revoluție industrială nu a ajuns încă în Mali. Totuși, fără a repeta calea dezvoltării țărilor bogate care s-au industrializat acum mult timp, această revoluție modernă poate ajunge treptat și în astfel de locuri, cu unele dintre avantajele sale. Însă până ce boul va fi înlocuit de un vehicul fără șofer și măgarul de un robot, trebuie să se schimbe foarte multe. Dacă există o combinație excepțional de favorabilă de determinanți ai progresului, poate dura o generație sau două, dar, realist vorbind, va dura mult mai mult. Într-adevăr, nu putem face orice oriunde...

A treia revoluție industrială depășește cu mult granițele industriei în sine. Este un proces de transformare dinamic și tumultuos care cuprinde toate procesele implicate în producția și distribuția de bunuri și în prestarea de servicii. Schimbările care se petrec au un impact copleșitor asupra tehnologiilor de producție și asupra metodelor de depozitare, transport și comerț cu bunuri și servicii. Prin urmare, vorbim despre industrie în sensul cel mai larg, referindu-ne de fapt la economie ca întreg, inclusiv orice afacere profitabilă, precum serviciile medicale, asigurările, industria de divertisment sau chiar criminalitate, opusă industriei producătoare.

În acest caz, la ce ar trebui să se aștepte industria producătoare, care este dificil de definit clar în lumina transformărilor tehnologice și organizaționale de astăzi? Progresul științific și tehnologic va continua să contribuie la limitarea amplorii sale în țările care s-au industrializat în timpul celor două revoluții anterioare și acum sunt bogate? Vor fi ele cele în care cele mai multe dintre noile tehnologii, modele, brevete vor fi inventate, în timp ce singurele produse ale țărilor care vin din urmă vor fi imitații? Faptul că existau un milion de oameni care munceau în producție în New York în 1950, iar acum nu sunt mai mult de 80.000 înseamnă că peste un deceniu nu va mai fi niciunul? Și faptul că orașul Shenzhen din China era un sat în 1980, iar acum are 12 milioane de locuitori (mai mult decât New Yorkul) care muncesc în cea mai mare parte în industrii high-tech înseamnă că peste un deceniu vor fi aici și mai multe fabrici?

Nu, nu va fi așa. Timp de peste un secol SUA au fost cel mai mare centru industrial al lumii. Încă sunt, dar supremația lor se apropie de sfârșit. În viitorul apropiat, poate în 2014, nu mai târziu de 2016, China va deveni principala putere industrială a lumii, depășind o cotă de 20% din producția mondială, în timp ce SUA vor cădea sub acest prag. Să subliniem faptul că Statele Unite rămân în continuare un titan economic pentru că, deși fabrică aproximativ aceeași cantitate de produse industriale precum China, au de aproape zece ori mai puțini muncitori angajați în această ramură a economiei. Cu alte cuvinte, un american produce, în medie, în cinci săptămâni cât produce un chinez într-un an.

Și cota altor țări din G7, Japonia, Germania și Regatul Unit, este în scădere, totalul acestora fiind deja mai mic decât contribuția Chinei. În același timp, contribuția Indiei în această fabrică mondială crește încet, deși se situează încă la aproximativ 2% (cu o cotă de 5,4% din produsul mondial brut). Ce va urma? Va continua tendința anterioară?

O astfel de prognoză ar fi tot o greşeală, fiind de fapt o extrapolare lipsită de spirit critic a unei tendinţe anterioare în timp ce lumea este în continuă schimbare.

De fapt, pe viitor cota producţiei în PIB-ul celor mai avansate ţări s-ar putea să crească din nou în loc să continue să scadă, aşa cum prognozează unii în mod greşit. Economiile vor căuta să aibă o bază industrială solidă deoarece aceasta are o semnificaţie majoră pentru funcţionarea lor şi pentru şansele lor de dezvoltare. Ţările care au mers prea departe cu dezindustrializarea încep să devină din ce în ce mai conştiente de acest lucru, din nefericire, privind retrospectiv. Au existat mai multe motive. În SUA, în principal din cauza unei doctrine economice a superiorităţii unei economii postindustriale bazate pe servicii, în care producţia primea un rol marginalizat. În Europa Occidentală, din cauza unei doctrine conform căreia nu ar fi fost nevoie de o politică industrială şi a presupuselor efecte dăunătoare ale sprijinului acordat de stat unor industrii ameninţate să-şi piardă avantajul competitiv. În acest timp, un astfel de ajutor a fost acordat cu generozitate de ţările asiatice: Japonia, Coreea de Sud, Indonezia, Thailanda, Malaysia, China, Vietnam, Singapore, Taiwan, India, unde se află acum cea mai mare parte a producţiei. În Europa de Est, din cauza doctrinei presupusei industrializări excesive, care a făcut ca aceste ţări să permită intrarea în colaps a multor industrii.

Acestea sunt motive subiective ce rezultă dintr-o strategie de dezvoltare defectuoasă bazată pe teorii economice discutabile sau din una impusă unor ţări mai slabe de ţări mai puternice pentru a proteja interesele celor din urmă. La urma urmelor, ruinarea industriei construcţiilor navale din Polonia nu a dus la scăderea tonajului total al navelor la nivel mondial; consecinţa dură este că navele care nu mai sunt construite în docurile din sudul Mării Baltice sunt lansate la apă în altă parte. La urma urmelor, închiderea unor fabrici de maşini din Ungaria nu a dus la oprirea definitivă a producţiei diferitor scule fabricate aici înainte, ci a uşurat fabricarea lor de o manieră mai profitabilă în altă parte. La urma urmelor, declinul industriei textile din Turcia nu s-a produs ca urmare a faptului că oamenii au început să nu mai poarte haine, ci pentru că s-a lansat o producţie la o scară şi mai mare în locuri unde nu există neapărat o forţă de muncă mai ieftină. Am putea da mult mai multe exemple din ţările cu „pieţe emergente", reieşind de obicei structuri economice cu o componentă de producţie tradiţională slabă, cu o rată mare a şomajului şi o cotă mare de capital străin în segmente profitabile ale economiei, adesea combinate cu o datorie externă mare.

Motivul obiectiv, ce rezultă într-o mare măsură din etapa iniţială a actualei revoluţii industriale, în special din aspectele sale legate de gestionare, este externalizarea sau comandarea unor materiale, subansambluri, componente sau produse întregi din afara companiei. Luând în calcul costurile mai scăzute ale forţei de muncă din străinătate, din ţări care garantează o calitate adecvată a produsului şi o disciplină a livrării, în ţările cele mai dezvoltate externalizarea se transformă adesea într-o practică de offshoring sau localizarea producţiei în afara propriei ţări deoarece este mai profitabil. Un alt factor care a jucat un rol în contextul general este reprezentat de lanţurile de aprovizionare şi distribuţie extinse, care pot face şi ele ca unele aspecte legate de producţie să fie transferate în afara teritoriului propriei ţări.

Cu excepţia celor mai mici ţări şi a unui număr specific de cazuri din rândul economiilor mai mari, producţia este necesară pentru o funcţionare corectă a economiilor din mai multe motive, patru dintre cele mai importante fiind:

1) crearea unor posturi mai bine plătite pe scară largă (în cele mai dezvoltate ţări, salariul mediu în producţie este cu 8-10% mai mare decât în alte ramuri ale economiei);

2) industria producrătoare este sursa celor mai multe inovaţii în economie (deşi în SUA nu generează decât aproximativ 11% din PIB, atrage nu mai puţin de 68% din cheltuielile naţionale legate de cercetare şi dezvoltare);
3) din perspectiva balanţei de exporturi şi importuri şi a balanţei generale de plăţi, producţia joacă un rol major (cu unele excepţii substanţiale precum Regatului Unit din cauza poziţiei unice a sectorului financiar britanic în economia globală);
4) producţia va fi industria care va determina dezvoltarea unor tehnologii nepoluante, cu condiţia să nu fie învechită şi să se orienteze spre reciclare şi tehnologii cu poluare zero; aşa stau lucrurile în cele mai avansate ţări şi, într-o măsură din ce în ce mai mare, în economiile în curs de emancipare.

Lăsând la o parte ştiinţele sociale, inclusiv economia noastră cea frumoasă, pentru ca invenţiile ştiinţei de neoprit şi noutăţile tehnice concepute în teorie să devină tehnică aplicată şi să se transforme în tehnologie nu este nevoie doar de o cercetare orientată spre practică, ci mai ales de dezvoltare. În ţările Uniunii Europene, nivelul mediu al cheltuielilor pentru cercetare şi dezvoltare se ridică la 1,9% din produsul brut, de la 0,48% din PIB în Slovacia şi 0,59 în Grecia la 3,62 în Suedia şi 3,84 în Finlanda. În OCDE, unde rata medie nu este scăzută, ridicându-se la 2,33%, Mexicul (0,37) şi Chile (0,39) se situează în partea de jos a clasamentului, iar Israelul (4,25) şi Finlanda în partea de sus. În SUA, rata este de 2,79. În ţările care nu fac parte din OCDE se alocă de obicei fonduri mai mici pentru cercetare şi dezvoltare, dar nu chiar atât de puţin; în China 1,7, iar în Rusia 1,24 din PIB.

Deşi nu există o corelaţie simplă între suma cheltuielilor pentru cercetare şi dezvoltare, pe de o parte, şi rata de dezvoltare socială şi economică, pe de altă parte, există totuşi cu siguranţă o relaţie pozitivă. Pe termen lung, cu cât cheltuieşti mai mult pentru cercetare şi dezvoltare, cu atât mai rapidă este dezvoltarea economică. Anumiţi indici specifici care ilustrează situaţia actuală pot fi văzuţi ca o indicaţie a creşterii viitoare a producţiei, în special pe măsură ce rezervele simple ale unei eficienţe a muncii în creştere şi ale materiilor prime se epuizează atunci când strategia de creştere se bazează mai mult pe exploatarea lor decât pe cunoaştere.

Nici acum nu este o întâmplare că ţările nordice sunt în top şi în această privinţă. Doar în Norvegia cota este puţin mai mică, de 1,76% din PIB. În afara Finlandei şi Suediei, deja menţionate, peste 3% din PIB în Danemarca şi 2,64 în Islanda sunt transferate către cercetare şi dezvoltare. Motivul este rolul important al statului. Aceste ţări, deşi nu au programe militare sau spaţiale costisitoare în derulare, sunt caracterizate de o implicare relativ mai mare a statului în economie, inclusiv în proiecte de investiţii prodezvoltare. Fără îndoială că înalta calitate a capitalului uman legată de cercetare şi dezvoltare, precum şi modernitatea şi competitivitatea tehnologiilor folosite vor determina calitatea vieţii pe viitor.

Cu toate acestea, se ridică un aspect foarte interesant. Mai sus, am identificat o tendinţă aparent sănătoasă de creştere a cheltuielilor companiilor private în cadrul cheltuielilor totale cu cercetarea şi dezvoltarea. În economia care încă este cea mai importantă din lume, cea a Statelor Unite, cota sectorului privat din finanţarea cercetării şi dezvoltării s-a dublat de la 1 la 2% din PIB în ultimii 30 de ani. Participarea statului, după o creştere moderată de 0,2 puncte procentuale în anii 1980, a scăzut constant din 1990 şi abia la începutul secolului XXI, când atingea doar 0,7% din PIB, a crescut la actuala valoare de 0,9. În acelaşi timp cheltuielile de cercetare şi dezvoltare au crescut mult în principalele

economii asiatice, în Japonia şi Coreea de Sud, unde în prezent proporţia lor din PIB este mai mare decât în SUA (3,33 şi, respectiv, 3,36%) şi în China, unde este mai mică. În toate cele trei cazuri, în ciuda nivelurilor de dezvoltare diferite şi a unor instituţii economice diferite, statul, cu reglementările şi politicile sale, joacă un rol major, inclusiv în finanţarea cercetării şi dezvoltării. Care situaţie este mai bună atunci? Cea în care statul joacă un rol relativ mai mare sau invers? Există un model ce are un avantaj clar faţă de celelalte când vine vorba despre dinamica economică? Ce este mai avantajos pentru procesele de dezvoltare din viitor?

Studiile care compară comportamentele unor companii, ce sunt evident orientate spre maximizarea profitului în capitalism, arată că ele nu sunt întotdeauna dispuse să finanţeze cercetarea şi dezvoltarea. Aceasta este ceea ce predăm în departamentele de economie din universităţi şi din şcolile de afaceri, dar nu aşa se întâmplă mereu în realitate. Pe termen lung, în principal companiile mari ar trebui să facă acest lucru, întrucât cele mici pur şi simplu nu au mijloacele necesare, dar asta nu se întâmplă întotdeauna şi peste tot, din mai multe motive.

În primul rând, investiţiile în cercetare şi dezvoltare pot fi descurajate de politica fiscală – mai exact, de o rată a impozitului la care companiile nu sunt prea interesate să rişte cheltuieli pentru inovare, mai ales dacă trebuie să aştepţi mai mult timp până când efectele lor se pot vedea în evidenţa contabilă şi în conturile bancare. Nu antreprenorii şi managerii sunt de vină, ci sistemul şi politicienii. Dacă politica fiscală mai face rabaturi, cheltuielile cu cercetarea şi dezvoltarea sunt mai puţin costisitoare pentru o companie, astfel încât aceasta este dispusă să şi le asume, cu riscurile pe care le presupun. De exemplu, dacă se asigură un stimulent pentru finanţarea acestor cheltuieli din profit prin reducerea impozitului pe profit cu 25% din cheltuieli, atunci un milion de dolari cheltuit costă compania doar 750.000. Dacă nu ar investi în cercetare şi dezvoltare, compania ar trebui să plătească încă un sfert de milion sub formă de impozit. Un astfel de instrument s-a dovedit un imbold puternic pentru creşterea cheltuielilor absolute şi relative cu cercetarea şi dezvoltarea în SUA după 1980. În acest caz particular a fost o mişcare înţeleaptă adoptată de reaganonomie. Rezultate similare au fost observate şi în alte economii foarte avansate unde în anii 1979-1997 o reducere de 10% a costurilor financiare integrale cu cercetarea şi dezvoltarea a contribuit la creşterea în aceeaşi măsură a cheltuielilor în acest domeniu.

În al doilea rând, aşa-numita problemă comitent-comisionar, care constă în distincţia dintre funcţiile proprietarului şi managerului, destul de comună în vremurile „capitalismului managerial", mai ales în companiile mari, îi face pe acţionari să facă presiuni să nu se cheltuiască prea mult din profit pe cercetare şi dezvoltare, deoarece astfel de cheltuieli le afectează dividendele. Investiţiile în inovare ar putea fi profitabile în viitor, dar nu neapărat, în timp ce câştigurile de capital sunt ceva sigur şi regulat, şi nu posibile cândva.

În al treilea rând, fuziunile şi achiziţiile duc la scăderea finanţării progresului tehnologic. Atât timp cât companiile sunt într-o concurenţă acerbă în piaţă, uneori oferind produse unice, avansate şi de calitate, nu se dau în lături de la nicio cheltuială pentru a-şi menţine cota de piaţă. Costă, dar merită deoarece nu poate exista un avantaj competitiv durabil fără cercetare şi noi dezvoltări. Totuşi, când se produce o fuziune între foşti concurenţi, presiunea pe cercetare şi dezvoltare scade; se cheltuiesc mai puţine fonduri în această direcţie.

Studiile de caz validează această opinie. Între marile fuziuni ale unor companii biofarmaceutice, a exista şi una între Astra şi Zeneca. În cei şase ani anteriori fuziunii,

cheltuielile fiecăreia cu cercetarea şi dezvoltarea au crescut cu nu mai puţin de 19% pe an, în medie. În cei şase ani după fuziune, aveau să crească cu doar 1%, deoarece ele nu mai trebuiau să concureze una cu cealaltă[4]. Şi concurenţa este cea care stimulează cercetarea şi dezvoltarea, nu aspiraţia intelectuală către noutăţi sau grija umanistă pentru bunăstarea clientului.

Lăsând deoparte brevetele şi alte instrumente de protecjare a pionierilor în domeniu, invenţiile şi tehnologiile dezvoltate în unele companii sunt adoptate rapid şi de altele. Investiţiile private în cercetare şi dezvoltare produc efecte pozitive nu doar asupra companiilor care le fac. Ele se răspândesc în întreaga economie, pe canale atât legale, cât şi ilegale, precum şi, astăzi, dincolo de frontiere. Din punctul de vedere al unei companii private şi din perspectivă microeconomică, nu este bine. Din punctul de vedere al economiei ca întreg, inclusiv al creşterii economice, este tocmai pe dos. Este foarte bine deoarece în această situaţie un număr mai mare de producători şi consumatori profită, într-o măsură mai mare şi relativ mai repede, de rezultatele progresului ştiinţific şi tehnologic decât ar face-o într-o situaţie ipotetică în care un anumit brevet ar fi efectiv respectat.

Să ne punem următoarea întrebare: dacă o mare companie farmaceutică nu reuşeşte să ţină secretă formula unui medicament care ar salva de la moarte sigură milioane de oameni săraci ce beau apă murdară în India deoarece a fost o scurgere de informaţii şi există o fabrică în India care poate să producă un medicament similar şi să li-l livreze celor ce au nevoie de el la un preţ de sute de ori mai mic este un lucru bun sau un lucru rău? Dacă, la primul impuls, aproape toată lumea spune „Este bine!", merită să ne amintim că uneori descoperirea unei formule corecte poate costa o anumită companie miliarde de dolari investiţi în cercetare şi dezvoltare. Cum se poate rezolva această dilemă? Nu este posibil decât cu implicarea statelor şi prin acordurile lor internaţionale pentru a garanta atât producţia profitabilă pentru companii, cât şi accesul oamenilor la medicamente care le pot salva sănătatea şi viaţa. Şi de data aceasta este dificil, dar şi acum e posibil.

Este interesant de observat că unele ţări care sunt mai sărace, dar care au, în acelaşi timp, nişe de cercetare şi dezvoltare foarte avansate nu sunt dispuse doar să copieze ceva de la bogatul Occident. Ele pot şi să ofere câte ceva, producând dispozitive de diagnostic bazate pe propria tehnologie, deşi la o anumită etapă a dezvoltării acesteia este posibil să se fi împrumutat ceva în mod neoficial. Problema este că ţările bogate nu vor asta, deşi nu pot face faţă costurilor serviciilor medicale care cresc constant. Un alt paradox. De ce?

Se suprapun aici două puncte slabe, cel a pieţei şi cel a statului. Să luăm ca exemplu echipamentele medicale, dintre care unele nu sunt mai rele decât cele din Europa Occidentală sau America de Nord, deşi nu arată la fel de bine şi nu par la fel de rezistente. Companii precum Mindray din China şi TRS din India îşi aprovizionează pieţele interne cu echipamente medicale funcţionale precum scanere şi electrocardiografe la preţuri de zece ori mai mici decât concurenţii lor din SUA şi UE. Acolo unde contează fiecare yuan şi rupie şi când se pune problema salvării vieţii unor oameni, care nu poate fi tratată ca o mărfă, fiecare fracţiune a costurilor reduse poate schimba ceva. Astfel, dacă costurile serviciilor medicale ar putea fi, în numeroase cazuri, mult mai mici în ţările capitaliste bogate, de ce nu sunt? Ce le împiedică?

Piaţa, deoarece asimetria informaţională din această industrie este deosebit de ridicată, dintr-un motiv întemeiat. Potenţialii cumpărători, clinicile şi spitalele din ţările bogate nu ştiu că pot achiziţiona echipamente cu parametri operaţionali similari mult mai ieftine.

Nu ştiu deoarece nu trebuie să ştie pentru a le cumpăra la un preţ ridicat de la furnizori locali. Piaţa nu funcţionează cum trebuie, dar asta se întâmplă în interesul cuiva.

Şi statul este o piedică, deoarece îi place să exagereze cu controlul birocratic, în SUA chiar mai mult decât în UE. Este de înţeles că mai ales punerea pe piaţă a unor echipamente medicale trebuie reglementată, dar nu poate fi suprareglementată. Şi tocmai acest lucru se întâmplă uneori, în special pentru că anumite grupuri locale de lobby, deşi se plâng şi ele de controale, susţin exercitarea unui control foarte strict asupra echipamentele de import. Statul greşeşte, dar asta se întâmplă în interesul cuiva.

Tendinţa ca noutăţile tehnice să scape din mâinile creatorilor lor se va accentua. Eforturile de a ţine secrete descoperirile, invenţiile şi tehnologiile de pionierat vor cădea victimă aceluiaşi progres tehnologic, deoarece masa din ce în ce mai mare de informaţii stocate digital va fi tot mai dificil de păzit. Un alt factor va fi armata tot mai mare de oameni angajată în sectorul cercetării şi dezvoltării pe care companiile o vor monitoriza şi o vor supraveghea din ce în ce mai greu.

La direcţiile şi ritmul progresului ştiinţific şi tehnologic mai contribuie cu siguranţă şi concurenţa internaţională, mai ales cea dintre superputeri. Aşa cum în urmă cu o jumătate de secol prudentul preşedinte american John F. Kennedy a luat decizia semnificativă de a trimite rachete pe Lună, şi nu spre Moscova, acţiune urmată de o creştere economică destul de paşnică pe parcursul următoarelor două generaţii, în 2014 noul lider al Chinei poate hotărî că e rândul chinezilor să păşească pe Marte în decursul vieţii sale. Poate împreună cu alţii, poate vor conduce un autovehicul spaţial american, dar trebuie să aterizeze acolo, evident, în interesul omenirii, nu doar pentru gloria unei Chine cu aproape un miliard şi jumătate de locuitori. Pentru ca acest lucru să devină realitate, un amplu program de cercetare şi dezvoltare extrem de costisitor trebuie continuat încă mulţi ani, cel puţin două decenii. Nu doar în ceea ce priveşte tehnologiile spaţiale, ci şi în discipline care nu par să aibă legătură cu asta, precum psihologia şi tehnologia nutriţională. Sute de mii de oameni trebuie să se implice într-un astfel de program cuprinzător, deşi doar câţiva dintre ei vor păşi pe Marte.

Un program bine gândit pentru aterizarea pe Planeta Roşie, bazat într-o anumită măsură pe un parteneriat public-privat, deoarece nu poate fi un proiect finanţat în întregime de stat (nici măcar în cazul Chinei) sau unul în întregime privat (nici măcar în cazul Statelor Unite), va implica nu doar cele mai mari costuri pentru un singur proiect, ci va aduce şi beneficii imense. La fel cum a fost cazul cuceririi spaţiului cosmic, ce a adus pe piaţă o gamă de bunuri de consum de ultimă generaţie, deşi a fost adesea inspirată de cursa înarmării, parte a războiului rece care, de fapt, nu s-a încheiat niciodată. Nu ne-am dus pe Lună, dar urmărim transmisii TV prin satelit; nu vom merge pe Marte, dar mai multe produse ne vor fi puse la dispoziţie graţie acestei escapade. În acelaşi timp, mulţi oameni vor avea un loc de muncă şi un venit, vor apărea nevoi noi şi mijloace noi de a le satisface, iar creşterea economică şi dezvoltarea socială vor fi stimulate.

Evident, nu are niciun rost să descriem o viziune idilică a unui astfel de megaproces, ce pare inevitabil oricum din motive politice. Deşi cu timpul va deveni cu siguranţă posibil din punct de vedere tehnic, el se poate dovedi neviabil din punct de vedere economic. Cursa spre Marte este un proiect unic, dar există şi vor continua să existe multe situaţii la răscrucea dintre tehnică şi societate, dintre tehnologie şi economie unde se dovedeşte că ceva este posibil din punct de vedere tehnic, dar este neviabil din punct de vedere economic. Atunci fie aşteptăm noi rezultate ale progresului tehnologic până când mai scad costurile – de exemplu, cele ale utilizării energiei solare sau ale obţinerii apei potabile

din apă de mare –, fie încercăm să găsim o soluţie rezonabilă la problemă abordând-o din prisma managementului şi a finanţelor. În mod curios, în ambele cazuri vorbim adesea de tehnică sau inginerie, fie ea literală, financiară sau socială. Într-adevăr, trebuie să ştim să numărăm. Dar uneori nu strică nici să visăm, măcar puţin.

Indiferent ce aşteptăm de la progresul ştiinţific şi tehnologic şi ce mari avantaje sperăm să culegem din implementarea rezultatelor sale, nu ne putem lăsa păcăliţi de determinismul tehnologic. Progresul ştiinţific şi tehnologic ne va ajuta în curând să atingem paritatea reţelei de energie solară – punctul în care costurile de producere a energiei din surse regenerabile (soare, vânt, apă) sunt egale cu costurile producerii sale cu ajutorul resurselor tradiţionale neregenerabile (cărbune, petrol, gaz). Cel mai rapid, nu mai târziu de 2015-2116, se poate întâmpla în China cu energia obţinută din panouri care absorb şi procesează energia solară. Totuşi, nici aici şi nici în altă parte nu va reuşi să compenseze multe alte provocări majore. Cu siguranţă, ingineria tehnică ne va fi utilă, dar vor avea loc numeroase dispute în cadrul bătăliei pentru viitor pe frontul ingineriei sociale.

Nu ar trebui să ne facem iluzii că expansiunea continuă a cercetării şi dezvoltării va depăşi singură deficienţele majore ale civilizaţiei contemporane. Va fi de ajutor, dar pentru a rezolva probleme majore avem nevoie şi de schimbări ale valorilor orientative ale activităţii economice individuale şi sociale. Graţie progresului ştiinţific şi tehnic, invenţiilor şi aplicaţiilor acestora, produsul mondial brut va cântări fizic din ce în ce mai puţin, în timp ce va avea valori de piaţă şi funcţionale tot mai mari. Există astfel speranţe că unele ameninţări pot fi depăşite, dar să nu uităm că rezultatele actualei revoluţii ştiinţifice şi tehnologice şi ale celei de-a treia revoluţii industriale vor fi cu atât mai substanţiale dacă vor fi însoţite de rezultatele unor transformări sociale progresive. Fără nicio revoluţie de data aceasta.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 12

Cunoaşterea este mai presus de orice sau rolul înţelepciunii, know-how-ului şi abilităţilor

Se spune că, pentru a război, mai bine te foloseşti de un truc decât de forţă. Deci care este acest truc când vine vorba despre pregătirea pentru viitor? Înţelepciunea, cunoaşterea şi abilităţile. Şi astfel am ajuns la chestiunea economiei şi societăţii bazate pe cunoaştere, a zecea mare problemă pentru viitor. Este un conglomerat unic, care poate ajuta la depăşirea multor altor dificultăţi, mai ales că pe viitor cunoaşterea nu va fi văzută doar ca un instrument pentru a câştiga bani, ci şi ca un echivalent al acestora. Din ce în ce mai mulţi oameni vor prefera o cunoaştere tot mai bogată în loc de tot mai mulţi bani. Aceasta este o consecinţă firească pe termen lung a societăţilor care se îmbogăţesc continuu. Şi, pe măsură ce naţiunile se îmbogăţesc, valorile lor se schimbă. Importanţa bunurilor materiale scade relativ, în timp ce prestigiul valorilor nonmateriale, inclusiv ale celor pe care banii nu le pot cumpăra, creşte.

Din nefericire, găsim locuri în lume în care perspectiva nu este atât de clară şi observăm diverse fricţiuni care afectează tendinţele sănătoase. În multe ţări de tranziţie postsocialiste se poate observa un fel de prăpastie culturală în principalele grupuri sociale şi profesionale. Vitrinele seamănă cu cele din Occident, dar în interior viaţa arată adesea mai rău decât pe vremea Estului socialist. Deşi deschiderea sectorului învăţământului superior privat a dat naştere unui adevărat boom, în special şcolile de afaceri deoarece acestea au nevoie de investiţii financiare şi materiale relativ reduse, închiderea şcolilor vocaţionale i-a făcut adesea pe oameni să-şi limiteze educaţia la nivel primar sau la un nivel secundar incomplet.

În general, accentul deplasându-se către valori tipice ale unei economii de piaţă comercializate, cheltuielile pentru educaţie şi bunurile de patrimoniu cultural s-au redus în multe cazuri. Statul nu a mai sprijinit aceste domenii şi nimic nu a umplut vidul rezultat. În medie, este mai bine decât înainte, dar, când ne dăm seama că după un sfert de secol de tranziţie a sistemului venitul mediu (PIB-ul pe cap de locuitor) pentru 400 de milioane de cetăţeni din Europa Centrală şi de Est şi din fosta Uniune Sovietică este cu doar 50% mai mare, atunci vom observa imediat că pentru anumite pături sociale importante situaţia este mai gravă decât înainte, inclusiv în ceea ce priveşte cunoaşterea şi percepţia asupra culturii. Va dura mult timp până vor ieşi din prăpastia culturală creată de marea redistribuire transformaţională. Este de înţeles că, cu cât dinamica unei creşteri durabile din punct de vedere social va fi mai mare, cu atât va necesita mai puţin timp.

Am putea să ne întrebăm cum de înţelepciunea nu garantează bogăţia; faptul că bogăţia nu garantează înţelepciunea este incontestabil. Oricine ar putea indica o persoană mai bogată şi totuşi mai proastă în imediata sa vecinătate. Însă, această situaţie se schimbă deoarece cunoaşterea începe să joace un rol din ce în ce mai important în economie.

Auzim tot des vorbindu-se despre economia bazată pe cunoaştere, deşi în multe cazuri nu este vorba despre înţelepciune, ci doar despre unele eforturi de lobby din partea comunităţii de cercetare şi educative care încearcă să obţină mai mulţi bani, în special din fondurile publice, sau doar să-şi crească prestigiul. Nu mai este decât un pas până la o comparaţie simplistă între cheltuielile cu „ştiinţa" (folosesc ghilimelele deoarece unele cercetări nu prea au nimic în comun cu adevărata ştiinţă) sau invocarea unor ţări unde salariile oamenilor de ştiinţă sunt mai mari, pentru a determina creşterea lor şi în propria ţară.

Oricine ar dori să câştige mai mult, inclusiv cercetătorii şi profesorii universitari, dar nu asta determină nivelul de cunoaştere şi măsura în care este ea folosită ca instrument al creşterii economice. Totuşi, trebuie să subliniem că o remuneraţie adecvată pentru angajaţii din domeniul cunoaşterii şi cheltuielile în natură ale acestui sector se numără printre condiţiile fundamentale pentru atragerea celor mai mari talente. Şi pe ce se bazează cunoaşterea dacă nu pe calitatea oamenilor de ştiinţă, nu doar competenţi, ci şi înarmaţi cu un echipament adecvat?

Pentru a asigura suficiente fonduri în această direcţie, sunt necesare cheltuieli nu doar din partea statului, ci şi, în principal, din partea firmelor. Pentru a le spori contribuţia la finanţarea cunoaşterii trebuie să lărgim orizontul de timp al calculelor economice. Cu cât intervalul în care efectele se compară cu cheltuielile este mai mare, cu atât companiile ar trebui să fie mai dispuse să finanţeze îmbogăţirea cunoaşterii de pe urma căreia profită. La urma urmelor, cheltuielile cu cunoaşterea nu asigură doar rezultate imediate sub forma unei poziţii mai bune pe piaţă, ci sunt şi sursa unui avantaj competitiv durabil. Acesta este motivul pentru care corporaţiile mari cu o strategie complexă de expansiune nu se zgârcesc în privinţa cercetărilor primare, ale căror efecte comerciale pot apărea chiar şi peste mai mulţi ani.

O astfel de situaţie este tipică pentru economiile bogate, puternice şi mature. Aici, aproximativ două treimi din cheltuielile cu cercetarea şi dezvoltarea provin din surse private şi doar o treime din fonduri publice. În ţările cu capitalism de stat şi în unele economii în curs de emancipare este posibil ca aceste proporţii să fie inversate. Acesta este şi cazul ţărilor postsocialiste aflate în tranziţie, unde, din inerţie, aşteptările faţă de stat, şi cele ale antreprenorilor din sectorul privat ca statul să sprijine progresul tehnologic din propriile firme, sunt încă mari. Această situaţie poate avea consecinţe negative extinse deoarece o lipsă de cerere efectivă pentru produse şi servicii din domeniul cunoaşterii provoacă o creştere relativ lentă a ofertei. S-ar putea crea o ofertă mai mare dacă ar exista o cerere mai mare pe piaţă în acest sens. Un adevărat savant-gânditor este creativ chiar şi atunci când nimeni nu este interesat de ceea ce îl preocupă. Cât priveşte cercetarea aplicată şi dezvoltarea sa practică, activitatea din acest domeniu nu izvorăşte din pură curiozitate intelectuală, ci mai curând din cererea autentică a cumpărătorilor şi interesul material al furnizorilor.

Cei mai bogaţi nu sunt cei ce au cele mai multe resurse naturale, ci aceia care ştiu cel mai bine cum să le exploateze eficient. Cu excepţia extrem de bogatului Qatar, a Emiratelor Arabe Unite şi a statelor Brunei şi Kuwait, ţări care cheltuiesc mult pe educaţie, multe alte ţări înzestrate din plin de natură sunt foarte sărace. Exemplele grăitoare sunt cele ale unor ţări extrem de sărace precum Congo şi Nigeria, nu atât de săraca Botswana şi Guineea Ecuatorială, statistic bogată, graţie petrolului, unde elitele aflate la conducere sunt înstărite (deoarece ştiu cum să exploateze nu doar resursele naturale, ci şi propria populaţie), dar nu şi societăţile (deoarece acestea nu ştiu cum să controleze dezvoltarea economică). Incapacitatea de a se baza, într-o măsură mai mare, pe cunoaştere este motivul

principal pentru care Venezuela este relativ subdezvoltată şi Rusia, cu o bogăţie imensă în subteran, dar nu şi la suprafaţă, rămâne în urma liderilor. Dacă Statele Unite, Canada, Norvegia şi Australia sunt bogate, motivul nu este atât că au fost binecuvântate cu resurse naturale generoase, ci că economia lor se bazează din ce în ce mai mult pe cunoaştere. Acesta este şi motivul pentru care Elveţia şi Japonia, Singapore şi Estonia, Israelul şi Noua Zeelandă o duc bine, tot de asta Costa Rica se descurcă mai bine decât Nicaragua, Finlanda decât Portugalia şi Malaysia decât Filipine.

Astfel, ceea ce contează în evaluarea bogăţiei nu este doar şi mai ales un flux pe termen scurt ca produs intern brut anual, PIB, ci mai curând bogăţia acumulată sau resursele de capital. În afară de ceea ce se află la suprafaţă, respectiv capitalul real şi financiar, contează şi ceea ce se află în subteran, sau capitalul natural, şi ce au oamenii în cap, sau capitalul uman. Resursele naturale nu sunt uşor de evaluat şi cu atât mai puţin cele umane, dar aceasta este altă sarcină a economiei. Dacă adunăm estimările pentru toate cele trei forme de capital, Statele Unite sunt cele mai bogate (118 trilioane de dolari, cu un PIB de aproximativ 15 trilioane), Japonia este de peste două ori mai săracă, iar China şi Germania de aproape şase ori mai sărace. Acestea sunt urmate de Regatul Unit, Franţa şi Canada; Brazilia se situează pe locul al nouălea, înaintea Indiei, a cărei populaţie este de şase ori mai numeroasă, iar locul al zecelea este ocupat de Australia, cu un capital care valorează de 20 de ori mai puţin decât cel din SUA. Faptul că Rusia nu se află în rândul primelor zece ţări este o neînţelegere ciudată ce rezultă din minimalizarea capitalului natural şi subestimarea celui uman.

Dacă facem corelaţie între aceste estimări şi dimensiunea populaţiei, Japonia este cea mai bogată ţară din lume (peste 400.000 de dolari pe cap de locuitor), urmată de SUA, Canada, Norvegia, Australia, Germania, Regatul Unit, Franţa, Arabia Saudită şi Venezuela (al cărei capital total este estimat la peste 100 de trilioane[1]). Pe când în ultimele două ţări capitalul natural (petrolul) este cel care cântăreşte cel mai mult, capitalul uman este decisiv în Regatul Unit şi Statele Unite. El reprezintă peste jumătate din capitalul total al celorlalte economii mari din G7 şi, în ciuda resurselor bogate de petrol, şi în Norvegia. Prin urmare, cele mai bogate ţări sunt cele în care oamenii sunt cei mai capabili pentru că ştiu foarte multe. Şi atunci economia devine din ce în ce mai bazată pe cunoaştere.

Am putea spune: nimic nou sub soare! Este un truism pentru că economia s-a bazat, din vremuri imemoriale, pe un anumit tip de cunoaştere. La urma urmelor, trebuia să ştii ce să semeni şi cum să creşti animale, ce să sapi şi să topeşti şi chiar, înainte de asta, cum să culegi şi să vânezi. La fel se întâmplă şi astăzi, deşi acum culegem şi vânăm altceva. Totuşi, dacă analizăm mai îndeaproape studiile de caz ale multor companii şi economii naţionale, ne putem face impresia că uneori economia se bazează pe ignoranţă. Dacă ar exista mai puţină ignoranţă, ar fi mai puţine companii care ar da faliment şi mai puţine crize economice. Poate acesta este motivul pentru care unii oameni merg chiar mai departe şi vorbesc despre economia bazată pe înţelepciune. Ideea este de a o pune şi mai mult în contrast cu cea bazată pe lipsa de cunoaştere sau pe ignoranţă, care, din nefericire, există din belşug atât în managementul microeconomic, cât şi în politica macroeconomică. Astfel, pentru ca economia să se bazeze cu adevărat pe cunoaştere, în afară de aceasta, avem nevoie şi de factori politici şi organizaţionali care să ne permită să o folosim în mod creator.

Conceptul de *economie bazată pe cunoaştere* nu este nou; numele este nou, dar nu şi fenomenul în sine. Deşi nu a fost un centru al ştiinţei şi cunoaşterii mondiale (dar nici o fundătură ştiinţifică), în Europa Centrală şi de Est, încă din epoca socialistă, se vorbea

mult despre „știință ca forță de producție directă". În esență, nu era vorba despre procesul de creare a unor cunoștințe, ci despre abilități mai sofisticate și utilizarea cunoașterii, subliniind rolul său din ce în ce mai mare atât în procesul de reproducere definit într-un mod restrâns, cât și în schimbările de civilizație interpretate într-un mod general. Acest aspect a fost subliniat în urmă cu aproape jumătate de secol de economistul și sociologul ceh Radovan Richta, căreia i se atribuie și celebra expresie „socialism cu față umană". Destul de curios, la fel cum atunci civilizația se afla la o răscruce[2], deoarece se presupunea că este o perioadă care va determina cine poate folosi cunoașterea pentru dezvoltare și cine nu, așa este și acum.

Prin urmare, nu este vorba despre ce facem și de ce, deși e întotdeauna de dorit acest lucru, ci despre crearea unei noi valori, despre producerea unor bunuri și prestarea unor servicii a căror valoare este determinată, din ce în ce mai mult, nu de materia conținută ele, ci de gândirea folosită pentru crearea lor. Aurul asigura o mare oportunitate de afaceri în trecut, astfel încât „oportunități de aur" a devenit o metaforă pentru oportunitățile uriașe, masive și cu greutate. Acum marile oportunități sunt cele care implică o materie foarte ușoară sau chiar lipsită de greutate cu totul. Aurul de astăzi îl reprezintă cunoașterea și capacitatea de a o folosi pentru a genera cea mai mare valoare posibilă.

Fără îndoială, venitul național pe cap de locuitor este mai ușor în SUA decât PIB-ul pe cap de locuitor din Emiratele Arabe Unite, care este similar ca valoare. În ambele cazuri, se situează la aproximativ 50.000 de dolari la paritatea puterii de cumpărare, dar în SUA această valoare provine, într-o măsură mai mare, din cunoașterea materializată în bunuri. Poți obține cam aceeași bani pe piață pentru o tonă de petrol ca pentru o tabletă care cântărește un kilogram. Și aceasta pentru că, deși foarte ușoară, ea conține cunoștințe care atârnă foarte greu. Produsele și serviciile sunt cu atât mai valoroase cu cât sunt mai saturate cu cunoștințe. Prin urmare, acolo unde economia folosește mai bine cunoștințele și educația umană, informațiile și tehnologia, înțelepciunea și abilitățile sau se bazează mai mult pe cunoaștere, PIB-ul este mai ușor și la propriu, și la figurat, deși e mai mare din punctul de vedere al valorii de piață. India și Japonia generează același PIB total, de aproximativ 4,5 trilioane de dolari fiecare la paritatea puterii de cumpărare, dar cu siguranță produsele de la baza acestuia cântăresc mult mai mult în India, contribuind în mai mare măsură la devastarea mediului, și mai puțin în Japonia, oferindu-le oamenilor mai multă satisfacție în ceea ce privește cunoștințele acumulate.

Astfel, în unele locuri economia se bazează pe materii prime semiprocesate, în altă parte pe agricultura tradițională și pe vechile servicii care necesită abilități reduse și în alte părți pe cunoștințe de ultimă generație. Durează ceva timp până se ajunge aici, căci acestea necesită valori, instituții și politici adecvate. Cei care știu mai mult vor avea, pe viitor, mai mult sau măcar tot atât, dar cu costuri de mediu mai mici și cu mai mult timp liber pentru a se bucura de viață. Și pentru a se bucura de cunoaștere, deoarece aceasta nu este doar o forță de producție directă, ci și o valoare intrinsecă. Totuși, nici peste zece, nici peste o sută și nici măcar peste o mie de ani nu vom putea transforma întreaga lume în Elveția, Finlanda, Singapore sau Taiwan. Deși dezvoltarea bazată pe cunoaștere a regiunii Bangalore din India este încununată de succes, în multe alte locuri nu va fi posibilă crearea altei Sillicon Valley. Unii cred că pot face acest lucru deoarece au silicon, alții cred că pot pentru că locuiesc într-o vale, dar acest lucru depinde de altceva: de factori culturali, de calitatea instituțiilor care favorizează inovația produselor și cea organizațională și de un boom antreprenorial, precum și de calitatea managementului și a politicii.

Inovația depinde mai mult de mediul funcțional decât de înclinațiile proinovație ale firmelor în sine. Poate că acesta este motivul pentru care în ultimii ani SUA au devenit

mai puţin inovatoare decât alte ţări, inclusiv unele economii în curs de emancipare. Doar trei din zece companii care au obţinut cel mai mare număr de brevete în SUA în 2009 sunt companii americane, celelalte şapte fiind localizate în alte ţări[3].

Economia bazată pe cunoaştere necesită o combinaţie specială de condiţii sociale şi economice şi contexte geopolitice care să o stimuleze, ceea ce nu este şi nu va fi la îndemâna oricui. Este uşor să ne imaginăm o economie bazată pe cunoaştere în Slovenia, pe când în Guyana e imposibil în acest moment. O putem vedea ca pe un viitor posibil în Letonia, dar este dificil de făcut o astfel de presupunere pentru Guineea. Totuşi, sfera sa poate fi extinsă peste tot. Scopul nu este de a putea eticheta activitatea economică în proporţie de 100% drept economie bazată pe cunoaştere, deoarece acest lucru nu este şi nu va fi posibil nu doar în Statele Unite, care au un teritoriu vast, ci nici măcar în micul Liechtenstein. La urma urmelor, chiar şi aici o parte din PIB este generată de imigranţii care lucrează în menaj şi, cu toate că ei ştiu să fie meticuloşi, cu siguranţă, nu are niciun rost să-i îngrămădim în categoria economie bazată pe cunoaştere.

Important este că, pe cât componenta economiei bazate pe cunoaştere este mai dezvoltată într-o anumită regiune sau ţară, pe atât mai atractivă devine aceasta pentru oamenii cu talente speciale. Motivul este că astfel de locuri oferă posibilităţi sporite de realizare şi de exprimare şi, mai important, de dezvoltare a talentelor. Acest lucru este valabil în egală măsură pentru ştiinţă, arte şi, din ce în ce mai mult, pentru invenţii, inovaţii şi management. Talentul nu se poate învăţa ca matematica la şcoală sau ca economia la universitate, dar poate fi ori irosit, ori dezvoltat. De ultima ar trebui să ne ferim ca de ciumă, în timp ce pe a doua ar trebui s-o preţuim ca pe un capital extrem de valoros. Putem vorbi despre nişe economice bazate pe talent. Multe centre care combină C & D şi producţia fac parte din această varietate. Şi acesta este un motiv de bucurie.

În plus, ceea ce ar trebui să ne îngrijoreze este că eforturile de a atrage talente nu constau doar în identificarea lor pe plan local şi dezvoltarea lor, ci şi în extragerea lor completă din alte locuri, ceea ce împiedică dezvoltarea acolo. Exodul creierelor sau mutarea celor mai talentaţi oameni în cele mai dezvoltate ţări este alt atribut al aşa-numitelor pieţe emergente. Dacă exportă prea uşor talente, vor exporta relativ mai puţine bunuri deoarece vor fi mai puţin competitive. De aceea, în loc să fii folosit ca „economie emergentă", este mai bine să ai grijă de propriile talente şi să devii o economie în curs de emancipare. Unele ţări, precum Coreea de Sud sau Chile, ştiu foarte bine cum să facă acest lucru; altele, precum Pakistanul sau Africa de Sud, dimpotrivă. Ţările postsocialiste, precum Republica Cehă sau Uzbekistanul, se află undeva la mijloc între aceste extreme.

În acest context nu putem ignora faptul că ceea ce poate contribui la irosirea talentelor este o inegalitate pronunţată a veniturilor, asociată cu sărăcia în segmentul inferior. Talentele, înainte de a se dezvolta, sunt în stare latentă. Astfel, pentru a ne asigura că nu se pierd, merită să redistribuim anumite porţiuni din venit către grupuri mai puţin bogate, mai ales sub forma unor subvenţii pentru educaţie. În general, nu există naţiuni mai talentate, ci doar naţiuni care investesc mai mult în educaţie, îngrijirea copiilor, ştiinţă, cercetare şi dezvoltare. Aici se irosesc mai puţine talente deoarece oamenii ajung să-şi valorifice potenţialul. Acesta este mai uşor de valorificat atunci când societatea este mai puţin stratificată, mai ales în ţările care nu au acel tip de magnet puternic care atrage talente străine, precum Statele Unite şi unele dintre cele mai dezvoltate economii.

Pe viitor, ţelul va fi de a extinde zonele cu o economie bazată pe cunoaştere şi a o intensifica. Şi în acest caz devine din ce în ce mai puţin relevant să dezbatem această temă în termeni de economii naţionale; dimpotrivă, ar trebui să fim din ce în ce mai

conștienți de amenințările și oportunitățile rezultate reprezentate de structurile economiei globalizate altele decât statele naționale. La urma urmelor, una dintre trăsăturile inerente ale globalizării este răspândirea rapidă a noilor tehnici și tehnologii de producție și servicii, provocată în primul rând de cunoaștere și abilități. Dacă un mare concern farmaceutic investește într-o fabrică ultramodernă în Ucraina, se formează astfel aici o enclavă de economie bazată pe cunoaștere. Același lucru se întâmplă și dacă o companie multinațională din domeniul electronicii își începe producția în Columbia sau dacă o companie de telecomunicații pătrunde pe piața egipteană. Globalizarea este un factor care sprijină și stimulează economia bazată pe cunoaștere deoarece astăzi ea este și va fi, din ce în ce mai mult în viitor, principalul canal de transferare a cunoștințelor pentru promovarea dezvoltării. Totuși, nu se vor produce rezultate semnificative decât acolo unde anumiți factori culturali sau sistemul de valori, inclusiv valorile familiale, naționale și sociale generale, promovează dezvoltarea educației și diseminarea cunoștințelor.

Cineva care favorizează protecționismul ca mijloc de a construi redute ale economiei bazate pe cunoaștere se opune practic acesteia, dacă privim dintr-o perspectivă mai largă și pe termen mai lung. Pe viitor, va trebui să ne protejăm, chiar mai mult decât în prezent, de pirateria tehnologică, furtul proprietății intelectuale, nerecunoașterea brevetelor, copierea unor modele utilitare. Acest lucru ar trebui făcut totuși nu prin evitarea contactelor externe, ci prin intermediul unei bune reglementări și al unor relații intense cu parteneri din alte părți ale economiei mondiale. Atunci, într-o măsură mai mare, economia se va baza într-adevăr pe cunoaștere.

Cât de mult putem aștepta de la ea? Să fim niște optimiști raționali[4]. Deși nu ne-au luat decât puțin peste 40 de ani pentru a dovedi din punct de vedere practic existența teoretică a bosonului Higgs, folosind o supermașină numită LHC (Large Hadron Collider), mult mai puțini decât ne-au trebuit cândva ca să înțelegem că lucrurile nu sunt ceea ce par, așteptările referitoare la economia bazată pe cunoaștere sunt mult exagerate. În primul rând, acest tip de activitate economică are limitele sale determinate de inteligența omului; prin însăși esența măsurării IQ-lui, nu toată lumea are un IQ de peste 100. În al doilea rând, din motive de infrastructură și instituționale, ceea ce este posibil în Canada nu e posibil într-un viitor apropiat și în Chad; ceea ce este imaginabil în Tunisia nu trebuie să fie realist pentru Suriname. În al treilea rând, indiferent câte pilule contraceptive, parfumuri care miros a sute de dolari, iPad-uri, mașini fără șofer și televizoare holografice reușește cineva să producă, altcineva tot trebuie să exploateze cărbune, să culeagă mere, să care ciment, să construiască locuințe și să descarce camioane.

Sugerez o ușoară lărgire a conceptului de *economie bazată pe cunoaștere*. Înțelegem deja că nu există o economie bună fără o bună politică, astfel încât merită să cerem o politică bazată pe cunoaștere sau chiar o economie politică bazată pe cunoaștere. Destul de des, politica se bazează totuși pe ideologie, emoții, încăpățânare, ostilitate față de oponenți și, cel mai important, pe obtuzitate. În același timp, se îngrijește mult prea des de anumite grupuri speciale de interese.

Politicienii vor să știe cum să pună mâna pe putere câștigând alegerile în cadrul democrațiilor sau folosind alte manevre în regimurile autoritare, iar odată ce au ajuns la putere, cum să o păstreze. Prin urmare, orizontul lor de timp are tendința de a fi limitat, de regulă. O săptămână înseamnă mult timp în politică, așa cum spunea Churchill; se pot schimba multe până să se încheie. Uneori el a avut capacitatea unei viziuni pe termen lung – ceea ce se întâmplă mult mai rar în cazul altora, cum ar fi prim-ministrul Cameron – deși s-a înșelat cu privire la viitorul Indiei sau viziunea standardului de aur pentru lira sterlină.

Printre cei care activează în domeniul politicilor economice este mult mai uşor să găseşti pe cineva dispus să vorbească despre prognoza pieţei bursiere de mâine sau despre plauzibilitatea bugetului pe anul viitor decât despre competitivitatea economiei în deceniul următor sau despre starea mediului înconjurător în generaţia următoare. Totuşi, pentru a nu fi părtinitori, şi aceştia sunt din ce în ce mai mulţi.

De mai multă viziune dau dovadă specialiştii în politici economice din ţările cu un capitalism de stat decât cei din capitalismul liberal, precum şi cei din ţările în care statul joacă un rol mai activ în economie. Acesta ar trebui să fie un semnal important, mai ales pentru Statele Unite, care, pe viitor, vor trebui să se confrunte din ce în ce mai mult cu China. Contrar tuturor aparenţelor, care se datorează în principal multor politicieni şi publicului larg ce se concentrează asupra crizei economice, Uniunea Europeană are o capacitate mai mare în această direcţie decât Statele Unite, aşa încât, pe termen lung, îi va fi mai uşor să gestioneze relaţii corecte atât cu China, cât şi cu Rusia, precum şi cu alţi actori principali de pe scena globală.

Evident, guvernarea într-o democraţie impune şi cunoaşterea modului de a rămâne la putere. Este bine dacă aceste cunoştinţe foarte specifice le spun politicienilor că asemenea ţeluri sunt cel mai bine atinse dacă se pot lua decizii corecte pentru a contribui la îmbunătăţirea situaţiei sociale şi economice. Atunci, chiar dacă politica tratează progresul mai mult din perspectivă instrumentală decât strategică, acesta se produce totuşi. Cu cât progresul este mai mare, cu atât dificila artă a politicii este practicată mai profesionist. Într-adevăr, politica este şi un fel de artă; nu toată lumea este făcută pentru ea.

Complexitatea gestionării treburilor ţării, în special a economiei naţionale în condiţiile globalizării, impune o cunoaştere enormă. Urmărind ceea ce se întâmplă în alte părţi ale lumii, putem avea impresia că toţi s-au decis să înveţe din practică mai curând decât în universităţi. Ar fi mai bine dacă ar învăţa din greşelile altora, dar par să fie înclinaţi să înveţe din propriile greşeli (pe care nu le comit, evident). Acesta este un mod foarte costisitor de a face politică întrucât consecinţele sale, prin însăşi natura sa, au impact asupra unui număr mare de oameni şi asupra destinului lor economic.

Chiar mai mult decât atât, cei care aspiră să facă politică şi decid cu privire la politici ar trebui învăţaţi cum să procedeze, pe baza cunoştinţelor, şi nu doar (evident) a bunelor intenţii şi (bineînţeles) a ambiţiilor înalte. A trecut mult timp de când a fost inventat termenul *tehnocraţie* în ştiinţele sociale pentru a sublinia cât de important este profesionalismul în gestionarea afacerilor publice, inclusiv a celor macroeconomice. Cu toate acestea, sub presiunea democraţiei reprezentative (sau mai curând a unei iluzii a acesteia, deoarece o persoană ignorantă nu poate reprezenta bine interesele reale ale votanţilor săi), tehnocraţia este marginalizată, în timp ce amatorismul, showbizul politic, populismul sau simpla prostie câştigă teren. Ceea ce ar trebui să ne întrebăm în mod constant este cum se poate ca atâţia oameni, adesea majoritatea, atunci când discută despre economia-politica bazată pe cunoaştere, le dau aşa de uşor crezare celor care sunt mai degrabă proşti, şi nu înţelepţilor. În această situaţie, este greu să susţii economia bazată pe cunoaştere, dacă politica economică nu se bazează pe aceasta.

Toate acestea sunt totuşi mult mai complicate decât li s-ar putea părea adepţilor economiei şi politicii bazate pe cunoaştere. Mulţi privesc cunoaşterea într-un mod foarte simplu, ca suma totală a ceea ce ştim. Aşa este, într-un fel, dar cunoaşterea seamănă cu colesterolul: există unul bun şi unul rău. Totuşi, uneori este foarte dificil de determinat care cunoaştere este corectă şi care este greşită. Acest lucru este cu precădere izbitor în cărţile de istorie care, de multe ori, propagă un „adevăr" total diferit şi de o parte, şi de

cealaltă a graniței unui stat. Ajunge să citești niște manuale de istorie din Rusia și Polonia, din SUA și Mexic, din Israel și Palestina, din Japonia și China, din Turcia și Armenia. Deși nu putem accepta, este ușor de înțeles care sunt motivele diferențelor din modul în care sunt prezentate „faptele" istorice și interpretarea lor „științifică". De asemenea, în unele manuale de geografie granițele sunt trasate uneori în altă parte decât cele pe care le traversăm fizic – de exemplu, la trecerea din India spre Pakistan, din Maroc spre Mauritania sau din Bolivia în Chile. Un lucru similar se petrece – din fericire, mult mai rar – în unele manuale de biologie atunci când cineva încurcă știința cu religia și preferă să vorbească despre creaționism în loc de evoluție.

Și în economie cu este? Poate nu chiar atât de grav, dar, din nefericire, lucrurile nu stau deloc așa cum ar impune obiectivitatea. Unele dintre manualele de educație civică de gimnaziu sau manualele de economie sau economie politică de la nivel de facultate sunt pline de o ortodoxie irațională, prezintă teorii învechite și interpretează o realitate inexistentă. Ceea ce promovează în unele pasaje, mai curând decât cunoașterea științifică obiectivă, este ideologie – cel mai adesea cea de dreapta în țările cu capitalism neoliberal, pe când în unele țări cu capitalism de stat uneori aceasta este de dreapta, ca în Arabia Saudită, alteori de stânga, ca în Belarus. În țări care trec prin transformări politice deosebit de profunde, precum țările postsocialiste de tranziție, multe manuale sunt pline de ideologia neofită și, prin urmare, naivă a fundamentalismului pieței libere. Dacă elevii și studenții sunt educați pe baza acesteia, atunci absolvenții au, într-adevăr, niște cunoștințe, dar uneori este vorba despre o cunoaștere greșită. Dacă economia s-ar baza pe ea, nu ar avea nicio șansă să înflorească. Este o problemă majoră, la care ar trebui să ne gândim în timpul dezbaterilor noastre despre viitor. Dacă vrem un viitor mai bun, el trebuie să se bazeze pe o bună cunoaștere.

Cunoașterea nu înseamnă convingeri, dar ele se dezvoltă în principal în anii de școală și în studenție. Toată lumea știe: copacul crește așa cum este îndoit ramul. Această înțelegere încurajează autoritățile unor țări influente cu ambiții globale să fie atente la... manualele din alte țări. Este vorba despre științele sociale, de la istorie și geografie până la sociologie, științe politice și economie. Și despre cărțile folosite pentru a preda religia. Acest lucru îl face, printre altele, și Departamentul american al Educației, care este conștient că ceea ce se predă astăzi va avea un impact semnificativ asupra a ceea ce vor gândi și cum se vor comporta oamenii mai târziu. Evident, atât timp cât nu exagerăm cu ipocrizia în educație, care ar putea avea un efect nedorit atunci când va veni vremea să îmbrățișăm un pluralism efectiv, asociat cu libertate intelectuală și un grad mai mare de obiectivitate. Într-o anumită măsură, societățile arabe trec prin această etapă, deși în unele dintre ele a apărut imediat riscul altei deviații, spre fundamentalismul islamic.

Revenind de pe culmile politicii la nivel microeconomic, mai pragmatic, ceea ce contează cel mai mult este managementul. În multe țări, discrepanța din acest domeniu este cu mult mai mare decât discrepanța tehnologică. Dacă managementul se bazează pe cunoaștere, atât cea învățată în școlile de afaceri, cât și cea câștigată în urma experienței de viață, șansele de succes economic cresc[5]. Pe baza anumitor analize comparative, unii experți în management susțin că prin îmbunătățirea calității acestuia putem multiplica rapid și perceptibil venitul național. Această supoziție nu se aplică în cazul țărilor care se laudă deja cu un management foarte profesionist, așa cum este de mult timp cazul în Germania și de peste un deceniu în Coreea de Sud, ci în cele unde calitatea sa slabă îi frapează până și pe oamenii de rând, precum în Kazahstan sau Tanzania. Există păreri că producția din economia indiană ar putea fi chiar dublată în scurt timp îmbunătățind

calitatea managementului[6]. Fără îndoială, în lumea viitorului potenţialul de îmbunătăţire a eficienţei economice va fi mai mare în management decât în politică.

Amândouă necesită o îmbunătăţire continuă, care este realizată cu succes de unii, precum coreenii, dar, din nefericire, nu şi de alţii, precum ucrainenii. Dacă am putea să experimentăm şi să implementăm standardul coreean de gestiune corporativă în Ucraina, aceasta ar îmbunătăţi situaţia mult mai mult decât un transfer similar de politică economică. În mod curios, se pare că acest raţionament nu poate fi inversat pur şi simplu. Implementarea politicii macroeconomice în stil ucrainean în Coreea de Sud ar dăuna acesteia din urmă mult mai mult decât transferarea stilului de management ucrainean. Nu vom face niciunul din aceste experimente. În schimb, vom urmări cu mare interes de-a lungul timpului rezultatele transferului treptat (nu va exista nicio „terapie de şoc") al managementului şi politicii în stil sud-coreean în Coreea de Nord.

Există mulţi factori complecşi, inclusiv culturali, care stau la baza calităţii managementului, dar, cu siguranţă, cunoaşterea interdependenţelor are o importanţă crucială. Este cu atât mai necesară cu cât operăm în nesiguranţă şi acesta este cazul economiei moderne. Această nesiguranţă nu va dispărea în niciun caz după ce va trece actuala criză. Natura sa se va schimba totuşi, la fel şi ponderea diverşilor factori de nesiguranţă şi forţa impactului lor asupra unor procese reale şi de reglementare. Capacitatea de a ne adapta la aceste schimbări este ceva ce trebuie să învăţăm în permanenţă. Actualizarea acestor cunoştinţe specifice este necesară pentru interpretarea corectă a datelor şi pentru obţinerea, astfel, a unor informaţii corecte pe care să ne bazăm dacă dorim să fim raţionali. Şi dorim acest lucru. Pe viitor, din ce în ce mai mult, vor exista ciocniri care vor rezulta din faptul că, deşi procesul de gândire a părut logic, concluzia se va dovedi greşită deoarece întrebarea a fost pusă despre viitor şi premisa folosită a fost cea de ieri.

Pe viitor, o valoare deosebită va avea cunoaşterea managementului schimbării. Trebuie să gândim tot timpul, deşi uneori mai rapid şi alteori mai încet, în funcţie de natura şi dinamica schimbărilor care se produc. Există aspecte care impun decizii imediate, dileme ce trebuie rezolvate urgent; trebuie să gândim rapid. Există însă şi situaţii în care erorile apar din cauza grabei, a unei decizii pripite, a unor acţiuni necugetate şi apoi trebuie să plăteşti pentru greşelile tale. Există întrebări la care trebuie răspuns imediat, există şi întrebări la care merită să ne gândim îndelung şi mult înainte de a răspunde. La întrebarea cum putem scăpa de deficitul bugetar al Statelor Unite se poate răspunde imediat dacă este formulată live într-un interviu pentru CNN, dar se poate da şi un răspuns mai puţin pripit, pe parcursul unui seminar de un semestru la Yale. La televizor nu este timp pentru asta, dar în viaţă uneori e mai bine să numeri până la zece în gând înainte de a spune da sau nu. Atât gândirea rapidă, cât şi cea lentă au un viitor bun atât timp cât gândirea este corectă, bazată pe o teorie economică bună, premise corecte şi o identificare corectă a faptelor. Procesul schimbărilor continue îngreunează, cu siguranţă, şi mai mult această sarcină. Deşi per total vom şti mai multe, adesea va fi mai dificil de luat decizia corectă. Totuşi, lucrurile vor fi cu atât mai interesante, ceea ce este o mare consolare din punct de vedere intelectual, dar nu şi din perspectiva eficienţei.

Dacă se doreşte, se poate discuta despre viitorul ca întreg din perspectiva gestionării schimbării. Aceasta va fi o problemă foarte gravă deoarece vor exista din ce în ce mai multe schimbări. Deja există. Instruirea nu doar a managerilor şi a factorilor de decizie din domeniul economiei politice de la toate nivelurile, ci şi a funcţionarilor din administraţia publică, a activiştilor statului de la nivel local şi a tot felul de profesionişti specializaţi în stăpânirea abilităţii de a se comporta raţional în condiţii instabile este un imperativ al

vremurilor care vor veni. Acest comentariu este valabil și în cazul persoanelor care activează în ONG-uri. Ai nevoie de multă imaginație pentru a te antrena pe studii de caz dintr-un viitor neidentificat, și nu dintr-un trecut evident. La fel cum este foarte utilă luarea în calcul a istoriei alternative a „ce s-ar fi întâmplat dacă" (sau ce ar fi trebuit făcut dacă circumstanțele ar fi fost diferite, dacă o schimbare ipotetică s-ar fi produs în trecut în comparație cu situația care s-a produs de fapt), este foarte util să joci jocul creativ al unui viitor alternativ (prin însăși natura sa, este aproape întotdeauna alternativ, ori – ori) sau „ce ar trebui făcut dacă...". Acest „dacă" înseamnă schimbare.

Astfel, nu ar strica dacă la începutul fiecărui ciclu de acțiune, care poate dura o zi sau o săptămână, o lună sau un an, mai rar un deceniu sau o generație, pe durata căruia se schimbă foarte multe lucruri, am începe prin a reflecta la ce și cum (sau de ce) s-a schimbat. De ieri, într-o săptămână, după o lună, într-un an. Merită să ne facem timp pentru asta, oricât am fi de grăbiți. Poate fi interesant să recunoaștem spontan schimbările care au loc, dar este, cu siguranță, mult mai util să fim sistematici în modelarea viitorului. Conștientizarea schimbărilor stimulează și încurajează gândirea în termenii a ceea ce se va schimba și cum – mâine, peste o săptămână, după o lună, într-un an. Atunci este mai ușor nu doar să ne gândim la viitor, ci și să anticipăm cum se va desfășura el pentru a-i putea da cea mai bună formă, în avantajul nostru și al altora.

Succesul va fi de partea administratorilor, a persoanelor care activează în administrația locală și în ONG, a managerilor, strategilor, politicienilor și oamenilor de stat care pot atât să gestioneze condițiile economice aflate mereu în schimbare (în special când vine vorba despre adaptabilitatea organizației lor sau despre competitivitatea companiilor lor pe piață ori a economiilor lor naționale la scară globală), cât și să își impună propria strategie de dezvoltare asupra realității. Un director de companie care nu este bun decât la gestionarea pe timp de criză (ei bine, unii cred că criza nu s-a încheiat încă), dar altfel nu își face niciodată timp și nu știe cum să conducă firma pe un traseu sănătos pe viitor nu poate fi numit un om de succes. Miniștrii de finanțe nu pot fi considerați eficienți dacă se descurcă pe termen scurt, dar nu sunt în stare să creeze condiții pentru un echilibru dinamic pe termen lung. Poți avea succes doar atunci când știi mai mult și mai bine decât alții.

***

Cea de-a unsprezecea mare problemă pentru viitor o constituie evoluția internetului și consecințele sale economice. Vedem aici atât amenințări, cât și oportunități, deși cele din urmă sunt evident predominante. Tehnologia internetului este atât de avansată în acest moment, cu mai mult decât ar fi putut părea probabil chiar și în urmă cu doi ani, încât în 2013 existau aproximativ 11,2 miliarde de sisteme electronice în toată lumea, interconectate prin legături în bandă largă, amplasate în 800 milioane de case (este mai bine să ne exprimăm astfel, deși multe dintre ele nu sunt „acasă", ci în continuă mișcare). În același timp comunitatea mondială a internetului se dezvoltă, pe baza unor legături de tip nou, schimbul de informații fiind liantul principal. Dincolo de un anumit punct, practic nu costă nimic, cu excepția timpului prețios, și de aceea contactele online înfloresc atât de mult. Totuși, fragilitatea unor astfel de relații le face efemere.

Cu toate acestea, când numărul de oameni (sau, mai exact, de conturi personale, ceea ce nu înseamnă același lucru) înregistrate în celebra rețea Facebook atinge un miliard, deși nu e un fapt neînsemnat, este exagerat să sărbătorim cu atâta pompă, așa cum și

preţurile acţiunilor companiei au fost exagerate când au fost listate pentru prima dată la Bursa din New York. O grămadă de oameni care arată cât sunt de deştepţi în diverse utilităţi sociale îşi irosesc adesea timpul, dar, chiar şi aşa, a apărut un instrument de comunicare ce ar fi părut o simplă fantezie nu cu mult timp în urmă. Merită să ne gândim pentru o clipă că astăzi există la fel de mulţi oameni care pot împărtăşi informaţii în timp real câţi existau în total acum câteva generaţii, când George Stephenson pregătea altă revoluţie tehnologică, construind primul motor cu abur.

Expansiunea internetului, pe care nimic nu o poate opri acum, va aduce tot felul de schimbări în diverse domenii ale activităţii umane. În multe dintre ele acestea vor fi mai profunde decât în economie. Se produc modificări semnificative la nivel individual în mentalitatea oamenilor şi la nivel social, în cultura lor. Schimbările politice se accelerează. Astăzi nu mai este posibil să câştigi alegeri nefraudate fără o utilizare abilă a internetului. În cursa prezidenţială din 2012, care l-a costat pe fiecare candidat peste un miliard de dolari, internetul a fost un factor mai decisiv decât diferenţele de multe milioane de dolari dintre fondurile de campanie pe care le-au avut la dispoziţie (Barack Obama a strâns 567 şi Mitt Romney 361 de milioane de dolari).

Pe viitor, va creşte tot mai mult pericolul de a apărea probleme politice deoarece democraţia directă va fi posibilă din punct de vedere tehnic. Chiar şi în prezent, dacă guvernul unei ţări care se bazează mult pe internet – de exemplu, Singapore sau Estonia – ar insista ca toţi cetăţenii săi adulţi să se înregistreze pe un anumit forum online, ar putea să le adreseze multe întrebări şi să primească un răspuns imediat. Ar fi foarte democratic, la fel ca orice referendum, deşi de mii de ori mai ieftin, dar nu neapărat competent. Lumea politicii va trebui, cu siguranţă, să înveţe rapid arta de a pune întrebări, deoarece *vox populi* va veni, din ce în ce mai des, din spaţiul cibernetic. Dacă oamenii nu sunt prea ocupaţi să răspundă întrebărilor politicienilor şi ei le vor pune acestora din ce în ce mai multe întrebări. Internetul îi obligă pe politicieni sau, mai exact, pe oamenii numiţi de ei să facă acest lucru, să răspundă la o întreagă litanie a întrebărilor utilizatorilor de internet. Acum, chiar şi papa răspunde la întrebări pe Twitter la @pontifex, în nu mai puţin de opt limbi...

Conflictul potenţial va izvorî din faptul că vom avea capacitatea tehnică de a întreba opinia publică despre orice, în timp ce grupurile care deţin puterea – evident, în numele şi în interesul oamenilor – nu vor avea chef să pună întrebări despre majoritatea problemelor asupra cărora decid. Uneori se va întâmpla acest lucru deoarece se vor teme, pe bună dreptate, că prerogativele puterii lor vor scădea dramatic, alteori deoarece vor crede, tot pe bună dreptate, că există dileme care nu ar trebui rezolvate de terminalul de vot, ci ar fi mai bine să fie soluţionate de profesionişti. Unele chestiuni îi vizează pe democraţi şi altele pe tehnocraţi. Motivul este că esenţa multor dileme şi a consecinţelor lor alternative sfidează o explicaţie detaliată şi comprehensivă. Acest lucru poate fi valabil în cazul unor probleme economice specifice, în privinţa problemelor de securitate şi a unora legate de funcţionarea cercetării ştiinţifice sau a sectorului energetic. Nici măcar parlamentele nu pot înţelege rezultatele impozitelor sau ale cheltuielilor bugetare pe care le votează, ca să nu mai vorbim despre normele legale complicate. Acesta este motivul pentru care, de exemplu, este bine că în legislaţia finanţelor publice poloneze s-a introdus o clauză care stabileşte că parlamentul nu poate mări deficitul bugetar recomandat de guvern şi preşedintele nu are drept de veto privind legea bugetului votată de parlament.

Vor exista întotdeauna controverse şi dispute legate de ce anume ar trebui decis într-o dezbatere generală online sau chiar printr-un vot formal şi ce ar trebui să fie de competenţa

reprezentanților aleși ai poporului. Internetul vestește o nouă eră în istoria umanității, deoarece oamenii vor cere din ce în ce mai des să „voteze online" și clasei politice îi va fi tot mai greu să ignore aceste cereri. Nu este ușor să împiedici un referendum de tip „da sau nu" în Regatul Unit privind păstrarea calității de membru al Uniunii Europene. S-a dovedit, de asemenea, că nu putem evita o alternativă simplă, „da sau nu", în referendumul privind independența Scoției programat pentru 2014. Să ne imaginăm că vor apărea multe alte idei geniale, sugerându-se organizarea unui vot general online peste doar câteva zile, și nu peste câțiva ani.

Cu toate acestea, nu va exista nicio democrație directă a vremurilor moderne, destul de diferită de cea antică, din Atena (oraș din care primim altfel de vești astăzi). În schimb, grupurile de presiune de pe internet, atât cele oficiale, cât și cele neoficiale, vor câștiga importanță. Mulți oameni consideră deja – iarăși, o exagerare – că Twitter și Facebook se află în spatele „primăverii arabe". Mijloacele electronice de comunicare și utilitățile sociale care nu pot fi cenzurate au jucat și ele un rol, mai ales în revoluția din Cairo, dar aceasta s-ar fi produs oricum, chiar și în lipsa lor. În timp va deveni o practică din ce în ce mai comună să se organizeze grupuri de presiune la nivel fundamental, să se culeagă opinii, să se semneze petiții și revendicări în masă. Oficialii și birocrații democrației tradițional reprezentative nu vor putea scăpa de asta. Se întâmplă deja și unele bloguri populare au un impact mai mare în modelarea opiniei publice – și cei de la putere trebuie să țină cont de ele – decât ziarele cunoscute de mulți ani sau canalele TV populare, ca să nu mai vorbim de congresele partidelor.

Toate acestea necesită reflecție și prudență deoarece feedbackul dintre economie și politică va opera diferit în condițiile internetului omniprezent. Este un adevăr etern că ființa socială determină conștiința, dar în vremea e-societății și e-economiei se va dovedi din ce în ce mai des că tocmai conștiința comodelată de internet este cea care determină ființa socială sau, mai exact, cea dintâi are impact asupra celei din urmă prin influențarea modului în care se desfășoară activitățile. Un marxist ar spune că baza nu va fi determinată doar de natura forțelor și relațiilor de producție, ci va fi puternic influențată și de suprastructură, cu ideile sale specifice și caracteristicile sale culturale, sociale și politice.

Este o provocare fascinantă. Va fi mai dificil decât în trecut să fii un politician eficient care poate rezolva probleme economice și sociale, deoarece din ce în ce mai des va trebui nu doar să ai dreptate, ci să ai și majoritatea. Nu doar în parlament, ci mai ales în societate; nu doar în timpul votului electoral, ci aproape tot timpul. Totuși, există cazuri când democrația reprezentativă definită mecanic paralizează reformele structurale necesare și schimbările instituționale deoarece nu există o majoritate suficientă, chiar dacă se știe ce depinde de ce și ce trebuie făcut pentru a îmbunătăți lucrurile. Poate, dacă vom face o dată sau de două ori apel la democrația universală, vom învinge această paralizie. Totuși, dacă facem apel mult mai adesea aceasta se va agrava.

Această observație impune cerințe vitale pentru viitor. Nu este vorba despre a avea o democrație mai mare sau mai mică, ci despre a o consolida. Corectitudinea politică impune favorizarea celui mai înalt grad de democrație posibil. Pragmatismul insistă pe eficientizarea acesteia. Democrația are rolul de a sluji progresului, nu de a-l zădărnici. Nu ar trebui să facem confuzie între mijloace și scopuri. Democrația nu este scopul suprem, ci doar un mijloc de a atinge un scop, cel de a asigura o dezvoltare socială armonioasă. Toate modificările care abordează mai eficient adevăratele nevoi umane și satisfac nevoile sociale pe termen lung consolidează democrația. În mod ironic, același lucru se întâmplă și atunci când, din grijă pentru societate, nu îi oferim întotdeauna ceea ce dorește majoritatea formală pe termen scurt, ci ceea ce are nevoie cu adevărat pe termen lung.

Prin urmare, apar noi oportunităţi, dar există şi noi ameninţări, deoarece dezvoltarea internetului va implica două tipuri de schimbări politice. Pe de o parte, graţie unui flux mai rapid de informaţii şi unui nivel de educaţie în general mai ridicat, există un progres în domeniul eficientizării economiei; astfel, vor exista mai multe decizii raţionale şi profesioniste. Pe de altă parte, există mai multă demagogie, o ignoranţă excesivă şi particularităţi care implică riscul unei iraţionalităţi în creştere. Va fi valabil şi pentru toate nivelurile de management, de la nivel micro şi local la nivel macro şi naţional şi până la nivel mega şi global. Din fericire, raţionalitatea va învinge deoarece la efectul internetului se vor adăuga şi alte procese progresive.

Cel mai adesea internetul este privit ca un spaţiu nou, cunoscut şi drept spaţiu virtual, opus celui real. În acest spaţiu nou, aparent nelimitat, activitatea economică este realizată cu scopul de a câştiga un venit şi nişte profituri. Sfera unei astfel de activităţi se lărgeşte şi avem un număr din ce în ce mai mare de e-afaceri. În cea mai mare parte în sectorul serviciilor, de la vânzări la design, de la media la administraţie, de la educaţie la divertisment, dar internetul este prezent şi în alte ramuri ale producţiei. Şi în război, deoarece aparatele de zbor americane controlate de la distanţă sau dronele nu ar putea să zboare deasupra Afganistanului şi să lanseze bombe fără ajutorul internetului. Nici preşedintele american, în prezenţa principalilor săi miniştri şi consilieri, nu ar putea urmări în timp real operaţiunea de prindere a lui Osama bin Laden, desfăşurată la celălalt capăt al lumii...

Privind problema dintr-un punct de vedere strict economic, se estimează că Regatul Unit este economia care depinde cel mai mult de internet, acesta contribuind la peste 8% din PIB. Este urmat de ţări noneuropene: Coreea, China, Japonia, SUA, India şi Australia. În opinia celor care au oferit aceste estimări, sectorul internetului din cele mai mari 20 de economii ale lumii se va dubla deja în 2016[7].

Se presupune în general că proporţia acestui segment al economiei în valoarea producţiei totale, precum şi în PIB-ul măsurat în mod tradiţional va creşte, deşi apogeul acestui ciclu de creştere a trecut deja; creşterile realizate în deceniile viitoare vor fi relativ mai mici decât cele înregistrate în ultimii 20 de ani. Pe bună dreptate, nu toată lumea este de acord cu acest punct de vedere şi în special cei mai mari fani ai internetului au tendinţa de a descrie viziuni impresionante ale expansiunii sale. Trebuie să nu uităm nici de data aceasta că multe studii sunt făcute la comandă şi nu ne putem aştepta ca firmele deosebit de interesate de dezvoltarea internetului din motive comerciale, pentru a-şi urmări interesele, să fie înclinate să finanţeze prognoze defetiste sau chiar unele nu foarte entuziaste. Rapoartele din care am preluat statisticile citate aici au fost comandate de companii de telecomunicaţii. Este cu atât mai interesant cu cât, în unul dintre aceste rapoarte, încă din a doua propoziţie, autorul principal spune că „doar Dumnezeu ştie unde se va sfârşi!". Păcat, deoarece experţii care scriu despre asta ar trebui să ştie...

Care este adevărul, atunci? Care sunt limitele economice ale expansiunii internetului? Nu cumva ne lăsăm duşi de val şi ne entuziasmăm cu privire la ceva atât de fascinant şi de dinamic, încât simţim nevoia să o numim „noua economie"? Cum de cunosc atâţia analişti şi experţi răspunsul la întrebarea privind proporţia internetului în produsul brut şi niciunul dintre ei nu poate spune care este proporţia electricităţii? Motivul este oare că astfel de studii nu sunt comandate de centralele electrice? Are vreun rost să calculăm proporţia internetului în venitul naţional?

Dacă o luăm în sens literal, nu are rost. La fel cum nu are niciun rost să calculăm contribuţia transportului de pasageri sau a serviciilor de curierat la venitul naţional. Ele

sunt indispensabile deoarece, pentru ca economia să funcționeze, pachetele trebuie să fie livrate la adresa indicată, iar oamenii să ajungă la destinație. Acestea traversează economia, prin diversele sale secțiuni transversale, contribuind la funcționarea corectă a afacerilor în economia globală, în fiecare economie națională, în sectoarele, segmentele, ramurile și toate companiile sale. La fel și cu internetul. Într-un sens limitat, companiile online creează valoarea adăugată. O contribuție și mai mare vine din partea tuturor operațiunilor online efectuate în cadrul respectivelor companii de producție și servicii și ca parte a relațiilor lor reciproce. Totuși, nu este nici necesar, nici posibil să calculăm această componentă.

Nu este necesar deoarece ajunge să știm cât de mult afectează conectarea la internet operațiunile unei companii, astfel încât o analiză la scală micro e tot ce ne trebuie. Fiecare director de companie poate evalua mai mult sau mai puțin acest lucru și, dacă există ceva în legătură cu care ar trebui să fie avertizat, acesta este riscul de a investi prea mult. Într-adevăr, nu orice și nu oricine trebuie să fie mereu online. Dacă prea mulți oameni sunt online pentru o perioadă prea lungă, în loc să participe la aspectele care implică managementul, designul, marketingul, calculul costurilor, atunci se ocupă prea mult cu bârfa. Acesta este motivul pentru care în multe companii mari accesul la rețelele sociale și portalurile populare este dezactivat în sistemul IT. Cineva a câștigat niște bani din dezvoltarea unui software adecvat acestui scop (și din vânzarea lui online). Este ca și cum proprietarul unei săli de fitness ar deschide o cofetărie în apropiere. La urma urmelor, nu este nimic mai bun decât cererea pentru a stimula extinderea afacerii...

Asta nu este posibil deoarece, atunci când cineva încearcă acest lucru, trebuie să se bazeze pe atâtea ipoteze, presupuneri, aproximări și conjuncturi, încât, în funcție de premisele de la care se pleacă, se pot obține rezultate destul de diferite. Directorul unei companii știe cât costă salariile pentru personalul IT, cât cheltuiește cu programele de calculator, cu serviciile externe de internet, cât a plătit pentru hardware; toate acestea se traduc, în proporții relevante, în prețul bunurilor vândute de compania sa, dar nu oferă un răspuns satisfăcător la întrebarea privind contribuția internetului la valoarea lor. Depinde, de asemenea, de cunoștințele tuturor angajaților care folosesc internetul, deoarece o parte a cunoașterii lor vine de aici.

Dacă un angajat, în timp ce merge spre firmă cu metroul, și-ar îmbunătăți cunoștințele citind pe iPad un articol despre noi tehnici de marketing, eficiența sa ar crește, dar acest lucru nu este asociat cu internetul. Valoarea producției crește nu pentru că a crescut contribuția internetului, ci pentru că a crescut cea a mâinii de lucru calificate.

La fel se întâmplă și când folosim electricitatea; și aceasta implică o rețea. Fără electricitate compania nu poate funcționa, dar cumva nimeni nu-și bate capul încercând să calculeze contribuția electricității la valoarea producției. Totuși, aceasta nu se limitează la valoarea facturii la electricitate, măcar pentru că o anumită componentă a sa este inclusă în valoarea impozitului pe teren din care o localitate finanțează iluminatul public de pe strada pe care se află firma, în prețul de închiriere al unui birou la care ajungi cu ajutorul unui lift electric sau, mai ales, în cunoașterea pe care ne-o îmbogățim noaptea, citind cărți – unde altundeva? – pe internet.

Estimările privind contribuția internetului la PIB sunt limitate practic la luarea în calcul a vânzărilor online și a cheltuielilor cu proiectele de dezvoltare a internetului (incluzând adesea și hardware care nu este conectat la internet). Din cauza marii popularități a vânzărilor online în SUA, ele reprezintă nu mai puțin de jumătate din e-economie, iar în Uniunea Europeană aproximativ o treime. O astfel de metodă de calcul subestimează

importanţa reală a e-economiei în Canada, crescând-o de partea cealaltă a graniţei, deoarece canadienii cumpără foarte multe din magazinele online americane. Când canadienii cumpără *Încotro se îndreaptă lumea. Economia politică a viitorului* de pe Amazon.com, ei cresc venitul naţional al Statelor Unite deoarece aici sunt contorizate cheltuiala lor în economia online şi contribuţia la PIB, deşi cartea a fost scrisă de un autor polonez.

Mai important, creşterea vânzărilor online (şi această tendinţă va continua) nu creşte în mod automat şi venitul naţional. Cifra de afaceri din vânzări creşte în magazinele online, dar poate scădea în acelaşi timp chiar mai mult în librăriile fizice, astfel încât, una peste alta, producţia de cărţi scade şi, mai rău, şi numărul de oameni care citesc; prin urmare, creşterea devine mai lentă. Vânzările online de haine de firmă sau aparate electrocasnice sunt în creştere, dar, în schimb, scad în malluri. Prin urmare, nu ar trebui să lăudăm excesiv boomul vânzărilor pe internet, ci mai curând să urmărim alte aspecte ale proceselor pe care le analizăm. Dacă vânzările online de săpun şi şampon cresc nu înseamnă că oamenii sunt mai curaţi deoarece fac duş mai des; de fapt, este posibil să cumpere mai puţine astfel de produse din magazinele tradiţionale şi să-şi scadă standardele de igienă personală.

Vânzarea online prin corespondenţă câştigă teren deoarece este mai convenabilă pentru consumatori şi mai profitabilă pentru furnizori (întrucât, din punct de vedere logistic, necesită mai puţine cheltuieli) şi acest lucru deja îmbunătăţeşte eficienţa, respectiv contribuie la creşterea economică. Totuşi, ar trebui să nu uităm că, pentru ca un produs să fie vândut, trebuie mai întâi să fie fabricat şi de aceea nu fiecare tranzacţie online contribuie la o creştere economică suplimentară. Asta fac doar cele care, ca răspuns la cererea suplimentară din spaţiul virtual, creează, în spaţiul real, o ofertă şi o producţie suplimentare. Dacă doar transferăm cererea şi oferta din „vechea" economie în cea „nouă", venitul nu creşte.

Fiecare student care scrie un eseu la sfârşit de semestru ştie că nu s-ar descurca fără internet. Totuşi, nici măcar cei mai buni studenţi de la Economie nu pot spune cât de mare este contribuţia internetului la o astfel de lucrare, dacă nu au copiat jumătate, deoarece atunci ar fi (în funcţie de unele asumpţii specifice) de 50%... La fel se întâmplă şi cu economia. Din ce în ce mai multe forme de producţie şi prestări de servicii nu ar putea face faţă fără internet, dar răspunsul la întrebarea legată de contribuţia sa trebuie să fie, prin natura lucrurilor, foarte aproximativ şi, astfel, de niciun folos. Cu toate acestea, fără îndoială că rolul internetului creşte, la fel şi domeniul şi sfera lui de utilizare. Totuşi, într-o situaţie ipotetică în care tranzacţiile din economie ar fi efectuate online în proporţie de 100%, toate articolele, atât bunuri materiale, cât şi servicii nonmateriale, fiind vândute online, nu am spune că internetul creează 100% din PIB, nu-i aşa?

Pentru ca acest argument să fie şi mai convingător, vom inversa pentru o clipă acest raţionament, imaginându-ne – ce grozăvie! – că nu există internet. În acest caz, PIB-ul american nu ar scădea automat cu 8% întrucât cea mai mare parte a vânzărilor online s-ar întoarce imediat spre canalele tradiţionale de distribuţie. Fără îndoială, s-ar produce perturbări uriaşe în întreaga economie, precum şi în viaţa publică şi privată, care ar conduce cu siguranţă la recesiune şi criză extinsă, luând în considerare cât de răspândit este astăzi internetul. La un moment dat ne-am aminti că până nu de mult puteam trăi şi fără el şi mulţi tineri ar trebui să înveţe de la zero să trăiască astfel deoarece „internetul a existat întotdeauna" – dar până atunci s-ar produce o paralizie îngrozitoare. Cauza sa directă ar fi şocul lipsei de informare: de unde să ştim ce să facem, cum să luăm decizii dacă nu ştim ce se petrece?

Acest lucru le este destul de clar huliganilor de pe internet care doar se prostesc atacând orice pot ataca și teroriștilor ce pot produce multe pagube cu un atac online reușit. Acest lucru îl cunosc și unele state – de exemplu, Israelul, care a reușit să paralizeze, pentru o perioadă, activitatea Iranului legată de programul nuclear prin plantarea unui virus sofisticat numit Stuxnet în echipamentul folosit de program. Fenomene similare, ce variază ca dimensiune și natură, vor fi din ce în ce mai numeroase.

Totuși, nu doar economia, ci și administrația, toate serviciile publice, legăturile sociale și contactele interpersonale ar fi complet paralizate. Un fel de Armageddon, un cataclism mai mare decât cel provocat de o ipotetică pană de curent generalizată. Cât de mare ar fi criza? Se poate calcula? Ar fi posibil, însă ar implica o aproximare atât de largă, o marjă de eroare atât de mare, încât ne-am putea întreba care ar fi rostul unor astfel de estimări.

Să lăsăm, prin urmare, acest scenariu „fără internet" în seama artiștilor. Este de mirare că încă nu s-au făcut niciun film de groază și nicio comedie despre lumea contemporană, lumea noastră, fără internet. Totuși, sigur vor apărea unele deoarece din când în când apreciem o ficțiune care ne face să râdem sau, alteori, ne înspăimântă. În realitate, de acum înainte vom fi însă condamnați pentru totdeauna la o economie și o societate prinse în mrejele internetului. Și nu este o sentință atât de crudă, deoarece internetul ajută la inițierea unor noi tipuri de activitate creatoare în orice domeniu.

Concluzia poate fi surprinzătoare, dar pe viitor mai curând consecințele indirecte decât cele directe ale internetizării vor avea o semnificație mai mare pentru economie. Cu alte cuvinte, nu e-comerțul – inclusiv e-muzica, e-filmul, e-literatura – va cântări cel mai greu, ci sprijinul oferit de internet altor forme de activitate economică. Internetul doar devine una dintre legăturile existente în aproape orice proces tehnologic din sfera producției, logisticii (transport, comunicații, expediere, depozitare), schimbului și distribuției și, uneori, chiar a consumului. În toate aceste domenii, fluxul de informații are o importanță crucială.

Dacă am putea reduce aproape totul la două procese, cel al gândirii și cel al luării deciziilor, o importanță majoră o are locul din care primim informații ce ne ajută în gândire și pe baza căror informații luăm deciziile. Rolul internetului în ambele privințe a crescut enorm și în multe cazuri a pus practic în umbră toate celelalte surse. Prin urmare, dacă am intrat cu adevărat în era economiei bazate pe cunoaștere, aceasta depinde, într-o măsură din ce în ce mai mare, de internet. Dacă eficiența activității economice va fi determinată, într-adevăr, într-o măsură tot mai mare, de rapiditatea și precizia luării deciziilor, aceasta va depinde de informațiile, sugestiile și inspirația găsite pe internet.

Există din ce în ce mai mulți oameni care nu mai răsfoiesc ziarele (asta nu este o mare pierdere), nu se mai uită la televizor (de asemenea, nu e mare pagubă) și nu mai citesc cărți (asta este o mare pierdere); toate cunoștințele lor provin de pe internet. Astfel, ceea ce putem găsi în spațiul cibernetic are un impact tot mai mare asupra spațiului tradițional, care ne-a înconjurat dintotdeauna. Cu alte cuvinte, ceea ce se întâmplă în lumea reală depinde de realitatea virtuală. Uneori această obișnuință se apropie de dependență și dependențele sunt, de obicei, dăunătoare. Sau conduc la confuzie, ca în caricatura în care un băiat ține de mână o fată și, privind adânc în ochii ei visători, îi spune: „De-abia aștept să văd cum ești online!".

Cu timpul, internetul va deveni din ce în ce mai puternic, atunci când aproape toată lumea va avea acces la el, ceea ce se va întâmpla în viitorul apropiat. Singurul lucru important este să ne asigurăm că informațiile obținute de aici sunt corecte în termeni de

comportament raţional. Pe baza unor informaţii incorecte, fie că sunt obţinute rapid sau nu, se iau decizii care nu sunt optime sau care sunt, pur şi simplu, greşite. Doar internetul nu este suficient pentru a asigura luarea unei decizii corecte, aşa cum o bibliotecă bine dotată nu e destul pentru a ne asigura că cunoaşterea va înflori. Mai trebuie să vrei şi să ştii cum să citeşti şi să gândeşti. Biblioteca şi internetul, deopotrivă, uşurează ambele sarcini, dar nu le vor îndeplini în locul tău.

Pentru a acţiona raţional – şi nimic nu slujeşte mai bine viitorului decât raţionalitatea – trebuie să-ţi găseşti direcţia în două dimensiuni: în spaţiul real şi în cel cibernetic. Acesta este motivul pentru care interdependenţele lor sunt cel mai bine ilustrate de altă caricatură, în care un tip îi spune altuia ce stă într-un bar cu o halbă de bere în faţă: „Acesta este alt motiv pentru care prefer realul virtualului".

Astfel, economia internetului are limitele sale. Pentru ca internetul să fie util din punct de vedere economic, nu avem nevoie doar de linii de bandă largă şi sisteme rapide, de la computere la telefoane inteligente, ci în primul rând de capacitatea de a obţine informaţii din spaţiul cibernetic infinit care, analizate şi interpretate inteligent, să ne ofere baza pentru luarea deciziilor. Maşinile inteligente şi programele lor necesită mai mulţi oameni inteligenţi, nu mai puţini. Chiar dacă dobândim cunoştinţe la universitate şi în perioada continuă de învăţare postuniversitară, tot de pe internet obţinem cele mai multe informaţii. Ar trebui să avem grijă în permanenţă să ne asigurăm că nu sunt doar nişte bazaconii, deoarece, dacă aici poţi găsi „orice", atunci există, cu siguranţă, şi o grămadă de absurdităţi inutile. Faptul că putem avea acces uşor şi rapid la o cantitate imensă de date nu înseamnă că deciziile pe care le vom lua pe viitor vor fi mai raţionale. Putem deja să oferim numeroase exemple în care se întâmplă tocmai pe dos.

În marile corporaţii se creează o nouă poziţie de conducere, cea de responsabil-şef cu informaţiile, pentru a eficientiza gestionarea unor cantităţi uriaşe de date care circulă prin companie. Experţii care deţin aceste poziţii se plâng de faptul că datele au o calitate slabă şi o utilizabilitate limitată. Cercetările efectuate de IBM au dezvăluit că jumătate din directori nu au încredere în informaţiile pe baza cărora ar trebui să ia decizii. Este greu să fii raţional în aceste circumstanţe. Se spune că tehnologia care a avut rolul de a îmbunătăţi fluxul de informaţii nu face decât să asigure o cantitate tot mai mare din acestea. În loc să ne ajute să găsim acul în carul cu fân, nu face decât să producă tot mai mult fân[8].

Viitorul va aparţine indivizilor, companiilor şi ţărilor care vor folosi mai eficient internetul pentru a transmite informaţiile necesare şi pentru a le absorbi în mod inteligent. În multe cazuri, problema nu ţine de cel care trimite informaţiile, ci de cel ce le primeşte; problema nu este că ceea ce dorim să ştim şi ar trebui să ştim nu este disponibil, ci că nu suntem capabili să descoperim informaţiile relevante. Pentru a ne asigura că nu ne înecăm într-o mare de informaţii, ar trebui să învăţăm să înotăm corect în marea internetului.

Internetul evoluează şi implicaţiile sale economice, culturale şi politice se schimbă şi ele. Cât priveşte economia, putem să-i dăm cuiva o idee bună sugerând un proiect interesant de afaceri sau să-l informăm doar despre avantajele serviciului oferit. Totuşi, putem şi să înşelăm oamenii sau pur şi simplu să îi conducem într-un tur virtual. Cât despre cultură, putem să trimitem, gratis, ultimele hituri (oh, Doamne, am apăsat din greşeală pe „s" înainte de „hit"!) sau să citim cărţi minunate. Totuşi, putem şi să răspândim ură rasială sau să instigăm la războaie religioase. Cât despre politică, putem începe un dialog universal pentru a pune faţă în faţă tot felul de idei şi concepte de politică. Totuşi, putem şi să fim demagogi şi să manipulăm opinia publică. Trebuie să avem grijă.

Capitolul 13

Înainte de izbucnirea păcii

Conflicte şi securitate, război şi pace. Am putea începe să descriem o panoramă a lumii viitoare plecând de la aceste aspecte, dar mai bine le păstrăm pentru final, deoarece ele sunt incluse în toate marile probleme pentru viitor, ceea ce ne aduce la al doisprezecelea punct.

Dacă am privi lumea contemporană prin prisma titlurilor din ziare şi a ştirilor online – şi exact asta fac mulţi oameni în fiecare zi –, aceasta ar părea o harababură de conflicte, ciocniri, crize, accidente, atacuri, explozii cu care bravii noştri politicieni se confruntă 24 de ore din 24. Doar ocazional mai are loc câte o nuntă regală sau altă mare gală şi, în mod constant, există alegeri şi jocuri importante peste tot. Din nefericire, mecanismul mass-mediei este de aşa natură, încât veştile bune, care sunt într-un număr mult mai mare, reprezintă o marfă mai puţin căutată. Pentru a o vinde sau, mai exact, pentru a strecura şi ştiri printre reclamele la mărfurile pe care altcineva vrea să le vândă, trebuie să oferi, în măsura posibilului, ştiri senzaţionale, tragice, înspăimântătoare şi exagerate. Când totul este în regulă, când e linişte şi pace este plictisitor. Când aproape totul merge prost şi nu există linişte şi pace este interesant. Astfel, lucrurile sunt foarte interesante şi de aici impresia că trăim vremuri îngrozitoare, cu revolte, insurecţii, ciocniri armate, atacuri teroriste, răpiri, ocupaţii şi războaie locale, şi că ne aflăm în permanenţă sub o ameninţare majoră, fie că stăm acasă sau călătorim, fie că suntem în oraşul nostru sau ne îndepărtăm de el, de dimineaţă până seara, pe timpul nopţii şi pe timpul zilei.

Nu mai trebuie să spunem că toate industriile şi serviciile care ne protejează de pericole, atât reale, cât şi imaginare, cunosc o adevărată înflorire şi se descurcă minunat. Fără îndoială, cu cât lucrurile se agravează cu atât este mai bine pentru ele. Sectorul de securitate, aflat în expansiune, funcţionează ca asigurările. Indiferent cât suntem de convinşi că nu ni se va întâmpla nimic rău, ne facem totuşi o asigurare pentru tot felul de accidente, deoarece nu ştim sigur că nu ni se vor întâmpla şi ar putea fi prea costisitor dacă s-ar materializa. Este ca şi cum te-ai proteja împotriva unui atac terorist sau criminal potenţial şi toate acestea costă chiar mai mult decât o asigurare de boală sau în caz de calamitate naturală.

Terorismul implică cheltuieli imense legate de securitatea existenţei, de condiţiile necesare unei funcţionări normale a societăţii şi economiei. Odată cu globalizarea terorismului, sentimentul de securitate devine un bun public mondial, care nu poate lipsi, deoarece toată lumea are dreptul la el. Asigurarea acestui drept costă bani şi, astfel, o parte considerabilă a impozitelor încasate este alocată unei componente bugetare relevante: serviciilor de informaţii, forţelor armate, poliţiei, diverselor servicii de securitate. Cu cât se cheltuieşte mai mult pe acestea, cu atât rămân mai puţine fonduri pentru alte aspecte, atât în bugetul familiilor, cât şi în cel naţional. Sunt absorbite fonduri care ar putea fi

alocate altfel de către stat pentru protecţia mediului sau pentru proiecte de infrastructură şi de familii pentru educaţie, cultură, sport. În mod similar, multe companii trebuie să îşi asume cheltuieli de securitate şi să limiteze astfel cheltuielile alternative sau, mai adesea, să includă aceste costuri în preţul bunurilor pe care le vând; cu cât insecuritatea este mai mare, cu atât preţurile sunt mai mari.

În timp ce în SUA dreapta cere reduceri ale impozitelor şi, prin sloganul idiot: „Mai multe arme, mai puţine infracţiuni" (în realitate este tocmai pe dos), susţine afacerile cu arme, cheltuielile publice alocate poliţiei şi altor forme de securitate cresc aproape peste tot. Dacă analizăm bugetele statelor care taie cheltuielile ca parte a unor programe de reducere a cheltuielilor – şi există astăzi tot mai multe astfel de state –, guvernelor şi parlamentelor li se pare întotdeauna mai uşor să taie fondurile alocate şcolilor şi spitalelor, ca să nu mai vorbim de cărţi şi teatre, decât cele pentru forţele armate şi poliţie. Ei bine, nu trăim în vremuri sigure; cu cât nesiguranţa este mai mare, cu atât cresc şi costurile.

Dincolo de aceste lucruri ne confruntăm cu tulburări sociale, care sunt tot mai răspândite, atât din cauza crizei economice din multe ţări, cât şi a crizei generale a capitalismului neoliberal şi, în unele locuri, inclusiv ca urmare a unor conflicte majore ce asaltează economiile cu capitalism de stat. Se organizează tot mai multe greve, proteste şi demonstraţii, uneori încununate de succes deoarece reuşesc să blocheze deciziile greşite luate de autorităţi, dar care mai adesea destabilizează şi mai mult situaţia.

Mass-media are despre ce vorbi. Programelor de ştiri TV le place cel mai mult să îi arate celor care stau acasă ori la serviciu pe cei ce ies în stradă şi demonstrează în faţa unor instituţii publice deoarece nu au serviciu. Mereu se găseşte cineva care să-şi agite pumnul în faţa camerei, mai ales atunci când îşi dă seama că nu ajută prea mult să o distrugă furios la un marş de protest. Şi sunt atâtea locuri în care oamenii îşi agită pumnul deoarece situaţia este departe de pacea socială – de la Orientul Mijlociu şi Europa Occidentală până la Statele Unite şi Mexic sau China şi Thailanda.

De vreme ce vedem, zilnic, soldaţi care se luptă cu duşmanul (invizibil, uneori) şi poliţişti care intervin în vreo demonstraţie tumultuoasă (foarte vizibilă), atunci situaţia trebuie să fie gravă. Cu siguranţă nu este prea roz, dar nu e nici chiar aşa de gravă cum este descrisă de mass-media care se hrăneşte cu ştiri senzaţionale şi dezastre. Nu ducem lipsă de conflicte sociale, politice şi militare, dar ele nu copleşesc umanitatea în măsura sugerată de rapoartele jurnalistice şi comentatorii care fac exces de zel. Uneori exagerează în relatările lor, prezentând incidente teroriste izolate drept o mişcare de masă sau nişte proteste de stradă justificate ale unor oameni afectaţi de sistemul defectuos şi de politica greşită drept anarhişti. Cum stau lucrurile de fapt? Cum vor fi mai târziu? Ne aflăm sub ameninţarea teroriştilor şi anarhiştilor sau o persoană cu conştiinţa curată poate dormi liniştită?

Ei bine, avem norocul să trăim în epoca relativ cea mai paşnică din toate timpurile. Relativ, adică luând în calcul numărul şi intensitatea conflictelor militare şi victimele lor în comparaţie cu numărul total al oamenilor. Din această perspectivă, niciodată numărul de victime ale războaielor sau luptelor nu a fost atât de mic. Cu toate acestea, există destule conflicte locale şi regionale care sunt prezentate constant în media, astfel încât avem impresia că se varsă râuri de sânge. Fără îndoială, se varsă mult prea mult sânge, dar cu o frecvenţă mai redusă ca niciodată.

După al doilea război mondial, volumul ciocnirilor militare regionale şi locale a atins apogeul în anii 1970 şi de atunci a scăzut încet, dar constant. Numărul de conflicte armate, atât interne, cât şi internaţionale, a scăzut de la peste 50 la începutul anilor 1990 la puţin

peste 30 în 2005, în timp ce numărul războaielor civile a crescut până în 1990 și apoi a scăzut dramatic. În total, numărul victimelor conflictelor armate a scăzut de zece ori, de la peste 200.000 la mijlocul anilor 1980 la sub 20.000 la jumătatea deceniului trecut. Din nefericire, la începutul acestui deceniu situația s-a deteriorat, în principal din cauza escaladării conflictelor din unele țări arabe. Doar în Siria au fost uciși mai mulți oameni în conflictul din 2012-2013 decât în 2005 în toată lumea, ca urmare a diverselor ciocniri. Acest exemplu este suficient pentru a demonstra că în privința securității și păcii situația se poate schimba radical și rapid.

Prin urmare, lumea nu este sigură. O amenințare deosebită pare să vină din teritoriul care se întinde din Africa de Nord-Vest până în Orientul Mijlociu și Asia de Sud. Din fericire, situația s-a stabilizat, deși nu complet și final, în Asia de Sud-Est, unde pacea și boomul economic au cuprins regiunea Indochinei (Vietnam, Laos, Cambodgia), pe când în Myanmar după 2011 situația a început să revină la normal, deși mai apar și aici dispute și ciocniri etnice. După ani de eforturi susținute s-a ivit o șansă de a aduce la normalitate regiunea Bangsamoro din Filipine, sudul insulei Mindanao și arhipelagul care se întinde la estul acesteia, spre Borneo. Revolte musulmane similare devastează încă, din nefericire, sudul Thailandei.

Lucrurile sunt mai grave în Sahel, pe tot teritoriul dintre Sahara Occidentală și Mali și dintre Niger, Ciad și Sudan, precum și în țările arabe din nordul Africii, în special Algeria, Tunisia, Libia și Egipt, dar și în unele state din Orientul Mijlociu, unde crize majore, în principal în Irak, Siria și Yemen, s-au adăugat la conflictul permanent israeliano-palestinian. Libanul își pierde iarăși stabilitatea și Iordania nu mai este nici ea o țară pașnică. Mai spre est, situația este la fel de instabilă sau chiar periculoasă uneori: în Iran, Afganistan, Pakistan, în unele regiuni din Caucazul postsovietic, Kashmir, Nepal, Assam în nord-estul Indiei, până spre sud, în Sri Lanka. Dacă includem pe această hartă regiuni ale insulelor din Marea Chinei de Est disputate de China, Vietnam, Taiwan și Coreea și faptul că de aproape 60 de ani Peninsula Coreea este împărțită în două, situația pare alarmantă. Dacă există un butoi cu pulbere care poate exploda, el se află cu siguranță în acest teritoriu marcat de conflicte ce riscă să escaladeze. Va fi oare evitată explozia?

Pericolele care pândesc această fâșie de teritoriu au la bază diverși factori. Conflicte politice și ideologice, reminiscențe ale războaielor între secte și confruntări la frontieră, confruntări etnice și dispute legate de prestigiu mocnesc constant. Multe zone sunt afectate de lipsa apei, în timp ce devastările mediului înconjurător, în special defrișările și deșertificarea, agravează și mai mult lucrurile. În întreaga regiune realitățile economice și sociale se numără printre principalii factori aflați la baza conflictelor. Dinamicul conflict israeliano-palestinian și cel mocnit dintre Coreea de Nord și Coreea de Sud sunt unice, dar și în aceste cazuri factorul economic are o importanță deosebită. Dacă ai suficientă imaginație și îți poți închipui că nivelul de trai de care se bucură populația nonarabă din Israel este același în Gaza și Cisiordania sau că nivelul veniturilor sud-coreene este același și în nordul peninsulei, atunci îți poți imagina și că în regiune este liniște și pace. La urma urmelor, nu există un mijloc mai bun de eliberare a tensiunilor și împiedicare a conflictelor deschise din toată regiunea decât o creștere economică rapidă, sustenabilă și pe termen lung. Prosperitatea și distribuirea corectă a veniturilor îi calmează pe oameni și sporește securitatea, în timp ce sărăcia și inegalitățile alimentează cel mai mult amenințările și conflictele.

Deși trăim în cele mai pașnice vremuri din istorie, riscul de a nu menține pacea crește. La suprafață, simptomele celor mai mari amenințări sunt vizibile: răspândirea terorismului

şi proliferarea armelor de distrugere în masă. Dacă privim mai atent, factorii aflaţi la baza acestor ameninţări sunt mai complecşi, deoarece nici terorismul, nici proliferarea armelor de distrugere în masă nu apar din senin. Şi în acest caz, un rol special îl joacă factorii economici, de la un acces limitat la materiile prime necesare producţiei până la suprapopulare şi sărăcia cronică. În *Ultimatum*, romanul science-fiction menţionat mai sus, există un schimb de atacuri nucleare între SUA şi China din cauza unui conflict legat de încălzirea globală devastatoare cauzată de o creştere economică extinsă. Să mai adăugăm faptul că acest război se produce în 2033, după cinci mandate prezidenţiale consecutive în Statele Unite şi două schimbări în conducerea chineză, ceea ce înseamnă că mai avem la dispoziţie 20 de ani pentru a ne asigura că ficţiunea rămâne ficţiune. Este posibil, aşa ar trebui să fie, dar nu neapărat, deoarece acest tip de ciocniri, deşi reprezintă un viitor foarte indezirabil şi încă nu foarte probabil, constituie totuşi un viitor posibil. Trebuie să avem mare grijă.

Proliferarea armelor de distrugere în masă este, cu siguranţă, mai mult o ameninţare decât o oportunitate. Ţările care au intrat deja în posesia lor, precum şi cele care intenţionează să o facă au, evident, motive paşnice. În trecut existau „ministere de război", acum ele sunt numite „ministere ale apărării". Totuşi, te poţi apăra atât de înverşunat, încât să nu mai rămână piatră peste piatră...

Nu doar superputerile care sunt membre permanente ale Consiliului de Securitate al ONU – SUA, Rusia, China, Regatul Unit şi Franţa – deţin arme nucleare, ci şi India şi Pakistanul, prinse în conflictul legat de Kashmir, Coreea de Nord, antagonistă faţă de sud, Israelul, aflat în conflict cu mai mulţi dintre vecinii săi. Este posibil ca şi Iranul să intre curând în posesia unor arme nucleare. Există mai multe ţări care au potenţialul de a fabrica o bombă atomică. Printre ţările menţionate în acest grup se numără: Turcia, Egiptul, Brazilia, Africa de Sud şi alte câteva, dar Irakul şi Siria nu mai fac parte din această categorie. Niciuna nu este o oază de pace pe plan intern, dar ne putem aştepta la mai puţine veşti proaste din Brazilia, care se dezvoltă rapid, decât din Egiptul măcinat de conflicte; iar viitorul Turciei este mult mai promiţător decât cel al Africii de Sud.

Cel mai mare risc nu este că aceste ţări ar folosi armele de distrugere în masă împotriva altor ţări, deşi un astfel de scenariu catastrofal nu ar trebui eliminat în niciun caz *a priori*, ci că arsenalele nu vor fi suficient de bine păzite şi că teroriştii vor pune mâna pe arme. Pare un paradox că acesta este mai mult un scenariu tot mai probabil. Ne-am aştepta ca graţie tehnologiilor actuale de supraveghere şi monitorizare arsenalele să fie păzite eficient; însă nu e aşa. Putem fi siguri că armele de distrugere în masă sunt ţinute sub pază strictă în Franţa şi Regatul Unit, dar nu şi în India şi Pakistan. Odată ce teroriştii vor pune mâna pe arme de distrugere în masă, le vor folosi. Ar trebui să fim conştienţi de acest lucru. Aceştia nu vor dobândi niciodată o putere de distrugere atât de monstruoasă ca aceea aflată la îndemâna ţărilor care au arme nucleare ce, într-un schimb total de atacuri nucleare, ar putea ucide 300 de milioane de oameni într-o singură zi, însă chiar şi nişte acţiuni teroriste izolate care ar folosi o armă primitivă de distrugere în masă ar avea rezultate devastatoare.

Terorismul internaţional se dovedeşte eficient doar parţial, luând în considerare obiectivele stabilite de sponsorii săi. Nu de membrii grupărilor lor sau de sinucigaşii cu bombe, ci de manipulatori şi jucători cinici care se folosesc fără scrupule de încăpăţânarea politică a altora pentru a-şi urmări propriile interese politice. Scopul lor nu este de a mări numărul de victime şi daunele economice directe, ci de a institui teama şi un sentiment de ameninţare constantă, deoarece acestea provoacă daune pe termen şi mai lung. Există

o oarecare logică în opiniile că printre factorii care au contribuit la imensa datorie publică și criza sistemului finanțelor publice din SUA s-au numărat nu doar politica neoliberală de a transfera majoritatea pierderilor din sectorul financiar privat în cel de stat, ci și cheltuielile publice imense legate de campaniile din Afganistan și Irak. Dacă, într-adevăr, primii doi ani ai războiului din Irak i-au costat pe contribuabilii americani trei trilioane de dolari[1] (aproximativ 20% din PIB-ul actual), atunci cât costă în total? Povara economică a războiului împotriva terorismului se numără printre motivele pentru care poziția internațională a Statelor Unite a slăbit. Dacă cheltuiești bani pe operațiuni speciale, nu mai rămân suficienți pentru profesori; când finanțezi misiuni speciale costisitoare, este posibil să nu mai rămână suficiente fonduri pentru cercetare și dezvoltare proeficiență; când trilioane de dolari sunt cheltuite pe război, acești bani nu pot fi alocați în același timp și pății.

Într-o țară pașnică, precum Polonia, unde i-am văzut o dată cu ochii mei, într-o mașină decapotabilă, pe șahul iranian Reza Pahlavi, pe președintele francez Charles de Gaulle, pe secretarul general al Comitetului Central al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice Leonid Brejnev și pe papa Ioan Paul al II-lea, văd astăzi în metrou un buton pe care scrie să-l apăsăm pentru a anunța o „situație neobișnuită". Studenții mei nu mai au șansa de a-i face cu mâna președintelui François Hollande sau papei Francisc, trecând într-o limuzină decapotabilă. Iar grecii nu pot să o salute pe Angela Merkel de aproape și să-i mulțumească cu cordialitate pentru sprijinul economic generos oferit cu altruism deoarece poliția a interzis demonstrațiile la mai puțin de 100 de metri de ruta coloanei oficiale din care făcea parte și vehiculul blindat al cancelarului german. Cu această ocazie, au fost chemați la datorie în centrul Atenei încă șapte mii de polițiști. Toate acestea costă bani, dar, după cum știm, Grecia primește ajutor străin...

Suntem terorizați, ceea ce se poate vedea cel mai bine la controalele de securitate din aeroporturi, dar și atunci când intrăm în filarmonici putem fi scanați uneori cu un detector de metale, dacă președintele onorează concertul respectiv cu prezența sa. Suntem terorizați atunci când, mergând cu autobuzul, privim cu suspiciune un pasager a cărui înfățișare ne sugerează că vine dintr-o cultură diferită, pe când el nu este decât un turist obișnuit, la fel de nevinovat ca și noi. Suntem terorizați...

Nu a calculat nimeni exact costul acestui stres terorist pentru economia globală, deși se cheltuie miliarde în toate valutele pentru prevenirea și protecția împotriva unor astfel de atacuri teroriste potențiale. Atât probabile, cât și imaginare, deoarece nimeni nu știe dinainte ce este măcar puțin probabil și ce este deja imaginar. Și nu ajută prea mult să știi după aceea, mai ales dacă mori.

Este evident că ar trebui să combatem constant orice formă de terorism. Totuși, nu așa cum se face de peste un deceniu, încercând să luptăm mai mult cu simptomele și consecințele sale în loc să-i eliminăm sursele și să stârpim răul din rădăcină. Nu ucizi în mod automat terorismul ucigându-i pe teroriști.

Terorismul din zilele noastre are diverse fațete deoarece are contexte diferite. Este adevărat că, într-o anumită măsură, provine din fundamentalism ideologic, dar e la fel de adevărat și că ia naștere și se extinde fiind alimentat de sărăcie. Oricât se amăgesc oamenii din țările bogate și alții că terorismul, în special cel care îi vizează pe ei, provine dintr-o ostilitate patologică față de Occident, față de valorile și stilul lui de viață, ar fi imposibil sau cel puțin mult mai greu de recrutat teroriști dacă nu ar exista sărăcia din jurul lor. Poate nu chiar în jurul lor, dar în jurul cartierului, al comunității și al țărilor lor. Mulți teroriști au fost eliminați cu succes după momentul de cotitură 11 septembrie 2001, dar și mai mulți li s-au alăturat de atunci. Și totuși, numărul celor ce se alătură

terorismului îl poate depăşi pe al celor pe care reuşim să-i ucidem dacă nu eliminăm, în acelaşi timp, şi cauzele fundamentale ce îi atrag pe tineri, adesea pe cei foarte tineri, spre terorism.

Determinarea lor va fi cel mai uşor de combătut prin lupta împotriva sărăciei extreme şi a marilor inegalităţi. Unii ar putea spune că teroriştii irlandezi din IRA sau cei basci din ETA nu provin dintr-un mediu sărac. Este adevărat; pe ei nu sărăcia absolută i-a motivat să acţioneze. Totuşi, astăzi, ameninţarea la adresa ordinii lumii şi a viitorului paşnic al întregului glob provine din altă parte; în special din ţările sărace din Africa de Nord, Orientul Mijlociu şi Asia de Sud. Din locuri unde extremismele ideologice şi politice se suprapun cu o sărăcie imensă şi o distribuire a venitului izbitor de nedreaptă. De data aceasta, iarăşi, lucrurile se întâmplă astfel deoarece multe (dintre cele rele) se petrec în acelaşi timp. Neajutorarea în faţa provocărilor economice şi sociale este cea care alimentează extremismul.

Nu îndreptăm spre un drum dificil, deoarece terorismul internaţional va fi în floare încă mulţi ani. Nu există mijloc mai bun pentru a-l face să se atenueze treptat – şi, într-o zi, într-un viitor foarte îndepărtat, de a-l eradica cu totul – decât să plasăm ţările din care provin teroriştii pe calea unei creşteri sociale şi economice rapide, mai puţin nesustenabile decât în prezent. Acesta este un imperativ. Lucrurile s-ar fi calmat deja foarte mult dacă o proporţie mai mare din cei trei trilioane de dolari cheltuiţi cu războiul împotriva terorismului s-ar fi îndreptat spre combaterea sa prin gândire şi politică, nu prin putere militară. Şi cel mai bun mod de a face acest lucru este să reducem tensiunile şi stresul care provin din înapoierea economică.

Va izbucni alt război? Dacă îl definim ca pe alt conflict mondial la scara cataclismelor similare cu primul şi al doilea război mondial, atunci nu. Nu va mai exista alt război mondial. Nu doar pentru că umanitatea şi-a învăţat lecţiile din experienţa tragică a trecutului. Un război total este teoretic posibil, dar în practică există suficiente mecanisme politice care vor fi activate şi care îl vor împiedica. În principal, din cauza intereselor economice, deoarece în această privinţă lumea nu mai este aşa cum era odată. Lăsând la o parte tot cinismul ideologic şi politic şi ipocrizia care mai există pe ici, pe colo, se va impune o abordare pragmatică care să favorizeze clar pacea. În termeni simpli, pacea este mai profitabilă decât războiul.

Mai precis, pacea rentează mai mult decât războiul pentru umanitate ca întreg, dar nu neapărat şi pentru fiecare dintre numeroasele grupuri speciale de interese. La urma urmelor, au existat conflicte locale violente provocate de activităţile lobby-ului militar şi industrial sau de o firmă de armament mare şi deci influentă, cu preţul nenorocirii altor oameni (evident, nu din grijă pentru siguranţa cuiva), pentru a-şi îmbunătăţi poziţia financiară. Multe conflicte au izbucnit din ambiţiile politice excesive ale unui individ sau din credinţa că învingerea unui duşman într-un război va face propria ţară mai bogată. Uneori aşa a fost, dar alteori s-a întâmplat exact pe dos; au fost atâtea ţări brave de-a lungul istoriei care şi-au calculat greşit şansele!

Dintr-un punct de vedere economic, cheltuielile cuiva legate de arme, muniţii, hardware şi software, precum şi de personalul specializat reprezintă, automat, venitul altcuiva. Nu este de mirare că şi în ţări iubitoare de pace, precum Suedia sau Elveţia, ca să nu mai vorbim de Rusia şi Statele Unite, există grupuri de interese pentru care conflictele armate sunt destul de convenabile. Astfel, dacă trebuie să declarăm războaiele un rău enorm, în general, ele pot fi o mare „oportunitate de afaceri" într-un caz particular. Pentru ţările a căror economie se bazează prea mult pe exportul de arme şi alte echipamente militare,

pacea absolută poate fi mai puțin avantajoasă decât niște conflicte relative. Pentru companiile care nu produc decât arme, o lume a liniștii și păcii este o viziune de coșmar. Evident, nimeni nu va recunoaște acest lucru în mod oficial, dar nu trebuie să așteptăm, generație după generație, manuale de istorie corecte, inclusiv pe cele care descriu începutul secolului XXI, pentru a afla acest lucru, așa cum aflăm unele povești din interior despre războiul care era pe punctul de a izbucni exact acum o sută de ani.

Ar merita să adăugăm aici că cheltuielile publice pentru armament, așa-numitele cheltuieli pentru apărare, au același impact asupra tendinței economice generale ca și cheltuielile pentru protecția mediului. Este foarte important, deoarece există episoade în economia de piață capitalistă când cheltuielile militare cresc nu din cauza unei insecurități mai mari, ci pur și simplu pentru a da un avânt economiei – de exemplu, pentru a obține o rată mai ridicată de ocupare a forței de muncă. Astfel de obiective vitale pot fi atinse prin alocarea unor fonduri publice pentru instalații de tratare a apelor reziduale mai curând decât pentru tancuri, pentru instalații de eliminare a deșeurilor mai curând decât pentru crucișătoare și pentru cercetarea și dezvoltarea care caută mijloace de a evita poluarea mai ieftin decât pentru a ucide mai eficient. Evident, este nevoie de o schimbare relevantă atât a valorilor deontologice din politica la scară mică și la scară mare, cât și în structura economiei.

Situația evolua în această direcție după încheierea războiului rece, când cheltuielile pentru armament au fost reduse radical. A fost un lucru benefic atât pentru Est, cât și pentru Vest, dar mai multe companii au încetat să mai existe și mai multe regiuni nu și-au revenit încă de pe urma prăbușirii structurale a industriei de armament. Ar fi bine dacă tendința de a reduce cheltuielile militare ar continua și pe viitor, deși, având în vedere creșterea lor semnificativă în China, nu ar trebui să fim surprinși dacă Statele Unite și alte câteva țări și-ar schimba traseul în consecință. În fiecare dintre aceste cazuri ar fi un pas înapoi.

Pentru a ne asigura că pacea și calmul vor predomina în viitor, diferiți actori globali trebuie să-și perfecteze mecanismele de soluționare a disputelor și de împiedicare a conflictelor potențiale să degenereze în unele reale. În multe cazuri există un risc crescut de conflict, inclusiv militar, pentru accesul la resursele neregenerabile care se epuizează, dar mai avem timp să schimbăm traseul de creștere a economiei mondiale pentru a-l evita. În multe cazuri, problemele demografice legate de o creștere a populației la nivel regional sunt atât de acute, încât există riscul de a se face uz de forță pentru a opri exodul, dar o situație gravă poate fi detensionată înainte de a deveni insuportabilă. În multe cazuri există o inegalitate atât de mare și o distribuire atât de nedreaptă a venitului, încât problemele interne devin internaționale și pot face ca unele conflicte sociale interne să degenereze în ciocniri armate regionale și globale, dar putem împiedica acest lucru printr-o coordonare corectă a politicii sociale interne cu cea transnațională.

Pe viitor, ca și în trecut, vor continua să mai izbucnească din când în când războaie locale și regionale. Cu cât privim mai departe, cu atât mai puțin putem să le anticipăm, dar, din nefericire, ele nu vor lipsi. Situația s-a calmat în multe locuri, din Cambodgia până în Nepal și din Angola până în Nicaragua, dar s-a complicat în Somalia, Sudan, Mali. S-a instalat calmul în Asia de Sud-Est și în America Centrală, dar nu și la granița siriano-turcă și în alte câteva locuri. Astfel de locuri vor exista și pe viitor. Nu știm unde, dar știm că vor exista și știm de ce se poate întâmpla acest lucru. Prin urmare, ar trebui să știm ce să facem pentru a reduce pe cât posibil numărul lor. Nu va exista un mijloc mai bun de a realiza acest lucru decât grija de a extinde ariile de dezvoltare sustenabilă

din punct de vedere economic, social şi ecologic. Această politică, mai curând decât un fundamentalism ideologic sau altul, poate soluţiona cea mai mare dilemă: război sau pace.

Pace. În principal deoarece globalizarea va continua să împingă în această direcţie. Sau, cel puţin, aşa ar trebui. Cei care o consideră, urmându-l, vrând-nevrând, pe Lenin, altă etapă, superioară, a capitalismului imperialist, se înşală. Imperialismul clasic, cel de acum un secol, a fost atât de prins, într-adevăr, în conflicte de interese, încât s-a încheiat cu un război. Circumstanţele contemporane sunt destul de diferite. Globalizarea este prinsă şi ea într-un număr de contradicţii, dar reprezintă, în primul rând, forţa motrice a creşterii economice, care este în interesul aproape al tuturor. Industria construcţiilor poate înflori nu doar atunci când o ţară este reconstruită din ruine, aşa cum este Irakul acum, ci de preferat când se ridică noi clădiri şi se construiesc noi drumuri ca parte a expansiunii paşnice, ca în Arabia Saudită învecinată. În mod similar, economia ca întreg poate înflori atunci când creşterea şi dezvoltarea provin din extinderea a ceea ce a fost deja creat, şi nu din reconstruirea a ceea ce a fost distrus.

Pe viitor, conflictele economice potenţiale vor fi soluţionate, din ce în ce mai des, nu prin forţă militară brută, aşa cum se întâmpla în trecut, ci printr-o putere subtilă – diplomatică, politică şi în special economică. Vor exista ciocniri sau chiar războaie economice în toată regula, legate de comerţ, valută şi drept, dar nu vor mai fi conflicte militare globale.

Riscul unui război definit *ad litteram* a fost mare în vremea războiului rece, care a adus cu sine şi un complex militar şi industrial puternic. Totuşi, astăzi – şi chiar mai mult în viitor – politica este modelată în principal de interesele complexului financiar, care nu este în niciun caz interesat de conflictele armate; ba dimpotrivă. Acum şi pe viitor, comerţul va fi cea mai profitabilă afacere şi războaiele nu îi sunt deloc favorabile, exceptând comerţul cu arme. Va exista o concurenţă acerbă, atât între statele naţionale şi blocurile lor de integrare, cât şi între companii cu proprietari naţionali clar definiţi şi corporaţii globale, dar aceasta va implica în principal încercarea de a obţine o poziţie politică mai puternică, care să ofere o influenţă mai mare, sau de a elimina concurentul de pe piaţă. Se va urmări eliminarea economică, şi nu cea fizică.

Pentru a obţine supremaţia în viitor, nu se vor mai trimite canoniere sau forţe expediţionare, ca în trecut, ci mai curând forţe speciale şi consilieri economici. Mai ales consilieri. Americanii, încă de acum o generaţie, au ajuns la concluzia că este mai uşor să-şi urmărească interesele convingându-i pe ceilalţi să acţioneze în conformitate cu Consensul de la Washington şi plasându-şi experţii ici şi colo decât încercând să ocupe o regiune prin forţă fizică. Această practică va continua. Japonezii şi germanii au înţeles de mult timp că este momentul unei expansiuni economice paşnice folosind comerţul şi investiţiile străine directe, şi nu al exceselor militare, folosind armata. Rusia preferă să investească în vecinii săi apropiaţi din est şi sud şi să coorganizeze blocul de integrare regional, CSI, decât să încerce să-i subjuge cu forţa. Alţii, precum coreenii sau danezii, şi-au dat seama de şi mai mult timp că sunt prezenţi economic acolo unde este convenabil pentru ei, deşi nu au fost mereu aşa de-a lungul istoriei. Fără îndoială, acest lucru le este foarte clar şi chinezilor, deşi există mulţi la nivel mondial care îi acuză că aspiră la o expansiune militară în viitor. De ce ar face-o, dacă ar reuşi să-şi atingă ţelurile strategice, atât politice, cât şi economice, în mod paşnic?

Într-adevăr, a existat un moment când, la un congres al Partidului Comunist Chinez din 1958, preşedintele Mao Zedong (1893-1976) a afirmat: „Nu avem nicio experienţă

în ceea ce priveşte războiul atomic. Astfel, nu se poate şti câţi vor fi ucişi. În cel mai bun caz, va mai rămâne în viaţă doar jumătate din populaţie sau chiar numai o treime. Când rămân 900 de milioane din 2,9 miliarde, se pot dezvolta câteva cincinale pentru eliminarea totală a capitalismului şi pentru pacea permanentă. Nu-i rău"[2]. Totuşi, vremurile pornirilor beligerante au apus; atât în China, cât şi în alte părţi.

În China, cheltuielile legate de extinderea puterii militare cresc rapid, dar încă nu reprezintă decât o mică parte din sumele cheltuite pe armament şi războaie locale de NATO şi în special de Statele Unite. În timp ce această superputere are 11 portavioane de ultimă generaţie, China nu are decât unul singur, după ce a adaptat vechiul vapor rusesc Variag cu o chilă ucraineană. China are nevoie de aceste cheltuieli mai mult pentru prestigiu decât din motive practice, ca în cazul zborurilor cosmice. Şi prestigiul contează enorm. Chinezii îşi doresc foarte mult să fie recunoscuţi în toată lumea pentru cultura lor şi acum şi pentru economia lor, dar în niciun caz nu intenţionează să o cucerească, aşa cum obişnuiau să facă criticii şi concurenţii lor economici contemporani. În principal dintr-un motiv practic: ei înţeleg perfect că au multe de pierdut astfel, în timp ce o expansiune paşnică le poate aduce chiar mai mult decât le-a adus până acum.

Căile spre un viitor mai bun nu trec prin ciocniri militare, ci printr-o concurenţă economică. Importantă, de asemenea, este continua bătălie a ideilor, deoarece suntem departe de a fi atins un punct de vedere unanim în această privinţă. Atât timp cât vor exista oameni, nu vor lipsi nici disputele ideologice. Umanitatea a înţeles totuşi că există mijloace mai bune decât violenţa pentru a stabili care valori şi argumente sunt mai bune.

Ei bine, atunci, globalizarea continuă este cea mai mare şansă de o dezvoltare paşnică a viitorului. Evident, atât timp cât vom reuşi să îi dăm o orientare mai socială sau, aşa cum spun unii, o faţă mai umană. Această cotitură a istoriei ne arată că o rivalitate nu trebuie să se transforme într-o confruntare. Ea poate lua forma unei cooperări raţionale, creatoare. Aceasta este deopotrivă cea mai mare ameninţare şi cea mai mare oportunitate pentru viitor.

În ciuda saltului intelectual, ştiinţific şi tehnologic, precum şi economic fără precedent, lumea a devenit periculoasă. Acestea sunt cele mai paşnice vremuri din istorie, dar cu siguranţă nu şi cele mai calme, deoarece stau la pândă diverse ameninţări – de la tensiunile clasice din relaţiile interstatale până la un fundamentalism şi un egotism divers, din ce în ce mai înarcat. Cele mai mari ameninţări sunt legate de dezechilibrul economic, social şi ecologic. O altă sursă de risc este lipsa de toleranţă şi de recunoaştere reciprocă deoarece multiculturalismul e deja consacrat în economia globalizată. Răul nu doarme niciodată, astfel încât este bine să ştim cum arată şi ce cale urmează.

O lume a viitorului este o lume a păcii mari şi a războaielor mici. Este o lume a situaţiilor conflictuale care se acumulează şi sunt detensionate alternativ. Cu toată experienţa şi cunoaşterea noastră, nu vom putea mereu să eliminăm cauzele tensiunilor şi, prin urmare, vom fi martori şi participanţi la un număr de conflicte, de la unele culturale şi diplomatice la cele economice, sociale, politice şi militare.

Ne vom întreba de mai multe ori unde au învins raţiunea şi bunul-simţ şi unde au învins imprudenţa şi prostia.

Partea a III-a

Evadând în viitor

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 14

O eră asiatică pe fondul civilizaţiei euroatlantice?

Trăim vremuri paşnice şi totuşi există războaie. Din fericire, cele purtate între titanii lumii sunt fără vărsare de sânge. Dar din păcate, războiul comercial rece devine fierbinte, disputele cu calm sunt înlocuite de o confruntare deschisă şi zgomotoasă. Acest lucru se întâmplă mai ales din cauză că Occidentul se teme de concurenţa tot mai mare din Orient şi, când joacă cinstit, pierde tot mai mult teren[1]. Prin urmare, ipocrizia – cel mai bine ilustrată pentru Statele Unite de sloganul „faceţi ce vă spunem noi, nu ceea ce facem noi" – este în creştere. Ipocrizie pură. Să vorbeşti constant despre liberul schimb şi economia liberală, despre transferul de tehnologie şi investiţiile directe, în timp ce adopţi măsuri protecţioniste, fie directe, fie ascunse în spatele retoricii politice.

Se vorbeşte la nesfârşit despre sprijinirea progresului ştiinţific şi tehnologic şi despre necesitatea investiţiilor în energia din surse regenerabile, dar când acestea sunt întreprinse de Sany Group Co., o companie privată chineză cu tehnologie de ultimă generaţie aflată mai aproape de a atinge paritatea reţelei decât orice altă companie americană, preşedintele american blochează proiectul de parcuri eoliene de pe Coasta de Vest, în statul Oregon. S-ar afla, se spune, prea aproape de portul unde sunt ancorate vapoarele Marinei SUA. Ceva similar nu s-a mai întâmplat de douăzeci de ani, întrucât ultimul astfel de instrument protecţionist a fost folosit de preşedintele George W. Bush (tatăl). Fără îndoială, preşedintele Obama a făcut acest lucru ca un gest înainte de alegeri, sub presiunea copleşitoare din partea contracandidatului republican la Casa Albă, din cauză că acesta invoca un război economic împotriva ţărilor străine care pot să producă bunuri mai ieftine, în special China. Această situaţie particulară este un exemplu clasic de cum să-ţi tai craca de sub picioare, întrucât morile de vânt urmau să fie proiectate şi construite pe o proprietate privată deţinută de compania americană Ralls Corp. şi de alte companii care funcţionau în SUA.

Există un pericol major ca astfel de practici protecţioniste să mai apară. Acestea vor alimenta războiul, până acum doar rece. În afară de presiunea din partea cercurilor politice specifice (înainte de alegeri trebuie să pari dur şi să nu permiţi unei ţări străine să strice piaţa), un rol major îl joacă psihoza legată de asaltul de neoprit al Estului, incitată de mass-media. Această ameninţare este cel mai bine ilustrată de China, care va fi exemplul cel mai des invocat. Este invocat deja, uneori dincolo de limitele bunului-simţ. Când ne lăsăm copleşiţi de sentimente, judecata sănătoasă dispare...

Comisia pentru Informaţii din Congresul SUA, dominată de republicanii care promovează ideile pieţei libere, a sugerat blocarea completă pe piaţa americană a două mari companii chineze de telecomunicaţii: Huawei Technologies şi ZTE Corp. Din ce motive? De securitate: din cauză că sunt companii chineze, deşi private, cu siguranţă că au anumite legături obscure cu guvernul şi armata. În raportul comisiei se afirmă că: „China are mijloacele, oportunităţile şi motive să utilizeze companiile de telecomunicaţii în scopuri

duşmănoase". Din acest motiv, recomandă nu doar ca nicio agenţie de stat şi publică americană să nu folosească componente Huawei şi ZTE, ci şi ca orice achiziţie, preluare şi fuziune care implică oricare dintre aceste corporaţii să fie interzisă. Canada a luat şi ea unele măsuri restrictive împotriva Huawei, sub presiune americană, fără îndoială. Totuşi, acest lucru se întâmplă exact înainte de imensul scandal al spionării telefoanelor în masă, ce a implicat Agenţia Naţională pentru Securitate a SUA, care asculta conversaţiile de pe telefoanele mobile ale liderilor ţărilor aliate. Aşadar, SUA şi celelalte superputeri din Occident au şi ele „mijloacele, oportunităţile şi motivele să utilizeze companiile de telecomunicaţii în scopuri duşmănoase"; să fie acesta un motiv să blochezi Dell, Apple sau Motorola?

Despre ce este vorba aici? Companiile chineze sunt într-adevăr o ameninţare la adresa intereselor americane sau chiar a preocupării americane pentru pacea mondială? Poate că ar trebui şi eu să-mi deconectez sistemul de internet mobil Huawei de la laptop, dacă nu, altfel, în timpul uneia dintre delegaţiile mele, chinezii vor fura manuscrisul acestei cărţi şi va fi publicată mai întâi pe Yangtze înainte să apară pe Mississippi? Să nu devenim paranoici! Trebuie să fim atenţi la chinezi, dar, încă şi mai mult, trebuie să avem grijă să nu ne pierdem raţiunea.

Problema este că cele două companii chineze imense au devenit firme globale de top şi că alte corporaţii, inclusiv americane, au rămas în urma concurenţei. Huawei, care operează în aproape 150 de ţări, este al doilea cel mai mare, iar ZTE al cincilea cel mai mare producător de routere, schimbătoare şi alte sisteme de telecomunicaţii. În categoria companiilor de telefonie prin unde radio la nivel mondial, ZTE se situează pe locul patru şi Huawei pe şase. Iar situaţia nu este binevenită şi nu ar trebui să se menţină. Dar ea se menţine şi acestea sunt regulile economiei globale liberalizate.

Unora s-a putea să nu le placă faptul că mult susţinuta libertate economică are astfel de rezultate încât compania chineză de calculatoare Lenovo a devenit, în toamna anului 2012, cel mai mare producător de PC-uri din lume, care vinde mai multe calculatoare decât firma americană Hewlett-Packard. Totuşi, dacă respectăm regulile economiei oneste, corect este să acceptăm umil situaţia şi să facem concurenţă loială, doar dacă frumoasele sloganuri ale economiei liberale nu sunt bune decât atât timp cât îi slujesc pe cei aflaţi la putere. În acest caz, ele nu sunt decât un paravan în spatele căruia se pot îmbogăţi pe cheltuiala altuia. Când libertatea economică, în loc să faciliteze expansiunea ţărilor bogate, a investitorilor şi a companiilor, le pune dificultăţi, fundamentele principale şi valorile supreme se dovedesc a fi vorbe goale.

Prin urmare, este bine că există un stat de drept în majoritatea ţărilor avansate, nu întotdeauna, nu peste tot şi nu în toate cazurile, dar totuşi există mai mult decât dominaţia grupurilor de interese speciale. Deşi nu le subestimăm influenţa, ne bucurăm să vedem cazuri precum cel în care Curtea de Apel a SUA a denunţat interdicţia administrativă privind vânzarea smartphone-ului Galaxy Nexus de către gigantul coreean Samsung în Statele Unite.

Până la urmă, asta şi-au dorit oamenii: libertate economică, piaţă deschisă, comerţ liberal, concurenţă loială. Dacă extinderea unor companii chineze este sprijinită de guvern (şi în multe cazuri, întrucât China nu a renunţat la utilizarea ajutorului public, spre deosebire de Uniunea Europeană, care a exagerat în această privinţă), există căi mai bune pentru a concura cu ele decât folosirea unor metode guvernamentale sub forma unor ordine şi interdicţii motivate politic, aşa cum fac alte ţări. Negocierile bilaterale servesc în principal acestui scop, dar, dacă acestea eşuează, există de asemenea mecanisme de

arbitraj folosite de OMC. În primul rând, totuși, trebuie să fim competitivi în privința calității producției, mai eficientă decât sancțiunile unilaterale, deoarece acestea sunt în aceeași măsură instrumentul unui protecționism antidezvoltare și un factor ce provoacă represalii. Nu putem face decât să ne bazăm pe faptul că americanii își vor reconsidera poziția în timp și că chinezii nu-și vor pierde cumpătul și nu vor fi provocați. Statele Unite au reușit în trecut să câștige un război rece politic împotriva Uniunii Sovietice, dar oare se vor descurca într-un război rece economic împotriva Chinei, o țară cu un număr în creștere de companii globale care întrunesc cele mai înalte standarde tehnologice și manageriale și care este susținută de peste 1.350.000.000 de oameni și de rezerve valutare în valoare de peste 3 miliarde de dolari?

Să nu ne amăgim. În vremurile globalizării și ale bătăliei sale inerente pentru influență și poziție, nu există politică și politici inocente. China folosește spionajul, inclusiv industrial. Acesta este mai dificil de realizat din cauză că este sub lupă. Și americanii, rușii, britanicii, germanii, francezii și japonezii, precum și alte câteva națiuni fac același lucru. Chiar dacă nu suntem de acord cu astfel de practici, trebuie să recunoaștem că ele există.

Asia ca putere emergentă înseamnă mult mai mult decât China. Volumul producției acestui continent și dimensiunea populației cresc rapid, reprezentând peste 62% din întreaga populație a planetei, dintre care 57,5% se află în afara Orientului Mijlociu, tratat adesea separat din motive geopolitice. Această masă de oameni generează puțin peste 46% din PMB sau mai mult decât SUA și UE la un loc. Dacă excludem Orientul Mijlociu, vorbim despre 38% din PMB. În viitor, cota populației și a producției din Asia din totalul la nivel mondial vor crește datorită populației mai numeroase și creșterii economice. Merită să ne gândim că a mai existat o perioadă – sau, de fapt, pe tot parcursul secolelor ultimului mileniu până în jurul anului 1820, când Occidentul s-a dezvoltat impresionant datorită revoluției industriale – când Asia producea peste 60% din producția globală. În 1950, proporția era de sub 20%, dar au fost nevoie de doar două generații ca acest indice să se dubleze. Poate că în 2030 va fi de peste 50%, din nou.

Există multe prognoze și nu are rost să ne certăm cu privire la care dintre ele este cea mai probabilă. Toate indică, pe bună dreptate, o creștere semnificativă a importanței Asiei în economia globală și un declin al poziției relative a Occidentului. Angus Maddison, autorul unui studiu despre creșterea economiei globale din ultimele două milenii, estimează că în 2030 cota Chinei se va ridica la 23,8%, cea a Indiei la 10,4%, cea a Japoniei la 3,6% și ceea a altor țări asiatice la 15,4% din PMB. Conform acestor predicții, Statele Unite vor avea o cotă de 17,3% din producția globală, în timp ce întreaga Asie va contribui cu nu mai puțin de 53%. Cred că Africa este subestimată, cu o cotă din PMB în scădere, de la 3,2% în 2003 la 3% în 2030, precum și economiile din fosta Uniune Sovietică și Europa Centrală și de Est, a căror cotă se așteaptă să scadă de la 6,1% la 4,7%[2]. Fără îndoială că Asia va avea o poziție dominantă în toată această masă, în principal datorită dimensiunii populației sale mai curând decât datorită volumului producției pe cap de locuitor. Din acest punct de vedere, Occidentul va continua să domine timp de multe generații.

În paranteze fie spus, un utilizator de internet, Andrzej, m-a întrebat pe blogul meu, www.volatileworld.net: „Profesore, eu și prietenii mei nu înțelegem cum de dolarul american are o asemenea valoare și este o valută internațională în situația în care datoria SUA este mai mare decât PIB-ul acestei țări?". I-am răspuns: „Andrzej și prietenii lui și-ar dori să aibă 1.000 de dolari fiecare numerar? Sau, mai bine, 1 milion de dolari în

contul lor? Motivul este că există atât de mulţi dintre cei care îi au sau şi-ar dori să-i aibă, în pofida situaţiei dificile a finanţelor publice din SUA, încât există o cerere mare continuă pentru dolari ca mijloc de schimb şi plată internaţional, precum şi ca rezervă valutară. Lumea vede, cu siguranţă, că «datoria SUA este mai mare decât PIB-ul ţării», dar ştie că încă sunt cea mai puternică economie a lumii, cu un potenţial imens în privinţa resurselor naturale, precum şi a capitalului uman, fizic şi financiar. Resursele financiare americane sunt mai mari decât datoria. Ar trebui să nu uităm că fiecare datorie are două laturi. Statul american este cel ce are o datorie de peste 100% din PIB, dar o parte mai mare a obligaţiilor financiare rezultate sunt deţinute de băncile americane şi de alte organizaţii financiare, precum şi de cetăţenii americani. Ar apărea o problemă doar dacă Trezoreria SUA ar fi incapabilă să suporte datoria şi, prin urmare, ar dispărea încrederea în dolar. Asta nu se va întâmpla, deşi cei care au multe lichidităţi, pentru orice eventualitate, le diversifică şi nu le păstrează pe toate în dolari, ci şi în alte valute. Sau, dacă vreţi, îşi păstrează rezervele în mai multe coşuri, ca proverbialele ouă".

Faptul că soarele răsare în est şi apune în vest nu înseamnă că Orientul este în creştere şi Occidentul cade într-un abis întunecat. Relaţiile se schimbă dramatic, dar Occidentul nu va fi marginalizat de Orient, ci doar poziţia sa relativă va slăbi. Este adevărat că am putea face un film interesant despre o lume cuprinsă de panică în care dolarul se prăbuşeşte şi toţi fug de el spre yuanul chinezesc şi wonul coreean, deşi nu spre rupia indiană sau bhatul thailandez, dar ar fi un film mai curând SF decât unul care arată viitorul apropiat.

Continentul asiatic este foarte divers din punct de vedere cultural, politic şi economic. Mai ales dacă îl luăm *ad litteram*, în termeni geografici, şi-i trasăm frontierele din Turcia şi Israel în vest până la Japonia şi Siberia rusească cu Kamciatka şi Ciukotka în estul îndepărtat. Făcând abstracţie de partea asiatică a Rusiei, care nu este luată în calculele asiatice de obicei, principalele nuclee asiatice sunt China şi Japonia, precum şi două din blocurile regionale de integrare: ASEAN în Asia de Sud-Est, fără o economie dominantă, şi SAARC în Asia de Sud, dominat de India, o superputere regională în termenii dimensiunii populaţiei, precum şi ai forţei economice şi militare. Dintre cele douăsprezece ţări cu o populaţie de peste o sută de milioane, nu mai puţin de şapte: China, India, Indonezia, Pakistan, Bangladesh, Japonia şi Filipine se află în Asia. În curând li se vor alătura Vietnam şi Turcia. Dintre cele douăzeci de economii care generează peste 1% din producţia mondială, opt: China, India, Japonia, Coreea de Sud, Indonezia, Turcia, Iran şi Taiwan se află în Asia. Prin urmare, când reflectăm la rolul viitor al Asiei, la potenţialul său demografic şi la importanţa sa culturală şi politică şi, în special, la influenţa sa economică, trebuie să ne amintim că este cea mai mare regiune a lumii, aproape în orice privinţă.

Este într-adevăr atât de grav deja (în Occident) şi atât de bine (în Orient) că americanii trebuie să recurgă la practici protecţioniste neloiale pentru a se salva? Sau poate că chinezii plănuiesc chiar să folosească globalizarea pentru a câştiga controlul asupra lumii? Vine într-adevăr o eră a dominaţiei asiatice, civilizaţia euroatlantică fiind condamnată să iasă din prim-plan? Ar trebui să învăţăm mai întâi limba chineză înainte de a învăţa limba engleză? Poate că dau dovadă de o înţelegere corectă a momentului, purtând discuţii pe un site de socializare chinez, www.weibo.com/kolodko, şi scriind editorialul „Kołodko Observer" în *China Economic Weekly*?

Fără îndoială că poziţia absolută a Chinei – economică şi, prin urmare, aşa cum se întâmplă întotdeauna în cazul unei ţări mari, politică şi militară –, precum şi impactul său asupra evoluţiei lumii cresc şi vor continua să o facă în viitorul previzibil. Acest proces nu poate fi inversat şi nici măcar oprit prin metode paşnice. Iar alte metode ies

din discuție. Toată lumea trebuie să înțeleagă acest lucru, indiferent de propriile interese și afinități subiective. Trebuie să facem un salt înainte din nou și să încercăm să ne găsim locul potrivit în lumea schimbătoare a viitorului.

Ar trebui să ne fie cu atât mai ușor, cu cât observăm clar procese care merg în direcția opusă celei din ultimul deceniu. În loc să atragă activități de producție, China, pe de o parte, își plasează unele dintre activitățile proprii în străinătate și, pe de altă parte, investițiile directe din partea țărilor mai bogate se îndreaptă spre economiile cu salariile mai mici. Printre beneficiarii acestei situații se numără India, Pakistan și Bangladesh, precum și Vietnam, Cambodgia și Myanmar. Acest proces se suprapune cu efectele aprecierii continue a monedei chineze. Ea devine mai puternică, astfel încât pentru un salariu de 3.000 de yuani pe lună, de exemplu, trebuie să aloci aproximativ 480 de dolari. Cu doar câțiva ani în urmă, la cursul de schimb de 8,2, 183 de dolari erau suficienți pentru un salariu nominal de 1.500 de yuani. Cu alte cuvinte, atunci 3.000 de yuani valorau doar 366 de dolari, în timp ce acum valorează nu mai puțin de 480. Înregistrând o creștere a costurilor forței de muncă din producție, de 20% pe an și aprecierea monedei, China nu mai este atât de competitivă pe cât era înainte. Același proces s-a înregistrat succesiv în Japonia, Coreea de Sud și Taiwan.

Mai mult, chiar și în Statele Unite și în alte economii foarte avansate din Occident, observăm un declin al tendinței de externalizare și al afacerilor offshore. Se întâmplă în cazurile în care costurile mici ale forței de muncă joacă un rol relativ minor în costurile generale ale producției și vânzării unui anumit produs. Este interesant să citim estimări care arată că în cazul unui iPad de 16 GB produs de Apple, ce se vindea în 2010 pe piața americană cu 499 de dolari, costurile chineze pentru forța de muncă erau de doar 8 dolari, sau 1,6% din preț[3]. În această situație și în lumina presiunii politice de a opri „exportul locurilor de muncă în China comunistă", un producător poate să ajungă la concluzia că este viabil economic să plătești de până la cinci ori mai mult pentru această parte a costurilor. Presupunând că costul suplimentar al muncii intră în întregime în preț, un iPad, acum produs în întregime în SUA, ar costa 531 de dolari, dar producătorul nu va mai trebui să dea explicații cu privire la activitățile de externalizare și offshore, întrucât produsul este asamblat în Golful San Francisco, și nu pe Marea Galbenă.

De această dată, provocarea chineză nu vizează o confruntare nucleară sau o încercare eșuată (din fericire) de a exporta revoluția, ci în principal succesul exporturilor de bunuri și, destul de important, cel de capital. Acest export este însoțit de diferite schimburi compensatorii care cresc prezența Chinei în toată lumea. Asta se vede nu doar în statistici și la expozițiile comerciale internaționale majore, ci și cu ochiul liber, când călătorești dintr-o țară în alta. Ceea ce nu se poate vedea imediat totuși, de o importanță deosebită pentru viitor, sunt efectele extinse ale proiectelor majore de infrastructură finanțate în schimbul unor contracte de livrare de materii prime strategice pentru mai mulți ani. Întâlnim astfel de cazuri în special în Africa și în America Latină, dar și la o scară mult mai mică, în mod curios, în Siberia rusească. În viitor, tocmai această regiune va trece prin transformări enorme, în principal datorită investițiilor și proiectelor de minerit comune ruso-chineze.

China cheltuiește mulți bani în străinătate pentru finanțarea infrastructurii cu scopul de a întări capitalul uman: școli și universități, clinici ambulatorii și spitale. În acest scop se folosesc credite preferențiale, care sunt anulate parțial în diferite cazuri și devin subvenții. Sunt angajate companii de construcții chineze mari pentru realizarea proiectelor de infrastructură, astfel încât nu este de mirare că acestea devin jucători globali majori.

Dacă privim cu atenţie harta geopolitică a lumii din acest unghi, este uşor să observăm că China este îndeosebi activă acolo unde Occidentul a eşuat. Odată, în perioada colonială, când îi exploata pe localnici în loc să-i ajute, apoi în perioada neocolonială, când îi înşela în loc să îi ajute şi, recent, în epoca globalizării, când i-a marginalizat în loc să caute domenii cu sinergii pozitive. Dacă această realitate nu s-ar fi imprimat în memoria oamenilor din economiile în curs de emancipare, ei ar tinde mai puţin să fie deschişi unor contacte extinse cu alţii care, în plus, au de oferit ceva valoros.

Deşi această situaţie contribuie, fără îndoială, la reducerea sărăciei şi încurajează dezvoltarea socială şi economică, China, şi din acest motiv, este bănuită sau chiar acuzată de intenţii ascunse, îndoctrinare ideologică şi corupţie politică. Sau chiar de un imperialism al secolului XXI. Chiar dacă ar fi parţial adevărat, asta nu schimbă faptul că o astfel de strategie ajută economiile mai puţin avansate în eforturile lor de dezvoltare. Dacă astfel apare o ameninţare la balanţa influenţei, atunci, în loc să piardă timpul criticând expansiunea chineză, Occidentul bogat ar trebui să-şi crească ajutoarele şi să reorienteze metodele de operare şi direcţiile politicilor organizaţiilor internaţionale pe care le influenţează în mare parte.

Acuzaţiile Occidentului de neocolonialism la adresa Chinei sună ridicol. În acelaşi timp, sunt un semn de ignoranţă istorică, pentru că, spre deosebire de Occident, China nu a manifestat practic niciodată înclinaţii imperialiste. Abia la mijlocul secolului al XVII-lea, în timpul Dinastiei Qing, a avut loc o expansiune brutală spre vest, în urma căreia China şi-a dublat teritoriul. Au mai existat astfel de episoade, dar importanţa lor a fost relativ minoră. Chinezii nu au acţionat ca marinarii şi conchistadorii vest-europeni care şi-au apropriat agresiv teritoriile descoperite, adesea distrugând civilizaţii care existaseră acolo de secole. În timpul celor şapte mari călătorii întreprinse cu şase secole în urmă, în anii 1405-1433, de amiralul Zheng He (1371-1433), care a ajuns până în Africa de Est, nu au avut loc cuceriri sau jafuri. Aceste călătorii nu aveau ca miză demonstraţii de forţă ostilă şi nici dominarea altora, ci ridicarea în slăvi a puterii culturale şi economice a Chinei. În secolul al XV-lea ar fi putut să colonizeze Asia de Sud-Est, dar a ales să nu facă acest lucru. Se considera că cei care plecau să se stabilească acolo îşi abandonau civilizaţia superioară şi nu meritau sprijinul conducătorului[4]. În cazul Occidentului s-a întâmplat exact invers, acesta impunându-şi brutal valorile şi sistemul economic ca parte a colonizării. Răspândirea educaţiei a avut efecte pozitive, dar religia a fost impusă în multe cazuri cu bestialitate.

Să fie o coincidenţă că în China de azi Confucius (551-479 î.e.n.) este mai popular decât Zheng He sau că fondatorul taoismului, filozoful Lao Zi (probabil secolul al XVI-lea î.e.n.) este mai popular decât împăratul Liu Bei (161-223)? În Europa şi America, Columb este mai bine cunoscut decât Platon, iar Cortés mai celebru decât Epicur. Este, în principal, o problemă de mentalitate şi a sistemului de valori, dar există, de asemenea, şi un motiv practic crucial: China este orientată mai mult spre interior decât spre exterior, pentru că nu are încotro. Când preşedintele Bush i-a spus preşedintelui Hu Jintao că nu a dormit toată noaptea îngrijorat fiind de un alt atac terorist asupra Americii, cel din urmă i-a răspuns că cea mai mare preocupare a sa era să creeze douăzeci şi cinci de milioane de locuri de muncă noi anual.

Şi dacă şi de această dată avem de învăţat o lecţie dintr-o lungă istorie, iat-o: pentru a menţine o ordine pe termen lung într-o ţară atât de uriaşă şi eterogenă, trebuie să-ţi îndrepţi atenţia în principal asupra problemelor interne. Acesta este motivul pentru care China, deşi a devenit deja o putere economică şi politică, trebuie să se axeze, în principiu,

și o va face, pe rezolvarea problemelor interne. Cea mai mare dintre ele pare a fi menținerea păcii interne și integrarea țării, exact ce vor să spună liderii chinezi când vorbesc despre „societate armonioasă".

În acest caz, oare nu vom simți presiunea chineză pe Mississippi, pe Amazon, pe Dunăre și pe Nil, pe Vistula și pe Limpopo și, în special, pe Gange și Enisei? Ba da, cu siguranță. Deja o simțim. Comerțul actual, relațiile financiare și investițiile nu sunt singurele explicații. În unele regiuni, în special în Asia de Sud-Est, anumite legături cu China s-au dezvoltat secole întregi. În particular, funcționa sistemul tributului imperial în locul colonizării în stil occidental și arab. Timp de două milenii, China a folosit comerțul și o diplomație unică pentru a exercita o influență considerabilă asupra multora dintre vecinii săi mai apropiați și mai îndepărtați, inclusiv întreaga regiune care formează acum ASEAN. Pe atunci, China era într-adevăr în „mijlocul" acelei lumi, fără a recurge la cuceriri militare sau înrobire politică, iar sistemul de relații se deosebea de cel dezvoltat la acea dată în alte civilizații ale momentului. Se baza pe o convingere profundă că China este centrul lumii și că împăratul era un fiu al cerurilor astfel încât ceilalți trebuiau, evident, să fie vasalii săi. O astfel de abordare a fost susținută de diplomația chineză, care pe atunci avea puține în comun cu diplomația occidentală. Țările care doreau să facă comerț cu China – și multe dintre ele doreau deja, întrucât piața chineză a fost mereu atractivă – își trimiteau misiunile „diplomatice" care ofereau servil un tribut Beijingului pentru a câștiga bunăvoința autorităților, fără protecționismul cărora nu se punea problema accesului liber la o piață receptivă[5]. Când europenii au sosit aici în secolul al XVI-lea și ei au respectat această convenție, confirmând încă și mai mult credința chinezilor în unicitatea și superioritatea lor.

Un astfel de sistem tributar, care a continuat timp de secole, și-a lăsat amprenta și asupra conștiinței și mentalității sociale într-o asemenea măsură, încât se face simțită și azi, deși într-un cadru cu totul nou. Șirul de politicieni, diplomați, investitori, profitori, antreprenori, comercianți și jurnaliști care doresc să facă o plecăciune în fața autorităților relevante din China este mai lung ca niciodată, deoarece „lumea" trecutului, ca urmare a globalizării, a ajuns să cuprindă întreaga lume, așa că acum sunt mai mulți clienți. Nu putem uita acest lucru când privim spre viitor. Nu va fi un viitor al tributurilor și plecăciunilor, dar nici o eră a ambițiilor neocoloniale în stil occidental. În schimb, va fi un viitor în care China va ajunge să stabilească tot mai adesea cadrul negocierilor, termenii contractelor, criteriile de decizie. Datorită puterii sale economice și importanței politice, va exercita o influență tot mai mare asupra cursului problemelor globale, deși va viza întotdeauna mai mult interesele sale interne decât cucerirea lumii externe. Va avea nevoie de lume, precum și de prestigiul internațional pentru a-și asigura stabilitatea politică internă și dezvoltarea economică, și nu o va subjuga.

Mentalitatea și cultura chineză diferă, într-adevăr, la fel de mult de cea occidentală, inclusiv de cea japoneză și latină, pe cât de cea islamică. Chinezii se laudă cu istoria lor glorioasă și cu măreția actuală a țării lor, dar această situație nu se traduce într-o dorință sau o ambiție de expansionism, fie acesta pașnic sau militar. China își va dori cu siguranță să depășească SUA nu doar la Jocurile Olimpice de la Beijing, ci și la toate cele care vor urma, crezând că cele de la Londra au fost doar un simplu accident. Totuși, este sigur că nu va organiza o invazie a Americii. Nu acesta este motivul pentru care și-a adaptat singurul portavion; doar că este stânjenitor să nu ai nici unul.

În același timp, chinezii au o percepție diferită a timpului. Ceea ce contează cel mai mult aici nu sunt orele, zilele, lunile, ci mai curând anii, generațiile și secolele. Acum

patruzeci de ani, când Henry Kissinger l-a întrebat pe prim-ministrul chinez Zhou Enlai ce crede despre Revoluţia Franceză, i s-a răspuns că este prea devreme pentru a se pronunţa. Când l-am întrebat pe Kissinger, acum optsprezece ani, ce crede despre consecinţele economice ale evenimentelor din 1989 asupra viitorului Chinei, răspunsul lui a fost unul similar. Când ne-am reîntâlnit recent, se puteau trage deja anumite concluzii. Deşi timpul trece mult mai repede în civilizaţia contemporană, pentru chinezi, care sunt cu siguranţă mai răbdători decât alţii, timpul trece diferit. În China, un secol nu este o perioadă atât de lungă ca în alte părţi. Chiar dacă chinezii ar vrea să domine lumea, pot aştepta liniştiţi încă două secole. Dar nu o vor face, întrucât, pentru a-şi satisface ambiţiile, este suficient să-şi ocupe locul cuvenit în lume.

Nu trebuie să ne temem nici de imperialismul cultural chinez. Bucătăria chinezească este apreciată în toată lumea, dar opera chineză nu va prinde la public. Ar fi la fel de nepotrivită precum opera italiană în capitala Eritreei, Asmara; clădirea operei există aici de ceva timp, dar nu se mai ţin spectacole. Vom asculta în continuare Verdi, Wagner şi Musorgski, iar cei care vor pot viziona opera chineză în centrele de artă apărute ca ciupercile după ploaie (foarte bine pentru ele) denumite după Confucius, finanţate pe spatele contribuabilului chinez. Este foarte bine că Mo Yan a primit în 2012 Premiul Nobel pentru Literatură (mai ales că aproape niciun chinez nu ştie că Gao Xingjian, care trăieşte în exil în Paris, l-a câştigat în 2000) deoarece contribuie la multiculturalism, dar poziţia dominantă a literaturii occidentale nu este ameninţată. Este interesant că Psy, coreean, nu un chinez de data aceasta, a cunoscut consacrarea internaţională lansând stilul de dans *gangnam* (peste un miliard de vizualizări pe YouTube în mai puţin de un an!), dar acesta este un incident modelat în stil occidental, care va trece la fel de repede pe cât s-a produs. Nu se ridică la nivelul lui Michael Jackson...

Toate acestea sunt urmate de o ofensivă diplomatică. În prezent, Republica Populară Chineză are aproape la fel de multe ambasade (163) ca şi Statele Unite (169). 23 de ambasade ale Taiwanului sunt reminiscenţe ale perioadei războiului rece: aşa cum îi stă bine unei insule, şase dintre ele se află în ţări insulare din Pacific, şase în America Latină, una în America de Sud şi una la Vatican. Va veni o vreme când RPC şi Taiwan se vor reuni, iar China va avea cele mai multe reprezentanţe diplomatice din lume.

Pentru 78 de ţări, China este cel mai mare partener comercial sau al doilea. Nu este de mirare atunci că evenimentele de aici determină în mare măsură ce se întâmplă în altă parte a economiei lumii. Totuşi, nu voi afirma că acesta este cursul evenimentelor pentru că aşa merg lucrurile în China. Cât priveşte exporturile chineze, în valoare de peste două trilioane de dolari în 2013, piaţa lor numărul unu este SUA (17,2%), urmată de (exceptând Hong Kongul, unde RPC vinde 15,8% din bunurile exportate) Japonia (7,4%), Coreea de Sud (4,3%) şi Germania (4%). Dacă vorbim despre importuri, care sunt mai mici cu peste 300 de milioane de dolari, pe primul loc este Japonia (9,8%), urmată de Coreea de Sud (9,2%), SUA (7,1%), Germania (5,1%) şi Australia (4,3%).

Unii doresc răul Chinei din diferite motive iraţionale: din cauză că este „comunistă", din invidie, din prostie. Să ne gândim puţin la ce s-ar întâmpla dacă creşterea chineză şi-ar pierde elanul sau s-ar întrerupe. Producţia creşte deja într-un ritm vizibil mai lent decât în ultimele trei decenii, atât din cauza stagnării şi recesiunii din Occidentul măcinat de criză, cât şi din motive interne. Recent, creşterea PIB-ului s-a situat la 10,8% în 2010, 9,4% în 2011 şi 7,8% în 2012. În 2013 se învârte în jurul valorii de 7,5%. Mai scăzută decât altă dată, dar în continuare una dintre cele mai mari dinamici a creşterii din lume este principala forţă motrice care menţine producţia globală pe o cale ascendentă. În

principal datorită Chinei și Indiei, unde creșterea PIB-ului în cei patru ani a ajuns la 10,1%, 6,8%, 4,9% și, respectiv, 6% și datorită altor economii în curs de emancipare, producția mondială a crescut în toți acești ani de criză cu 5,1%, 3,8%, 3,3% și, respectiv, 3,6%.

Dependența de situația economică chineză se poate observa la mai multe niveluri și depășește cu mult exporturile și importurile directe. În literatura dedicată subiectului, s-a lansat chiar termenul *indicele sinodependenței*. Acesta reflectă schimbările din indicele bursier S & P 500, care depinde de poziția celor 135 de companii listate aici ale căror venituri provin din operațiunile din China. Dacă economia chineză este în creștere, la fel sunt și cotațiile bursei de acțiuni și invers. Pe o perioadă de patru ani, 2009-2012, *indicele sinodependenței* a crescut cu aproape 130%, în timp ce întregul indice S & P 500, cu puțin peste 50%. Cu alte cuvinte, dacă nu ar fi existat boomul continuu în China, starea economiei ar fi fost mult mai gravă, fapt care ar afecta negativ bursele de acțiuni din multe alte țări, inclusiv din cele dezvoltate. Prin urmare, cine vrea răul Chinei își vrea răul propriu.

În economia dezvoltării există conceptul popular de *hard landing* (scădere bruscă). Acesta se opune celui de *soft landing*, definit ca o scădere treptată și lină de la nivelurile superioare ale creșterii producției, în special când creșterea se datorează unei economii supraîncălzite. Scăderea bruscă presupune confruntarea cu realități diferite, din cauza prăbușirii dramatice, așa cum un avion ajunge la sol într-un unghi prea ascuțit. Pentru creșterea economică, această scădere nu presupune neapărat atingerea nivelului zero, ci este o cădere bruscă sub nivelul anterior. În timpul ultimei crize, multe țări occidentale au cunoscut șocul produs de scăderea bruscă. Această calamitate a afectat în special mai întâi Statele Unite, apoi Spania, Grecia, Irlanda, Portugalia, Slovenia și recent practic întreaga zonă euro, a cărei economie, de la un nivel decent al PIB-ului de 2% în 2010 a ajuns la o creștere anemică de 0,5% în 2012 și la o recesiune de 0,3% în 2013.

De peste un deceniu auzim permanent despre scăderea bruscă iminentă a economiei chineze. Până acum, realitatea a contrazis cele mai multe prognoze sumbre. Timp de zece ani consecutivi, din 2001 până în 2010, creșterea PIB-ului a depășit prognozele Fondului Monetar Internațional anunțate la summiturile din primăvară ale organizației. Acesta nu este un caz izolat. Și alții se înșală în prognozele lor. Produsul intern brut al primelor patru cele mai mari țări în curs de dezvoltare: Brazilia, Rusia, India și China, în 2008 era cu 75% mai mare decât ce prognozase respectabila bancă americană de investiții Goldman Sachs cu doar cinci ani înainte, când a folosit pentru prima dată termenul BRIC[6], un acronim utilizat excesiv în mod constant format din primele litere ale numelor acestor țări. O astfel de greșeală de calcul s-a produs pe fondul subestimării dinamicii de creștere a Chinei, precum și a celei a Indiei, un alt colos asiatic.

Așa-numitele scăderi bruște sau treptate nu sunt determinate de matematică sau fizică, ci prin convenții metodologice. Se poate spune că economia polonă a cunoscut o scădere bruscă atunci când a coborât într-o perioadă scurtă de doar doi ani de la o rată mare de creștere de 7,4% în primul trimestru din 2007 la un nivel nesemnificativ de 0,8% în primul trimestru din 2009. Cum altfel dacă nu scădere bruscă se poate numi o pierdere de nu mai puțin de 6,6% din rata precedentă a creșterii producției?

Experții Fondului Monetar Internațional au făcut o simulare, presupunând că o scădere treptată înseamnă un declin al ratei de creștere a investițiilor din China cu 2%, în timp ce una bruscă, cu 3,9%. Dacă o astfel de situație ipotetică s-ar fi produs în 2012, dintre toți partenerii comerciali majori, Coreea de Sud ar fi fost cea mai afectată. În loc de o

creştere a PIB-ului de 3,6% prevăzută pentru această ţară de către FMI în cazul scăderii treptate din China, rata ar fi coborât la 2,3%, iar în cazul uneia bruşte, într-un ritm de trei ori mai mare, până la 1,2%. Efectul asupra celorlalţi doi parteneri majori din regiune, Japonia şi Australia, ar fi fost puţin mai slab şi un efect la fel de slab, deşi considerabil, s-ar fi înregistrat în Brazilia (în loc de o creştere cu 3%, 2,8% şi, respectiv, 2,6% în fiecare caz) şi în Germania (în loc de 0,6%, 0,4% şi, respectiv, 0,2%)[7]. Toate acestea cu un nivel al investiţiilor redus cu doar 2% sau aproape 4%. Şi totuşi, acumularea şi investiţiile sunt mult mai susceptibile la fluctuaţiile creşterii şi la schimbările din nivelul absolut decât produsul brut, întrucât ele sunt adesea considerate un amortizor pentru protecţia împotriva unor schimbări prea drastice ale consumului.

Apare o întrebare importantă: ne aşteaptă într-adevăr o scădere bruscă a economiei chineze şi ce consecinţe ar avea? Ce ar trebui să prefere restul lumii, în special regiunile bogate din Asia, Europa şi America? Ar fi bine ca boomul chinez să continue, pentru că menţine economia la un nivel ridicat în alte ţări sau poate ar fi mai bine ca China să-şi încetinească marşul lung, pentru că ameninţă poziţia dominantă a altor ţări şi, în plus, pentru că face dificilă menţinerea unei economii mondiale echilibrate?

Răspunsul este clar: timp de încă un deceniu sau poate chiar mai mult, cea mai mare rată de creştere posibilă este atât în interesul Chinei, cât şi al restului lumii. China trebuie totuşi să îndeplinească anumite condiţii, în special trebuie să adopte o viziune mai ecologistă şi să reducă disparitatea venitului. Astfel, se vor îmbunătăţi condiţiile de trai a sute de milioane de oameni din China şi alte regiuni din lume vor primi impulsuri suplimentare pentru creştere. Este suficient să ne dăm seama că fiecare miliard de dolari în plus la importurile chineze din Europa Centrală şi de Est are ca efect creşterea ratei angajării forţei de muncă în Polonia, creşterea veniturilor în Ucraina, creşterea profiturilor în Republica Cehă; fiecare miliard de dolari în plus cheltuit de turiştii chinezi în Grecia, Italia, Spania şi Portugalia constituie, în condiţiile actuale, un fel de „ajutor extern".

Nu putem exclude o scădere bruscă a Chinei, care se confruntă cu nenumărate probleme şi provocări. Pe termen lung, cele mai grave dintre acestea sunt consecinţele sociale şi economice ale îmbătrânirii populaţiei. În urmă cu o jumătate de secol, sistemul de pensie al fiecărui chinez era finanţat prin contribuţiile de la cinci oameni de vârstă activă; în prezent, se bazează pe trei oameni. Azi, există o persoană bătrână, incapabilă să mai muncească şi să mai câştige bani, la cinci angajaţi; foarte curând, deja în 2035, va exista o astfel de persoană la doi angajaţi.

Problemele legate de eficienţa scăzută a unor companii de stat se agravează; devine evident că există o nepotrivire între structura ofertei şi cea a cererii; multe companii au datorii excesive şi pierd lichidităţi sau se confruntă deja cu falimentul; corupţia este de nestăpânit, mai ales la intersecţia dintre afacerile private şi guvern. Acesta nu este tipul de parteneriat public-privat la care aspirăm. Corupţia este favorizată mai ales în sistemul de achiziţii publice: prin urmare, ritmul în care se realizează kilometri noi de drumuri moderne şi trenuri rapide şi ritmul în care se înmulţesc funcţionarii coruptibili, uneori de la nivel înalt, par să se ia la întrecere. În ciuda realizărilor incontestabile în domeniul protecţiei mediului – de exemplu, împăduriri, amplasarea unor uzine de tratare a deşeurilor în aglomeraţiile urbane şi utilizarea energiei solare –, perspectiva este deprimantă. Se estimează că 16 dintre cele mai poluate 20 de oraşe ale lumii se află în China.

Toate acestea nu reprezintă o surpriză şi politica economică încearcă să rezolve problemele tot mai grave – de exemplu, prin intermediul unei descentralizări şi mai mari a managementului, al schimbărilor din sistemul fiscal şi al unei dereglementări continue

a pieței muncii[8]. Va fi un clișeu să spunem că trebuie să facem mai mult, inclusiv când se pune problema asigurării unui control public mai eficient asupra politicii economice. În Occident tot auzim că este prea puțin, prea târziu, că o să ne ieșim din ritm, dar asta nu s-a întâmplat încă.

China se mai poate aștepta la măcar încă vreo doi ani, dacă nu chiar, cel mai probabil, mai mult de un deceniu de creștere rapidă (unii cred că chiar e vorba despre mai multe decenii, dar este un punct de vedere eronat), mai mult decât dublă față de media globală și de trei ori mai mare decât media pentru țările bogate. Nu se va întoarce, decât poate în unii ani extraordinari, la o rată de creștere de ordinul zecilor, dar va putea să-și crească rapid venitul național. Cât timp? Cu cât?

Aceasta este o problemă mai profundă deoarece China nu este singura țară care se dezvoltă rapid. S-a discutat mulți ani despre „miracolul economic asiatic", cu referire atât la rata impresionantă de creștere din inegalabilele Singapore, Hong Kong și Taiwan, cât și din țări mult mai mari, precum Indonezia, Coreea de Sud, Thailanda, Malaysia și, recent, Vietnam. Rata de creștere este mare și într-o țară deosebit de importantă, în extrem de populata Indie. Să presupunem că aceste țări nu vor comite nicio eroare strategică din cauza căreia rata lor de creștere să scadă foarte mult. În acest caz, cât mai poate continua o creștere rapidă a economiilor asiatice, depășind cu mult indicii altor țări și regiuni?

Întrebarea corectă, nu doar în context asiatic, ci în general în teoria și politica creșterii economice, nu este „cât", respectiv „câți ani", ci mai curând până la ce nivel este ea realistă? Cu alte cuvinte, de la ce venit dinamica creșterii producției începe să piardă din elan? Dacă am ști răspunsul la această întrebare, ne-am putea aventura să prognozăm pentru câți ani de acum înainte pot spera țările respective să își continue ascensiunea pe scara venitului.

O analiză comparativă a experiențelor trecute ne poate sugera că pragul dincolo de care rata de creștere încetinește oscilează în jurul unui PIB pe cap de locuitor de 16.740 de dolari la paritatea puterii de cumpărare[9]. Mai precis, această sumă este exprimată în prețuri fixe din 2005. Lucrurile nu s-au schimbat prea mult de atunci, astfel încât să presupunem că, în mare, această cifră corespunde astăzi unui PIB de 20.000 de dolari la prețurile curente. Lăsând deoparte economiile sărace, cu un PIB pe cap de locuitor sub 10.000 de dolari, studiile s-au concentrat asupra țărilor în care rata medie a creșterii din 1957 până astăzi, timp de șapte ani, nu a fost mai mică de 3,5% și apoi a scăzut rapid. Din acest grup, timp de șapte ani, parcă ultimii îndestulați, rata medie de creștere a PIB-ului a fost de 5,6% înainte de a atinge pragul de 16.740 de dolari. După acest moment, rata a scăzut la media următorilor șapte ani, una mică de data aceasta, de 2,1%. Este o diferență imensă. La o rată de 5,6%, venitul se dublează în mai puțin de 13 ani, în timp ce la 2,1% este nevoie de 33 de ani pentru a realiza acest lucru. Mai mult, în cazul primului indice este nevoie de o generație pentru a mări de patru ori venitul, fiind necesare nu mai puțin de trei generații în cazul din urmă.

În Coreea de Sud, limita de 16.740 de dolari a fost atinsă în 1997. În cei șapte ani anteriori, PIB-ul pe cap de locuitor a crescut cu 5,8%, în medie, iar în următorii șapte ani cu doar 2,5%. În Australia, care timp de o generație a fost înaintea Coreei în această privință, în cei șapte ani de dinainte de „anul de cumpănă", 1969, PIB-ul a crescut, în medie, cu 3,9% și apoi cu 1,6%. În Japonia, în cei șapte ani de dinainte de 1968, PIB-ul a crescut cu 8,7% și după aceea cu 5%. În Spania, până în 1990 cu 3,8%, apoi cu 1,6%. În Austria, până în 1974 cu 4,9%, apoi de peste două ori mai lent, cu 2,2%.

Există excepții care – ei bine, da: confirmă sau pun la îndoială regula? Pentru Statele Unite, creșterea rapidă a continuat mult timp după ce s-a atins pragul de 17.000 de dolari

pe cap de locuitor. Motivul a fost că SUA reprezintă o economie puternică atunci când vine vorba despre inovaţie, progres ştiinţific şi tehnologic, care sunt factori puternici de expansiune economică. În plus, aceştia au coincis cu valul constant de imigranţi care au furnizat resursele de forţă de muncă. În Marea Britanie, odată ce acest prag a fost atins, tendinţa economică ascendentă a coincis, din fericire, cu reformele structurale liberale. În Japonia, prosperitatea a durat, de asemenea, mai mult şi procesul de creştere rapidă a continuat până la începutul anilor 1990, în principal din cauza unei combinaţii între progresul tehnologic şi expansiunea exporturilor. Hong Kongul şi Singapore, de asemenea, au reuşit să se menţină mai mult timp pe traiectoria de creştere, în principal graţie deschiderii la contactele economice externe.

În prezent, multe ţări generează un venit pe cap de locuitor de 20.000 de dolari la paritatea puterii de cumpărare şi chiar mai mult. Excluzând teritoriile dependente, există aproximativ 50 de asemenea ţări, inclusiv Polonia, precum şi alte câteva economii postsocialiste: Republica Cehă, Estonia, Slovacia, Slovenia şi Ungaria. Presupunerea că PIB-ul poate creşte peste un astfel de prag, dar nu cu mai mult de 2% ar putea fi de bun augur pentru politicienii incapabili să realizeze mai mult, dar oare chiar aşa stau lucrurile? Aşa trebuie să fie? În niciun caz. Acest fapt este demonstrat atât de experienţa ţărilor mari, precum SUA, Japonia şi Marea Britanie, cât şi de diverse cazuri ale unor economii mici şi medii. Totuşi, nu s-au întâmplat aceleaşi lucruri peste tot. În fiecare dintre aceste ţări, politica economică a declanşat o serie de alţi factori de creştere a producţiei, care au contribuit la o tendinţă mai pronunţată spre economisire şi spre o acumulare mare de capital, precum şi la o mai bună eficacitate în materie de alocare a investiţiilor. Anumite circumstanţe favorabile şi norocul pot fi de ajutor, strategia şi politica sunt cele ce contează cu adevărat.

De ce ar trebui ca impulsul economic să se oprească la un venit naţional de 17-20.000 de dolari? Ce mecanisme ar putea anula două puncte procentuale din dinamica decentă anterioară? Este destul de mult; pentru numeroase ţări, acest lucru ar implica o scădere cu până la 50% a ratei de creştere. Mai important, psihologia socială sugerează că o creştere anuală a venitului de până la 2% nu este conştientizată de oameni decât dacă e însoţită de schimbări structurale benefice şi observabile. Cel puţin acesta este cazul ţărilor care, luând în considerare venitul lor, nu se califică drept societăţi bogate.

Cele trei mecanisme care duc la o scădere a ratei de creştere a producţiei sunt schimbările din structura economică legate de diviziunea urban-rural, efectele benefice tot mai mici ale importurilor de tehnologie şi un aflux mai slab de forţă de muncă ieftină calificată din străinătate.

La un nivel de dezvoltare inferior, un impuls semnificativ pentru creşterea eficienţei muncii provine dintr-o mobilitate accelerată a forţei de muncă din agricultură spre industrie şi, astăzi, şi spre serviciile high-tech. Creşterea economică rapidă înregistrată în trecut în ţările socialiste cu planificare centralizată şi în unele ţări din „lumea a treia" s-a produs, într-o mare măsură, prin această industrializare rapidă şi ca urmare a urbanizării aferente. Când, în Ucraina, un ţăran devenea muncitor la turnătorie, rata de creştere era în ascensiune. Când, în Bangladesh, o fată de la ţară devine croitoreasă, creşterea economică se accelerează. Odată ce se atinge un anumit nivel de saturaţie, procesul încetineşte şi, în fine, se opreşte de tot. În ţări precum Ungaria sau Coreea de Sud acest lucru s-a întâmplat deja, pe când în altele, precum Brazilia sau Pakistan, procesul continuă încă. Acesta este unul dintre motivele pentru care, în ultimele două ţări menţionate şi în cele similare acestora ne-am aştepta la o creştere mai mare decât în primele.

Un alt mecanism este efectul tot mai slab al achiziționării unor tehnologii din străinătate pentru a stimula creșterea. După cum se spune, nu trebuie să inventezi roata dacă cineva a făcut-o deja. Este suficient să observi, să înveți, să importi, să aplici. Astăzi, nu mai este vorba despre roată, ci despre diferite ramuri ale construcțiilor de mașini și ale electronicii, digitalizare, nanotehnologie, telecomunicații, biotehnologie și multe alte domenii high-tech ale producției. Cu cât economiile ating un nivel mai ridicat, cu atât mai mic este efectul relativ al absorbției de tehnologie din străinătate. Cu alte cuvinte, dacă țările A și B au același nivel de progres al internetului și aceeași structură economică reală, ele nu câștigă nimic importând tehnologie una de la cealaltă. Totuși, dacă țara C a rămas în urmă, atunci transferul unei astfel de tehnologii poate duce la accelerarea ratei sale de creștere, deși acest factor nu va avea efect decât până în momentul când standardele vor converge. Când țara C va atinge nivelul țărilor A și B, posibilitățile sale de creștere vor fi aceleași deoarece factorul suplimentar care i-a accelerat creșterea până atunci va fi dispărut. Modul în care funcționează acest mecanism este ilustrat clar de țările care, până nu demult, s-au dezvoltat rapid și, prin urmare, au acoperit deficitul tehnologic. Totuși, ele au închis astfel și unul dintre canalele creșterii accelerate. În Europa, putem deja să observăm acest lucru comparând Slovenia și Italia, dar va mai dura mulți ani până când asta se va întâmpla și în cazul Estoniei și Finlandei. În Asia, putem vedea acest lucru comparând Taiwanul și Singapore, dar nu și China și Japonia încă mulți ani de-acum înainte.

Al treilea factor îl constituie rezervele tot mai reduse de mână de lucru calificată mai ieftine din alte țări, chiar și din cele mai puțin dezvoltate. Când disparitățile în materie de venituri la nivel internațional sunt mari, muncitorii calificați doresc să emigreze în țările în care pot câștiga mai mult. Acest lucru facilitează o creștere mai rapidă, dar numai până când țările care vin din urmă ating un anumit nivel al venitului. Acest mecanism funcționează între țări la fel ca migrația din provincie spre zonele urbane în cadrul economiilor naționale.

Presupun că un al patrulea mecanism care încetinește creșterea economică apare în țările care au scăpat de sărăcie. Și anume, cu cât sunt mai multe astfel de țări și, în special, cu cât sunt mai mulți oameni în lume care se bucură de venituri tot mai mari, cu atât este mai dificil să crești aceste venituri, deoarece prețurile materiilor prime cresc mai rapid decât bogăția lor. Avem de-a face cu fenomenul de scădere a ratei de creștere extremă deoarece, în mod ironic, economiile recent îmbogățite nu-și permit o cantitate tot mai mare de materii prime, care se scumpesc. Dacă un număr mai mic de oameni urcau delușorul celor „20.000", era posibil să ajungă în vârf destul de rapid. Dacă tot mai mulți escaladează muntele celor „40.000", progresul lor este puțin mai lent. Când, într-o zi, și mai mulți vor începe să escaladeze vârful celor „60.000", le va fi foarte dificil. Orice înălțimi mari ar trebui lăsate în seama unui număr redus de alpiniști pregătiți pentru Alpi sau Himalaya. Nu toată lumea poate escalada munți.

Cu toate acestea, nu este clar ce impact au produs asupra dinamicii producției procesele de democratizare ce au avut loc în unele țări asiatice în anii în care rata de creștere era deosebit de ridicată. Corectitudinea politică ne-ar cere să susținem că acest proces de altfel lăudabil a contribuit la menținerea unei rate ridicate de creștere pentru o perioadă mai lungă. Totuși, datele empirice nu confirmă acest lucru, în special pentru economii precum Coreea de Sud, Indonezia, Singapore, Taiwan, Malaysia și Hong Kong. Este posibil ca dezmembrarea regimurilor nedemocratice să fi coincis cu o eficiență slăbită a proceselor de luare a deciziilor legate de politica macroeconomică și, astfel, este posibil

să se fi dovedit că situaţia stimulează mai puţin creşterea decât înainte. Chiar dacă aşa au stat lucrurile, nu trebuie să uităm că creşterea economică nu este o valoare supremă, în timp ce democraţia veritabilă e o valoare intrinsecă.

Produsul intern brut pe cap de locuitor din China se apropie acum de 10.000 de dolari la paritatea puterii de cumpărare. Dacă China îşi menţine rata de creştere economică actuală, PIB-ul se va dubla într-un deceniu, atingând 20.000 în 2023. Ne amintim de puterea dobânzii compuse; o rată de creştere anuală de 7,2% timp de zece ani ajunge pentru dublarea valorii. China a înregistrat o creştere medie de 8,9% în ultimii patru ani. Cu o asemenea dinamică a creşterii, vor fi suficienţi opt ani pentru a dubla acest nivel, astfel încât, dacă se menţine rata de creştere, pragul dincolo de care se înregistrează o scădere va fi deja atins de China în anii 2020-2021. Deşi nu asta este sigur, e foarte probabil; acesta este, cu siguranţă, un viitor posibil.

Ce se va întâmpla apoi? Va putea China să meargă înainte într-un ritm rapid odată ce va atinge un nivel de dezvoltare de aproape două ori mai mare decât media globală de astăzi? Ei bine, nu ne putem amăgi că, depăşind un venit pe cap de locuitor de aproximativ 20.000 de dolari (tot la paritatea puterii de cumpărare), economia chineză va încetini, şi încă într-o măsură considerabilă. Acest lucru se poate întâmpla şi mai devreme, chiar în acest deceniu. Nu va fi o „aterizare forţată", deoarece chinezii sunt capabili să aterizeze „lin". Pentru a o face, este necesar un control corect al procesului de reproducere macroeconomic. Economiştii şi politicienii chinezi sunt conştienţi de asta şi fac eforturi în această direcţie, în principal împiedicând boomul investiţional pentru a evita supraîncălzirea economiei şi mutând cererea din exteriorul în interiorul ţării, respectiv înlocuind exporturile cu o creştere relativ mai rapidă a consumului intern. O astfel de politică de reorientare a strategiei de creştere dă rezultate, încet, dar sigur. De aceea nu ar trebui să ne facem griji (sau să ne bucurăm, dacă dorim răul Chinei) că PIB-ul creşte cu două puncte procentuale mai încet în 2012-2013 decât în 2010-2011, deoarece este o veste bună.

În acest context, cu referire la reflecţiile anterioare legate de limitele creşterii economice şi de nevoia de a limita dinamica economică din cauza epuizării resurselor nonregenerabile, posibilitatea ca rata de creştere să scadă pe măsură ce ţările se îmbogăţesc ar trebui considerată o veste bună. Dacă se va întâmpla acest lucru, vom avea şansa de a păstra spaţiul mediului înconjurător necesar pentru dinamica accelerată a economiilor care vin din urmă şi, atenţie, aproape toate ţările asiatice aparţin acestui grup.

Aproape toate, deoarece Japonia s-a emancipat cu mult timp în urmă. Prin urmare, unde se situează ea acum? Nu pe hartă, ci în realitate. În Orient, ca întotdeauna? Sau poate în Occident, căruia i s-a alăturat, mai întâi obligată de ocupaţia americană postbelică şi apoi de bunăvoie? Sau poate în Orient totuşi, deoarece acesta devine un partener mai atractiv decât Occidentul? Şi în Occident, şi în Orient şi, cu siguranţă, în Asia; în comparaţie cu economiile în curs de emancipare de pe continent, puterea sa este şi mai mare. La fel cum disputele dintre Polonia şi învecinata Belarus nu schimbă faptul că amândouă sunt ţări europene, ciocnirile dintre China şi Japonia cu privire la câteva insule mici (mai precis, cu privire la accesul la resursele naturale submarine, zonele de pescuit şi rutele navale din apropiere) şi boicotarea summitului FMI şi al Băncii Mondiale din Tokyo, în 2012, de către preşedintele băncii centrale a Chinei şi de către ministrul de Finanţe nu schimbă faptul că amândouă sunt economii asiatice.

Occidentul, cel euroatlantic, fără Japonia şi antipozi, cu orgoliul său exagerat şi sentimentul de presupusă superioritate, poate ajunge la concluzia, conform vechii zicale „Când doi se ceartă, al treilea câştigă", că unele conflicte asiatice interne, atât timp cât

nu escaladează, pot fi în avantajul său. Atenție, nu ducem lipsă de linii de demarcație pe continentul asiatic. Cicatricele lăsate de vremurile coloniale, precum și rănile care nu s-au închis complet din perioada celui de-al doilea război mondial și a altor câtorva conflicte regionale ulterioare au efect nu doar asupra relațiilor politice bilaterale și multilaterale, reflectate în relațiile diplomatice și schimburile culturale. Ele afectează, de asemenea, sectorul turismului, deoarece zilele acestea mai degrabă vezi grupuri de turiști chinezi în frământatul Egipt decât în Coreea de Sud și mai mulți japonezi călătoresc departe de casă, în Orientul Mijlociu, decât în China învecinată.

Occidentul, deși își deschide brațele cu o ospitalitate orientată spre afaceri, nu ar trebui să se entuziasmeze prea mult de faptul că hoarde de turiști chinezi se îndreaptă în direcția sa, și nu spre Orient. Există o mulțime de locuri frumoase și interesante, și aici, și acolo, și merită să călătorești în toate cele patru colțuri ale lumii. Expansiunea turismului spre vest nu trebuie să se producă în detrimentul excursiilor spre est, în regiuni mai apropiate. Totuși, numărul turiștilor chinezi care se îndreaptă spre vest a crescut deosebit de rapid, deși din punctul de vedere al chinezilor Orientul Mijlociu tot Occident este și, cu siguranță, capitalist. În prima jumătate a anului 2012, numărul de chinezi care au călătorit în străinătate, cu 18% mai mare decât un an înainte, a fost egal cu întreaga populație a Poloniei, 38 de milioane. În 2011 ei au cheltuit 73 de miliarde de dolari și singurele nații care îi depășesc în această privință sunt americanii și germanii, vestiți pentru călătoriile lor în toată lumea. Când un chinez vizitează SUA, cheltuiește aici nu mai puțin de 6.000 de dolari, în medie. Alții, dincolo de Atlantic, își dau seama de acest lucru și solicită agresiv mai mulți oaspeți din Orient. În special în Marea Britanie, unde economia a crescut când doar 147.000 de chinezi au vizitat țara, în 2011, în timp ce în Franța au fost nu mai puțin de 1,2 milioane.

Foarte important este faptul că revendicările teritoriale și dușmăniile politice influențează și sfera economică. Acestea pot părea niște excese sporadice, alimentate de emoțiile de moment (deși indiscutabil stimulate de guvern), dar, după cum știm, lucrurile au tendința să scape de sub control. O serie de demonstrații care au vizat companiile japoneze din vara anului 2012 au cauzat închiderea temporară a mai multor fabrici care asamblează mașini japoneze în China, ceea ce a dus la o scădere drastică a vânzărilor. Doar în luna septembrie a acelui an Toyota a înregistrat o scădere a vânzărilor cu 49%, Honda cu 40% și Nissan cu 35%. Dacă firmele vest-europene și cele nord-americane, ale căror vânzări au crescut, s-au bucurat, bucuria lor a fost de scurtă durată. Este în interesul sistemului euroatlantic să existe pace și liniște în sistemul asiatic, inclusiv în sfera concurenței dintre industriile manufacturiere, a negocierii reușite a frontierelor maritime și terestre și a chestiunilor legate de armament. Occidentul, deși fără a se implica în mod direct, ar trebui să folosească toate mijloacele aflate la dispoziția sa pentru a favoriza o soluționare rațională a situațiilor conflictuale din Asia, deoarece este în interesul ambelor tabere.

Nu vorbim, în niciun caz, de altă ciocnire a civilizațiilor, ci de o problemă care depășește cu mult concurența de piață feroce sau chiar un război economic. La suprafață, vedem disputa comercială sau valutară dintre SUA și China sau, în linii mai generale, cea dintre Occidentul euroatlantic și Orientul asiatic, dar există și alte surse de dezacord. Nu atât legate de faptul că Huawei este o amenințare pentru Motorola, ZTE pentru Apple sau Samsung pentru Nokia, iar competitivitatea Indiei se face simțită tot mai mult sau că există temeri că în unele sectoare va pătrunde capital dintr-o țară arabă prietenoasă, așa cum a fost cazul investirii preconizate în porturile americane de către o companie cu sediul în Dubai. Problema este că, în realitate, capitalismul liberal, a cărui deviație

neoliberală se compromite total ca urmare a crizei economice şi a potenţialului de conflict tot mai mare al întregului sistem, se confruntă cu capitalismul de stat. Este vorba despre altă confruntare, de data aceasta la dimensiuni globale, a pieţei cu statul.

Atacul american asupra companiilor chinezeşti este altă încercare de a subordona statul pieţei sau de a subordona interesele publicului general celor capitaliste private în timp ce capitalismul de stat, inclusiv cel din China, luptă pentru un sistem opus, în care interesele capitaliste private sunt subordonate celor ale publicului general. India se află undeva la mijloc şi poate că ea va fi cea care va deschide calea pentru restul Asiei, nu China. Prin urmare, luăm parte la un spectacol în care actorii poartă costume; unele dintr-un musical din New York, altele dintr-un vodevil în stil parizian, în timp ce unii sunt îmbrăcaţi ca la opera din Beijing sau ca într-o melodramă de la Bollywood, iar măştile personajelor principale ascund tot felul de feţe. Această ciocnire va avea, cu siguranţă, un impact mai mare asupra cursului viitor al istoriei decât deznodământul ciocnirii dintre cultura creştină şi cea islamică, aşa cum cred unii.

Aşa cum există mai multe versiuni ale capitalismului liberal, există şi mai multe varietăţi ale capitalismului de stat. Tipul european, cu reduta cea mai importantă în Franţa, unde implicarea statului în economie măsurată în funcţie de redistribuirea fiscală de 57%, este de domeniul trecutului. El nu reprezintă o ameninţare şi nici nu oferă speranţe prea mari pentru un viitor mai bun. Dimpotrivă, tipul asiatic de capitalism de stat poate fi viitoarea alegere a unora dintre economiile în curs de emancipare, deoarece face faţă mai bine decât oricare altele provocărilor ridicate de creşterea economică în era globalizării. Capitalismul de stat postsovietic, încă insuficient de bine definit, şi varianta sa sud-americană mai blândă îşi caută un loc undeva la mijloc. Companiile de stat reprezintă 80% din valoarea de pe piaţa de capital chineză, 62% în Rusia şi 38% în Brazilia. În confruntarea dintre capitalismul asiatic şi cel euroatlantic ce tabără vor alege economiile în curs de emancipare din alte regiuni va avea o importanţă crucială pentru viitorul lumii, pentru modelarea sistemului economic şi politic al viitorului.

Conform valorilor occidentale dominante, capitalismul de stat „bun" funcţionează în Peninsula Arabia, deoarece este prooccidental, în timp ce capitalismul de stat „rău" se găseşte în China, precum şi în Rusia, în Iran şi alte câteva ţări din afara Asiei, în special Venezuela, deoarece este antioccidental. Adoptarea unui astfel de criteriu de departajare este alt semn al folosirii unor standarde morale duble. Dacă urmăm principiile unei economii cinstite, capitalismul de stat ar trebui considerat bun sau rău nu în funcţie de anumite convingeri ideologice părtinitoare sau interese particulare, ci în funcţie de o evaluare pragmatică, făcută din punctul de vedere al impactului pe care un anumit sistem îl are asupra creşterii sustenabile a ţării respective şi a efectului acesteia asupra sistemului extern, respectiv asupra anumitor entităţi economice străine. În acest context, modelul chinez, şi, cu siguranţă, nu cel saudit, pare atractiv pentru mai multe ţări, ceea ce, iarăşi, este considerat de Occident o ameninţare la adresa intereselor sale vitale.

Într-o perspectivă mai largă, capitalismul de stat câştigă putere ideologică şi politică deoarece capitalismul liberal slăbeşte, în special varianta sa neoliberală. Boomul economic de pe multe dintre pieţele în curs de emancipare, pe de o parte, şi criza economică din Statele Unite şi Uniunea Europeană, pe de altă parte, precum şi mutarea accentului în coordonarea politicii globale de pe G7 pe G20 sunt schimbări de proporţii tectonice. Ceea ce se „emancipează" sau „se dezvoltă" nu mai sunt pieţele, care sunt uşor de manipulat. O lume nouă se dezvoltă. Aceasta nu este o alternativă de tip „ori-ori". Nici capitalismul neoliberal, nici capitalismul de stat nu vor câştiga; nici SUA, nici China;

nici Asia, nici Euro-America; nici Orientul, nici Occidentul. Ele vor trebui să învețe să coexiste.

China devine din ce în ce mai atrăgătoare în toată lumea, în timp ce Occidentul își pierde din atractivitate în multe regiuni. Se pare că tot mai multe țări își orientează politica monetară mai mult spre yuan decât spre dolar. Când dolarul își modifică rata de schimb față de francul elvețian cu 1%, monedele țărilor vest-asiatice urmează aceeași direcție cu 0,38%. Se estimează că, în comparație cu anii de dinaintea ultimei crize, în 32 din 52 de țări clasificate drept „piețe emergente" poziția de referință a dolarului a scăzut, adesea în avantajul yuanului. În contextul unor astfel de tendințe și, în special, în lumina creșterii economice rapide și continue așteptate și a contribuției tot mai mari a Chinei la comerțul global, putem găsi prognoze care prezic că moneda chineză va deveni cea dominantă în lume încă din 2035[10]. Altă greșeală. Poziția internațională a yuanului, numit și renminbi, RMB, va câștiga în importanță, dar el nu va domina lumea. Este îndoielnic, de asemenea, că va întrece vreodată dolarul; cu siguranță, asta nu se va întâmpla chiar atât de repede, până în 2035. Dacă orice altă monedă detronează dolarul, în care sunt păstrate peste 62% din rezervele monetare ale lumii, aceasta nu va fi yuanul, ci euro, ce este moneda a aproape un sfert din aceste rezerve; cu condiția, bineînțeles, ca euro să supraviețuiască crizei.

China a ajuns la modă. În așa măsură, încât nu doar în domeniul economic putem găsi multe opinii care nu se bazează pe o cercetare științifică fiabilă, ci mai curând pe un capriciu de moment. La fel se întâmplă și în alte domenii, de la artă la politică. Există, fără îndoială, multe exagerări în domeniul economic și s-a creat un balon speculativ pe piață. Trei dintre cele mai scumpe zece lucrări de artă vândute în 2011 au fost pictate de artiști chinezi, inclusiv *Vultur așezat pe o ramură de pin* de Qi Baishi (1864-1967), care s-a vândut cu 65 de milioane de dolari. Tabloul este cu adevărat frumos, dar orice ar avea de pierdut investitorul anonim în această tranzacție este problema lui. Ceea ce ar trebui să fie problema noastră, a tuturor, e tendința tot mai pronunțată ca tot ce este chinezesc să fie la modă în politica economică. O altă expresie, „consensul de la Beijing", a devenit populară în ultimii ani[11]. Din motive evidente, se face o paralelă cu Consensul de la Washington, scos acum la pensie în istoria economică și împins spre periferia curentului principal al economiei politice. Totuși, putem vorbi cu adevărat despre un consens de la Beijing? O fi tot o altă invenție a științelor politice occidentale, deoarece ambele expresii au fost lansate în SUA, în timp ce chinezii se descurcă foarte bine fără a o folosi? Da, cu siguranță.

În paranteze fie spus, acum un sfert de secol, când a luat naștere expresia *Consensul de la Washington*[12], nici în cercurile politice și nici în cele tehnocrate din Washington nu exista o unanimitate reală cu privire la confruntarea cu lumea exterioară sau, mai precis, cu „piețele emergente" problematice, mai întâi cele din America Latină și imediat după aceea cele est-europene și postsovietice. Apoi au ajuns la modă conceptele de *dereglementare neoliberală a pieței*, *privatizare* și *rol limitat al statului*, intitulate în acord și botezate după acest oraș, care este cu siguranță unul dintre cele mai influente locuri din lume, dacă nu chiar cel mai influent. Treaba a fost dusă la capăt de mass-media și de papagalul economic căruia îi place să repete termeni cu priză la public, chiar dacă sunt imprecizi sau incorecți ori chiar absurzi. Ulterior, s-au făcut unele încercări de a modifica acest concept de politică economică prin adăugarea unei poleieli instituționale și a unui conținut social relevant sub noul nume „consensul post-Washington"[13]. La acea vreme, încă nu părea posibil ca Beijingul să înlocuiască Washingtonul și China să preia rolul Statelor Unite.

Şi acum este la fel, deoarece nu a existat niciun acord final, în cercurile politice sau tehnocratice de la Beijing, cu privire la abordarea lumii exterioare, în special a celorlalte economii în curs de emancipare. Totuşi, deoarece o anumită linie a expansiunii chineze devine evidentă şi sistemul de valori chinezesc, diferit de cel occidental, este destul de limpede, obţinem un consens de la Beijing. Interpretarea sa generală se reduce la reglementarea economiei, o implicare semnificativă a statului în aceasta şi intervenţionism, atribute economice care merg mână în mână cu centralismul politic. Din nou, mass-media şi papagalul ahtiat după clişee încearcă să facă restul, dar, de data aceasta, expresia nu mai prinde atât de mult la public.

În realitate, atât în cercurile academice, cât şi cele politice de la vârf din China, punctele de vedere nu sunt deloc unanime şi consensul este mai îndepărtat ca niciodată. Diversitatea lor este mult mai mare decât cea observată în stereotipurile occidentale, care pun accentul pe separarea dintre „stânga", care susţine întărirea sectorului de stat şi supravegherea birocratică a economiei, şi „dreapta", ce propune o denaţionalizare şi o dereglementare şi mai mari. În mod interesant, cunoscutul economist chinez Justin Lifu Lin, care până nu demult a fost economistul-şef al Băncii Mondiale, şi-a intitulat cartea despre politica economică *Against the Consensus*[14].

Eforturile de occidentalizare a lumii şi, în special, de americanizare a acesteia au eşuat şi la fel s-ar întâmpla şi cu eforturile de a o siniciza, dacă ele ar exista, ceea ce nu este cazul. Aşa cum evaluările legate de realitatea economică chineză sunt exagerate, reducând-o uneori la un „capitalism autoritar"[15], la fel sunt şi presupunerile legate de ambiţiile imperiale ale Chinei. Iluzoriul consens de la Beijing nu va privi cu superioritate Consensul de la Washington, care iese din scenă din vina lui. Este nevoie de altceva, mai bun şi mai orientat spre viitor.

Este cu atât mai dificil cu cât, de la ruşinea intelectuală şi morală fără precedent a capitalismului neoliberal, nu a mai apărut nicio idee inovatoare sau atrăgătoare care să umple vidul rezultat[16]. Nici China, care încă mai caută (inspirându-se de la marele Confucius, a cărui gândire nu poate reprezenta totuşi fundaţia viitorului), şi nici altă ţară din Asia sau din afara acesteia nu are un răspuns pregătit la întrebarea fundamentală „Ce urmează?". Este nevoie de un efort colosal pentru a proteja valorile universale ale Occidentului. Neoliberalismul politic îşi bate joc de democraţia veritabilă şi neoliberalismul economic transformă economia în ferma sa privată, dar acest lucru nu înseamnă că nu ar trebui să preţuim valorile liberale: libertatea, alegerea veritabilă, concurenţa loială, libertatea de a desfăşura o activitate economică, economia de piaţă şi socială. Asia are multe de învăţat din acestea.

Se naşte o lume cu centre economice şi politice multiple, înfloreşte o diversitate a culturilor şi niciuna dintre ele, nici măcar cele majore, nu va domina în totalitate, în timp ce restul se retrag în fundal. În această privinţă, va exista suficient spaţiu pentru toată lumea în viitor[17]. Ei bine, aproape pentru toată lumea. Lumea viitorului va fi multipolară, eterogenă şi, astfel, mai bogată cultural. Dacă reuşim să orientăm cum se cuvine şi să controlăm un dialog permanent, nu va exista nicio ciocnire distrugătoare a civilizaţiilor, ci o armonie creatoare a acestora.

Faţa lumii din secolul XXI va fi determinată în principal nu neapărat de rezultatul rivalităţii economice dintre Asia şi Euro-America, ci mai curând de modul în care aceste două megasisteme de valori, instituţii şi politici se întrepătrund, se filtrează şi se îmbunătăţesc reciproc. Confruntarea permanentă şi tot mai intensă este mai mult o oportunitate pentru viitor decât o ameninţare la adresa lui. Trebuie să conştientizăm totuşi că nu doar noile

pieţe sunt emergente, aşa cum şi-ar dori capitalismul neoliberal, ci şi anumite ideologii alternative. Cu cât liderii intelectuali şi conducătorii centrelor politice şi economice ale lumii vor realiza mai rapid acest lucru, cu atât mai bine.

Cea mai mare ameninţare la adresa lumii occidentale bogate, precum şi a unor economii în curs de emancipare ce încearcă să o copieze orbeşte, nu o constituie China, ci mitul pieţei perfecte. Nu aceasta este calea. Lumea se îndreaptă spre multiculturalism şi economia ar trebui şi ea să urmeze această direcţie. Pământul nu va deveni plat; el va fi întotdeauna rotund. Nu va exista o eră a Asiei, restul fiind împins în fundal.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 15

Noul Pragmatism sau economia moderaţiei

Cum putem împăca o abordare practică a economiei cu o atitudine lipsită de compromisuri? Este posibil să fii şi pragmatist economic, şi om cu principii? Merită? Merită şi este şi posibil. Dacă dorim ca lumea viitorului să fie o lume a păcii şi a unei dezvoltări suficient de armonioase – şi ne dorim acest lucru foarte mult –, trebuie să introducem noi valori în procesele de reproducere economică, dar, în acelaşi timp, nu trebuie să uităm, nici măcar pentru un moment, de pragmatism, care este caracteristica fundamentală, indispensabilă a unei activităţi economice raţionale. Avem nevoie de un pragmatism care să favorizeze multiculturalismul şi care să provină dintr-un sistem de valori ce promovează globalizarea incluzivă, coeziunea socială şi dezvoltarea sustenabilă.

Nu există nicio contradicţie aici, deoarece valorile supreme care ghidează procesul economic şi ţelurile sale sunt oarecum identice. În ambele perspective, ceea ce contează cel mai mult este o dezvoltare socială şi economică pe termen lung cu trei componente. Iată, din nou, cele trei componente:

1) o dezvoltare sustenabilă din punct de vedere economic, legată de piaţa bunurilor şi capitalului, a investiţiilor şi financiară, precum şi de piaţa muncii;
2) o dezvoltare sustenabilă din punct de vedere social, legată de o distribuire echitabilă a venitului, acceptată social, şi o participare corectă a grupurilor de bază ale populaţiei la serviciile publice;
3) o dezvoltare sustenabilă din punctul de vedere al mediului, legată de o menţinere corectă a raporturilor dintre activitatea economică umană şi natură.

Prin urmare, nu trebuie să sacrificăm principiile fundamentale pe altarul economiei sau al problemelor tactice pe termen scurt. În acelaşi timp, avem nevoie de o activitate strategică practică guvernată de aceste principii. Acest imperativ determină traseul evoluţiei economiei politice a viitorului.

Relaţiile venitului au o semnificaţie deosebită pentru o creştere economică pe termen lung. Aceasta din urmă este stimulată îndeosebi de o distribuire echilibrată şi echitabilă a venitului. Această concluzie se bazează pe studii comparative pe termen lung, fiind irefutabilă. Creşterea economică este mai durabilă în ţările cu un grad relativ redus al diferenţelor de venituri. Mai mult, relaţiile de venit au avut un impact mai mare asupra dinamicii creşterii economice decât liberalizarea comerţului şi calitatea instituţiilor politice[1]. Această observaţie ne arată pe ce ar trebui să se axeze cu precădere politica de dezvoltare în viitor.

O importanţă deosebită o are posibilitatea de a împuşca doi iepuri dintr-un foc, care izvorăşte din faptul că unul, distribuirea venitului sustenabilă din punct de vedere economic,

este şi un mijloc de a realiza celălalt obiectiv, respectiv creşterea economică. Gândirea economică neoliberală şi politica economică bazată pe ea nu au reuşit să înţeleagă această corelaţie şi de aceea, generând o criză majoră, se autoanihilează. Este, de asemenea, dincolo de puterea de înţelegere a gândirii economice aflate la baza variantelor de capitalism de stat şi de aceea nu o aşteaptă un viitor luminos. A venit vremea Noului Pragmatism.

Fără a subestima rivalitatea dintre capitalismul neoliberal şi cel de stat, nu această dihotomie va avea o importanţă majoră pentru viitor. Forma celui din urmă va fi determinată de rezultatul confruntării dintre aceste două versiuni ale capitalismului contemporan şi o economie socială de piaţă sub forma Noului Pragmatism. Pe acest câmp de luptă, neoliberalismul, încercând să-şi recâştige puterea şi poziţia, şi capitalismul de stat, care se opune celui dintâi, îşi vor concentra toate forţele împotriva conceptului de *progres social şi economic veritabil*. La beneficiile sale ar trebui să aibă un acces cât mai larg masele, şi nu doar cercurile restrânse care îşi urmăresc propriile interese şi lobbyiştii lor bine plătiţi din lumea politicii, a mass-mediei şi a „ştiinţei". Niciun sistem în care o zonă vastă de inconvenienţă economică este numită „marjă" de excludere socială şi, în acelaşi timp, o marjă redusă numită „elită" profită de bogăţia sa excesivă nu are un viitor.

Este simptomatic că însuşi Fondul Monetar Internaţional, reduta ortodoxiei economice de mulţi ani, este de acord că o politică menită să depăşească criza din ţările foarte avansate, atât în Statele Unite, cât şi în Uniunea Europeană, ar trebui să se axeze mai mult pe majorarea veniturilor fiscale (în principal la segmentele bogate ale populaţiei), şi nu pe reducerea cheltuielilor bugetare (vizând în principal păturile sociale mai puţin înstărite).

Aş dori să adaug că o majorare a veniturilor fiscale nu trebuie să echivaleze oricând şi oriunde cu o creştere a impozitelor, deoarece acest obiectiv poate fi atins şi prin eliminarea scutirilor şi excluderilor, precum şi prin asigurarea unei încasări mai eficiente a impozitelor. Când se adoptă o astfel de orientare, se produc schimbările procreştere din structura cererii finale şi se diminuează scara disparităţilor în materie de venituri, ceea ce duce la limitarea atât a cauzelor, cât şi a consecinţelor crizei. La fel, în economiile în curs de emancipare o redistribuire a venitului care duce la diminuarea inegalităţilor promovează creşterea economică pe termen lung.

Mai mult, dincolo de un anumit nivel al venitului naţional, o creştere mai mare a gradului de satisfacţie socială se poate atinge prin distribuirea sa mai echitabilă, şi nu prin creşterea sa cantitativă. Acesta este un indiciu important pentru politica economică. Ei bine, de fapt nu doar pentru politică, ci şi pentru sistemul de educaţie. Cu cât oamenii vor înţelege mai bine acest lucru, cu atât va fi mai uşor de urmat această direcţie. În acelaşi timp, există şi un risc deoarece o politică bazată pe o astfel de teză se poate dovedi mai mult populistă decât pragmatică. Lucrurile sunt cu atât mai dificile cu cât creşterea producţiei este destul de uşor de măsurat. Când vine vorba despre satisfacţia umană, astfel de estimări pot fi uşor manipulate.

Putem creşte în mod perceptibil această satisfacţie reducând indicele Gini cu o anumită fracţie, în loc să creştem PIB-ul măsurat tradiţional cu câteva procente. Politica economică a viitorului va trebui să recurgă la o asemenea modalitate de acţiune. Va fi cu atât mai uşor cu cât, pe de o parte, producţia absolută şi nivelul de consum cresc şi, pe de altă parte, scara actuală a inegalităţii veniturilor este mai mare decât înainte. Cu alte cuvinte, când vine vorba despre inegalitate, există numeroase modalităţi de a o reduce. În ţările sărace, creşterea economică este ceea ce va conta mai mult mulţi ani de acum încolo.

Dimpotrivă, în ţările cele mai bogate – cu excepţia economiilor sociale de piaţă caracterizate de un nivel redus al inegalităţii – cea mai importantă metodă va fi o schimbare bine orientată a proporţiei veniturilor.

Mai mult, ar trebui să luăm măsuri ferme împotriva inegalităţilor nejustificate, în special a celor rezultate din patologii ale distribuirii. Ele slăbesc încrederea reciprocă dintre oameni, ceea ce afectează capitalul social, o componentă foarte importantă a proceselor de dezvoltare. Dacă diferite grupuri profesionale şi comunitare nu mai au încredere unele în celelalte şi dacă societatea nu are încredere în autorităţi, iar sentimentul este reciproc, dacă antreprenorii nu au încredere unii în ceilalţi, capitalul social se erodează în loc să crească. În economie este ca în familie: chiar dacă sunt suficienţi bani, dar încrederea lipseşte, lucrurile nu merg bine.

Ce putem spune despre acumularea de capital? Evident, este necesară pentru ca o economie să funcţioneze corect, în principal pentru a investi în capacităţile de producţie existente şi pentru a crea unele noi. O scară redusă a venitului nu va slăbi dorinţa de a economisi şi, astfel, de a crea capital şi a investi într-un viitor mai bun? Deloc. Dacă aşa ar sta lucrurile, nu ar trebui să reducem diferenţele dintre venituri. Totuşi, cu unele excepţii, nu este cazul. Nu există nicio dovadă empirică sau teoretică potrivit căreia în economiile cu o structură mai echilibrată a venitului oamenii economisesc şi investesc mai puţin. Ajunge să examinăm cursul proceselor relevante de formare a capitalului din Austria, Franţa, ţările nordice şi alte state cu caracteristici similare în această privinţă pentru a vedea că societăţile mai egalitare au putut economisi la fel de mult ca ţările cu o distribuire mai elitistă.

Această realitate este coroborată, de asemenea, de anumite concluzii care sunt uşor de dedus când comparăm aşa-numitele economii cu „guvernare de anvergură" şi cele în care intervenţia guvernului este „limitată". În mai multe decenii (1960-1995), în ţările cu o implicare limitată, de aproximativ 30%, a statului în redistribuirea venitului naţional (şi, prin urmare, cu o inegalitate mai mare), nivelul investiţiilor sau cota procentuală a investiţiilor în PIB a fost, în medie, de 20,7. În schimb, în ţările cu o scară mare a redistribuirii bugetului, cu o participare de aproximativ 50% a statului la PIB (şi, prin urmare, cu inegalităţi mai mici ale distribuirii venitului), nivelul investiţiilor a fost, în medie, de 20,5%. Absolut nicio diferenţă. Poţi avea acea capacitate de formare de capital care determină creşterea economică pe viitor, cu o distribuire nu mai puţin echitabilă a venitului, care codetermină satisfacţia faţă de starea actuală a economiei. Şi acesta este un indiciu important pentru politica economică a Noului Pragmatism. Aşa ar trebui să stea lucrurile pe viitor.

Creşterea continuă a nevoilor umane, cu dorinţa irezistibilă de a le satisface, este o sabie cu două tăişuri. Ea depăşeşte multe bariere şi, prin stimularea permanentă a economiei, este o legătură indispensabilă în procesul de reproducere extins sau în creşterea economică. Totuşi, este şi o forţă devastatoare deoarece poate să toceasă minţile, să afecteze preferinţele, să favorizeze unele calităţi reprobabile şi, ca urmare, să aducă elemente de iraţionalitate în activitatea economică.

Creşterea perenă a aspiraţiilor de consum este o mare problemă. Criza extinsă nu a făcut decât să o estompeze uşor şi să o întârzie puţin. Este, de asemenea, produsul unui sistem specific de valori. Poftele sunt greu de satisfăcut încă de acum câteva secole, când umanitatea a rupt lanţurile reproducerii simple, când acelaşi volum şi aceleaşi condiţii de producere şi consum puteau fi reproduse de la o perioadă la alta, şi s-a îndreptat spre o creştere a volumului, în care produce tot mai mult de la o perioadă la alta. Pe vremuri,

aveai nevoie doar de atât cât trebuia pentru asigurarea unui nivel de trai similar cu cel din anul precedent; acum, cu cât mai mult, cu atât mai bine. Dar este oare mai bine? Indiferent cât putem produce, cât putem consuma, dorim mai mult. Se spune că pofta vine mâncând, astfel că lăcomia economică este înfloritoare – și, odată cu ea, obezitatea economică și multe patologii sociale. Economia are nevoie de o dietă sănătoasă, la fel ca un organism care funcționează bine. Economia viitorului are nevoie de moderație.

Chiar dacă gradul de satisfacere a nevoilor crește, nevoile în sine cresc și mai rapid. Drept urmare, deși creșterea economică continuă, distanța dintre nevoi și satisfacerea acestora se mărește. Deși avem mai mult, lucrurile stau mai prost. Aceasta este, în esență, o problemă psihologică, dar care are consecințe economice importante. Am numit cândva la acest sindrom paradoxul unui nivel de satisfacere mai mic al nevoilor la un nivel mai mare de consum[2]. Cum putem rezolva această problemă? Ar trebui să fie clar că trebuie să o rezolvăm, altfel nu va mai avea niciun rost să producem mai multe bunuri, în timp ce nu mai obținem satisfacția de a consuma mai mult. Dacă distruge mediul și generează tulburări sociale, care este rostul unui astfel de comportament?

Logica actuală a procesului de reproducere la nivelul societății este cea a nevoilor tot mai mari de a avea și a consuma diverse bunuri, care stimulează o creștere a producției lor. În același timp, venitul cu care se pot cumpăra bunurile produse și serviciile oferite crește și el. La fel și nevoile în sine, care, în epoca consumerismului, sunt de obicei mai mari decât nivelul de satisfacere a lor. Prin urmare, persistă o anumită tensiune, care este atât forța motrice de la baza creșterii economice, cât și cauza nemulțumirii față de situația existentă. Dacă nevoile cresc mai rapid decât economia care le satisface, frustrarea de la nivel individual și social crește și ea. Nu există decât un singur mod de a învinge acest sindrom: încetinirea ritmului în care cresc nevoile.

Teoretic, putem reclama o accelerare a ratei de creștere a producției, dar, din motive bine-cunoscute, este practic imposibil și nu e nici recomandabil, nici din punct de vedere etic. Mai mult, esența mecanismului de reproducere actual este de așa natură, încât o creștere economică accelerată provoacă o accelerare și mai mare a apetiturilor de consum și, iarăși, sistemul se confruntă cu același sindrom, dar atunci totul se multiplică; inclusiv problemele.

Deși este un nonsens economic să susții o creștere zero, e un nonsens social să susții că problema consumului trebuie să-și urmeze cursul. Tradiția economică presupune că nevoile sunt nelimitate și, practic, nu se ocupă deloc de această categorie. Ea se axează pe studierea factorilor care cresc cererea efectivă, deci numai pe nevoile ce pot fi satisfăcute, deoarece ele sunt sprijinite de puterea reală de cumpărare. Dacă vrei ultimul iPad, aceasta este o nevoie. Dacă ai mijloace să-l cumperi este cerere. Prin urmare, dacă îl vrei, dar nu ai mijloace să-l cumperi, nu prezinți interes pentru economia îngust definită și, când, în fine, faci rost de bani pentru a-l cumpăra, abia atunci devii un obiect al studiului economic.

Ne-am putea limita abordarea, ocupându-ne exclusiv de mijloacele de creare a cererii, astfel încât să putem vinde ceea producem. Totuși, este mai bine să ne lărgim câmpul de reflecție și să găsim răspunsul la întrebarea ce nevoi trebuie stimulate și cum, pentru a-i motiva pe oameni să obțină o educație și să muncească mai eficient, ceea ce trebuie să ducă la un venit mai mare și deci la o cerere mai mare. Asta ne arată că economia modernă nu are altă soluție decât să se ocupe de mecanismele de creare a nevoilor și de mijloacele de satisfacere a lor. Acest aspect este abordat de economia comportamentală și de unele curente orientate la nivel social din gândirea economică.

Pentru a putea controla dezvoltarea sectorului real al economiei, este indispensabilă studierea nevoilor, a naturii şi structurii lor, a priorităţilor şi preferinţelor. Cu trecerea timpului, o mare parte a nevoilor se transformă în cerere. Multe nevoi pe care marketingul încearcă să le identifice la nivel microeconomic şi pe care le studiază economia experimentală ar trebui considerate o cerere potenţială. Nu există încă o piaţă pentru ele (este ca şi cum ai căsca gura la vitrine, ca şi cum te-ai plimba prin mall ca să vezi ce mai este şi să visezi la ceea ce ai cumpăra dacă ai avea suficienţi bani), dar într-o zi va apărea una. Evident, nu va depinde numai de timp, ci şi de creşterea venitului real al cumpărătorilor sau de o schimbare a preferinţelor lor de consum. Prin urmare, unele nevoi reprezintă o cerere potenţială, care va deveni o cerere reală şi trebuie să ştim, dinainte, cu ce ofertă reală va trebui să o echilibrăm. Dacă este vorba despre un nou tip de smartphone, trebuie să lăsăm problema în întregime la latitudinea pieţei. Dacă este vorba despre protejarea sănătăţii sau dezvoltarea industriei auto, nu ar strica ca statul să ia şi el în calcul, în politicile sale bugetare şi de investiţii, implicaţiile schimbărilor iminente.

În mod sigur, cu timpul vom dori altceva, deoarece vom avea altceva. Şi vom şti altceva. Aflându-ne sub presiunea constantă a distanţei dintre nevoi/dorinţe şi satisfacere/posesie, vom fi motivaţi să căutăm o suplimentare a venitului, deoarece vor fi necesare cheltuieli mai mari pentru a ne îmbunătăţi nivelul de trai. Fiind incapabili să avem lucruri mai multe şi mai bune astăzi, ne vom strădui să le avem mâine. Prin urmare, economia viitorului nu este o economie statică, ci o economie a schimbărilor. În loc să ne spună cum sunt lucrurile şi ce depinde de ce în producţie, distribuţie şi schimb, ea ne spune cum vor fi lucrurile şi ce va depinde de ce.

Problema este foarte complexă din punct de vedere etic, psihologic, economic, juridic şi politic. Nu le putem interzice oamenilor să îşi dorească să aibă ceva şi nici nu le putem ordona să îşi dorească ceva. Aceasta ar fi o realitate orwelliană. Evident, există şi excepţii, în care situaţia trebuie ţinută sub control, în special când avem de-a face cu efectele externe negative ale consumului, cum este cazul drogurilor, al armelor sau al patimei incontrolabile pentru jocurile de noroc. Astfel de nevoi trebuie înăbuşite în interesul publicului, astfel încât trebuie să facem eforturi organizate pentru a împiedica răspândirea lor. Este posibil ca unele nevoi să nu fie irezistibile.

Care dintre ele şi cine ar trebui să decidă acest lucru? Părerile sunt împărţite. Prohibiţia din anii 1920 din SUA nu a funcţionat. Totuşi, liberalizarea pieţei drogurilor uşoare va eşua şi ea? Ce ar aduce o reglementare mai blândă a pieţei pornografiei? Expansiunea acesteia, desigur. Acesta este motivul pentru care, din cauza valorilor pe care le preţuim, legislatorii aproape de pretutindeni au introdus restricţii ce au domolit escaladarea nevoilor în această privinţă (acestea ar fi, cu siguranţă, imense dacă nu ar exista limitele formale), dar, în acelaşi timp, au pus în mişcare mecanismele de pe piaţa neagră şi au creat nevoia de a penaliza această piaţă. Totuşi, o toleranţă puţin mai mare faţă de drogurile „uşoare" din Olanda a dus la scăderea cererii pentru narcoticele „tari", dăunătoare. Experienţa Danemarcei ne sugerează că liberalizarea pieţei pornografiei a contribuit la o rată mai mică a infracţiunilor sexuale. Din punctul de vedere al obiectivului cultural şi educaţional intenţionat, doar folosirea unor prohibiţii riguroase are un impact limitat şi uneori efecte adverse. Nu aceasta este soluţia.

Care este soluţia, atunci? Piaţa nu se va ridica niciodată singură la nivelul provocării, astfel încât avem nevoie de organizaţii sociale relevante şi, în special, de un guvern, cu regulamente şi cu investiţii în capitalul uman, deoarece, cu cât gradul de conştientizare socială rezultată este mai mare, cu atât creşte şi capacitatea de a modela inteligent propriile

nevoi. Merită să adăugăm că educaţia are un impact fundamental asupra tipului de nevoi resimţite. Pe măsură ce nivelul de educaţie creşte, nevoile se deplasează mai mult spre bunurile şi serviciile culturale. Nu trebuie să se întâmple la fel şi atunci când creşte venitul, fără o creştere corespunzătoare a educaţiei. Acest lucru are consecinţe specifice pentru economie, care ar trebui să adapteze structura ofertei la schimbările rezultate din structura cererii efective. Iată un exemplu clasic: mai puţină votcă, mai multe cărţi. Merită să limităm prima nevoie şi să o promovăm pe cea din urmă cu ajutorul unor instrumente fiscale, printre altele.

Dacă l-am întreba pe un educator „cum", ar spune: prin educaţie. Un preot ar crede, cu siguranţă, că este vorba despre conştiinţa care modelează obiceiurile şi comportamentele dezirabile. Un psiholog ar sugera să cultivăm cum se cuvine trăsăturile individuale de caracter corecte. Un sociolog ar recomanda crearea unor modele de interacţiune socială atractive care să ofere o alternativă consumerismului.

Ce ar face un economist? Un neoliberal ştie: să lăsăm lucrurile să evolueze de la sine şi să continuăm să vorbim aiurea despre modul în care fiecare lustragiu poate deveni milionar sau, în epoca noastră, fiecare absolvent al unei şcoli de afaceri se poate îmbogăţi ca urmare a unor investiţii la bursă (bineînţeles, atât timp cât doreşte acest lucru şi nu are scrupule). În acelaşi timp, un economist cinstit va aborda problema de o manieră interdisciplinară şi pragmatică. Mai întâi, va încerca să înveţe cât mai mult despre toate disciplinele menţionate mai sus, pentru a putea propune un set de măsuri pe termen lung în cadrul întregului triunghi al dezvoltării format din valori, instituţii şi politică. Şi, bineînţeles, nu va uita niciodată că ceea ce vor oamenii depinde mult de ceea ce ştiu.

La urma urmelor, nu putem reduce distanţa dintre nevoile subiective şi posibilităţile obiective de satisfacere a lor, cele dintâi crescând mai repede decât cele din urmă, dacă nu redefinim corespunzător dorinţele umane, atât individuale, cât şi sociale. Nu o putem reduce fără reglementări relevante care să blocheze expansiunea nevoilor „rele" şi să le favorizeze pe cele „bune", fie şi numai prin stimularea interesului faţă de activităţi sportive sau lectură. Nu o vom putea reduce fără a recurge la o politică specifică, în care ceea ce contează cel mai mult este interzicerea unei diversificări sociale excesive în termeni de venit şi proprietate.

Atât timp cât toţi vecinii au mers la serviciu cu un Fiat, vecinul de după colţ nu a avut nevoie de un Mercedes. Când acesta vede că unii dintre ei au avansat la un astfel de vehicul, începe să simtă aceeaşi dorinţă. Efectul demonstraţiei funcţionează foarte bine aici. Într-un caz determinat el îi poate motiva pe oameni să-şi îmbunătăţească competenţele şi să muncească şi mai eficient, pentru un salariu mai mare. La scară macro, conduce la o situaţie în care, deşi venitul naţional aproape se dublează în fiecare deceniu, oamenii se plâng că lucrurile stau la fel de rău ca întotdeauna sau că sunt chiar mai rele, deşi înainte făceau naveta la serviciu într-un autobuz înghesuit.

Repet: nu susţin, în niciun caz, un egalitarism demotivant, ci recunoaşterea semnificaţiei unei distribuiri echitabile şi, astfel, sustenabile social a venitului. Ea constă într-o diversificare ce reflectă în mod fundamental contribuţia indivizilor şi grupurilor la crearea venitului naţional, în timp ce le garantează participarea la venit în proporţii care promovează atât eficienţa, cât şi echitatea sau, dacă privim din alt unghi, atât întreprinderea privată, cât şi coeziunea socială.

Călătoriile lărgesc orizontul. Să vedem ce ne pot învăţa. Bunul-simţ ne spune că ar trebui să fim de acord că un număr cât mai mare de oameni ar trebui să aibă o tabletă personală. Mulţi au una în Statele Unite, nu atât de mulţi încă în Polonia, mai puţini în

Rusia, mult mai puţini în China şi aproape nimeni în Cuba. Oricine a fost acolo a văzut asta. Dacă am studia atitudinile sociale cu atenţie, s-ar dovedi că o nemulţumire mai mare legată de lipsa unei tablete (până acum) se poate observa în Polonia, unde sunt de zeci de ori mai multe, raportat la întreaga populaţie, decât în Cuba, unde relativ mai puţini oameni sunt nemulţumiţi de acest aspect specific. Motivul este că o astfel de nevoie nu s-a dezvoltat încă aici, nu doar pentru că reţeaua este subdezvoltată, ci, în primul rând, pentru că nu acţionează niciun efect de demonstraţie. O astfel de nevoie apare şi aici, dar nu are niciun rost să îi exagerăm proporţiile dacă nu există şanse realiste de a o satisface sau de a o transforma în cerere într-un interval rezonabil. Nu ar folosi la nimic şi dezamăgirea ar fi uriaşă. În timp, când oamenii îşi vor permite să cumpere tablete, deoarece le vor produce ei înşişi sau vor vinde altceva în străinătate pentru a obţine un profit cu care să le importe, nevoia se va dezvolta singură, fără publicitate la televizor, reclame pe pagini întregi de ziar sau panouri publicitare imense care mai mult stimulează emoţii bolnave decât eforturi sănătoase.

Fără îndoială că, atât în privinţa indivizilor, cât şi a unor întregi naţiuni, avem nevoie de ambiţii. Nu cele care ţintesc mai sus decât putem ajunge, ci unele realiste. Fără ele este greu să ajungi departe şi să urci. Cu toate acestea, nu este bine ca ambiţiile să fie excesive, deoarece atunci dezamăgirea resimţită în urma incapacităţii de a le satisface poate fi deprimantă. Un exces de ambiţie poate mai mult să împiedice decât să promoveze dezvoltarea. În special, liderii, la toate nivelurile, ar trebui să aibă viziuni ambiţioase, şi nu iluzii naive. Acestea trebuie să fie totuşi aspiraţii care să se bazeze pe un potenţial cultural şi economic real, şi nu doar pe promisiuni populiste.

Este firesc ca societăţile şi naţiunile să aspire să îl ajungă din urmă cel puţin pe un vecin mai bogat, dacă nu cea mai bogată ţară imediat. Mexicanii visează la Statele Unite, slovacii îşi doresc ca situaţia să fie pe plan intern la fel de bună ca în Austria, estonienii se compară cu finlandezii, în timp ce vietnamezii îşi propun să depăşească Thailanda. Am fost întrebat o dată la PNG University din Port Moresby când va fi situaţia din Papua Noua Guinee la fel ca în Australia (niciodată, într-un viitor previzibil) şi, recent, un jurnalist din Cairo dorea să ştie ce cred despre politicienii egipteni care anunţă că ţara lor va ajunge din urmă Turcia în şapte ani. Ei bine, aceasta este pur şi simplu megalomanie, deoarece ar trebui ca în această perioadă în Egipt PIB-ul pe cap de locuitor să se dubleze (ipoteză nerealistă) şi Turcia să stagneze complet (tot o ipoteză nerealistă, deoarece această ţară cunoaşte mai curând o perioadă de înflorire).

Dorinţa de a-i ajunge din urmă pe cei mai buni este una dintre principalele forţe motrice în eliminarea diferenţelor de dezvoltare, dar, dacă planificăm sarcini imposibil de realizat într-un anumit interval, oamenii pot ajunge să fie descurajaţi. Merită să fii un realist ambiţios sau un pragmatic. Este posibil ca Polonia să atingă într-o zi PIB-ul Germaniei pe cap de locuitor, aşa cum Irlanda a reuşit să-l atingă pe cel al Marii Britanii, dar acest lucru nu se poate întâmpla într-o generaţie şi, luând în calcul politica nu tocmai bună din ultimii ani, nici măcar două s-ar putea să nu fie de ajuns. Nu se poate estima. În timp ce Spania a reuşit să se apropie de nivelul PIB-ului Franţei (în 2013, aproximativ 36.000 de dolari pe cap de locuitor la paritatea puterii de cumpărare), portughezii (aproximativ 23.000) nu au ajuns din urmă Spania (aproximativ 31.000). Ceea ce rezultă de aici pentru politica lor de dezvoltare economică este: fixează-ţi obiective pe care să le poţi atinge. Dacă poţi, creşte-ţi puterea, dar nu te întinde mai mult decât ţi-e plapuma, deoarece atunci obiectivele nu vor fi adecvate posibilităţilor de atingere a lor. În loc de realizări şi satisfacţie, vei avea parte de eşec şi nemulţumire.

Nu este vorba despre limitarea nevoilor umane, ci despre efortul de a menține o armonie între nevoi – atât cele vechi, care cresc ca intensitate, cât și cele noi care apar – și posibilitățile realiste, rezonabile din punct de vedere economic de a le satisface. Și în acest caz, așa cum se întâmplă cu rata creșterii viitoare, ar fi bine să lăsăm un spațiu mai mare de dezvoltare societăților din economiile în curs de emancipare, cu o creștere mai mică a nevoilor în țările bogate. Într-o anumită măsură acest lucru se întâmplă deja deoarece, iarăși, seamănă cu lăcomia; la un moment dat te saturi și de ceea ce îți place și nu mai vrei.

Dacă într-o perspectivă mai largă totul se reduce la maximizarea, pe termen lung, a nivelului de satisfacție socială legată de activitatea economică, trebuie să privim Noul Pragmatism din unghiul obiectivelor dezvoltării sociale și economice, esența și metoda lui.

Realizarea nevoilor într-un mod care să îi satisfacă pe oameni este un obiectiv de dezvoltare ce respectă valorile călăuzitoare ale Noului Pragmatism. O creștere a PIB-ului este un mijloc de a atinge un scop, mai mult decât un scop în sine. Este timpul ca țările avansate să se îndepărteze de maximizarea venitului, în principal de creșterea pe cât posibil a produsului lor intern brut. Dacă o jumătate de secol de venituri tot mai mari nu a accentuat sentimentul de satisfacție al americanilor bogați[3], de ce să faci atâtea eforturi și să suporți costuri suplimentare, inclusiv sub forma prelungirii orelor de lucru, în timp ce mediul înconjurător este și mai devastat?

Apropo, se petrece ceva interesant în această privință, deoarece chiar și în timpul campaniei prezidențiale din SUA din 2012 s-a vorbit mai puțin despre cantitate și mai mult despre calitate, mai puțin despre creșterea producției și mai mult despre alte aspecte ale activității economice raționale, precum balanța financiară și comercială, gama și calitatea serviciilor publice, locurile de muncă, deși încă nu suficient despre cultură și mediu. Motivul a fost, într-o mare măsură, natura specifică a vremurilor de criză, dar și, parțial, o evoluție a mentalității. Asta e bine, deoarece ne aflăm în pragul unei redefiniri fundamentale a obiectivelor de dezvoltare socială și economică. Pe viitor, astfel de obiective nu vor mai include doar maximizarea venitului, ci și distribuirea roadelor creșterii economice într-un mod care să sporească satisfacția individuală și colectivă. Și nu doar valorile materiale contează; într-o măsură tot mai mare, și cele nonmateriale vor deveni importante.

Se estimează că, dacă proporțiile venitului din SUA ar fi similare cu cele din țările scandinave (ceea ce pare a fi un viitor imposibil, luând în considerare valorile americane), sentimentul de încredere reciprocă din rândul oamenilor (afectat în timpul crizei și în timpul ultimei campanii prezidențiale) ar putea crește cu până la 75% și numărul oamenilor care suferă de tulburări psihice și obezitate ar putea scădea cu două treimi. Numărul mamelor adolescente ar scădea la jumătate și numărul puștăriașilor cu trei pătrimi. Una peste alta, oamenii ar trăi nu doar mai mult, ci și mai fericiți, deoarece orele lor de muncă s-ar putea reduce chiar cu o șesime, în total cu două luni pe an[4]. Dacă aceste estimări sunt exagerate în privința indicilor specifici – și, cu siguranță, așa sunt –, ele includ totuși valori mari.

Statele Unite nu sunt buricul pământului și nu vor mai avea niciodată aceeași posibilitate de a le impune celorlalți valorile lor pe care au avut-o imediat după sfârșitul războiului rece. Totuși, schimbările de aici au impact nu doar asupra americanilor, ci și asupra altor locuri din lume, în care mulți oameni încă idolatrizează SUA. La urma urmelor, majoritatea cărților formatoare de opinie din domeniul economic și alte științe sociale sunt publicate în limba engleză chiar în Statele Unite.

În acest context, poate este un lucru bun că expansiunea volumului sub forma unei creşteri economice definite în mod tradiţional se diminuează odată ce se atinge pragul unui PIB de 20.000 de dolari pe cap de locutor. Chiar dacă se dovedeşte că în condiţiile actualei revoluţii ştiinţifice şi tehnologice dinamica încetineşte la un nivel mai înalt, să spunem de 30.000 de dolari la preţurile de astăzi, va trebui să fim bucuroşi deoarece acest lucru va însemna o şansă mai mare de supravieţuire pentru mediul înconjurător şi mai mult timp pentru progresul tehnologic continuu care va reduce epuizarea excesivă a resurselor nonregenerabile. Astfel, poate ne vom bucura deoarece, cu o creştere a volumului mai redusă, economiştii şi politicienii vor acorda mai multă atenţie altor aspecte care codetermină calitatea vieţii şi sentimentul de satisfacţie?

Am sugerat alt instrument de măsură pentru progresul economic, pe care îl numesc Indicele Succesului Integrat (*Integrated Succes Index*) sau ISI[5]. Acesta depinde doar parţial de PIB, deoarece valoarea acestui indice compus este determinată şi de alţi factori. În detaliu, valoarea globală a ISI este formată din:

1) produsul intern brut – 40%;
2) sfera subiectivă a bunăstării legată de nivelul general de satisfacţie, inclusiv standardul serviciilor sociale şi estimări ale perspectivelor sale – 20%;
3) o evaluare a stării mediului înconjurător – 20%;
4) o estimare a timpului liber şi a valorilor culturale – 20%.

Această sugestie, destul de arbitrară, nu se referă la detalii, ci la o linie de anchetă. Dacă scăpăm sau nu nevătămaţi din harababura actuală depinde de imperativul de a redefini obiectivele de dezvoltare economică. Prin urmare, deşi nu insistăm pe ISI, care este mai mult un concept general decât un instrument operaţional de măsură, în acest moment putem susţine o utilizare cât mai largă, posibil universală a indicelui dezvoltării umane ajustat pentru inegalitate, IDUI. A venit vremea să le cerem politicienilor să ia în serios această problemă.

Să ne imaginăm că viitorul dezirabil şi absolut posibil se apropie cu paşi repezi şi că în Camera Reprezentanţilor din SUA, în Parlamentul britanic, în Bundestagul german şi în Cortesul spaniol, în Senatul brazilian şi chiar în Adunarea Naţională a Reprezentanţilor Populari din China, deputaţii discută despre modurile de creştere a valorii capitalului uman şi despre îmbunătăţirea structurii sociale prin limitarea inegalităţilor venitului. Să ne imaginăm că modul de creştere a IDUI este principalul motiv de dispută dintre candidaţii la Casa Albă în alegerile din 2020 din Statele Unite sau când se va stabili, cu un grad mai mare de transparenţă, structura Biroului Politic al Partidului Comunist din China din 2022 (va exista şi se va afla la putere). Să ne imaginăm că deputaţii din Sejm, în Polonia, şi din Duma rusească, în loc să se certe cu privire la modul de interpretare a circumstanţelor istorice sau la limitarea sau nu a drepturilor minorităţilor sexuale, dezbat direcţia soluţiilor instituţionale şi instrumentele de politică macroeconomică ce pot conduce la creşterea IDUI; fie şi numai pentru că ştiu că este unul dintre acele lucruri de care va depinde soarta lor politică. Este greu de imaginat? Nu este deocamdată decât science-fiction politic şi economic?

Pentru a-l transforma în realitate, în special pentru a face ca unele concepte şi propuneri ale economiei ca disciplină normativă să fie urmate de măsuri de politică economică relevante, este indispensabil să înţelegem esenţa economiei moderaţiei, care stă la baza Noului Pragmatism. Economia moderaţiei înseamnă adaptarea volumului fluxurilor umane,

naturale, financiare şi materiale la cerinţa de amenţine un echilibru dinamic. Transformările turbulente din ultimele decenii sunt produse atât de dezechilibre acute în diverse domenii, cât şi de rezultatul acestora. Suntem înconjuraţi de o economie aflată într-un dezechilibru permanent deoarece întotdeauna este fie prea mult din ceva, fie prea puţin din altceva. Există un surplus din ceva şi în acelaşi timp o penurie constantă de altceva şi totuşi o economie bună ar trebui să fie cea a moderaţiei. Astfel, este indispensabilă o gândire care să promoveze o astfel situaţie dezirabilă, şi anume economia moderaţiei.

Pe viitor, avem nevoie mai degrabă de o economie a moderaţiei, şi nu de una a excesele, dezechilibrelor şi crizelor. Toate acestea vor afecta de mai multe ori atât umanitatea, cât şi economiile naţionale, dar ele ar trebui să fie mai curând excepţia decât regula. Regula ar trebui să includă: o cunoaştere a momentului în care să ne oprim şi a modului cum să ne adaptăm la oportunităţile reale de creştere economică; disparităţi moderate între venituri, şi nu extreme care să aducă la capătul răbdării un număr imens de oameni şi să declanşeze noi revoluţii; diminuarea nebuniei marketingului care creează nevoi complet rupte de realităţile cererii efective. Regula ar trebui să fie să nu exagerăm atunci când transformăm tot mai multe componente ale Pământului în bunuri vândute pentru profit de producători, deşi posesia şi utilizarea lor nu mai cresc satisfacţia consumatorului.

Unele materii prime şi venituri bugetare sunt prea puţine, în timp ce există un exces de gunoaie şi tot felul de datorii, de la cele contractate pentru locuinţe la cele ale companiilor şi ale unor state. Încă nu avem o tehnologie pentru a produce energie curată şi regenerabilă, în timp ce există un surplus de tehnologii pentru producerea armelor de distrugere în masă. Există o abundenţă de bănci cu lichidităţi în exces, gata să le ofere împrumuturi consumatorilor naivi, dar nu sunt suficiente credite pentru micile afaceri, deoarece este necesar un efort pentru monitorizarea lor. În multe ţări şi regiuni există un surplus evident de oameni care nu pot fi hrăniţi corespunzător, în timp ce alte regiuni până nu de mult prospere devin depopulate. În unele economii, în urma balonului speculativ de pe piaţa imobiliară, s-au construit prea multe case şi apartamente care acum stau goale şi sunt delapidate, deoarece nu sunt cumpărători, în timp ce în alte părţi sunt destui care nu au unde locui şi dorm sub cerul liber. În unele industrii nu există suficientă forţă de muncă, pe când în altele există în exces. În unele locuri alimentele în exces ajung la gunoi, iar în altele nu sunt suficiente nici pentru a acoperi nevoile elementare. În unele spitale doctorii stau degeaba deoarece nu există suficienţi pacienţi care să-şi permită tratamentul, iar în altele sunt atât de ocupaţi, încât nu mai pot salva vieţi la timp.

În general, în ţările dezvoltate, piaţa este inundată de bunuri de consum, dar lipseşte puterea de cumpărare efectivă a populaţiei. În societăţile afectate de consumerism, există un exces indiscutabil de nevoi şi o lipsă evidentă a capacităţii economice de a le satisface. În timp ce majoritatea covârşitoare a oamenilor nu au bani pentru a cumpăra ceea ce le trebuie cu adevărat, mulţi antreprenori sunt afectaţi de o capacitate de producţie excedentară pe care nu o pot exploata eficient din punctul de vedere al costurilor deoarece nu sunt cumpărători pentru bunurile pe care le-ar putea produce. Am putea spune cu răutate: există în mod constant prea mult sau prea puţin din tot, în funcţie de unghiul din care priveşti. Cu alte cuvinte, aproape întotdeauna există şi prea mult, şi prea puţin din aproape tot. Inclusiv economişti.

Cel mai mare deficit din economia contemporană este cel mai palpabil acolo unde trebuie să fim moderaţi. Moderaţia lipseşte, în general. Totuşi, pe viitor ar trebui să existe cât mai multă moderaţie. Şi acesta este unul dintre canoanele fundamentale ale economiei politice a viitorului. Este necesară crearea unor mecanisme pentru echilibrarea fluxurilor

economice şi a stocurilor. S-ar putea spune: asta nu-i nimic nou. Ei bine, în abordarea sugerată aici există multe lucruri noi, deoarece nu se bazează pe asumpţia înşelătoare, tipică altor tendinţe din economie, că mecanismele de piaţă sunt capabile să rezolve problemele deficienţelor şi surplusurilor, respectiv să echilibreze dinamic economia. Dacă ar fi fost, nu am fi trecut printr-o perioadă de criză, ci ne-am fi bucurat de o epocă a echilibrului şi prosperităţii.

Cândva – într-o altă etapă a civilizaţiei şi la un nivel mult mai redus de dezvoltare generală – s-au făcut încercări în unele ţări de a rezolva acest sindrom prin adoptarea unei economii centralizate, care a impus naţionalizarea mijloacelor de producţie şi o supraveghere birocratică a proceselor economice. Teoretic, scopul a fost de a elimina crizele de supraproducţie risipitoare, caracteristice unei economii capitaliste prost reglementate, dar în practică a dus la apariţia unei economii socialiste, cu deficitele sale structurale inerente. Remarcabilul economist maghiar János Kornai a considerat lipsurile principala trăsătură constitutivă a acestui sistem, pe care l-a numit „economia lipsurilor", în timp ce pentru descrierea sa teoretică a lansat sintagma „economia penuriei"[6]. Aproape toate ţările implicate, cu excepţia Cubei şi a Coreei de Nord, au reuşit să scape de un astfel de sistem ineficient şi nu există motive de teamă că cineva ar putea fi tentat din nou să încerce etatismul şi planificarea de comandă ca instrumente de echilibrare a economiei.

Totuşi, depăşirea sindromului lipsurilor prin tranziţia la economia de piaţă a ţărilor postsocialiste cu planificare centralizată nu a rezolvat în niciun caz problema lipsei generale de echilibru. Şi ţări care nu au cunoscut niciodată lipsurile tipice socialismului real sunt afectate de un număr de deficite. Există, uneori, un deficit de exporturi, de venituri la buget, uneori nu sunt suficienţi profesionişti într-un anumit domeniu şi alteori anumite metale preţioase sunt cele care lipsesc. Ca să nu mai vorbim de bun-simţ. Nu avem niciodată timp, deşi el este irosit la scară uriaşă de societate ca întreg şi, bineînţeles, şi de mulţi indivizi. În acelaşi timp, există întotdeauna prea mult din ceva. Nimic pe lumea aceasta nu se află într-un dezechilibru atât de constant ca economia.

Aş vrea să adaug că lucrurile vor sta la fel şi pe viitor, deoarece aceasta este natura intrinsecă a economiei. Mecanismele de echilibrare a fluxurilor cererii şi ofertei funcţionează mai bine sau mai prost pe termen scurt şi la fel fac, chiar pe intervale mai lungi, şi mecanismele de echilibrare a anumitor tipuri de nevoi şi posibilităţi de a le satisface; totuşi, echilibrul poate fi atins doar temporar. Starea naturală a economiei este un dezechilibru permanent, cu episoade în care liniile ofertei şi cererii, producţiei şi vânzărilor, venitului şi cheltuielilor, economiilor şi investiţiilor se intersectează. Acest lucru este valabil şi pentru realitate; în modelele teoretice, bineînţeles, echilibrul se realizează la fel de uşor pe cât se fac presupuneri relevante şi ceea ce ar trebui să se intersecteze în diagramele ilustrative se va intersecta mereu exact acolo unde trebuie.

Nu avem niciun motiv să ne frângem mâinile deoarece economia de piaţă, prin natura sa intrinsecă, are şi mecanisme corective, deşi ele sunt destul de imperfecte. Când deviaţia de la echilibru este prea mare, sunt activate forţe care corectează disproporţiile. Problema este că adesea ele fac acest lucru prea târziu sau nu suficient de intens sau nu nimeresc punctul de echilibru, trecând de la o lipsă de ceva la un exces şi invers. Evident, cresc astfel costurile activităţii economice şi i se reduce eficienţa. Prin urmare, corecţiile de pe piaţă trebuie uneori declanşate, alteori accelerate şi alteori întărite sau sistate; ele au nevoie de reglementare. Şi cine, dacă nu statul, ar trebui să facă acest lucru?

Este necesar să folosim intervenţionismul de stat pentru a sprijini corecţiile de pe piaţă privind intensitatea fluxurilor (venituri şi cheltuieli, cerere şi ofertă, livrări şi piaţă) şi

variaţiile de stocuri (proprietăţi, economii, bogăţie). Ar fi bine să punem punct disputelor ideologice pe acest subiect şi să ne concentrăm asupra tehnicilor de intervenţie pe care ar trebui să folosim. Dacă acestea sunt necorespunzătoare, putem face mai mult rău decât bine deoarece intervenţionismul este o afacere riscantă. Pentru a evita erorile care pot apărea, neoliberalismul sugerează „să se arunce şi copilul odată cu apa de baie" : să nu intervenim în procesele de piaţă deoarece ele au capacitatea de a se autoregla sau de a se echilibra automat. Capitalismul de stat propune să nu aruncăm copilul, dar nici apa murdară, intervenind excesiv, în multe ocazii, în procesele economice, ceea ce reduce eficienţa posibilă.

Noul Pragmatism cere un rol bine echilibrat al statului şi o coordonare a politicii economice interstatale cu rolul de a corecta sau, atunci când este necesar, de a întări procesele de piaţă. El spune: spălaţi copilul, aruncaţi apa murdară şi, dacă într-o zi el începe să se spele singur, foarte bine, dar nu se poate fără spălat. Prin urmare, trebuie să optimizăm sfera şi instrumentele intervenţionismului de stat, având grijă să nu facem confuzie între scopurile şi mijloacele politicii economice. Grija constantă de a asigura echilibrul în toate sectoarele sale este o problemă foarte importantă, dar şi un mijloc pe care politica îl foloseşte pentru a atinge un scop, respectiv dezvoltarea. Echilibrarea economiei are scopul de a o sprijini, şi nu de a o suprima.

Dar fiecare acţiune produce o reacţie. Echipe de experţi, majoritatea avocaţi din marile corporaţii care îşi permit să-i plătească, îşi storc creierii încercând să respecte legea, respectiv regulamentele ce se schimbă mereu şi, în acelaşi timp, să iasă în câştig. Afacerile trebuie să fie profitabile, legale, şi nu lipsite de etică – acestea sunt cele trei principii sacre ale Noului Pragmatism. Afacerile ar trebui să fie etice, nu neapărat profitabile şi să respecte legea deoarece noi sunt cei care o facem – acestea sunt trăsăturile capitalismului de stat. Afacerile trebuie să fie profitabile şi legale, dar pot fi lipsite de etică – acestea sunt cele trei canoane ale neoliberalismului. Cu câtă înflăcărare şi, într-o mare măsură, cât de eficient poate promova, în aproape orice situaţie, interesele unor grupuri specifice, în special pe cele ale cercurilor financiare, este ilustrat de încercările de amendamente legislative şi de rezultatele celor adoptate ca răspuns la criza din SUA din anii 2008-2011[7]. Drept urmare, din punctul de vedere al interesului public general, încercările de a îmbunătăţi reglementările duc în multe cazuri la o deteriorare a calităţii lor.

Este un clişeu că trebuie să avem grijă ca statul, care are intenţia de a îmbunătăţi piaţa, să nu o strice şi mai mult. Există cazuri când statul îşi distruge şansele de a obţine rezultatele dorite. La urma urmelor, nu doar pieţele greşesc; şi statele şi băncile centrale pot greşi. Şi adesea o fac. Reglementările oficiale – şi, într-o măsură tot mai mare, în era unei globalizări ireversibile, şi cele interguvernamentale şi cele globale – sunt implementate adesea pentru a soluţiona probleme din trecut. Dar acum este vorba despre viitor.

Regulamentele au rolul de a evita gafele, erorile, neglijenţele, înşelătoriile, fraudele care se pot produce pe viitor, şi nu pe cele care s-au produs deja în trecut. Pentru acestea ar trebui să cerem scuze, să dojenim, să concediem, să pedepsim, să aruncăm în închisoare. Este ca în cazul accidentelor şi dezastrelor după care se înăspreşte inspecţia tehnică, deşi acest lucru ar fi trebuit făcut înainte, pentru a limita cauzele unor tragedii potenţiale. Se prăbuşeşte un avion, astfel încât se verifică starea tehnică a tuturor celor care nu s-au prăbuşit, deşi ar fi fost suficient să se verifice câteva din ele înainte de prăbuşire. O inundaţie de proporţii rupe digul care nu a fost monitorizat ani de zile şi, după aceea, toate digurile sunt inspectate, deşi ar fi fost de ajuns să se verifice, dinainte, punctele vitale pentru a evita dezastrul.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

Intervenţionismul sistemic al statului are rolul de a examina principalele neajunsuri ale pieţei şi a remedia excesele din domeniul distribuirii mult prea inegale a venitului, şi nu de a încerca să preia funcţiile de alocare ale pieţei. Intervenţionismul trebuie să se abţină de la socializarea pierderilor private. Pe viitor, complexitatea tot mai mare a mecanismelor pieţei poate facilita utilizarea greşită a intervenţionismului din motive ascunse. În mod ironic, în prezent există tot mai multe mijloace de a plasa costurile eşecurilor capitalului privat în seama contribuabililor. Aceasta este una din feţele medaliei.

Mai e şi cealaltă. În toate tipurile de economie de piaţă, dar, cu siguranţă, într-o măsură mai mare şi mai frecvent în capitalismul de stat decât în cel neoliberal, clientelismul este în floare, acolo unde regulamentele şi politica statului slujesc mai mult scopurilor unor clici politice, birocratice şi de afacerişti decât pentru corectarea deficienţelor pieţei. Această practică are la fel de multe în comun cu intervenţionismul decent ca şi fraudele neoliberale cu afacerile cinstite.

Acestora nu li se poate opune decât o societate bine organizată, într-un stat cu instituţii puternice, bazat pe lege şi ordine. Acesta este motivul pentru care neoliberalismul doreşte un guvern „mic" sau un guvern „ieftin", întrucât ceea ce este mic şi ieftin e şi sărac şi, prin urmare, slab. Dacă un guvern poate fi relativ mai mic fără a-i slăbi funcţionalitatea de intervenţie, atunci cu siguranţă ar trebui să urmăm această direcţie. Dacă nu este posibil, trebuie să fie „mai mare" sau „mai scump", deoarece serviciile publice valoroase, inclusiv cele care protejează legea şi ordinea, au costuri mai mari şi, astfel, un preţ mai mare decât bunurile de slabă calitate.

Prin urmare, dacă vrem răul economiei de piaţă, îi dorim o libertate neînfrânată, deoarece atunci nu este decât o chestiune de timp până când viitorul său devine nesigur. Cu toate acestea, cei care îi doresc un viitor strălucit trebuie să lupte pentru o reglementare corespunzătoare şi armonie între piaţă şi intervenţionismul statului. Pe termen lung şi la scară macroeconomică, ce ne poate ajuta în această privinţă este dezvoltarea unor planuri indicative strategice care să folosească metoda planificării în valuri. Acestea sunt planuri în care, odată cu trecerea timpului, orizontul se deplasează progresiv cu o perioadă corespunzătoare, astfel încât perspectiva care ne aşteaptă nu se scurtează. În lumea viitorului, ţările şi blocurile regionale de integrare ce pot folosi mai bine acest instrument vor fi în avantaj. Spre deosebire de corporaţiile cu capital privat, care preferă adesea să-şi ţină secrete planurile strategice (şi fiecare corporaţie care se respectă are planuri), în state şi uniunile de integrare din care fac parte, cunoaşterea unor intenţii pe termen lung nu dăunează în niciun fel competitivităţii. De fapt, prin determinarea unei mobilizări generale, inclusiv în rândul concurenţei, dezvoltarea poate fi favorizată şi mai mult.

Merită să remarcăm în acest moment că, fără un plan strategic corect, Statele Unite nu vor putea îmbunătăţi starea jalnică a finanţelor publice şi nici Uniunea Europeană nu va reuşi să facă ordine în ogradă când vine vorba despre finanţe. Acest lucru le este clar chinezilor, care abordează problema de la celălalt capăt. Ei se bazează încă pe o planificare cincinală la nivel macroeconomic, dar nu se mai bazează pe comandă, ci este mai curând strategică şi indicativă. De la o perioadă la alta (în prezent este implementat al 12-lea cincinal, 2011-2015), aceasta este o economie tot mai puţin planificată şi tot mai orientată spre piaţă. Planificarea indicativă este folosită şi în India, care nu a abandonat acest instrument de controlare a dezvoltării economiei, deşi continuă dereglementarea acesteia de peste un deceniu, calm şi raţional, fără excese neoliberale.

În acest context, este uşor să observăm că Noul Pragmatism este în ton cu ipoteza compensării, analizată în paginile de mai sus, care spune că, pe cât globalizarea este mai

avansată, pe atât guvernul e „mai mare" sau că raportul dintre cheltuielile publice și produsul național crește. Evident, țelul este de a relativiza suma totală a cheltuielilor la produsul mondial brut sau la suma produselor interne brute ale tuturor țărilor. Printre acestea vor exista și cele în care cauza corectă a dezvoltării sustenabile este slujită mai bine prin reducerea unor astfel de cheltuieli (ajustarea în funcție de ipoteza eficienței), dar vor exista și țări în care va fi necesară o redistribuire fiscală la scară mai mare.

Unul dintre atributele metodei prezentate aici este că asigură o identificare mai profundă a mecanismelor și a impactului proceselor care conduc la condiții viitoare, nu doar anticipează aceste condiții. Este vorba despre indicarea unui traseu dinamic pentru viitor sau a modalităților de a atinge țelurile dorite, și nu doar despre un viitor static. Metode valoroase, folosite în reflecțiile economice asupra viitorului pentru a ajunge la concluzii corecte și decizii bune includ proiecții alternative, scenarii alternative, gândire anticipativă și experimentele microeconomice, acolo unde sunt aplicabile.

O astfel de abordare metodologică nu elimină în întregime riscul de a greși, dar îi limitează amploarea. Motivul este că evenimentele imprevizibile sunt mai probabile decât procesele imprevizibile, mai ales pe termen lung. Multe dintre acestea din urmă sunt ancorate în trecut și deja se produc. Evenimentele viitoare nu există încă și este posibil ca unele dintre cele prognozate acum să nu se întâmple, în timp ce destul de multe dintre procesele viitoare au fost deja lansate și sunt în desfășurare. Inclusiv cele despre care nu știm foarte multe, astfel încât nu le putem acorda atenția necesară sau pe care, pur și simplu, încă nu suntem capabili să le observăm.

Noul Pragmatism exprimă o abordare strategică a viitorului. Nu este străin de viziunile globale sau de prognozele care avertizează, dar, în principal, are o abordare proactivă a viitorului. Economia bună nu are doar rolul de a descrie lumea ; ea este și un instrument de schimbare a acesteia în bine. Luând în considerare tendințele de dezvoltare pe termen lung, merită să dezvoltăm strategii pentru a le orienta așa cum dorim noi, ceea ce va facilita rezolvarea mai multor probleme și evitarea mai multor dezastre economice.

Astfel, Noul Pragmatism este o consecință normativă a perspectivei abordării descriptive pe care am prezentat-o anterior ca teoria dezvoltării coincidente[8]. Ea subliniază importanța unei anumite coincidențe a determinanților dezvoltării, care este întotdeauna specifică, dar variază în timp și spațiu. Acesta este tocmai conceptul transmis succint prin afirmația „Lucrurile se întâmplă așa cum se întâmplă pentru că se întâmplă multe în același timp". Această regulă se va aplica întotdeauna în viitor. Începând cu descrierea, analiza și interpretarea a ceea ce s-a întâmplat în trecut și a ceea ce se întâmplă în prezent, ajungem să evaluăm și să postulăm măsuri care sunt așteptate să dea naștere unei anumite serii de evenimente și procese, ce au ca rezultat o direcție dorită și un ritm corect al dezvoltării sociale și economice. Factorul determinant va fi o coincidență, o suprapunere și o întrepătrundere a mai multe elemente diferite și aceasta este „piatra filozofală" multistratificată, eterogenă, care ne-ar putea permite pe viitor acțiuni ce altfel ar fi imposibile.

Capitolul 16

Ne aşteaptă un final fericit?

Un economist remarcabil, când a aflat că scriu o carte cu titlu *Încotro se îndreaptă lumea. Economia politică a viitorului*, a reacţionat: „Interesant. Spune-mi, te rog, cartea are un final fericit?". Am răspuns că nu ştiu, dar nu cred. Acum ar trebui să ştiu. Ei bine, volumul nu are un final fericit, din cauză că, deşi e pe sfârşite, procesul pe care îl descrie este şi va rămâne permanent unul cu final deschis; este o poveste fără sfârşit.

Istoria nu se sfârşeşte, până la urmă, tot astfel cum nu există un sfârşit pentru diferenţele dintre punctele de vedere ale celor care susţin progresul şi ale celor ce susţin reacţiunea, dintre înţelepţi şi proşti, dintre tineri şi bătrâni, din cauză că există conflicte de interese permanente şi antagonisme între săraci şi bogaţi, între SUA şi China, între neoliberalism şi capitalismul de stat, între vechea ideologie şi Noul Pragmatism. Între bine şi rău.

Totuşi, deşi nu se sfârşeşte, istoria nu este statică. Această idee este formulată cu măiestrie de Aldous Huxley: „Farmecul istoriei şi lecţia sa enigmatică constau în faptul că, de la o epocă la alta, nimic nu se schimbă şi, cu toate acestea, totul este complet diferit"[1]. Într-adevăr, aproape totul este diferit, dar în bine?

Suntem la mai puţin de douăzeci de ani distanţă de acest moment magnific descris în 1930 de Keynes. Iată ce a scris despre ce se presupunea că se va întâmpla peste o sută de ani din acel moment, adică în 2030, până când nu mai este mult: „Astfel, pentru prima dată de la crearea sa, omul se va confrunta cu problema sa permanentă, reală – cum să-şi folosească libertatea ca să se rupă de problemele economice presante, cum să-şi ocupe timpul liber pe care ştiinţa şi dobânda compusă i-l vor fi asigurat, cum să trăiască înţelept, plăcut şi bine"[2]. Să ne reamintim că referirea la dobânda compusă vizează efectul cumulativ al creşterii economice pe termen lung. În opinia lui Keynes, aceasta ar duce la o zi de muncă de doar trei ore sau la o săptămână de lucru de 15 ore, deşi totul arată că, în acest orizont de timp, s-ar putea să nu reuşim nici măcar să o reducem la 6 ore pe zi sau la 30 de ore pe săptămână în cele mai bogate ţări. Cu siguranţă, nu ne aflăm în pragul acelei zile istorice când „dragostea de bani ca posesie – diferită de dragostea de bani ca mijloc pentru plăcerile şi realităţile vieţii – va fi recunoscută ca atare, ceva morbid oarecum dezgustător, una dintre acele înclinaţii cvasicriminale, cvasipatologice pe care le lăsăm cu un fior pe şira spinării specialiştilor în boli mentale"[3]. Dragostea de bani este ceva morbid şi dezgustător? ! Ce idee...

Astfel, atunci când Keynes descria o viziune, descria practic o iluzie, din cauză că a făcut presupuneri greşite despre nevoile de consum care ar deveni tot mai moderate pe măsură ce avuţia creşte şi despre transformările valorilor individuale şi sociale. Deoarece ne dorim un viitor glorios, ca şi Keynes, trebuie să ne abţinem şi să nu ne amăgim că peste douăzeci, cincizeci sau o sută de ani vom trăi într-o lume idilică, din cauză că nu va fi aşa. Va fi deja o realizare dacă, în loc să alergăm, vom păşi spre viitor relaxaţi.

După ce am susţinut o prezentare, am fost întrebat dacă criza din prezent se va răspândi într-o a şasea sferă. Se va adăuga o criză militară la criza din finanţe, din economia reală şi la cea socială, politică şi ideologică/morală? Va izbucni un război? Aparent, ştim răspunsul: nu. Cel puţin, putem face o presupunere foarte realistă în această privinţă. Astfel, nu avem nevoie de ştiinţele economice ale războiului (am dat o dată examen la această materie), ci, în schimb, de economia politică a unui viitor paşnic.

Ştim deja că lumea viitorului va fi multipolară. Chiar dacă americanii încă mai cred că îşi pot recâştiga supremaţia globală, n-o vor recâştiga. Chiar dacă chinezii, având încredere în sine şi o economie tot mai puternică, se consideră o superputere sau vor fi consideraţi astfel de alţii la un moment dat, nu vor domina lumea. Chiar dacă europenii îşi amintesc în fiecare dimineaţă nu doar că sunt una dintre principalele surse ale civilizaţiei contemporane, ci şi că sunt încă unul dintre centrele sale, tot trebuie să li se amintească în fiecare seară că vremurile în care dominau au apus şi că mai poţi citi despre ele doar în cărţile de istorie. Nimeni nu va domina, din cauză că viitorul multipolar, economic, cultural, politic şi militar este inevitabil. Deja îl trăim. Şi aceasta este o veste bună, pentru că, deşi există încă numeroase ameninţări, acest aranjament ne oferă şanse mai mari la un echilibru al puterilor şi la o lume paşnică. Ca să-l transformăm în realitate, trebuie să facem eforturi imense pentru a asigura instituţionalizarea adecvată a acestei multipolarităţi şi pentru a construi încrederea reciprocă. Această încercare poate eşua, dacă nu există o toleranţă reciprocă pentru diversele valori şi nici recunoaşterea multiculturalismului.

Din moment ce toate acestea nu vor duce la un război mondial total, atunci poate avem deja un motiv de bucurie? Nu va exista un final fericit, dar nici un cataclism militar. Din păcate, se poate declanşa un altul: devastarea tot mai mare a mediului înconjurător. Dacă vrem să avem mai puţine griji în viitor, sunt necesare schimbări profunde ale triunghiului valori-instituţii-politici, inclusiv în domeniul protecţiei mediului. Dacă reuşim să le implementăm, în loc devenim tot mai îngrijoraţi de starea naturii, în timp ne vom bucura din ce în ce mai mult de ea.

Din păcate, în multe cazuri – în natură, în cultură şi în economie –, se apropie sfârşitul, care nu este deloc unul fericit. Biologii estimează că în prezent mai multe specii ale florei şi faunei sunt pe cale de dispariţie într-un ritm anual de o mie de ori mai rapid decât tendinţa istorică. Lingviştii prevăd că între 50% şi 90% dintre limbile pe care încă le vorbim vor dispărea până la sfârşitul secolului. Şi cel puţin o firmă se va închide până la sfârşitul zilei.

Când discutăm despre căile care duc spre un viitor mai bun, nu este necesar să rezolvăm dilema referitoare la dezechilibrul care ameninţă omenirea cel mai mult: cel ecologic sau cel social. Dezechilibrul economic, deşi este grav, nu este cea mai mare ameninţare. Totuşi, nu putem trăi în pace şi nu ne putem dezvolta din punct de vedere economic fără să gestionăm situaţia pe toate cele trei fronturi, iar lista provocărilor nu se opreşte aici.

Excepţiile confirmă regula, dar merită să învăţăm din toate exemplele de bună practică şi să tragem învăţături de oriunde, dacă pot fi utile în dorinţa noastră permanentă de a avea parte de un final fericit. Există cazuri unice, precum Bhutanul, unde, datorită frumuseţii naturii, valorilor familiei, budismului tibetan care promovează coeziunea socială şi, cel mai important, datorită politicilor înţelepte şi pe termen lung urmărite de rege, oamenii sunt printre cei mai fericiţi de pe pământ. Convergenţa înţeleaptă a culturii, naturii şi politicii, care asigură armonia între acestea, îi poate face pe oameni fericiţi. Am fost acolo, am văzut-o şi pe asta...

Unicitatea acestei ţări vine din faptul că nu îşi bazează strategia de dezvoltare economică pe creşterea cât mai mare a produsului brut, ci mai curând pe maximizarea indicelui

compus al „fericirii naţionale brute" (FNB), care include multe aspecte legate de funcţionarea societăţii, culturii, economiei, mediului şi statului[4]. Din această perspectivă, aproape toată lumea ar putea învăţa multe de la Bhutan, inclusiv ţările în care este stânjenitor să fii bogat. Deşi venitul pe cap de locuitor de aici este de doar 6.800 de dolari la paritatea puterii de cumpărare, în clasamentele care măsoară sentimentul de fericire şi satisfacţia vieţii, Bhutanul se află pe locul opt din lume. Aceasta şi pentru că inegalităţile de venit nu sunt permise aici.

Azi, peste două treimi din populaţia lumii trăieşte în ţări în care disparitatea venitului a crescut încontinuu din 1980. Majoritatea acestor oameni trebuie să fi observat că inegalităţile se adâncesc în jurul lor, adesea în mod drastic şi fără legătură cu schimbările la nivelul competenţelor sau eficienţei muncii. Dacă nu ar fi fost sfârşitul ruşinos şi spectaculos al socialismului real în anii 1980 şi 1990, un val de revoluţii socialiste ar mătura, cu siguranţă, lumea şi aceasta este direcţia în care s-ar putea îndrepta „primăvara arabă" şi alte revolte care ne aşteaptă. Motivul este că situaţia actuală din domeniul raporturilor de distribuire nu trebuie şi nu poate să fie tolerată. Dacă nu reuşim să inversăm această tendinţă fatală de adâncire a disproporţiilor dintre venituri, atunci nu numai că nu va exista un final fericit; nu vom scăpa nici de o criză chiar mai mare, cu revoltele sociale aferente. Şi, pe măsură ce experienţa socialismului real din secolul XX va trece în uitare, spectrul unui nou socialism va începe să bântuie nu doar Europa, ci şi lumea întreagă. Unii cred că deja o bântuie.

Ca de obicei, parcă de teamă că aşa ceva s-ar putea întâmpla, în ajunul alegerilor prezidenţiale din SUA din 2012, săptămânalul *The Economist*, care simpatizează economia şi politicile liberale, o revistă cu o influenţă considerabilă în cercurile financiare, manageriale şi politice, a publicat un articol pe prima pagină, cu o completare specială, ce era nici mai mult, nici mai puţin decât un manifest care făcea apel la reducerea inegalităţilor din distribuirea venitului. Se intitula „True Progressivism" („Adevăratul progresivism")[5], dar mă îndoiesc că formula va crea senzaţie. Mai ales că poate fi interpretat nu doar ca o urmărire a progresului (susţinut, în mod curios, şi de conservatori), ci şi ca „politică de stânga" sau „radicalism" (susţinut de diverse orientări din întregul spectru politic, de la stânga la dreapta). Totuşi, mai important este dacă această reevaluare a perspectivelor (într-adevăr un moment de cotitură major, când vorbim despre opiniile din aceste cercuri) reflectă o schimbare autentică a mentalităţii (spre cea corectă) sau dacă este motivată de temerile legate de viaţa economică şi este doar semnul unei abordări pragmatice care constă în conştientizarea (de asemenea corectă) a faptului că s-a exagerat.

Sfera inegalităţilor s-a lărgit enorm. În Statele Unite, porţiunea din venitul naţional pe care o duce acasă 0,1% din populaţie (pentru această miime din populaţie venitul anual pe cap de locuitor este de cel puţin un milion şi jumătate de dolari) a crescut de la 1% în 1980 la 5% în prezent. Exact: o miime din populaţie îşi însuşeşte a douăzecea parte din venitul numit în continuare naţional. Mai mult, unii sunt iritaţi cel mai mult, încă de când economia a depăşit vârful recesiunii, la începutul anului 2010, de faptul că până la 90% din creşterea PIB-ului a fost acaparată de acest segment de 1% din populaţie. Astfel de excese nu mai pot fi tolerate mult timp, atât din motive morale, cât şi din cauză că nu sunt sustenabile în practică. Oamenii se vor revolta din cauză că inegalităţile exagerate care duc la tulburări sociale se întorc împotriva creşterii economice, dorită mai ales de capitalişti: proprietari, bancheri, investitori, antreprenori, manageri şi rentieri. Aşadar, este în interesul lor vital să nu permită o astfel de evoluţie a evenimentelor.

Întrebarea este: s-a atins deja limita lăcomiei şi a prostiei? Mai ales că, de această dată, nu este adevărat că impozitele plătite de bogaţi sunt disproporţionat de mari în

comparaţie cu venitul pe care îl produc. Dacă luăm în calcul toate reducerile şi deducerile, pe de o parte, şi transferurile bugetare, pe de altă parte, rezultă că proporţia celor mai bogaţi 1% în totalul încasărilor din impozite din SUA este de 21,6%, fiind astfel similară cu contribuţia lor la PIB (23,4%), în timp ce impozitele plătite de cvintila cea mai săracă, 20% din populaţie cu cel mai mic venit, reprezintă 2,1% din veniturile fiscale totale, în situaţia în care contribuţia acestei cvintile la PIB este de 3,3%.

Mai mult, este posibil ca revoltele viitoare să capete amploare şi să ameninţe stabilitatea sistemului. Până acum acest lucru s-a produs în multe ţări arabe, în care capitalismul de stat ce a dat greş a devenit ţinta atacului. Mulţi dintre susţinătorii săi au avut un sfârşit deloc fericit. Trebuie să fim conştienţi totuşi că revolta nu a fost cauzată doar de dorinţa de a câştiga dreptul de vot, ci în principal de faptul că populaţia nu a mai suportat excluderea socială generalizată şi în special sărăcia inerentă în condiţiile unor inegalităţi dramatice în distribuirea venitului şi bogăţiei.

Protestele se răspândesc în unele ţări din Uniunea Europeană în care s-au făcut anumite încercări de a pasa aproape întreaga povară a costurilor crizei economice pe umerii gospodăriilor. Totuşi, imaginaţia funcţionează şi sugerează că, dacă permitem ca stratificarea bogăţiei să se menţină încă puţin, dacă unii oameni continuă să se îmbogăţească pe seama altora, dacă consecinţele crizei continuă să fie pasate membrilor societăţii mai slabi din punct de vedere economic, dacă se mai fac câteva încercări de revenire la afacerile neoliberale, atunci vom descoperi în scurt timp că este greu să asiguri pacea socială necesară desfăşurării oricărui tip de afaceri.

În acest context, cuvintele lui Robert Lucas, unul dintre câştigătorii americani ai Premiului Nobel pentru ştiinţe economice, ne frapează prin absurditate: „Dintre tendinţele dăunătoare unei economii sănătoase, cea mai seducătoare şi, în opinia mea, cea mai otrăvitoare este concentrarea asupra problemelor distribuirii"[6]. Pe de altă parte, în opinia mea, ea este salvatoare, cu condiţia să vină din pragmatism, şi nu din populism.

Date fiind opiniile unora precum Lucas, nu este de mirare că neoliberalismul a devenit un duşman mai mare al economiei de piaţă decât capitalismul de stat. Ambele sisteme, contribuind la inegalităţi ample, îşi taie craca de sub picioare; singura diferenţă este că o fac din capete opuse. Capătul pe care îl taie contează doar în etapa actuală a eforturilor lor, dar, odată ce cad, acesta va fi mai puţin important.

Ce ar trebui să ne încurajeze să revizuim opiniile conservatoare în această problemă este experienţa pozitivă a Americii Latine, unde în ultimii zece ani, implicarea „dăunătoare" şi „otrăvitoare" a statului a dus la scăderea scării sărăciei cu aproape 30%, aproximativ o treime din această îmbunătăţire fiind datorată unor politici înţelepte de redistribuire a venitului.

Poate că neoliberalismul începe în cele din urmă să înţeleagă acest lucru, dacă unul dintre centrele sale formatoare de opinie face apel la „adevăratul progresism". Poate că şi capitalismul de stat va înţelege, fiindcă altfel îl aşteaptă perturbări grave şi criză. Economia mondială ar fi profund afectată într-un scenariu în care, după depăşirea, cu costuri mari, a unei crize ample cauzate de neoliberalism în Occident, mai ales în Statele Unite, un şoc pe măsură ar fi declanşat de neajunsurile capitalismului de stat din Est, în special din China.

Dacă Dumnezeu ar crea lumea acum, cu siguranţă că ar face-o nu numai echitabilă, fapt care nu a funcţionat prima dată, ci ar şi termina-o în patru zile, nu în şase. Şi, în timp ce s-ar odihni, s-ar bucura de creaţia sa nu doar în ziua de duminică, ci trei zile întregi, pentru că, între timp, creşterea eficienţei muncii, pe care El însuşi ar considera-o un miracol, s-a dovedit atât de mare, încât în prezent, într-un schimb de opt ore, o persoană

produce la fel de mult cât ar fi produs într-un an întreg acum o mie de ani. Sau poate că s-ar întreba dacă oamenii preferă patru zile de muncă de câte şapte ore şi jumătate, apoi un weekend de trei zile sau este mai bine să munceşti şase ore pe zi timp de cinci zile?

Din zorii civilizaţiei umane şi până acum, nu a existat decât o singură mare schimbare în acest sens. Unii dintre noi au experimentat-o deja, iar alţii o aşteaptă încă. Această schimbare este trecerea la săptămâna de lucru de cinci zile şi un weekend liber de două zile. Ea este în principal rezultatul unei creşteri a productivităţii muncii datorită progresului tehnologic. În consecinţă, a fost posibil să producem tot mai multe bunuri sau, mai important, să producem un anumit număr de bunuri şi să oferim un anumit număr de servicii într-o perioadă mai scurtă de timp. Totuşi, nu bunăvoinţa capitaliştilor şi nici generozitatea legiuitorilor care le-au urmat ordinele au fost forţa motrice a acestei creşteri sistemice a timpului liber în ţările capitaliste foarte avansate, ci în principal afacerile din spatele introducerii weekendurilor. Scopul lor de bază a fost mai ales crearea fundamentelor structurale pentru creşterea cererii de autovehicule, o condiţie pentru extinderea industriei auto, mai întâi în SUA, apoi în alte ţări. Evident, oamenii nu trebuiau doar să perceapă nevoia de a deţine o maşină, ci şi să câştige suficient, fapt posibil odată cu creşterea rapidă a eficienţei muncii. Mecanismul inspirat de controlare a nevoilor şi de transformare a lor mai întâi în cerere potenţială, apoi, odată cu creşterea sustenabilă a producţiei şi salariilor, în cerere efectivă a avut două efecte: creşterea consumului şi a timpului liber.

Trebuie să repetăm toate acestea, întrucât a venit vremea pentru o altă reducere revoluţionară a timpului de lucru la patru zile pe săptămână sau şase ore pe zi. Există o serie de factori favorabili în acest sens, nu numai un nivel relativ mare al consumului în ţările cele mai dezvoltate, ci şi un nivel ridicat al şomajului. Pe de o parte, creşterea continuă a consumului în ţările bogate nu implică aproape deloc o creştere a satisfacţiei vieţii (şi muncii) şi pe de altă parte, cel puţin unul din zece oameni de vârstă activă nu are un loc de muncă. Este o absurditate economică şi socială să menţii un sistem în care unii muncesc prea mult, dintre care mulţi câştigă suficient pentru a-şi satisface nevoile de bază, în timp ce alţii nu au un loc de muncă sau nici măcar un venit minim care să le satisfacă nevoile elementare. Trebuie să împărţim munca şi, evident, consecinţele acestor schimbări asupra venitului.

Prin urmare, în viitor va exista mai mult timp liber. Aceasta este o veste bună. Totuşi, nu înseamnă că acest timp va fi în întregime liber şi că îl vom putea dedica împlinirii personale şi nu numai consumului unei cantităţi şi mai mari de bunuri şi servicii decât până acum. Vom petrece mai puţin timp câştigând bani, dar nu vom petrece neapărat mai puţin timp, cu siguranţă nu toţi dintre noi, pentru a fi apţi de muncă. Pe de o parte, desăvârşirea educaţiei şi învăţarea continuă, în timp ce muncim, vor dura mai mult, întreaga viaţă. Pe de altă parte, vom avea nevoie de mai mult timp zilnic ca să ajungem la muncă şi înapoi acasă, dacă nu ne numărăm printre norocoşii care muncesc de acasă datorită aceluiaşi progres tehnologic şi schimbărilor din organizarea muncii. Totuşi, perspectiva în care oamenii muncesc în masă de acasă, şi nu în fabrici, birouri, puncte de lucru trebuie considerată pură ficţiune. Chiar şi Dumnezeu ar trebui să plece de acasă în acele patru zile pentru a crea lumea în schimbare a viitorului, darămite noi, muritorii de rând din secolul XXI.

Ce ne poate oferi în viitor progresul tehnologic şi organizaţional? Pe ce putem conta, fără să calculăm greşit? Poate că naveta nu va mai dura mult, pentru că vom ajunge la serviciu mai rapid, mai lin şi mai în siguranţă cu ajutorul maşinilor fără şofer? Poate că da, dar, în timp ce folosim beneficiile progresului tehnologic, avem oricum nevoie de o

reducere sistemică a timpului de lucru pentru a scădea rata şomajului. Azi, şomajul este mai degrabă structural decât ciclic. Asta înseamnă că, şi dacă PIB-ul ar creşte în ţările foarte dezvoltate, precum Japonia, Canada, Australia şi Italia, cu 3% pe an în medie, iar în ţările mai puţin dezvoltate în termenii nivelului de producţie, precum India, Mexic, Indonezia şi Egiptul, chiar cu 6%, rata şomajului tot nu ar scădea la un nivel acceptabil. Acceptabil însemnând cel mai mic procent posibil, garantând în acelaşi timp flexibilitatea necesară a producţiei. Făcând abstracţie de detalii, putem presupune că o astfel de rată a şomajului se situează între 4% şi 6%, în funcţie de caracteristicile economiei respective.

Vremurile care ne aşteaptă arată diferit pentru locuri diferite din lume. În general, când comparăm aşteptările pentru viitor ale oamenilor de acum şi ale celor care au trăit cu o sută de ani în urmă, vremurile de acum par, în mod curios, mai optimiste. Există excepţii totuşi, atât în ţările lovite de sărăcie, unde proverbialul „Ne vom descurca noi cumva" este un semn de optimism, cât şi în societăţile bogate. Cu toate acestea, în toate cazurile, un viitor mai bun, mai fericit al optimiştilor este mai curând viziunea generală a unui venit mai mare sau, pur şi simplu, a unui nivel de trai mai ridicat, imaginat în principal pe baza averii celor mai bogaţi decât noi, şi nu ca anticiparea unei noi calităţi pe care viitorul ne-o poate aduce.

Se vor schimba atât de multe în următoarea jumătate de secol, încât, dacă ar fi să ne mutăm acolo, nu am recunoaşte realitatea din jurul nostru? Nu la prima vedere, dar imediat am începe să ne dăm seama treptat că ne aflăm în realităţi diferite de cele existente cu două generaţii în urmă. Ar fi ca şi când cineva ar călători în viitorul său acum o jumătate de secol în urmă, din 1963. Realitatea de atunci nu era prea bună, dar exista deja televiziunea în culori, maşinile mergeau, avioanele zburau şi multe erau destul de asemănătoare cu cele de azi. Pe atunci a fost posibilă asasinarea preşedintelui SUA, acum ar fi la fel dacă s-ar plimba într-o limuzină decapotabilă. Totuşi, n-ar trece mult până când călătorul nostru în timp ar observa lucruri noi şi unele destul de greu de imaginat pe vremea sa. Inclusiv detalii minore, precum faptul că fetele poartă fuste mai scurte, şi unele revelaţii uriaşe, precum internetul. Cel mai mult l-ar uimi că nu mai există cabine telefonice, pentru că toată lumea merge pe stradă vorbind la un telefon fără fir.

Ar afla în scurt timp că SUA sunt încă o putere politică, economică şi militară, dar că Uniunea Sovietică nu mai există şi că acum trebuie să concureze cu China, care nu mai urmează maoismul, ci capitalismul de stat, ceva ce acum o jumătate de secol era şi mai greu de imaginat decât internetul. Şi unde sunt coloniile? „Pieţele emergente" sunt adesea foste colonii, a căror opinie în problemele globale contează tot mai mult. Corectitudinea politică cu care li se vorbeşte este reală sau doar de faţadă?

Şi-ar da seama, de asemenea, că suntem de două ori mai numeroşi decât în 1963 şi că tot mai mulţi oameni sunt gata să facă aproape orice, inclusiv să-şi rişte viaţa, pentru a se muta din ţările sărace în cele bogate. Şi ar afla curând, cu uimire, că există foarte multă sărăcie şi în acestea din urmă, deşi aproape toată lumea câştigă mii de dolari, care pe atunci te-ar fi plasat cel puţin în partea de sus a clasei de mijloc. Ei bine, dar atunci dolarii erau diferiţi, deoarece şi preţurile erau diferite. Acestea l-ar mira şi mai mult. Un bilet la un film costă tot atâţia dolari câţi cenţi costa pe atunci?! Ar avea şi alte surprize. Pe atunci, omenirea era la doar 6 ani distanţă de aselenizare şi lumea se aştepta ca în două generaţii astronauţii să ajungă pe Marte, în timp ce acum, din motive economice, nu mai zboară nici măcar pe Lună, iar turismul spaţial ţine mai mult de science-fiction decât de realitate.

Dacă am ajunge în 2063 din 2013, am fi de asemenea surprinşi de numeroasele schimbări din case şi de pe străzi, din mediu şi tehnologie, din cultură şi politică, din

relaţiile economice şi sociale. Avioanele vor continua să zboare, dar vor exista şi avioane supersonice, de câteva ori mai rapide decât viteza sunetului. Şi, dacă am lua în mână ultimele manuale de economie (da, da! vom continua să le luăm în mână, deşi va fi suficient să spunem care paragraf din ce capitol vrem să aprofundăm şi vom asculta pasajul respectiv, citit cu voce tare de actorul nostru preferat sau poate de profesorul nostru preferat, la alegere), am fi foarte surprinşi de ce trebuie să înveţe săracii studenţi de atunci... Ne-ar uimi cel mai mult că maşinile nu au şofer şi că pe străzi sunt atât de mulţi oameni în vârstă.

Totuşi, oare am conchide că, în comparaţie cu situaţia din urmă cu cincizeci de ani, suntem mai aproape de un final fericit? Chiar dacă ne-ar trece prin minte un astfel de gând, l-am alunga imediat. Ne-am întreba: cum aşa? Cum este posibil ca, având atât de mult timp şi atâtea oportunităţi, oamenii nu au reuşit să rezolve foarte multe dintre vechile problemele şi, între timp, au creat atâtea altele noi? !

Oricine va privi la realităţile vremurilor noastre din perspectiva anului 2063, va fi uimit de câte probleme au fost rezolvate de geniul uman în doar două generaţii, că utilizarea înţeleaptă a realizărilor ştiinţei a simplificat foarte mult anumite aspecte ale vieţii, că dezvoltarea socială şi economică a ajuns la un nivel capabil să satisfacă nevoile umane. În acelaşi timp, ar fi nedumerit: de ce atât de multe probleme sunt trecute cu vederea? De ce prostia face încă ravagii şi scapă nepedepsită în economie şi politici, deşi ar fi trebuit de mult să ajungă în coşul de gunoi al istoriei, în timp ce intelectualii şi oamenii de ştiinţă, oamenii cinstiţi şi progresişti trebuie încă să lupte pentru bun-simţ şi raţionalitate? Şi, din păcate, ar ajunge la concluzia tristă că va fi încă posibil să-l asasinezi pe preşedintele SUA, dacă nu ar fi cel mai bine păzită persoană din lume, care va fi populată atunci de un număr de trei ori mai mare de oameni decât cu un secol înainte, în 1963. Spaţiul va fi limitat şi, unde nu este suficient spaţiu, este greu să fii fericit.

Nu ştim cât de lungi vor fi fustele, deşi nu se pot scurta la infinit. Nu ştim care organizaţii globale influente noi se vor dovedi eficiente şi care vor fi păstrate în amintire ca o curiozitate istorică. Nu ştim care dintre ele îşi vor muta sediul principal la Beijing sau la Shanghai şi ce alte organizaţii noi se vor înfiinţa. Sperăm că avioanele vor zbura mai silenţios şi că trenurile vor merge mai rapid, ne imaginăm că vor exista multe gadgeturi pe care ni le vom permite, dar, în acelaşi timp, un număr de probleme pe care nu ni le-am imaginat încă. Va fi o distanţă ca de la cer la pământ faţă de 2013, deşi nu este uşor de spus acum – sau, de fapt, este imposibil – dacă diferenţele dintre 2063 şi 2013 vor fi mai mari decât cele dintre 2013 şi 1963, pe care le ştim deja. Probabil că nu. Este posibil ca în următoarele cinci decenii ceva să schimbe realitatea mai mult decât au făcut-o calculatoarele şi internetul? Sau poate se va produce un dezastru şi diferenţa enormă va consta în lucruri care sunt mai rele, în loc să fie mai bune? Vom fi mai satisfăcuţi de noi înşine şi de viaţă? Vom fi mai fericiţi sau mai puţin fericiţi?

Uneori mai fericiţi, alteori mai puţin fericiţi. Nu are rost să ne pierdem în fantezii şi să ne gândim la imagini idilice. Uneori, lucrurile vor fi mai bune, alteori mai rele, situaţia se va îmbunătăţi undeva şi se va deteriora în altă parte, iar lucrurile vor fi într-o continuă schimbare, pentru că lumea viitorului va fi una a schimbării dinamice. Vom percepe ca pe o harababură coexistenţa dintre vechi, care va exista încă, şi noul care va apărea. Nu va fi haos, dar nici ordine. Am putea afirma că viitorul va fi un fel de stare tranzitorie permanentă. Va fi mereu în mişcare şi în transformare, din cauza suprapunerii incredibile de megatendinţe şi megaprocese. Pe de o parte, globalizarea şi schimbările culturale implicate în căutarea de noi valori vor aduce noi teme în relaţiile economice şi sociale,

iar pe de altă parte, revoluţia ştiinţifică şi tehnologică va aduce noi cunoştinţe, metode de producţie, produse şi servicii. Drept urmare, şi preferinţele, atitudinile şi comportamentele individuale şi sociale se vor schimba. Nu întotdeauna în bine, din păcate.

Ştim deja că trăim vremuri foarte interesante, poate mai interesante decât oricare altă perioadă istorică. Totuşi, sunt ele unice în sensul că acum se decide cum va fi viitorul? Am auzit de atâtea ori că trăim momente de cumpănă, că civilizaţia se află la o răscruce, că lumea se află într-un moment de cotitură, că situaţia actuală şi-a atins limitele, că lucrurile nu mai pot continua aşa. Nici azi astfel de declaraţii categorice nu sunt rare. Malthus a greşit, la fel şi mulţi alţii înaintea lui, apoi a greşit şi Keynes şi apoi Meadows, când a publicat *The Limits to Growth*, dar toţi au avut parţial dreptate când au observat ceva fundamental, decisiv şi important. În prezent, Jacques Attali, un om înţelept care greşeşte rareori, îşi începe cartea intitulată sugestiv *Scurtă istorie a viitorului* cu această frază: „Astăzi decidem cum va fi lumea în 2050 şi tot astăzi o pregătim pe aceea din 2100. În funcţie de ceea ce facem noi acum, copiii şi nepoţii noştri vor locui într-o lume în care se va putea trăi sau vor traversa un infern, blestemându-ne"[7]. Ei bine, istoria a fost martora multor astfel de zile de „astăzi", în care multe s-au decis pentru zile „viitoare". Aşa au stat lucrurile şi acum, în ultimii ani sau în ultimul deceniu?

Au trecut aproape zece ani de când Attali a scris aceste cuvinte (ediţia în limba franceză a cărţii a fost publicată în 2005[8]), aşa că poate s-a decis că generaţiile următoare, inclusiv strănepoata strănepoatei mele, căreia i-am adresat o scrisoare care încheie *Truth, Errors, and Lies*...[9], va traversa un infern? Nu pare să fie aşa, deoarece ea a răspuns, prezentând lumea aşa cum va fi peste o sută de ani, la începutul secolului XXII; este departe de a fi minunată, dar e suportabilă[10].

Cu toate acestea, între timp s-a întâmplat ceva cu adevărat grav. S-a declanşat o criză amplă, ale cărei simptoame clare au început să se observe încă din 2007, iar valurile sale continuă să afecteze lumea. Este 2013, aşa cum ne spune Biblia, ultimul – al şaptelea – an de sărăcie? Anul 2013 încheie durata unui plan economic multianual, aşa-numitul Cadru Financiar al Uniunii Europene 2007-2013. Printr-o coincidenţă curioasă, acesta este primul an la putere al noii conduceri chineze şi primul an al noului mandat al preşedintelui SUA. Va marca 2014 începutul unor ani îmbelşugaţi sau poate cei şapte ani de dinainte nu sunt o etapă a unui ciclu, ci, mai curând, începutul unei pante descendente care ne va duce în următoarele două, trei sau patru generaţii direct în infern? Şi, în drum spre infern, este posibil ca Occidentul să dea faliment cu totul, aşa cum suntem avertizaţi[11]?

Şi acest lucru s-ar putea întâmpla, întrucât este un viitor posibil, dar nu trebuie să fie aşa, pentru că nu este şi inevitabil. Nu s-a întâmplat încă nimic final, care să determine în mod clar viitorul lumii. Totuşi, dacă, luând decizii dezastruoase, bazate pe valori indezirabile, fixate în instituţii proaste, forţate de politici greşite, dacă prelungim cu încă şapte ani, de pildă, situaţia din ultimii şapte, atunci suntem perdanţi. Vom fi perdanţi dacă vom fi prinşi în continuare până peste cap în economia crizei, dacă cedăm influenţei valorilor conservatoare şi dacă irosim potenţialul de creştere economică. Vom fi perdanţi dacă ratăm oportunităţile de dezvoltare raţională. În acest sens, „azi" determină în mare măsură forma zilei de „mâine", dacă definim „azi" ca o perioadă de peste un deceniu şi „mâine" ca o perioadă de mai multe decenii.

Jucăm un joc global pentru definirea formei şi viitorului civilizaţiei şi merită să ne amintim acest lucru, mai ales că deznodământul final nu este încă final. Lucrurile se pot înrăutăţi mult mai mult, dar pot şi trebuie să se îmbunătăţească. Acesta este de asemenea un viitor posibil.

O formă mai bună a viitorului, care favorizează dezvoltarea armonioasă a omului şi societăţii, nu poate lua naştere decât acolo unde înţelepciunea învinge prostia şi unde bunul-simţ învinge imprudenţa. Dacă eşuăm, nu mai avem decât o singură şansă: manipulările genetice. Se pare că înclinaţiile spre progresism sau conservatorism şi trăsăturile care determină mentalitatea de stânga sau de dreapta sunt, într-o anumită măsură, înscrise în genele noastre...[12]. Poate că într-o zi ingineria genetică a viitorului va dori să se ridice la nivelul ingineriei financiare când este vorba despre capacităţile de distrugere şi va face mai mult rău prin manipularea informaţiilor codate care influenţează caracterele şi punctele de vedere, inclusiv preferinţele politice. Cercetătorii au identificat o genă numită DRD4 şi au descoperit alte unsprezece gene de diverse tipuri care ar putea fi responsabile pentru înclinaţia unora spre conservatorism şi a altora spre progresism. Ne-a mai rămas de identificat gena responsabilă pentru neoliberalism. Prefer ca viitorul să se bazeze pe cunoaşterea derivată din economia onestă şi din Noul Pragmatism, şi nu din modificările genetice, chiar dacă am reuşi să codificăm înclinaţia progresistă în gena DRD4.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY

O încheiere şi mai optimistă

Să fim bucuroşi aşadar că nu există un final fericit, fiindcă este mai bine când o poveste atât de fascinantă nu se termină niciodată. Unii spun că predicţia conform căreia nu se va declanşa un cataclism este deja foarte optimistă. În aceste momente tulburi, un sceptic ar spune că avem deja motive să fim fericiţi, pentru că toată această lume în schimbare încă nu s-a prăbuşit peste noi. Asta s-ar fi putut întâmpla şi nu s-a întâmplat! Să ne bucurăm, dar să ne şi îngrijorăm din când în când, fiindcă s-ar putea să fie o simplă amânare... Trebuie să împiedicăm acest lucru şi, cu atât mai mult, nu putem amâna rezolvarea problemelor cruciale cu care se confruntă umanitatea.

Dacă un individ, o familie, o societate sau o naţiune vrea mai multă satisfacţie faţă de viaţă în viitor, mai ales în ce priveşte activitatea economică, trebuie să preia controlul asupra evoluţiei nevoilor sale şi asupra creării condiţiilor pentru a le realiza. Doar atunci va fi posibilă menţinerea unui echilibru prosper, necesar funcţionării normale şi dezvoltării. Lăcomia, avariţia, setea exagerată de avuţii materiale, dorinţa de a-i domina pe alţii pentru a-i exploata – toate sunt vicii, şi nu reţeta fericirii. În schimb, ingredientele de care avem nevoie sunt moderaţia, bunul-simţ, puterea de a anticipa, hărnicia, onestitatea şi capacitatea de a munci împreună cu alţii.

Vom valorifica oportunităţile pe care ni le oferă istoria? Ne aşteaptă viitorul posibil, care include atât viitorul dezirabil, cât şi pe cel pe care ar fi mai bine să-l evităm. Aceste două tendinţe, binele şi răul, se vor ciocni mereu şi astăzi este greu de spus care va avea câştig de cauză şi când, dar putem arăta ce este de făcut şi cum anume pentru ca acela dezirabil să învingă. Calculele matematice sunt imposibile când interesele se amestecă cu sentimentele măreţe. Emoţiile trebuie eliminate din economie, dar nu trebuie să renunţăm cu totul la ele. Până la urmă, nu trebuie să ne înspăimânte calculele numerice, care nu ajută la nimic dacă sunt lipsite de idei şi de valori. Viaţa nu se desfăşoară în modele computerizate, ci într-o realitate culturală, socială şi politică specifică, amestecată cu sentimente.

Nu ducem lipsă de ameninţări şi oportunităţi, dar obiectivul nostru este să le multiplicăm şi să le exploatăm la maximum pe cele din urmă, reacţionând activ la cele dintâi. În numeroase situaţii vor exista tot mai multe comportamente şi decizii raţionale, pentru că multe procese se suprapun, iar această coocurenţă va fi decisivă. Coexistenţa schimbărilor la nivelul valorilor, instituţiilor globale, progresului tehnic şi economiei bazate pe cunoaştere, precum şi omniprezentul internet vor avea efecte. Totuşi, nu vom duce lipsă de ameninţări la adresa dezvoltării sustenabile. Trebuie să fim permanent precauţi, din cauză că acum se duce o mare bătălie pentru lumea viitorului. Trebuie să fim foarte atenţi.

Haosul este legea naturii, deşi, de fapt, în natură se găseşte mai multă ordine şi armonie decât în procesele economice frenetice. Nu putem lăsa haosul să cuprindă economia, din cauză că nu-l vom putea controla. Vrem ordine, deşi este imposibil să aranjăm lucrurile astfel încât să ne asigurăm că ordinea va apărea spontan. Pentru viitor nu ne-a rămas decât un haos cât de cât aranjat. În competiţia permanentă pentru câştigarea viitorului, miza este să ne asigurăm că nu câştigă nici capitalismul neoliberal haotic, nici capitalismul de stat excesiv de ordonat. Niciunul dintre aceste sisteme de valori, instituţii şi politici nu garantează o dezvoltare armonioasă. Trebuie să urmăm calea Noului Pragmatism. Şi aceasta este atât cea mai mare provocare, cât şi cea mai mare oportunitate.

Am lăsat într-adevăr în urmă lumea în care posibilităţile politicilor erau determinate în principal de forţa fizică? Oare politicile bazate pe puterea banilor, omniprezente până nu demult, slăbesc?

Oare ne îndreptăm încet spre politici bazate pe puterea cunoaşterii şi pe înţelepciune? Ce va avea un impact mai mare asupra viitorului: potenţialul militar, poziţia economică sau puterea intelectuală? Triumful universal al politicilor bazate pe cunoaştere şi înţelepciune, inclusiv politicile economice, nu este în niciun caz un dat. Totuşi, mergem în această direcţie şi asta poate justifica o anumită doză de optimism raţional. Cât de mare trebuie să fie doza? Fiecare să decidă pentru el însuşi.

Evoluţia curentă a unor situaţii este determinată de multe altele care apar în acelaşi timp. Principala lecţie a economiei politice a viitorului este că această evoluţie poate fi pozitivă, pentru că înţelegem tot mai bine interdependenţele. Acesta este un capital uriaş.

În toate acestea, cel mai frapant este că, din nou, multe dintre cele ce trebuie făcute nu se vor face, în mare măsură. Merită şi este posibil să le facem, dar nu le vom face. De ce? Ei bine, nu vom elimina niciodată în întregime viciile umane şi erorile politice care cauzează fricţiuni şi o proastă gestionare. Situaţia nu va fi niciodată suficient de bună pentru a spune că lumea se conduce prin înţelepciune universală şi noblеţe; acestea sunt iluzii. Viitorul va fi împărţit constant între interese ireconciliabile şi va fi prins în conflicte de idei. Dacă acum înţelegem mai bine care este miza jocului, există o şansă ca în viitor să domine o raţionalitate pe termen lung.

Să ne continuăm călătoria, pentru că există locuri în care merită să ajungem.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Note

Un cuvânt înainte optimist

1. John Maynard Keynes, „Economic Possibilities for Our Grandchildren", în John Maynard Keynes, *Essays in Persuasion* (New York: W.W. Norton and Co, 1963), pp. 358-373.
2. Grzegorz W. Kołodko, *Truth, Errors, and Lies: Politics and Economics in a Volatile World* (New York: Columbia University Press, 2011) (paperback 2012). Pentru ediţiile în limba rusă, chineză, arabă şi alte limbi, vezi http://www.tiger.edu.pl/english/kolodko/ksiazki.htm.

Partea I. De ce economiştii greşesc atât de frecvent

Capitolul 1. O economie onestă sau obligaţiile şi realităţile ştiinţei economice moderne

1. John Lehrer, „The Truth Wears Off", *The New Yorker*, 13 decembrie 2010.
2. Nouriel Roubini şi Stephen Mihm, *Crisis Economics: A Crash Course in the Future of Finance* (New York: The Penguin Press, 2010).
3. Edmund S. Phelps, *Mass Flourishing: How Grassroots Innovation Created Jobs, Challenge, and Change* (New York: Princeton University Press, 2013).
4. Richard A. Posner, *A Failure of Capitalism: The Crisis of '08 and the Descent into Depression* (Cambridge, Mass., şi Londra, Marea Britanie: Harvard University Press, 2009).
5. Vito Tanzi, *Dollars, Euros, and Debts: How We Got into the Fiscal Crisis and How We Get out of It* (New York, Palgrave Macmillan, 2013).
6. Daniel Kahneman, *Thinking, fast and slow* (New York: Farrar, Strauss and Giroux, 2011).
7. David Freedman, *Wrong: Why Experts Keep Failing Us – And How to Know When Not to Trust Them* (New York, Boston, Londra: Little, Brown and Company, 2010), şi Kathryn Schultz, *Being Wrong: Adventures in the Margin of Error* (New York: Ecco, 2010).
8. Obama: „Shootings should prompt «soul-searching»", *USA Today*, 6 august 2012.
9. Un domn pe nume Pratt de la Gun Owners of America (Asociaţia Deţinătorilor de Arme din America) a spus: „Acolo unde nu-ţi trebuie permis de portarmă... ratele omuciderilor sunt mai mici". BBC News, „Piers Morgan: Thousands petition for deportation" (http://www.bbc.co.uk/news/entertainment-arts-20838729).
10. Paul Slovic, Baruch Fischhoff şi Sarah Lichtenstein, „Facts and Fears: Societal Perception of Risk", *Advances in Consumer Research*, vol. 8, 1981.
11. Vezi Anna-Marie Lever, „Walnuts «improve sperm health»", BBC online, 16 august 2012.
12. Citiţi mai mult în: Tomáš Sedláček, *Economics of Good and Evil: The Quest for Economic Meaning from Gilgamesh to Wall Street* (Oxford, New York: Oxford University Press, 2011). Autorul, plecând de la povestea sumeriană, se limitează la cultura iudeo-greacă-creştină, ignorând prezenţa temei binelui şi răului în alte filozofii şi religii, în special în taoism,

BCU LUMINA UNIVERSITY LIBRARY

confucianism, hinduism, budism şi islam, care sunt culturile a peste jumătate din omenire. Cultura creştină nu formează decât o treime.

13. Olivier Blanchard, „Global Economy: Some Bad News and Some Hope", *iMFdirect. The International Monetary Fund's global economy forum*, Washington, DC, 8 octombrie 2012.
14. Richard Wilkinson şi Kate Picket, *The Spirit Level: Why Greater Equality Makes Societies Stronger* (New York: Bloomsbury Press, 2009).
15. Vezi datele oferite de Vito Tanzi şi Ludger Schuknecht, „The Growth of Government and the Reform of the State in Industrial Countries", *IMF Working Papers*, 95/130, Washington, DC, 1995. Vezi şi Grzegorz W. Kołodko, *From Shock to Therapy: Political Economy of Postsocialist Transformation* (Oxford şi New York: Oxford University Press, 2000).
16. Vito Tanzi, *Government versus Markets: The Changing Economic Role of the State* (New York: Cambridge University Press, 2011). Aceasta este lucrarea din care am împrumutat datele citate, ale căror surse sunt FMI şi UE pentru cheltuielile publice şi Luxemburg Income Study pentru coeficientul Gini.
17. Doi autori americani scriu despre propria experienţă în practici evident neoliberale şi despre cum se simt în această ipostază: John Perkins, *Confessions of an Economic Hit Man* (San Francisco: Berrett-Koehler Publishers, 2004), şi John C. Bogle, *Enough: True Measures of Money, Business, and Life* (Hoboken, NJ: John Wiley and Sons, 2009).
18. John Maynard Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money* (Londra: MacMillan, 1960).

Capitolul 2. Plan pentru viitor

1. *Războiul stelelor*, regizat de George Lucas, Lucasfilm & 20th Century Fox, San Francisco – Los Angeles, 1977.
2. Matthew Glass, *Ultimatum* (New York: Atlantic Monthly Press, 2009).
3. Oscar Wilde, *Lord Arthur Savile's Crime and Other Stories* (New York: Penguin Books, 1994).
4. Adair Turner, „Securitisation, Shadow Banking, and the Value of Financial Innovation", *The Rostov Lecture on International Affairs*, School of Advanced International Studies (SAIS), John Hopkins University, Washington, DC, 19 aprilie 2012.
5. John Cassidy, „What Good Is Wall Street?", *The New Yorker*, 29 noiembrie 2010. Vezi, de acelaşi autor: *How Markets Fail: The Logic of Economic Calamities* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2009).

Capitolul 3. Despre folosirea economiei pentru modelarea realităţii

1. Vernon L. Smith, *Bargaining and Market Behavior: Essays in Experimental Economics* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2000).
2. Vezi Daniel Kahneman, *Thinking, fast and slow*, ed. cit., p. 269.
3. Richard H. Thaler şi Cass R. Sunstain, *Nudge: Improving Decisions about Health, Wealth and Happiness* (New Haven şi Londra: Yale University Press, 2008).
4. William Easterly, *The Elusive Quest for Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 2002). Vezi şi o carte de acelaşi autor, *The White Man's Burden: Why the West's Efforts to Aid the Rest Have Done So Much Ill and So Little Good* (Oxford şi New York: Oxford University Press, 2006).
5. Yang Jisheng, *Tombstone: The Great Chinese Famine 1958-1962* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2012).
6. *Apud* „JP Morgan «may pay record $13bn fine»", BBC online, 20 octombrie 2013 (http://www.bbc.co.uk/news/business-24599345).

7. Richard E. Nisbett, *The Geography of Thought: How Asians and Westerners Think Differently... and Why* (New York: Free Press 2003).

Capitolul 4. Globalizarea – un accident al istoriei?

1. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992).
2. Christopher M. Andrew şi Vasili Mitrokhin, *The World Was Going Our Way: The KGB and the Battle for the Third World* (New York: Basic Books, 2005).
3. Pankaj Ghemawat, *World 3.0: Global Prosperity and How to Achieve It* (Cambridge, Mass.: Harvard Business Review Press, 2011).
4. Procesul dezvoltării circumstanţelor crizei financiare din SUA este prezentat cu măiestrie în *Inside Job. Adevărul despre criză*, regizat de Charles Ferguson, Sony Pictures Classics 2010. Acest film a câştigat Oscarul pentru cel mai bun film documentar în 2011.
5. Joseph E. Stiglitz, *Freefall: America, Free Markets, and the Sinking of the World Economy* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010).
6. Gerald A. Epstein (ed.), *Financialization and the World Economy* (Cheltenham, Marea Britanie: Edward Elgar Publishing, 2007).
7. În continuare, dacă nu specific că mă refer la Republica Congo, cu capitala la Brazzaville, voi folosi Congo cu referire la Republica Democrată Congo.
8. Eui-Gak Hwang, *The Korean Economies: A Comparison of North and South* (Oxford: Clarendon Press, 1993).
9. „Parallel economies: What the North and South Koreans can learn from the reunification of Germany", *The Economist*, 28 decembrie 2010.
10. Vladimir Ilici Lenin, *Imperialism, the Highest Stage of Capitalism* (New York: Penguin Books, 2010).
11. „Bombing Iran", *The Economist*, 25 februarie 2012.
12. Dani Rodrik, *The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy* (New York şi Londra: W.W. Norton, 2011).
13. Opinia unui expert de la compania de cercetare şi consiliere Gartner, citat în „The world is what you make of it", raport special „Technology and Geography", *The Economist*, 27 octombrie 2012.
14. Informaţii mai detaliate despre obiectivele de dezvoltare ale mileniului, despre progresul realizat şi factorii care stau la baza lipsei acestuia, precum şi despre pregătirile pentru măsuri suplimentare în acest sens sunt oferite pe portalul online special al ONU, disponibil la www.un.org/millenniumgoals. Vezi şi *The Millennium Development Goals Report 2011* (New York: United Nations, 2011).
15. Vezi Dani Rodrik, *The Globalization Paradox...*, ed. cit., pp. 200 şi urm.
16. Exclud din aceste clasamente ministatele, precum Liechtenstein, Andorra şi San Marino, precum şi teritoriile fără un statut formal de ţară independentă, recunoscut oficial de dreptul internaţional, cum ar fi Hong Kongul, Macao şi Taiwanul, dar şi unele enclave, în principal insulare, de la Insulele Cayman din Caraibe până la Jersey, din Canalul Mânecii.
17. Date detaliate sunt disponibile pentru 187 de ţări. Vezi raportul ONU: *Human Development Report 2011: Sustainability and Equity – A Better Future for All* (New York: United Nations Development Programme [UNDP], 2011).
18. Grzegorz W. Kołodko, *Globalization and Catching-up In Transition Economies* (Rochester, NY, şi Woodbridge, Suffolk, Marea Britanie: University of Rochester Press, 2002).

Capitolul 5. Piaţă *versus* stat în epoca globalizării

1. Adam Smith, *The Wealth of Nations* (Amherst, NY: Prometheus Books, 1991).
2. Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments* (Calgary: Theophania Publisher, 2012).
3. Nicholas Phillipson, *Adam Smith: An Enlightened Life* (New Haven şi New York: Yale University Press, 2010).
4. Emma Rothschild, *Economic Sentiments: Adam Smith, Condorcet and the Enlightenment* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2001).
5. Contribuţia lui Michał Kalecki la macroeconomie este descrisă detaliat de Mario D. Nuti în „Kalecki and Keynes revisited: Two original approaches to demand-determined income – and much more besides", în Zdzisław L. Sadowski şi Adam Szeworski (eds.), *Kalecki's Economics Today* (Londra: Routledge, 2004).
6. Vito Tanzi, *Government versus Markets...*, ed. cit., p. 48.
7. Robert Skidelsky, *Keynes: The Return of the Master* (New York: Perseus Books, 2009).
8. Daniel Stedman Jones, *Masters of the Universe: Hayek, Friedman, and the Birth of Neoliberal Politics* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2012).
9. Vezi *DHL Global Connectedness Index 2012* (http://www.dhl.com/en/about_us/logistics_insights/global_connectedness_index_2012/gci_results.html).
10. Geoffrey Garrett, *Partisan Politics in the Global Economy* (Cambridge, Marea Britanie: Cambridge University Press, 1998), şi „Globalization and Government Spending Around the World", *Estudio/Working Paper* 2000/155, octombrie 2000.
11. Dani Rodrik, „Why Do More Open Economies Have Bigger Government?", *Journal of Political Economy*, vol. 106, nr. 5, octombrie 1998.
12. Prin urmare, tind să fiu de acord cu distinsul economist chinez, fost economist-şef al Băncii Mondiale şi vicepreşedinte senior pentru economia dezvoltării, care nu este nici el în favoarea unui nou consens. Vezi Yifu Justin Lin, *Against Consensus: Reflections on the Great Recession* (New York: Cambridge University Press, 2013).
13. Ian Bremmer, *The End of the Free Market: Who Wins the War Between States and Corporations?* (New York: Portfolio, 2010).
14. Dave Eggers, *The Circle* (New York şi Toronto: Knopf, 2013).
15. Hermann Simon, *Hidden Champions of the Twenty-First Century: The Success Strategies of Unknown World Market Leaders* (Dordrecht, Heilderberg, Londra şi New York: Springer, 2009).
16. Sursele respective oferă date puţin diferite. Indicii citaţi aici sunt estimări pentru 2012, pentru Franţa, pe baza statisticilor Eurostat, o agenţie de statistică a Comisiei Europene şi a Statelor Unite, pe baza „US Government Spending".
17. Alberto Alesina, Edward L. Glaeser, Bruce Sacerdote şi Eliana La Ferrera, „Ethnic Diversity and Economic Performance", *Journal of Economic Literature*, vol. 43, nr. 3, 2005.

Partea a II-a. Ameninţări şi oportunităţi: care dintre ele predomină?

Capitolul 6. Economia fără valori este ca viaţa fără sens

1. Am scris pentru prima dată despre cele douăsprezece mari probleme pentru viitor în *Truth, Errors, and Lies...*, pp. 338-420.
2. John Cassidy, „Prophet Motive: The economies of the Arab world lag behind the West. Is Islam to blame?", *The New Yorker*, 28 februarie 2011.
3. Humphrey Hawksley, *Democracy Kills: What's So Good About the Vote?* (Londra: Macmillan, 2009).

4. *Freedom in the World 2010: Global Erosion of Freedom* (Washington, DC: Freedom House, 2010).
5. Morton H. Helperin, Jospeh T. Siegle şi Michael M. Weinstein, *The Democracy Advantage: How Democracies Promote Prosperity and Peace* (New York: Routledge, 2005).
6. Vezi, printre alţii, Stuart P. Green, *Lying, Cheating, and Stealing: A Moral Theory of White-Collar Crime* (Oxford: Oxford University Press, 2006), şi Clyde Prestowitz, *The Betrayal of American Prosperity: Free Market Delusions, America's Decline, and How We Must Compete in the Post-Dollar Era* (New York: Free Press, 2010).
7. Friedrich Engels, *Anti-Dühring. Herr Eugen Dühring's Revolution in Science* (Moscova: Progress Publishers, 1947).
8. David Rothkopf, *Superclass: The Global Power Elite and the World They Are Making* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2008).
9. „The visible hand", *The Economist*, 21 ianuarie 2012.

Capitolul 7. Acordurile şi dezacordurile internaţionale

1. Grzegorz W. Kołodko, „The Warsaw Initiative", *Roubini Global Economics*, 9 mai 2011 (http://www.economonitor.com/blog/2011/05/the-warsaw-initiative/), şi „The Warsaw Initiative", *Let's Talk Development*, blog găzduit de World Bank Chief Economist, 11 mai 2011 (http://blogs.worldbank.org/developmenttalk/the-warsaw-initiative).
2. „Small change", *The New Yorker*, 4 octombrie 2010, p. 46.

Capitolul 8. Limitele sociale şi ecologice ale creşterii

1. Richard Heinberg, *The End of Growth: Adapting to Our New Economic Reality* (Gabriola Island, BC, Canada: New Society Publishers, 2011).
2. Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jørgen Randers şi William W. Behrens III, *The Limits to Growth* (Washington, DC: Potomac Associates Book, 1972).
3. Donella H. Meadows, Jørgen Randers şi Dennis L. Meadows, *Limits to Growth: The 30-Year Update* (White River Junction, VT: Chelsea Green Publishing, 2004).
4. Diane Coyle, *The Weightless World: Strategies for Managing the Digital Economy* (Oxford: Capstone, 1997).
5. Relaţiile dintre venit şi satisfacţia vieţii sunt discutate de Carol Graham, *Happiness Around the World: The Paradox of Happy Peasants and Miserable Millionaires* (Oxford: Oxford University Press, 2009).
6. Angus Maddison, *The World Economy: A Millennial Perspective* (Paris: Development Center of the Organisation for Economic Co-operation and Development, 2001).
7. Angus Maddison, „The West and the Rest in the World Economy: Maddisonian and Malthusian Interpretations", *World Economics*, vol. 9, nr. 4, octombrie-decembrie 2008.
8. Tim Jackson, *Prosperity without Growth: Economics for a Finite Planet* (New York: Earthscan, 2009).
9. Jørgen Randers, *2052: A Global Forecast for the Next Forty Years* (White River Junction, Vermont: Chelsea Green Publishing, 2012).
10. David H. Bromwich, Julien P. Nicolas, Andrew J. Monaghan *et al.*, „Central West Antarctica among the most rapidly warming regions on Earth", *Nature Geoscience*, decembrie 2012.
11. Jørgen Randers, *2052: A Global Forecast...*, ed. cit., pp. 118-120.
12. *Turn Down the Heat: Why a 4°C Warmer World Must Be Avoided*, un raport al Băncii Mondiale şi al Institutului de Cercetări asupra Impactului Climei din Potsdam, Washington, DC, 2012.

13. Naomi Oreskes şi Erik M. Conway, *Merchants of Doubt: How a Handful of Scientists Obscured the Truth on Issues from Tobacco Smoke to Global Warming* (Londra: Bloomsbury, 2010).
14. Comunicat de presă: „Melting Arctic sea ice: How much is down to us?", Reading University, 26 iulie 2012.
15. Jørgen Randers, *2052: A Global Forecast...*, ed. cit., pp. 70-89.
16. *Ibidem*, p. 210.

Capitolul 9. O nouă *Völkerwanderung*

1. *World Population to 2300* (New York: United Nations, 2004).
2. Francis Fukuyama, *The End of History...*, ed. cit.
3. Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* (New York: Touchstone, 1996).
4. Oded Galor şi Omer Moav, „Natural Selection and the Origins of Economic Growth", *Quarterly Journal of Economics*, 2002, vol. 117, nr. 4, şi Oded Galor, *The Demographic Transition: Causes and Consequences*, Brown University, decembrie 2010.
5. *World Population Prospects: The 2010 Revision* (New York: United Nations, 2010).
6. „The attraction of solitude", *The Economist*, 25 august 2012.
7. Despre îmbătrânirea populaţiei în perspectiva anului 2050, vezi mai multe în raportul ONU: *Ageing in the 21st Century: A Celebration and a Challenge* (New York: United Nations, 2012).

Capitolul 10. Săracii şi bogaţii

1. Branko Milanovic, *The Haves and the Have-Nots: A Brief and Idiosyncratic History of Global Inequality* (New York: Basic Books, 2011).
2. Multe date comparative interesante pot fi găsite pe portalul web al CIA, „The World Factbook" (https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/).
3. Joseph A. Schumpeter, *Capitalism, Socialism and Democracy* (New York: Harper and Brothers, 1942).
4. *Detropia*, regizat de Rachel Grady şi Heidi Ewing, Loki Films, SUA, 2012.
5. *Measuring America – People, Places, and Our Economy. Povert* (Washington, DC: United States Census Bureau, 2012).
6. *Poverty in Poland in 2011* (pe baza studiilor despre bugetul gospodăriilor) (Varşovia: Biroul Central de Statistică, 2012).
7. *The State of Food Insecurity in the World: Economic Growth is Necessary but Not Sufficient to Accelerate Reduction of Hunger and Malnutrition*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Roma, 2012.
8. Andrew Sumner, „Where the World's Poor Live? A New Update", *IDS Working Paper*, vol. 2012, nr. 303, Institute of Development Studies, Brighton, iunie 2012.
9. Homi Kharas şi Andrew Rogerson, *Horizon 2025: Creative destruction in the aid industry* (Londra: Overseas Development Institute, iulie 2012).
10. Vezi Adam Smith, *The Wealth of Nations*, ed. cit., p. 513.
11. Graham Hancock, *Lords of Poverty* (Nairobi: Camerapix Publishers International, 2004).

Capitolul 11. Salvarea în progresul tehnic?

1. Lester Thurow, *The Future of Capitalism : How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World* (New York : Penguin Books, 1996).
2. Francis Wheen, *How Mumbo Jumbo Conquered the World : A Short History of Modern Delusions* (New York : Public Affairs, 2004).
3. O analiză interesantă a inovației și schimbărilor din industrie este oferită de revista *The Economist* : „Special Report : Manufacturing and Innovation. A Third Industrial Revolution", 21 aprilie 2012.
4. Nicholas Bloom, Mark Schankerman și John Van Reenen, „Identifying Technology Spillover and Product Market Rivalry", *CEP Discussion Paper*, nr. 675, Centre for Economic Performance, London School of Economics, septembrie 2010.

Capitolul 12. Cunoașterea este mai presus de orice sau rolul înțelepciunii, know-how-ului și abilităților

1. Vezi calculele prezentate în *Inclusive Wealth Report 2012 : Measuring progress toward sustainability* (New York : UNU IHDP & UNEP, Cambridge University Press, 2012).
2. Radovan Richta, *Civilization at the Crossroads : Social and Human Implications of the Scientific and Technological Revolution* (White Plains, NY : International Arts and Sciences Press, 1968).
3. Robert D. Atkinson și Stephen J. Ezell, *Innovation Economics : The Race for Global Advantage* (New Haven, CT : Yale University Press, 2012).
4. Cum poți și să fii optimist, și să-ți păstrezi rațiunea, vezi în Matt Ridley, *The Rational Optimist : How Prosperity Evolves* (New York : Harper, 2010).
5. Pentru semnificația sinergiei dintre managementul microeconomic și politica macroeconomică pentru creșterea socială și dezvoltarea socială, vezi Grzegorz W. Kolodko, *Management and Economic Policy for Development* (Nova Science Publishers : New York, 2014).
6. Vezi comentariul lui Nicholas Bloom în : Ali Wyne, „Empirics and Psychology : Eight of the World's Top Young Economists Discuss Where Their Field Is Going", *BigThink*, 25 iulie 2012.
7. *The Connected World : The Internet Economy In the G-20 : The 4.2 Trillion Growth Opportunity*, Boston : Boston Consulting Group, martie 2012.
8. „A special Report on managing information", *The Economist*, 27 martie 2010.

Capitolul 13. Înainte de izbucnirea păcii

1. Joesph E. Stiglitz și Linda J. Bilmes, *The Three Trillion Dollar War : The True Cost of the Iraq Conflict* (New York : W.W. Norton & Company, 2008).
2. Vezi al doilea discurs al lui Mao Zedong la un congres al Partidului Comunist Chinez, 17 mai 1958 ; citat în „Mao and Terror", *World Future Fund* (http : //www.worldfuturefund.org/wffmaster/Reading/Quotes/maoterror.htm).

Partea a III-a. Evadând în viitor

Capitolul 14. O eră asiatică pe fondul civilizaţiei euroatlantice?

1. Michael Spence, *The Next Convergence : The Future of Economic Growth in a Multispeed World* (New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011).
2. Vezi Angus Maddison, *The West and the Rest...*, ed. cit.
3. Conform estimărilor lui Kenneth L. Kraemer de la Universitatea California, Irvine, citat în : „The boomerang effect, in : *Special Report : Manufacturing and Innovation. A Third Industrial Revolution*", *The Economist*, 21 aprilie 2012.
4. Martin Jacques, *When China Rules The World : The End of the Western World and the Birth of a New Global Order* (Londra : Penguin Books, 2012).
5. Ranbir Vohra, *China's Path to Modernization : A Historical Review from 1800 to the Present* (Upper Saddle River, NJ : Prentice Hall, 1999).
6. Jim O'Neill, *The Growth Map : Economic Opportunity in the BRICs and Beyond* (Londra : Portfolio/Penguin, 2012).
7. „Teenage angst", *The Economist*, 25 august 2012.
8. Justin Yifu Lin, *Demystifying the Chinese Economy* (Cambridge : Cambridge University Press, 2012).
9. Barry Eichengreen, Donghuyn Park şi Kwanho Shin, „When Fast Growing Economies Slow Down : International Evidence and Implications for China", *NBER Working Paper Series*, Working Paper 16919, National Bureau of Economic Research, Washington, DC, martie 2011.
10. Arvind Subramanian şi Martin Kessler, „The Renminbi Bloc Is Here : Asia Down, Rest of the World to Go ? ", *Working Paper*, 12-19, Peterson Institute for International Economics, Washington, DC, octombrie 2012.
11. Stefan Halper, *The Beijing Consensus : How China's Authoritarian Model Will Dominate the Twenty-First Century* (New York : Basic Books, 2010).
12. John Williamson, „What Washington Means by Policy Reform", în John Williamson (ed.), *Latin American Adjustment : How Much has Happened ?* (Washington, DC : Institute for International Economics, 1990).
13. Joseph E. Stiglitz, „More Instruments and Broader Goals : Moving Toward the Post-Washington Consensus", *WIDER Annual Lecture*, 2, UNU-WIDER, Helsinki, 1998 (martie), şi Grzegorz W. Kolodko, „Transition to a market economy and sustained growth : Implications for the post-Washington consensus", *Communist and Post-Communist Studies*, 1999, vol. 32, nr. 3.
14. Yifu Justin Lin, *Against the Consensus...*, ed. cit.
15. James McGregor, *No Ancient Wisdom, No Followers : The Challenges of Chinese Authoritarian Capitalism* (Westport, CT : Prospecta Press, 2012).
16. Mishra Pankaj, *From the Ruins of Empire : The Revolt against the West and the Remaking of Asia* (New York : Farrar, Straus and Giroux, 2012).
17. Charles A. Kupchan, *No One's World : The West, the Rising Rest, and the Coming Global Turn* (New York : Oxford University Press, 2012).

Capitolul 15. Noul Pragmatism sau economia moderaţiei

1. Andrew G. Berg şi Jonathan D. Ostry, „Inequality and Unsustainable Growth : Two Sides of the Same Coin ? ", *IMF Staff Discussion Note*, SDN/11/08, International Monetary Fund, Washington, DC, 8 aprilie 2011.
2. Grzegorz W. Kolodko, „Development Goals and Economic Macroproportions", *Eastern European Economics*, 1987, vol. 27, nr. 3 (primăvara).

3. Derek Bok, *The Politics of Happiness: What Government Can Learn from the New Research on Well Being* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2010).
4. Richard Wilkinson şi Kate Picket, *The Spirit Level...*, ed. cit.
5. Grzegorz W. Kolodko, *Truth, Errors, and Lies...*, ed. cit., pp. 270 şi urm.
6. János Kornai, *Economics of Shortage* (Amsterdam: North-Holland, 1980).
7. Ron Suskind, *Confidence Men: Wall Street, Washington, and the Education of a President* (New York: Harper, 2011).
8. Vezi mai mult în: *Truth, Errors, and Lies...*, capitolul 7, „What Development Is and What It Depends On: Where Socioeconomic Development Comes from and How It Can Make Us Happy", ed. cit., pp. 256-292.

Capitolul 16. Ne aşteaptă un final fericit?

1. Vezi Aldous Huxley, *The Devils of Loudun* (Londra: Chatto and Windus, 1952), p. 259.
2. Vezi John Maynard Keynes, *Economic Possibilities...*, ed. cit.
3. *Ibidem.*
4. Merită să consultaţi site-ul special care se ocupă de aspectele implicate în măsurarea FNB: www.grossnationalhappiness.com.
5. „For richer, for poorer: Special Report World Economy", *The Economist*, 3 octombrie 2012.
6. Vezi Robert E. Lucas, „The Industrial Revolution: Past and Future", *2003 Annual Report Essay*, Minneapolis: The Federal Reserve Bank of Minneapolis, mai 2004.
7. Jacques Attali, *A Brief History of the Future: A Brave and Controversial Look at the Twenty-First Century* (New York: Arcade Publishing, 2009) [ed. rom.: *Scurtă istorie a viitorului*, traducere de Mihai Ungureanu, Iaşi: Polirom, 2007].
8. Jacques Attali, *Une brève histoire de l'avenir* (Paris: Librairie Arthème Fayard, 2005).
9. Grzegorz W. Kołodko, „A Letter", în *Truth, Errors, and Lies...*, ed. cit., pp. 421-423.
10. „Wieści z XXII wieku", în Grzegorz W. Kołodko, *Świat na wyciągnięcie myśli*, ed. cit., pp. 298-304.
11. Jacques Attali, *Tous ruinés dans 10 ans ?* (Paris: Fayard, 2010).
12. Peter K. Hatemi şi Rose McDermott, „The Genetics of Politics: Discovery, Challenges and Progress", *Trends in Genetics*, vol. 28, nr. 9, septembrie 2012.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Index

A

Abhazia 73
Abu Dabi 206
„Acordurile Mesei Rotunde" 132
active toxice 48
activitatea economică şi procesele naturale 182
acţiuni, cotaţia actuală la bursă 277
acumularea de capital şi tendinţa de economisire 280
acupunctura ca metodă de tratament 16
Ad Dauha 133, 181-182
Adam şi Eva 198
adepţii globalizării, puncte de vedere 127 (*vezi şi* alterglobalişti; antiglobalişti)
aeronave fără pilot 230
Afganistan 72-73, 116, 133, 151, 189, 193, 253, 260, 262
Africa 25, 72-73, 88, 94, 117, 153, 155, 163-164, 167, 171, 189, 195, 197, 199-200, 205, 211, 213, 220-221, 223, 225, 260, 271, 273-274
  creşterea populaţiei 186
  deşertificarea 180
  mortalitatea infantilă 193
  posibilitatea dublării numărului de locuitori în deceniile următoare 189
Africa Centrală 88-89, 153, 228
Africa de Nord 24, 94, 130, 206, 211, 263
Africa de Nord-Vest 260
  Africa Subsahariană 94, 137, 167, 220
Africa de Sud 135, 145, 152, 174, 177, 189, 206, 245, 261
Africa Neagră 211, 223
AIE (Agenţia Internaţională pentru Energie) 181
ajutorul extern din partea ţărilor bogate, greşit împărţit 225
  nevoia de investiţii în capitalul uman, dezvoltarea infrastructură şi consolidarea cadrului instituţional 225
Akerlof, George A. 101
Alaska 187
alegeri
  exemplele Rusiei şi Venezuelei 142
  falsificare în favoarea unor grupuri naţionale de interese speciale 141-142
Algeria 82, 153, 260
alimentele modificate genetic, dispute 229
Al-Qaeda 116, 160
alterglobalişti şi antiglobalişti
  acţiunea Occupy London 128
  demonstraţii în piaţa Tahrir din Cairo 128
Amazon 275
Amazon.com 255
ambiţie, iluzie şi nevoi 294
America 21, 72, 87, 208, 215, 225, 274-275, 278
  sclavia negrilor 205
America Centrală 73, 137, 264
America de Nord 77, 81, 84, 163-164, 205, 208, 217, 221, 238
  creşterea populaţiei ca urmare a imigraţiei 205
America de Sud 137, 153, 163-164, 276
America Latină 94, 108, 120, 199, 206, 211, 214, 273, 276, 285
Amnesty International 160
Andorra 154
Angola 82, 152-153, 264
Antarctica, topirea gheţarilor 111
antiglobalişti 127-128, 143
Antigua şi Barbuda 153
apă
  conflicte din cauza lipsei acesteia 174
  consumul în industrie şi agricultură 173
  folosirea inegală a resurselor *versus* dezvoltarea economică 174
apocalipsa spaţială 196
aporturi fiscale, mărire prin lichidarea scutirilor şi a excepţiilor precum şi îmbunătăţirea colectării creanţelor 289
Apple 86, 270, 273, 283
arabi 192, 204, 206
Arabia Saudită 135, 145, 152, 154, 205, 243, 248, 265

Arctica 161, 175, 179
exploatarea resurselor, progresul tehnic 175, 179
explorarea şi geopolitica 161
topirea gheţarilor 111, 180-181
rute de transport maritime scurte 180
Argentina 58, 72, 79, 137, 145, 151, 164
şi MERCOSUR 151, 156
Aristotel 9
Armageddon ecologic 196
Armenia 151, 198, 248
ASEAN – Asociaţia Naţiunilor din Asia de Sud-Est 148, 155-156, 272, 275
Banca Asiatică de Dezvoltare 85
creşterea contribuţiei la producţia globală 150
diferenţele dintre statele membre 154
perspectivele pentru viitor 152
Asia 72, 137, 164, 193, 197, 199, 206, 210, 220-221, 260, 263, 271, 278, 281-284, 286-287
creşterea populaţiei 186, 271
puterea economică 271
defrişările 260
perspectivele de dominaţie asupra lumii 272
potenţialul demografic, cultural, politic şi economic 272
şi Euro-America, întrepătrunderea valorilor, instituţiilor şi politicilor 285-286
Asia de Sud şi de Sud-Est 94-95
Asia de Sud-Est 59, 108, 148, 155, 175, 195, 260, 264, 272, 274-275
asigurări de sănătate *versus* cheltuieli legate de metodele moderne de tratament 228-229
Asmara 276
Asociaţia Deţinătorilor de Arme din America 21
aspiraţii de consum, nevoia de moderaţie 290-291
politicienii şi potenţialul cultural şi economic real 294
ţările sărace în comparaţie cu ţările bogate 173
Assam 260
aşteptări *versus* formarea viitoarelor procese economice 51
Atena 50, 221, 262
antică 252
Atlantic 34, 106, 108, 119, 133, 186, 183
Attali, Jacques 309
Australia 28, 32-33, 77, 79, 93, 106, 122, 152, 155, 164, 171, 177, 196-197, 200, 203, 205-206, 243, 253, 276, 278-279, 294, 307
Marea Barieră de Corali 180
şi FIP 154, 156
Austria 145, 150, 164-165, 172, 207, 279, 290, 294
automecanismul încălzirii a climei, efectele 181
autorităţi centrale *versus* poziţia guvernelor locale 105
Avuţia naţiunilor 98
Azawad 73, 223
Azerbaidjan 151, 198

B

Bahamas 153
Bahrain 152
balonul speculativ dotcom, specularea boomului economic şi crahul 233
Banca Africană de Dezvoltare 85
Banca Centrală Europeană (BCE) 52, 116
Banca Inter-americană de Dezvoltare 85
Banca Mondială 85-87, 110, 117, 124, 142, 148, 159, 181, 211-212, 282, 286
Bangalore 244
Bangkok 67, 79
Bangladesh 121, 151, 168, 190, 205, 206, 272-273, 280
Bangsamoro 260
barajul de pe fluviul Mekong 174
Xayaburi în Laos 174
Barbados 153
Barcelona 187
Barclays Bank, manipularea ratei dobânzii de bază 49
Basel 115
Bashar al Assad 132
Bavaria 228
baza de impozitare în ţările cele mai dezvoltate, creşterea PIB-ului 169
Bazinul Ruhr 215
bănci, domeniul de aplicare şi instrumentele de reglementare a operaţiunilor bancare 28, 115
bănci regionale de dezvoltare 210
grupuri de integrare şi ţările UE, contribuţia la producţia mondială şi la populaţia lumii 153-154
BBC 27
Beijing 16, 59, 107, 133, 138, 155, 275, 284-286, 308
Beirut 133
Belarus 145, 151, 210, 218, 248, 282
Belgia 32-33, 133, 150, 165
Belize 153
Benedict al XVI-lea 26
Benelux 203
Benin 153

Bhutan 151, 174, 303-304
Biblia 309
Big Brother 11
biologia şi ecologia în sociologia vieţii de familie, psihologia socială şi economia comportamentală 195
Biology of Reproduction 27
biotehnologie, consecinţele dezvoltării 229
Birmania (Uniunea Myanmar) 73, 152, 174, 206, 221, 223, 260, 273
birocraţi ai organizaţiilor internaţionale, transferarea în organizaţii nonguvernamentale 159
Biroul de Recensământ, SUA 215
Biroul Naţional de Statistică, măsura sărăciei 218
bla-blauri 228
bloc supranaţional de integrare, posibilitatea de instituţionalizare şi coordonare a politicilor la scară globală 155
blocul LUMII, apropierea de cvasidemocraţia planetară 155-156
blocuri de integrare, negocierea normelor şi standardelor 147-148
bogăţie, clasamentul ţărilor lumii 243
Bolivia 151, 211, 248
Bollywood 284
bombă atomică, generalizarea deţinerii 261
de distrugere în masă, pericolul folosirii de către teroriştі 261
boomul economic în sectorul pentru securitate 258-259
al firmelor care sunt sursa superiorităţii competitive 242
financiar al SUA în timpul mandatului preşedintelui Reagan 47-48
în ştiinţă, cheltuielile suportate de stat 241
nevoia de creştere a sumelor alocate pentru cheltuielile materiale şi cu salariile angajaţilor 242
bosonul Higgs 246
Botswana 152, 210, 212, 242
Brazilia 78-79, 105, 123, 145, 151, 166, 173, 187, 197-198, 210, 216, 243, 261, 278, 280, 284
capitalismul de stat 145, 151
creşterea PIB-ului 277
dominaţia 154
îmbunătăţirea politicii macroeconomice 151
succesele în lupta cu sărăcia 222
şi MERCOSUR 151, 156
Brejnev, Leonid 262
Bretton Woods 148-149
BRIC (Brazilia, Rusia, India, China) 277
Brunei 152, 242
Bucureşti, barăcile romilor 221
Bug 190, 207
bugetul ţărilor membre ale Uniunii Europene, structura şi interesele particulare 68
Bulgaria 150, 155, 199
Burkina Faso 153
Burundi 103, 153
Bush George H.W. 269
Bush, George W. 274
Byrd 181

C

C & D şi înalta calitate a capitalului uman 236
cheltuielile medii în ţările care fac parte din OECD 236
cheltuielile şi creşterea economică 236
forţarea de către concurenţă 238
finanţarea şi politica fiscală 237
investiţiile private, efectele pozitive 238
participarea companiilor privat la cheltuielile totale 119, 236
cheltuielile din PIB 236-237
finanţarea de către stat 104, 176
soluţiile oferite ţărilor mai sărace de către Occident 238
Cabo de São Vicente 86
Cairo 67, 128, 252, 294
Calcutta 163
California 228
Cambodgia 152, 260, 264
Cameron, David 246
Camerun 153
Canada 84, 143, 150-151, 164-165, 173, 179, 186, 196-197, 204, 208, 243, 246, 307
e-business, vânzări online 255
restricţii asupra companiei chineze de telecomunicaţii 270
Canalul Suez 180
cancer, progresul în combatere 228
Cancún 148, 182
capitalism neoliberal *versus* rivalitatea cu capitalismul de stat în faţa confruntării cu economia socială de piaţă 288-289
împotriva economiei oneste 136
capitalism
ca o caracteristică a crizelor imanente 18
comercianţii şi speculatorii capitalismului 76
coexistenţa ~ de stat şi capitalismul liberal 284-285
de stat „bun" în sensul occidental în peninsula Arabiei 284

de stat ca antiteza capitalismul liberal occidental 145
de stat, de tip asiatic în era globalizării 284
de stat, eterogenitatea şi neclaritatea criteriului de clasificare 145
de stat „rău" în sensul occidental în China, Iran, Rusia şi Venezuela 284
eşecul ~ de stat 137
neoliberal, miopia şi criza economică globală extinsă 184
şi versiuni diferite ale capitalismului liberal de stat 283-284
„capitalism modificat", concepţia lui Randers 185
capitalişti, căutând motive pentru extinderea economică 169
capitalul uman ca un criteriu important pentru avuţia ţării 252
dezvoltarea socială şi dinamică 195-196
starea şi modificări ale estimărilor agenţiilor ONU 213
Caraibe 94, 149, 163, 206, 210, 213
vezi şi CARICOM
CARICOM – Comunitatea din Caraibe 150, 153
apartenenţa ţărilor sud-americane nonlatine 155
Cartagena 187
Carter, Jimmy 142
Casa Albă 59, 224, 269, 296
catastrofe naturale, nevoia de lichidare a consecinţelor de către comunitatea internaţională 122
Caucaz 116, 198, 260
cărbune, rol relativ mare ca şi sursă de energie în ciuda nocivităţii destul de mari pentru mediul natural 177
CCG (Consiliul de Cooperare al Golfului) 152-155 (*vezi şi* CCSAG)
CDO-uri, un fel de „active" speculative 48
cei care mor de foame, cel mai mare procent în ţările slab dezvoltate 221
CEMAC – Comunitatea Economică şi Monetară a Africii Centrale 153 (*vezi şi* ECSAS)
moneda comună din şase ţări, francul central-african (XAF) 153
centre de cercetare şi propagandă, aşa zise *think tank*-uri, rolul lor în transformarea liberalismului din secolul al XIX-lea în neoliberalism 101-102
cercetări în zona Arcticii, China cheltuieşte mai mult decât Statele Unite
şi punerea în aplicare 12 (*vezi şi* C & D)
cerere potenţială recunoscută de marketing *versus* cerere reală 292
Chávez, Hugo 142
Chelsea 135
cheltuieli
de înarmare, scăderea după încheierea războiului rece 264
micşorarea ~ publice *versus* creşterea deficitului bugetar şi a datoriei publice 120-121
pentru apărare ca şi veniturile mediului de afaceri interesat 263-264
publice, relaţia faţă de PIB 121
cheltuielile publice pentru înarmare, destinaţie alternativă pentru modificarea structurii economiei 263-264
creşterea în scopul agravării situaţiei 263-264
influenţa asupra situaţiei economice generale 263-264
Chile 72, 94, 151, 210, 236, 245, 248
China 16, 28, 46, 59, 69-70, 72-74, 77-78, 80-83, 90, 103, 108, 128, 137, 143-145, 154-155, 164, 173, 176-180, 189-190, 193, 195, 198-199, 216, 219, 222-224, 234-240, 243, 247-248, 253, 259-261, 264, 266, 269-279, 281-287, 294, 296, 302, 305, 307
acuzarea de corupţie politică şi neocolonialism 274
angajarea în proiectele privind zborurile cosmice pentru prestigiu 266
aprecierea monedei 273
boicotarea summitului FMI şi al Băncii mondiale de la Tokyo 282
ca ţară nedemocratică 144
capitalismul de stat 72-73, 80, 137, 145, 216, 247, 259, 284, 302, 305, 307
caracteristicile specifice ale evoluţiei istorice, culturii şi mentalităţii 275
conflictele cu interesele Rusiei 145
consecinţele unei eventuale „aterizări forţate" 282
demonstraţii vizând companii japoneze de asamblare a maşinilor 283
creşterea economică în ciuda inegalităţilor în distribuirea veniturilor 216
influenţele economice, politice şi militare 266
participarea la industria de prelucrare 234
exportul de bunuri şi de capital 273
important partener comercial pentru 78 de ţări din lume 276
incapacitatea de a reduce consumul de energie 178
integrată în calitate de membră a G-15 154, 296
investiţiile în capitalul uman 273

legăturile eterne cu Asia de Sud-Est 275
neintegrarea cu alte ţări 154
ofensiva diplomatică 276
participarea statului la cheltuielile pentru C & D 176, 236, 239
perceperea diferită a timpului 275
PIB-ul pe cap de locuitor la paritatea puterii de cumpărare, dinamica creşterii 282
planificarea macroeconomică orientativă strategică 145
plasarea unora dintre activităţile de producţie în străinătate 273
politica demografică 195
poziţia internaţională a yuanului (renminbi – RMB) 285
problemele structurale ale economiei 59
reglementarea economiei de către stat, intervenţionismul, centralismul 286
relaţiile cu SUA: *vezi* SUA şi China
reorientarea strategiei de creştere 282
„societatea armonioasă" 275
statutul separat şi în acelaşi timp posibilitatea de integrare cu Hong Kongul, Macao 155
succesele în lupta cu sărăcia 219, 222-224, 274
şi Taiwanul 16, 69, 81-82, 154-155, 235, 260, 272-273, 276, 279, 281
China Economic Weekly 272
Churchill, Winston 62, 246
CIA – Central Intelligence Agency 211
Ciad 92, 159, 199, 227, 253, 262, 323, 342
„ciocnirea civilizaţiilor" 191, 283
circulaţia contemporană transfrontalieră, internaţională şi planetară a mărfurilor şi a oamenilor, supravegherea şi controlul 109-110
Ciudad de México 67
Ciukotka 272
civilizaţie, supravieţuirea dependentă de soluţii pragmatice la scară globală 183
clientelism, combaterea lui în statul de drept 301
în economia de piaţă 300
„clintonismul" şi „reagoeconomia" neoliberală 66
Coasta de Fildeş 72, 153
cocteiluri Molotov 227
Columb, Cristofor 274
Columbia 144, 151, 173, 246, 274
competivitate
factori decisivi 77-78
poziţia fermă prin angajarea activă a statului 78
versus infrastructura economică 78
versus tehnologia şi calitatea capitalului uman 78
Computer şi internet, cotitură (răscruce) calitativă în domeniul electronicii 229
Comunitatea Financiară Africană, moneda regională (CFA, XOF, XAF) 88
comunitatea mondială a internetului 250
concurenţa
mondială, model intermediar între viziunea G-15 şi practica G-20 155
şi creşterea producţiei 169
condiţii de variabilitate, educarea managerilor, a oamenilor politici şi a administratorilor în aptitudini de prevedere 249-250
conferinţe globale referitoare la protecţia mediului şi schimbarea climei 149
conflicte
eventuale cauze: accesul la materii prime, lipsa de apă, încălzirea climei 260-261
în Africa 260
în Asia 260
moduri de combatere cu ajutorul politicii economice şi diplomaţiei 264-265
conflictul israeliano-palestinian 260
confruntarea globală a pieţii cu statul 283-284
Confucius 209, 274, 276, 286
Congo 77, 93, 152-153, 165, 170, 173, 189, 200, 224-225, 242
nivel ridicat de sărăcie 218
Congo (Brazzaville) 153
Congresul SUA
legea din 1998 care permite unirea sistemului bancar comercial cu cel de investiţii 66
„Consensul de la Beijing" *versus* consensul de la Washington 285-286
Consensul de la Washington 102, 108, 265
Consiliul Arctic 179
Consiliul de Securitate al ONU 261
Consiliul Uniunii Europene 149
consumerism 291, 293, 297
consumul, efecte externe negative, necesitatea reglementării de către stat 292-293
convergenţa, asimilarea succesivă reciprocă a instituţiilor şi politicilor din două sisteme 73
Copenhaga 149, 178, 182
corectarea disproporţiilor dintre lipsă şi exces în economiile ţărilor dezvoltate 298
Coreea de Nord 64-65, 78-79, 103, 130, 249, 260-261, 298
Coreea de Sud 69, 77-79, 94, 154, 156, 164, 179, 194, 204, 235, 237, 245, 248-249, 253, 260, 272-273, 276-277, 279-281, 283

corporaţii private transnaţionale *versus* globalizare 87-88
limitarea suveranităţii statelor naţionale 89
Cortés, Hernando 274
Cosa Nostra 160
Costa Rica 210, 243
creativitatea economică la scală micro- şi macroeconomică 63-65
credit ipotecar *versus* rata inflaţiei 23
credite ipotecare cu grad mare de risc 48
creştere
a nevoilor, necesitatea de încetinire 291
a populaţiei în ţara dată ca ameninţare pentru vecini 189-190
a producţiei, trei mecanisme care duc la scăderea ritmului 180-281
a randamentului muncii şi a timpului liber *versus* creşterea veniturilor 37
creştere economică
accelerarea *versus* creşterea apetitului de consum 281
cauzele accelerării în ţările bogate 168-169
derularea probabilă conform evaluării ONU şi OEDC 170
împărţirea veniturilor pe termen lung *versus* echilibrată 288
încetinirea *versus* protecţia mediului înconjurător şi micşorarea consumului rezervelor 296
limite 9
modelul bazat pe consumul extensiv al resurselor Pământului 183
neangajare 61
necesitatea stopării ritmului în ţările bogate 170
nulă, postulat de neacceptat 171-173
presiunea comparaţiilor internaţionale 168
rata extremă descrescătoare 291
ritmul şi graniţele conform lui Malthus 166-167
societăţi care se emancipează 162
surse diversificate în viitor 172
versus criza fiscală 169
versus gestionarea pieţei de capital şi a celei bancare 224
versus rata de economisire şi acumulare 224
viitor, nevoia de încetinire 171
creşterea populaţiei *versus* oferta de alimente 189-190
diferenţe de ritm 194
„creşterea statului", cauzele creşterii ei 99
„creşterea statului" *versus* sfera intervenţionismului structurilor supranaţionale 90
Crima lordului Artur Savile 47
criteriile de comensurare a bogăţiei unei ţări: PIB, resurse materiale de capital, capitalul uman 242-243
criză
a ideologiei *versus* căderea neoliberalismului 130
a ideologiei *versus* sistemele de valori, idei şi a politicii 130
din anii 2008-2013 34
din anul 2008, inevitabilitate *versus* prognozele de avertizare şi încercările de evitare 65
economică, „scădere bruscă" 277
economică şi socială *versus* politica restrictivă de economisire în domeniul finanţelor publice 221
europeană, greutatea soluţionării problemelor economice în condiţii de democraţie 88
în Portugalia 221
modul de învingere în statele bogate 171
Crizele din anii 1963-2013, cauze 65-67
Croaţia 94, 150, 210
CSI (Comunitatea Statelor Independente) 151-152, 154-156, 265
legături integriste slab dezvoltate 152
Cuba 37, 130, 177, 294, 298

D

Dacca 163
Damasc 221
Danemarca 33, 110, 150, 155, 179, 236, 292
Darfur 174, 273
datoria publică, costul administrării 120
decalajul dintre ţările nebogate şi cele bogate, reducerea 164-165
decizii individuale, consecinţele economice 19-20
în problemele globale, rolul economiilor emergente 143-144
reducerea costurilor de tranzacţie 149
de Gaulle, Charles 262
Defense Distributed 232
Delhi 163
Dell 270
democratizarea şi dinamica producţiei, lipsa de claritate a legăturilor dintre 281
globalizarea şi raţionalizarea economică 143
o şansă pentru lumea viitorului 142
democraţia
ca rezultat al răspândirii internetului 251-252
calitatea *versus* pragmatismul şi corectitudinea politică 252
creşterea economică 134-135
diferită din punct de vedere cultural 133-134

statul de drept şi independenţa faţă de mass-media 133-134
tratarea instrumentală de către grup a intereselor speciale 133-134
valori în sine 281
„democraţie cu caracteristici arabe" între Atlantic şi Golful Persic 133
Depardieu, Gérard 58
Departamentul Educaţiei, SUA, politica din domeniul manualelor 248
dereglementarea şi liberalizarea financiară, limitele 76
derivative, swap-uri pe risc de credit (CDS – *credit-default swaps*) 48
desalinizarea apei mării 181
Detroit 214-215
Detropia 215
dezbateri istorice şi viitorul globalizării 214 (*vezi şi* globalizare)
dezindustrializarea şi „distrugerea creatoare" în concepţia lui Schumpeter 214
ca o consecinţă a unei politici industriale greşite 234-235
dezvoltarea echilibrată 139
dezvoltarea socioeconomică, factori: acumularea capitalului, progresul tehnic, capacităţi de gestionare la scală micro şi macro 10
nevoia de reformulare a obiectivelor 218-219
pe termen lung, echilibrată din punct de vedere economic, social şi ecologic 288
şanse şi ameninţări 11
Diaoyu (Senkaku) 216
diferenţele dintre liberalismul contemporan şi neoliberalism 29-30
progresive, dorinţa de nivelare, nevoia de realism, adică de pragmatism 293-294
dinamica economică şi progresul tehnic 129
a producţiei, frânarea intenţionată de către ţările cele mai dezvoltate 165-166
în viitor, previziuni 163
dispariţia speciilor de faună şi floră 303
disproporţionalitatea demografică
ecologică *versus* relaţiile dintre piaţa privată şi politica de stat organizată 183
permanentă, ca stare normală a economiei 298-299
şi socială, ca ameninţare 303-304
versus posibilitatea izbucnirii unor conflicte 208
disputa comercială sau valutară dintre SUA şi China 283
distribuţia mai echitabilă a veniturilor ca indicaţie a politicii Noului Pragmatism 288
inegalităţile nejustificate, nocivitatea pentru capitalul social 290
expansiunea economică paşnică folosind comerţul şi investiţiile străine directe 265
distribuţia veniturilor, întârzierea cu care apar datele 211
echilibrată şi echitabilă 288
„distrugere creatoare" 214-215
„dividende demografice" şi calitatea capitalului uman 192
Djenné 234
dobândă compusă, importanţă pentru statistică 95
dolarul american, slăbirea poziţiei faţă de euro 284
Dominica 153
Donegal 86
dreapta americană (SUA), susţine afacerile cu arme 259
dreptul oamenilor de a decide referitor la sfârşitul vieţii, problemă morală controversată 203
Dubai 283
dublă asimetrie: a informaţiilor şi a intereselor 27
Dunărea 275
Durban 182

E

EAC (Comunitatea Africii de Est) 153, 155
e-afaceri 253
Eastman, George 39
ECCAS (Communauté Économique des États de l'Afrique Centrale – Comunitatea Economică a Statelor Central-Africane) (*vezi şi* CEMAC) 153
echilibru pe termen lung, obiectivul strategiei macroeconomice şi al politicii economice 172-173
echipamente medicale, asimetria informaţiilor cu privire la fabricare şi distribuţie 238-239
suprareglementarea volumului de vânzări 239
economia de după PIB 36
economia de ramură 41-42
economia globală, creşterea în ciuda scenariilor sumbre a recesiunii structurale 164-165
importanţa sistemului de valori şi a ordinii instituţionale 129
politica publică 123
economia planificată centralizată şi „economia penuriei" în socialism 298
economia şi scopul activităţii economice 23
a viitorului 184-185, 288-289, 298, 302-303

ca instrument al economiei teoretice şi empirice 100
ca instrument neonest în lupta pentru putere politică şi manipularea oamenilor 18
ca studiul al regulilor de alocare raţională a resurselor 19
capacitatea de a prezice viitorul 42-44
caracter politic 29
cererea şi oferta în economie 100, 279-281
comportamentul economiei clasice 56-57
conflict de interese între consum şi distribuţie 15
contemporană, ceea ce este şi ceea ce trebuie să fie 15
crearea de valoare adăugată 48
disputele despre adevăr 15
esenţa Noului Pragmatism 295
excesul de specializare îngustă 41
experimentele de laborator şi de teren 57-58
imaginaţia necesară în economia politică 44
importanţa aspectelor etice 64
interdisciplinaritate 56
ipoteze ca bază pentru inferenţe 17-18
macroeconomia 25-26
manualele lipsite de obiectivitate 248
matematica şi filozofia 15
moderaţia, adaptarea la oportunităţile reale de creştere 296
necesitatea de a anticipa dilemele şi contradicţiile 23-24
necesitatea de a revizui şi observarea ideilor false 16
neoinstituţională 27-28
normativă în politica economică 296
onestă 15-16
ortodoxia şi heterodoxia 39
pe măsură ce economia se schimbă, dar nu şi starea economiei 292
problema descrierii în economia normativă (prescriptivă) 41-42, 45
psihologia, fizica şi matematica 19
raţionalitate şi pragmatism 12
sentimentele şi emoţiile, substrat psihologic în luarea deciziilor 19
spectrul, rationalitatea şi irationalitatea frontierei 56-57
şi economia aplicată 61
şi monetarismul 100
ştiinţă nonexperimentală 56, 58
temele emoţionale în cercetare 19
utilizarea pentru modelarea realităţii actuale şi viitoare 66-68
economia socială de piaţă 138-139
ca tehnică de marketing 140
conform neoliberalismului 141
responsabilitatea socială corporativă 139
valoarea dorită 140
economie
analogie cu natura 23
bazată pe cunoaştere: *vezi* economie bazată pe cunoaştere
ciberspaţiu, micşorarea creşterii participării în PIB 253
comportament activ şi comportament pasiv 63
de piaţă, mecanisme de corecţie, reglementare de stat 299-300
alegerea direcţiilor de dezvoltare 25
cinci domenii de criză la cotitura primelor decenii ale secolului XXI 106-107
încetinirea ritmului de creştere 166
mecanismele de coordonare mutate de la nivelul inter-statal pe cel inter-regional 149
pericolul libertăţii descătuşate 300
globalizată, împărţirea inegală a veniturilor ca frână a creşterii economice 225
economie bazată pe cunoaştere 242, 245-246
aşteptări exagerate din cauza plafonului inteligenţei umane 246
dependentă de condiţiile sociale şi economice precum şi de conjunctura geopolitică 245
dependentă de reţea 256
enclave în ţările mai slab dezvoltate 246
necesitatea de mărire a razei de acţiune şi de intensificare a ~ 245-246
un mod nou de a privi concepţia 243-244
versus politica bazată pe cunoaştere 246-247
economiile asiatice, perspective de creştere 279
bazate pe talent 245
capitalismul de stat, conflictul de interese 145
compararea „guvernării de anvergură" cu cea cu implicare „limitată" 290
emancipatoare, sprijin tehnic 149-150
emergente sau „economii emergente" 92
postsocialiste 152
economiile europene postsocialiste, scăderea populaţiei urbane 163
economistul ca politician şi ca teoretician 45-46
„economiştii" din mass-media, interpretarea tendenţioasă a problemelor economice 17-18
economiştii neoliberali, apologia pieţei 98-99
lipsa de predictibilitate a crizei actuale 135-136
statul, asimetria informaţiilor şi iraţionalitatea alegerilor 26
ECOWAS (Comunitatea Economică a Statelor Africii de Vest) 153-155
moneda comună în regiune, francul CFA (XOF) 153

Ecuador 151
Edison, Thomas Alva 39
educaţia, influenţă asupra caracterului nevoilor 293
e-economie 252
efectele negative ale educaţiei 293
efectul demonstrativ 100
„efectul de clichet" 100
redistribuirea cheltuielilor publice şi impozitelor 34
şi nevoia de 384
eficienţa economică, eficienţa generală a sistemului public de finanţe şi împărţirea administrativă a ţării 105
eficienţa ipotezei şi reducerea costurilor publice 104
creşterea compensării cheltuielilor publice 104
Egipt (*vezi şi* „primavara arabă") 46, 132, 153, 189, 192, 211, 216, 223, 260-261, 283, 297, 307
regimul lui Mubarak 132
elite care „conduc lumea" şi guvernarea democratică la nivel mondial 143
Elţîn, Boris 144
Elveţia 32, 75, 93, 154, 165, 197, 203, 243-244, 263
Emiratele Arabe Unite 152, 205, 242
sectorul de stat 133
valoare PIB pe cap de locuitor 244
emisia gazelor cu efect de seră, reglementări la nivel interregional 181
energie neregenerabilă şi regenerabilă, posibilitatea de înlocuire 175
nucleară, posibilitatea de folosire 175
regenerabilă, o mică parte pentru satisfacerea ofertei 175
Engels, Friedrich 11, 136, 214
Enisei 275
Epicur 274
Eritreea 276
e-societate 252
Estonia 50, 83, 93, 128, 144, 150, 193, 207, 243, 251, 280
aderarea la zona euro 128
estul îndepărtat 272
ETA 263
Etiopia 121, 154, 174, 189, 198, 200, 225
Euro-America 285
Europa 88, 113-114, 163, 186-187, 189, 194, 203, 206, 208, 217 (*vezi şi* Uniunea Europeană)
mortalitatea infantilă 197
numărul stabil al populaţiei 186-187
Europa Centrală 228
Europa Centrală şi de Est 24, 68, 93, 108, 130-131, 133, 191, 195, 207, 241, 243, 271, 278
creşterea PIB pe cap de locuitor 241
importurile din China 278
Europa de Est 199
prăbuşirea industriei în urma unei strategii de dezvoltare greşite 234-235
Europa de Vest 81, 170, 205, 221, 235, 238
evoluţia instituţiilor de stat şi a democraţiei 86
excludere socială, lărgirea periferiei sociale 158
exodul creierelor din aşa-zisele pieţe emergente 245
„experimente" de politici economice 58
experimente istorice, exemple de erori grave 56-57
experimente la scară micro şi macro, fezabilitatea şi costurile 56-57
externalităţi 29
extremism neoliberal şi extremism social 31

F

Facebook 158, 195, 230, 250, 252
familiile cu un singur membru, consecinţele economice şi sociale negative 199
FBI (Federal Bureau of Investigation, SUA) 21
Federaţia Europeană a Societăţilor Analiştilor Financiari 17
Fiji 152, 205
Filipine 152, 181, 205, 226, 243, 260, 272
Financial Services Authority (Marea Britanie) 48
finanţe comportamentale 19
partea impozitată şi partea pentru cheltuieli 34
publice alocate global 124
Finlanda 93, 138, 144, 150, 170, 179, 236, 243-244, 281
dezvoltarea economică datorită tehnologiilor avansate 170
FIP – Forumul Insulelor din Pacific 152, 154-156
FMI 31, 58-59, 85-87, 108, 124, 142, 148, 212, 277-278, 282
politica menită să depăşească criza din ţările foarte avansate 289
prognozele privind PIB-ul pentru Brazilia, Rusia, India şi China (BRIC) 277
simularea „aterizării line" şi a „aterizării forţate" în condiţii de criză 282
şi ajutorul acordat victimelor uraganului din Nicaragua 158
foametea şi posibilitatea de hrănire a întregii omeniri, evaluări OAA 221
şi malnutriţia 221-222

fondul global pentru finanţarea ajutorului în cazul accidentelor ca urmare a catastrofelor naturale, nevoia de înfiinţare 122
capitalismul de stat, eventuală opţiune instituţională 145
de la tranzacţiile financiare, eventualitatea aplicării de către FMI 148
PIB conform PMB (paritatea puterii de cumpărare), condiţia creşterii viitoare 165
război, probabilitate mică 263
taxă de mediu, nevoia de introducere 122
Fondul Monetar Internaţional: *vezi* FMI
Forumul Economic Mondial de la Davos 87, 117
Forumul Social Mondial 117
FRACS (*Fragile and Conflict-Affected States* – state fragile şi afectate de conflicte) 221, 223, 225
şi PNF, numărul de săraci 222
Frankenstein economic 40
Franţa 31, 78, 105, 110, 118-119, 123, 138, 143-145, 150, 155, 206-207, 214, 243, 261, 283-284, 290, 294
aspecte etnice şi statul „mai mare" 123
Friedman Milton şi Şcoala de economie de la Chicago 100
Fukushima 175
Fukuyama, Francis, conceptul de *sfârşit al istoriei* 73, 191
Fundaţia Bill şi Melinda Gates, ONG generos, administrat în mod eficient 158
futurologie *versus* futurism 44

G

G-15 componenţa 115
G-20
componenţa 144, 156
condiţiile pentru îndeplinirea viziunii G-15 156
nevoia clară de regulament 145
reprezentarea „vechiului" UE-15 144-145
rol în coordonarea organizaţiilor regionale 156
G-7 114
componenţa 143
declin în industria prelucratoare 234
G-8, G-7 plus Rusia143
Gabon 153
Gaddafi, Muammar 132
Galaxy Nexus, smartphone Samsung 270
Gambia 153, 210
Gange 275
Gao Xingjian 276
gazele cu efect de seră, mărirea sumelor alocate pentru limitarea emisiilor 184
gazele de şist, posibilităţi de exploatare şi folosire 177
gena DRD4 310
General Motors 87, 214-215
genetică, consecinţele dezvoltării 228-229
Geneva 148
Geological Survey 179
Georgia 262
Germania 21, 46, 78-79, 83, 90, 100, 110, 114, 123, 143-144, 150, 154, 164, 188-189, 196, 200, 207, 215, 234, 243, 248, 276, 278, 294
muncitorii din Turcia 206
Germania de Est 100
gestionare
a întreprinderilor, aducerea standardelor de la ţările mai dezvoltate în ţările mai puţin dezvoltate 248-249
criteriile de calitate 248
importanţă în politica macroeconomică 249
nevoia de profesionalism 248
Ghana 77, 153
gheţari, topirea şi creşterea nivelului apelor din Oceanul Pacific şi din Marea Caraibilor 149 (*vezi şi* Arctica)
Glasgow 215
Glass, Mathew 46
GlaxoSmithKline, pedeapsă pentru manipularea informaţiilor 26
globalizare
a terorismului şi sentimentul de siguranţă ca bun public 258
ameninţările cursului progresist 83-84
aspecte 74
atacul ipotetic al Israelului asupra Iranului 81-82
avansată, model de acţionare al efectului demonstraţiei 165
beneficiile din comerţul internaţional 77
ca proces istoric al liberalizării şi integrării economice 75
ca proces mondial şi dezvoltarea grupărilor regionale de integrare 82
cheltuielile publice şi relaţia sumei lor faţă de suma PIB a tuturor ţărilor 300-301
conducerea economiei bazată pe cunoştinţe 247
confuzie în ceea ce priveşte definiţia 127
consecinţe ale veniturilor 209
continuarea şi dezvoltarea paşnică în viitor 266

creşterea comerţului global ca trăsătură principală 82-83
creşterea diferenţelor dintre venituri la scară mondială 209
creşterea producţiei pe cap de locuitor 77
criteriile analizei comparative pentru diferitele grupe de ţări 77
cunoştinele şi aptitudinile 246
dezvoltare pe termen lung 75
„dimensiunea" statului, lipsa unei legături directe de cauzalitate 103-104
domeniul de reglementare absolut necesar 124
evoluţie permanentă 84-85
favorizarea unei dinamici economice mai mari 78
faza contemporană, trăsături specifice 96-97
financiară şi dezvoltarea economică 76
forţa motrice a creşterii economice 265
imposibilitatea dominării depline 84
intensitatea în diferite state conform indicelui conectivităţii globale 103
intensivă şi diferenţele dintre ţările puse pe căpătuială şi ţările bogate 77-78
logica relaţiilor viitoare cu democraţia şi dezvoltarea 123
„McDonaldizarea" 75
nevoia de instituţionalizare (cea de-a doua Mare Chestiune a Viitorului) 141
noi provocări pentru piaţă, stat şi lume 109
noţiune 74-75
participativă 88, 139
perspectivele păcii 265
poziţia statului democratic 142
procesele de integrare economică şi politică 156-157
reglementările guvernamentale 299
relaţia faţă de aceasta a unităţilor şi grupurilor sociale 127 (*vezi şi* adepţii mişcării Alter-globalizare, adepţii mişcării Anti-globalizare, adepţii globalizării)
revoluţia industrială 234
ritmul de creştere a populaţiei 77
rivalitatea pentru obţinerea influenţelor 271
rolul hotărâtor al competivităţii 78
scenarii ipotice ale reîntoarcerii 80-83
statul în procesul social de gospodărire 106
strategiile de dezvoltare 78
şansa şi ameninţarea omenirii 127
şi coordonarea transnaţională 183
şi perspectivele etnice 123
viitorul ca un tot şi în diferitele sisteme economico-politice 73
zece principii ale conducerii 111-117
vezi şi paradoxul globalizării
Goldman, Sachs 277
Golful Persic 82, 133, 152
gospodărire, serviciul de satisfacere a nevoilor 21-22
în viitor, necesitatea de schimbare a ţelurilor şi a valorilor 136
Grecia 26, 31, 52, 58, 138, 145, 150, 162, 193, 221, 236, 262, 277
Greenpeace 160-161
„grup integrat cu grup integrat", procedură de negociere a înţelegerilor de integrare 148
Grupul de economii : *vezi* G-7, G-8, G-15, G-20
Guatemala 122, 210
Guineea Ecuatorială 153, 224
Guyana 153, 245

H

Hadar 198
Hafez al Assad 132
Haiti 72, 153, 210, 225
Hanoi 79
Harare, mahalale Mbar 221
harta demografică a lumii în viitor 186
Harvard 100
Hayek, Friedrich şi şcoala austriacă de economie 100-101
heterodoxia 103
noile valori ireconciliabile 137
Hewlett-Packard 270
Himalaya 174, 281
Hiroshima 215
Hollande, François 58, 217, 262
Honda 283
Honduras 210
Hong Kong 69, 134, 155, 196, 210, 276, 279-281
Hu Jintao 274
Huawei 269-270, 283
Huntington, Samuel 191
Huxley, Aldous 302

I

ideologie şi practică, precum şi crearea unui nou sistem de valori 138-139
IDU (Indicele Dezvoltării Umane) 213
şi IDUI, corectarea diferenţelor salariale 213
IDUI (Indicele Dezvoltării Umane ajustat pentru Inegalitate) 213, 296
discuţiile trebuie să se înteţească în instituţiile legislative 296

Iisus 190
imaginaţie
economică 55
ştiinţifică *versus* fantastică 46
imigranţi din fosta Uniune Sovietică 207
imigraţia
aspecte juridice 205-207
diversitatea structurii 205
între Europa şi America de Sud, graficul creşterii 186-187
netă 77
şi multiculturalismul 206-207
trebuie să reglementeze şi să orienteze 207
ţările UE, eliminarea graniţelor 207
impozitarea uniformă progresivă a veniturilor 224
a întreprinzătorilor, obiective 24-25
din comerţul internaţional cu mărfuri în scopul finanţării eradicării foametei 122
impozite ca taxă pentru utilizarea bunurilor publice 121
reducerea drept cel mai neinspirat mod de „reducere" a statului" 120
imprimante 3D 232
India 123, 151, 156, 163-164, 173-174, 181, 186, 188, 190, 193, 195, 198, 201, 205-206, 216, 222, 226, 234-235, 238, 243-244, 246, 248, 253, 260-261, 271-272, 279-280, 284, 307
competitivitatea economiei 283
creşterea PIB-ului 277
dominaţia în SARC 154
planificare indicativă 300
rata de creştere a producţiei de două ori mai mare ca producţia mondială 151
şi Japonia, diferenţe în cunoaşterea PIB-ului de saturaţie 244
indice
DAX 212
Dezvoltării Umane ajustat pentru Inegalitate (*vezi* IDUI)
Dow Jones 212
FNB (fericirii naţionale brute) 303-304
FTSE 100 212
Gini 210, 212, 214, 222, 289
Gini pentru SUA în anul 2007, înainte de criză 212
Gini şi coeficientul lui Gini 210
Gini şi nivelul venitului net şi brut 32-33
IQ 246
Nikkei 212
indice bursier S & P 500 277
Indicele conectivităţii globale 103
Indicele Global al Inovării 134
indicele şi coeficientul lui Gini, mare nesiguranţă a datelor 210
Indicele Integrat de Succes (IIS)
ca etalon al progresului economic, valoarea agregată 296
şi folosirea coeficientului IDUI 296
indicele sinodependenţei 277
Indochina 174, 220
Indonezia 58-59, 75, 80, 122, 154, 156, 173, 181, 186, 222, 235, 272, 279, 281
şi ASEAN 152
industrializare, urbanizare şi motorizare, creşterea averii prin deteriorarea calităţii vieţii 163
industrializare, urbanizare şi motorizare în ţările bogate *versus* calitatea vieţii 162-163
industrie *versus* progresul ştiinţifico-tehnic 234-235
concentrarea în ţările din Asia 235
creşterea contribuţiei în PIB în economiile dezvoltate 235
indispensabil pentru buna funcţionare a economiilor 236-237
inegalităţi, creşterea scării în lume 216-217
ale veniturilor (*vezi* venit)
mai mari în America Latina şi în Africa Neagră decât în Africa de Nord şi în Orientul Apropiat 211
influenţa sistemului şi a politicii fiscale asupra scopurilor gospodăririi 30-31
informaţia şi deinformarea 21
informaţii ca bază pentru luarea deciziilor 20, 22
îmbunătăţirea managementului în corporaţii 337
manipularea în politica economică 26
probleme cu excesul, testând IBM 337
inginerie
genetică 310
materială 229
perspectivele nanotehnologiei 231-232
tehnica şi ingineria socială 240
„Iniţiativa de la Varşovia" 49
inovarea sistemului şi a mediului 244
instabilitatea ţărilor şi regiunilor, cauzele 223
instituţia cu sens legal ca o bază pentru economia eficientă 27-28
Insula Nauru 152, 207
Insulele din Caraibe 163
insulele din Marea Chinei de Est care fac obiectul unor litigii 260

Insulele Marshall 152
Insulele Salomon 152
integrarea ca instrument de emancipare în diferite regiuni ale lumii 94.
procese ireversibile regionale 149-150
procese însoţind globalizarea progresivă 91
intensitatea energetică a producţiei, tendinţa de scădere 177
Internet 129, 307
creşteri ale vânzărilor 255
estimări privind contribuţia la PIB 254-255
graniţele expansiunii 253
şi terorism 256
Internet şi democraţia directă tradiţională şi democraţia reprezentativă 252
Internetizarea, impactul asupra funcţionării afacerilor 253-254, 256
interpretarea mediatică pseudoraţională, influenţa asupra mecanismului pieţei 17
Intervenţia statului, reglarea debitului şi piaţa resurselor odată cu verificarea problemelor de alocare 299
invenţii
şi inventivitatea *versus* oferta suplimentară 168-169
şi tehnologii, mutarea dintr-o întreprindere în alta 238
versus nevoi 23
Ioan Paul al II-lea 262
Iordania 153, 260
iPad 246, 254, 273, 291
IPiSS (Institutul pentru Forţă de Muncă şi Studii Sociale), calculul nivelului minim de subzistenţă 218-219
IRA 263
Irak 72, 81, 133, 153, 206, 223, 260-262, 265
Iran 29, 81-82, 130, 137, 154, 192, 195, 198, 256, 260-261, 272, 284
nu aderă la OMC 128
iraţionalitate la scară socială 21
iraţionalitatea socială *versus* reglementările din SUA privind posesia de armament 20-22
Irlanda 150, 277, 294
Islanda 154, 179, 197, 236
Israel 58, 81-82, 236, 243, 248, 256, 160-161, 270
Istanbul 133
Istoria nu se sfârşeşte 302
Italia 31-32, 52, 89, 94, 110, 143-144, 150, 155, 196, 200, 278, 307

Î

îmbătrânirea populaţiei *versus* emigrarea 204-205
a societăţilor *versus* schimbările culturale, sociale şi politice 204
consecinţele economice 199-200
influenţa asupra modelului de consum 203-204
problemă economică şi socială 203
serviciile de sănătate publică, protecţie socială şi finanţe publice 200-201
încălzirea climei şi activitatea economică a omului, în principal în sectorul energetic tradiţional 122
prevenirea în comun a consecinţelor 184
încercări nereuşite de a impune democraţia în stil occidental 133
încredere socială, lipsă *versus* eroarea capitalului social 290
îndoctrinare şi dogmatism în macroeconomie 25-26

J

Jackson, Michael 276
Jakarta 75, 79
Jamaica 153
Japonia 16, 32, 46, 69, 77-79, 83, 102, 110-111, 143, 152, 154-156, 164, 168, 169, 171, 179, 186, 193, 196, 199-200, 234-235, 237, 243-244, 248, 271-173, 276, 278-282, 307
ca ţară emancipată 282
creşterea inegalităţii veniturilor 215
tsunami 122
Jeju Do 154
Jekyll şi Hyde 35
Jerash 67
Johnson, Lyndon B. 66
jurământul lui Hipocrate, concluzii pentru economie 42

K

Kahneman, David 56
Kalecki, Michał 99
şi economia lui Keynes 100
Kamciatka 272
Karachi 163
Kashmir 260-261
Kazahstan 72, 151, 210, 248
Kenia 154, 174,
mahalale 225
Kennedy, John F. 66, 239
Keynes, John Maynard 10, 39, 79, 99-100, 226, 302, 309
teorie şi sfaturi practice 10
keynesianism şi monetarism 66

Kibera, mahalalele din Nairobi 163
Kiribati 152
Kissinger, Henry 276
Kîrgîzstan 151
„Kolodko Observer" 272
Kornai, János 298
Kosovo 73, 128, 210
Kuweit 152, 205, 242
Kyoto 149, 182

L

Lady Gaga 75, 79
Lagos 67, 163
laissez-faire contemporan *versus* criza ideologică 137
Lao Zi 274
Laos 152, 154, 162, 174, 260
Laponia 86
lăcomie şi egoism *versus* solidaritate şi altruism 28-29
lege şi ordine mondială în viitor *versus* alegerea sistemului juridic 143
legea Gramm-Leach-Bliley din anul 1999 pentru înlocuirea Legii Glass-Steagall Act anul 1933 66
Lenin, Vladimir Ilici 80, 265
  teroria imperialismului, trăsăturile 80
Lenovo 270
Lesotho 152, 173, 210
Letonia 50, 93, 150, 165, 207, 245
LHC – Large Hadron Collider 246
Liban 153, 260
liberalism: *vezi* capitalism liberal
liberalizare
  a comerţului, summitul delegaţiilor naţionale de la Seattle, Cancún şi Geneva 148
  a pieţei drogurilor uşoare, a pornografiei sau înăsprirea penalizării 292
  culturală, politică şi economică şi structurile inter- şi transnaţionale 161
Liberia 153, 221
libertarianism 30, 224
libertatea de acţiune economică *versus* reglementările administrative 27-28
Libia 82, 94, 132, 153, 211, 260
LIBOR 49-50
Liechtenstein 154, 219, 245
limitele creşterii (raportul Clubului de la Roma) 167
limitele de creştere economică şi necesitatea de a reduce rata de creştere economică 282
Limpopo 275
litigiile contemporane referitoare la valorile interne ale ţărilor şi pe arena internaţională 106-107
Lituania 93, 150, 207
Liu Bei 274
localizarea producţiei în afara propriei ţări 235, 272-273
  şi offshoringul, rentabilitatea 235
Londra 49, 59, 79-80, 128, 275
  ca exemplu de societate multietnică 123
Lucas, George 46
Lucy (*Australopithecus afarensis*) 198
„lumea a doua", ţările capitalismului de stat 93
„lumea a patra", economii foarte înapoiate 72, 109
„lumea a treia" 72, 77, 80, 93, 109, 201, 280
  industrializarea şi urbanizarea 280
  pieţe „emergente", care „încep să se dezvolte" 72
lumea înainte de primul război mondial 79-80
  contemporană, centrifugă ideologică, vid în domeniul valorilor 137
  în viitor multipolară, fără puteri dominante, eterogenă, foarte diversă din punct de vedere cultural 286
„lumea întâi", ţările capitalismului foarte avansat 72
Lună, aterizare 307
Luther, Martin 140
Luvru 191
Luxemburg 110, 150, 155, 172

M

Madagascar 152
Maddison, Angus 271
  studiu despre creşterea economiei globale 271
Madonna (Madonna Louise Ciccone) 79
Madrid 187, 221
Mahomed 191
Maica Tereza 35
Main Street 135, 215
Makoko, mahalalele din Lagos 163
Maladiile Alzheimer şi Parkinson şi progresul medicinei 228
Malawi 152, 162
Malaysia 69, 72, 145, 152, 235, 243, 279, 281
Maldive 151
Mali 73, 116, 153, 193, 223, 234, 260, 264
Malta 144, 150, 154-155, 172, 207
Malthus, Thomas R. 166-167, 194, 309
Manchester United 135
Manhattan 217
Mao Zedong 265

Mare Problemă pentru Viitor
a cincea, poziţia şi rolul organizaţiilor nonguvernamentale 128, 157
a doua, evoluţia valorilor şi implicaţiile lor culturale 128
a douăsprezecea, conflicte şi securitate, război şi pace 128
a noua, economie şi societate bazate pe cunoaştere 128, 241
a opta, sărăcia, suferinţa, inegalităţile sociale 128, 209
a patra, integrarea regională 128, 258
a şasea, mediul înconjurător 128, 173
a treia, instituţionalizarea globalizării *versus* haos tot mai mare şi lipsa crodării 128, 147-149
a unsprezecea, evoluţia reţelelor şi consecinţele lor 128, 250
a zecea, progresul ştiinţific şi tehnologic 128, 227
Mare Problemă pentru Viitor, a şaptea, procesele demografice şi migraţiile oamenilor 186
Marea Arctică 179
Marea Baltică 190, 235
Marea Britanie 10, 16, 21, 31, 33-34, 48-49, 66, 102, 105, 110, 143-144, 150, 165, 167, 173, 206, 219, 229, 280, 283
Marea Caraibilor 149, 153, 155
Marea Chinei de Est 216, 260
marea criză şi depresiunea din anii 1929-1933 43, 80
Marea Depresiune 138, 214
versus keynesianism 99
Marea Galbenă 273
Marea Mediterană 27, 67, 108, 182, 221
Mari Probleme pentru Viitor (MPV)
douăsprezece (problema 12 depinde de cele anterioare) 129
marile strategii şi viziuni, nevoia de valori noi 141
Maroc 153, 211, 248
Marte, expediţia 239, 307
Marx, Karl 101, 214
Massachusetts 203
mass-media, manipularea opiniei publice în problemele economice 18, 22
excesul de ştiri senzaţionale şi dezastre 259
Masters of the Universe (*Stăpânii universului*) 102
Mauritania 153, 248
Mauritius 152
maximizarea funcţiei scopului, criterii contemporane 37
mâna de lucru ieftină, scăderea bogăţiei 281
Meadows, Dennis L. 309
Meadows, Donella M. 309
mecanismele concurenţei, negocierile şi arbitrajul în locul ordinelor şi interdicţiilor statului 270-271
medicină şi fiziologie, progresul în combaterea bolilor 228
mediul înconjurător, combaterea devastării 303-304
Mekong 174
MERCOSUR – Mercado Común del Sur (Piaţa Comună a Sudului) 151, 154-156
Merkel, Angela 262
metale rare, epuizarea 170, 178
Mexic 73, 82, 105, 123, 150, 163, 165, 195, 204, 206, 208, 210, 236, 248, 259, 307
beneficiile care decurg din participarea la NAFTA 150
creşterea viitoare a veniturilor la paritatea puterii de cumpărare 164
Micronezia 152
Mielec 216
MIFF (state cu venit mediu fragile sau eşuate) 221, 223, 225
migraţie
contemporană a popoarelor, slăbire în comparaţie cu valul precedent al globalizării de la sfârşitul sec. al XIX-lea şi începutul sec. XX 208
în afara marilor aglomeraţii urbane în ţările bogate, precum şi emigrarea forţei de muncă către oraşe 162-163
migraţie în masă din ţările prea populate şi înapoiate 191
consecinţe economice supranaţionale 207
inevitabilitatea şi ameninţările 206
Mindanao 260
Mindray 238
minim de subzistenţă 218-219
„miracolul economic asiatic" 279
Mises, Ludwig von 101
Mississippi 270, 275
mişcările şi formaţiunile radicale de dreapta şi conflictele 138
Mo Yan 276
modelarea realităţii, politică *versus* economie 70
modele de gândire, americocentrism şi europocentrism, translatarea lor asupra întregii lumi
modelul ajutoarelor pentru dezvoltare pe care îl urmează Occidentul, eşecul 192
modificări genetice, lupta mai eficientă împotriva maladiilor 228

Moldova 151
Monaco 154
monolit etnic, dispariţia 123
Montserrat 153
mortalitate infantilă 32, 197, 201
Moscova 58, 79, 133, 239
motorizare, perspectivele de a dezvolta vehicule fără şofer 231
Motorola 270, 283
Mozambic 152, 206
Mubarak, Hosni 132, 192
multiculturalism 139
  în SUA folosită la expansiunea economică 190
  nevoia de a învăţa 190
Mumbai 163
muncă, reducerea timpului *versus* progresul tehnic şi creşterea randamentului 305-306
Muntenegru 210
Muscat 205
Musorgski, Modest 276
musulmani, atitudinea faţă de declaraţiile propiaţă 133
Myitsone, proiect energetic pe fluviul Irrawaddy 174
Myrdal, Gunar 100

N

NAFTA (Acordul Nord-American de Liber Schimb) 150-151, 154-155
Nagoya 234
Namibia 33, 152, 210, 213
Narita, aeroport în Tokyo 163
naşteri, structura pe sexe 196
natalitatea şi vârsta de căsătorie şi de naştere a copiilor 198-199
  diferenţieri din cauza condiţiilor culturale, economice, sociale şi psihologice 199
NATO 116, 266
naţionalisme postcoloniale, prăbuşirea 137
Nauru 1452, 207
nelinişti sociale în lume, cauze 259
neoliberalism *versus* intervenţionismul statului 34-35
  capitalism de stat 305-306
  împotriva creării raţionale a viitorului 64-65
  încercarea de pasare a răspunderii pentru propriile greşeli asupra intervenţionismului de stat 108-109
  libertarianism şi anarho-capitalism 29-30
  mai puţină prezenţă a statului datorită extinderii activităţii caritabile 157
  politic şi economic *versus* nevoia de valori liberale 286
  politica de „reducere" a statului 102
  principiul neintervenţiei asupra mecanismelor pieţei 298
  rolul şi poziţia statului în societate 104
  trei canoane: rentabilitate, legalitate, moralitate 299
Nepal 73, 151, 260, 264
nevoi, cercetări indispensabile pentru conducerea sferei reale a economiei 291-292
  creşterea mai mare decât satisfacerea, problemă psihologică cu consecinţe economice 290
  educaţia *versus* investiţiile în capitalul uman 291-292
  intensificarea *versus* creşterea cererii 26-27
  satisfacerea ce mulţumeşte oamenii ca scop al dezvoltării conform valorilor Noului Pragmatism 294
New South Wales 203
New York 35, 163, 213, 217, 234, 251, 284
Newtown, tragedia 21
Nicaragua 158, 243, 264
Niger 153, 188, 260
Nigeria 73, 78, 82, 105, 123-124, 153-154, 168, 189, 223, 242
  diferenţieri de ordin naţional, etnic şi religios 124
  exportator de petrol 152
  poziţia dominantă în ECOWAS 154
Nil 275
Nissan 283
nivelul de trai, căutarea veniturilor pentru acoperirea cheltuielilor 291
nivelul mării, raportul Băncii Mondiale şi al Institutului de Cercetări asupra Impactului Climei din Potsdam 181
  avansul socioeconomic în funcţie de PIB-ul pe cap de locuitor şi de IDU 92-94
Nobel, Alfred 99
Nokia 170, 283
nordul îndepărtat, exploatarea zăcămintelor minerale 179
Norvegia 32-33, 93, 110, 154, 179, 188, 197, 236, 243
Noua Zeelandă 77, 152, 171, 197, 205, 243
noul capitalism de stat 145-146
noul prag
  al sărăciei, calcularea diferenţiată a nivelului 217-219
  tehnologic, aproape de a fi trecut 227-228
Noul Pragmatism *versus* obiectivele dezvoltării socioeconomice, esenţa şi metoda 294-295
  abordarea strategică a viitorului 301

canoane: rentabilitate, legalitate, principiul moralei 299
cântărirea rolului statului şi a coordonării interstatale referitoare la politica economică 298
consecinţa normativă a teoriei dezvoltării coincidente 301
ipoteza compensării 301
în calitate de economie de piaţă socială 288-289
posibilitatea de prevenire a crizei în viitor 66
şansa 311-312

O

„oameni" şi „econi" în economia comportamentală 56
oamenii ca animale sociale 35
Obama, Barack 21, 64-65, 81, 177, 217, 251, 269
viziunea asupra SUA în viitor 64-65
obiectivele de dezvoltare ale mileniului (ODM) 85, 116, 190, 197, 212, 219-220
obiectivele de dezvoltare ale mileniului, ONU 212
Occidentul
căderea relativă a poziţiei în cadrul economiei mondiale 271-272
expansiunea turiştilor din ţările estice 283
euroatlantic *versus* conflictele interne asiatice 282-283
Occupy Wall Street 216
OCDE (Organizaţia pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică) 37, 104, 118, 148, 170, 225, 236
Oceanul Atlantic 108
Oceanul Indian 152
Oder 190, 216
ofertă, structura *versus* adaptarea cererii 293
bunurilor de consum şi lipsa puterii de cumpărare 297
offshoring 235, 273
OIM 85
Olanda 32-33, 103, 110, 133, 138, 150, 155, 203, 207, 292
Oman 152, 205-206
ONU (Organizaţia Naţiunilor Unite) 85, 91, 110, 124, 128, 144, 148-149, 170, 181, 200-201, 220
lipsa puterii de decizie 144
prognoze demografice 200-201
operaţiuni pe internet, crearea valorii adăugate 253
ordinea democratică mondială, aspecte economice 143-144
piaţa financiară, reglementări şi supraveghere 142
Oregon 203, 269
Organizaţia Internaţională a Comerţului (OMC) 82, 85, 115, 128, 148, 271
Organizaţia Internaţională a Muncii: *vezi* OIM
Organizaţia pentru Agricultură şi Alimentaţie (OAA), evaluarea numărului celor care mor de foame 220
organizaţii internaţionale, posibilitatea de democratizare parţială 142
diferite forme de activitate în contul sponsorilor care le finanţează 160-161
globale, activitatea pentru îmbunătăţirea eficacităţii economice 161
guvernamentale şi nonguvernamentale, creşterea rolului 86-87
interacţiunea dintre stat şi piaţă, nevoia de extindere 159-160
mişcări corespunzătoare în domeniul transferului mijloacelor financiare 159
modul de finanţare 159
necesitatea unei noi structuri (formula G20) 143
nonguvernamentale 87, 157
sociale, pătrunderea sectorului privat în sfera serviciilor publice neglijate 158
sponsorii care corup mass-media „independentă" 161
organizaţii nonguvernamentale internaţionale şi globale, valorile democratice 142
Orwell, George 11
Osaka 79
Osama bin Laden 253
Oscilaţia Nord-Atlantică, încălzire periodică naturală 183

P

pacea este mai profitabilă decât războiul 263
Pacific 149, 152, 154-155, 204, 206, 210, 216, 276
Pacificul de Sud 206
Pactul de Stabilizare şi Creştere 115
Pahlavi, Reza 262
Pakistan 73, 151, 186, 189-191, 195, 198, 205, 223, 225, 245, 248, 260-261, 272-273, 280
cutremurul din 122
Palau 152
Palestina 248
Panama 210
panarabism, posibilitatea de renaştere în viitor 153
Papua Noua Guinee 105, 152, 206, 210, 294

paradoxul globalizării 83, 90
compatibilitatea limitată dintre globalizarea economică şi cea politică 90
paradoxul nivelului mai mic de satisfacere a nevoilor la un nivel mai mare de consum 291
paradoxul redistribuirii 33-34
Paraguay 151, 165, 210, 225
parcuri eoliene în statul Oregon 269
Pareto, Vilfredo 40
Paris 58, 133, 191, 276
paritatea puterii de cumpărare (PPC) ca măsură pentru comparaţii internaţionale 37
Partidul Comunist Chinez 265
Pelopones 86
Peninsula Arabia 176, 205, 284
Peninsula Coreea 260
Peninsula Iberică 186
pensionare anticipată, ajustările necesare pentru 202
Persepolis 67
perspectiva mecanismului de tip „grup integrat cu grup integrat" 148
Perú 121, 151, 225
piaţa Tahrir din Cairo 128
piaţă *versus* asimetria informaţiei 100-101
ca instituţii ale liberalismului contemporan 11
complementaritatea cu statul 98-99
muncă *versus* migraţii 207-208
organizaţiile nonguvernamentale în sens global, coordonarea internaţională 161
şi democraţia *versus* cultura cu un sistem corespunzător de valori 11
PIB *versus* venitul naţional brut (VNB), diferenţele dintre categorii 110
creşterea obţinută cu preţul devastării mediului natural 244
în economiile deschise (Coreea de Sud) şi în economiile închise (Coreea de Nord) 79
nivelul, tendinţa spre eliminarea diferenţelor de dezvoltare 294
pe cap pe locuitor calculat la rata de piaţă şi la paritatea puterii de cumpărare, diferenţele dintre ţări 37
pe cap de locuitor la paritatea puterii de cumpărare, analiza comparativă a ratei de creştere prognozate 279
scăderea ratei de creştere în SUA şi Canada 150
pieţele financiare *versus* speculaţii 47-48
emergente (*vezi* economii în curs de emancipare) 69
în viitor, rolul statului în consolidarea lor instituţională 70
planificare *versus* modelarea viitorului 69
familială, nevoia de sprijin din partea Bisericii Catolice şi a altor religii 191
în cadrul Uniunii Europene 53, 68-69
la scară macro şi mega 68
macroeconomică activă, experienţele diferitelor ţări 69
orientativă 69-70, 145
spaţială 67
planuri strategice indicative 300
Platon 101, 274
PMB 150
creşterea valorii odată cu scăderea importanţei materiilor prime 167
PNF (ţări sărace nonfragile)
creşterea economică şi distribuirea mai adecvată a veniturilor 223-224
necesitatea de creştere a venitului real 224
scăderea numărului săracilor 222-223
PNUD, stabilirea nivelului minim pentru subzistenţă 212-213
politică/politici
combinaţia redistributivă între politicile fiscale şi cele sociale 224
de redistribuire *versus* cheltuieli pentru capitalul uman 224
economică *versus* etică 36
calitatea 214
importanţa perspectivei temporale 246
nevoia de profesionalism 247
industrială, doctrina privind inutilitatea şi efectele dăunătoare ale sprijinului acordat de stat unor industrii ameninţate să-şi piardă avantajul competitiv 235
profamilie active, asigurarea infrastructurii pentru îngrijirea copiilor 199
socială, nevoia de a se baza pe analize adecvate ale situaţiei actuale 212
socioeconomică, condiţiile 34
viitorului, construirea încrederii reciproce, toleranţa pentru diversele valori, recunoaşterea multiculturalismului 303
Polonia 37, 51-52, 74-75, 94-95, 100, 105, 132-133, 149-150, 156, 163, 165, 172, 177, 189-190, 199-200, 207, 211, 213, 217-219, 223, 235, 248, 242, 278, 280, 282-283, 293-294, 296
aprecierea zlotului 51
chestiunea legată de intrarea în zona euro 51
indicele Gini pentru 2008 211
intensificarea protecţiei oaspeţilor străini 262

nivelul sărăciei 218
perspectivele de creştere a PIB-ului pe cap de locuitor la paritatea puterii de cumpărare 164
programul de dezvoltare „Strategia pentru Polonia" 95, 211
rata negativă a urbanizării 163
ruinarea industriei construcţiilor navale 235
Situaţia clasei muncitoare din Anglia 211
stagnarea demografică 132
venitul median per capita 172
poluarea mediului înconjurător şi defrişarea *versus* încălzirea globală 182-183
Popper, Karl 101
Port Moresby 294
Portugalia 51, 144, 150, 186-187, 243, 277-278
Poznań 149
pragmatismul ca trăsătură a activităţii economice raţionale (*vezi şi* Noul Pragmatism) 288
Premiul Nobel pentru pace acordat Uniunii Europene 149
prevederi antiimigrare în ţările arabe 205
„primăvara arabă" 94, 108, 134, 153, 252, 304
„primăvara arabă" în Africa de Nord şi în Orientul Mijlociu 130, 211
primul război mondial 80
procese de piaţă autonome, sprijinirea prin intervenţia statului 214-215
producţia şi consumul, reducerea consumului energetic şi de materii prime 168, 174
coexistenţa dintre continuitatea procesului şi modificări *versus* tehnologie 53-54
la nivel mondial, limitarea creşterii pe perioade foarte lungi 174-175
produse şi servicii, saturate cu cunoştinţe 244
„produsul mondial brut" (PMB) în loc de „PIB-ul mondial" sau „PIB-ul lumii" 124
prognoze 52-53
bune 46-47
de avertizare 47, 52
demografice *versus* ratele diferite ale fertilităţii 188
ONU 187, 196-197
pe termen lung, nesiguranţa continuării actualelor tendinţe 192-193
prognoze demografice ale ONU 187
prognozele greşite ale lui Malthus, Keynes şi Meadows 309
Programul Naţiunilor Unite pentru Dezvoltare (PUND), metodologia calculării IDU şi modificarea ei 93-94
progres
al civilizaţiei *versus* garantarea securităţii mondiale 129
definiţia 35
organizaţional 306
ştiinţific şi tehnologic *versus* economia bazată pe cunoaştere 129
concurenţa internaţională 239
evitarea determinismului tehnologic 240
tehnologic
divulgarea informaţiilor despre descoperiri, invenţii şi tehnologii de pionierat 238
nevoia de cercetare şi dezvoltare (R & D) 236
răspândirea inegală 228
versus creşterea producţiei 168
versus deficitul de energie şi materii prime pentru producţie 167
versus drepturile de autor, licenţele, brevetele, machetele utilitare 232
versus valorile umaniste 228
proiecte hidroenergetice mari, conflicte 173-174
proiectul „20-20-20" al UE 178
proiecţii pe baza progresului tehnologic 53-54
proliferarea armelor de distrugere în masă, ameninţări 261
protecţia brevetelor, a proprietăţii intelectuale şi lupta cu pirateria tehnologică 246
a proprietăţii intelectuale, reglementări interregionale 149
creşterea participării investiţiilor în acest scop în venitul naţional 184
de mediu, taxele pentru emisia de gaze cu efect de seră 159
nevoia de angajare din partea statului 184
prelungirea perspectivei de timp 184
protecţia socială, limitarea sferei de acţiune a statului 157-158
protecţionism naţionalist *versus* „patriotism economic" 138
protecţionism *versus* protejarea pieţei interne faţă de cea externă 79
ca factor contrar PIB-ului 246
Psy, dansul *gangnam* 276
Putin, Vladimir 144

Q

Qatar 145, 152, 165
Qi Baishi 285
Qing, Dinastia 274
Quito 187

R

Ralls Corp 269
Rambo 21
Randers, Jørgen 177-178, 185
RAS (Republica Africa de Sud) 135, 152, 174-175, 177, 189, 206, 210, 245, 261

dominaţia în SADC 156
rata fertilităţii 193
uniformizarea la scală mondială 197
rata netă a migraţiei 188-189
creşterea demografică, diferenţieri 187-188
fertilitatea prognozată 187, 193
migraţia netă 38-39
procentuală ca instrument de formare a proceselor economice şi financiare reale 50
prognoza ONU privind rata dinamicii generaţiilor 198-199
rata migraţiei urbane, mare în ţările cele mai sărace 162-163
rata mortalităţii 187-188
rata natalităţii 187-188
scăderea în ţările mai sărace 194-195
scăderea la scară mondială 187
scăderea relativă a sărăciei 212
versus rata prognozată 192-194
raţionalismul economiilor naţionale *versus* raţionalismul global 36
ca acţiune în folosul propriu 20
războaie locale şi regionale posibile în viitor, moduri de prevenire 264-265
război valutar, conflictul economic, consecinţe pentru politica mondială 59
războiul legilor143
Războiul rece
comercial 269
economic, practici protecţioniste 269
Reagan, Ronald 48, 73, 100, 214
„reagonomie" 66, 102
recesiunea în Grecia şi Spania 221
Reforma protestantă în Europa şi economia 140
regiunea subcontinentală indiană 189
reglementarea liberei circulaţii a forţei de muncă, a capitalurilor şi mărfurilor în scopul îmbunătăţirii eficacităţii distribuirii 144-145
reglementări guvernamentale în epoca globalizării (*vezi* globarizarea *versus* reglementările guvernamentale)
ca element al noii ordini mondiale bazat pe soluţionarea, în urma obţinerii unui compromis, a intereselor economice şi politice contradictorii 115-116
caracterul diferit al instituţiilor create 109-110
consultarea cu opinia publică mondială 116-117
creşterea puterii de decizie a grupurilor regionale 110-111
depăşirea evenimentelor şi proceselor 108-109
limitarea prerogativelor organelor reprezentative în favoarea întăririi organelor executive transnaţionale 112-113
participarea reprezentanţilor organizaţiilor proguvernamentale în forurile de decizie 117-118
respectarea suveranităţii naţionale 109
supranaţionale, obligatorii 114-115
toleranţa faţă de soluţiile sociale 111-112
relaţii demografice, consecinţele de ordin cultural, social, economic şi politic 193-194
între religii 195-196
Replicator, teleportare 233
Reporters Sans Frontières 161
reproducere *versus* reproducere simplă 196
Republica Africa de Sud: *vezi* RAS
Republica Capul Verde 153
Republica Cehă 72, 135, 150, 164, 197, 207, 245, 278, 280
Republica Democrată Congo: *vezi* Congo
„Republica Islamică Azawad" 73
Republica Populară Chineză: *vezi* China
responsabilitate socială corporativă - RSC 139-140
responsabilitatea politicienilor *versus* responsabilitatea economiştilor 60-61
resurse
naturale, exploatarea în ţările Lumii a Treia cu beneficii pentru elitele puterii 242
naturale, neajunsuri 166
naturale noi, posibilităţi de descoperire 175
neregenerabile, graniţele fizice ale folosirii 175
resurse naturale, folosirea în beneficiul economiei 243
reţea *versus* raţionalitatea sau iraţionalitatea deciziei 253
capacitatea de a interpreta şi a folosi informaţiile primite 256-257
dezvoltarea *versus* schimbările politice 251-253
importanţa militară 253
influenţa asupra comportamentelor raţionale 256-257
revizuirea valorilor în contemporaneitate 24
relativ paşnică, în pofida conflictelor regionale 259
revoluţia arabă, caracterul 149 (*vezi şi* „primăvara arabă")
revoluţia ştiinţifico-tehnică ca implus pentru creşterea economică 171
a doua industrială 229
a treia, contemporană, simptome şi perspective 229-231
prima 229

transformările producţiei, distribuţiei şi serviciilor 233-234
Rezervele Federale (Sistemul Rezervelor Federale – banca centrală a SUA) 40, 116
rezoluţia ONU privind asistenţa oficială pentru dezvoltare (AOD) şi realizarea 110
Richta, Radovan 244
Rio de Janeiro 59, 149, 182
Rio Grande 208
riscul menţinerii păcii, creşterea 260
rivalitatea economică în locul riscului de război 264-265
Robinson, Joan 79
robotizarea, răspândirea în industrie, servicii şi gospodării 230-231
România 144, 150, 155, 172, 199, 206, 221
romi 206
Romney, Mitt, politica fiscală în alegerile din 2012 203, 217, 251
Rotterdam 180, 206
RSC (responsabilitate socială corporativă): *vezi* economia socială de piaţă
Rusia 46, 77, 80, 82, 93, 116, 122-123, 128, 135, 137, 142-145, 151, 154, 156, 160, 163, 173, 179, 196, 216, 226, 236, 243, 247-248, 261, 263, 265, 272, 277, 284, 294
conflictul de interese cu China 145
dominaţia în CSI 151-152, 154-156
folosirea neinspirată a resurselor naturale 242-243
investiţiile în ţările CSI 265
membră OMC 128
partea asiatică 272
Rwanda 153

S

SAARC (Asociaţia Sud-Asiatică pentru Cooperare Regională) 150-151, 154-156, 272
Sabratah 67
SADC (Comunitatea Sud-Africană pentru Dezvoltare) 152, 154-156
Sahara Occidentală 260
Sahel 23, 228, 260
Saint Kitts şi Nevis 153
Saint Lucia 153
Saint Vincent şi Grenadinele 153
Samoa 152
Samsung 270, 283
San Francisco 273
San Marino 154
Sana'a 221
sancţiuni economice, motivaţia politică 130
Sany Group Co. 269
São Paulo 163
Sarkozy, Nicolas 217
Save Darfur Coalition, donaţii minime 158
sărăcie, definiţiile şi măsurarea 218
combaterea ca exemplu clasic de economie politică 225
distribuţia geografică 220-221
extremă şi lipsa de stabilitate culturală, instituţională şi politică 260, 262-263
pragul de 2 dolari/zi de persoană la paritatea puterii de cumpărare 223
nevoia de redistribuire a veniturilor prin utilizarea fiscului 222
sărăcie relativă, nivel diferenţiat în lume 172
scăderea coeficientului Gini 214
scăderea sărăciei 305
scara redistribuirii impozitului *versus* proporţia din venit 31
schimbarea climatică, ameninţarea cu o catastrofă ecologică 181
schimbarea climei şi încălzirea Pământului, problemă grea a omenirii 180
schimbul de generaţii, rolul în interpretarea viitorului 132
Schumpeter, Joseph 214
science fiction *versus* ştiinţă 46
scopurile sociale finanţate în mod global, nevoia de chibzuire 122
Scoţia 252
Scurtă istorie a viitorului 309
Seattle 148
securitate financiară, consecinţele atingerii limitelor superioare 52
punctele fierbinţi de pe harta lumii 116, 128
SEE (Spaţiul Economic European) 154
Senegal 153
Serbia 135, 210
servicii
de internet 230
ca sector independent în cadrul economiei 233
de sănătate, propunerea de vânzare pe piaţă 203-204
în viitor semne ale bunurilor publice globale 122
publice, privatizarea şi comercializarea 157
Seychelles 152
„Sfârşitul istoriei" 73
Shanghai 79, 163, 180, 308
Shenzhen 234
Siberia 179, 272-273

Sierra Leone 153, 210, 212
Sillicon Valley 215, 244
Singapore 69, 134, 145, 152, 188, 235, 243-244, 251, 279-281
implicarea statului 145
Siria 73, 81, 116, 132, 153, 206, 211, 221, 260-261
sistem de valori *versus* istorie, tradiţie, cultură şi religie 133
sisteme mixte de pensie 303-304
Slovacia 50-51, 128, 144, 150, 206-207, 210, 212, 236, 280
aderarea la zona euro 128
Slovenia 50, 83, 93, 150, 197, 207, 210, 245, 277, 280-281
Smith, Adam 98, 100-101, 224
pronunţarea în favoarea impozitării progresive 224
„socialismul cu faţă umană" 244
socialismul real 100-101
căderea 129, 191
propaganda guvernamentală, comparaţia cu socialismul real 131
societatea informaţională, saturarea cu *spam* 18
Sodoma şi Gomora 35
software inteligent 254
solidaritate şi coeziune sociale 138-139
soluţii regionale, transpunerea lor la nivel global 147-148
Somalia 72-73, 116, 221, 228, 264
sovietologi 101
Spania 31, 52, 79, 89, 150, 152, 165, 187, 196, 218, 221, 277-279, 294
incendii 122
şomajul ridicat 186
specialişti în politici economice, viziunea în ţările cu un capitalism de stat 247
cunoaşterea indicelui bursier, necunoaşterea indicelui Gini 212
Spence, Michael A. 101
speranţa de viaţă, creşterea datorită progresului social şi economic 200
spiritul întreprinzător ca valoare importantă 130
Sri Lanka 73, 151, 205, 260
stat, rolul activ în economie şi viziunea specialiştilor în politici 222
descentralizat *versus* dialectica pieţei 106
implicarea în economie *versus* interesele particulare de grup 28
intervenţionist, inegalitatea mai mică a veniturilor 33
redistribuirea a aproximativ jumătate din PIB 32
limitarea implicării în economie în favoarea sectorului privat 30
neintervenţionist, inegalitate mai mare a veniturilor 33
cheltuielile care oscilează în jurul unei treimi din PIB 32
şi „ieftin" sau intervenţionist şi „mai scump" 300
nivelurile diferite de centralizare a administraţiei şi a procedurilor de luare a deciziilor 105
state federale, sistemul fiscal, exemple pozitive şi negative 123
state intervenţioniste şi state neintervenţioniste 118-119 (*vezi şi* stat intervenţionist; stat neintervenţionist)
diferenţele în împărţirea veniturilor 32
state membre ale UE care pot fi considerate economii în curs de emancipare 144
statul de drept, calitatea în condiţiile globalizării 133-134
Stephenson, George 251
Stiglitz, Joseph E. 101
Stratasys 232
strategia de reproducere, selecţia K şi selecţia r 194-196
„Strategia pentru Polonia" 95, 211
stratificare materială *versus* creşterea frustrării în fiecare ţară 206
Strâmtoarea Malacca 180
stresul legat de terorism *versus* creşterea protecţiei 262-263
studiile futurologice ca domeniu interdisciplinar 44
Stuxnet 256
SUA 10, 16, 20-21, 28, 30-34, 37, 40, 59, 61, 64-66, 72-75, 79, 81, 83-84, 87, 102, 103, 105-108, 113, 116, 118-119, 120-121, 123, 128, 142-143, 145, 150-151, 164-166, 169, 173-177, 179-180, 190-191, 193, 195-196, 198-199, 205-206, 208, 211-212, 213-218, 224-225, 234, 236-239, 243, 248, 253, 255, 259, 261-265, 269-271, 275-276, 280, 283, 292, 295-296, 299, 302, 304-309
acoperirea deficitului bugetar din majorarea impozitelor 121
ajutorul acordat străinătăţii în cheltuielile publice 225
autorul crizei contemporane 83
codul fiscal, nivel ridicat de complexitate 124
Comisia pentru Informaţii a Congresului 269
costul războaielor din Afganistan şi Irak 262

creşterea coeficientului lui Gini şi a relaţiei decimale 214
creşterea PIB 166
creşterea viitoare a veniturilor pe locuitor conform paritătii puterii de cumpărare 164
cucerirea Lunii 239
datoria mai mare decât PIB 271-272
datoria publică şi criza financiară ca efect al trecerii neoliberale asupra statului a unei părţi a pierderilor sectorului privat 262
declaraţii referitoare la liberul schimb şi la economia liberală *versus* procedee protecţioniste 269
dereglementarea pieţelor financiare 214
diferenţele dintre Nord şi Sud 94
diferenţierea dreptului la sinucidere cu asistarea medicală în diferite state 203
dominarea în cadrul NAFTA 154
e-economia, vânzarea on-line 254
inegalitatea împărţirii venitului 304
împovărarea economiei cu costurile războiului împotriva terorismului 262
învingerea crizei 289
lipsa unui plan strategic al finanţelor publice 300
mass-media, naşterea temerilor cu privire la un atac din Est 265
micşorarea capitalului, aportul clasei de mijloc în populaţie 215-216
micşorarea capitalului social 215-216
micşorarea inventivităţii şi numărul mai mic de patente 245
participarea statului la cheltuielile pentru C & D 237
pauperizarea societăţii 215
peste 15% din populaţie trăieşte sub pragul de sărăcie 121, 217-218
PIB per capita *versus* ştiinţă 244
politica neoliberală *versus* creşterea stratificării populaţiei din perspectiva veniturilor 214
posibilitatea de dezvoltare a organizaţiilor nonguvernamentale şi a participării sociale active 160
posibilităţi mai mici de a impune lumii valorile proprii 270
practici protecţioniste 269
prohibiţia în anii '20 ai secolului XX, cauze 292
rata de urbanizare mai mare decât rata generală de creştere a populaţiei 162
scăderea angajărilor în industria prelucrătoare în acelaşi timp cu creşterea randamentului 235
scăderea ratei de reproducere 197
schimbările cerute în ceea ce priveşte formarea proporţiilor veniturilor 295
silirea scăderii folosirii ţiţeiului de către piaţă şi guvern 177
sursele crizei din anii 2008-2013 34
şi China
blocarea accesului firmelor chineze de telecomunicaţii pe piaţa americană 270
concurenţa în domeniul computerizării 271
conflicte cu firmele chineze 284
dezvoltarea conflictului 46
războiul rece economic 271
relaţiile ca şi cu o ţară cu capitalism de stat 247
rivalitate 307
un preşedinte afroamerican 206
subdezvoltare relativă ca consecinţă a bazării neinspirate pe ştiinţă 228
Sudan 153, 174, 189, 223, 260, 264
Sudanul de Sud 72, 128
recunoscut de ONU 128
Suedia 16, 32-33, 94, 110, 150, 165, 179, 193, 213-214, 224, 236, 263
„summiturile energetice", diferenţe mari între prognoze şi realitate 177
summiturile ONU privind încălzirea globală 181-182
supercalculatoarele în slujba planificării optimale 40
supercalculatorul Titan 40
Surinam 153, 246
sursele de antagonism dintre (neo)liberali şi partizanii intervenţionismului 28-29
Swaziland 152, 210

Ş

şcolarizarea fetelor în ţările musulmane 192
şomaj, scăderea ca urmare a creşterii producţiei 168
reducerea 61, 219
şi rata de creştere a PIB-ului 307
ştiinţă
ca la carte, deformarea tendenţioasă a faptelor de geografie şi istorie 247-248
ca valoare de sine stătătoare 244 (*vezi şi* economia bazată ştiinţific)
despre gestionarea modificărilor, recunoaşterea corectă a faptelor 249
despre viitor *versus* descrierea trecutului 58
materializată în mărfuri *versus* PIB „mai uşor" cu o valoare de piaţă mai mare 244
versus convingeri 248
ştiinţe politice *versus* politică 44
ştiinţe sociale, ca sursă a concepţiilor false 16

T

tableta ca exemplu al noilor nevoi 244, 293-294
Tadjikistan 93, 151
Taiwan 16, 69, 81-82, 95, 154-155, 197, 235, 244, 260, 272-273, 276, 279, 281
talente atrase prin investiţiile în învăţământ, educaţie, ştiinţă şi cercetare şi dezvoltare 245
exodul din cauza inegalităţii veniturilor 245
Tanzania 72, 152-153, 248
Tanzi, Vito 100
Tatra 190
taxa Tobin 114, 122
tehnici medicale, progresul *versus* problemele sociale şi etice 228-229
tehnocraţia, importanţa pozitivă pentru administraţia publică 247
tehnologia 3D, aplicabilitatea 231-232
tehnologii procreştere tot mai slabe, obţinute din străinătate 281
teoria populaţiei a lui Malthus 166-167
transformarea sistemelor coexistente, divergenţă sau convergenţă 73
terorismul şi proliferarea armelor de distrugere în masă, fundamentul economic 261
condiţionări 263
contemporan *versus* sărăcie, extremism ideologic şi politic şi împărţirea nedreaptă a venitului naţional 263
internaţional, folosirea în scopuri politice 262
nevoia de combatere 263
prevenirea prin eliminarea înapoierii economice 264
Texas 177
Thailanda 144, 152, 174, 206, 210, 235, 259-260, 279, 294
Thatcher, Margaret 219
thatcherism 66, 102
„thatcherism" şi „blairism" 66
The Economist 74, 81, 304
„True Progressivism" 304
The Return of the Master 102
The Theory of Moral Sentiments 98
Togo 153
Tokyo 133, 163, 282
Toma din Aquino 10, 136
Tonga 152
Total 176
Toyota 234, 283
transferul mijloacelor pentru scopuri sociale, caracter accidental, nevoia de a face ordine 159-160
transferurile de capital, reglementări interregionale 149
transformarea democraţiei 194
a pieţei de consultanţă economică în ultimii ani 108
şi dezvoltarea echilibrată 195
Tratatul de la Maastricht, criteriile de convergenţă a valutelor 50, 115
trecutul şi viitorul, probleme vechi şi noi 307-308
explicaţia istorică 9
Trinidad şi Tobago 153
TRS 238
Tunisia 135, 153, 246, 260
Turcia 150, 156, 161, 206, 235, 248, 261, 272, 294
colapsul industriei textile 235
Turkmenistan 135, 151
Turner, Adair 48
Tuvalu 152
Twitter 251-252
Twitter@pontifex 251

Ţ

Ţara de Foc 151, 187
ţări
ale Africii de Nord şi ale Orientului Apropiat, transformarea sistemului după anul 2011 24
ale Asiei de Sud-Est, un amestec benefic al pieţei şi statului 152
ale Europei Centrale şi de Est, transformarea sistemului după anul 1989 24
ale fostei Uniuni Sovietice 133
creşterea PIB pe cap de locuitor 241
ale grupului NIC (ţările recent industrializate) 69
ale lumii, conform PIB pe cap de locuitor 243
arabe *versus* Occident, deosebiri 132-133
arabe, ritm rapid al schimbului de generaţii 132
baltice postsovietice 52
bogate, aptitudinea de gospodărire pe baza unui număr mai mare de cunoştinţe 242-243
bogate, majoritatea sumelor plătite pentru C & D din surse private 242
bogate, un stat „mai mare" cu o omogenitate etnică mai mare 123
coeficienţi ai lui Gini mari 210
cu un coeficient al lui Gini relativ mai mic 210
diferitele stadii ale dezvoltării, cercetări comparative 221
economie bazată pe cunoaştere, atragerea de talente 245
fragile 221 (*vezi şi* FRACS, MIFFS)

postsocialiste
a ceda în faţa ideii neoliberale 131
cerinţele sectorului privat de mărire a sumelor plătite de către stat pentru sectorul ştiinţei 242
diferenţieri 132
evoluţia valorilor 130-131
limitarea sumelor pentru educaţie şi bunuri culturale 241
nevoia de dezvoltare a organizaţiilor non-guvernamentale 241
pesimism structural 131-132
prăbuşire culturală 241
schimbarea negativă a valorilor 131
schimbarea pozitivă a valorilor 130
sărace, „destatalizarea" economiei şi reducerea sferei de servicii sociale 158
ţări în curs de emancipare în loc de „pieţe emergente" 138
ţările scandinave, aspectele etnice 123
ţiţeiul, gazele naturale şi cărbunele, sursele principale ale ofertei mondiale de energie 174-175
folosirea prognozelor de extracţie şi a preţurilor în scopuri politice 176-177
progrese mici în reducerea consumului 176
şi gazele naturale, tehnologii moderne de extracţie 175

U

Ucraina 138, 150-151, 206, 210, 246, 249, 278, 280
UE 77, 79, 83, 86, 88, 93-95, 111, 113-116, 124, 154, 196, 203-204, 221, 236, 252, 270
28 de state membre în 2013 150
5 mici state integrate (Andorra, Liechtenstein, Monaco, San Marino, Vatican) 154
cadrul financiar 309
costurile crizei economice 305
creşterea vânzărilor online 254-255
depăşirea crizei 289
diversitatea statelor membre 154
emigrarea 207
greutăţi ale ordonării finanţelor 299-300
importanţă fundamentală pentru depăşirea crizei 91-92
întrecerea ţărilor NATO în ce priveşte dinamica creşterii 150
mecanisme de decizie având în vedere structura diversificată 156
mediana venitului pe cap de locuitor 172
piaţa financiară 142
relaţiile cu China şi Rusia 247-248
tendinţe de dezvoltare 150
ţările asociate în cadrul SEE şi al Acordului Schengen 154
Uganda 153, 221
Ultimatum 46, 261
UMA (*L'Union du Maghreb Arabe* – Uniunea Maghrebului Arab) 153, 155
umane, evaluare 243
UNCLOS (Convenţia ONU asupra Dreptului Maritim) 179
Ungaria 74, 100, 138, 150, 207, 210, 226, 235, 280
uniunea bancară în cadrul UE 147-148
Uniunea Europeană: *vezi* UE
Uniunea Sovietică 72, 77, 100, 108, 191, 207, 241, 262, 271, 307
uraganul Sandy, costurile dezastrului 184
urbanizarea *versus* scăderea nivelului de trai 162
creşterea ritmului în ţările sărace şi în cele bogate 162-163
din Antichitate şi din prezent, temeri legate de funcţionalitate 67
în ţările bogate, intensificarea ca urmare a imigrării 162
Uruguay 151
Uzbekistan 145, 151, 245

V

valea râului Omo 174
valori
importanţa evoluţiei pentru procesele de dezvoltare (prima Mare Problemă pentru Viitor) 129-130
în economia globalizată, condiţiile de internalizare 135
în procesul social de gestionare, alegerea între neoliberalism şi economia cinstită 32
modificări în statele în care a avut loc transformarea sistemului 135
noi, căutare 137
noţiune, modificare în timp şi spaţiu 24
Vanuatu 152
Variag 266
Varşovia 74, 79, 100, 191, 217
Vatican 154, 191, 276
vânzările pe internet, lipsa influenţei automate asupra creşterii venitului naţional 254
creşterea 254
vârsta de pensionare
concepţia greşită a indexării 202
nevoia de mărire 201-202
vârsta medie la care femeile au copii, creşterea 192

Venezuela 82, 137, 142, 151, 187, 218, 243, 284
venitul, măsura inegalităţii redistribuirii, raportul proporţiei decilului 213
în Africa şi în SUA 170-171
mediu mondial (la PPC) 92-93
naţional, redistribuire mai puţin disproporţionată şi creşterea cantitativă 289-290
necesitatea de reducere a inegalităţii redistribuirii 212-213, 217-218, 304
pe cap de locuitor, mediana 172
redistribuirea (*vezi* redistribuirea venitului)
„venitul mondial" în loc de „venitul naţional al lumii" 124
venituri, analize comparative pe baza datelor ONU, Băncii Mondiale şi CIA 211
distribuirea: *vezi* distribuirea veniturilor
evaluarea disproporţionalităţii redistribuirii 210
la scară internaţională, reducerea în urma migraţiilor 207-208
nevoia de publicare a datelor curente de către Banca Mondială sau PNUD 212-213
reducerea decalajului dintre ţările emergente şi ţările bogate 210
reducerea diferenţelor în interiorul ţărilor 210
săraci, consensul politic pentru o creştere mai rapidă a veniturilor decât cele ale bogaţilor 172
Verdi, Giuseppe276
Vestul Sălbatic 21
Vietnam 69, 74, 95, 137, 152, 189, 205, 235, 260, 272-273, 279
viitorul *versus* gestionarea schimbărilor 249
al lumii şi diversele aspecte ale globalizării 74-75
importanţa deciziilor luate acum 302
inevitabil şi viitorul creat *versus* economia viitorului inevitabil şi a celui creat 61-62
preziceri greşite 9-10
Vistula 275
Volubilis 67
voturile corecte ale experţilor consiliului 50

W

Wagner, Richard 276
Wall Street 35, 48, 117, 135, 215
Washington 16, 59, 65, 163
Wazirastan 228
Weinberger, Caspar 73
Wilde, Oscar 47
Wittenberg 140

Y

Yale 249
Yemen 72, 153, 221-222
YouTube 191, 232, 276

Z

Zambia 152, 210
zece – cele mai mari aglomerări urbane din lume locuite de 200 de milioane de oameni 163
Zheng He 274
Zhou Enlai 276
Zimbabwe 72, 93, 135, 152, 190-191, 206, 210
zona euro 52
zona euro, simptomele crizei 277
condiţiile de aderare 277
ZTE Corp 269

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În colecţia „Economie şi societate"

au apărut:

Daniel Dăianu, Radu Vrânceanu – *România şi Uniunea Europeană. Inflaţie, balanţă de plăţi, creştere economică*
George Soros – *Despre globalizare*
David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton – *Transformări globale. Politică, economie şi cultură*
Robert Gilpin – *Economia mondială în secolul XXI. Provocarea capitalismului global*
Daniel Dăianu, Radu Vrânceanu (coord.) – *Frontiere etice ale capitalismului*
Jeremy Rifkin – *Visul european. Despre cum, pe tăcute, Europa va pune în umbră „visul american"*
George Soros – *Epoca falibilităţii. Consecinţele luptei împotriva terorii*
Thomas L. Friedman – *Pământul este plat. Scurtă istorie a secolului XXI*
Thomas L. Friedman – *Lexus şi măslinul*
Joseph E. Stiglitz – *Mecanismele globalizării*
William J. Baumol, Robert E. Litan, Carl J. Schramm – *Capitalismul bun, capitalismul rău şi economia dezvoltării şi a prosperităţii*
Parag Khanna – *Lumea a doua. Imperii şi influenţă în noua ordine globală*
Daniel Dăianu – *Capitalismul încotro ? Criza economică, mersul ideilor, instituţii*
Fareed Zakaria – *Viitorul libertăţii. Democraţia neliberală în Statele Unite ale Americii şi în lume*
Fareed Zakaria – *Lumea postamericană*
James Canton – *Provocările viitorului. Principalele tendinţe care vor reconfigura lumea în următorii 5, 10, 20 de ani*
Thomas L. Friedman – *Cald, plat şi aglomerat. De ce avem nevoie de o revoluţie verde şi cum poate ea să reînnoiască America*
Cristina Peicuţi – *Lumea în criză. Erorile sistemului*
Ha-Joon Chang – *23 de lucruri care nu ţi se spun despre capitalism*
Jeffrey Pfeffer – *Puterea. De ce unii reuşesc să o obţină, iar alţii nu*
Thomas L. Friedman, Michael Mandelbaum – *Ce am fost. Cum au pierdut Statele Unite supremaţia în lumea pe care au inventat-o şi cum o pot redobândi*
Daniel Dăianu – *Când finanţa subminează economia şi corodează democraţia*
Johan A. Lybeck – *Istoria globală a crizei financiare (2007-2010)*
Simon Johnson, James Kwak – *13 bancheri. Dominaţia Wall Street-ului şi următorul colaps financiar*
Ha-Joon Chang – *Samaritenii cei răi. Mitul liberului schimb şi istoria secretă a capitalismului*
Chrystia Freeland – *Plutocraţii. Ascensiunea noilor superbogaţi ai lumii şi declinul tuturor celorlalţi*
Paddy Hirsch – *Oameni versus pieţe. Economia pe înţelesul tuturor*
Ha-Joon Chang – *Economia. Ghidul utilizatorilor*
Grzegorz W. Kołodko – *Încotro se îndreaptă lumea. Economia politică a viitorului*

în pregătire:

Daniel Dăianu – *Marele impas în Europa. Ce poate face România?*

BCU CLUJ UNIVERSITY LIBRARY

www.polirom.ro

Redactor: Ramona Lupu
Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Radu Căpraru

Bun de tipar: ianuarie 2015. Apărut: 2015
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A,
sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel./Fax: 211.32.60, 212.29.27, E-mail: office@luminatipo.com

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

POLIROM

Grzegorz W. Kołodko

ÎNCOTRO SE ÎNDREAPTĂ LUMEA

Economia politică a viitorului

„Profesorul Kołodko – cel mai cunoscut economist polonez de la care avem de învăţat – ne surprinde din nou. După analiza comprehensivă din *Truth, Errors, and Lies*, volumul *Încotro se îndreaptă lumea* ne duce în viitor. Acesta nu este o nouă previziune, ci un exerciţiu informat şi o aventură intelectuală ce abordează cele mai importante provocări cu care se confruntă lumea. Kołodko are dreptate când afirmă că cea mai potrivită cale de rezolvare a dificultăţilor din prezent constă în atacarea problemelor pe termen lung."

Nouriel Roubini

„Grzegorz Kołodko este unul dintre economiştii polonezi proeminenţi, între cei care au ajuns să facă *big policy* în ţara vecină după căderea comunismului. Este binecunoscut în mediile academice internaţionale. Dacă Leszek Balcerowicz este numele cu cea mai mare rezonanţă pe partea dreaptă ca doctrină economică, Kołodko este poate cel mai cunoscut economist şi *policy maker* pe partea social-democrată în Polonia. M-am întâlnit cu un studiu cosemnat de el privind *Shortageflation* în revista elveţiană *Kyklos* în 1987 şi l-am alăturat lui János Kornai ca pledoarie de schimbare a sistemului comunist. După căderea Zidului Berlinului mai ales, am constatat cât de prolific este ca autor academic şi de vehement în sens pozitiv în cercurile ce gândesc politici publice. Cartea supusă atenţiei opiniei publice din România merită să fie citită inclusiv de cei care nu împărtăşesc paradigma pe care Kołodko o susţine."

Daniel Dăianu

Despre folosirea economiei pentru modelarea realităţii • Globalizarea – un accident al istoriei? • Piaţă *versus* stat în epoca globalizării • Economia fără valori este ca viaţa fără sens • Acordurile şi dezacordurile internaţionale • Limitele sociale şi ecologice ale creşterii • O nouă *Völkerwanderung* • Săracii şi bogaţii • Salvarea în progresul tehnic? • Cunoaşterea este mai presus de orice sau rolul înţelepciunii, know-how-ului şi abilităţilor • Înainte de izbucnirea păcii • O eră asiatică pe fondul civilizaţiei euroatlantice? • Noul Pragmatism sau economia moderaţiei

Volum distins cu Premiul Fryderyk Skarbek al Academiei Poloneze de Ştiinţe

ISBN 978-973-46-4735-4

9 789734 647354

Carte publicată şi în ediţie digitală

EDITURA POLIROM
www.polirom.ro

Pe copertă: © koya979/Shutterstock.com

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ECONOMIE ŞI SOCIETATE